

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 5 '2015 г. (448)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благуи І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллин Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Гагарінов О. В., Кобзєв П. М., Котляр А. А.** Ентропогенна системна катастрофа ХХ століття: сутність, причини, наслідки 8
- Остапенко А. В.** Визначення сутності поняття «конкурентоспроможність галузі» 15
- Тимошенко І. В., Нащєкіна О. М.** Визначення місця і ролі акторів в економічній науці та в економічній системі суспільства 24

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ

- Кудінова А. В.** Суспільне відтворення в глобальній економіці: ключові детермінанти трансформації 29
- Ковальчук М. В.** Постглобальний безпековий простір 34
- Лошковська Х. С.** Парадигмальний підхід до визначення індексної моделі креативності 41

ОСВІТА І НАУКА

- Ніколаєв І. В.** Проблеми та перспективи впровадження технологій дистанційної освіти у навчальний процес 46

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Златкіна О. Д.** Причини, особливості та наслідки науково-технічного розвитку Китаю до 1950-х рр.: вплив на міжнародні економічні відносини 52

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Дмитрук С. М.** Формування соціально-економічного механізму збереження людського капіталу України в умовах кризи 59

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Бараник З. П., Черненко Д. І.** Групування регіонів України залежно від рівня розвитку ринку лабораторних медичних послуг 65

Гур'янова А. С., Кавун С. В. Концептуальна схема аналізу просторово-часових і структурних ефектів фінансової регіональної політики71

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Галахова Т. О. Моделювання стратегічного розвитку креативного компонента менеджменту міжнародних компаній у галузі програмного забезпечення та комп'ютерних послуг 78
Воронін А. В., Гунько О. В. Післядія в павутиноподібній моделі 88
Дрозд А. О. Оптиміальне ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку 100

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Мельник О. Г. Ефекти реструктуризації в системах фінансування розвитку високих технологій 109
Філіппова Н. В. Специфіка інноваційного розвитку підприємств будівельної галузі України 117
Жалдак Г. П. Формалізація дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку машинобудівних підприємств 122
Руденко Г. Р. Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств 128

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Дашкуєв М. А. Сучасний стан процесу інтеграції транспортно-логістичної системи України в європейський субрегіональний простір 133

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Семенова Д. С. Перспективи використання альтернативних джерел у світовій енергетиці 141

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Лисак Г. Г. Управління комерційною діяльністю підприємства оптової торгівлі на основі ціннісних пріоритетів 146
Степаненко В. О. Становлення та розвиток туристичної діяльності в Україні: проблеми та напрямки вдосконалення 151

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Щетініна А. В., Рудакова С. Г., Данилевич Н. С. Професійні стандарти в Україні: термінологічне забезпечення та особливості розвитку 156

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Маліков В. В. Екологічний аудит: аналіз проблематики в наукових дослідженнях 161

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Філіпковська Л. О., Матвієнко О. О., Нікітенко С. В. Формування первинних знань про стани авіатранспортного підприємства для діагностування його економічної безпеки 165
Коршунов Є. А. Методичний підхід до планування витрат основного виду діяльності промислового підприємства 172
Скриньковський Р. М. Діагностика техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва 178
Чистякова А. В. Методичний підхід щодо обґрунтування пріоритетного напрямку управління інтелектуальною власністю на машинобудівних підприємствах 184

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 11 від 18.05.2015 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 5 від 21.05.2015 р.

Здано до набору 23.04.2015 р.
Підписано до друку 21.05.2015 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 37,8. Обл.-вид. арк. 49,0.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»
Замовлення № 769. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2015

Денисов К. В. Оцінка показників фінансового стану металургійних підприємств України як передумова інноваційної галузевої промислової політики.....	191
Лачкова А. І., Лачкова В. М., Архипова В. О. Методичні підходи до формування завдань, функцій і принципів ризик-менеджменту на підприємствах роздрібної торгівлі.....	198

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Давидова І. О. Економічні закони в умовах мережної економічної діяльності.....	203
Янчев А. В. Особливості архівування документів в умовах інформатизації суспільно-економічних відносин...	208

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Філіппова С. В., Варчук О. А., Крисенко А. В. Інноваційні витрати промислових підприємств: проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку.....	215
---	-----

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Шкодін І. В. Перколяція світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності.....	221
Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко К. О. Особливості функціонування фінансових пірамід та їх вплив на розвиток ринку фінансових послуг України ...	226
Долінський А. Б., Першин Д. О. Оцінювання фінансової стійкості банківських установ в аспекті надійності депозитних вкладів.....	233
Кравчонок С. В. Дослідження теоретичних основ функціонування грошово-кредитного ринку України.....	239

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА

Мельникова К. В. Статистика логістичної діяльності підприємств	244
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Бутенко Н. В. Організаційно-економічний механізм управління партнерсько-корпоративними відносинами	248
Мужилівський В. В. Визначення market intelligence та його роль у прийнятті стратегічних рішень	255
Пугарська Н. Б. Роль служби контролінгу в організаційній структурі банку	259
Шевчук В. В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства	264
Жабинець О. Й. Кадрова безпека в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній.....	269
Рачкован О. Д. Формування стратегії адаптації підприємства торгівлі.....	274
Матющенко С. С. Людський капітал як складова частина прихованого потенціалу інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств.....	279
Гуля Ю. В. Модель реалізації стратегії залучення споживачів у бренд	284

ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ

Дубницький В. Ю., Лукін В. О. Історія розвитку державного фінансового контролю в Російській імперії (1705 – 1917 рр.).....	292
---	-----

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Рецензія на монографію Яркіної Н. М.	301
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Гагаринов А. В., Кобзев П. М., Котляр А. А. Энтропийная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия.....	8
Остапенко А. В. Определение сущности понятия «конкурентоспособность отрасли».....	15
Тимошенко И. В., Нащекина О. Н. Определение места и роли акторов в экономической науке и в экономической системе общества.....	24

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

Кудинова А. В. Общественное воспроизводство в глобальной экономике: ключевые детерминанты трансформации.....	29
Ковальчук М. В. Постглобальное пространство безопасности.....	34
Лошковская К. С. Парадигмальный подход к определению индексной модели креативности.....	41

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Николаев И. В. Проблемы и перспективы внедрения технологий дистанционного образования в учебный процесс....	46
---	----

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Златкина Е. Д. Причины, особенности и последствия научно-технического развития Китая до 1950-х гг.: влияние на международные экономические отношения.....	52
---	----

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Дмитрук С. Н. Формирование социально-экономического механизма сохранения человеческого капитала Украины в условиях кризиса.....	59
---	----

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Бараник З. П., Черненко Д. И. Группировка регионов Украины в зависимости от уровня развития рынка лабораторных медицинских услуг.....	65
Гурьянова А. С., Кавун С. В. Концептуальная схема анализа пространственно-временных и структурных эффектов финансовой региональной политики.....	71

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Галахова Т. А. Моделирование стратегического развития креативного компонента менеджмента международных компаний в области программного обеспечения и компьютерных услуг.....	78
Воронин А. В., Гунько О. В. Последствие в паутинообразной модели.....	88
Дрозд А. А. Оптимальное ценообразование кредитного и депозитного продуктов коммерческого банка.....	100

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Мельник А. Г. Эффекты реструктуризации в системах финансирования развития высоких технологий.....	109
Филиппова Н. В. Специфика инновационного развития предприятий строительной отрасли Украины.....	117
Жалдак А. П. Формализация действия социально-экономического механизма в системе инновационного развития машиностроительных предприятий.....	122
Руденко А. Р. Особенности внедрения инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий.....	128

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Дашкуев М. А. Современный процесс интеграции транспортно-логистической системы Украины в европейское субрегиональное пространство.....	133
--	-----

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Семенова Д. С. Перспективы использования альтернативных источников в мировой энергетике.....	141
--	-----

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Лысак Г. Г. Управление коммерческой деятельностью предприятия оптовой торговли на основе ценностных приоритетов.....	146
Степаненко В. А. Становление и развитие туристической деятельности в Украине: проблемы и направления совершенствования.....	151

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Щетинина А. В., Рудакова С. Г., Данилевич Н. С. Профессиональные стандарты в Украине: терминологическое обеспечение и особенности развития.....	156
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Маликов В. В. Экологический аудит: анализ проблематики в научных исследованиях.....	161
---	-----

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Филипповская Л. А., Матвиенко Е. А., Никитенко С. В. Формирование первичных знаний о состояниях авиатранспортного предприятия для диагностики его экономической безопасности.....	165
Коршунов Е. А. Методический подход к планированию расходов основного вида деятельности промышленного предприятия.....	172
Скрыньковский Р. Н. Диагностика технико-технологической базы, организационного уровня и ресурсо- и энергосбережения предприятия в контексте экономии расходов, бездефектности и ритмичности производства.....	178
Чистякова А. В. Методический подход к обоснованию приоритетного направления управления интеллектуальной собственностью на машиностроительных предприятиях.....	184
Денисов К. В. Оценка показателей финансового состояния металлургических предприятий Украины как предпосылка инновационной отраслевой промышленной политики.....	191
Лачкова Л. И., Лачкова В. Н., Архипова В. А. Методические подходы к формированию задач, функций и принципов риск-менеджмента на предприятиях розничной торговли.....	198

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Давыдова И. О. Экономические законы в условиях сетевой экономической деятельности.....	203
Янчев А. В. Особенности архивирования документов в условиях информатизации общественно-экономических отношений.....	208

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Филиппова С. В., Варчук О. А., Крысенко А. В. Инновационные расходы промышленных предприятий: проблемы их отражения в бухгалтерском учете.....	215
--	-----

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Шкодина И. В. Перколяция мирового фондового рынка в условиях глобальной неопределенности	221
Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко Е. О. Особенности функционирования финансовых пирамид и их влияние на развитие рынка финансовых услуг Украины	226
Долинский Л. Б., Першин Д. А. Оценивание финансовой устойчивости банковских учреждений в аспекте надежности депозитных вкладов	233
Кравченко С. В. Исследование теоретических основ функционирования денежно-кредитного рынка Украины	239

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА

Мельникова Е. В. Статистика логистической деятельности предприятия.....	244
--	-----

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Бутенко Н. В. Организационно-экономический механизм управления партнерско-корпоративными отношениями.....	248
Мужиливский В. В. Определение market intelligence и его роль в принятии стратегических решений	255

Пугарская Н. Б. Роль службы контроллинга в организационной структуре банка	259
Шевчук В. В. Использование превентивного антикризисного управления для стабилизации рыночной позиции предприятия.....	264
Жабинец О. И. Кадровая безопасность в системе финансово-экономической безопасности страховых компаний	269
Рачкован О. Д. Формирование стратегии адаптации предприятия торговли.....	274
Матющенко С. С. Человеческий капитал как составная часть скрытого потенциала интеллектуального капитала машиностроительных предприятий	279
Гуля Ю. В. Модель реализации стратегии вовлечения потребителей в бренд	284

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ

Дубницкий В. Ю., Лукин В. А. История развития государственного финансового контроля в Российской империи (1705 – 1917 гг.)	292
---	-----

СПРАВОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

Рецензия на монографию Яркой Н. Н.....	301
--	-----

CONTENT

ECONOMIC THEORY

- Haharinov O. V., Kobziev P. M., Kotliar A. A.** Entropogenic Systemic Catastrophe of the XX Century: Essence, Causes, Consequences..... 8
- Ostapenko A. V.** Definition of the Concept of «Competitiveness of Industry Sector»..... 15
- Timoshenkov I. V., Nashchekina O. M.** Defining the Role and the Place of Actors in the Economic Science and in the Economic System of Society..... 24

GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS

- Kudinova A. V.** Social Reproduction in the Global Economy: Key Determinants of Transformation 29
- Kovalchuk M. V.** The Post-Global Security Space..... 34
- Loshkovska Kh. S.** Paradigm Approach to Defining the Index Model of Creativity..... 41

EDUCATION AND SCIENCE

- Nikolaiev I. V.** Problems and Prospects of Implementing Distance Education Technologies in Educational Process 46

FOREIGN EXPERIENCE

- Zlatkina O. D.** Causes, Characteristics and Consequences of Scientific-Technological Development of China prior to the 1950's: Influence on the International Economic Relations..... 52

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

- Dmytruk S. M.** Formation of Socio-Economic Mechanism for Preserving the Human Capital of Ukraine in Terms of Crisis 59

REGIONAL ECONOMY

- Baranik Z. P., Chernenko D. I.** Grouping of Regions of Ukraine Depending on the Level of Development of the Market of the Laboratory-Based Health Services..... 65
- Guryanova L. S., Kavun S. V.** Conceptual Scheme for Analysis of Spatio-Temporal and Structural Effects of Regional Financial Policy 71

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Galakhova T. O.** Modeling of Strategic Development of Creative Component of Management of International Companies in the Software and Computer Services Sector..... 78
- Voronin A. V., Hunko O. V.** Aftereffect in the Cobweb Model 88
- Drozd A. O.** Optimal Pricing of the Credit and Deposit Products of Commercial Bank 100

INNOVATIVE PROCESSES

- Melnyk O. H.** Effects of Restructuring in the Financing Systems for Development of High Technologies..... 109
- Filippova N. V.** Specificity of the Innovative Development of Enterprises of the Building Industry Sector of Ukraine 117
- Zhaldak A. P.** Formalization of Actions of Socio-Economic Mechanism in the System for Innovation Development of Machine-Building Enterprises..... 122

- Rudenko H. R.** Specific Features of Implementing Innovations into Activities of Agricultural Enterprises 128

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

- Dashkuev M. A.** Present Process of Integrating the Transport-Logistics System of Ukraine into the European Subregional Space 133

ECONOMICS OF INDUSTRY

- Semenova D. S.** Prospects of Using Alternative Sources of Energy in the World Energetics..... 141

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

- Lysak H. H.** Business Management of Wholesale Enterprises Based on the Value Priorities 146
- Stepanenko V. O.** Establishment and Development of Tourism in Ukraine: Problems and Directions for Improving 151

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

- Shchetinina L. V., Rudakova S. G., Danylevych N. S.** Professional Standards in Ukraine: Terminological Provision and Development Features 156

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

- Malikov V. V.** Environmental Audit: an Analysis of the Research Problematics..... 161

ECONOMICS OF ENTERPRISE

- Filipkovska L. O., Matviienko O. O., Nikitenko S. V.** Gaining the Primary Knowledge about Conditions of Air Transport Enterprise to Diagnose its Economic Security 165
- Korshunov E. A.** Methodical Approach to the Planning of Expenditures Related to the Primary Activity of Industrial Enterprise..... 172
- Skrynkovskyy R. M.** Diagnostics of Technical-Technological Base, Organizational Level, Resource and Energy Saving of Enterprise in the Context of Saving of Expense, Zero Defects and Rhythmical Production 178
- Chystiakova A. V.** Methodical Approach to Substantiation of the Priority Direction for Intellectual Property Management at the Machine-Building Enterprises 184
- Denysov K. V.** Evaluation of the Indicators of Financial Status of Ukrainian Iron and Steel Enterprises as Precondition for Innovative Sectoral Industrial Policy 191
- Lachkova L. I., Lachkova V. M., Arkhypova V. O.** Methodical approaches to formation of tasks, functions and principles of risk management at retail enterprises 198

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

- Davydova I. O.** Economic Laws in the Conditions of Network Economic Activities 203
- Yanchev A. V.** Specifics of Archiving Documents in the Context of Informatization of Socio-Economic Relations..... 208

ACCOUNTING AND AUDITING

- Filyppova S. V., Varchuk O. A., Krysenko A. V.** Innovation Costs of Industrial Enterprises: Issues of Accounting Treatment 215

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Shkodina I. V. Percolation of the World Stock Market in the Face of Global Uncertainty	221
Prokopenko V. Yu., Dubyna M. V., Kovalenko K. O. Features of Functioning of Pyramid Schemes and their Impact on Development of the Financial Services Market of Ukraine.....	226
Dolinskyi L. B., Piershyn D. O. Evaluation of the Financial Sustainability of Banking Institutions in Terms of Reliability of Deposits.....	233
Kravchonok S. V. Studying the Theoretical Foundations of Functioning of the Monetary Market of Ukraine	239

ECONOMIC STATISTICS

Melnykova K. V. Statistics of the Logistic Activities of Enterprise.....	244
---	-----

MANAGEMENT AND MARKETING

Butenko N. V. Organizational-Economic Mechanism of Corporate Affiliate Relationships.....	248
Muzhylivskiy V. V. Definition of Market Intelligence and its Role in the Strategic Decision-Making.....	255

Pugarska N. B. Role of Controlling in the Organizational Structure of Bank	259
Shevchuk V. V. Use of Preventive Crisis Management to Stabilize the Market Position of Enterprise	264
Zhabynets O. Yo. Personnel Security in the System of Financial-Economic Security of Insurance Companies.....	269
Rachkovan O. D. Establishing an Adaptation Strategy of Trading Enterprise	274
Matyushchenko S. S. Human Capital as an Integral Part of the Latent Potential of Intellectual Capital of Machine-Building Enterprises.....	279
Gulya Yu. V. Model for Implementing a Strategy to Engage Consumers in the Brand.....	284

ECONOMIC HISTORY

Dubnitskiy V. Yu., Lukin V. O. History of State Financial Control in the Russian Empire (1705 – 1917).....	292
---	-----

REFERENCE INFORMATION

Review of the monograph by Yarkina N. M.	301
---	-----

ЭНТРОПОГЕННАЯ СИСТЕМНАЯ КАТАСТРОФА XX ВЕКА: СУЩНОСТЬ, ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ

© 2015 ГАГАРИНОВ А. В., КОБЗЕВ П. М., КОТЛЯР А. А.

УДК 101.1:316

Гагаринов А. В., Кобзев П. М., Котляр А. А. Энтропогенная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия

Авторы предлагают обратиться к вопросу истинных причин распада СССР как к главному фактору современного низкого уровня социально-экономического развития многих постсоветских стран (Украины, России, Молдовы и др.). Результаты проведенного авторами системного анализа подходов к созданию и организации функционирования советской государственной системы в корне меняют понимание сущности того, что произошло с СССР. Отодвигая на второй план общеизвестные причины распада СССР, авторы предлагают ряд системных причин: некомпетентность создателей государственной системы в сфере создания искусственных организационных систем, таких как государство; игнорирование системных принципов создания и системных закономерностей организации функционирования искусственных организационных систем; отсутствие в Основном законе (Конституции) регламентов функционирования государства. Исходя из вышеприведенного объясняется сущность распада СССР как энтропогенной катастрофы, в основе которой лежит неуправляемый процесс нарастания энтропии в искусственных организационных системах, вызывающий их распад (саморазрушение). Авторы дают научное обоснование и предупреждают о том, что при отсутствии внимания к названным причинам подобного рода катастрофы на постсоветском пространстве будут повторяться (например, с Российской Федерацией), возможно, в больших масштабах и с более трагическими последствиями.

Ключевые слова: системная энтропогенная катастрофа, системный подход, распад СССР, прогрессирующая факторизация, системный кризис.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Гагаринов Алексей Валерьевич – магистр Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнецца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина), специалист в области системного развития организаций, менеджер проектов тренинг-центра «Лидер»
E-mail: gagarinovl_09@mail.ru

Кобзев Петр Макарович – кандидат физико-математических наук, доцент Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнецца, специалист в области системного развития организаций, независимый системный консультант (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: pmkobzev@ukr.net

Котляр Алена Анатольевна – магистр Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнецца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина), специалист в области системного развития организаций, координатор направления Training&Development рекрутинговой компании «PROFI – CONSULTING»

E-mail: kotlyar_alyna@mail.ru

УДК 101.1:316

Гагаринов О. В., Кобзев П. М., Котляр А. А. Энтропогенная системная катастрофа XX столетия: сущность, причины, наследки

Авторы пропонууть звернутися до питання первісних причин розпаду СРСР як до головного фактора теперішнього низького рівня соціально-економічного розвитку багатьох пострадянських країн (України, Росії, Молдови та ін.). Результати проведеного авторами системного аналізу підходів до створення та організації функціонування радянської державної системи докорінно змінюють розуміння сутності того, що сталося з СРСР. Відсуваючи на другий план загальновідомі причини розпаду СРСР, автори пропонууть ряд системних причин: некомпетентність творців державної системи у сфері створення штучних організаційних систем, таких як держава; ігнорування системних принципів створення і системних закономірностей організації функціонування штучних організаційних систем; відсутність в Основному законі (Конституції) регламентів функціонування держави. На підставі вищевикладеного обґрунтовується сутність розпаду СРСР як ентропогенної системної катастрофи, в основі якої лежить некерований процес наростання ентропії в штучних організаційних системах, що викликає їх розпад (саморуйнування). Автори дають наукове обґрунтування і застерігають, що за відсутності уваги до названих причин подібні катастрофи на пострадянському просторі будуть повторюватися (наприклад, з Російською Федерацією), можливо, у більш великих масштабах і з більш трагічними наслідками.

Ключові слова: системна ентропогенна катастрофа, системний підхід, розпад СРСР, прогресуюча факторизація, системна криза.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Гагаринов Олександр Валерійович – магистр Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнецца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна), спеціаліст у сфері системного розвитку організацій, менеджер проектів тренінг-центру «Лідер»
E-mail: gagarinovl_09@mail.ru

Кобзев Петро Макарович – кандидат фізико-математичних наук, доцент Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнецца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна), спеціаліст у сфері системного розвитку організацій, незалежний системний консультант
E-mail: pmkobzev@ukr.net

Котляр Алена Анатоліївна – магистр Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнецца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна), спеціаліст у сфері системного розвитку організацій, координатор напрямку Training&Development рекрутингової компанії «ПРОФІ-КОНСАЛТИНГ»
E-mail: kotlyar_alyna@mail.ru

UDC 101.1:316

Haharinov O. V., Kobzev P. M., Kotliar A. A. Entropogenic Systemic Catastrophe of the XX Century: Essence, Causes, Consequences

The authors suggest to explore the topic of the true reasons for the collapse of the USSR as the main factor of contemporary low level of socio-economic development of many post-Soviet countries (Ukraine, Russia, Moldova, etc.). Based on the results of a system analysis of the approaches to creation and functioning of the Soviet State system, conducted by the authors, the understanding of what happened with the Soviet Union is going to be fundamentally changed. Pushing to the background the well-known causes of disintegration of the USSR, the authors propose a number of systemic causes: incompetence of creators of the state system in the sphere of establishing artificial organizational systems, such as state; ignoring systemic principles of creation and systemic regularities in the organization of function of artificial organizational systems; absence in the basic law (constitution) of rules and regulations for state functioning. Reasoning from the above considerations, the essence of disintegration of the USSR has been explained as an entropogenic catastrophe, based on the unmanaged process of entropy increase in the artificial organizational systems, which leads to their breakup (self-destruction). The authors provide scientific substantiation and warn that, in the absence of attention to the causes of this kind, disasters in the post-Soviet space will eventually be repeated (e.g., in case with the Russian Federation), most probably on a larger scale and with more tragic consequences.

Key words: entropogenic catastrophe, system approach, collapse of the USSR, progressing factorization, systemic crisis.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Haharinov Oleksii V. – Master, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine), specialist in the field of system development of organizations, project manager of the training center «Leader»

E-mail: gagarinovl_09@mail.ru

Kobzev Petro M. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor of the Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine), specialist in the field of system development of organizations, independent system consultant
E-mail: pmkobzev@ukr.net

Kotliar Alona A. – Master, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine), specialist in the field of system development of organizations, Coordinator of the direction Training&Development, recruiting company "PROFI-CONSULTING"

E-mail: kotlyar_alyna@mail.ru

Более двух десятков лет граждане постсоветского пространства живут в независимых государствах, самостоятельно определяя все аспекты своей политики и решая возникающие проблемы, которых, следует отметить, накопилось немало. Одним государствам удалось совершить значительный прорыв в области социально-экономического развития и выйти на его качественно новый уровень (например, Грузия, страны Прибалтики), другие же погрязли в многочисленных кризисах и даже в войне (например, Украина, Российская Федерация, Молдова). На сегодняшний день решение множества проблем, возникающих на территории стран постсоветского пространства, не представляется возможным в силу непонимания их истинных первопричин.

Следует начать с того, что вышеперечисленные независимые государства образовались в силу беспрецедентного по своим масштабам и геополитическим последствиям события, произошедшего в 1991 г. – распада Союза Советских Социалистических республик (СССР). Данная мегаорганизация просуществовала почти 70 лет и за это время накопила значительное количество общепризнанных побед и успехов:

- ✦ разрушение капиталистического мира насилия на территории стран СССР;
- ✦ индустриализация страны;
- ✦ национализация заводов и фабрик;
- ✦ победа над фашистской Германией во Второй мировой войне;
- ✦ высокие темпы послевоенного экономического роста;
- ✦ успехи в социальном развитии (образование, здравоохранение) и научно-техническом (успехи в освоении космоса, атомное и термоядерное оружие, атомная энергетика);
- ✦ достижение экономического, научно-технического и военного могущества.

В 1980-е годы был построен развитый социализм, окончилась «холодная» война и были подписаны международные договоры о сокращении гонки наступательных стратегических вооружений, что создавало позитивные внешние и внутренние предпосылки для социально-экономического развития СССР. Однако вскоре, без очевидных, казалось бы, внутренних предпосылок и внешних сильнодействующих факторов, произошел распад СССР.

Естественно, возникает вопрос: какие причины привели ранее экономически могущественную и идеологически перспективную (по мнению её создателей) развитую социалистическую государственную систему, амбициозно претендовавшую стать в будущем мировым эталоном государственной системы, к такому финалу?

Несмотря на то, что прошло уже более 20 лет после этого события, до сегодняшнего времени учёными ни постсоветских, ни зарубежных стран не был проведен системный анализ причин распада или саморазрушения данной искусственной организационной системы. В качестве объяснений произошедшего выдвигаются различные по степени обоснованности заключения о причинах краха: либо реализация шпионского плана ЦРУ США, предательство партийного руководства, гео-

политическая катастрофа, либо сугубо экономические предпосылки (например, падение цен на нефть) [3, 7, 8]. Но государство является системой, следовательно, его создание, все процессы, протекающие в нем, а также его распад необходимо рассматривать с научной системной точки зрения, не оставляя места для безосновательного толкования подобных явлений, а тем более – для массового распространения этих толкований.

Некоторые авторы постсоветского пространства [2] все же предлагают рассмотрение распада СССР с системной точки зрения, однако содержательно системность заключается в том, что распад СССР представляется с точки зрения существования кризисов во всех сферах государства – экономике, политике, социальной сфере и т. д., предшествовавших его распаду. Однако такой подход является поверхностным и не дает представления об истинных системных причинах произошедшего события.

Целью данной статьи является презентация результатов проведенного авторами системного анализа подходов к созданию и организации функционирования советской государственной системы, в корне меняющих понимание сущности того, что же произошло с СССР.

Прежде всего следует обратиться к созданию государственной системы СССР, которое осуществлялось с игнорированием фундаментальных положений таких наук, как теория организации, общая теория систем и кибернетика, например [1], поскольку они отвергались как противоречащие учению Маркса. Также был отвергнут позитивный опыт создания успешных и долгоживущих государственных систем капиталистического мира, таких как США, Англия, Франция и др.

Вместо этого в основу создания СССР были положены работы В. И. Ленина и вытекающие из них декларации: «Диктатура пролетариата», «Вся власть Советам», «Заводы и фабрики рабочим», «Землю крестьянам» и др.

Известным является тот факт, что государственные системы в демократических странах создаются для удовлетворения потребностей всего народа, проживающего на его территориях, независимо от национальности. Эти потребности заключаются в создании благоприятных условий для жизнедеятельности и гармоничного развития народа, обеспечения его личных прав и свобод, защиты собственности и территории, а также участия в управлении государством. Все перечисленные условия закрепляются основным регламентом создаваемых государственных систем – Конституцией.

На момент создания государственной системы СССР и её конституции уже существовала демократическая государственная система США, конституция которой обеспечивала гражданам на протяжении более 130 лет перечисленные выше условия и была признана в мире в качестве образцовой. Многие страны, например, Латинской Америки, при создании своих государственных систем брали за основу конституцию США. Конечно, подобное прямое заимствование не гарантировало стабильность функционирования государственной системы, но это вина не конституции, а конкретной си-

стемы государственного управления, не обеспечившей адекватных условий соблюдения принципов и норм взаимостованной конституции.

Советская государственная система создавалась по принципиально отличающейся идеологии, а конституция копировала конституцию США по составу и структуре поверхностно, а не по содержанию. Конституция СССР не содержала статьи о главе государства, порядке его избрания, его полномочиях и сроке пребывания на посту. Это означает, что вопрос о главе государства не был определён, т. е. проблема узурпации власти оставалась открытой, и этим позже воспользовалась коммунистическая партия во главе с её Генеральным секретарём. В конституции также отсутствовала статья о правах и свободах граждан, включая избирательное право. В то же время конституция содержала главу 9 «Об Объединённом Государственном Политическом Управлении» (ОГПУ), создаваемом в целях объединения революционных усилий союзных республик по борьбе с политической и экономической контрреволюцией, шпионажем и бандитизмом (карательный и репрессивный орган) [6].

Поскольку такая конституция не содержала чётких регламентов организации функционирования и управления государственной системой, система государственного управления могла быть какой угодно, только не обслуживающей народ, что, собственно, и показала практика всего периода существования государственной системы СССР от момента её создания и до распада.

Таким образом, основная цель принятия первой советской конституции СССР состояла не столько в регламентации внутригосударственного организационно-правового порядка, структуры власти и управления государством, сколько в получении международного признания первого советского социалистического государства СССР как альтернативы капиталистическим государствам.

Первая советская конституция, принятая в 1918 г., и все последующие в совокупности позволили коммунистам сформировать тоталитарный коммунистический режим в созданной советской государственной системе. Этот режим путём жестокой эксплуатации советского народа и ценой многомиллионных человеческих жертв, а также низкого качества жизни создал могучую страну с мощным технико-экономическим, оборонным и научно-техническим, но не конкурентоспособным общесистемным потенциалом. Вместе с тем, созданная под руководством коммунистической партии и её вождей неэффективная система государственного политического и социально-экономического управления создала в государственной системе предпосылки для ее саморазрушения.

Это проявлялось, прежде всего, во внутренних условиях и внешней политике, проводимой партийным руководством на протяжении всего периода существования этой организации:

- ✦ инициация гражданской войны 1918 – 1922 гг.;
- ✦ введение продразвёрстки и военного коммунизма;

- ✦ начало принудительной экспроприации, национализации и коллективизации;
- ✦ проведение массовых репрессий и террора против своего народа, включая Голодомор в Украине 1932 – 1933 гг., Великую Отечественную войну 1941 – 1945 гг., расстрел мирной демонстрации в Новочеркасске в 1962 г. и т. д.;
- ✦ проявление военной агрессии по отношению к соседним государствам (война с Финляндией 1939 г., оккупация части Польши и прибалтийских государств в 1939 – 1940 гг., война в Афганистане);
- ✦ поддержка политики умиротворения агрессора накануне Второй мировой войны;
- ✦ проявление неспособности предотвратить и защитить страну от внезапного вторжения войск Гитлеровской Германии и допущение масштабных разрушений и неоправданных многомиллионных человеческих жертв среди военных и мирного населения;
- ✦ создание псевдодемократических государств на территориях стран Восточной Европы (1945 – 1949 гг.);
- ✦ проведение необоснованной экономической политики (например, ежегодное снижение цен на промышленные и продовольственные товары 1948 – 1953 гг.);
- ✦ стремительное и агрессивное наращивание ядерного потенциала, заставлявшее население СССР более 20 лет жить под угрозой Третьей мировой войны;
- ✦ допущение масштабной коррупции в высших эшелонах власти и в среднеазиатских республиках;
- ✦ создание неблагоприятных условий для социально-экономического развития советского общества, выражавшееся в застое и деградации.

Самым же главным было то, что поставленная амбициозная цель построения коммунизма в 1980 г. не была достигнута, засвидетельствовав всему миру неспособность авторитарной коммунистической системы государственного управления справиться с таким масштабным «уникальным инновационным проектом». Все названные факторы стали причиной того, что во внутригосударственной среде начали возникать и нарастать кризисные явления: в системе централизованного планирования и управления, в экономике, научно-технической и социальной сферах. Попытка справиться с возникшими проблемами путем проведения реформ, начатых М. С. Горбачёвым в 1985 г., сопровождалась резким снижением социально-экономических показателей, частными управленческим, политическим, экономическим, социальным, финансовым и научно-техническим кризисами, недовольством населения из-за низкого качества жизни, и, в конечном итоге, окончилась саморазрушением СССР.

Основываясь на положениях теории систем, авторами был сделан вывод относительно того, что причиной этого является *игнорирование системных принци-*

пов при создании государственной системы и системных закономерностей при организации ее функционирования. Ранее данные принципы и закономерности были известны в общей теории систем [9], основываясь на чем, авторы применили их к искусственным организационным системам, учитывая их особенности.

К основным системным принципам создания искусственных организационных систем относятся: единство элементов, структурность системы, взаимозависимость элементов и их взаимодействие с внешней средой, целенаправленность, стремление к состоянию устойчивого равновесия, приоритет качества, надежность системы, проявление закона наименьших, сопряженность элементов системы и др. В то время, как основными системными закономерностями организации их функционирования являются: целостность, синергия, прогрессирующая систематизация, необходимое разнообразие, иерархическая компенсация, потенциальная эффективность, самоорганизация, актуализация функций и др.

Нарушение названных системных принципов и закономерностей приводит к тому, что искусственная организационная система начинает функционировать в состоянии прогрессирующей факторизации и нарастающей энтропии. Это, в свою очередь, становится причиной развития в ее внутренней среде системных болезней в виде системного кризиса и системных патологий.

Под системным кризисом, согласно определению одного из авторов [5], следует понимать состояние искусственной организационной системы, созданной с нарушениями системных принципов и организованной к функционированию без учета системных закономерностей, что приводит к возникновению в системе ее управления режима генерации проблем. Этот режим проявляется в том, что при попытке решения отдельно взятой проблемы в системе появляются новые – в силу взаимосвязи их причин.

В конечном итоге всё это приводит к достижению системой точки бифуркации (когда степень энтропии достигает своего предельного значения) и, как следствие, – к ее саморазрушению.

Возвращаясь к СССР и резюмируя результаты проведенного системного анализа, авторами был сделан вывод относительно того, что основными причинами саморазрушения СССР стали:

- ✦ некомпетентность создателей государственной системы в сфере создания искусственных организационных систем;
- ✦ игнорирование системных принципов создания и системных закономерностей организации функционирования искусственных организационных систем;
- ✦ отсутствие в Конституции регламентов функционирования государственной системы;
- ✦ фактическое невыполнение государственной системой своего предназначения по созданию благоприятных условий для жизнедеятельности населения, поспание прав и свобод народа.

Как следствие, это привело к тому, что в функционировании государственной системы стали возникать

сбои, управляющие воздействия выполнялись не полностью, действия внутренних структурных элементов были несогласованными, возникали частные кризисы. Всё это свидетельствовало о том, что начался процесс нарастания энтропии и утраты единства и целостности государственной системы, а также – о неспособности системы государственного управления воспрепятствовать ему в силу своей некомпетентности.

Основываясь на том, что причиной распада СССР стало возникновение и неконтролируемое нарастание в его внутренней среде энтропии, его саморазрушение непосредственно следует рассматривать не иначе, как энтропогенную системную катастрофу.

Таким образом, авторами предлагается введение в научный оборот понятия *энтропогенной системной катастрофы* со следующим определением: это результат неуправляемого процесса нарастания энтропии в искусственной организационной системе, вызывающий её распад (саморазрушение) вследствие неспособности управляющей подсистемы трансформировать организационную систему из исходного хаотичного состояния в целевое системное состояние, то есть такое, в котором производится негаэнтропия.

Описываемый авторами вид катастроф, происходящих с искусственными организационными системами, на данный момент не классифицируется как энтропогенная системная катастрофа, поэтому предлагаемое понятие и его определение может быть принято, по мнению авторов, системными аналитиками и научной общественностью в качестве интерпретатора и идентификатора последствий неосознанно некомпетентных действий создателей бессистемных организаций.

Следует отметить, что подобного рода катастрофа, описываемая нами на примере СССР, может происходить и происходит в реальной жизни с искусственными организационными системами любого уровня, начиная от семьи и заканчивая интегрированными союзами государств (такими как СЭВ).

Это еще раз подчеркивает актуальность исследования энтропогенных системных катастроф, тем более, что последствия такой катастрофы, произошедшей с СССР, до сих пор не поняты и ощущаются жителями постсоветских стран.

Для того, чтобы понять, каким образом осуществляется их влияние на происходящие сегодня в постсоветских государствах процессы, предлагаем их рассмотреть. Последствия энтропогенной системной катастрофы СССР можно подразделить по очевидности проявления на прямые и косвенные (*табл. 1*).

Исходя из табл. 1, однозначен вывод относительно того, что подобные последствия не только масштабны, но и имеют значительный временной лаг своего проявления. И, конечно, не было бы никакого смысла в их рассмотрении, не имея они колоссального влияния на невозможность преодоления многими постсоветскими государствами стоящих перед ними проблем.

Тот факт, что системные причины саморазрушения СССР не были раскрыты, представляет наибольшую опасность, прежде всего, потому, что создателями новых

Последствия энтропийной системной катастрофы СССР

Вид последствий	Содержание
Прямые последствия	Произошла крупнейшая геополитическая катастрофа XX века, с карты мира исчезло государство под названием СССР
	Государственная организационная система СССР утратила своё качественное предназначение, превратившись в конгломерат из бывших структурных элементов (независимых и не взаимосвязанных 15-ти Советских республик)
	Советские республики утратили статус Советских Социалистических Республик и превратились в конгломераты из структурных элементов, как пассивных, так и активных, находящихся на их территориях
	Все граждане СССР утратили свой правовой международный статус «гражданин СССР» с соответствующими юридическими последствиями
	Коммунистическая партия Советского Союза (КПСС) прекратила своё существование только в части её центральных органов, компартии же во всех республиках остались действующими
Косвенные последствия	Длительное общесистемное идеологическое воздействие тоталитарного режима, формировавшего советских активных элементов, унаследовавших доминантные регрессивные признаки и негативные привычки, которые проявлялись в их поведении во вновь созданных государственных системах на постсоветском пространстве и за его пределами [4]
	Высокая активность, проявленная на постсоветском пространстве при создании новых постсоветских государственных систем на базе продекларированной новой идеологии, но на унаследованных советских идеологических подходах и принципах
	Поспешное создание активными элементами бывшего тоталитарного коммунистического режима СССР на постсоветском пространстве новой интегрированной межгосударственной организации СНГ (Содружество Независимых Государств) на подходах и принципах СССР и СЭВ и в качестве их подобия
	Искаленные судьбы миллионов людей, которые доверили свои судьбы в руки партийного руководства страной и остались фактически у «разбитого корыта», брошенными на произвол судьбы в новые квазирыночные некорректные условия

искусственных организационных систем на постсоветском пространстве в большинстве случаев стали те, кто был активным или пассивным участником нарастающего процесса утраты единства предыдущей системой.

Во всех вновь созданных постсоветских государственных системах возникли авторитарные режимы, возглавляемые коммунистическими лидерами, но с капиталистической системой хозяйствования и квазирыночной экономикой. Это непосредственно повлияло на то, что подходы к созданию и организации функционирования принципиально не отличались от тех, которые применялись в СССР.

Об этом красноречиво свидетельствует то, что практически сразу после начала функционирования вновь созданных постсоветских государственных систем и нового их интегрированного объединения – СНГ – в них стали возникать политические, правительственные, экономические, финансовые, социальные, демографические, межгосударственные и другие частные кризисы. Конечно, можно делать предположения о том, что это следствия разрушения централизованной системы планирования и управления, разрыв межхозяйственных связей и т. д. Но с системной точки зрения эти частные кризисы следует рассматривать как следствие игнорирования системных принципов создания и системных закономерностей организации функционирования искусственных организационных систем.

Ещё одним косвенным последствием системной катастрофы стало «совковое» поведение сформированных коммунистическим режимом советских послушных активных элементов во вновь созданных постсоветских авторитарных государственных системах, что стало следствием формирования деструктивной «культуры как образ жизнедеятельности» как совокупности их ценностей, норм и установок, влияющих на все аспекты поведения людей. Более детально обоснование влияния «культуры как образ жизнедеятельности» на системное развитие государственных систем представлено в книге авторов данной публикации [10].

Главы авторитарных постсоветских режимов воспользовались неосознанностью большинства послушных активных элементов и начали формировать новые, подчиненные режиму, квазидемократические институты власти по советским стандартам. Авторитарные режимы создали предпосылки для дикой капитализации унаследованной общенародной собственности при пассивном созерцании со стороны постсоветского населения, которому общенародная собственность в советском государстве фактически никогда и не принадлежала.

В конечном счете созданные авторитарные режимы на постсоветском пространстве создали условия для:

- ✦ нечестной и несправедливой приватизации государственных предприятий, земельных участков;
- ✦ некорректных рыночных отношений;
- ✦ олигархических кланов;

- ✦ различных монополий;
- ✦ нарастающей коррупции во всех эшелонах власти;
- ✦ теневой экономики;
- ✦ низкого уровня качества жизни среднестатистических граждан.

Все перечисленные выше крайне неблагоприятные факторы стали причиной того, что во внутригосударственной среде постсоветских государств стало нарастать недовольство активных элементов, начавших формирование оппозиционных и протестных движений против авторитарных режимов. Во вновь созданных постсоветских государственных системах с авторитарными режимами начали возникать предпосылки новых энтропических системных катастроф (например, события в Украине: Євромайдан, Революція гідності).

Таким образом, можно заключить, что первопричина энтропических системных катастроф, которая, согласно системному подходу, заключается именно в грубом нарушении принципов создания и закономерностей организации функционирования и развития искусственных организационных систем, приводит к возникновению циклического эффекта, который схематично изображен на рис. 1 и отображает всю последовательность не только происхождения энтропических си-

стемных катастроф, но и то, каким образом отсутствие выявления их причин влияет на их повторение.

Помимо того, что во вновь созданных независимых государствах возникли авторитарные режимы, не менее важным косвенным последствием системной катастрофы является то, что долгоживущие активные элементы тоталитарного коммунистического режима продолжали долгое время доминировать (а в некоторых государствах продолжают доминировать до сих пор) при создании, организации функционирования и управлении новыми государственными системами. Их регрессивные доминантные признаки, вредные привычки и мораль с антигуманными ценностями, унаследованные от распавшейся системы и тоталитарного коммунистического режима, были положены в основу формирования новых авторитарных режимов с характерными негативными последствиями для народов постсоветских государственных систем в новых условиях рыночных отношений (патернализм, склонность к обману и воровству и т. д.).

Особенно остро и трагически косвенные последствия системной катастрофы на постсоветском пространстве проявились в авторитарном режиме Российской Федерации при президентстве Путина. Унаследовав внешнюю политику тоталитарного коммунистического режима СССР и продолжая диктаторские и имперские амбиции Сталина и Гитлера, Россия стала осуществлять

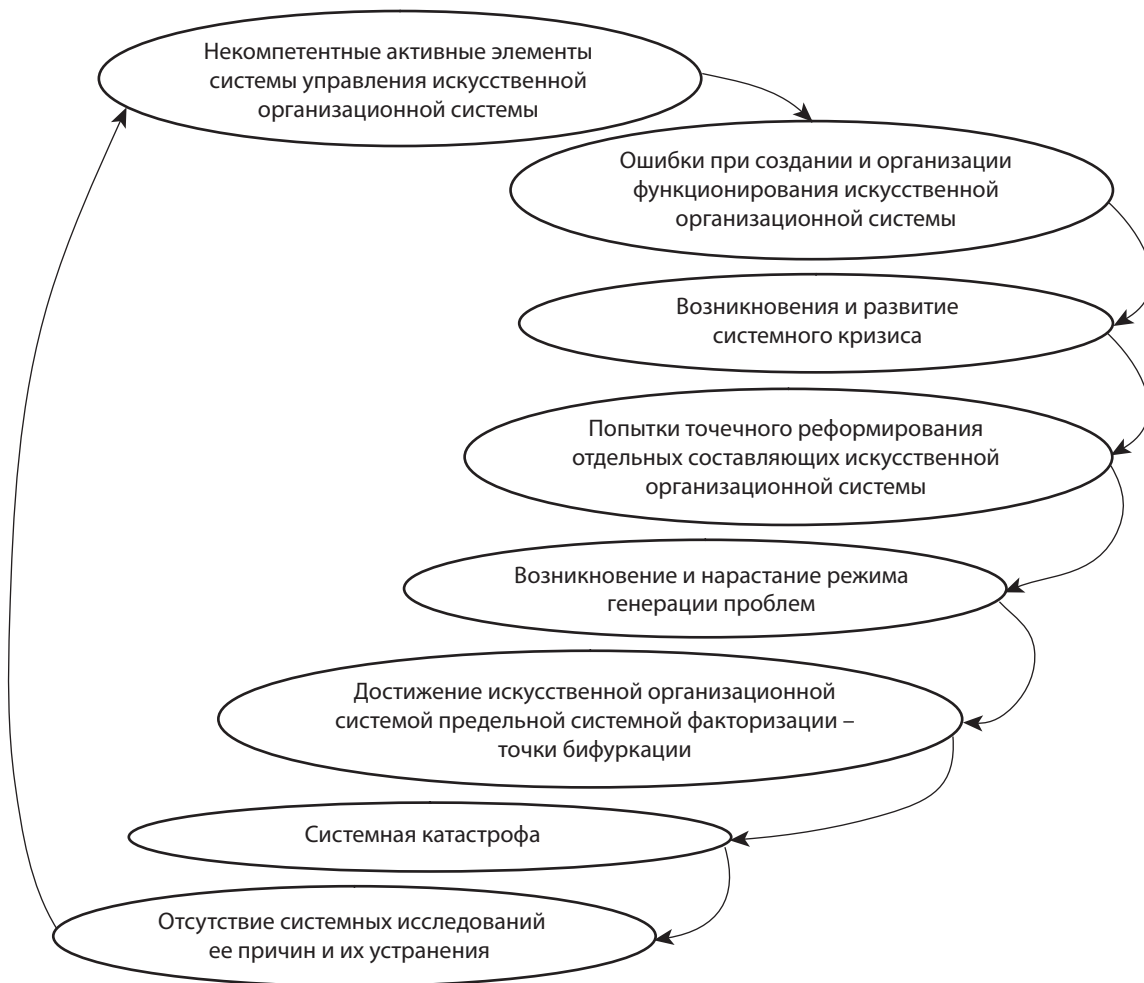

Рис. 1. Первотпричины возникновения и повторения энтропических системных катастроф

агрессию по отношению к постсоветским суверенным государствам – Молдове, Грузии и Украине – и аннексировать их территории.

Попытка мирового демократического сообщества пресечь экономическими санкциями устремления России как противоречащие международным правовым нормам натолкнулись на скрытую угрозу Путина применить в ответ ядерное оружие. Это означает прямую возможность возникновения Третьей мировой войны, и уже с последствиями уничтожения земной цивилизации. В этом и проявляются главные и трагические косвенные последствия энтропической системной катастрофы бывшего СССР.

Как показывает история СССР, государственная система, построенная без учета системных принципов и организованная к функционированию без учета системных закономерностей, к тому же руководимая авторитарным главой государства, не имеет длительной перспективы своего существования. Процессы, которые мы на сегодняшний день наблюдаем в России, свидетельствуют ни о чем ином, как о зарождении и стремительном нарастании процесса прогрессирующей факторизации, который неизбежно приведет к краху. По оценочным данным авторов, как профессиональных системных аналитиков, при оптимистическом варианте развития событий (полном использовании золотовалютных резервов, продолжении массовой пропаганды, удержания лояльности населения варварскими методами и т. п.) данная искусственная организационная система продолжит своё существование ориентировочно до 2025 г., при пессимистическом (усилении экономической и политической изоляции, усиливающемся оппозиционном движении и т. п.) – до 2020 г., что даст возможность восстановить территориальные границы Украины, существовавшие до конфликта с Российской Федерацией.

Таким образом, по результатам проведенных авторами исследований были получены следующие результаты и выводы:

- ✦ установлены системные причины распада СССР;
- ✦ предложено и обосновано рассмотрение распада СССР как энтропической системной катастрофы;
- ✦ предложено понятие энтропической системной катастрофы как адекватного идентификатора для результата неуправляемого процесса нарастания энтропии в искусственных организационных системах, вызывающего её распад (саморазрушение);
- ✦ систематизированы последствия энтропической системной катастрофы СССР.

Основным же **выводом**, который был сделан авторами на основании исследований, является тот, что отсутствие осознания и устранения первоначальных энтропических системных катастроф приводит к повторному их возникновению – с еще более масштабными и, возможно, трагическими последствиями. В этом контексте следует отметить, что чем скорее государственный менеджмент вновь созданных постсоветских государственных систем начнет системные пре-

образования для устранения пороков в государственных системах, тем выше вероятность того, что энтропические системные катастрофы не будут повторяться, а государствам удастся стать на путь прогрессивного системного развития.

Дальнейшие исследования авторы планируют посвятить разработке конструктивного системного инструментария для предотвращения новых энтропических системных катастроф. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Богданов А.** Тектология (всеобщая организационная наука) / А. Богданов. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.
2. **Дергачев В.** Системный кризис. Смертельные ошибки советской власти / В. Дергачев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dergachev.ru/geop_events/080609.html
3. **Кирсанов В. П.** Распад СССР: внутренние и внешние факторы реализации глобализационных процессов / В. П. Кирсанов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/raspad-sssr-vnutrennie-i-vneshnie-factory-realizatsii-globalizatsionnyh-protsessov>
4. **Кобзев П. М.** Системный анализ созданных альтернативных иерархий организационно-экономических систем / П. М. Кобзев // *Економіка розвитку*. – ХНЕУ. – 2009. – № 4 (52). – С. 24 – 29.
5. **Кобзев П. М.** Системный подход к совершенствованию государственного управления и местного самоуправления / П. М. Кобзев // *Управління розвитком*. – ХНЕУ. – 2005. – № 2. – С. 13 – 16.
6. Конституция СССР 1924 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tarasei.narod.ru/konst1924.htm>
7. **Корчагин Ю. А.** Причины распада СССР и проигрыша геополитической борьбы / Ю. А. Корчагин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=1&page=12>
8. **Сивков К.** Оружие массового разложения. История поражения СССР в холодной войне ничему не научила Россию / К. Сивков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vpk-news.ru/articles/24528>
9. **Сурмин Ю. П.** Теория систем и системный анализ : учеб. пособ. / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
10. **Haharinov O. V.** Culture as the basis of systemic competitiveness of organizations or new paradigm of humanity development / O. Haharinov, P. Kobziev, A. Kotliar. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 60 p.

REFERENCES

- Bogdanov, A. *Tektologija (vseobshchaia organizatsionnaia nauka)* [Tectology (Universal organizational science)]. Moscow: Ekonomika, 1989.
- Dergachev, V. "Sistemnyy krizis. Smertelnyie oshibki sovetskoy vlasti" [The systemic crisis. Deadly mistakes of the Soviet government]. http://dergachev.ru/geop_events/080609.html
- Haharinov, O., Kobziev, P., and Kotliar, A. *Culture as the basis of systemic competitiveness of organizations or new paradigm of humanity development*: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014.
- Kobzev, P. M. "Sistemnyy analiz sozdannykh alternativnykh iyerarkhiy organizatsionno-ekonomicheskikh sistem" [System analysis of alternative hierarchies created organizational and economic systems]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (52) (2009): 24-29.
- Kobzev, P. M. "Sistemnyy podkhod k sovershenstvovaniyu gosudarstvennogo upravleniya i mestnogo samoupravleniya" [A systematic approach to improve public administration and local government]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 2 (2005): 13-16.

"Konstitutsiia SSSR 1924 g." [The Constitution of the USSR in 1924]. <http://www.tarasei.narod.ru/konst1924.htm>

Korchagin, Yu. A. "Prichiny raspada SSSR i proigrysha geopoliticheskoy borby" [The reasons for the collapse of the Soviet Union and the loss of geopolitical struggle]. <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=1&page=12>

Kirsanov, V. P. "Raspad SSSR: vnutrennie i vneshnie faktory realizatsii globalizatsionnykh protsessov" [The collapse of the Soviet Union: the internal and external factors of the implementation of the globalization processes]. <http://cyberleninka.ru/article/n/raspad-sssr-vnutrennie-i-vneshnie-faktory-realizatsii-globalizatsionnykh-protsessov>

Surmin, Yu. P. *Teoriia sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. Kyiv: MAUP, 2003.

Sivkov, K. "Oruzhie massovogo razlozheniia. Istoriia porazheniia SSSR v kholodnoy voyne nichemu ne nauchila Rossiiu" [Weapons of mass expansion. The history of the defeat of the USSR in the Cold War learned nothing from Russia]. <http://vpk-news.ru/articles/24528>

УДК 339.658

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ»

© 2015 ОСТАПЕНКО А. В.

УДК 339.658

Остапенко А. В. Визначення сутності поняття «конкурентоспроможність галузі»

Статтю написано на актуальну тему, присвячену проблемі економічної конкуренції на галузевому рівні. Мета статті полягає в узагальненні існуючих підходів до поняття «конкурентоспроможність» та вдосконаленні визначення поняття «конкурентоспроможність галузі». Аналіз виділених підходів свідчить про те, що більшість науковців розглядає конкурентоспроможність галузі з позицій підприємства та продукту, що ним виробляється. Доведено, що поняття «конкурентоспроможність» має тісний взаємозв'язок з такими поняттями, як «якість», «конкуренція», «конкурентна позиція», «конкурентний статус», «технічний рівень продукції». Запропоновано визначення поняття «конкурентоспроможність продукції» як її здатність відрізнятися від товарів-аналогів, перш за все, своєю якістю та завдяки індивідуальним перевагам, які здатні максимально задовольнити потреби споживача. Розширено і доповнено поняття «конкурентоспроможність галузі» та запропонована формула її оцінки.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність галузі, позиція, статус, якість, сегмент.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Формул:** 2. **Бібл.:** 45.

Остапенко Андрій Валентинович – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.658

Остапенко А. В. Определение сущности понятия «конкурентоспособность отрасли»

Статья написана на актуальную тему, посвященную проблеме экономической конкуренции на отраслевом уровне. Цель статьи заключается в обобщении существующих подходов к понятию «конкурентоспособность» и совершенствовании определения понятия «конкурентоспособность отрасли». Анализ выделенных подходов свидетельствует о том, что большинство ученых рассматривает конкурентоспособность отрасли с позиции предприятия и производимой им продукции. Доказано, что понятие «конкурентоспособность» имеет тесную взаимосвязь с такими понятиями, как «качество», «конкуренция», «конкурентная позиция», «конкурентный статус», «технический уровень продукции». Предложено определение понятия «конкурентоспособность продукции» как ее способность отличаться от товаров-аналогов, прежде всего, своим качеством и благодаря индивидуальным преимуществам, которые в состоянии максимально удовлетворить потребности потребителя. Расширено и дополнено понятие «конкурентоспособность отрасли» и предложена формула ее оценки.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность отрасли, позиция, статус, качество, сегмент.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Формул:** 2. **Библ.:** 45.

Остапенко Андрей Валентинович – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 339.658

Ostapenko A. V. Definition of the Concept of «Competitiveness of Industry Sector»

The article is aimed at the topical issue of economic competitiveness at the industry sector level. The article summarizes existing approaches to the concept of «competitiveness», also the definition of the concept of «competitiveness of the industry sector» has been improved. An analysis of the selected approaches shows that the majority of scholars are considering the competitiveness of industry sector from the view of enterprise and the manufactured products. It has been proved that the concept of «competitiveness» has a close relationship with such concepts as «quality», «competition», «competitive position», «competitive status», and «technical level». It has been proposed to define the «competitiveness of production» as the property to be different from the goods-analogues, primarily due to its quality and individual advantages that are able to satisfy the needs of the consumer the most. The concept of «competitiveness» has been expanded and supplemented, a formula for its evaluation has been proposed.

Key words: competition, competitiveness of industry sector, position, status, quality, segment.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 45.

Ostapenko Andriy V. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 porokh, 61022, Ukraine)

А о аналізу досліджень і публікацій з проблематики конкурентоспроможності та її впливу на реальний сектор економіки протягом останнього століття була прикута увага величезної когорти вчених-економістів та практиків провідних країн світу, зокрема Г. Л. Азоева [1], М. Портера [2], В. М. Горбатова [3], В. А. Зінченка [4], Р. А. Фатхутдинова [5], М. О. Кизима [6, 7], Ю. Б. Іванова [8], О. М. Тищенко [6, 8], І. М. Ліфіц [9], А. Ю. Юданова [10] та багатьох інших. Однак бага-

тогранність та різноманіття дефініцій таких понять, як «якість», «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентна позиція», «конкурентний статус», «технічний рівень продукції», на яких було поставлено особливі акценти, потребують подальшої розробки та вдосконалення з урахуванням змін теорій, методологічних підходів та поглядів учених-економістів сучасності, а також пошуку ефективних методів оцінки галузевої конкурентоспроможності.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕСТА И РОЛИ АКТОРОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКЕ И В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА

© 2015 ТИМОШЕНКОВ И. В., НАЩЕКИНА О. Н.

УДК 330.117:330.837

Тимошенко И. В., Нащеккина О. Н. Определение места и роли акторов в экономической науке и в экономической системе общества

В статье проанализированы результаты и формы междисциплинарной интеграции в общественном знании (экономической теории, социологии, философии, права). Обоснован вывод о том, что междисциплинарная интеграция социальных дисциплин не только стимулирует развитие экономической науки, но и существенно изменяет сам характер этого развития, выводя экономическую науку за рамки узкоэкономической проблематики на уровень решения общесоциологических проблем. Охарактеризованы особенности и направления развития современной экономической науки и сделан вывод о приоритетности экономических исследований в русле новой институциональной экономики (НИЭ). Проанализировано содержание понятий, используемых в экономической науке для характеристики участников социально-экономических процессов: «субъекты», «агенты», «акторы». Выдвинуто и аргументировано положение о том, что наиболее адекватным не только для НИЭ, но и для экономической науки в целом является использование понятия «актор», которое наиболее адекватно отражает место и роль человека в экономической системе общества.

Ключевые слова: междисциплинарная интеграция социальных наук, новая институциональная экономика, экономическая система общества, экономические агенты, экономические акторы, экономические субъекты.

Библ.: 23.

Тимошенко Игорь Владиславович – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

Нащеккина Ольга Николаевна – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и налогообложения, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: nashchekina_olga@yahoo.com

УДК 330.117:330.837

UDC 330.117:330.837

Тимошенко І. В., Нащеккіна О. М. Визначення місця і ролі акторів в економічній науці та в економічній системі суспільства

У статті проаналізовано результати і форми міждисциплінарної інтеграції у суспільствознавстві (економічної теорії, соціології, філософії, права). Обґрунтовано висновок про те, що міждисциплінарна інтеграція соціальних дисциплін не тільки стимулює розвиток економічної науки, але й істотно змінює сам характер цього розвитку, виводячи економічну науку за рамки вузької економічної проблематики на рівень вирішення загальносоціологічних проблем. Охарактеризовано особливості та напрямки розвитку сучасної економічної науки та зроблено висновок про пріоритетність економічних досліджень у руслі нової інституціональної економіки (НІЕ). Проаналізовано зміст понять, що використовуються в економічній науці для характеристики учасників соціально-економічних процесів: «суб'єкти», «агенти», «актори». Висунуто і аргументовано положення про те, що найбільш адекватним не тільки для НІЕ, а й для всієї економічної науки в цілому є використання поняття «актор», яке найбільш адекватно відбиває місце і роль людини в економічній системі суспільства.

Ключові слова: міждисциплінарна інтеграція соціальних наук, нова інституційна економіка, економічна система суспільства, економічні агенти, економічні актори, економічні суб'єкти.

Бібл.: 23.

Тимошенко Ігор Владиславович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

Нащеккіна Ольга Миколаївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: nashchekina_olga@yahoo.com

Timoshenkov I. V., Nashchekina O. M. Defining the Role and the Place of Actors in the Economic Science and in the Economic System of Society

The article analyzes the results and forms of interdisciplinary integration in the social science (economics, sociology, philosophy and law). The conclusion that the interdisciplinary integration of social disciplines not only stimulates the development of economic science, but also significantly changes the very nature of this development by leading economic science beyond narrow economic concerns to the level of solving the general sociological problems, has been substantiated. Specific features and directions of development of modern economic science have been described, it has been concluded about priority of the economic research, in line with the new institutional economics (NIE). Content of the concepts, used in economic science to characterize socio-economic processes, namely: «entities», «agents», «actors» has been analyzed. A proposition has been erected and reasoned that most appropriate not only for NIE, but also for economic science in general, is the use of the concept of «actor», which most adequately reflects the place and role of human in the economic system of society.

Key words: interdisciplinary integration of social sciences, new institutional economics, economic system of society, economic agents, economic actors, economic entities.

Bibl.: 23.

Timoshenkov Igor V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ivtimoshenkov@gmail.com

Nashchekina Olga M. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Taxation, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: nashchekina_olga@yahoo.com

Одной из важнейших тенденций развития современного общественно-научного знания является междисциплинарная интеграция социальных дисциплин, не только открывающая новые перспективы развития

экономического знания, но и существенно изменяющая сам характер этого развития [5, 7].

Следствием и результатом междисциплинарной интеграции в науке явилось обогащение исследователь-

ского инструментария и терминологического аппарата экономической науки целым рядом таких общесоциологических элементов и понятий, как «акторы», без которых сегодня уже невозможно представить себе современные экономические исследования [3], точно так же, как не могут обойтись без них социологи [17] и политологи [18], специалисты в области международного права [20] или политического маркетинга [15].

Объясняется это, прежде всего, тем, что, несмотря на кажущееся принципиальное различие предметов этих дисциплин, все они, по сути, едины в своих главных исследовательских установках – конструировании теоретических моделей поведения людей и поиске практических средств воздействия на формирование и реализацию этих моделей. В связи с этим кажется вполне естественным, что, описывая различные стороны и феномены человеческого поведения под своим «профессиональным» углом зрения, представители различных социальных дисциплин обращаются к одному и тому же базовому понятию – квалифицируют людей как акторов (экономических акторов).

На это справедливо обращает внимание В. С. Автономов, отмечая: «Экономическая наука, как и другие дисциплины, относящиеся к общественным наукам, – социология, политология, психология, антропология, – имеет своим предметом человеческое поведение. В самом широком смысле можно сказать, что все содержание экономической науки состоит из описания человеческого поведения, понимая под этим не только индивидуальное поведение, но и неумышленные последствия взаимодействия индивидов, а также институты, в которых воплотилось прошлое поведение» [1, с. 24].

Естественно, что, пополняя арсенал исследовательских средств «новой» для себя дисциплины, то или иное понятие, «позаимствованное» смежной дисциплиной, в большинстве случаев тем или иным образом переосмысливается, реинтерпретируется и приобретает те специфические оттенки, которые добавляют особенности предметной области науки – реципиента. Вместе с тем, и будучи реинтерпретированным, оно должно сохранять свои базовые ключевые характеристики, которые, собственно, и формируют его целостность и определенность в ряду иных категорий и понятий науки [8].

Вероятно, чем шире исходное понятие какой-то науки распространяется в общественном сознании, охватывая все новые и новые дисциплины, тем выше вероятность того, что оно в какой-то мере будет утрачивать свою первоначальную однозначность и определенность. И, вместе с тем, как показывает анализ использования такого общесоциологического понятия, как, например, «институт», опасаться этого не следует. И, уж тем более, не следует в угоду однозначности трактовки какого-нибудь понятия пытаться сдерживать или блокировать междисциплинарную научную интеграцию [12, с. 132 – 137]. Несмотря на такую неоднозначность, проблема с использованием общесоциологических понятий возникает только в том случае, когда в пределах одного исследования оно используется в различных значениях, для характеристики различных социальных феноменов.

Поэтому существует устоявшееся мнение, что такие понятия вполне правомерно использовать по-разному, меняя их интерпретацию с учетом конкретной предметной области (экономическая теория, социология, философия, право и др.) и исходя из целей и задач конкретного исследования [21].

Вместе с тем, данная точка зрения разделяется далеко не всеми отечественными учеными, значительная часть которых придерживается постулатов классической политэкономии и отстаивает ее основополагающую идею о том, что положение человека в экономической системе жестко детерминировано экзогенными факторами, вынуждающими людей вступать друг с другом в независимые от их воли и сознания *объективные* экономические отношения. Соответственно, для определения роли человека в экономической системе наиболее адекватным и удачным для этих авторов является понятие *агента* – исполнителя тех требований экономической системы, которые навязываются ему извне. Примечательно, что полемизируя со своими оппонентами – учеными, отстаивающими необходимость использования по отношению к участникам экономических отношений понятие «актор», в конечном счете, они не находят более убедительных аргументов, нежели как прибегнуть к следующему риторическому утверждению: *Если вы говорите об актерах, то получается, что экономическая теория – это уже не наука, а какой-то театр!* Думается, что подобного рода аргументация не вполне релевантна и убедительна в научной полемике.

Таким образом, можно констатировать, что в настоящее время в экономической науке отсутствует единство мнений как по самой проблеме определения места и роли человека в экономической системе общества, так и в вопросах обозначения и закрепления решения этой проблемы в соответствующих понятиях и терминах. Проблемы эти по-прежнему остаются в центре научных дискуссий, всё ещё не утратили своей актуальности и, несомненно, требуют своего разрешения. Исходя из этого, нами были определены предмет и главная задача данной публикации, а именно – раскрыть содержание понятия «актор» и определить его место и роль в системе категорий современной экономической науки в контексте новой институциональной экономики (НИЭ) как наиболее динамичного и продуктивного направления развития современной экономической теории [6, с. 62 – 63; 12, с. 141 – 151].

Хотя в экономической науке для определения участников экономических отношений используются различные понятия (индивиды, агенты, субъекты и др.), основным понятием, которое используется в институциональной теории для обозначения участников экономических обменов, формирующих экономическую систему общества, является определение «экономический актор» (*economic actor*) [3, 4, 9, 10, 11, 13, 16, 19, 23].

Исторически использование этого понятия было заложено в социологических науках. Вместе с тем, по своему содержанию оно является не узко, а общесоциологическим, и поэтому вряд ли стоит подвергать сомнению его терминологическую допустимость в экономи-

ческой науке, ограничивая область его использования только социологическими или политическими исследованиями. Объясняется это тем, что это понятие подчеркивает основополагающую активную роль человека в формировании социальных процессов общества и привлекает внимание к принципиальным качественным характеристикам человеческого поведения в экономике. Изменчивость потребностей и рыночных предпочтений людей, субъективный и лишь ограниченно рациональный характер их экономических решений, их склонность к оппортунизму в одних ситуациях и, напротив, настрой на альтруистическое поведение в других условиях, – все эти признаки экономического поведения людей наиболее удачно, в отличие от других маркеров, отражают именно понятие экономических «акторов». К этому следует добавить, что достаточно близкие к приведенным нами аргументам в пользу употребления понятия «акторы» в экономической науке уже высказывались в научной литературе, например, известными представителями «постсоветского» институционализма Я. Кузьминовым и М. Юдкевич [2].

Следует подчеркнуть, что понятие «актор» не следует рассматривать как абсолютную альтернативу традиционно принятым в экономической науке определениям – «субъект экономических отношений» или «экономический агент». И, хотя в некоторых публикациях представителей институциональной экономики все эти понятия применяются параллельно или используются как синонимы, мы уверены, что разделение этих понятий необходимо.

Определим, в чем же заключаются различия между этими понятиями.

В ряду дефиниций «субъект», «агент» и «актор» понятие «субъект» является наиболее нейтральным, и его толкование не несет в себе какой-либо качественной коннотации. Проиллюстрируем это положение, обратившись, например, к такой конкретной области общественных отношений, как образование.

Определение в качестве *субъектов* системы социально-экономических отношений образования отдельных индивидов (ученик, учитель, представитель государственного органа управления образованием и т. д.) или их группы (научно-педагогический коллектив университета, аппарат государственного органа управления образованием и т. п.) означает лишь то, что все они как *субъекты* определенным образом связаны между собой и взаимодействуют благодаря наличию у них общего объекта – процесса образования, представленного теми или иными организационными формами (формальное или неформальное образование, образование среднее или высшее и т. п.). Близким к понятию «субъект социально-экономических отношений» по нейтральности своего содержания является также и понятие *субъектов в системе образовательного права*. Их основные характеристики сводятся к следующему: они являются участниками социальных отношений в образовании, имеют определенные права и обязанности, которые закреплены в соответствующих нормативных актах, и должны нести ответственность за их нарушение. Та-

ким образом, и с точки зрения экономического подхода, и с позиций права, понятие *субъект* лишь фиксирует принадлежность какого-то человека или социальной группы к системе социальных отношений в образовании, не давая при этом никаких иных оценок, которые позволили бы определить конкретные особенности его места и роли в этой системе.

В отличие от этого, понятия «агент» и «актор», прежде всего, определяют именно эти принципиальные содержательные характеристики и непосредственно отражают те общие методологические принципы, которые лежат в основе конкретной социальной теории, определяя особенности её отношения к трактовке места и роли человека в обществе. *Агент* – это выразитель требований внешней среды, проводник норм и ценностей, характерных для социальной системы, логика которой определяет логику его личного поведения в той или иной ситуации. В понятии «агент» отражается «социальный и культурный контроль системы над индивидами» [14, с. 16]. Примечательно, что такой подход к определению места человека в социальной системе оказывается единым для целого ряда научных направлений экономической мысли, в том числе и таких, которые конкурируют между собой, – в классической политэкономии, неоклассической экономической теории и старом институционализме. Все они разделяют вывод о том, что положение человека в обществе определяется внешними, не зависящими от него условиями и требованиями, которыми он и вынужден руководствоваться в своей хозяйственной деятельности. Это – господствующие в обществе производственные отношения (в классической политэкономии), неизменность социального устройства общества (с позиций неоклассической теории) или, наоборот, динамика и изменения во внешней среде (в старом институционализме).

В противовес этому, *актор* – это, прежде всего, активное действующее лицо общественных процессов, который не только принимает в них участие, но к тому же еще и непосредственно влияет на эти процессы и, в определенном смысле, самопределяет содержание и динамику этих процессов. Заметим, что понятие «актор» было заимствовано экономической наукой из работ представителей акционалистской социологии, или социологии действия – Алена Турена (*Alain Touraine*), Мишеля Крозье (*Michel Crozier*) и др. И оказалось, что экономистам очень удобно решать задачи экономического анализа, опираясь на те принципиальные характеристики понятия «актор», которые были заложены в это понятие его создателями – социологами [22, 14]:

- ✦ самостоятельность (автономность) в принятии решений;
- ✦ наличие собственной стратегии поведения;
- ✦ сопоставление своих стратегических целей с институтами общества как правилами игры и настрой на то, чтобы не только приспособиться к этим правилам, но и изменять их, вплоть до того, чтобы даже полностью трансформировать саму игру, исходя из своих собственных целей;

- ✦ наличие собственных ресурсов (материальных и нематериальных, реальных и потенциальных) для достижения поставленных целей;
- ✦ способность своими действиями оказывать практическое влияние на окружающую среду и изменять ее.

Подводя итоги, подчеркнем практическую значимость разграничения понятий «агенты», «субъекты» и «акторы» для развития экономической теории и практики управления сложными социально-экономическими системами.

Экономический агент – это обезличенная единица экономического анализа. Модель его поведения априори задается совокупностью экзогенных факторов (неизменность внутренних потребностей и интересов, заданность факторов внешней конкурентной среды). Поэтому использование этого понятия дает возможность разработки наиболее общих формализованных моделей управления, которые в состоянии описать только гипотетическую стандартную структуру взаимодействия экономических агентов внутри той или иной социально-экономической системы.

Субъект – это обладатель определенных экономических прав, наличие которых позволяет ему реализовывать определенные действия (правосубъектность, способность вступать в экономические отношения). Использование этого понятия позволяет сформулировать гипотетические оценки экономических возможностей субъектов социальных отношений в той или иной системе (описать ту часть потенциала системы, которая формируется ее непосредственными участниками).

Актор – это персонифицированный, активный участник экономических отношений, который своими действиями не только формирует эти отношения, но и изменяет их. Использование этого понятия принципиально расширяет круг исследовательских возможностей. Оно позволяет перейти от ограниченных и абстрактных моделей к системной характеристике состояния, динамики и закономерностей развития систем, поскольку, в отличие от других понятий, позволяет не только описать экономическое поведение, условия и механизмы взаимодействия непосредственных участников социально-экономических процессов, но и привлечь к экономическому анализу действия всех других заинтересованных сторон, то есть представить экономическую оценку действий непосредственных участников в их взаимосвязи с другими членами общества, их организациями и обществом в целом. Именно поэтому наиболее оправданным и перспективным для развития экономической науки и представляется использование понятия «актор», которое подчеркивает активную роль человека в формировании социальных процессов общества и определяет качественные признаки человеческого поведения в экономике. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Автономов В. С. Модель человека в экономической теории и других социальных науках / В. С. Автономов // Историки. – 1998. – Вып. 3. – С. 24 – 71.

2. Кузьминов Я. Как наука о рынках становится наукой об обществе / Я. Кузьминов, К. Бендукидзе, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2005. – № 12. – С.63 – 81.

3. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгайт / Пер. с англ. – М. : Изд-во ин-та Гайдара, 2011. – 480 с.

4. Тимошенко И. В. Коалиции интересов акторов образования как фактор реформирования образовательных систем / И. В. Тимошенко // Второй Российский экономический конгресс : докл. участников, 18 – 22 февр. 2013 г., г. Суздаль / Новая экономическая ассоциация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.econorus.org/c2013/files/0t8n.pdf>

5. Тимошенко И. В. Маркетинг и новая институциональная экономика: проблемы взаимосвязи и интеграции методологии и исследовательских программ / И. В. Тимошенко, О. Н. Нащекина // Вестник НТУ «ХПИ» «Технический прогресс и эффективность производства». – Х., 2008. – № 50. – С. 124 – 132.

6. Тимошенко И. В. Методология научных исследований / И. В. Тимошенко, О. Н. Нащекина. – Х. : НТУ «ХПИ», 2011. – 304 с.

7. Тимошенко И. В. О логике и перспективах междисциплинарной интеграции новой институциональной экономики и маркетинга / И. В. Тимошенко, О. Н. Нащекина // Науч. тр. Донецк. нац. техн. ун-та. Серия Экономическая. – Донецк, 2010. – Вып. 38-1. – С. 186 – 192.

8. Тимошенко И. В. Реинтерпретация современной концепции маркетинга в условиях Украины / И. В. Тимошенко // Сучасна концепція маркетингу та її реінтерпретація в умовах перехідного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 травня 2001 р., м. Харків / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна [та ін.]; відп. ред. І. В. Тимошенко. – Х., 2001. – С. 5 – 6.

9. Тимошенко И. В. Система образования как объект исследования экономической теории: от классической к новой институциональной экономике / И. В. Тимошенко // Экономика образования. – Кострома, 2013. – № 1. – С. 108 – 112.

10. Тимошенко И. В. Создание коалиции интересов акторов образования как основа реформирования образовательной системы / И. В. Тимошенко // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 52 – 55.

11. Тимошенко И. В. Экономические институты и этика бизнеса / И. В. Тимошенко // Journal of institutional studies (Журнал институциональных исследований). – Ростов-на-Дону, 2013. – Т. 5. – № 3. – С. 102 – 113.

12. Тимошенко И. В. Институційні основи розвитку системи освіти : монографія / І. В. Тимошенко ; Нар. укр. акад. – Х. : Вид-во НУА, 2013. – 568 с.

13. Тимошенко И. В. Суб'єкти, агенти, актори і стейкхолдери в економічних дослідженнях освіти / І. В. Тимошенко, О. Н. Нащекина // Вчені записки Харк. гуман. ун-ту «Народна українська академія». – Х., 2012. – Т. 18. – С. 167 – 176.

14. Цыганков П. А. Акторы и факторы в международных отношениях и мировой политике // Приватизация мировой политики: локальные действия – глобальные результаты / Под ред. М. М. Лебедевой. – М. : ГолденБи, 2008. – С. 14 – 38.

15. Arthur C. D. Economic Actors, Economic Behaviors, and Presidential Leadership: The Constrained Effects of Rhetoric / C. Damien Arthur. – Boulder, N.Y., etc: Lexington Books, 2014. – 180 p.

16. Aoki M. Institutional Evolution as Punctuated Equilibria / Masahiko Aoki // Institutions, Contracts and Organizations. Perspectives from New Institutional Economics / Ed. by Claude Menard. – Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA : Edward Elgar, 2000. – P. 11 – 33.

17. Caliguire D. Advancing Human Rights Accountability for Economic Actors / Daria Caliguire // The SAGE Fund – Strengthening Accountability in the Global Economy. – January 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://ihrf.org/sites/default/>

files/Advancing%20Human%20Rights%20Accountability%20for%20Economic%20Actors_Jan%202015.pdf

18. Framing the Global Economic Downturn. Crisis rhetoric and the politics of recessions / Ed. by Paul't Hart, and Karen Tindall. – Canberra : ANU E Press, 2009. – IX, 351 p.

19. Hodgson G. M. What Are Institutions? / G. M. Hodgson // JEI – Journal of Economic Issues. – 2006. – Vol. XL, № 1. – P. 1 – 25.

20. McBeth A. International Economic Actors and Human Rights / Adam McBeth. – L. : Routledge, 2011. – 384 p.

21. Nelson R. R. Making Sense of Institutions as a Factor Shaping Economic Performance / R. R. Nelson and B. N. Sampat // Journal of Economic Behavior and Organization. – 2001. – Vol. 44. – P. 31 – 54.

22. Touraine A. La societe postindustrielle / A. Touraine. – Paris: Denoel, 1969. – 328 s.

23. Williamson O. E. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead / Oliver E. Williamson // Journal of Economic Literature. – 2000. – Vol. 38. – P. 595 – 613.

REFERENCES

Avtonomov, V. S. "Model cheloveka v ekonomicheskoy teorii i drugikh sotsialnykh naukakh" [Model man in economics and other social sciences]. *Istoki*, no. 3 (1998): 24-71.

Arthur, C. D. *Economic Actors, Economic Behaviors, and Presidential Leadership: The Constrained Effects of Rhetoric*. Boulder, New York, etc: Lexington Books, 2014.

Aoki, M. "Institutional Evolution as Punctuated Equilibria". In *Institutions, Contracts and Organizations. Perspectives from New Institutional Economics*, 11-33. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2000.

Caliguire, D. "Advancing Human Rights Accountability for Economic Actors". https://ihrfg.org/sites/default/files/Advancing%20Human%20Rights%20Accountability%20for%20Economic%20Actors_Jan%202015.pdf

Framing the Global Economic Downturn. Crisis rhetoric and the politics of recessions. Canberra : ANU E Press, 2009.

Hodgson, G. M. "What Are Institutions?". *JEI – Journal of Economic Issues*, vol. XL, no. 1 (2006): 1-25.

Kuzminov, Ya., Bendukidze, K., and Yudkevich, M. "Kak nauka o rynkakh stanovitsia naukoj ob obshchestve" [As the science of markets becomes a science of society]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12 (2005): 63-81.

McBeth, A. *International Economic Actors and Human Rights*. L. : Routledge, 2011.

Nort, D., Uollis, D., and Vayngast, B. *Nasilie i sotsialnye poriadki. Kontseptualnye ramki dlia interpretatsii pismennoy istorii chelovechestva* [Violence and social orders. The conceptual framework for the interpretation of the written history of mankind]. Moscow: Izd-vo in-ta Gaydara, 2011.

Nelson, R. R., and Sampat, B. N. "Making Sense of Institutions as a Factor Shaping Economic Performance". *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol. 44 (2001): 31-54.

Timoshenkov, I. V. "Ekonomicheskie instituty i etika biznesa" [Economic institutions and business ethics]. *Journal of institutional studies (Zhurnal institutsionalnykh issledovaniy)*, vol. 5, no. 3 (2013): 102-113.

Timoshenkov, I. V. *Instytutsiini osnovy rozvytku systemy osvity* [The institutional foundations of the education system]. Kharkiv: Vyd-vo NUA, 2013.

Timoshenkov, I. V., and Nashchekina, O. N. "Sub'iekty, ahenty, aktory i steikholdery v ekonomichnykh doslidzhenniakh osvity" [Subjects agents, actors and stakeholders in economic studies education]. *Vcheni zapysky Khark. human. un-tu «Narodna ukrainska akademiia»*, vol. 18 (2012): 167-176.

Tsygankov, P. A. "Aktory i faktory v mezhdunarodnykh otnosheniakh i mirovoy politike" [Actors and factors in international

relations and world politics]. In *Privatizatsiia mirovoy politiki: lokalnye deystviia – globalnye rezultaty*, 14-38. Moscow: GoldenBi, 2008.

Timoshenkov, I. V., and Nashchekina, O. N. "O logike i perspektivakh mezhdistsiplinarnoy integratsii novoy institutsionalnoy ekonomiki i marketinga" [On the logic and prospects for interdisciplinary integration of the new institutional economics and marketing]. *Nauchnye trudy Donetsk. nats. tekhn. un-ta. Seriia ekonomicheskaiia*, no. 38-1 (2010): 186-192.

Timoshenkov, I. V. "Sistema obrazovaniia kak obekt issledovaniia ekonomicheskoy teorii: ot klassicheskoy k novoy institutsionalnoy ekonomike" [The education system as an object of study of economic theory from the classical to the new institutional economics]. *Ekonomika obrazovaniia*, no. 1 (2013): 108-112.

Timoshenkov, I. V. "Koalitsii interesov aktorov obrazovaniia kak faktor reformirovaniia obrazovatelnykh sistem" [Coalition interests of actors of education as a factor of reforming education systems]. <http://www.econorus.org/c2013/files/Ot8n.pdf>

Timoshenkov, I. V., and Nashchekina, O. N. "Marketing i novia institutsionalnaia ekonomika: problemy vzaimosvizi i integratsii metodologii i issledovatel'skikh programm" [Marketing and new institutional economics: relationship issues and integration methodology and research programs]. *Vestnik NTU «KhPI» «Tekhnicheskii progress i effektivnost proizvodstva»*, no. 50 (2008): 124-132.

Timoshenkov, I. V., and Nashchekina, O. N. *Metodologiya nauchnykh issledovaniy* [The methodology of scientific research]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2011.

Timoshenkov, I. V. "Reinterpretatsiya sovremennoy kontseptsii marketinga v usloviyakh Ukrainy" [Reinterpretation of the modern concept of marketing in the conditions of Ukraine]. *Suchasna kontseptsiiia marketynhu ta ii reinterpretatsiia v umovakh perekhidnoho suspilstva*. Kharkiv, 2001.5-6.

Timoshenkov, I. V. "Sozdaniye koalitsii interesov aktorov obrazovaniya kak osnova reformirovaniya obrazovatelnoy systemy" [Creating a coalition of interests of the actors of education as a basis for reforming the educational system]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2012): 52-55.

Touraine, A. *La societe postindustrielle*. Paris: Denoel, 1969.

Williamson, O. E. "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead". *Journal of Economic Literature*, vol. 38 (2000): 595-613.

СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: КЛЮЧОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

© 2015 КУДІНОВА А. В.

УДК 330.313;339.982

Кудінова А. В. Суспільне відтворення в глобальній економіці: ключові детермінанти трансформації

Метою статті є вивчення нових ознак суспільного відтворення як результату впливу процесів глобалізації. У статті проаналізовано сучасний процес суспільного відтворення, його відмінності від економічного відтворення індустріальної епохи. Обґрунтовано актуальність оновлення класичних підходів до вивчення суспільного відтворення (марксистського, який аргументує необхідність переважного розвитку виробництва засобів виробництва; неокласичного, що віддає перевагу дослідженню ринкового механізму; кейнсіанського, який доводить необхідність стимулювання виробництва товарів та послуг для безпосереднього споживання) із урахуванням глобальних факторів впливу, зокрема кардинальних змін у структурі суспільного продукту, посилення нематеріальної її складової, формування глобального середовища руху ресурсів, факторів виробництва, товарів та послуг, інформації, сервізації економіки, автономізації фінансової сфери, посилення асиметричності розвитку різних країн тощо. Запропоновано в дослідженні суспільного відтворення враховувати також соціокультурний фактор як ключовий у розбудові інститутів, що дозволять перетворити наявний ресурсний потенціал на примноження суспільного добробуту. Одним із критеріїв результативності та ефективності суспільного відтворення запропоновано розглядати екологічні показники.

Ключові слова: суспільне відтворення, глобалізація, суспільний добробут.

Бібл.: 18.

Кудінова Алевтина Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: alevtina.kudinova11@gmail.com

УДК 330.313;339.982

UDC 330.313;339.982

Кудінова А. В. Общественное воспроизводство в глобальной экономике: ключевые детерминанты трансформации

Цель статьи – изучение новых характеристик общественного воспроизводства как результата влияния процессов глобализации. В статье проанализирован современный процесс общественного воспроизводства, его отличия от экономического воспроизводства индустриальной эпохи. Обоснована актуальность обновления классических подходов к изучению общественного воспроизводства (марксистского, который аргументирует необходимость развития, прежде всего, производства средств производства; неоклассического, отдающего предпочтение исследованию рыночного механизма; кейнсианского, доказывающего необходимость стимулирования производства товаров и услуг для конечного потребления) с учетом глобальных факторов влияния, в частности, кардинальных изменений в структуре общественного продукта, усиления нематериальной его составляющей, формирования глобального движения ресурсов, факторов производства, товаров и услуг, информации, сервизации экономики, автономизации финансовой сферы, усиления асимметричности развития разных стран и т. д. Предложено в исследовании общественного воспроизводства учитывать также социокультурный фактор как ключевой в формировании институтов, которые позволят трансформировать ресурсный потенциал в реальное приумножение общественного благосостояния. Одним из критериев результативности и эффективности общественного воспроизводства предложено рассматривать экологические показатели.

Ключевые слова: общественное воспроизводство, глобализация, общественное благосостояние.

Библ.: 18.

Кудінова Алевтина Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економіки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: alevtina.kudinova11@gmail.com

Kudinova A. V. Social Reproduction in the Global Economy: Key Determinants of Transformation

The article is aimed to study the new characteristics of social reproduction as a result of the influence of globalization processes. The article analyzes the current process of social reproduction, its differences from economic reproduction of the industrial age. The relevance of updating classical approaches to the study of social reproduction (the Marxian, which argues for the need to develop, first of all, production of the means of production; the neoclassical, where exploration of market mechanism is emphasized; the Keynesian, which evidences the need to stimulate the production of goods and services for final consumption) has been substantiated considering the global influences, in particular, of fundamental changes in the structure of the social product, strengthening of its intangible component, formation of global resource flows, factors of production, goods and services, information, servitization of economy, autonomizing of financial sector, strengthening the asymmetries in development of various countries and so on. Also has been proposed, in the study of social reproduction, to take into account the socio-cultural factor as a key factor in the formation of institutions that let transform the resource potential in the real growth of public welfare. The environmental indicators have been proposed as one of the criteria for considering the efficiency and effectiveness of social reproduction.

Key words: social reproduction, globalization, social welfare.

Bibl.: 18.

Kudinova Alevtyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: alevtina.kudinova11@gmail.com

У сучасній економічній науці існує декілька концептуальних підходів до дослідження процесу суспільного відтворення – марксистський, неокласичний, кейнсіанський. Кожний з підходів дає своє пояснення чинників та механізмів економічного відтворення: марксистська концепція обґрунтовує необхідність переважного розвитку виробництва засобів виробництва; неокласична – розвитку ринкових відносин попиту та пропозиції, конкуренції та ціноутворення;

кейнсіанська – формування сфери виробництва товарів та послуг для безпосереднього споживання.

Проте суспільне відтворення на початку XXI ст. зазнає якісних змін і, незважаючи на розвиток знань про навколишній світ, вдосконалення продуктивних сил і бурхливе технологічне піднесення, людство стикається з надзвичайно складними проблемами: вичерпаністю ресурсів та їх асиметричним розподілом, екологічними загрозами, зростаючим впливом процесів інтернаціо-

налізації та глобалізації. У таких умовах зазначені підходи частково втрачають свою пояснювальну здатність. Наприклад, неокласичні моделі побудовані на вивченні впливу фінансової кон'юнктури, а роль унікального суспільного досвіду, необхідного для побудови якісних інститутів та перетворення наявного ресурсного потенціалу на примноження суспільного добробуту, залишається поза межами наукового інтересу.

Як вітчизняними, так і зарубіжними вченими проблема суспільного відтворення вивчається переважно або крізь призму побудов К. Маркса – як спроба розширити його моделі завдяки виділенню нових підрозділів суспільного виробництва та дослідженню нових пропорцій між ними [1; 2; 3, с. 209 – 219], або з точки зору окремих аспектів, фаз, елементів суспільного відтворення [4; 5, с. 15 – 20; 6]. У свою чергу, процеси глобалізації досліджуються, скоріше, з точки зору її меж, можливостей та загроз, а не впливу на економічне відтворення. Взаємодія та взаємозалежність усіх фаз суспільного виробництва в таких роботах є не предметом дослідження, а прикладом сучасних трансформацій [7, с. 7; 8; 9].

Тому вважаємо за необхідне вивчення чинників та соціально-економічних наслідків глобальних трансформацій у контексті теорії суспільного відтворення.

Метою статті є вивчення нових ознак суспільного відтворення як результату впливу процесів глобалізації.

Суспільне відтворення, як об'єкт дослідження, змінюється з часом і набуває нових ознак, у силу як технологічних, так і соціальних змін, що не вичерпуються простим насиченням суспільного виробництва матеріальними ресурсами, зростанням інформаційної складової та підвищенням значущості людського капіталу. У провідних країнах відбувається якісне оновлення ієрархії чинників виробництва та, відповідно, суспільних вимог до всієї системи відтворення ресурсного потенціалу суспільства та всієї системи економічних відносин, що складаються з приводу формування відтворювальних пропорцій. Такі процеси в розвинутих країнах опосередковано впливають і на умови економічної діяльності країн «другого» та «третього» світів, а спосіб включення таких країн у нову систему світогосподарських відносин стає чи не найвпливовішою детермінантою процесів економічного відтворення в них.

Посилення нематеріальної складової в структурі суспільного продукту (наприклад, у 2010 р. глобальний обсяг доданої вартості, створеної знаннево-технологічно місткими індустріями, сягнув 18,2 трлн дол., або 30% світового ВВП порівняно з 27% у 1995 р. Експортна частка комерційної знанневомісткої продукції зростає з 5% у 1995 р. до 8% у 2012 р., а високотехнологічної продукції – з 36% до 50% [10]), що є, безумовно, одним з визначальних чинників трансформації відтворювальних процесів у сучасній економіці, який обумовив динамізацію сфери послуг. За прогнозами, у США до 2025 р. близько 83% загальної кількості робочої сили буде зайнято у сфері послуг, а 25 із 26 створених робочих місць припадатиме на сферу послуг [11, с. 72 – 73]. При цьому суттєво ускладнилась і внутрішня структура нематеріального виробництва, що охоплює нині величезну

кількість галузей та видів господарської діяльності, спрямованих на задоволення особистих, виробничих і суспільних потреб.

У свою чергу, поява такої організаційної моделі, як аутсорсинг, підштовхнула інтеграцію послуг у відтворювальний процес як самостійний компонент суспільного продукту [12]. Сьогодні більшість ТНК не контролює весь процес виробництва та збуту. Бізнес став фрагментованим і складається зі спеціалізованих елементів: закупки, виробництва, дослідження, продажу, розповсюдження тощо. Вибір ТНК щодо самостійного виконання робіт чи передавання цих функцій зовнішнім партнерам визначає поступовий перехід до більш гнучких, адаптивних структур управління, краще пристосованих до динамічних змін та вимог виробництва.

Надзвичайна урбанізація господарського життя, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, посилення інтеграції виробничого сектора та сектора послуг обумовили поступову сервізацію економіки. Сучасний виробник вже не просто продає товар, він пропонує сервісну продукцію – самостійний продукт, що об'єднує матеріальний об'єкт та послуги з його обслуговування, оскільки в умовах швидкої втрати технічної унікальності продукту вирішальним фактором конкурентоспроможності стає сервісне супроводження.

Сервізація економіки, безумовно, трансформує процес суспільного відтворення у бік «стирання» секторальних меж – руйнуються самі критерії секторального поділу, а продаж товару разом із наданням сервісної підтримки (послуги) априорі поєднує декілька секторів. Витрати на сервіс у багатьох галузях наближаються або навіть перевищують витрати на матеріальні продукти чи сировину. Одночасно можна спостерігати стрімке підвищення прибутковості сектора послуг, наприклад, у США на сервіс припадає до 10% валової виручки та 15 – 20% прибутку від реалізації споживчих товарів; ще вище цей показник на ринках технічних засобів [13, с. 47].

Суспільне відтворення у глобальній економіці багато в чому обумовлено тими інтенсивними процесами інтеграції та інтернаціоналізації міжнародного виробництва та споживання, що припали на другу половину ХХ століття: сукупний попит і сукупна пропозиція формуються все більшою мірою не лише за рахунок внутрішнього попиту – значна частина сукупного попиту покривається за рахунок імпорту товарів на кошти, отримані від експорту інших товарів.

Проте саме така інтегрованість національного виробництва і споживання в міжнародні потоки руху товарів і доходів загострює проблеми нерівномірності розвитку різних країн, асиметричності взаємозв'язків та взаємозалежностей між структурними елементами світової економіки.

З одного боку, «велика сімка» країн контролює значну частину виробництва та споживання; вони мають, навіть без використання політичного та економічного тиску, вирішальний вплив у визначенні обсягів та структури міжнародної торгівлі та руху капіталу. І в умовах, коли характер і структура експорту/імпорту визначають

рівень розвитку країни, її місце в міжнародному поділі праці, такі країни мають безумовні переваги в міжнародному обміні над іншою, більш чисельною, але менш розвинутою групою країн: за останні 50 років частка взаємного товарообігу розвинутих країн у загальному обсязі експорту зросла більш, ніж в 2 рази – з 38% до 81%.

У процесі посилення міжнародної інтеграції для більшості країн «другого світу» можливості досягнути рівня розвитку провідних країн, якісно поліпшити своє місце в системі міжнародного поділу праці зменшуються, а не зростають. Про це свідчать і зафіксовані в останні десятиліття ознаки зростання нерівності рівня життя та доходності економічної діяльності між провідними країнами й всіма іншими економічними системами.

Крім того, зростає технологічний розрив між країнами в порівнянні з початком індустріальної епохи: у розвинутих країнах домінують четвертий, п'ятий (органічна хімія, обробка інформації, електроніка, телекомунікації, робототехніка) та відбувається перехід на шостий (нано- та біотехнології) технологічний уклади, у країнах середнього рівня розвитку – уклади третій та четвертий (металургія, електроенергетика, неорганічна хімія; авто-, авіабудування, органічна хімія), а в країнах світової периферії зберігаються доіндустріальні технології.

Отже, процеси становлення глобальної господарської системи супроводжуються дуже нерівномірним розподілом вигід та витрат, породжуваних цими процесами, як між країнами, так і всередині країн, що розвиваються. Високорозвинуті країни, пройшовши тривалу еволюцію, активно використовують своє домінуюче становище в міжнародному поділі праці, розглядаючи ринки інших країн як джерело дешевих факторів виробництва та платоспроможних ринків збуту. Населення бідних країн все більше прагне володіти тими ж благами, що і західний світ, використовуючи при цьому культурну та політичну ізоляцію, агресивний націоналізм, релігійний фундаменталізм, мілітаристські настрої, імперіалістичні тенденції і т. ін.

Ще одним фактором, що «підштовхує» до оновлення класичної моделі суспільного відтворення, є функціонування на світовій арені разом з національними державами і переважно національними за сферою своєї діяльності компаніями транснаціональних корпорацій, міжнародна експансія яких будується в глобальній економіці за принципом «оптимальної спеціалізації»: розподіл ланок «ланцюжка створення цінності» між країнами дозволяє мінімізувати витрати з використання оптимізації джерел забезпечення ресурсами в планетарному масштабі. Так, згідно з розрахунками UNCTAD, 80% світової торгівлі пов'язане з міжнародними виробничими мережами, що створені ТНК, а 60% – це безпосередньо торгівля проміжними товарами та послугами, що використовуються на різних стадіях виробничого процесу [14].

При цьому домінування принципу «кожна операція локалізується, виходячи з мінімізації витрат на одиницю корисного ефекту (генерованого доходу)», зумовлює появу нових закономірностей. По-перше, зростає значущість якості людського капіталу (достатньо кваліфіковані й відносно дешеві людські ресурси є

вирішальним чинником підтримання бажаного рівня ефективності індустріальної складової глобального виробництва). По-друге, зростають переваги, що дає країнам ефект масштабу ринку збуту – наближення виробництва до великого споживчого ринку виступає поширеною формою адаптації ТНК до митного регулювання й споживчої специфіки різних країн. По-третє, так званий інформаційний, управлінський цикл виробництва ТНК закономірно концентрується в найбільш розвинутих країнах, оскільки саме вони виступають носіями найбільших запасів людського капіталу виключного, найвищого кваліфікаційного рівня.

Автономізація фінансової сфери – ще одна детермінанта трансформації традиційної моделі суспільного відтворення, яку К. Маркс називав єдністю (але не тотожністю) процесів обігу та виробництва, «вони не лише не збігаються у часі та місці, але й за сутністю своєю відмінні. Перші обмежуються лише продуктивною силою суспільства, другі – пропорційністю різних галузей виробництва та споживчою силою суспільства» [15, с. 268]. Проте нині значущість фінансового та торговельного капіталу вийшла далеко за межі обслуговування безперервності виробництва. Так, на початок 2011 р. сукупний обсяг глобальних фінансових активів, до яких належать акції, приватні та державні боргові цінні папери та банківські депозити, досягнув 212 трлн дол. США проти 155 трлн дол. у 2005 р., 114 трлн дол. у 2000 р., 72 трлн дол. у 1995 р., 54 трлн дол. у 1990 р. і 12 трлн дол. у 1980 р. [16, с. 256]. У наш час обсяг капіталу, що функціонує за межами країн походження, фактично на порядок перевищує розміри світового ВВП.

Глобалізація фінансових ринків зумовлює розрив між національними заощадженнями і національними інвестиціями. Відповідно, для національної економіки знімаються обмеження щодо масштабів інвестування, зумовлені національною базою заощаджень. Базова, з часів Кейнса, рівність переважної більшості макроекономічних моделей « $I = S$ », де I – інвестиції, а S – заощадження, порушується, оскільки джерелом інвестицій в країні «А» тепер можуть бути заощадження, здійснені в країні «Б». З одного боку, для кожної національної економіки це розширює можливості інвестування, з іншого, – створює додаткові обмеження, примушуючи конкурувати вітчизняних емітентів (і продавців на вторинному ринку) цінних паперів з аналогічними суб'єктами з інших країн.

Відповідно, вирішальною умовою забезпечення необхідної бази заощаджень стає не достатня сила мотивів для національного заощадження, а глобальна конкурентоспроможність національних об'єктів інвестування для заощаджень, здійснюваних у масштабах світової економіки. Таким чином, проблема обмеженості національної бази заощаджень заміщується проблемою достатньої інвестиційної привабливості національних фінансових активів. При цьому остання в сучасних умовах далеко не завжди пов'язана з продуктивністю національного виробництва, а зумовлюється, скоріше, досконалістю фінансових механізмів і розвитком інститутів фондового ринку.

Фундаментальні зрушення від впливом глобалізації відчужаються і в характері та механізмі конкуренції. *По-перше*, відбувається стрімкий та помітний перехід від внутрішньогалузевої, предметної, фірмової до функціональної, міжгалузевої, міжрегіональної конкуренції; сьогодні ми говоримо про конкуренцію між цілими територіально-виробничими комплексами, бізнес-мережами тощо. *По-друге*, виникнення гіперконкуренції – швидкого створення й руйнування конкурентних переваг – «розмило» конфігурацію ринку, посилило своєрідну «ерозію» структури ринків [17]. *По-третє*, посилення ролі нецінової конкуренції, часткове знецінення традиційних джерел конкурентних переваг (низька вартість робочої сили, доступність сировинних факторів виробництва та ін.) вимагають безпрецедентних організаційних змін небувалих масштабів. *По-четверте*, завдяки виробництву високотехнологічних товарів вартість деяких розробок зростає настільки, що їх окупність забезпечується лише у разі виходу на глобальний ринок, що приводить до об'єднання компаній і переводить конкуренцію на глобальний рівень, оскільки в такому разі отримати прибуток можливо, лише зайнявши високі рейтингові позиції на глобальному ринку. Тобто масштаби жодного національного ринку просто недостатні для окупності подібних інвестицій.

Визначальною формою адаптації відтворювальних процесів у провідних економічних системах до впливу описаних вище детермінант виступає трансформація системи економічних відносин, зокрема, соціальної структури, системи мотивів і стимулів економічної діяльності.

Надзвичайну неоднорідність сучасної світової соціальної структури можна пояснити збільшенням доходів населення планети при збереженні значної диференціації, зміною мотиваційних детермінант у постіндустріальному суспільстві (знецінення в постіндустріальних економіках масового індустріального труда (у рамках конвейерного, «фордівсько-тейлоровського» технологічного способу виробництва)), трансформацією основної суперечності капіталізму – між суспільним характером виробництва та приватним характером привласнення засобів виробництва і т. ін.

Треба ще раз зазначити, що саме об'єктивні зміни в соціально-економічному житті суспільства, як на національному, так і на глобальному рівнях, вимагали оновлення класичних теорій відтворення. Так, екологічна проблема взагалі не розглядалась як фактор економічного розвитку, наприклад, К. Марксом. Проте сьогодні у складі факторів суспільного відтворення з'явилися чинники, значення яких зростає в умовах інтенсифікації та інтернаціоналізації виробництва. Це – фактори відтворення природних ресурсів та навколишнього середовища існування людини [3, с. 307]. Глобалізація екологічних проблем та інтереси виживання людства привели до необхідності формування не лише національних еколого-економічних систем відтворення, але й глобальної еколого-економічної системи суспільного відтворення.

Крім того, сучасна економічна наука погоджується з філософськими поглядами щодо єдності матеріально-

го та духовного в житті людини, що особливо помітно в умовах стрімкого науково-технічного прогресу. Прогрес – це розвиток вперед, єдиними ж реальними носіями цього руху є люди (а не «людство») [18]. Тому одним із ключових елементів оновленого предмета теорії суспільного відтворення в умовах глобальної економіки є вивчення економічних, соціальних, культурних, ментальних, психологічних аспектів суспільного виробництва, і фаза споживання набуває в цьому контексті особливої важливості.

ВИСНОВКИ

Друга половина ХХ – початок ХХІ століть ознаменувалися великими соціально-економічними зрушеннями в усій системі суспільного відтворення розвинутих країн Заходу. Ці трансформації охопили практично всі стадії суспільного виробництва: виробництво, розподіл, обмін, споживання. Потужність цих перетворень, що визначалася в тому числі й наростаючими процесами інтеграції та інтернаціоналізації та «зачепила» фактично всі країни світу, незалежно від ступеню та моделі їх розвитку, надала процесам модифікації суспільного відтворення глобального характеру.

У результаті кардинальних змін у структурі суспільного продукту, формування глобального середовища руху ресурсів, факторів виробництва, товарів та послуг, інформації, автономізації фінансової сфери і т. ін. жодна національна економіка сьогодні не може бути самодостатньою, виходячи з наявних факторів виробництва, технологій та потреби в капіталі; жодна держава не в змозі раціонально формувати та реалізовувати економічну стратегію розвитку, не враховуючи пріоритети та норми поведінки основних учасників світогосподарської діяльності. Водночас швидко підвищується ступінь економічної відкритості практично всіх країн світу, а вплив на національні економіки процесів, що відбуваються у світовому економічному просторі через зростання міжнародної торгівлі та міжкраїновий рух капіталу, посилюється; зростає «включеність» країн, що розвиваються в міжнародну торгівлю, процеси міжнародного кредитування та інвестування, міжнародної трудової міграції.

Усе це вимагає оновлення теорії суспільного відтворення з урахуванням глобальної детермінанти світового розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Дунаев Б. Б.** Благополучие – труд, капитал и деньги: Основы теории воспроизводства / Б. Б. Дунаев. – Киев : ППНВ, 2005. – 220 с.
- 2. Плышевский Б. П.** Теория воспроизводства и методология макроэкономического анализа : учебное пособие / Б. П. Плышевский. – М., 2011. – 62 с.
- 3. Белорус О. Г.** Глобальные трансформации и стратегии развития : монография / О. Г. Белорус, Д. Г. Лукьяненко и др. – К. : Ориане, 2000. – 424 с.
- 4. Ferguson S.** Precarious Migrants: Gender, Race and the Social Reproduction of a Global Working Class / S. Ferguson, D. McNally // Socialist Register, 2015: Transforming Classes. – Vol. 51. – P. 4 – 23.

5. Богуш Л. Г. Соціальний капітал і соціогуманітарний простір: методологія визначення, взаємозв'язки, вектори розвитку / Л. Г. Богуш // Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 15 – 20.

6. Верба Д. В. Відтворення системи робочих місць як чинник динаміки продуктивності праці вітчизняних підприємств / [Беседін В. Ф., Музиченко А. С., Верба Д. В. та ін.]; за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченко // Економіка України: соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку : колективна монографія. – К. : НДЕІ, 2007.

7. Білорус О. Політична економія глобалізму і проблеми структурної модернізації національної економіки / О. Г. Білорус // Дослідження міжнародної економіки : збірник наукових праць. – 2011. – № 2 (67). – С. 3 – 26.

8. Колодко Гж. В. Мир в движении / Гжегож Витольд Колодко / Пер. с польск. – М. : Магистр, 2009. – 575 с.

9. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Дж. Стиглиц / Пер. с англ. Г. Г. Пирогова. – М. : Национальный общественно-научный фонд, 2003. – 304 с.

10. World Trade Organization [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its14_trade_category_e.pdf

11. Judi R. W. Workforce 2000. Work and Worker in 21-st Century / R.W. Judi, C. D'Amico // Indianapolis (In), 1997.

12. Услуги в современной экономике / Отв. ред. Л. С. Демидова, В. Б. Кондратьев. – М. : ИМЭМО РАН, 2010. – 342 с.

13. Демидова Л. С. Сфера услуг России: трудный путь модернизации / Л. С. Демидова // МЭМО. – 2008. – № 2. – С. 38 – 50.

14. World Investment Report 2013: Global Value Chains // UNCTAD [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

15. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 25, ч. 1. – М. : Политиздат, 1961.

16. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.; / Под науч. ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К. : КНЭУ, 2013. – 740 с.

17. Pacheco-de-Almeida G. Erosion. Time compression, and self-displacement of leaders in hypercompetitive environments / G. Pacheco-de-Almeida // Strategic Management Journal. – 2010. – Vol. 31 (13). – P. 1498 – 1526.

18. Булгаков С. Н. Философия хозяйства / С. Н. Булгаков. – М. : Наука, 1990. – 412 с.

REFERENCES

Belorus, O. G., and Lukianenko, D. G. *Globalnye transformatsii i strategii razvitiia* [Global transformation and development strategy]. Kyiv: Oriiane, 2000.

Bohush, L. H. "Sotsialnyi kapital i sotsiohumanitarnyi prostir: metodolohiia vyznachennia, vzaiemozv'iazky, vektory rozvytku" [Social Capital and Modern Social Space: methodology, relationships vectors of development]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4 (2010): 15-20.

Bilorus, O. "Politychna ekonomii hlobalizmu i problemy strukturnoi modernizatsii natsionalnoi ekonomiky" [The political economy of globalization and the problems of structural modernization of the national economy]. *Doslidzhennia mizhnarodnoi ekonomiky*, no. 2 (67) (2011): 3-26.

Bulgakov, S. N. *Filosofia khoziaystva* [The philosophy of the economy]. Moscow: Nauka, 1990.

Dunaev, B. V. *Blagosostoianie – trud, kapital i dengi: Osnovy teorii vosproizvodstva* [Welfare – labor, capital and money: Fundamentals of the theory of reproduction]. Kyiv: PPNV, 2005.

Demidova, L. S. "Sfera uslug Rossii: trudnyy put modernizatsii" [Services Russia: a difficult path of modernization]. *MEIMO*, no. 2 (2008): 38-50.

Ferguson, S., and McNally, D. "Precarious Migrants: Gender, Race and the Social Reproduction of a Global Working Class". *Socialist Register 2015: Transforming Classes*, vol. 51: 4-23.

Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetry regulation]. Kyiv: KNEU, 2013.

Judi, R. W., and D'Amico, C. *Workforce 2000. Work and Worker in 21-st Century*. Indianapolis, 1997.

Kolodko, G. V. *Mir v dvizhenii* [World in Motion]. Moscow: Magistr, 2009.

Marks, K., and Engels, F. *Sochineniya* [Works]. Moscow: Politizdat, 1961.

Pacheco-de-Almeida, G. "Erosion. Time compression, and self-displacement of leaders in hypercompetitive environments". *Strategic Management Journal*, vol. 31 (13) (2010): 1498-1526.

Plyshevskiy, B. P. *Teoriia vosproizvodstva i metodologiia makroekonomicheskogo analiza* [Reproduction theory and methodology of macroeconomic analysis]. Moscow, 2011.

Stiglits, Dzh. *Globalizatsiia: trevozhnye tendentsii* [Globalization: worrying trends]. Moscow, 2003.

Uslugi v sovremennoy ekonomike [Services in the modern economy]. Moscow: IMEMO RAN, 2010.

Verba, D. V. "Vidtvorennia systemy robochykh mistis iak chynnyk dynamiky produktyvnosti pratsi vitchyznianskykh pidpriemstv" [Playing system jobs as a factor in the dynamics of productivity of domestic enterprises]. In *Ekonomika Ukrainy: sotsialni aspekty innovatsiinoi modeli rozvytku*. Kyiv: NDEI, 2007.

World Trade Organization. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its14_trade_category_e.pdf

"World Investment Report 2013: Global Value Chain" UNCTAD. http://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

ПОСТГЛОБАЛЬНИЙ БЕЗПЕКОВИЙ ПРОСТІР

© 2015 КОВАЛЬЧУК М. В.

УДК 339.9

Ковальчук М. В. Постглобальний безпековий простір

Метою статті є дослідження загрозового впливу новітніх постглобальних явищ і процесів на архітекtonіку безпекового простору глобальної економічної системи. У статті проаналізовано основні виміри економічного простору, досліджено архітекtonіку безпекового простору з позицій інституціональної економіки та, зокрема, визначено інституціональні імперативи формування архітекtonіки безпекового простору, обґрунтовано актуальність та особливості нових специфічних загроз світовому господарству на етапі постглобальних перетворень, засвідчено необхідність трансформацій в діючих інституціональних структурах з метою підвищення ефективності їх функціонування та недопущення настання масштабних кризових явищ економічного та геополітичного характеру. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є виявлення загрозового впливу постглобальних тенденцій на національну економіку та розробка рекомендацій щодо доповнення та вдосконалення архітекtonіки безпекового простору в сучасних умовах.

Ключові слова: економічний простір, архітекtonіка безпекового простору, постглобальні перетворення, загрози безпеці глобальної економіки.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Ковальчук Марія Василівна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Університет митної справи та фінансів (вул. Держинського, 2/4, Дніпропетровськ, 49004, Україна)

E-mail: marija11@ukr.net

УДК 339.9

UDC 339.9

Ковальчук М. В. Постглобальное пространство безопасности

Целью статьи является исследование угрожающего влияния новейших постглобальных явлений и процессов на архитекtonику пространства безопасности глобальной экономической системы. В статье проанализированы основные измерения экономического пространства, исследована архитекtonіка пространства безопасности с позиций институциональной экономики и, в частности, определены институциональные императивы формирования архитекtonіки пространства безопасности, охарактеризованы особенности новых специфических угроз мировому хозяйству на этапе постглобальных преобразований, засвидетельствована необходимость трансформаций в действующих институциональных структурах с целью повышения эффективности их функционирования и недопущения наступления масштабных кризисных явлений экономического и геополитического характера. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является выявление угрожающего воздействия постглобальных тенденций на национальную экономику и разработка рекомендаций по дополнению и усовершенствованию архитекtonіки пространства безопасности в современных условиях.

Ключевые слова: экономическое пространство, архитекtonіка пространства безопасности, постглобальные преобразования, угрозы безопасности глобальной экономики.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 24.

Ковальчук Марія Васильевна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Університет таможенного дела и финансов (ул. Держинского, 2/4, Днепропетровск, 49004, Украина)

E-mail: marija11@ukr.net

Kovalchuk M. V. The Post-Global Security Space

The article is aimed to explore the threatening influence of the latest post-global phenomena and processes on the architectonics of security space of the global economic system. The article analyses the main measurements of economic space, explores the architectonics of security space from the perspective of institutional economics and, in particular, defines institutional imperatives for the formation of architectonics of security space, features of the new specific threats to the global economy in the post-global transformations phase have been described, the need for transformations in the existing institutional structures in order to increase the efficiency of their functioning and prevent the onset of large-scale crises of economic and geopolitical nature has been proven. Prospects for further research in this area is to identify threatening influence of post-global trends on the national economy and to elaborate recommendations for supplement and improvement of the architectonics of security space in current conditions.

Key words: economic space, architectonics of security space, post-global conversions, security threats to the global economy.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Kovalchuk Mariya V. – Postgraduate Student, Department of International Economics, University of Customs and Finance (vul. Dzerzhynskogo, 2/4, Dni-propetrovsk, 49004, Ukraine)

E-mail: marija11@ukr.net

У сучасних геополітичних умовах формування постглобалізму існує необхідність аналізу актуальних тенденцій розвитку світового господарства, об'єктивної оцінки позицій та мотивів закордонних партнерів у контексті перегляду механізмів управління, регулювання та координації економічних процесів у постглобальному безпековому просторі. Актуалізація економічного суверенітету в частково структурованій глобальній економіці та вихід на передній план проблем, пов'язаних з нівелюванням загроз безпеці світового господарства, національної держави дозволяють говорити про зміни у світовому економічному просторі.

Окремі моменти даної теми були висвітлені у працях таких зарубіжних і вітчизняних дослідників: Гальчинського А. С., Климчука С. В., Липова В., Лук'яненко Д. Г., Петрушевської В., Полторацького О. С., Пошедіна О. І.,

Фульчері Б. Р., Хилько О. А., Шаповалової О. І. Незважаючи на актуальність поставленої проблеми, на сьогодні в науковій літературі недостатньо розкриті питання архітекtonіки безпекового простору та її взаємозв'язку з новими специфічними загрозами світовій економічній безпеці.

Метою статті є дослідження загрозового впливу новітніх постглобальних явищ і процесів на архітекtonіку безпекового простору глобальної економічної системи.

Аналізуючи дослідження, присвячені безпековому простору, виникає необхідність чіткого визначення даного поняття. Н. А. Навроцька відрізняє поняття «середовище» від поняття «простору» і характеризує його як певну гомогенну, недиференційовану єдність, певне «щось», котре перебуває навколо об'єкта або процесу, що досліджується, а «простір» має більш складну струк-

туру та більші масштаби охоплення [1]. Саме по собі поняття «простір» (від лат. – *spatium*) у філософському його трактуванні – це форма буття матерії, що виражає її структуру та характеризується протяжністю, відносністю положення елементів та їх взаємодією. Проте дане визначення має надто загальний характер у контексті дослідження загроз економічної безпеці, зокрема в частині динамічності, змінності станів окремих інституціональних одиниць, як наслідок, більш обширним є поняття простору-часу, сутність якого у фізичному розумінні визначає штучний чотирихвимерний простір подій, положення яких у просторі-часі відносно спостерігача задається чотирма величинами, включаючи швидкість, час та місця подій [2].

Основними структурними вимірами поняття економічного простору, які часто виступають базисом формування самих підходів щодо визначення сутності поняття, виступають такі.

1. *Територіально-ресурсний* – визначає економічний простір як насичену територію з безліччю об'єктів і зв'язків між ними (населені пункти, промислові підприємства, господарсько освоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі і т. п.) [3]. В. Радаєв під економічним простором розуміє сукупність економічних дій, що підпорядковуються існуючим цілям і засобам, а елементами економічної діяльності він називає обмеженість ресурсів, можливість їхнього альтернативного використання і ряд інших елементів [4, с. 20]. Територіально-ресурсний підхід певний час деякі вчені вважали таким, що втратив актуальність, проте в умовах постглобальної неорегіоналізації він є джерелом нових геополітичних загроз, що продукуються територіально-ресурсними інтересами та мотивами взаємодії інституціональних одиниць, а також у частині геополітики визначає осяжність огляду простору їх взаємодії.

2. *Інноваційно-інформаційний* вимір економічного простору формується під впливом «інформаційних потоків та інноваційних факторів, які циркулюють між господарюючими суб'єктами, визначаючи структуру економічного простору» [1]. Тенденції розвитку науково-технічної сфери на сьогодні визначають інструментарій досягнення оперативних і стратегічних цілей інституціональних одиниць.

Наступні три виміри носять інституціональний характер.

3. *Організаційно-управлінський* вимір економічного простору за Ф. Перру проявляється у визначенні останнього як об'єкта планування, а саме як силове поле, яке породжується фірмами та їхніми взаємозв'язками. Нерівність суб'єктів господарювання обумовлює існування домінуючих і підпорядкованих економічних одиниць, що в результаті призводить до деформації економічного простору [5]. Даний аспект особливо важливо брати до уваги через актуальні на сьогодні диспропорції у світовій економіці та наростання напруги довкола некерованих або слабо керованих процесів геофінансового характеру. Особливо гостро стоїть питання доречності регулювання світових фінансів і формування необхідного для цього справедливого та ефективного інституціонального

механізму. Доречність об'єктивно необхідної інституціоналізації міжнародних економічних відносин обґрунтовується можливістю нівелювання деформацій економічного простору та запобігання негативним синергетичним ефектам в економічних віносинах, на противагу більшості практиків висловлюються про негативний вплив такого механізму на глобальну систему, неможливість урахування інтересів усіх інституціональних одиниць при його формуванні та можливу деформацію її розвитку.

4. *Системно-структурне* розуміння економічного простору представлено в роботах Т. Пеппі та виходить з комплексних передумов його формування: «економічний простір – це частина реального простору, що обумовлена взаємодією матеріальних (природних і штучних) систем різних ієрархічних рівнів, яка відбувається в процесі господарської діяльності людини і визначається через їх характеристики» [6]. Також автор зазначає, що таке визначення розкриває загальні неемергентні властивості (протяжність, тривимірність, єдність, перервність, симетрії, розподіл речовини та полів і т. д.), визначає видовою ознакою господарську діяльність людини і встановлює зв'язок із часовою координатою, вказуючи на рівні організації матерії, що існує в економічному просторі та засвідчує вихідну точку розвитку економічного простору – поява виробництва та виробничих відносин [6]. У часи постглобалізаційних перетворень сучасна частково структурована економіка виступає «засобом» перетікання загроз економічній безпеці від однієї інституціональної одиниці до іншої в загальній системі господарювання.

Перелічені підходи щодо визначення поняття економічного простору являють собою комплекс складових багатовимірного економічного простору (рис. 1), який у результаті дає повніший опис змісту даного поняття, а відтак відкриває можливості більш осяжного аналізу економічних взаємовідносин та явищ. З позиції еволюційного підходу можна сказати, що в майбутньому поняття економічного простору може набути нових характерних складових, вимірів та ознак, що відбуватиметься у відповідності з розвитком глобальної економіки і неперервною проліфікацією інституціональних структур її регулювання. Існуючий на сьогодні економічний безпековий простір сформований саме на базі комплексу перелічених вище вимірів економічного простору, інтересів та мотивів взаємодії національних інституціональних структур.

Зазвичай науковці та практики саме поняття «безпекового простору» асоціюють з інтеграційними об'єднаннями в сукупності зі спільною політикою безпеки країн-членів [7; 8]. З позицій практичної значимості більш конструктивним є використання поняття «архітектоники безпекового простору», яка по суті є динамічною конструкцією, що утворюється в результаті функціональності інституціональних структур безпеки, діяльність яких спрямовано на нівелювання загроз, що продукуються багатогранною взаємодією елементів в постглобальному багатовимірному просторі (див. рис. 1).

Інституціонально-імперативний вимір безпекового простору на нано-, мікро-, мезо-, макро- та мега-

Рис. 2. Імперативи архітектури безпекового простору

Джерело: складено автором.

впливу все частіше супроводжується політикою регіональної економічної інтеграції, створенням торгових союзів, специфічними інвестиційними стратегіями. Такі тенденції є прямою загрозою принципу глобального економічного співробітництва та безпеки. Окрім того, особливо слабкими елементами архітектури безпекового простору виступають сьогодні геофінанси та міжнародна інвестиційна діяльність, які в нових умовах характеризуються багатоаспектністю, взаємопов'язаністю та масштабністю впливу на глобальну економіку.

І. Світовий фінансовий ринок:

а) неспроможність міжнародних інститутів (економічних, фінансово-кредитних, безпекових) до регулювання нових загроз настанню кризових явищ на етапі постглобальних перетворень. Прикладом служить те, що структура Ради Безпеки ООН виявилась недостатньо ефективною у вирішенні постглобальних проблем, пов'язаних з політикою її постійних членів, які, маючи право вето, не дозволяють вжити відповідних заходів для відновлення міжнародного правопорядку;

б) залежність бюджетно-фінансових процесів окремих держав від кон'юнктури зовнішніх ринків, міжнародних інститутів та політики управління зовнішнім боргом розвинених країн. Висока волатильність на світових ринках, надмірна чутливість валют до коливань цін на імпорту продукцію та експортні надходження і можливий їх негативний вплив на платіжний баланс особливо загрозові для країн, які отримують кредити від міжнародних фінансових інститутів. Ризики попадання в «боргові ями» в сукупності з проблемами зниження купівельної спроможності їх національних валют

засвідчують експансіоністські тенденції потужних економік та постглобальні дисбаланси (табл. 1).

Сам по собі зовнішній борг не обов'язково може стати причиною дефолту, проте ризики його настання підвищуються у випадку, коли політика управління державним боргом виявляється неефективною і держава не зможе взяти нові кредити на покриття старих. Розвинені країни світу забезпечують собі вирішення цієї проблеми через емісію облігацій. Наприклад, за співвідношеннями ризиковості та дохідності облігації США є найбільш популярними цінними паперами серед інвесторів у всьому світі. Також США в контексті вирішення власних проблем використовує «гальмування» запровадження МВФ реформ-2010, котрі покликані збільшити довіру, авторитет, легітимність та демократичність даного фінансового інституту через перерозподіл квот на користь країн, що розвиваються.

На тлі геополітичних змін дану загрозу слід сприймати досить серйозно не тільки країнам, що розвиваються, а і потужним економікам, оскільки, наприклад, прогнози щодо розвитку економіки Греції досить песимістичні, і дефолт країни – члена ЄС може спричинити хвилю руйнівних процесів у загальній системі європейського співробітництва;

в) використання нетрадиційних, не рекомендованих чи заборонених міжнародними інститутами інструментів в інтересах окремих країн чи фінансових груп і зустрічне конфронтаційне їх застосування, що призводить до наростання напруги в міжнародних економічних відносинах. Таким чином, інтернаціоналізаційна природа таких міжнародних організацій як, на-

Рейтинг країн за обсягом валового зовнішнього боргу

№ з/п	Країна	Зовнішній борг (млн дол. США)	Дата інформації	Зовнішній борг, % до ВВП
	Усі країни світу	> 70 600 000	2012	98
1	ЄС	15 950 000	31.12.2012	101
2	США	15 680 000	31.12.2012	101
3	Великобританія	9 577 000	30.09.2013	396
4	Німеччина	5 717 000	31.12.2012	159
5	Франція	5 371 000	31.12.2012	236

Джерело: [22].

приклад, СОТ, не спроможна протистояти глобальним, а тим більше постглобальним викликам через непропорційність розвитку країн-членів.

II) Світовий ринок капіталу:

а) посилення інноваційної спрямованості стратегій ТНК, що формує новітні фінансово-інвестиційні виливи. У постглобальний період особливої уваги заслуговують проблеми, пов'язані з розвитком та формуванням 5 і 6 технологічних укладів, що стосуються, зокрема, товарів з високою доданою вартістю. Безумовно, остання обґрунтована великими витратами на НДДКР, ліцензії, патенти і т. ін., проте стрімке зростання капіталізації таких ТНК несе в собі нові специфічні загрози, що можуть стати каталізаторами ефекту «доміно». Із 100 найбільших за ринковою капіталізацією ТНК у світі – 47 є американськими, а з 5 найбільших – 3 ТНК технологічної сфери [23], проте проблема полягає не стільки в їх кількості і вартості, скільки в надто стрімкій динаміці. Капіталізація Apple Inc. зросла більш, ніж у 6 разів з 2009 р. і складає вже близько 750 млрд дол. Ризики виникнення криз та фінансових потрясінь у постглобальний період виражають надто сильну залежність від успішності та ефективності діяльності окремих ТНК, оскільки капіталізація таких компаній містить здебільшого оцінку нематеріальних активів, котрим може загрозувати швидка втрата вартості або її переоцінка, спричиняючи при цьому різке падіння на фінансових ринках;

б) зростання державного капіталізму та ресурсного націоналізму є вираженням протекціоністської політики окремих держав, покликаної забезпечувати їх економічний суверенітет. Сутність ресурсного націоналізму зводиться до того, що в умовах волатильності цін на ресурсних ринках уряди країн-експортерів намагаються збільшувати свою участь у стратегічно важливих ресурсних проектах, забезпечуючи по можливості державний контроль галузі та накопичуваність ресурсів [24]. У світі налічується близько 650 державних ТНК, котрі мають 8500 філій закордоном і, хоча їх число становить менше 1% від загальної кількості всіх ТНК світу, на їх закордонні інвестиції у 2010 р. припадало 11% глобального ВВП. На країни, що розвиваються, припадає 56% державних ТНК, на розвинені країни – 44% [1]. Присутність потужних державних ТНК у приймаючих країнах може негативно вплинути на розвиток національних та іноземних компаній на їх внутрішньому

ринку. Найбільшою небезпекою може стати дестабілізаційний вплив таких ТНК у випадках державного протекціонізму та зіткнення інтересів [1].

Нівелювання специфічних постглобальних загроз глобальній економіці сьогодні неможливе без трансформації архітекtonіки безпекового простору, зокрема в частині створення справедливого та ефективного міждержавного інституту регулювання фінансових, інвестиційних і ресурсних ринків чи розширення функцій існуючих інституційних структур з метою послаблення конфронтаційних тенденцій у міжнародних економічних відносинах.

ВИСНОВКИ

Архітекtonіка безпекового простору – це динамічна конструкція, що утворюється в результаті функціональності інституціональних структур безпеки, діяльність яких спрямовано на нівелювання загроз, що продукуються багатогранною взаємодією елементів у постглобальному багатогранному просторі.

Стійкість архітекtonіки безпекового простору безпосередньо залежить від її спроможності в кризові періоди повертати глобальну економіку до безпечного стану та ефективно протистояти виникаючим загрозам (соціальним, геополітичним, екологічним чи природним, технологічним, економічним) незалежно від їх характеру. У зв'язку з цим вона постійно доукомплектується рядом інших спеціалізованих інститутів та розширенням функцій окремих організацій відповідно до появи нових тенденцій розвитку глобальної економіки. Доповнення інституціональної архітекtonіки безпекового простору актуальними структурними елементами відбувається з урахуванням специфікації нових загроз.

Особливо слабкими елементами архітекtonіки безпекового простору виступають на сьогодні геофінанси та міжнародна інвестиційна діяльність через виникнення таких постглобальних загроз:

1) неспроможність міжнародних інститутів (економічних, фінансово-кредитних, безпекових) до регулювання ризиків настання кризових явищ на етапі постглобальних перетворень;

2) залежність бюджетно-фінансових процесів окремих держав від кон'юнктури зовнішніх ринків, міжнародних інститутів та політики управління зовнішнім боргом розвинених країн;

3) використання нетрадиційних, не рекомендованих чи заборонених міжнародними інститутами інструментів в інтересах окремих країн чи фінансових груп та зустрічне конфронтаційне їх застосування, що призводить до наростання напруги в міжнародних економічних відносинах;

4) зростання державного капіталізму та ресурсно-го націоналізму;

5) посилення інноваційної спрямованості стратегій ТНК, що формує новітні фінансово-інвестиційні впливи.

Ефективне функціонування архітектури безпечного простору в незмінному стані стає неможливим, оскільки виникає необхідність її трансформації з урахуванням нових постглобальних загроз глобальній економічній системі.

Перспективами подальших досліджень є виявлення загрозового впливу постглобальних тенденцій на національному рівні та розробка рекомендацій щодо доповнення та вдосконалення архітектури безпечного простору в сучасних умовах. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Навроцька Н. А.** Глобалізація інвестиційного процесу : монографія / Н. А. Навроцька. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – 350 с.
- 2.** Stanford Encyclopedia of Philosophy: «Space and Time: Inertial Frames» by Robert DiSalle [Electronic resource]. – Mode of access : <http://plato.stanford.edu/entries/spacetime-iframes/>
- 3. Гранберг А. Г.** Основи регіональної економіки / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
- 4. Радаев В. В.** Что такое «экономическое действие» / В. В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 19 – 29.
- 5. Бавико О. Є.** Концептуальні підходи до визначення дефініції регіонального економічного простору / О. Є. Бавико // Ефективна економіка. – 2012. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1064>
- 6. Пепя Т. В.** Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.10.01 / Т. В. Пепя. – К., 2006. – 410 с.
- 7. Хилько О. Л.** Сучасні тенденції організації європейського безпечного простору / О. Л. Хилько // Вестник СевГТУ. – 2007. – Вып. 84. – С. 148 – 155.
- 8. Полторацький О. С.** Архітектура європейської безпеки в контексті формування сучасного трансатлантичного безпечного простору / О. С. Полторацький // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 3-4. – С. 28 – 31.
- 9.** Офіційний сайт Африканського Союзу (AU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.au.int/en/member_states/countryprofiles
- 10.** Офіційний сайт Асоціації держав Південно-Східної Азії (Association of SouthEast Asian Nations) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asean.org/asean/asean-member-states>
- 11.** Офіційний сайт Європейського Союзу (EU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm
- 12.** Офіційний сайт Організації безпеки і співробітництва в Європі (OSCE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/states>
- 13.** Офіційний сайт Організації Північно-Атлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm
- 14.** Офіційний сайт Ради Безпеки ООН (United Nations Security Council) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/sc/members>
- 15.** Офіційний сайт «Тихоокеанського пакту безпеки» (ANZUS Security Treaty – Australia, New Zealand, United States) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html>
- 16.** Офіційний сайт Організації американських держав (Organization of American States) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp.
- 17.** Офіційний сайт Організації договору колективної безпеки (ОДКБ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.odkb-csto.org/structure>
- 18.** Офіційний сайт Шанхайської організації співробітництва (ШОС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sectsco.org>
- 19. Липов В.** Институциональная комплементарность как фактор формирования социально-экономических систем / В. Липов // Journal of institutional studies – Том 4, № 1. – 2012. – С. 25 – 42.
- 20. Липов В.** Гетерогенізація СЕС і концепція структурно-функціональної інституціональної комплементарності / В. Липов // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2014. – Вип. 11. – С. 79 – 84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/631>
- 21.** Global Risk Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015>
- 22.** Офіційний сайт Центрального розвідувального управління США (Central Intelligence Agency) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/index.html>
- 23.** Global Top-100 Companies by Market Capitalisation 31 March 2014 update [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pwc.co.uk
- 24. Махаррамов Р. Р.** «Ресурсный национализм» прикаспийских государств в контексте политических процессов: пример России и Казахстана / Р. Р. Махаррамов // Трибуна молодого ученого. – 2012. – № 3 (32). – С. 375 – 382.

Науковий керівник – Навроцька Н. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Університету митної справи та фінансів України (Дніпропетровськ)

REFERENCES

- Bavyko, O. Ie. "Kontseptualni pidkhody do vyznachennia definityi rehionalnoho ekonomichnoho prostoru" [Conceptual approaches to determining definitions regional economic space]. *Efektivna ekonomika*, no. 4 (2012).
- Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Fundamentals of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2000.
- "Global Risk Report 2015". <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015>
- "Global Top-100 Companies by Market Capitalisation 31 March 2014 update". www.pwc.co.uk
- Khylko, O. L. "Suchasni tendentsii orhanizatsii ievropeiskoho bezpekovo ho prostoru" [Modern trends in organization of European security space]. *Vestnyk SevHTU*, no. 84 (2007): 148-155.
- Lipov, V. "Institutsionalnaia komplementarnost kak faktor formirovaniia sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [Institutional complementarity as a factor of socio-economic systems]. *Journal of institutional studies*, vol. 4, no. 1 (2012): 25-42.

Lypov, V. "Heterohenizatsiia SES i kontseptsiiia strukturno-funktsionalnoi instytutsionalnoi komplementarnosti" [Heterohenizatsiia SES and structural and functional concept of institutional complementarity]. <http://economy.kpi.ua/uk/node/631>

Makharrimov, R. R. "«Resursnyy natsionalizm» prikaspyskikh gosudarstv v kontekste politicheskikh protsessov: primer Rossii i Kazakhstana" ["Resource nationalism" of the Caspian states in the context of the political process: the case of Russia and Kazakhstan]. *Tribuna molodogo uchenogo*, no. 3 (32) (2012): 375-382.

Navrotska, N. A. *Hlobalizatsiia investytsiinoho protsesu* [The globalization of the investment process]. Dnipropetrovsk: Lira, 2014.

Ofitsiyni sait Asotsiatsii derzhav Pivdenno-Skhidnoi Azii (Association of SouthEast Asian Nations). <http://www.asean.org/asean/asean-member-states>

Ofitsiyni sait Yevropeiskoho Soiuzu (EU). http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm

Ofitsiyni sait Orhanizatsii bezpeky i spivrobotnytstva v levropi (OSCE). <http://www.osce.org/states>

Ofitsiyni sait Orhanizatsii Pivnichno-Atlantychnoho dohovoru (North Atlantic Treaty Organization). http://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm

Ofitsiyni sait Rady Bezpeky OON (United Nations Security Council). <http://www.un.org/ru/sc/members>

Ofitsiyni sait «Tykhookeanskoho paktu bezpeky» (ANZUS Security Treaty – Australia, New Zealand, United States). <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html>

Ofitsiyni sait Orhanizatsii amerykanskikh derzhav (Organization of American States). http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp

Ofitsiyni sait Orhanizatsii dohovoru kolektyvnoi bezpeky (ODKB). <http://www.odkb-csto.org/structure>

Ofitsiyni sait Shankhaiskoi orhanizatsii spivrobotnytstva (ShOS). <http://www.sectso.org>

Ofitsiyni sait Afrykanskoho Soiuzu (AU). http://www.au.int/en/member_states/countryprofiles

Ofitsiyni sait Tsentralnoho rozvidualnoho upravlinnia SShA (Central Intelligence Agency). <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2079rank.html>

Pepa, T. V. "Rehionalni problemy transformatsii ekonomichnoho prostoru Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka" [Regional problems of transformation of the economic space of Ukraine: Theory, methodology, practice]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk* : 08.10.01, 2006.

Poltoratskyi, O. S. "Arkhitektura ievropeiskoi bezpeky v konteksti formuvannia suchasnoho transatlantychnoho bezpekovocho prostoru" [European security architecture in the context of contemporary transatlantic security space]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 3-4 (2011): 28-31.

Radaev, V. V. "Chto takoe «ekonomicheskoe deystvie»" [What is the "economic action"]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiya*, vol. 3, no. 5 (2002): 19-29.

"Stanford Encyclopedia of Philosophy: «Space and Time: Inertial Frames» by Robert DiSalle". <http://plato.stanford.edu/entries/spacetime-iframes/>

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСНОЇ МОДЕЛІ КРЕАТИВНОСТІ

© 2015 ЛОШКОВСЬКА Х. С.

УДК 33-026.15:330.341.1:339.9

Лошковська Х. С. Парадигмальний підхід до визначення індексної моделі креативності

Креативність сьогодні розглядається як нова валюта в глобальному світі. У той час як у попередню епоху основною вимогою для досягнення успіху було використання, інтегрування і здатність працювати з новими технологіями, сьогодні здатність генерувати нові ідеї та перетворювати їх в інновації – новий ключ до успіху. У зв'язку зі зростаючою роллю креативності у світі вчені вказують усе більшу зацікавленість до вивчення креативної економіки, включаючи дослідження цього феномена як важливої та необхідної політикоутворюючої теми. Сьогодні у світі відбувається жорстка глобальна конкуренція між містами і країнами. Конкуренція за ринки товарів і послуг, за доступ до ресурсів, за залучення людського потенціалу та капіталу. Триває боротьба за притягування на власну територію людей, фінансів і новітніх технологій. Усе більшою актуальності набуває концепція креативності в розрізі індексів креативності. Вони забезпечують аналітичні інструменти для оцінки економічного впливу креативної економіки і визначення ефективності політичних рішень. У даній статті порівнюються 12 індексів креативності, а також проведено їх аналіз, висвітлено їхні сильні та слабкі сторони.

Ключові слова: глобалізація світових процесів, креативна економіка, індекси креативності, креативні індустрії, інновації.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Лошковська Христина Станіславівна – аспірантка, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: christinerry@mail.ru

УДК 33-026.15:330.341.1:339.9

UDC 33-026.15:330.341.1:339.9

Лошковская К. С. Парадигмальний підхід до визначення індексної моделі креативності

Loshkovska Kh. S. Paradigm Approach to Defining the Index Model of Creativity

Креативність сьогодні розглядається в якості нової валюти в глобальному світі. В той час як у попередню епоху основним вимогою для досягнення успіху було використання, інтегрування і здатність працювати з новими технологіями, сьогодні здатність генерувати нові ідеї та перетворювати їх в інновації – новий ключ до успіху. В зв'язку зі зростаючою роллю креативності у світі вчені вказують усе більшу зацікавленість до вивчення креативної економіки, включаючи дослідження цього феномена як важливої та необхідної політикообразуючої теми. Сьогодні у світі відбувається жорстка глобальна конкуренція між містами і країнами. Конкуренція за ринки товарів і послуг, за доступ до ресурсів, за залучення людського потенціалу та капіталу. Продовжується боротьба за притягування на свою територію людей, фінансів і новітніх технологій. Усе більшою актуальності набуває концепція креативності в розрізі індексів креативності. Вони забезпечують аналітичні інструменти для оцінки економічного впливу креативної економіки і визначення ефективності політичних рішень. У даній статті порівнюються 12 індексів креативності, а також проведено їх аналіз, висвітлено їхні сильні та слабкі сторони.

Ключевые слова: глобалізація світових процесів, креативна економіка, індекси креативності, креативні індустрії, інновації.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Лошковская Христина Станіславівна – аспірантка, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: christinerry@mail.ru

Creativity today is regarded as the new currency in the global world. While in a previous era, a basic requirement for success was the usefulness, integration and the ability to work with new technologies, today the ability to generate new ideas and turn them into innovations represents the new key to success. In connection with the growing role of creativity in the world, scientists are increasingly interested to explore the creative economy, including studies of this phenomenon as an important and necessary policy-forming subject. Today's world is a tough global competition between cities and countries. It's the competition for markets of goods and services, for access to resources, for attracting human capacities and capital. The struggle of attracting to the own territory people, finance and the latest technologies lingers on. The increasing relevance has got the concept of creativity in terms of the creativity indices. The latter provide analytical tools for assessing the economic effects of the creative economy and determining the effectiveness of policy decisions. In this article comparison and analysis of 12 creativity indices is carried out, their strengths and weaknesses are highlighted.

Key words: globalization of world processes, creative economy, creativity indices, creative industries, innovations.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Loshkovska Khrystyna S. – Postgraduate Student, The Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: christinerry@mail.ru

Кожне місто, намагаючись бути лідером у сьогоденному глобалізованому світі, підкреслюючи свої автентичні риси і самобутність, досягає основної мети – позиції на вершинах міжнародних рейтингів. Коли місто або країна посідає перші шаблони рейтингу за тим чи іншим світовим індексом, це і є основною конкурентною перевагою і активним способом залучення до міста, країни чи регіону людей, інвестицій, венчурного бізнесу та креативних підприємців. Сьогодні у світі відбувається жорстка глобальна конкуренція між містами і країнами. Конкуренція за ринки товарів і послуг, за доступ до ресурсів, за залучення людського потенціалу капіталу. Боротьба за притягування на власну

територію людей, фінансів і новітніх технологій. Хочемо цього чи ні, але ми вже стали учасниками цієї глобальної конкуренції. Сьогодні Україна ще не має всього набору конкурентних переваг, які дозволять їй впевнено дивитись у майбутнє, тому дослідження світового досвіду розробка індексів креативності є актуальною.

Проаналізуємо феномен креативності та дослідимо показників, які забезпечують аналітичні інструменти для оцінки економічного впливу креативної економіки і визначають ефективність політичних рішень. У даній статті порівнюються дванадцять індексів креативності, а також проаналізовано та виявлено їх сильні та слабкі сторони.

Тему переходу суспільства до креативної економіки та розгляд креативності як системоутворюючого фактора суспільного розвитку розробляють та вивчають багато вчених, зокрема цьому присвячені роботи Дж. Хокінса, Е. Пратта, С. Леша, Дж. Юррі, Дж. Као, Р. Флориди, Ч. Лендрі, Й. Клаудової, І. Тінаглі, Б. Стехлікової, М. Б. Гнедовського, Є. В. Зеленцової та інших.

Креативність та її значення для економічного розвитку сьогодні, більш ніж будь-коли, є предметом дискусій і досліджень як в академічних, так і в політичних інститутах. Креативна економіка розвивається так само швидко, як і об'єднує та впливає на решту економіки. Показники торгівлі креативними товарами і послугами досягли 624 млрд дол. у 2011 р., що перевищило більш ніж удвічі ті самі показники в період з 2002 по 2011 рр. [9]. Із зростанням ролі креативності в економічному розвитку політики все частіше віддають належне креативності у своїх політичних програмах. Піонером у цій справі стала Великобританія, саме її вчені вперше створили Цільову групу з креативних індустрій в 1997 р. Багато інших країн наслідували цю тенденцію, і деякі з них заслуговують на увагу. Фландрія (Бельгія) була Першим регіоном, яка організувала «Всесвітній форум з креативності» («*Creativity World Forum*») та була однією із засновників «Районів креативної мережі» («*Districts of Creativity Network*»), конференції, яка стала еталоном у світі, з обговорення креативності за участю керівників урядів, підприємців та наукових установ.

У 2002 р. австралійський уряд розробив доповідь під назвою «Креативні індустрії дослідження кластерів» («*Creative Industries Cluster Study*»)[4]. У тому ж році Новозеландський інститут економічних досліджень опублікував «Творчі індустрії в Новій Зеландії: Економічний внесок» («*Creative Industries in New Zealand: Economic Contribution*»)[12]. У 2011 р. Бразилія створила Секретаріат з креативної економіки під контролем Департаменту культури. Майже кожен штат Сполучених Штатів Америки має державну установу, департамент чи інституцію, присвячену креативності як двигуну економічного зростання і розвитку. Крім того, багато азійських країн проводять дослідження та інвестування у сфері креативної економіки. Африканські країни починають брати участь у вирішенні креативних питань, в яких вони вбачають двигун оживлення менш розвинених країн. Європейська Комісія розпочала Європейський рік креативності та інновацій 2009, основна мета якого полягає у підвищенні обізнаності про важливе значення креативності та інновацій, які сприяють економічному процвітанню, а також соціальному та індивідуальному благополуччю. Корпорації також розуміють важливість сприяння розвитку креативності працівників, менеджерів та необхідність поглиблення знань про це явище.

Бурхливий розвиток креативних індексів виникає з необхідності поєднання оцінки відносин між креативністю, економікою та досвідом інших показників, основаних на мистецтві, культурі, регіональній життєздатності глобальних міст, а також інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ). Отже, хоча показники ефективності міст застосовуються та досліджуються

досить давно, проте тільки протягом останнього десятиліття почали з'являтися перші дослідження індексів креативності. Серед багатьох існуючих індексів було вибрано 12, які є найактуальнішими та мають величезну кількість цитувань та посилань в економічній та іншій літературі. Вони будуть представлені в хронологічному порядку для кращого розуміння їх еволюції в часі.

Укнизі «Підйом креативного класу» Річард Флорида (2002) вказав на важливість креативної економіки і представив концепцію креативного класу з професійної точки зору, обумовленою двома основними суб-компонентами: «супер-креативним ядром» і «креативними професіоналами». Він стверджує, що політики повинні зосередитися на «людському кліматі», а не на «бізнес-кліматі», тобто замість того, щоб інвестувати в процес залучення фірм і капіталу, місто має інвестувати в його привабливість для творчих людей, професіоналів. За Флоридою, креативний клас є ключовим фактором економічного розвитку, і ті міста, що здатні привернути увагу креативних людей, тобто інноваційних, запозятих креативних підприємців, швидше за все, будуть більш успішними. Він пояснює географічний розподіл креативного класу на основі моделі трьох Т: талант, толерантність і технології.

Індекс креативності співтовариства Силіконової Долини (Silicon Valley's Creative Community Index (SV-CCI)). Креативний індекс Силіконової Долини розроблений спільним проектом таких організацій як Knight Foundation, Americans for the Arts, департаментом у справах культури мерії міста Сан-Хосе та культурними ініціативами Силіконової долини. Даний проект спрямований на розробку механізму, здатного забезпечити об'єктивне джерело інформації про художнє, творче та культурне життя Силіконової долини (CISV, 2002). Відповідно до цих основних структур Індекс креативності співтовариства Силіконової Долини пропонує поділити свої показники на чотири категорії:

1. **Результати:** бажані результати здорового культурного життя, широке розповсюдження креативності, глибокої соціальної взаємопов'язаності між людьми та їх внесок в якість життя Силіконової Долини.

2. **Участь:** участь мешканців у галузі мистецтва, у тому числі те, як різні люди взаємодіють між собою та беруть участь в різноманітних культурних заходах.

3. **Активи:** поєднання культурних цінностей, що знаходяться в співтоваристві, включаючи талант у креативному секторі, об'єкти і споруди, а також естетична якість навколишнього середовища.

4. **Важелі:** ступінь, в якій ми можемо використовувати і будувати свої культурні цінності, а також заохочувати людей через художню освіту, лідерство, інвестиції і політику.

Європейський індекс креативності (F-ECI). Через кілька років Р. Флорида у спільній роботі з І. Тінаглі (R. Florida, I. Tinagli) визнає необхідність внесення змін в його модель побудови креативності, щоб відповідати європейській реальності [7]. Основні зміни були внесені у визначення субіндексу «толерантність», який був побудований на основі зовсім іншого набору

ру показників з більш суб'єктивною оцінкою. Тим не менш, він зберігає основну гіпотезу креативної теорії капіталу Флориди, значення якої доведено емпірично для європейських регіонів.

Індекс креативності Гонконгу (Hong Kong Creativity Index) (HKCI). Цей індекс був розроблений Центром досліджень культурної політики університету Гонконгу та введений в експлуатацію головним департаментом спеціального адміністративного району Гонконгу (2004) [9]. HKCI був побудований у результаті комбінації декількох теорій, у тому числі теорії креативного капіталу Р. Флориди. Таким чином, структура індексу HKCI ґрунтується на моделі 5 капіталів: результати творчої діяльності; структурний/інституційний капітал; людський капітал; соціальний капітал і культурний капітал. HKCI включає 88 показників, яких набагато більше, ніж число показників, що використовував у своєму індексі Р. Флорида. Ця опція ускладнює збір даних і його аналіз, але, з іншого боку, приводить до більш повної та ефективної оцінки креативності регіону і дозволяє розширити сферу показників для інших важливих аспектів.

Чеський показник креативності (Czech Creativity Index) (CZCI). Був розроблений Й. Клаудовою і Б. Стехліковою у 2007 р. на основі показників креативності Р. Флориди: «таланта», «технологій» та «толерантності». Їх головною метою був аналіз креативності в цілому і окремих регіонів Чехії з точки зору регіональної подібності та географічного розташування [10]. Авторами було доведено, що існує просторова автокореляція між креативними регіонами, де окремі регіони впливають один на одного, а сусідні регіони схожі. Гіпотеза про формування креативного ядра, або центру, в Чехії була відхилена.

Комплексний індекс креативної економіки (Composite Index of the Creative Economy) (CICE). Був розроблений для вимірювання креативного потенціалу Фландрії (Бельгія), округу креативних регіонів [3]. Цей показник має три ключові аспекти: «інновації», «підприємництво» і «відкритість». Ці категорії явно черпали натхнення в теорії Р. Флориди, але CICE розширює окремі показники новими аспектами, такими як бізнес-діяльність та інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Цей показник відрізняється від інших пропозицією інноваційного методу для визначення ваги кожного індикатора у світовому значенні індексу. Зазвичай, для того, щоб полегшити розрахунок індексу, приймається проста процедура агрегування, яка складається з присвоєння рівня вагового коефіцієнта для кожного показника. У багатьох випадках це може дати неправильне сприйняття того, що кожен індикатор має однакове значення, коли це не так. Вагові коефіцієнти можуть визначитися також на основі думок експертів, але це коштовна і суб'єктивна процедура, яка може призвести до декількох розбіжних думок, піднімаючи нові проблеми. Методологія, запропонована CICE, вибирає набір значень, які максимізують значення індексу для кожного регіону. Висока продуктивність в конкретному вимірі показує, що він має пріоритет, і кожен регіон буде мати свій власний набір значень.

Індекс креативного міста (Creative City Index) (J-CCI). Цей індекс був розроблений Fukuoka Bench-

marking Consortium у контексті Міжнародної конференції у 2008 р. (Regions Benchmarking Consortium). Інтегровано дослідження з порівняння шести найбільших японських міст з точки зору креативності. Основна гіпотеза дослідження полягає в тому, що висока оцінка в J-CCI приваблює креативний клас і надає змогу розвиватися суспільству знань [8]. Підхід до складання цього показника вартий уваги завдяки класифікації використовуваних показників. Індекс включає в себе 78 показників, які розділені на дві основні категорії: «фундаментальні» і «плинні» фактори. Ця диференціація може бути корисною для еволюційного аналізу креативного міста.

Європейський креативний індекс (European Creativity Index) (ECI). Цей індекс був розроблений KEA European Affairs в рамках дослідження, проведеного на замовлення Європейської комісії [5]. Метою даного дослідження було розширити показники існуючих індексів щодо кількісної оцінки в галузі культури і мистецтва. Цей індекс включає в себе 32 показники, згрупованих у шість блоків: людський капітал; відкритість і різноманітність; культурне середовище; технології; інституційне середовище; результати творчої діяльності.

Індекс креативності Балтимору (Baltimore Creativity Index) (BCI). Був розроблений Zoltan J. Acs і Monika I. Megyesi [1] з урахуванням моделі Р. Флориди для того, щоб оцінити потенціал трансформації Балтимору, традиційно промислового району, в креативній сфері. Хоча BCI, по суті, ідентичний FCI, до нього включили четвертий вимір: «територію». На її частку припадає територіальні та комунальні послуги, також приділяють особливу увагу «індексу нерівності заробітної плати» та «індексу доступності житла». З іншого боку, дослідження вказує на важливість географічної близькості Балтімора до Вашингтона, визнаним креативним і високотехнологічним епіцентром.

Індекс креативного міста Ч. Лендрі (Landry's Creative City Index) (L-CCI). У 2009 р. у співпраці з областями Більбао і Бискайя (Іспанія) Чарльз Лендрі (Ch.Landry) та його колега Джонатан Хаямс (J. Hyams) розробили Індекс креативного міста [11]. Цей індекс був створений для оцінки і вимірювання креативного імпульсу міст і використовує три елементи – внутрішня оцінка, зовнішня оцінка та Інтернет-опитування. Дуже небагато деталей було оприлюднено про індикатори і показники, що використовувалися. На своєму сайті Ч. Лендрі визначає тільки десять показників, що характеризують креативне місце: (політична та громадська структура; своєрідність; різноманітність, життєздатність; відкритість, довіра, толерантність і доступність; підприємництво, дослідження та інновації; стратегічне лідерство, талант і хист до навчання; комунікації, зв'язок та робота в мережі; місце, рівень життя і добробут, професіоналізм і ефективність).

Креативний індекс міста (Creative City Index) (CCI-CCI). Цей показник був розроблений для дослідницького центру науки (Centre for Science of Science (BJSS)) Пекинською Академією Наук і Технологій (Beijing Academy of Science and Technology (BJAST) [2]. CCI-CCI був підготовлений п'ятьма дослідниками ARC Centre of Excellence in Creative Industries and Innovation [2], у тому

числі Джоном Хартлі та Джейсоном Поттсом – відомими фахівцями з креативної економіки. CCI-CCI включає 72 індикатори, згрупованих у вісім блоків (креативні індустрії, їх масштаб та охоплення; мікропродуктивність; розваги та економіка уваги, участь і витрати; державна підтримка; людський капітал; глобальна інтеграція, відкритість, толерантність і різноманітність). Перші три показники нещодавно включені до індексу.

Глобальний індекс креативності (The Global Creative Index) (GCI). Цей індекс був опублікований *Martin Prosperity Institute* [6]. Він розраховувався на показниках 82 країн, використовуючи дані за період з 2000 по 2009 рр., з них 25 країн є членами Євросоюзу. Цей індекс, як і інші індекси, розроблені Річардом Флоридою, розглядається в трьох аспектах: технології (НДДКР у відсотках від ВВП, кількість дослідників, зайнятих у НДДКР на мільйон населення; патентів, виданих на душу населення); талант (відсоток зарахованих в установи надання середньої та професійної освіти; частка робочої сили країни, що займається вирішенням найважливіших проблем у своїй повсякденній роботі);

толерантність (опитування з питань толерантності по відношенню до етнічних і расових меншин; дослідження з питань толерантності до геїв і лесбіянок).

Проведений аналіз дає змогу зрозуміти, що Індекс креативності Флориди (F-ECI) та Глобальний індекс креативності (GCI) однакові за типом показників, але відрізняються за їх кількістю. Індекс креативності Чехії (CZCI) та Індекс креативності Балтимору (BCI) також схожі на Індекс креативності Флориди, але вони приділяють більше уваги територіальній та географічній складовій. Інші показники сильно відрізняються в тому, що стосується кількості та типу показників, включених до індексів і які лежать в основі теоретичної бази і прийнятої методології (табл. 1).

Проаналізувавши всі індекси, стає ясно, що три виміри є обов'язковими для створення індексу креативності: «людський капітал, креативний клас і освіта», «відкритість, різноманітність і толерантність», а також «технології та інновації».

Таблиця 1

Порівняльна характеристика індексів креативності

Індекс	Сильні сторони	Слабкі сторони
1. FCI	Один з найпопулярніших та успішніших індексів креативності. Більш за все обговорюваний, має високий ступінь довіри в політиці. Робить акцент на «людський клімат» замість «ділового клімату»	Занадто широке визначення креативності, у тому числі галузей (індустрій) і професій за межами так званої креативності. Обмежена кількість показників для оцінки такого складного явища, як креативність
2. SV-CCI	Підкреслює важливість культури для креативності, технічного прогресу і соціальної пов'язаності	Побудований на особистих інтерв'ю та опитуваннях, що робить його дуже специфічним. Розроблений для Силіконової долини, тому важко використовувати в інших регіонах
3. F-ECI	Перший індекс креативності, розроблений саме для європейських країн	Аналізувались тільки 14 європейських країн. Ті ж самі недоліки, що й у FCI
4. HKCI	Включає в себе 88 показників, які роблять індекс більш повним й ефективним	Велика кількість показників ускладнює збір даних та їх аналіз
5. CZCI	Представляє аналіз просторових питань шляхом тестування індексів кластеризації та просторової автокореляції	Застосовувався тільки в Чехії. Ті ж самі недоліки, що й у FCI
6. CICE	Пропонує інноваційний метод для визначення ваги: ендогенний ваговий	Зниження числа показників та індикаторів
7. J-CCI	Диференціація між фундаментальними і поточними факторами, приділяє увагу аналізу еволюції міст	Не надає повної інформації про методологію і показники
8. ECI	Вдалих набір показників і потрібна кількість індикаторів. Він визначає джерела даних	Неможливо перевірити дослідним шляхом. Джерела даних тільки на рівні країни
9. BCI	Просторові показники додаються до аналізу на основі територіальних відмінностей, і досліджується їх вплив на креативність	Був проведений аналіз лише Балтимора та його географічна близькість до Вашингтона, округ Колумбія
10. L-CCI	Десять показників пояснюють ефективно проникнення креативності. Використовується як внутрішня, так і зовнішня оцінка, а також Інтернет-дослідження.	Методологія та показники не розкриваються громадськості
11. CCI-CCI	Збирає найкраще з усіх попередніх індексів і додає кілька нових показників	Ігнорує важливий аспект: розвиток підприємництва
12. GCI	Охоплює 82 країни; удосконалене вимірювання толерантності	Обмежена кількість показників

Джерело: розроблено автором.

ВИСНОВКИ

Креативність сьогодні розглядається як нова валюта у глобальному світі. У той час, як у попередню епоху основною вимогою для досягнення успіху було використання, інтегрування і здатність працювати з новими технологіями, сьогодні здатність генерувати нові ідеї та перетворювати їх в інновації – новий ключ до успіху. Багато дослідників оцінили важливість креативності як ключового фактора економічного зростання і розвитку, тому інтерес до оцінки показників креативності в подальшому буде тільки зростати. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Acs, Z.** (2009). Creativity and industrial cities: A case study of Baltimore / Z. Acs, M. Megyesi // *Entrepreneurship & Regional Development*. – Vol. 1, No. 4. – P. 421 – 439.
2. ARC Centre of Excellence for Creative Industries and Innovation (2012): «The CCI CreativeCity Index 2012» // *Cultural Science Journal*. – Vol. 5, No. 1.
3. **Bowen, H.** (2008). A Composite Index of the Creative Economy / H. Bowen, W. Moesen, L. Sleuwaegen // *Review of Business and Economics*. – Vol. 54, iss. 4. – P. 375 – 397.
4. Department of Communications, Informations Technology and the Arts and the National Office for the Information Economy (2002): *Creative Industries Cluster Study, Report 1 // National Office for the Information Economy, DCITA, Australia*.
5. European Commission (2009): *The impact of culture on creativity, KE Affairs*. – Retrieved April 2012 [Electronic research]. – Mode of access : <http://www.keanet.eu/docs/impactculturecreativityfull.pdf>
6. **Florida, R.** (2011). *Creativity and Prosperity: The Global Creativity Index* / R. Florida, Ch. Mellander, K. Stolarick. – Martin Prosperity Institute.
7. **Florida, R.** (2004). *Europe in the Creative Age* / R. Florida, I. Tinagli // DEMOS, February.
8. Fukuoka Benchmarking Consortium (2008). *Comparison of Cities (Creative City Index)*. – Retrieved April 2012 [Electronic research]. – Mode of access : http://www.internationalregions.org/docs/InnovativeRegion_Nagase.pdf
9. Hong Kong Special Administrative Region Government (2004). *A Study on Creativity Index*. – Hong Kong, HKSAR.
10. **Kloudova, J.** (2010). *Creativity Index for the Czech Republic in Terms of Regional Similarities and Geographic Location* / J. Kloudova, B. Stehlikova // *Economics and Management*. – Vol. 15, No. 1. – P. 100 – 109.
11. **Landry, Ch.** (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators* / Ch. Landry. – London : Earthscan; Landry, Ch. (2010). *The Creative City Index: Measuring the creative pulse of your city* / Ch. Landry, J. Hyams. – Retrieved April 2012 [Electronic research]. – Mode of access : <http://charleslandry.com/panel/wp-content/themes/twentyeleven/books/The-Creative-City-Index.pdf>
12. New Zealand Institute of Economic Research (2002). *Creative Industries in New Zealand: Economic Contribution*. – Wellington, March.

REFERENCES

- Acs, Z., and Megyesi, M. *Creativity and industrial cities: A case study of Baltimore*, vol. 1, no. 4 (2009): 421-439.
- “ARC Centre of Excellence for Creative Industries and Innovation”. *The CCI CreativeCity Index 2012*, vol. 5, no. 1 (2012).
- Bowen, H., Moesen, W., and Sleuwaegen, L. “A Composite Index of the Creative Economy”. *Review of Business and Economics*, vol. 54, no. 4 (2008): 375-397.

“Department of Communications, Informations Technology and the Arts and the National Office for the Information Economy : Creative Industries Cluster Study”. *Report 1, National Office for the Information Economy, DCITA, Australia, 2002*.

Florida, R., Mellander, Ch., and Stolarick, K. “Creativity and Prosperity”. *The Global Creativity Index, Martin Prosperity Institute, 2011*.

Florida, R., and and, Tinagli I. “Europe in the Creative Age”. *DEMOS, February (2004)*.

“Fukuoka Benchmarking Consortium : Comparison of Cities (Creative City Index), Retrieved april 2012”. http://www.internationalregions.org/docs/InnovativeRegion_Nagase.pdf

“Hong Kong Special Administrative Region Government”. *A Study on Creativity Index, Hong Kong, HKSAR, 2004*.

Kloudova, J., and Stehlikova, B. *Creativity Index for the Czech Republic in Terms of Regional Similarities and Geographic Location (2010): 100-109*.

Landry, C. “The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators”. http://www.vwec2010.be/notulen/VWEC2010_Landry_Creative_City_20Index.pdf

“New Zealand Institute of Economic Research”. *Creative Industries in New Zealand: Economic Contribution, Wellington, March, 2002*.

“The impact of culture on creativity, KE Affairs, Retrieved april 2012”. <http://www.keanet.eu/docs/impactculturecreativityfull.pdf>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

© 2015 **НІКОЛАЄВ І. В.**

УДК 004:378:01

Ніколаєв І. В. Проблеми та перспективи впровадження технологій дистанційної освіти у навчальний процес

Мета статті полягає в аналізі досвіду впровадження та застосування дистанційної форми навчання, побудованої на Інтернет-адаптованих технологіях, у навчальний процес Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) для систематизації виникаючих проблем та подальшого їх вирішення. Провівши аналіз та узагальнення наукових праць багатьох учених, розглянувши вітчизняні навчальні заклади, в яких дистанційне навчання набуло широкого розвитку, було визначено та систематизовано низку проблем, які ускладнюють та заважають впровадженню технологій дистанційної освіти. Обґрунтовано ряд чинників, які безпосередньо впливають на якість освіти, що отримується за допомогою дистанційного навчання, без особистого контакту з лектором. Обрано програмну платформу для якнайшвидшого запуску дистанційної освіти в навчальному закладі з урахуванням визначених проблем. Запропоновано структуру системи дистанційного навчання, що включає в себе розміщення індивідуальних планів студентів, електронних навчальних курсів та забезпечує спілкування «викладач – студент». Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є необхідність розробки чітких вимог до слухачів дистанційних курсів, системи оцінювання завдань, виконуваних дистанційно, вдосконалення мотивації всіх учасників процесу дистанційного навчання. Подальший розвиток та впровадження технологій дистанційної освіти може привести до заміщення заочної форми навчання дистанційною.

Ключові слова: дистанційна освіта, система дистанційного навчання, електронний навчальний курс, КНТУ, навчальний процес.

Рис.: 4. **Бібл.:** 11.

Ніколаєв Ігор Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: niku@ukr.net

УДК 004:378:01

UDC 004:378:01

Ніколаєв І. В. Проблемы и перспективы внедрения технологий дистанционного образования в учебный процесс

Цель статьи заключается в анализе опыта внедрения и применения дистанционной формы обучения, построенной на Интернет-адаптированных технологиях, в учебный процесс Кировоградского национального технического университета (КНТУ) для систематизации возникающих проблем и дальнейшего их решения. Проведя анализ и обобщение научных трудов многих ученых, рассмотрев отечественные учебные заведения, в которых дистанционное обучение получило широкое развитие, были определены и систематизированы ряд проблем, которые затрудняют и мешают внедрению технологий дистанционного образования. Обоснованы факторы, непосредственно влияющие на качество образования, получаемого с помощью дистанционного обучения, без личного контакта с лектором. Выбрана программная платформа для скорейшего запуска дистанционного образования в учебном заведении с учетом определенных проблем. Предложена структура системы дистанционного обучения, которая включает в себя размещение индивидуальных планов студентов, электронных учебных курсов и обеспечивает общение «преподаватель – студент». Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются необходимость разработки четких требований к слушателям дистанционных курсов, системе оценивания заданий, выполняемых дистанционно, совершенствование мотивации всех участников процесса дистанционного обучения. Дальнейшее развитие и внедрение технологий дистанционного образования может привести к замещению заочной формы обучения дистанционной.

Ключевые слова: дистанционное образование, система дистанционного обучения, электронный учебный курс, КНТУ, учебный процесс.

Рис.: 4. **Библ.:** 11.

Ніколаєв Ігорь Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, маркетинга и экономической кибернетики, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: niku@ukr.net

Nikolaiev I. V. Problems and Prospects of Implementing Distance Education Technologies in Educational Process

The article is aimed to analyse the experience of implementation and use of distance education based on Internet technologies, adapted to the educational process of the Kirovohrad National Technical University (KNTU) to systematize the emerging problems and the further solving them. On conducting the analysis and synthesis of scientific works by many scientists, having considered the domestic educational institutions, where distance education is now widely developed, a number of problems that hinder and impede the implementation of technologies of distance education were identified and systematized. The factors directly influencing the quality of education by using system of distance learning, without personal contact with the lecturer, have been substantiated. A software platform for the earliest launch of distance education at the institution has been chosen, taking into account the specific range of problems. The structure of a distance learning system has been proposed, which involves placing the individual plans of students, e-learning courses and provides companionship of «teacher – student». Prospects for further research in this area is the need to develop clear requirements for the listeners of the distance courses, system of estimation of the tasks, which are fulfilled in distant mode, improving motivation of all participants of the process of distance education. Further development and implementation of technologies of distance education may lead to substitution of the part-time education form with the distance education.

Key words: distance education, distance learning system, e-learning course, the KNTU, educational process.

Pic.: 4. **Bibl.:** 11.

Nikolaiev Ihor V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Marketing and Economic Cybernetics, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetskyi, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: niku@ukr.net

Розвиток інноваційних і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, потреби суспільства в мобільності, процеси глобалізації обумовлюють модернізацію освітньої системи та пошук нових технологій навчання. Поряд із реформами одну з провідних ролей у

модернізації освіти займає дистанційне навчання. Отже, впровадження технологій дистанційної освіти в навчальний процес українських вишів набуває стрімкого розвитку. Проблеми та перспективи, що виникають у цьому зв'язку, є актуальними і потребують всебічного розгляду.

Впровадження технологій дистанційної освіти в Україні розпочалося відносно недавно. Проте переваги та недоліки дистанційної освіти непогано вивчені завдяки багаторічному зарубіжному досвіду. Вченими багаторазово здійснювалось порівняння та аналіз вітчизняної системи дистанційного навчання з аналогічними системами країн ЄС, виявлялися основні проблеми та перешкоди на шляху впровадження дистанційної освіти в Україні [1].

Зараз по всій країні активно проводяться розробки в напрямку розвитку дистанційної освіти. Так, вченими було визначено, що дистанційна форма освіти буде конкурентоздатною по відношенню до інших форм навчання, якщо забезпечить необхідний рівень якості знань. Його, у свою чергу, можна досягти тільки наполегливою та цілеспрямованою роботою всього колективу навчального закладу [2]. Інші фахівці надають суттєві рекомендації щодо розробки електронних навчальних курсів, впровадження інноваційних технологій дистанційної освіти у навчальний процес, проводять порівняльний огляд систем дистанційного навчання тощо [3 – 5]. Водночас кількість проблемних питань, що виникають при впровадженні дистанційної освіти, досить суттєва, іноді вони відрізняються від закладу до закладу, а отже, потребують подальших досліджень на конкретних прикладах.

Метою даної публікації є аналіз досвіду впровадження та застосування дистанційної форми навчання, побудованої на Інтернет-адаптованих технологіях, у навчальний процес Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) для систематизації виникаючих проблем та подальшого їх вирішення.

Стратегічним напрямом розвитку КНТУ на шляху його становлення як єдиного в регіоні зі статусом національного та одного з провідних вищих навчальних закладів Центральної України є впровадження очно-заочної (дистанційної) форми навчального процесу. Це потребує створення сучасного інформаційно-освітнього середовища закладу на основі досягнень новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та на базі Інтернет-адаптованих програмних продуктів.

На сьогодні в багатьох навчальних закладах України впроваджена та активно використовується система дистанційного навчання. Можна виділити такі досліджені автором виші, в яких дистанційне навчання набуло найширшого розвитку: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Львівський інститут менеджменту, Київський інститут інвестиційного менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, Харківський університет радіоелектроніки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Полтавський університет економіки та торгівлі, Університет банківської справи Національного банку України, Київський національний університет технологій та дизайну [6 – 10].

При впровадженні дистанційного навчання досліджені заклади стикалися з цілою низкою проблем, які тією чи іншою мірою будуть характерні для більшості вітчизняних вишів [11]. До проблем, які ускладнюють

впровадження технологій дистанційної освіти в КНТУ, можна віднести:

- ✦ неврегульованість нормативно-правової бази та єдиних критеріїв щодо дистанційної форми навчання;
- ✦ необхідність вкладання значних коштів у фінансування проектів інформатизації навчального процесу та професійних систем управління навчанням;
- ✦ необхідність визначення пріоритетних напрямків застосування дистанційної форми навчання (здобуття основної, другої вищої освіти, перепідготовка та підвищення кваліфікації);
- ✦ необхідність ліцензування та акредитації окремих обсягів підготовки за дистанційною формою навчання;
- ✦ необхідність вирішення проблеми достовірної ідентифікації дистанційних студентів, контролю за виконанням ними завдань у реальному часі, перевірки знань;
- ✦ відсутність високого рівня самоорганізації, нездатність деяких студентів до виключно самостійного вивчення навчального матеріалу (наприклад, зі складних дисциплін та таких, що потребують природно закладених здатностей до аналітичного мислення);
- ✦ низьку моральну готовність та мотивацію значного числа професорсько-викладацького складу до інновацій та всебічного впровадження новітніх комп'ютерних технологій у навчальний процес;
- ✦ необхідність формування методології дистанційних занять, електронних навчальних курсів, он-лайн-семінарів, комп'ютерного тестування;
- ✦ неврегульованість питання захисту інтелектуальної власності та авторських прав у системі дистанційного навчання.

Щодо вирішення зазначених проблем, то це питання комплексне. Деякі з них не залежать від навчального закладу (економічна та демографічна ситуація в державі – контингент студентів – надходження коштів), інші можна вирішити на його рівні (методичні семінари з викладачами, заходи щодо підвищення мотивації тощо). Великі навчальні заклади країни знаходяться у більш вигідному положенні, оскільки мають доступ до закордонних грантів. Це дає можливість вирішити фінансову проблему та впроваджувати професійні системи дистанційної освіти.

Окремим і досить важливим питанням, яке потребує детального розгляду, є забезпечення якості освіти, що отримується за допомогою дистанційного навчання без особистого контакту з лектором. На мою думку, якість дистанційної освіти значною мірою залежить від низки чинників (у порядку значущості):

1. Наявності великого бажання навчатися від студента (мотивація, приділення достатнього часу навчання та його регулярність, самостійність виконання завдань).

2. Рівня та якості системи дистанційного навчання (вона повинна забезпечувати поступовість навчан-

ня з регулярним контролем отриманих знань, зручний та добре налагоджений зворотний зв'язок із т'ютором, можливість розміщення відеолекцій);

3. Усвідомлення студентом того, що наприкінці навчання (певного етапу) він повинен очно продемонструвати та підтвердити справжність та рівень своїх знань (захист дипломної роботи, державний іспит з профільних дисциплін). У такому разі студент буде зацікавлений у самостійності виконання завдань.

Враховуючи всі вищеперелічені проблеми та з метою забезпечення початку процесу впровадження дистанційного навчання в КНТУ, на початковому етапі було вирішено розміщення електронних навчальних курсів здійснювати на базі популярного безкоштовного веб-форуму з відкритим кодом PHP Bulletin Board (phpBB), що розроблений на скриптовій мові PHP.

Отже, система дистанційного навчання КНТУ складається з 4-х розділів:

1. Індивідуальні плани.
2. Дисципліни.
3. Нормативні документи та інструкції.
4. Повідомлення, об'яви, інструкції.

Індивідуальний навчальний план – це документ, який регламентує індивідуальну траєкторію навчання

студента. У цьому розділі за факультетами та кафедрами здійснюється реєстрація студентів та розміщуються їх індивідуальні плани. Ця робота покладається на відповідальних за організацію дистанційної освіти по деканатах, кафедрах та кураторів груп. Схематичний вигляд структури зазначеного розділу представлений на *рис. 1*.

У розділі «Дисципліни» за факультетами, кафедрами та спеціальностями завантажуються матеріали по навчальних дисциплінах – електронні навчальні курси. Створення тем з назвами дисциплін, розміщення їх опису (зазначається загальна характеристика, мета та завдання курсу, семестр, прізвище викладача) та робочих програм навчальних дисциплін виконує відповідальний за організацію дистанційної освіти по кафедрі (модератор). Подальше наповнення курсу (розміщення лекційних матеріалів, методичних вказівок, навчальних посібників, завдань, тестів тощо) повинен здійснювати викладач (т'ютор), що його веде. Схематичний вигляд структури зазначеного розділу представлений на *рис. 2*, а типова структура дистанційного заняття з електронним навчальним курсом – на *рис. 3*.

У розділі «Нормативні документи та інструкції» розміщуються об'яви від адміністраторів системи дистанційного навчання та інструкції щодо користування системою для модераторів та викладачів. Інформація

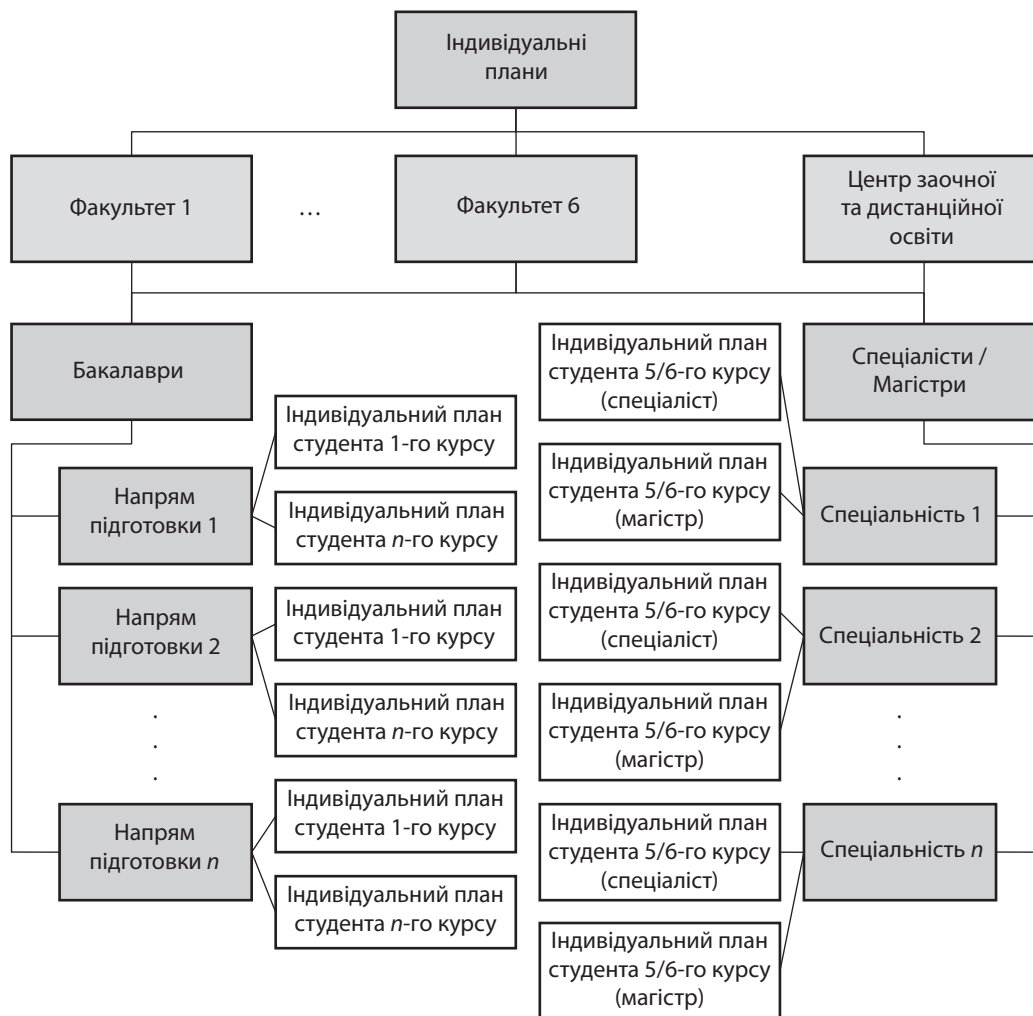

Рис. 1. Структура розділу системи дистанційного навчання КНТУ «Індивідуальні плани»

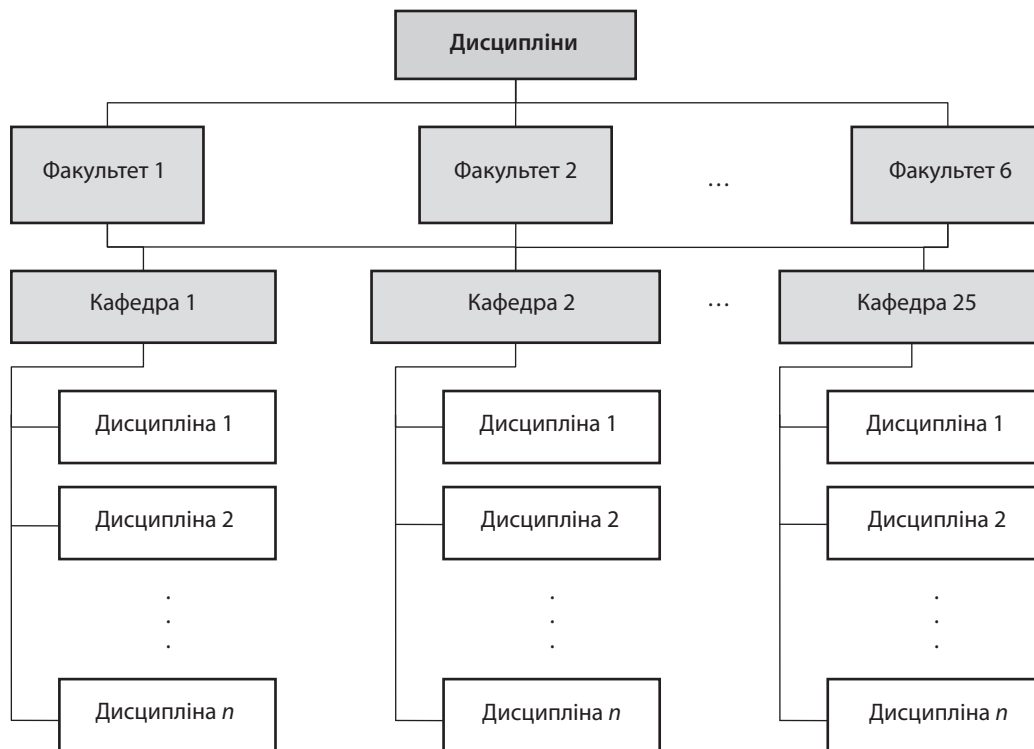

Рис. 2. Структура розділу системи дистанційного навчання КНТУ «Дисципліни»

Рис. 3. Типова структура дистанційного заняття та електронного курсу

що міститься в цьому розділі схематично, представлена на рис. 4.

Розділ «Повідомлення, об'яви, інструкції» має структуру та інформаційне наповнення, схожі до попереднього розділу, і призначений для студентів.

На теперішній час у системі дистанційного навчання КНТУ задіяні:

- ✦ Інформаційно-обчислювальний центр;
- ✦ Центр заочної та дистанційної освіти, 6 факультетів;
- ✦ 25 кафедр;

- ✦ 4191 зареєстрований користувач системи, з них:
 - 3 адміністратори системи дистанційного навчання;
 - 394 викладача (у т. ч. 7 модераторів факультетів та 27 кафедр);
 - 3794 студента.

Отже, в КНТУ проведена активна робота в напрямку розробки методології дистанційного навчання, реєстрації викладачів та студентів у системі, розроблено електронні курси переважної більшості дисциплін навчального процесу, що мають відповідну структуру,

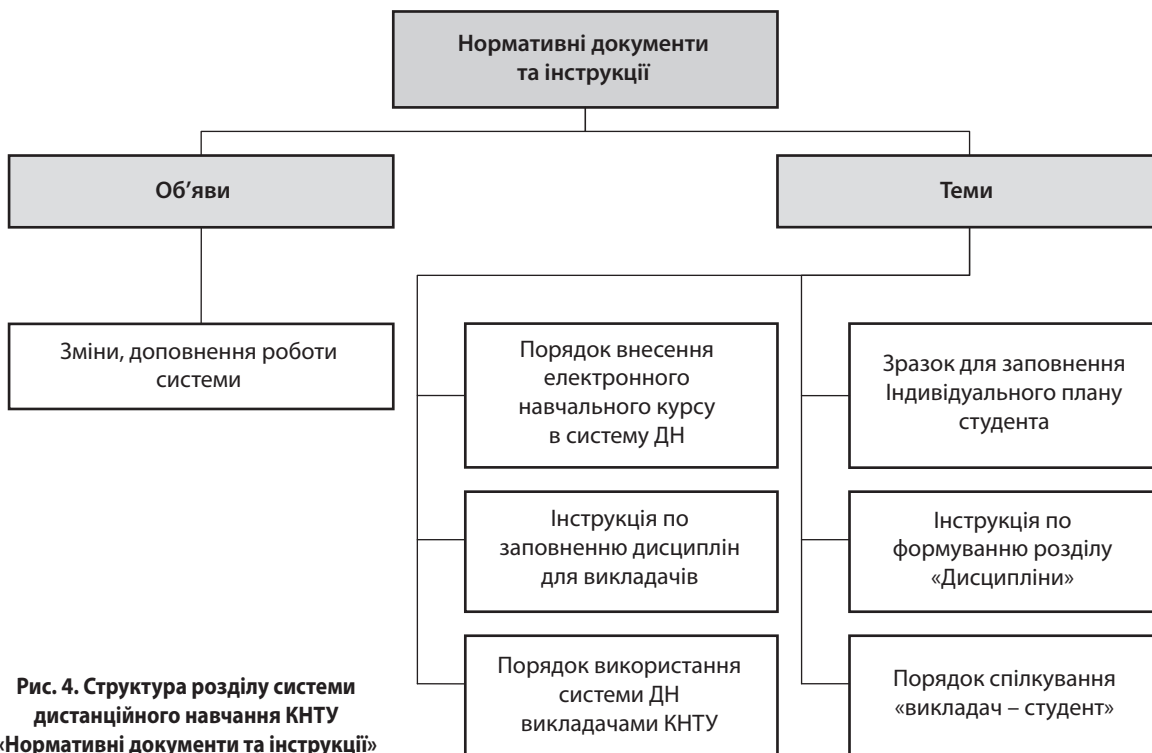

Рис. 4. Структура розділу системи дистанційного навчання КНТУ «Нормативні документи та інструкції»

а також проведено тестове випробування роботи користувачів системи протягом трьох тижнів.

Разом із тим, відмічено певні недоліки впроваджені системи та дистанційної форми навчання, а саме:

- ✦ обмеженість за часом та відсутність емоційності спілкування «викладач – студент»;
- ✦ недостатній рівень самоорганізації з боку користувачів дистанційної освіти;
- ✦ неможливість реалізації наявними програмними засобами інтерактивного віддаленого тестування студентів та проведення автоматизованого оцінювання знань.

Важливою проблемою також залишається той факт, що значна кількість викладачів не готова до роботи в системі дистанційного навчання. Найчастіше стримуючим чинником є невміння користуватися комп'ютерною технікою (деякі викладачі похилого віку) або, що зустрічається рідше, принципове неприйняття подібної форми навчання. Так, згідно з нашими дослідженнями, з 394 зареєстрованих у системі дистанційного навчання викладачів КНТУ 118 осіб (кожен третій) не залишили жодного повідомлення, тобто не розмістили в системі навчальних матеріалів. Не можна стверджувати, що всі вони не готові до впровадження дистанційного навчання, тому що частину матеріалів за них могли розмістити модератори системи, а частина курсів не завантажувалась, оскільки буде викладатися з наступного семестру. Досить показовою буде інша цифра: 68 викладачів жодного разу (!) не входили до системи дистанційного навчання. Можна вважати, що саме ці 17% і є тією кількістю викладачів, які повністю не готові до запровадження нових методів роботи.

Що стосується введення системи мотивації, то деякі передумови до цього вже є. Так, за розробку одного електронного навчального курсу керівництво ВНЗ встановило норматив методичної роботи – 75 годин.

ВИСНОВКИ

У цілому, спираючись на міжнародний досвід та сучасні умови глобалізації, дистанційне навчання є перспективним напрямком розвитку освіти України, тому потребує подальшого вдосконалення та всебічного впровадження. Водночас, як слідує з викладеного, зважаючи на велику кількість перешкод, перехід до дистанційної освіти в Україні буде відбуватися повільно. Так, для повноцінного запровадження дистанційного навчання в КНТУ необхідно вирішити такі головні завдання:

1. Розробити чіткі вимоги, щодо дистанційного навчання до студентів.
2. Продумати систему оцінювання (у т. ч. автоматизованого) завдань, виконуваних дистанційно.
3. Реалізувати віддалене тестування студентів.
4. Подолати упередженість та скепсис частини викладачів щодо дистанційного навчання.
5. Підняти рівень самоорганізації учасників навчального процесу.
6. Запровадити вебінари, які би проводилися у режимі реального часу та забезпечували повну взаємодію між аудиторією й ведучим.

Треба зазначити, що впровадження дистанційної освіти не повинно стати самоціллю та відбуватися за рахунок інших форм навчання. Традиційні системи очної освіти, живе спілкування із досвідченим викладачем завжди будуть користуватися попитом на ринку освітніх послуг. Тому впровадження технологій дистанційної освіти в навчальний процес можна розглядати лише як

додаткову альтернативу очній формі. Можливо, у майбутньому дистанційна освіта навіть повністю замінить заочну форму навчання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мась Н. М. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання дистанційного навчання в освіті та його ефективність / Н. М. Мась, Н. А. Сторожук, Л. О. Ряба, Л. В. Солодєєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpviknu_2013_41_33.pdf

2. Мазур М. П. Розвиток дистанційного навчання в Україні як складової інформатизації сучасного суспільства / М. П. Мазур // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2014. – № 1. – С. 71 – 75.

3. Гладкий І. П. Удосконалення освітньо-професійних технологій та досвід впровадження дистанційної освіти в навчальних дисциплінах / І. П. Гладкий, Н. Ю. Шраменко // Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі : матеріали 5-ї наук.-практ. конф., 19 – 21 листопада 2013 р, м. Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 6 – 12.

4. Кучмій Г. Впровадження інноваційних технологій дистанційної освіти у навчальний процес / Г. Кучмій, О. Дорош, О. Бойко, Н. Дорош // Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі : матеріали 5-ї наук.-практ. конф., 19 – 21 листопада 2013 р, м. Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 41 – 43.

5. Бекеш Ю. Р. Огляд систем дистанційного навчання популярних ВНЗ України / Ю. Р. Бекеш, Л. М. Матієшин, Ю. О. Серов // Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі : матеріали 5-ї наук.-практ. конф., 19 – 21 листопада 2013 р, м. Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 44 – 48.

6. Проблемная лаборатория дистанционного обучения Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dl.kpi.kharkov.ua/techn/rle

7. Центр дистанційної освіти НТУ «ХПІ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cde.kpi.kharkov.ua/cdes/indexu.htm>

8. Українська Система Дистанційного Навчання Львівського інституту менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.udl.org.ua

9. Дистанционное обучение. Киевский институт инвестиционного менеджмента [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kimi.kiev.ua

10. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ikt.hneu.edu.ua/?lang=uk>

11. Робота над унормуванням питань щодо дистанційної освіти триває [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245978192.

REFERENCES

Bekesh, Yu. R., Matiashyn, L. M., and Sierov, Yu. O. "Ohliad system dystantsiinoho navchannia popularnykh VNZ Ukrainy" [Overview of distance learning popular universities in Ukraine]. *Innovatsiini komp'uterni tekhnologii u vyshchii shkoli*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2013. 44-48.

"Distantsionnoe obuchenie. Kievskiy institut investitsionnogo menedzhmenta" [Distance learning. Kyiv Institute of Investment Management]. www.kimi.kiev.ua

Kuchmii, H. "Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnologii dystantsiinoi osvity u navchalnyi protses" [Introduction of innovative technologies in distance education learning process]. *In-*

novatsiini komp'uterni tekhnologii u vyshchii shkoli. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2013. 41-43.

Mas, N. M. et al. "Analiz vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu vykorystannia dystantsiinoho navchannia v osviti ta ioho efektyvnist" [Analysis of domestic and foreign experience of using distance learning in education and its effectiveness]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpviknu_2013_41_33.pdf

Mazur, M. P. "Rozvytok dystantsiinoho navchannia v Ukraini iak skladovoi informatyzatsii suchasnoho suspilstva" [The development of distance learning in Ukraine as part of informatization of modern society]. *Informatyka ta informatsiini tekhnologii v navchalnykh zakladakh*, no. 1 (2014): 71-75.

Problemaia laboratoriai distantsionnogo obucheniiia Nacionalnogo tekhnicheskogo universiteta "Kharkovskiy politekhnicheskii institut". dl.kpi.kharkov.ua/techn/rle

"Robota nad unormuvanniam pytan shchodo dystantsiinoi osvity tryvaie" [Work on normalization issues of distance education continues]. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245978192

Sait personalnykh navchalnykh system KhNEU im. S. Kuznetsia. <http://www.ikt.hneu.edu.ua/?lang=uk>

Tsentr dystantsiinoi osvity NTU "KhPI". <http://cde.kpi.kharkov.ua/cdes/indexu.htm>

"Ukrainska Systema Dystantsiinoho Navchannia Lvivskoho instytutu menedzhmentu" [Ukrainian Distance Learning System Lviv Institute of Management]. www.udl.org.ua

"Udoskonalennia osvitnyo-profesiinykh tekhnologii ta dosvid vprovadzhennia dystantsiinoi osvity v navchalnykh dystsyplynakh" [Improving educational and professional technology and experience in implementing distance education in academic disciplines]. *Innovatsiini komp'uterni tekhnologii u vyshchii shkoli*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2013.6-12.

ПРИЧИНИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ ДО 1950-Х РР.: ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

© 2015 ЗЛАТКІНА О. Д.

УДК 339.97:[001:62](510)

Златкіна О. Д. Причини, особливості та наслідки науково-технічного розвитку Китаю до 1950-х рр.: вплив на міжнародні економічні відносини

Мета статті полягає у вивченні того історичного підґрунтя, що призвело до відставання в науково-технічному розвитку Китаю, яке сталося в 1950 – 1960-х рр., що було наслідком довгого ігнорування розвитку системи науки та техніки у країні та мало значний вплив на формування міжнародних економічних відносин КНР та їх нерівномірність. Для української економічної думки є типовим аналіз стану науково-технічної спеціалізації Китаю в 1950 – 1960-х рр. без аналізу розвитку цієї системи науки та техніки, що складалася в країні впродовж століть та зазнала значного впливу не тільки ззовні, але й зсередини. На нашу думку, такий аналіз дозволить краще аналізувати та прогнозувати ту систему науки та техніки, яка склалася в країні після заснування КНР. Актуальність даної проблематики полягає в аналізі цих факторів та подальшого їх виявлення у формування стратегії розвитку науки та техніки в Україні для запобігання її подальшому відставанню у науково-технічному розвитку.

Ключові слова: Китай, науково-технічний розвиток, міжнародні економічні відносини, система науки та техніки, міжнародне науково-технічне співробітництво.

Рис.: 2. **Бібл.:** 59.

Златкіна Олена Дмитрівна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ezlatkina@mail.ru

УДК 339.97:[001:62](510)

Златкина Е. Д. Причины, особенности и последствия научно-технического развития Китая до 1950-х гг.: влияние на международные экономические отношения

Цель статьи заключается в изучении исторических причин, приведших к отставанию научно-технического развития Китая, которое окончательно сформировалось в 1950-х гг. Оно было следствием длительного игнорирования развития системы науки и техники в стране и имело значительное влияние на формирование международных экономических отношений КНР и их неравномерность. Для украинской экономической мысли является типичным анализ состояния научно-технической специализации КНР в 1950-х гг. без анализа развития той системы науки и техники, которая складывалась в стране в течение столетий и подвергалась значительному внутреннему и внешнему влиянию. Подобный анализ позволит лучше понимать и прогнозировать ту систему науки и техники в стране, которая сложилась после образования КНР. Актуальность данной проблематики заключается в анализе этих факторов и необходимом их последующем выявлении при формировании стратегии развития науки и техники в Украине для предотвращения ее дальнейшего отставания в научно-техническом развитии.

Ключевые слова: Китай, научно-техническое развитие, международные экономические отношения, система науки и техники, международное научно-техническое сотрудничество.

Рис.: 2. **Библ.:** 59.

Златкина Елена Дмитриевна – аспирантка, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ezlatkina@mail.ru

UDC 339.97:[001:62](510)

Zlatkina O. D. Causes, Characteristics and Consequences of Scientific-Technological Development of China prior to the 1950's: Influence on the International Economic Relations

The article is aimed to explore the historical reasons for the backwardness of China's scientific-technological development, which finally emerged in the 1950's. It was the result of prolonged neglect of development of the science and technology system in the country and had a significant influence on the formation of the international economic relations of the PRC as well as their irregularity. For the Ukrainian economic thought it is typical to analyze the state of scientific-technical specialization of China in the 1950's without analyzing the development of the science and technology system, which evolved in the country for centuries and had been subjected to significant internal and external influences. An appropriate analysis would provide for better understanding and prognosing the system of science and technology of the country, that has developed after the formation of the People's Republic of China. The relevance of this problematics suggests analyzing the above factors and their necessary subsequent identification when forming the strategy for developing science and technology in Ukraine to prevent further backlog in the scientific-technological development.

Key words: China, scientific-technological development, international economic relations, science and technology system, the international scientific-technical cooperation.

Рис.: 2. **Библ.:** 59.

Zlatkina Olena D. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ezlatkina@mail.ru

У сучасних умовах науково-технічний прогрес та розвиток системи науки та техніки в Китаї є важливими елементами розвитку не тільки окремих районів, але й переходу на інноваційний розвиток всієї країни [2]. Проте подібне ставлення до ролі науково-технічного розвитку є типовим лише для політики останніх десятиріч у галузі науки та техніки і є результатом виправлення помилок, які були допущені при формуванні стратегії розвитку науки та техніки в країні в 1950-х рр. через стабільне недбале відношення до цієї сфери.

Науково-технічний розвиток Китаю в історичному ракурсі є темою дослідження багатьох китайських та іноземних вчених через свою несхожість до науково-технічного розвитку західних країн. Його нерівномірність є наслідком цілої низки різноманітних факторів, а особливості та наслідки – предметом вивчення численних дослідників.

На думку автора, найбільш цінними джерелами є роботи китайських вчених і дослідників, які дозволяють розглянути ці процеси зсередини.

Найбільш відомим внеском у розвиток науки та техніки серед китайських досягнень у Середні віки вважаються Чотири великі китайські винаходи (порох, компас, папір та друкарство). Проте загальна кількість відкриттів, що були зроблені у Китаї, значно перевищує це число. Китайські та західні дослідники погоджуються у тому, що Китай був світовим лідером у галузі науки і техніки до середини 17 ст., а саме – до початку правління династії Цин. Загальна численність відкриттів та їх різноманітність за сферами «мали великий вплив на подальший розвиток не тільки науково-технічної системи європейських країн того часу, але й прискорили формування та розвиток міжнародних економічних відносин у цілому, незважаючи на невеликі зовнішньоекономічні зв'язки тогочасного Китаю з країнами Європи» [7, с. 47].

Важливо зазначити, що, незважаючи на різноманітність спектра тогочасних досягнень китайської науки, їх можна віднести до кількох важливих суспільно-соціальних сфер тогочасного Китаю (рис. 1).

Як можна побачити з рис. 1, найбільша кількість відкриттів була зроблена у війсьній сфері, сільському господарстві та у прикладній механіці. Досягнення у війсьній сфері та кораблебудуванні певною мірою випередили свій час, хоча їх застосування у війсьній сфері не завжди було первинним через початкове використання цих винаходів для інших потреб (ритуальних тощо).

Велика кількість відкриттів у сільському господарстві пов'язана із соціальною приналежністю більшої частки дослідників до заможних землевласників. Іншим фактором розвитку сільськогосподарського інвентарю та техніки в цілому була система імперських іспитів для отримання посади чиновника, яка існувала в Китаї до 17 ст. і передбачала необхідність скласти іспити з математики та інших точних наук.

З рис. 1 видно, що велика кількість відкриттів належала до сфери мистецтва. Це було пов'язано із заміною структури імперських іспитів у 17 ст.: замість

точних наук були введені екзамени з мистецтва, через що воно отримало поштовх для подальшого розвитку. Це було одним із важливих факторів, що вплинуло на подальший розвиток науки і техніки в Китаї впродовж наступних декількох століть [56].

Іншим важливим фактором швидкого розвитку із подальшим гальмуванням окремих галузей був невисокий рівень обробки металів через наявність бамбука. Ця рослина певним чином служила «замінником» металу, у тому числі при розробці першої вогнепальної зброї, при будівництві судів, у сільському господарстві тощо.

Великий вплив на формування системи науки та техніки в Китаї мала відсутність наукового товариства, оскільки, на відміну від європейських дослідників, китайські дослідники не утворили наукового співтовариства, для якого був би характерним певний рівень критики та прогресивності у дослідженнях. Натомість збільшилася концентрація на літературі, мистецтві та державній адміністрації, у той час як відкриття науки і техніки розглядалися як «обмежені лише практичним використанням» [41, с. 118].

Британський дослідник Джозеф Нідхем у книзі «Наука та Цивілізація у Китаї. Том 7. Соціальне підґрунтя» визначив, що хоча довга історія Китаю і велике населення стали перевагою в поступовому розвитку, у певний момент «такий тип науково-технічного розвитку перестав бути ефективним, а поступове поліпшення зіткнулося зі спадом прибутковості» [41, с. 75]. Із цієї ідеї погоджується також Дж. Хобсон, який у книзі «Східні витоки Західної цивілізації» підкреслив, що в Китаї не розвилися достатньою мірою умови для проведення Наукової революції, яка свого часу почалася в Європі [18, с. 211].

Важливим підходом у дослідженні науково-технічного розвитку Китаю з історичної точки зору є аналіз пролонгованості відкриттів у часі. Якщо розглянути появу науково-технічних відкриттів за періодами, то можна виявити певну нерівномірність (рис. 2).

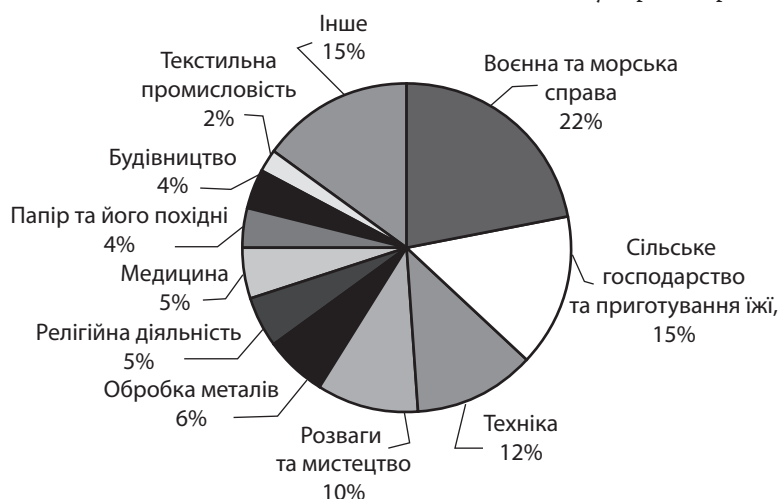

Рис. 1. Сфери науково-технічних досліджень у Китаї до 20 ст.

Джерело: розроблено автором за даними [36, с. 472–474, 170–174, 175–176, 192, 179–180, 267, 293; 48, с. 66, 76, 79–80, 98, 128–129, 175–176, 179, 215–216; 29; 20; 53; 50, с. 106; 26; 25, с. 170–171, 194; 30, с. 17, 114, 184, 187; 12, с. 22; 42, с. 85; 23, с. 65; 17, с. 427–428; 46, с. 17; 28; 43, с. 15; 32, с. 34, 118, 158–160, 228–229, 256–257, 305, 319–323, 344; 4, с. 595, 601; 37, с. 672; 52, с. 7, 36–37, 64–68; 33, с. 160, 177–179, 207–208, 391, 422, 462–463; 27; 22; 10, с. 1222–1232; 11, с. 295, 636; 51, с. 153, 157–158; 45, с. 191; 24; 14, с. 693; 6, с. 124; 47, с. 66; 40, с. 154; 49, с. 4, 15–16; 3, с. 123; 8, с. 298–305; 15, с. 311; 31, с. 82; 54; 16, с. 246–247; 34, с. 207–208; 35, с. 521; 39, с. 276; 22]

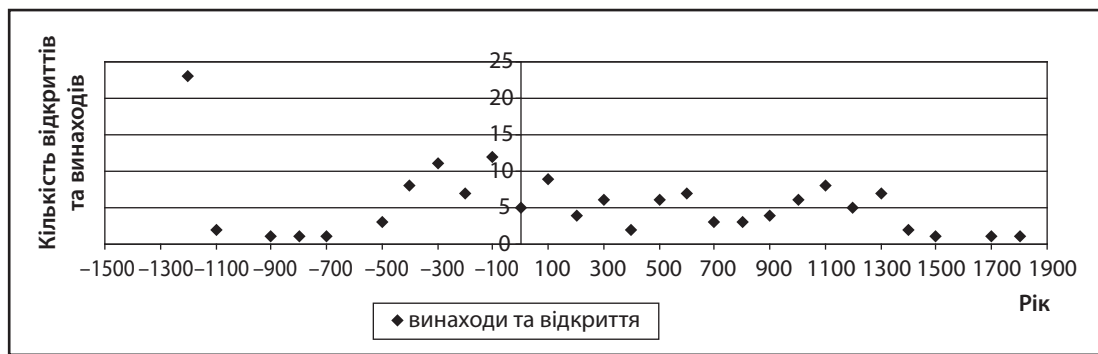

Рис. 2. Частота винаходів та відкриттів в Китаї за часом

Джело: розроблено автором за даними рис. 1.

Як можна побачити з рис.2, кількість винаходів в окремі історичні періоди не була однаковою, але й мала явну тенденцію до зменшення, починаючи з 14 ст. На думку англійського дослідника Джозефа Нідхема, у контексті китайського високоприбуткового сільського господарства, а отже, надлишків в економіці, які були переведені у вільний час для інших занять, і конфуціанства та меритократії, що витікала з конфуціанства, Китай був одним з осередків наукових відкриттів і технологічного розвитку у Середні віки [30, с. 45 – 59; 38, с. 107 – 121], що можна побачити і з графіку – кількість винаходів у цей період доволі висока. Вчені та дослідники визнають, що Китай був світовим лідером за розвитком науки і техніки з 10 до 15 ст., хоча його науково-технічні досягнення були сконцентровані лише в небагатьох сферах, як було зазначено вище.

До правління династії Цин (1644 – 1912) Китай був світовим лідером у сфері науково-технічних відкриттів. Деякі китайські винаходи того часу вплинули на економічне зростання та науково-технічний розвиток країн Близького Сходу та Європи, хоча більшість китайських винаходів та робіт у таких сферах, як агрономія, фармакологія, математика тощо, не поширилися за межі країни через незначність зовнішньоекономічних зв'язків Китаю. Науково-технологічна діяльність в Китаї почала скорочуватися з 14 ст. За часів правління в Китаї двох останніх династій (Мін і Цин), було зміщено акценти з розвитку точних наук на розвиток літератури, мистецтва та громадської адміністрації [44, с. 317 – 322]. У свою чергу, така політика щодо науково-технічного розвитку країни призвела до збільшення кількості дослідників-маргіналів, які відрізнялися від західних вчених кількома основними рисами:

- ✦ вони не намагалися описати закономірності природи в математичній формі;
- ✦ не утворювали наукових суспільств;
- ✦ критикували роботи та дослідження інших вчених;
- ✦ не робили спільних досліджень та не брали участі в дослідженнях, які вже проводилися [56].

Відомості про західну математику і природничі науки з'явилися в Китаї лише в 17–18 ст. завдяки поступовій інтеграції Китаю в міжнародне суспільство, але останні наукові досягнення та відкриття незначно вплинули на науково-технічний розвиток країни.

Отже, автор виділяє такі головні особливості науково-технічного розвитку Китаю до 20 ст.:

- ✦ відкриття робилися шляхом проб і помилок;
- ✦ відсутність систематичності або фундаментальності в дослідженнях;
- ✦ прикладний характер досліджень;
- ✦ епізодичний характер досліджень;
- ✦ відсутність наукового суспільства.

Таким чином, незважаючи на значні досягнення в окремих сферах, у цілому система науки та техніки в Китаї не мала фундаменту для довгострокового та сталого розвитку.

Проблема швидкого розвитку системи науки та техніки в країні постала перед урядом Китаю лише в середині 19 ст. через поразку від західних загарбників. Це привело до початку реформ, важливим елементом яких стала «Політика самозміцнення» (自强运动 zìqiáng yùndòng або «Рух засвоєння заморських справ» – 洋務運動 yángwù yùndòng), що повинна була базуватися на розвитку науки та техніки в країні [57].

Ці реформи було розпочато у 1861 р. як заключний етап Опіумних війн. Впродовж реформ було створено «низку арсеналів, верфей і пов'язаних з ними навчальних закладів у західному стилі» [1, с. 341]. У цей час також була зроблена спроба з виробництва пароплавів та артилерії, що привело до необхідності застосування металургії, хімії, математики, фізики, іноземних мов тощо. В останні десятиріччя 19 ст. отримав поштовх розвиток початкової, середньої та середньої спеціальної освіти. Його основними рушіями були дві сили:

- ✦ представники імператорської влади;
- ✦ іноземні місіонери.

Крім того, у цей час у Китаї почало розвиватися міжнародне науково-технічне співробітництво за рахунок обміну студентами з іншими країнами світу (у т. ч. Японією, США, окремими країнами Європи) [5, с. 39]. Проте така ситуація призвела до зростання рівню незадоволеності всередині самої країни через можливі негативні наслідки серед домінуючих в імператорському уряді та китайському суспільстві конфуціанських вчених-чиновників. Це стало причиною таких негативних наслідків для вчених та інженерів з іноземним дипломом:

- ✦ вони не отримували статус, аналогічний конфуціанським вченим;
- ✦ мали обмеження щодо свободи слова, можливості зібрань та проведення експериментів [1, с. 569–578].

Таке ставлення було обмовлено змогою контролювати приток іноземних знань та їх вплив на традиційні китайські цінності, розмежувати «корисні військові технології» від зарубіжної філософії, релігії чи політичних і соціальних цінностей, які повинні були бути відхилені, дотримуючись позиції «Китайське навчання – для суті [душі], західне навчання – для практики [користі]» [1, с. 582].

Протягом 20 ст. для лідерів Китаю було типовим подвійне ставлення до науки і технології, коли, з одного боку, наука та техніка забезпечували оборону країни та розвиток національних сил, але, з іншого, – були носіями «ворожих» ідей та практик [9, с. 46].

Отже, на думку автора, до на початку 20 ст. науково-технічний розвиток Китаю, незважаючи на його низький рівень, набув тих рис, як характеризували його впродовж століття:

- ✦ відсутність прямого впливу науково-технічних досягнень на практичне застосування і викладання науки в Китаї;
- ✦ заснованість розвитку науки на іноземних моделях та зовнішній підготовці спеціалістів;
- ✦ висококваліфіковані спеціалісти з іноземною підготовкою були представниками найбільш космополітичного прошарку населення;
- ✦ великий вплив ідей конфуціанства на збільшення ролі китайської інтелігенції по відношенню до суспільства та в державних справах;
- ✦ виконання великої частини наукової роботи під державним патронажем;
- ✦ науково-технічний розвиток розглядався як засіб, а не ціль, оскільки сприймався лише в контексті сприяння національному розвитку і військовій могутності.

Міжнародний обмін студентами, якій тривав з кінця 19 ст., за декілька десятиріч надав системі науки та техніці у Китаї західних рис, які виявилися в заснуванні Наукового Суспільства Китаю (НСК – 中国科学社 zhōngguó kēxué shè) китайськими студентами в університеті Корнелла в 1914 р. [59]; початку публікацій в Китаї великого наукового журналу «Кехуе» (Наука – 科学 kēxué) у 1915 р., зробленого на зразок журналу Американської асоціації сприяння розвитку науки [55, с. 171]; заснуванні широкомасштабної дослідницької лабораторії з біологічних досліджень в Нанкіні у 1922 р. Метою НСК була популяризація науки за допомогою різноманітних публікацій, поліпшення якості освіти та участі у міжнародних наукових конференціях.

Важливий етап розвитку науки та техніки розпочався після приходу до уряду Гоміньдану в 1927 р. У цей період було створено кілька державних науково-дослідних і навчальних закладів, у тому числі Академія

Синика (中央研究院 Zhōngyāng Yánjiùyuàn), або Центральна Дослідницька Академія, до складу якої входило близько десяти дослідницьких інститутів. Крім того, було створено Біологічний інститут (北京生命科学研究所 běijīng shēngmìng kēxué yánjiùsuǒ) та науково-дослідницьку лабораторію в Пекіні (北京研究实验室 běijīng yánjiū shíyànshì), в яких проводилися науково-дослідні роботи зі зик, іології, фармакології та інших наук [58].

Але ситуація в країні була негативною через обмеженість більшості науково-дослідницьких інститутів як з боку коштів, що виділяв уряд, так і з боку працівників, здатних до якісної наукової роботи. До 1930-х рр. у Китаї ще працювали вчені, які здобули підготовку за кордоном, робили високоякісні дослідження, публікувалися в китайських і зарубіжних наукових журналах. Хоча працювали вони за рахунок не тільки державних, але й іноземних організацій і були зосереджені в Пекіні, Нанкіні та Шанхаї.

У період 1937 – 1949 рр. Китай опинився в складній ситуації через вторгнення японських військ, громадянську війну та – як наслідок – галопуючу інфляцію. Науково-дослідницькі роботи були припинені, фінансування наукових досліджень значною мірою зменшено, більшість вчених були змушені присвятити значну частину своєї енергії на викладання, адміністрування або державну службу. У цей час багато студентів, що отримували освіту за кордоном, не повернулися до Китаю, намагаючись зробити кар'єру в країні навчання [13, с. 180 – 187; 44, с. 2].

Після перемоги комуністів у 1949 р. система науково-технічних досліджень була організована на основі моделі Радянського Союзу та отримала спільні з ним риси [19, с. 2–4, 27–30; 21, с. 14].

ВИСНОВКИ

Науково-технічний розвиток Китаю в історичному ракурсі є темою дослідження багатьох китайських та іноземних вчених. Відставання в науково-технічному розвитку Китаю, яке склалося в 1950–60-х рр., було наслідком довгого ігнорування розвитку системи науки та техніки у країні, яке призвело до значного відставання в науково-технічному розвитку Китайської Народної Республіки та мало значний вплив на формування міжнародних економічних відносин КНР та їх нерівномірність.

Китай був світовим лідером у сфері науки і техніки до середини 17 ст., а основними сферами винаходів та відкриттів були такі:

- ✦ воєнна сфера;
- ✦ сільське господарство;
- ✦ прикладна механіка;
- ✦ розваги та мистецтво.

До важливих факторів, що обумовили такий розподіл, належали:

- ✦ система імперських іспитів;
- ✦ невисокий рівень обробки металів;
- ✦ сприятливі умови для розвитку сільського господарства.

Це вплинуло на формування системи науки та техніки в країні, яка до 18 ст. набула рис, що залишалися їй притаманними до початку 20 ст:

- ✦ відкриття робилися шляхом проб і помилок;
- ✦ відсутність систематичності або фундаментальності в дослідженнях;
- ✦ прикладний характер досліджень;
- ✦ епізодичний характер досліджень;
- ✦ відсутність наукового суспільства.

У свою чергу, це призвело до того, що на початку 20 ст. у міжнародному науково-технічному співробітництві Китай виступав у ролі реципієнта наукового знання, а не його постачальника. У подальшому це призвело до формування такої системи науки і техніки, що була залежною від зовнішніх факторів, а отже, і до неможливості будівництва наукоємної системи економіки в країні.

На нашу думку, розуміння причин, які призводять до довготривалих наслідків у системі науки та техніки в країні, є важливими для формування стратегії науково-технічного розвитку України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Васильев Л. С.** История Китая // Л. С. Васильев, З. Г. Лапина, А. В. Меликсетов, А. А. Писарев / Под ред. А. В. Меликсетова. – Москва : Изд-во «Высшая школа», 2002. – 736 с.
2. **Голиков А. П.** Экономически отсталые районы Китая: факторы производства и SWOT-анализ регионального развития // А. П. Голиков, Ли Шуан // Вестник ХНУ им. В. Н. Каразина. – Вып. 786. – Харьков, 2007. – С. 56 – 63.
3. **Block L.** (2003). To Harness the Wind: A Short History of the Development of Sails / Leo Block. – Annapolis : Naval Institute Press. – 164 p.
4. **Bowman J.** Columbia Chronologies of Asian History and Culture / John Bowman. – New York : Columbia University Press, 2000 – 776 p.
5. **Bray M.** Education and Society in Hong Kong and Macao: Comparative Perspectives on Continuity and Change // Mark Bray, Ramsey Koo Springer // Science & Business Media, 2006. – 339 p.
6. **Broudy E.** The Book of Looms: A History of Handlooms from Ancient Times to the Present / Eric Broudy. – Hanover : University Press of New England, 1979. – 176 p.
7. **Chunjiang F.** Origins of Chinese Science and Technology / Fu Chunjiang. – Singapore : Asiatic Books, 2004. – 148 p.
8. **Cotterell M.** The Terracotta Warriors: The Secret Codes of the Emperor's Army / Maurice Cotterell. – Rochester : Bear and Company, 2004. – 336 p.
9. **Cowley R.** The Reader's Companion to Military History / Robert Cowley. – Boston : Houghton – Mifflin Company, 1996. – 336 p.
10. **Crespigny R.** A Biographical Dictionary of Later Han to the Three Kingdoms (23 – 220 AD) / Rafe de Crespigny. – Leiden : Koninklijke Brill, 2007. – 1306 p.
11. **Day L.** Biographical Dictionary of the History of Technology / Lance Day, Ian McNeil. – New York : Routledge, 1996. – 864 p.
12. **Deng G.** Chinese Maritime Activities and Socioeconomic Development, c. 2100 B. C. – 1900 A. D. / Gang Deng. – Westport : Greenwood Press. Greenwood Publishing Group, 1997. – 218 p.
13. **Elvin M.** The Pattern of the Chinese Past / Mark Elvin. – Stanford : Stanford University Press, 1973. – 346 p.
14. **Fletcher B.** Sir Banister Fletcher's a History of Architecture / Banister Fletcher. – Oxford : Architectural Press, 1996. – 1794 p.
15. **Gernet J.** A History of Chinese Civilisation / Jacques Gernet. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 806 p.
16. **Handler S.** Austere Luminosity of Chinese Classical Furniture / Sarah Handler. – Berkeley : University of California Press, 2001. – 417 p.
17. **Harris D.** The Origins and Spread of Agriculture and Pastoralism in Eurasia / David Harris. – London : UCL Press, 1996. – 594 p.
18. **Hobson J.** The Eastern Origins of Western Civilisation / John Hobson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 376 p.
19. **Hua Y. L.** China Learns from the Soviet Union, 1949 – Present / Hua-Yu Li. – Rowman&Littlefield, 2010. – 562 p.
20. **Huang H.** Prehistoric Music Culture of China // Houming Huang. – Cultural Relics of Central China (中原文物), No. 3. – Henan, 2002. – P. 18 – 27.
21. **Justin Y. L.** Demystifying the Chinese Economy / Justin Yifu Lin. – New York : Cambridge University Press, 2011. – 311 p.
22. **Ling H.** Verification of the Fact that Golf Originated from Chuiwan // Hongling Ling. – ASSH Bulletin, Vol. 3. – Tasmania, 1991. – P. 12 – 23.
23. **Liu L.** The Chinese Neolithic: Trajectories to Early States / Li Liu. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 392 p.
24. **Lo A.** The Game of Leaves: An Inquiry into the Origin of Chinese Playing Cards / Andrew Lo. – Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 63, No. 3. – University of London, 2000. – P. 389 – 406.
25. **Loewe M.** Everyday Life in Early Imperial China during the Han Period 202 BC – AD 220 / Michael Loewe. – London : Hackett Publishing, 1968. – 208 p.
26. **Lu J.** An Archeological Survey of the Jade Weapons in Pre-Qin Period / Jianchang Lu // Military Historical Research. – 2006. – No. 3. – P. 120 – 128.
27. **Lu M.** An Introduction to Chopsticks / Maocun Lu // Agricultural Archaeology (农业考古), No. 1. – Jiangsi, 2004. – P. 209 – 216.
28. **Luan F.** On the Origin and Development of Prehistoric Coffin and Funeral Custom / Fengshi Luan // Cultural Relics (中原文物), No. 6. – Henan, 2006. – P. 49 – 55.
29. **McGovern P.** Fermented beverages of pre- and proto-historic China // P. E. McGovern, J. Zhang, J. Tang, Z. Zhang, G. R. Hall, R. A. Moreau, A. Nunez, E. D. Butrym, M. P. Richards, C. S. Wang, G. Cheng, G. // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2004. – Vol. 101, No. 51. – P. 17593 – 17598.
30. **Murphy D. J.** People, Plants and Genes: The Story of Crops and Humanity / D. J. Murphy. – New York : Oxford University Press, 2007. – 426 p.
31. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 4, Physics and Physical Technology; Part 1, Physics / Joseph Needham. – Taipei : Caves Books Ltd, 1986. – 816 p.
32. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 4, Physics and Physical Technology; Part 2, Mechanical Engineering / Joseph Needham. – Taipei : Caves Books Ltd, 1986. – 816 p.
33. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 4, Physics and Physical Technology, Part 3, Civil Engineering and Nautics / Joseph Needham. – Taipei : Caves Books Ltd, 1986. – 556 p.
34. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 1, Paper and Printing / Joseph Needham, Tsien Tsuen-Hsuin. – Taipei : Caves Books Ltd., 1986. – 556 p.
35. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 6, Missiles and Sieges / Joseph Needham. – Taipei : Caves Books Ltd, 1986. – 620 p.
36. **Needham J.** Science and Civilisation in China. Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 7, Military Technology; the Gunpowder Epic / Joseph Needham, Ho Ping-Yu, Lu Gweidjen and Wang Ling. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 703 p.

37. Needham J. Science and Civilisation in China. Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 9, Textile Technology: Spinning and Reeling / Joseph Needham. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 804 p.

38. Needham J. Science and Civilisation in China. Vol. 6, Biology and Biological Technology, Part 3, Agro-Industries and Forestry / Joseph Needham, Lu Gwei-Djen, Nathan Sivin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 280 p.

39. Needham J. Science and Civilisation in China. Vol. 6, Biology and Biological Technology, Part 5, Fermentations and Food Science / Joseph Needham. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 759 p.

40. Needham J. Science and Civilisation in China. Vol. 6, Biology and Biological Technology, Part 6, Medicine / Joseph Needham. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 280 p.

41. Needham J. Science and Civilisation in China. Vol. 7, The Social Background, Part 2, General Conclusions and Reflections / Joseph Needham, Kenneth Girdwood Robinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 336 p.

42. Nelson S. M. The Archaeology of Northeast China: Beyond the Great Wall / Sarah Milledge Nelson. – New York : Routledge, 1995. – 288 p.

43. Omura Y. Acupuncture Medicine: Its Historical and Clinical Background / Yoshiaki Omura. – Mineola : Dover Publications Inc., 2003. – 287 p.

44. Perkins D. Encyclopedia of China: History and Culture / Dorothy Perkins. – New York : Routledge, 2013. – 684 p.

45. Pigott V. The Archaeometallurgy of the Asian Old World / Vincent Pigott. – Philadelphia : University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 1999. – 206 p.

46. Schoeser M. Silk / Mary Schoeser. – New Haven : Yale University Press, 2007. – 256 p.

47. Schur N. The Relevant History of Mankind / Nathan Schur. – Brighton : The Alpha Press, 1998. – 285 p.

48. Temple R. The Genius of China: 3,000 Years of Science, Discovery, and Invention / Robert Temple, Joseph Needham. – New York : Simon and Schuster Inc., 2013. – 288 p.

49. Turnbull S. (2002). Fighting Ships of the Far East: China and Southeast Asia 202 BC – AD 1419 / Stephen Turnbull. – Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2012. – 107 p.

50. Underhill A. Craft Production and Social Change in Northern China / Anne Underhill. – New York : Kluwer Academic, 2002. – 346 p.

51. Wagner D. Iron and Steel in Ancient China: Second Impression, With Corrections / Donald Wagner. – Leiden : E. J. Brill, 1993. – 573 p.

52. Wagner D. The State and the Iron Industry in Han China / Donald Wagner. – Copenhagen : Nordic Institute of Asian Studies Publishing, 2001. – 148 p.

53. Wang X. On the Early Funeral Coffin in Central China / Xiao Wang // Cultural Relics (中原文物) of Central China. – Henan, 1997. – Vol. 93, No. 3. – 100 p.

54. West S. Playing With Food: Performance, Food, and The Aesthetics of Artificiality in The Sung and Yuan / Stephen West // Harvard Journal of Asiatic Studies. – Vol. 57, No. 1. – Harvard, 1997. – P. 67 – 106.

55. Witzel M. A History of Management Thought / Morgen Witzel. – New York : Routledge, 2012. – 328 p.

56. Civil Service Examinations // Princeton University [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.princeton.edu/~elman/documents/Civil%20Service%20Examinations.pdf> (Дата останнього звернення 18.04.2015)

57. 中国外交史 鸦片战争至辛亥革命时期 1840 – 1911 (The history of Chinese diplomacy from the Opium Wars to Xinhai Revolution: 1840 – 1911). – China University of Geosciences [Electronic resource]. – Mode of access : http://course.cug.edu.cn/21cn/%D6%D0%B9%FA%BD%FC%CF%D6%B4%FA%CA%B7/KE/ZHONG%HE/china-WJS-YP-XH/zhongguo_wai_jiao_shix2.pdf (Дата останнього звернення 25.04.2015)

cn/21cn/%D6%D0%B9%FA%BD%FC%CF%D6%B4%FA%CA%B7/KE/ZHONG%HE/china-WJS-YP-XH/zhongguo_wai_jiao_shix2.pdf (Дата останнього звернення 25.04.2015)

58. 研究所概述介绍 (Short introduction of the research institute) // 北京生命科学研究 National Institute of Biological Sciences, Beijing [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nibs.ac.cn/?act=view&id=561> (Дата останнього звернення 05.04.2015)

59. 科学 (Science) // 杂志与中国科学社史事汇要 1914 – 1918 (History of Science Society of China 1914 – 1918) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.kexuemag.com/Article/ShowInfo.asp?InfoID=838> (Дата останнього звернення 19.04.2015)

REFERENCES

Block, L. *To Harness the Wind: A Short History of the Development of Sails*. Annapolis: Naval Institute Press., 2003.

Bowman, J. *Columbia Chronologies of Asian History and Culture*. New York: Columbia University Press., 2000.

Bray, M., and Koo Springer, R. *Education and Society in Hong Kong and Macao: Comparative Perspectives on Continuity and Change*: Science & Business Media, 2006.

Broudy, E. *The Book of Looms: A History of Handlooms from Ancient Times to the Present*. Hanover: University Press of New England, 1979.

Chunjiang, F. *Origins of Chinese Science and Technology*. Singapore: Asiapac Books, 2004.

Cotterell, M. *The Terracotta Warriors: The Secret Codes of the Emperor's Army*. Rochester: Bear and Company, 2004.

Cowley, R. *The Reader's Companion to Military History*. Boston: Houghton-Mifflin Company, 1996.

Crespigny, R. *A Biographical Dictionary of Later Han to the Three Kingdoms (23-220 AD)*. Leiden: Koninklijke Brill, 2007.

"Civil Service Examinations" Princeton University. <https://www.princeton.edu/~elman/documents/Civil%20Service%20Examinations.pdf>

Day, L., and McNeil, I. *Biographical Dictionary of the History of Technology*. New York: Routledge, 1996.

Deng, G. *Chinese Maritime Activities and Socioeconomic Development, c. 2100 B. C. -1900 A. D.* Westport: Greenwood Press. Greenwood Publishing Group, 1997.

Elvin, M. *The Pattern of the Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press, 1973.

Fletcher, B. *Sir Banister Fletcher's a History of Architecture*. Oxford: Architectural Press, 1996.

Golikov, A. P., and Li Shuan "Ekonomicheski otstalye rayony Kitaia: faktory proizvodstva i SWOT-analiz regionalnogo razvitiia" [Economically backward areas of China: the factors of production and the SWOT-analysis of regional development]. *Vestnik KhNU im. V. N. Karazina*, no. 786 (2007): 56-63.

Gernet, J. *A History of Chinese Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Gwei-Djen, J. Needham L. *Science and Civilisation in China: Vol. 6, Biology and Biological Technology, Part 3, Agro-Industries and Forestry* Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Harris, D. *The Origins and Spread of Agriculture and Pastoralism in Eurasia*. London: UCL Press, 1996.

Hobson, J. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Hua-Yu, L. *China Learns from the Soviet Union, 1949 – Present*. Rowman&Littlefield, 2010.

Huang, H. "Prehistoric Music Culture of China". *Houming Huang*. – *Cultural Relics of Central China*, no. 3 (2002): 18-27.

- Handler, S. *Austere Luminosity of Chinese Classical Furniture*. Berkeley: University of California Press, 2001.
- Justin, Y. L. *Demystifying the Chinese Economy*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Liu, L. *The Chinese Neolithic: Trajectories to Early States*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Lo, A. "The Game of Leaves: An Inquiry into the Origin of Chinese Playing Cards". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 63, no. 3 (2000): 389-406.
- Loewe, M. *Everyday Life in Early Imperial China during the Han Period 202 BC-AD 220*. London: Hackett Publishing, 1968.
- Lu, J. "An Archeological Survey of the Jade Weapons in Pre-Qin Period". *Military Historical Research*, no. 3 (2006): 120-128.
- Lu, M. "An Introduction to Chopsticks". *Agricultural Archaeology*, no. 1 (2004): 209-216.
- Luan, F. "On the Origin and Development of Prehistoric Coffin and Funeral Custom". *Cultural Relics*, no. 6 (2006): 49-55.
- Ling, H. "Verification of the Fact that Golf Originated from Chuiwan". *ASSH Bulletin*, vol. 3 (1991): 12-23.
- Murphy, D. J. *People, Plants and Genes: The Story of Crops and Humanity*. New York: Oxford University Press, 2007.
- McGovern, P. E. et al. "Fermented beverages of pre- and proto-historic China". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 101, no. 51: 17593-17598.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: Vol. 4, Physics and Physical Technology; Part 2, Mechanical Engineering*. Taipei: Caves Books Ltd, 1986.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: V. 4, Physics and Physical Technology, Part 3, Civil Engineering and Nautics*. Taipei: Caves Books Ltd, 1986.
- Needham, J., and Tsuen-Hsuei, T. *Science and Civilization in China: Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 1, Paper and Printing*. Taipei: Caves Books Ltd., 1986.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 6, Missiles and Sieges*. Taipei: Caves Books Ltd, 1986.
- Needham, J. et al. *Science and Civilization in China: Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 7, Military Technology; the Gunpowder Epic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: Vol. 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 9, Textile Technology: Spinning and Reeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: Vol. 4, Physics and Physical Technology; Part 1, Physics*. Taipei: Caves Books Ltd, 1986.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: Vol. 6, Biology and Biological Technology, Part 5, Fermentations and Food Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Needham, J. *Science and Civilization in China: V. 6, Biology and Biological Technology, Part 6, Medicine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Needham, J., and Girdwood Robinson, K. *Science and Civilization in China: Vol. 7, The Social Background, Part 2, General Conclusions and Reflections*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Nelson, S. M. *The Archaeology of Northeast China: Beyond the Great Wall*. New York: Routledge, 1995.
- Omura, Y. *Acupuncture Medicine: Its Historical and Clinical Background*. Mineola: Dover Publications Inc., 2003.
- Perkins, D. *Encyclopedia of China: History and Culture*. New York: Routledge, 2013.
- Pigott, V. *The Archaeometallurgy of the Asian Old World*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 1999.
- Schoeser, M. *Silk*. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Schur, N. *The Relevant History of Mankind*. Brighton: The Al-pha Press, 1998.
- "Short introduction of the research institute" National Institute of Biological Sciences, Beijing. <http://www.nibs.ac.cn/?act=view&id=561>
- "Science" History of Science Society of China. <http://www.kexuemag.com/Article/ShowInfo.asp?InfoID=838>
- "The history of Chinese diplomacy from the Opium Wars to Xinhua Revolution: 1840-1911" China University of Geosciences. <http://course.cug.edu.cn/21cn/%D6%D0%B9%FA%BD%FC%CF%D6%B4%FA%CA%B7/KE/ZHONGHE/china-WJS-YP-XH/zhongguowaijiaoshix2.pdf>
- Temple, R., and Needham, J. *The Genius of China: 3,000 Years of Science, Discovery, and Invention*. New York: Simon and Schuster Inc., 2013.
- Turnbull, S. *Fighting Ships of the Far East: China and Southeast Asia 202 BC – AD 1419*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2012.
- Underhill, A. *Craft Production and Social Change in Northern China*. New York: Kluwer Academic, 2002.
- Vasilev, L. S. et al. *Istoriia Kitaia* [The history of China]. Moscow: Vysshiaia shkola, 2002.
- Witzel, M. *A History of Management Thought*. New York: Routledge, 2012.
- West, S. "Playing With Food: Performance, Food, and The Aesthetics of Artificiality in The Sung and Yuan". *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 57, no. 1 (1997): 67-106.
- Wang, X. "On the Early Funeral Coffin in Central China". *Cultural Relics of Central China*, no. 3 (1997): 93-100.
- Wagner, D. *Iron and Steel in Ancient China: Second Impression, With Corrections*. Leiden: E. J. Brill, 1993.
- Wagner, D. *The State and the Iron Industry in Han China*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies Publishing, 2001.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

© 2015 ДМИТРУК С. М.

УДК 330.342.146:331:364(477)

Дмитрук С. М. Формування соціально-економічного механізму збереження людського капіталу України в умовах кризи

У статті обґрунтовано концептуальні основи формування соціально-економічного механізму, дія якого буде спрямована на зменшення негативного впливу кризових явищ на процеси формування, використання, розвитку та збереження людського капіталу. Визначено основну мету його функціонування, завдання, об'єкти та суб'єкти управління, блоки, в рамках яких реалізуються процеси збереження людського капіталу. Виокремлено чотири блоки, в рамках яких реалізується мета та завдання функціонування цього механізму: нормативно-правове забезпечення; організаційно-економічне забезпечення; соціально-економічне забезпечення та фінансово-економічне забезпечення. Проведене дослідження дозволило визначити такі пріоритетні напрями подолання негативного впливу кризових явищ на можливості збереження людського капіталу: розробка та реалізація державної програми збереження людського капіталу як стратегічного ресурсу відновлення та розвитку національної економіки; запровадження державного моніторингу індикаторів людського капіталу; формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом; встановлення справедливого рівня державних соціальних стандартів; створення умов для розвитку регіональних ринків праці; виведення заробітних плат з «тіні».

Ключові слова: збереження людського капіталу, соціально-економічний механізм, нормативно-правове забезпечення, організаційно-економічне забезпечення, соціально-економічне забезпечення, фінансово-економічне забезпечення.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Дмитрук Сергій Миколайович – асистент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: sergei-dmitruk@ukr.net

УДК 330.342.146:331:364 (477)

Дмитрук С. Н. Формирование социально-экономического механизма сохранения человеческого капитала Украины в условиях кризиса

В статье обоснованы концептуальные основы формирования социально-экономического механизма, действие которого будет направлено на уменьшение негативного влияния кризисных явлений на процессы формирования, использования, развития и сохранения человеческого капитала. Определена основная цель его функционирования, задачи, объекты и субъекты управления, блоки, в рамках которых реализуются процессы сохранения человеческого капитала. Выделены четыре блока, в рамках которых реализуется цель и задачи функционирования этого механизма: нормативно-правовое обеспечение; организационно-экономическое обеспечение; социально-экономическое обеспечение и финансово-экономическое обеспечение. Проведенное исследование позволило определить такие приоритетные направления преодоления негативного влияния кризисных явлений на возможности сохранения человеческого капитала: разработка и реализация государственной программы сохранения человеческого капитала как стратегического ресурса восстановления и развития национальной экономики; внедрение государственного мониторинга индикаторов человеческого капитала; формирование инфраструктуры антикризисного управления человеческим капиталом; установление справедливого уровня государственных социальных стандартов; создание условий для развития региональных рынков труда; выведение заработных плат из «тени».

Ключевые слова: сохранение человеческого капитала, социально-экономический механизм, нормативно-правовое обеспечение, организационно-экономическое обеспечение, социально-экономическое обеспечение, финансово-экономическое обеспечение.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Дмитрук Сергей Николаевич – асистент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: sergei-dmitruk@ukr.net

UDC 330.342.146:331:364 (477)

Dmytruk S. M. Formation of Socio-Economic Mechanism for Preserving the Human Capital of Ukraine in Terms of Crisis

The article substantiates the conceptual bases of formation of the socio-economic mechanism, which is aimed at reducing the negative impact of crisis on the processes of creation, use, development and preserving of human capital. The main goal of its functioning, objectives, objects and subjects of administering, the blocks, in terms of which the processes of maintaining human capital are implemented, have been determined. The four blocks have been allocated, within the framework of which implementing of goals and objectives of this mechanism's functioning is fulfilled: regulatory and legal support; organizational-economic support; socio-economic security and economic-financial security. The carried out study provided for identifying such priorities for overcoming the negative impact of crisis on the possibility of preserving the human capital: elaboration and implementation of the State program for preserving the human capital as a strategic resource of recovery and development of the national economy; introduction of the State monitoring of the human capital indicators; formation of infrastructure for crisis management of the human capital; establishing a fair level of the State social standards; creation of conditions for development of regional labor markets; excretion of salaries out of the «shadow».

Key words: preserving the human capital, socio-economic mechanism, regulatory and legal support, organizational-economic support, socio-economic security, economic-financial security.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Dmytruk Sergii M. – Assistant, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: sergei-dmitruk@ukr.net

Поглиблення кризових явищ в усіх сферах суспільного життя створює нові проблеми та виклики, для подолання яких вже недостатньо окремих короткотривалих заходів або громадських ініціатив – необхідна побудова дієвого соціально-економічного механізму, який забезпечить збереження людського капіталу в умовах кризи, створить передумови

ефективної взаємодії всіх суспільних інститутів у процесі формування, використання, розвитку та збереження людського капіталу; механізму, який дасть змогу об'єктивно аналізувати, оцінювати та планувати потреби у фінансових ресурсах, оптимізувати потоки їх формування та використання.

Метою статті є розробка концептуальних основ формування соціально-економічного механізму, дія яко-

го буде спрямована на зменшення негативного впливу кризових явищ на процеси формування, використання, розвитку та збереження людського капіталу.

Наукових і прикладних дослідженнях застосування поняття «механізм» досить поширене. У найбільш загальному вигляді механізм визначається як внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [2, с. 665]. Механізм також можна визначити і як формування залежності між вхідними та вихідними параметрами системи з урахуванням часу реагування й інерційних процесів [12]. У різних контекстах це поняття тлумачиться по-різному, від «комплексу заходів», спрямованих на досягнення певних цілей, до «сукупності інституціональних та організаційних структур» і комплексів форм і методів, що ними використовуються [7, с. 303]. Механізм може бути комплексним і включати в себе декілька самостійних механізмів (підсистем чи підмеханізмів різної природи). Поняття «механізм», як правило, використовується в поєднанні з термінами «економічний», «організаційний», «соціально-економічний» та «організаційно-економічний».

Економічний механізм можна визначити як систему економічних заходів, форм, методів, спрямованих на вдосконалення системи управління, виробничо-організаційних відносин, забезпечення збалансованості інтересів суб'єктів господарювання та загальнодержавних цілей, соціальних результатів [8, с. 211]. Механізм є складною організованою системою, яка трансформує певні вхідні умови у необхідні процеси. Загальноприйнятим є визначення економічного механізму як сукупності методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, спроектованих і задіяних відповідно до економічних законів і спрямованих на досягнення заданої мети [11, с. 18]. Соціальний механізм, на відміну від економічного, передбачає використання соціальних заходів, форм, методів, спрямованих на реалізацію державних соціальних програм та цілей, таких як вирішення проблем у сфері охорони здоров'я, освіти, сфері зайнятості, удосконалення системи соціального забезпечення, реалізацію державної соціальної політики та ін.

За результатами проведеного термінологічного аналізу, соціально-економічний механізм збереження людського капіталу в умовах кризи визначається як система елементів та процесів, які включають нормативно-правове, організаційно-економічне, соціально-економічне та фінансово-економічне забезпечення й спрямовані на створення в країні сприятливих умов для життя, розвитку, навчання і трудової реалізації людей.

Обґрунтування концептуальних основ побудови соціально-економічного механізму збереження людського капіталу в умовах кризи передбачає визначення: основної мети його функціонування, завдань, об'єктів управління, суб'єктів управління, блоків, в рамках яких реалізуються процеси збереження людського капіталу.

Метою функціонування соціально-економічного механізму є збереження національного людського капіталу в умовах кризи, формування інфраструктури анти-

кризового управління людським капіталом, об'єднання та узгодження всіх аспектів соціально-економічної політики в питаннях збереження людського капіталу, створення в країні сприятливих умов для життя, розвитку, навчання і трудової реалізації людей. Для досягнення мети необхідна реалізація таких завдань: формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом; узгодження діяльності всіх соціальних інститутів у питаннях збереження людського капіталу; розробка та реалізація державної програми збереження людського капіталу як стратегічного ресурсу відновлення та розвитку національної економіки; оновлення трудового законодавства і соціально-трудова відносин в питаннях збереження людського капіталу; запровадження державного моніторингу індикаторів людського капіталу; імплементація кращої міжнародної практики в питаннях збереження людського капіталу; формування системи охорони здоров'я, орієнтованої на його збереження; створення умов для розвитку регіональних ринків праці, збереження професійних навичок населення; формування дієвої системи державної підтримки малого та середнього бізнесу; підвищення рівня соціальної відповідальності роботодавців та держави; встановлення справедливого рівня державних соціальних стандартів.

На елементи інституційної інфраструктури, яка забезпечує передумови для формування, розвитку, використання, збереження та відтворення людського капіталу, впливають такі основні групи чинників (глобалізаційні, політичні, економічні, соціальні) [6, с. 49]. При побудові соціально-економічного механізму необхідно враховувати їх вплив і спрямовувати діяльність цього механізму на хоча б часткове його зменшення.

Об'єктами управління соціально-економічного механізму визначено процеси збереження людського капіталу на макро-, мезо- та мікроекономічному та особистісному рівнях. Для ефективної реалізації цих процесів на всіх рівнях необхідне відповідне нормативно-правове, організаційно-економічне та соціально-економічне забезпечення, яке сприятиме створенню передумов для зменшення втрат людського капіталу, вирішенню проблем в соціально-трудова сфері.

Суб'єкти управління соціально-економічного механізму збереження людського капіталу були визначені нами в [6, с. 47–48] при характеристиці інфраструктури збереження людського капіталу в Україні. Крім того, варто відзначити, що формування інституцій, які повинні опікуватись питаннями збереження здоров'я, підвищенням якості освітніх послуг, забезпечення продуктивної зайнятості для населення працездатного віку, є важливим напрямом державної соціальної політики.

Досліджуючи архітектуру соціально-економічного механізму збереження людського капіталу в умовах кризи, праці зарубіжних та вітчизняних учених, в яких розглядаються питання, пов'язані з людським капіталом, тенденціями його формування, використання, розвитку та збереження [3, 10, 13, 14], можна виокремити такі чотири блоки, в рамках яких реалізується мета та завдання функціонування цього механізму: нормативно-правове, організаційно-економічне, соці-

ально-економічне та фінансово-економічне забезпечення. Таким чином, соціально-економічний механізм збереження людського капіталу в умовах кризи функціонує з чітко визначеною метою, завданнями, об'єднує блоки та елементи, взаємодія яких забезпечує ефективне збереження людського капіталу в умовах кризи (рис. 1).

У рамках нормативно-правового забезпечення збереження людського капіталу в умовах кризи можна виокремити такі напрями:

1) *розробка та реалізація державної програми збереження людського капіталу як стратегічного ресурсу відновлення та розвитку національної економіки.*

Державна програма збереження людського капіталу має об'єднувати такі змістовні блоки: реформування системи охорони здоров'я для розширення можливостей його збереження; розширення можливостей забезпечення освіти; соціалізація трудових відносин та розширення можливостей продуктивної зайнятості; розширення можливостей соціального забезпечення в контексті подолання «нової бідності»; стратегічна орієнтація державної соціально-економічної політики на збереження людського капіталу. Кожний з визначених блоків об'єднує заходи, спрямовані на подолання негативного впливу кризових явищ, збереження людського капіталу за його різними вимірами та елементами.

Ця Державна програма спрямована на узгодження різних аспектів державної соціально-економічної політики та стратегічних цілей державного та регіонального рівня для збереження найціннішого ресурсу – людського капіталу. Відповідно до загальнодержавної програми передбачається розробка відповідних програм у регіонах, які враховують особливості їх соціально-економічного розвитку, чинники впливу кризових явищ та існуючі проблеми в соціальній сфері, які потребують пріоритетного вирішення;

2) *запровадження державного моніторингу індикаторів людського капіталу.*

Державний моніторинг індикаторів людського капіталу є ефективним інструментом контролю, дослідження динаміки для прийняття виважених управлінських рішень, визначення пріоритетних сфер впливу в рамках реалізації державної соціальної політики. Передбачається, що цей моніторинг здійснюватиметься Міністерством соціальної політики України спільно з Державною службою статистики України;

3) *оновлення трудового законодавства і соціально-трудова відносин у питаннях збереження людського капіталу.*

На рівні державного управління, на жаль, поки що не відбулось усвідомлення виняткової актуальності та значущості питань збереження людського капіталу. Державна соціально-економічна політика здійснюється в інтересах власників ресурсів, олігархічних кланів, великого та середнього бізнесу, для якого поки що орієнтація та отримання постійно зростаючих прибутків переважає необхідність забезпечення навіть мінімальних соціальних гарантій для персоналу. Масові випадки виплат заробітної плати «в конвертах», незабезпечення безпечних для працівників умов праці, десоціалізація

трудова сфера є реаліями сьогодення. Питання збереження людського капіталу практично повністю покладені на працівників, які в умовах поглиблення системної кризи орієнтовані вже не на розвиток, а тільки на збереження набутого раніше капіталу освіти, здоров'я, професійних навичок. В умовах кризи зростає рівень безробіття – усе більше працівників не мають не те що умов для продуктивної зайнятості, йдеться про зайнятність взагалі. У цьому контексті досить перспективним напрямом вирішення проблеми забезпечення зайнятості для різних верств населення є створення «дешевих робочих місць». Їх особливістю є порівняно низькі обсяги інвестицій, які необхідні для започаткування бізнесу. Так, зокрема, таку зайнятість можна забезпечувати у сфері послуг, торгівлі. Варто також підкреслити, що внутрішні міграційні процеси обумовлюють необхідність створення «дешевих робочих місць» також для біженців зі східних регіонів України. У цьому аспекті важливою передумовою є державна підтримка малого бізнесу, якої поки що в Україні не здійснюється. Навпаки, умови ведення бізнесу стають дедалі складнішими і вимагають вирішення більшої кількості проблем, пов'язаних, наприклад, з отриманням дозвільної документації. На тлі кризи відбувається також подальше поширення корупційних явищ в органах державної влади;

4) *імплементация кращої міжнародної практики в питаннях збереження людського капіталу та ін.*

Незадовільний фінансовий стан більшості вітчизняних домогосподарств, обумовлений поглибленням кризових явищ, пришвидшенням інфляційних процесів, системна криза в усіх сферах економічної діяльності стримують можливості імплементції європейського досвіду в питаннях збереження людського капіталу. Однак можливим є використання досвіду антикризового управління країн, які вже досягли деяких успіхів у подоланні кризи та мали схожі фінансові та соціально-економічні параметри.

Досягнення мети та реалізація завдань функціонування соціально-економічного механізму неможливі без відповідного організаційно-економічного забезпечення, яке спрямоване на узгодження окремих аспектів управління процесами збереження людського капіталу на макроекономічному та регіональному рівнях. Організаційно-економічне забезпечення збереження людського капіталу в умовах кризи об'єднує:

1) *формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом.*

Інфраструктура антикризового управління людським капіталом об'єднує структурні підрозділи відповідних міністерств та відомств, які беруть участь у реалізації антикризової стратегії управління – Міністерство соціальної політики України, Державна служба зайнятості України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Пенсійний фонд України, та ін. Ця інфраструктура формується за матричним принципом, тобто не передбачається створення додаткового органу державної влади, який відповідатиме за ці питання;

Мета: збереження національного людського капіталу в умовах кризи, формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом, об'єднання та узгодження всіх аспектів соціально-економічної політики в питаннях збереження людського капіталу, створення в країні сприятливих умов для життя, розвитку, навчання і трудової реалізації людей

Завдання: 1) формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом; 2) узгодження діяльності всіх соціальних інститутів у питаннях збереження людського капіталу; 3) розробка та реалізація державної програми збереження людського капіталу; 4) оновлення трудового законодавства і соціально-трудових відносин у питаннях збереження людського капіталу; 5) запровадження державного моніторингу індикаторів людського капіталу; 6) імплементація кращої міжнародної практики в питаннях збереження людського капіталу; 7) формування системи охорони здоров'я, орієнтованої на його збереження; 8) створення умов для розвитку регіональних ринків праці, збереження професійних навичок населення; 9) формування дієвої системи державної підтримки малого та середнього бізнесу; 10) підвищення рівня соціальної відповідальності роботодавців та держави; 11) встановлення справедливого рівня державних соціальних стандартів

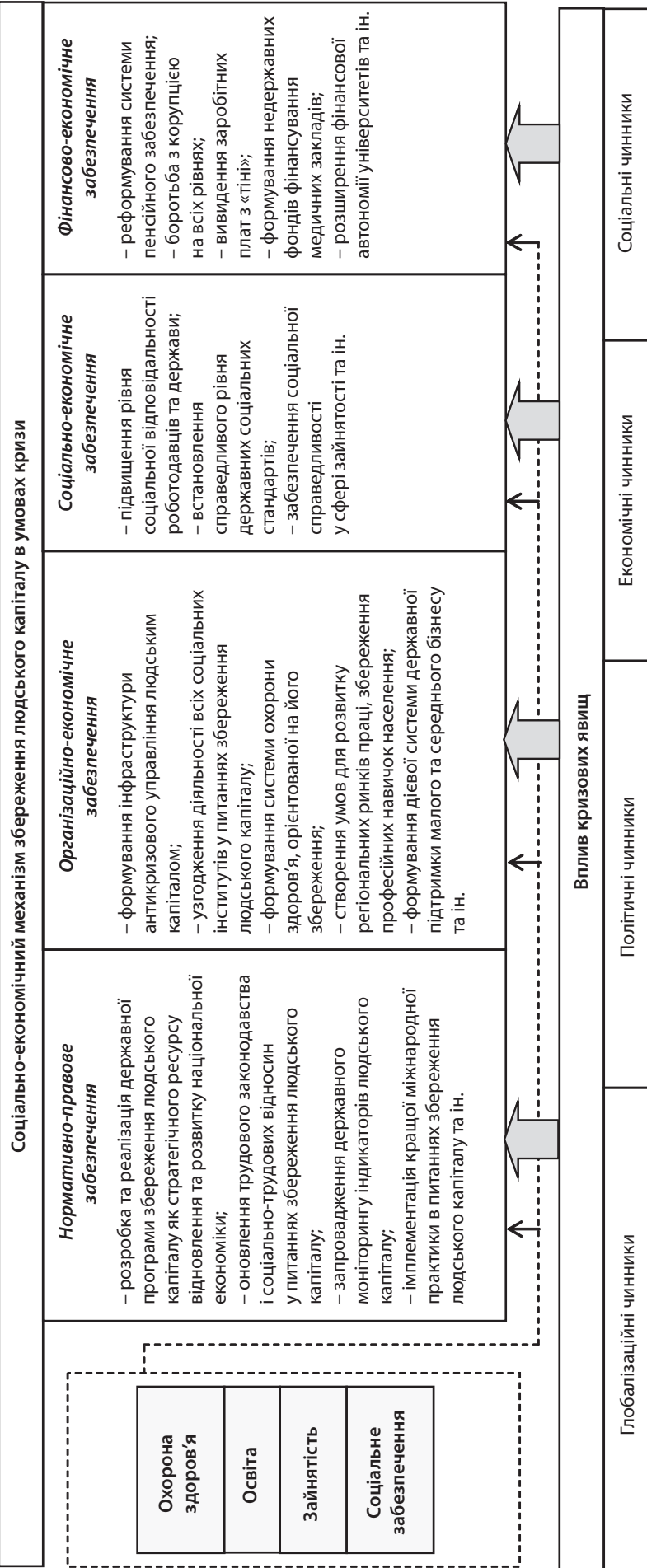

Рис. 1. Соціально-економічний механізм збереження людського капіталу в умовах кризи

Джерело: розроблено автором.

2) узгодження діяльності всіх соціальних інститутів у питаннях збереження людського капіталу.

Досягається за рахунок реалізації людиноорієнтованої держаної соціальної політики, виконання розроблених державних програм, чіткого визначення кола відповідальних осіб та прозорості процедури їх звітування перед суспільством; спрямування від верховенства матеріального до загальнолюдських цінностей, імплементації цінностей згуртованості та відповідальності на всіх рівнях;

3) формування системи охорони здоров'я, орієнтованої на його збереження.

Ситуація у сфері охорони здоров'я є досить складною: діяльність медичних закладів відбувається в умовах постійного недофінансування; офіційні заробітні плати лікарів вкрай низькі, що призводить до поширення систем «неофіційної вдячності» за їх послуги;

4) створення умов для розвитку регіональних ринків праці, збереження професійних навичок населення.

Розвиток регіональних ринків праці є важливим напрямом подолання «нової бідності», зменшення внутрішньої міграції, забезпечення можливостей зайнятості для населення з традиційно трудонадлишкових регіонів. Так, у західних регіонах досить перспективним є розвиток транскордонної співпраці, зокрема реалізація спільних транскордонних проектів між Україною та Угорщиною. Досить суттєве зниження рівня оплати праці в Україні, обумовлене негативним впливом кризових явищ, є не тільки негативним чинником, який знижує сукупні доходи домогосподарств, а й можливістю, яка може сприяти розширенню співпраці з країнами Європейського Союзу – передусім Польщею, Румунією, Угорщиною та Словаччиною;

5) формування дієвої системи державної підтримки малого та середнього бізнесу та ін.

Зміни в нормативно-правовому забезпеченні підприємницької діяльності, які відбуваються у 2014 – 2015 роках, не свідчать про державну підтримку малого та середнього бізнесу. Швидше, вони ускладнюють його ведення, знижуючи економічну та соціальну ефективність, стримуючи його і без того складний розвиток в умовах системної кризи, коли виживають тільки найбільш цілеспрямовані та потужні підприємства, які мають суттєві конкурентні переваги.

Соціально-економічні аспекти забезпечують реалізацію ключових аспектів функціонування соціально-економічного механізму збереження людського капіталу, дозволяють акцентувати увагу на соціальній спрямованості його функціонування, реалізувати завдання, без яких неможливий перехід до «людиноорієнтованої», «людноцентричної» економіки. У рамках соціально-економічного забезпечення збереження людського капіталу в умовах кризи необхідне: підвищення рівня соціальної відповідальності роботодавців та держави; встановлення справедливого рівня державних соціальних стандартів; забезпечення соціальної справедливості в сфері зайнятості та ін.

Можливість підвищення рівня соціальної відповідальності роботодавців та держави вже досить давно є складним і дискусійним питанням – з одного боку, воно є необхідною умовою подолання кризових явищ в еко-

номії та орієнтації на подальший економічний розвиток, хоч і трохи сповільненими темпами, з іншого – незважаючи на досить значну актуальність та важливість цього питання, наукові розробки в царині соціальної відповідальності залишаються поза увагою як державних чиновників, так і роботодавців. В умовах жорстокої економії ресурсів, яка обумовлена руйнівним і тривалим впливом кризових явищ, реалізовувати принципи соціальної відповідальності в практичній діяльності стає дедалі складнішим.

З огляду на те, що забезпечення соціальної справедливості у сфері зайнятості не може здійснюватись тільки через високий рівень відповідальності роботодавців, необхідним є зростання рівня громадської активності працюючого населення, відновлення значення профспілкового руху, прийняття на державному рівні законодавчих актів, які захищатимуть інтереси працюючого населення, а не сприятимуть подальшому поглибленню «нової бідності», не вестимуть до маргіналізації та зубожіння населення, адже саме високий рівень бідності працюючого населення є одним з найбільш ганебних явищ у соціально-економічній системі будь-якої країни.

У ці складні часи, коли криза вже набула системного характеру і можливості людського розвитку, формування, використання та збереження людського капіталу суттєво знизилась і продовжують обмежуватись ще більше, питання пошуку альтернативних шляхів фінансово-економічного забезпечення збереження людського капіталу набуває особливої актуальності та значущості. У цьому сенсі принципово важливим на державному рівні є певною мірою радикальна, докорінна зміна поглядів, підходів до сприйняття значущості соціальної сфери та різних аспектів її фінансування; вона має розглядатись не як центр витрат, а як центр інвестиції у формування, розвиток та збереження людського капіталу.

Фінансово-економічне забезпечення об'єднує такі аспекти, як: реформування системи пенсійного забезпечення; боротьба з корупцією на всіх рівнях; виведення заробітних плат з «тіні»; формування недержавних фондів фінансування медичних закладів; розширення фінансової автономії університетів та ін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження концептуальних основ формування соціально-економічного механізму збереження людського капіталу в умовах кризи дозволило визначити такі пріоритетні напрями подолання негативного впливу кризових явищ на можливість збереження людського капіталу: розробка та реалізація державної програми збереження людського капіталу як стратегічного ресурсу відновлення та розвитку національної економіки; запровадження державного моніторингу індикаторів людського капіталу; формування інфраструктури антикризового управління людським капіталом; встановлення справедливого рівня державних соціальних стандартів; створення умов для розвитку регіональних ринків праці, виведення заробітних плат з «тіні».

ЛІТЕРАТУРА

1. **Брінцева О. Г.** Вплив кризових явищ у соціально-трудоу сфері на процеси формування та використання людського капіталу / О. Г. Брінцева // Соціально-трудоу відносини: теорія та практика : збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 1(7). – С. 284 – 290.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Глобальна економічна криза 2008–2010 років: досвід та шляхи подолання в Україні : монографія / [В. П. Антонюк, С. С. Аптекар, Н. А. Балтачєєва та ін.] ; під заг. ред. В. І. Ляшенка. – Донецьк : Юго-Восток, 2010.
4. **Грішнова О. А.** Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні / О. А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 39 – 46.
5. **Грішнова О. А.** Відповідальність підприємства щодо персоналу як новий формат розбудови соціально-трудоу відносин / О. А. Грішнова, О. Г. Брінцева // Економіка і управління. – 2012. – № 4. – С. 49 – 55.
6. **Дмитрук С.** Оцінка впливу кризових явищ на процеси формування і збереження людського капіталу / С. Дмитрук // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 2. – С. 47 – 51.
7. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т.2 / Заред. С. В. Мочерного. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
8. **Калиникова І. О.** Управление социально-экономическим потенциалом региона: [учебное пособие по специальности «Государственное и муниципальное управление»: для бакалавров и специалистов] / И. О. Калиникова. – СПб. : Издательский дом «Питер», 2012. – 234 с.
9. **Колот А.** Теоретичні і прикладні аспекти підвищення доходів працюючих як передумови збереження та розвитку людського капіталу / А. Колот, С. Григорович // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 19 – 27.
10. **Мельник С. В.** Механізм регулювання соціально-трудоу сфери України / С. В. Мельник. – К. : Соцінформ, 2009. – 786 с.
11. Структурні зміни та інвестиційні проблеми української економіки. – К. : ІІЕ НАН України, 1997. – 168 с.
12. **Чечетов М.** Корпоративное управление в условиях экономической трансформации / М. Чечетов, А. Мензул // Экономика Украины. – 2001. – № 4. – С. 10 – 18.
13. **Шаульська Л. В.** Стратегія розвитку трудового потенціалу України / Л. В. Шаульська ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2005. – 502 с.
14. **Шевчук Л. Т.** Втрати людського капіталу в Україні: понятійно-категорійний апарат і концептуальні положення / Л. Т. Шевчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2007. – Вип. 3 (65). – Львів : ІРД НАН України. – С. 9 – 27.

Науковий керівник – Грішнова О. А., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

REFERENCES

- Antoniuk, V. P. *Hlobalna ekonomichna kryza 2008–2010 rokiv: dosvid ta shliakhy podolannia v Ukraini* [The global economic crisis of 2008-2010: experiences and ways of overcoming in Ukraine]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2010.
- Brintseva, O. H. "Vplyv kryzovykh iavyschch u sotsialno-trudovii sferi na protsesy formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu" [The impact of the crisis in social and labor issues on the development and use of human capital]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teorii ta praktyka*, no. 1 (7) (2014): 284-290.

Chechetov, M., and Menzul, A. "Korporativnoe upravlenie v usloviakh ekonomicheskoy transformatsii" [Corporate governance in the context of economic transformation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2001): 10-18.

Dmytruk, S. "Otsinka vplyvu kryzovykh iavyschch na protsesy formuvannia i zberezhennia liudskoho kapitalu" [Assessing the impact of the crisis on the development and preservation of human capital]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2015): 47-51.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2001.

Brishnova, O. A. "Sotsialna vidpovidalnist u konteksti podolannia systemnoi kryzy v Ukraini" [Social responsibility in overcoming systemic crisis in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2011): 39-46.

Brishnova, O. A., and Brintseva, O. H. "Vidpovidalnist pidpriemstva shchodo personalu yak novyi format rozbudovy sotsialno-trudovykh vidnosyn" [Responsibility for enterprise personnel as a new format development of industrial relations]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 4 (2012): 49-55.

Kalinnikova, I. O. *Upravlenie sotsialno-ekonomicheskimi potentsialom regiona* [Management of social and economic potential of the region]. St. Petersburg: Piter, 2012.

Kolot, A., and Hryhorovych, S. "Teoretychni i prykladni aspekty pidvyshchennia dokhodiv pratsiuiuchykh yak peredumovy zberezhennia ta rozvytku liudskoho kapitalu" [Theoretical and applied aspects of improving workers' incomes as a prerequisite for the preservation and development of human capital]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2005): 19-27.

Melnyk, S. V. *Mekhanizm rehulivannia sotsialno-trudovoi sfery Ukrainy* [The mechanism of regulation of social and labor sphere Ukraine]. Kyiv: Sotsinform, 2009.

Strukturni zminy ta investytsiini problemy ukraïnskoi ekonomiky [Structural changes and investment problems of Ukrainian economy]. Kyiv: IIE NAN Ukraine, 1997.

Shaulska, L. V. *Stratehiia rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy* [Strategy of development of labor potential of Ukraine]. Donetsk, 2005.

Shevchuk, L. T. "Vtraty liudskoho kapitalu v Ukraini: poniatio-katehoriiniy aparat i kontseptualni polozhennia" [The loss of human capital in Ukraine: conceptual-categorical apparatus and conceptual program]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period*, no. 3 (65) (2007): 9-27.

Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy [Great Dictionary of the modern Ukrainian language]. K.; Ірпінь: Perun, 2005.

ГРУПУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЛАБОРАТОРНИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

© 2015 БАРАНИК З. П., ЧЕРНЕНКО Д. І.

УДК 311.21:[614.1:616–072/–078]

Бараник З. П., Черненко Д. І. Групування регіонів України залежно від рівня розвитку ринку лабораторних медичних послуг

У статті розроблено методичне забезпечення дослідження ринку лабораторних медичних послуг із метою класифікації регіонів України залежно від рівня забезпеченості населення регіонів такими послугами. Запропоновано комплексне дослідження та оцінка стану кон'юнктури ринку лабораторних медичних послуг у регіональному розрізі з використанням методів кластерного аналізу та багатомірних середніх. Розкрито основні завдання, які дозволяють вирішити застосування кластерного аналізу. Розглянуто основні переваги та недоліки різних методів кластерного аналізу, а також особливості їх застосування. Класифікація регіонів України була проведена за допомогою різних алгоритмів кластерного аналізу. Почергове застосування методів повного зв'язку та методу Уорда, а потім методу k-середніх дозволило обґрунтувати можливість об'єднання регіонів України у три кластери, побудувати дендрограми відповідних об'єднань та визначити й проаналізувати склад регіонів, що увійшли до кожного з кластерів.

Ключові слова: ринок лабораторних медичних послуг, кластеризація, кластерний аналіз, метод Уорда, метод k-середніх.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 9.

Бараник Зоя Павлівна – доктор економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри статистики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: baranikz@ukr.net

Черненко Дарина Ігорівна – аспірантка, кафедра статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

УДК 311.21:[614.1:616–072/–078]

Бараник З. П., Черненко Д. И. Группировка регионов Украины в зависимости от уровня развития рынка лабораторных медицинских услуг

В статье разработано методическое обеспечение исследования рынка лабораторных медицинских услуг с целью классификации регионов Украины в зависимости от уровня обеспеченности населения регионов подобными услугами. Предложено комплексное исследование и оценка состояния конъюнктуры рынка лабораторных медицинских услуг в региональном разрезе с использованием методов кластерного анализа и многомерных средних. Раскрыты основные задачи, которые можно решить с применением кластерного анализа. Рассмотрены основные преимущества и недостатки разных методов кластерного анализа, а также особенности их применения. Классификация регионов Украины была проведена с помощью разных алгоритмов кластерного анализа. Поочередное применение методов полной связи и метода Уорда, а потом метода k-средних позволило обосновать возможность объединения регионов Украины в три кластера, построить дендрограммы соответствующих объединений, а также определить и проанализировать состав регионов, которые вошли в каждый из кластеров.

Ключевые слова: рынок лабораторных медицинских услуг, кластеризация, кластерный анализ, метод Уорда, метод k-средних.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 9.

Бараник Зоя Павловна – доктор экономических наук, профессор, заместитель заведующего кафедрой статистики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: baranikz@ukr.net

Черненко Дарина Игоревна – аспирантка, кафедра статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

UDC 311.21:[614.1:616–072/–078]

Baranik Z. P., Chernenko D. I. Grouping of Regions of Ukraine Depending on the Level of Development of the Market of the Laboratory-Based Health Services

In the article, methodological provisions for market research in terms of laboratory-based health services with a view to the classification of regions of Ukraine, depending on the level of securing the population in the regions with such services, have been elaborated. A comprehensive study and assessment of the market situation in terms of laboratory-based health services at the regional level has been proposed, using the cluster analysis and the multidimensional means method. The basic tasks, which can be accomplished using the cluster analysis, have been disclosed. The main advantages and disadvantages of different methods of cluster analysis, as well as features of their application, are considered. Classification of regions of Ukraine was carried out using different algorithms of cluster analysis. Alternating the use of the method of complete association and the method of Ward, followed by application of the k-means method, allowed to substantiate the possibility of combining regions of Ukraine in three clusters, building a dendrogram of the relevant associations, as well as to identify and analyze the composition of the regions included in each cluster.

Key words: market of the laboratory health services, clustering, cluster analysis, method of Ward, k-means method.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Baranik Zoya P. – Doctor of Science (Economics), Professor, Deputy Head of the Department of Statistics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: baranikz@ukr.net

Chernenko Daryna I. – Postgraduate Student, Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

Для України в теперішній час дуже актуальним є розробка ефективної стратегії розвитку окремих регіонів України (областей та їх сукупностей), ринки медичних послуг яких об'єднані в одне економічне ціле. Доцільно виділити найбільш однорідні елементи регіональної системи, тобто розділити їх на подібні групи областей, які схожі між собою за рівнем розвитку лабораторних медичних послуг.

На думку авторів, для комплексного дослідження та оцінки стану кон'юнктури ринку лабораторних медичних послуг у регіональному розрізі доцільним є використання таких методів аналізу, як кластерний та багатомірні середні, оскільки за їх допомогою можна побудувати науково обґрунтовані класифікації об'єктів з одночасним урахуванням усіх групувальних ознак.

Теоретичні положення кластерного аналізу викладені у працях багатьох учених, найбільш відомими серед яких можна назвати Дюрана Б., Айвазяна С., Мхітаряна В., Мандела І., Тамашевича В., Сошникову Л., Єрину А. та ін. [2, 3, 5, 6, 7].

Необхідність оптимізації лабораторного забезпечення діяльності системи охорони здоров'я населення в регіонах України, що в кінцевому підсумку підвищить її ефективність та якість клінічних лабораторних досліджень і лабораторних послуг у територіальному розрізі, потребує виділення найбільш однорідних елементів регіональної системи, які схожі між собою за рівнем розвитку клінічної лабораторної діагностики.

Застосування кластерного аналізу дозволяє вирішити такі основні завдання:

- ✦ побудова науково обґрунтованих класифікацій;
- ✦ виявлення внутрішнього зв'язку серед одиниць сукупності [6];
- ✦ виділення однорідних груп із початкових багатомірних даних таким чином, щоб об'єкти, які належать одній групі, були схожі між собою, а ті, що відносяться до різних груп, – відмінні;
- ✦ скорочення інформації через виявлення діагностичних ознак, а саме тих, які мають найсуттєвіші особливості [5].

Методи кластерного аналізу розділяють на ієрархічні та ітераційні. Ієрархічні методи, у свою чергу, поділяються на агломеративні, тобто поєднуючі, та дивізімні (роз'єднуючі).

Кожен із методів, як ієрархічних, так і ітераційних, застосовується з використанням різноманітних алгоритмів.

Найбільш вживаними методами кластерного аналізу є ієрархічні агломеративні методи.

Відмінність між ієрархічними агломеративними методами полягає в особливостях побудови кластерів, тобто від того, яким алгоритмом класифікації виконано, та від метрики (міри відстані між об'єктами).

Зазначимо, що результати агломеративних методів важко піддаються візуальному аналізу. Тому доцільно побудувати декілька дендрограм різними методами та порівняти одержані результати.

Особливістю ітеративних методів є те, що для проведення кластеризації мають бути заданими початкові умови, зокрема кількість виділених кластерів. Ітеративні методи допускають для оцінки кількості кластерів використання результатів проведення ієрархічного кластерного аналізу.

Про якість одержаних кластерів можна робити висновки після порівняння середніх значень ознак кластерів із середнім значенням ознак усієї сукупності об'єктів. Чим більш значима різниця групових середніх від загальної середньої, тим якісніше проведено кластеризацію.

Найважливішим критерієм якості класифікації вважають можливість змістовної інтерпретації одержаних груп (кластерів) [7].

З використанням методів кластерного аналізу були побудовані класифікації регіонів України залежно

від рівня забезпеченості населення регіонів України лабораторними клінічними послугами.

Для дослідження територіальної структури ринку було зібрано дані про обсяги лабораторних клінічних послуг, що характеризують 27 регіонів України.

До множини ознак, за якими оцінювались регіони, обрано такі показники за 2013 р. (табл. 1) [4]:

- ✦ кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення;
- ✦ лікарняні лабораторні тести на 100 госпіталізованих хворих;
- ✦ кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення;
- ✦ кількість проведених аналізів державними та приватними установами у розрахунку на 1 людину;
- ✦ кількість лабораторій усіх профілів у розрахунку на 100 тис. населення.

Розрахунки були виконані за допомогою прикладного пакета програм «Statistica» версії 6.0, модуля «Cluster analysis».

Модуль кластер-аналізу, чи багатовимірної класифікації, складається з трьох процедур:

- 1) ієрархічні алгоритми (*Joining (tree clustering)*);
- 2) класифікація методом *k*-середніх (*k-means clustering*);
- 3) двофакторне об'єднання (*Two-way joining*) [9].

Ознаки, які обрано для проведення класифікації, є базовими, ключовими, тому вони розглядалися як рівновагом.

Одним із поширених засобів статистичного узагальнення для неоднорідних сукупностей є стандартизація показників шляхом відношення відхилення $x_i - a$ до одиниці стандартизації.

У нашому випадку одиницею стандартизації обрано σ_i . Оскільки зазначені ознаки мають різні одиниці виміру, то вони були нормовані з використанням такої формули [3]:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_i},$$

де x_{ij} – значення *i*-тої ознаки для *j*-ї одиниці сукупності; \bar{x}_i – середній рівень *i*-тої ознаки; σ_i – середньоквадратичне відхилення *i*-тої ознаки.

Класифікація регіонів України проводилася за допомогою різних алгоритмів кластерного аналізу. Застосування методу повного зв'язку та методу Уорда дозволило зробити припущення про можливість об'єднання регіонів України у три або чотири кластери. Дендрограми відповідних об'єднань наведені на рис. 1 і рис. 2.

Найкращі результати щодо змістовної інтерпретації було одержано з використанням ітеративного методу кластерного аналізу, зокрема алгоритму *k*-середніх з розбиттям на чотири кластери. Зазначимо, що початкові умови, які мали бути задані для здійснення алгоритму *k*-середніх, зокрема необхідна кількість виділених кластерів, була отримана в результаті використання кількох

Дані про обсяги лабораторних клінічних послуг за регіонами України в 2013 р. [1, 4, 8]

№ з/п	Регіон	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення, од.	Лікарняні лабораторні тести на 100 госпіталізованих хворих, тис. од.	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення, од.	Кількість проведених аналізів державними та приватними установами в розрахунку на 1 людину, од.	Кількість лабораторій усіх профілів у розрахунку на 100 тис. населення, од.
1	АР Крим	175,30	3,94	105,00	17,34	7,48
2	Вінницька	215,55	3,23	105,00	16,30	7,15
3	Волинська	177,30	3,55	117,00	18,53	7,78
4	Дніпропетровська	283,45	3,98	114,00	21,56	7,85
5	Донецька	198,45	3,37	81,00	16,09	6,06
6	Житомирська	262,95	3,33	95,00	18,29	12,09
7	Закарпатська	235,65	3,53	86,00	14,82	11,79
8	Запорізька	210,90	4,29	101,00	19,74	7,69
9	Івано-Франківська	196,25	3,90	105,00	19,62	16,21
10	Київська	217,00	3,46	102,00	16,58	8,59
11	Кіровоградська	292,70	3,53	121,00	19,83	8,88
12	Луганська	217,45	4,09	97,00	19,40	9,25
13	Львівська	197,50	3,15	94,00	17,20	12,44
14	Миколаївська	216,00	3,87	80,00	17,32	8,28
15	Одеська	208,15	4,12	114,00	19,52	7,64
16	Полтавська	264,40	3,66	95,00	18,87	8,75
17	Рівненська	248,25	3,64	104,00	18,90	7,34
18	Сумська	238,85	3,95	142,00	20,93	8,61
19	Тернопільська	198,95	3,70	87,00	18,37	14,60
20	Харківська	244,30	3,61	93,00	19,32	9,23
21	Херсонська	193,10	3,04	69,00	14,65	6,42
22	Хмельницька	198,45	3,78	104,00	18,95	7,40
23	Черкаська	240,25	3,84	133,00	21,16	16,77
24	Чернівецька	193,00	3,53	106,00	19,00	7,05
25	Чернігівська	232,40	3,35	105,00	18,55	7,83
26	м. Київ	306,00	4,31	86,00	27,62	8,75
27	м. Севастополь	210,15	4,76	99,00	21,90	9,10

алгоритмів ієрархічного кластерного аналізу (методу повного зв'язку та методу Уорда – див. рис. 1, 2).

Після виконаних процедур за допомогою вказаної раніше комп'ютерної програми одержано результати кластеризації, які наведені на рис. 3.

Var 1 – кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення;

Var 2 – лікарняні лабораторні тести на 100 госпіталізованих хворих;

Var 3 – поліклінічно-амбулаторні лабораторні тести на 100 відвідувань;

Var 4 – кількість проведених аналізів державними та приватними установами в розрахунку на 1 людину;

Var 5 – кількість лабораторій усіх профілів у розрахунку на 100 тис. населення.

Залежно від рівнів означених показників регіони України були згруповані в чотири кластери (табл. 3).

Для проведення змістовного аналізу отриманих результатів доцільно розрахувати середні значення (за початковими фактичними даними) кожного показника для сформованих кластерів (табл. 4).

Найкращий розвиток ринку лабораторних медичних послуг спостерігається в регіонах України, що входять до четвертого кластера. Так, четвертий кластер, до якого входять Дніпропетровська, Кіровоградська, Сумська області та м. Київ, характеризується найви-

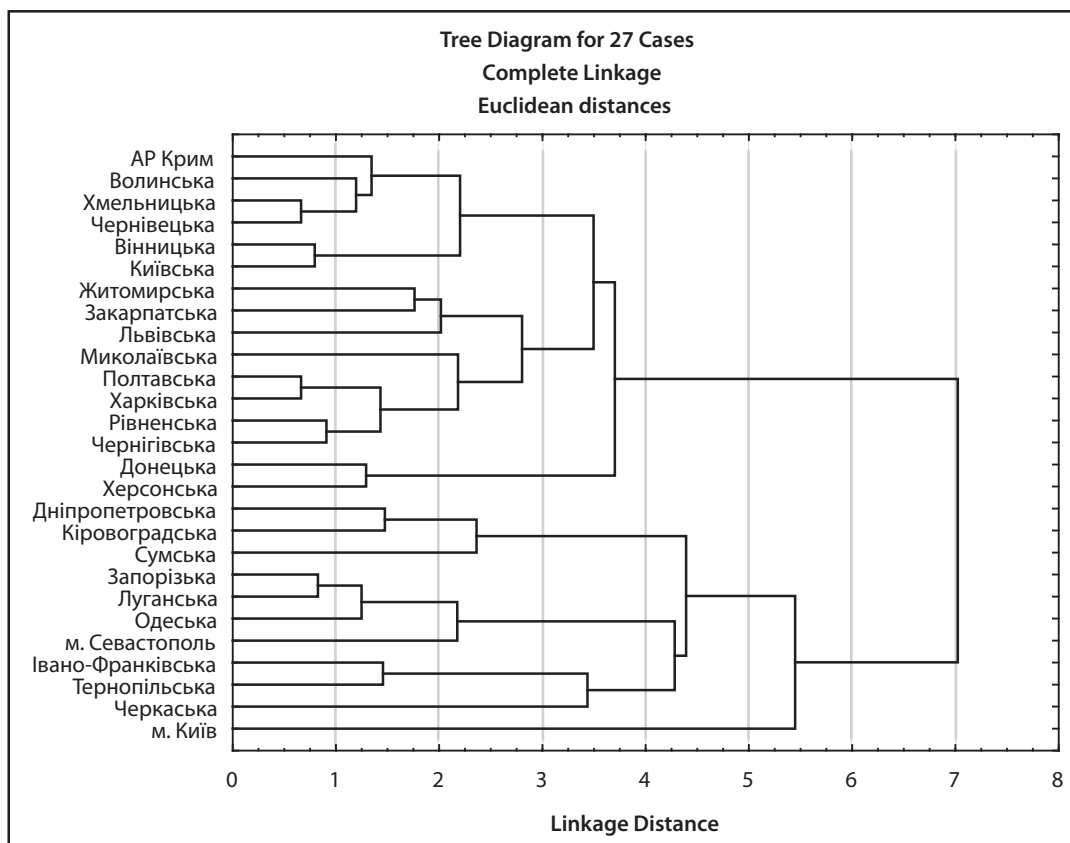

Рис. 1. Дендрограма об'єднання регіонів України (метод повного зв'язку)

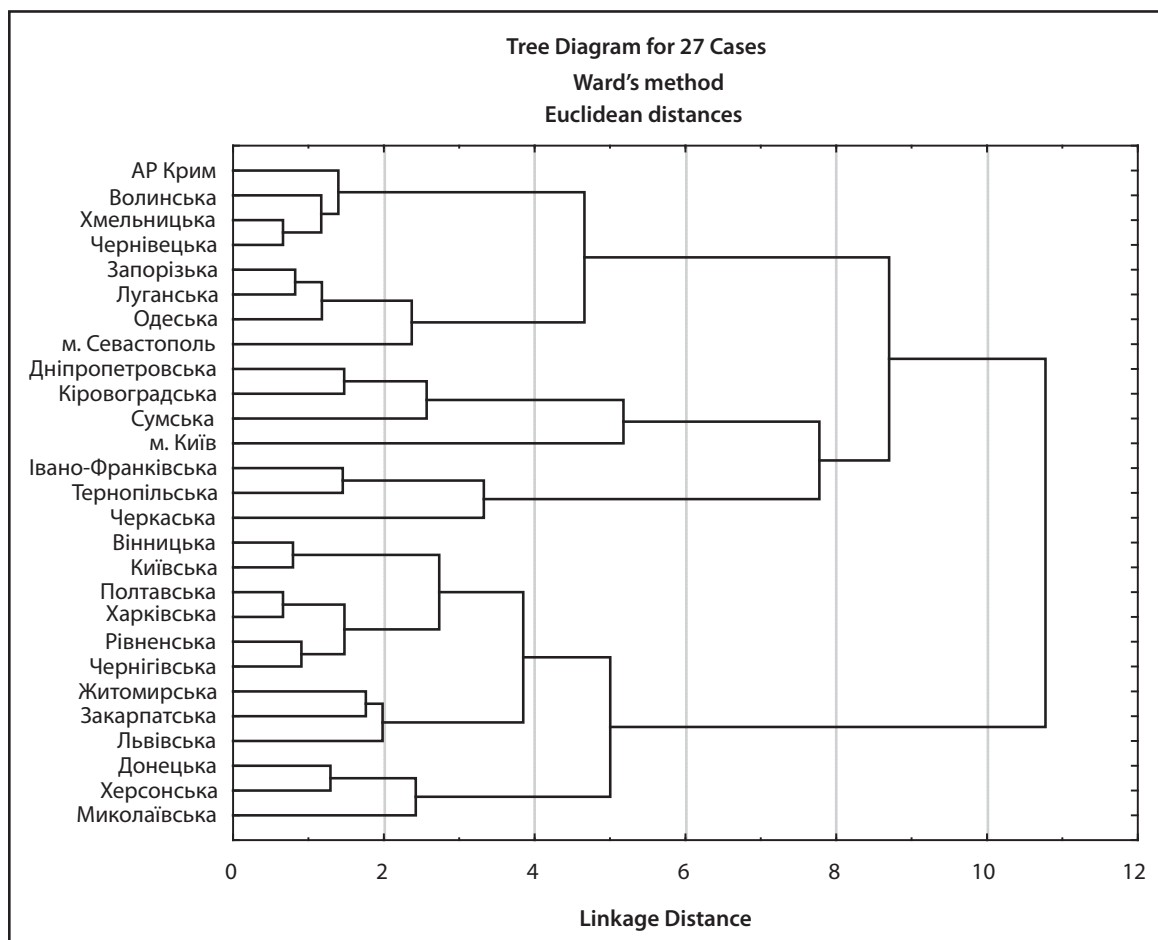

Рис. 2. Дендрограма об'єднання регіонів України (метод Уорда)

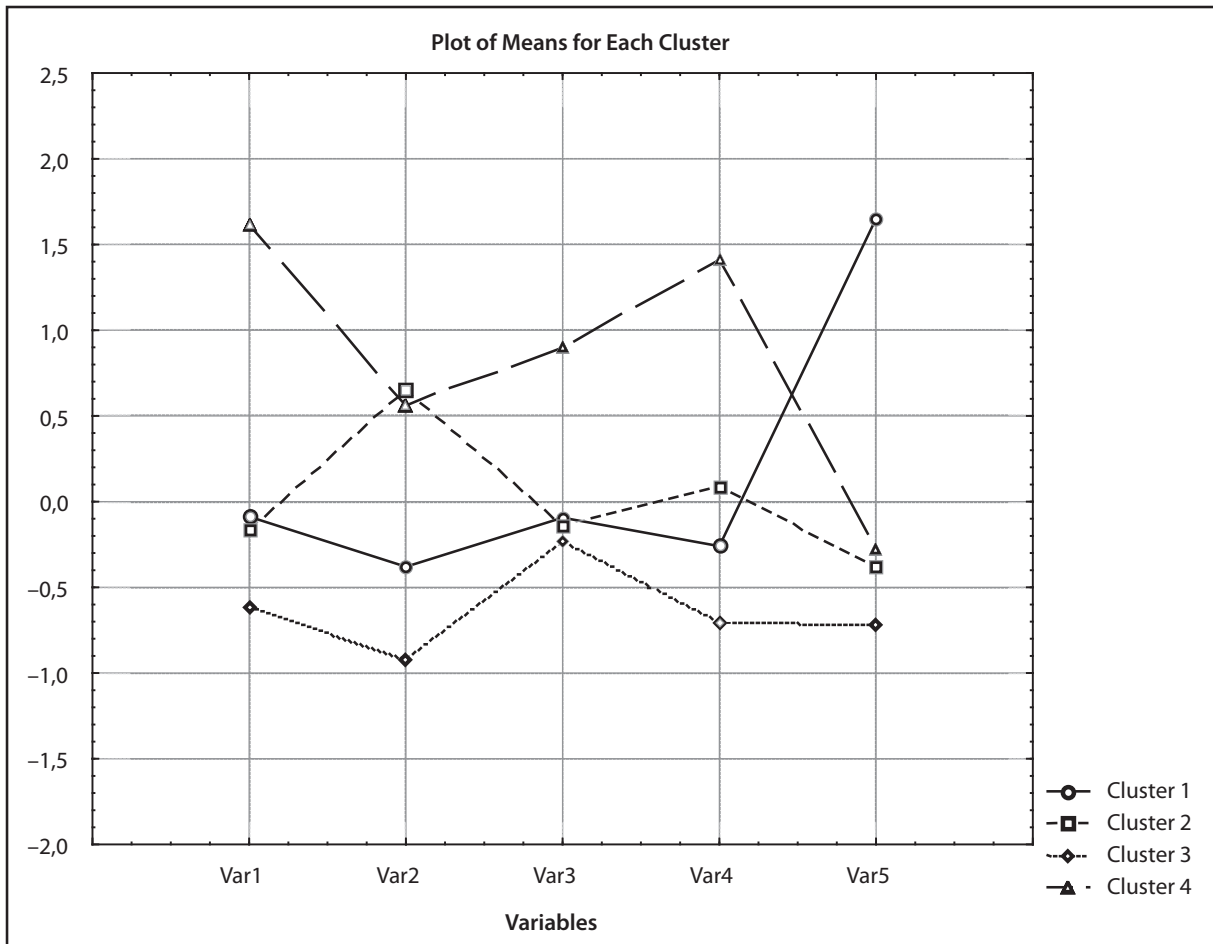

Рис. 3. Середні рівні нормованих значень показників для виділених кластерів

Таблиця 3

Групування регіонів України в залежності від кількості проведених лабораторних тестів та рівнів захворюваності населення

Група регіонів (кластери)	Регіони
1	Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Черкаська,
2	АР Крим, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Хмельницька, м. Севастополь
3	Вінницька, Волинська, Донецька, Київська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська
4	Дніпропетровська, Кіровоградська, Сумська, м. Київ

Таблиця 4

Фактичні середні значення досліджуваних показників для сформованих кластерів в 2013 р. [1]

№ кластера	Кількість регіонів	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення, од.	Лікарняні лабораторні тести на 100 госпіталізованих хворих, тис. од.	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення, од.	Кількість проведених аналізів державними та приватними установами у розрахунку на 1 людину, од.	Кількість лабораторій усіх профілів у розрахунку на 100 тис. населення, од.
1	6	221,93	3,57	100,00	18,24	13,98
2	10	219,34	3,97	99,20	19,13	8,22
3	7	203,83	3,36	97,86	17,10	7,27
4	4	280,25	3,94	115,75	22,49	8,52

щими середніми значеннями показників кількості відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення, кількості проведених лікарняних лабораторних тестів на 100 госпіталізованих хворих, кількості відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення та кількості проведених аналізів державними та приватними установами у розрахунку на 1 людину.

Найгірший стан ринку лабораторних медичних послуг спостерігається в регіонах України, що входять до третього кластера, а саме: у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Київській, Херсонській, Чернівецькій та Чернігівській областях. Зазначені області характеризуються найнижчими середніми значеннями за усіма показниками, за якими було проведено аналіз.

Проведений кластерний аналіз дозволив виділити суттєві відмінності у розвитку ринку лабораторних медичних послуг на мезорівні.

Можливим шляхом для вдосконалення лабораторної служби на мезорівні у розвинених регіонах є розвиток більш складної та спеціалізованої лабораторної діагностики на рівні центральних районних лікарень, створення на базі територіальних одиниць централізованих лабораторій, що використовують сучасне обладнання та високопродуктивні аналітичні технології, а також високоспеціалізовані види лабораторних досліджень.

Необхідним є створення мережі централізованих регіональних клініко-діагностичних лабораторій, основними завданнями яких мають бути забезпечення належної якості досліджень, розширення їх спектра, прискорення виконання клініко-лабораторного обстеження хворих; впровадження сучасних високопродуктивних технологій для ефективної та надійної діагностики захворювань, що дозволить ефективно використовувати бюджетні кошти.

Реалізація запропонованого підходу дозволить оптимізувати лабораторне забезпечення діяльності системи охорони здоров'я населення в регіонах України, що в кінцевому підсумку підвищить її ефективність та якість клінічних лабораторних досліджень і лабораторних послуг у територіальному розрізі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дані ДЗ «Центр медичної статистики МОЗ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html>
2. **Дубров А. М.** Многомерные статистические методы / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 352 с.
3. **Єріна А. М.** Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 році : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат, 2014. – 92 с. // Державна служба статистики України. Розділ «Публікації. Демографічна та соціальна статистика. Охорона здоров'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. **Мандель И. Д.** Кластерный анализ / И. Д. Мандель. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 176 с.

6. **Мхитарян В. С.** Применение многомерного статистического анализа в экономических исследованиях / В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : МЭСИ, 1981. – 125 с.

7. **Сошникова Л. А.** Многомерный статистический анализ в экономике : учеб. пособие для вузов / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич, Г. Уебе, М. Шеффер / Под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.

8. Українська база медико-статистичної інформації «Здоров'я для всіх» // Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc.html>

9. **Халафян А. А.** Statistica 6. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян. – 3-е изд. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2007. – 512 с.

REFERENCES

- "Dani DZ «Tsentr medychnoi statystyky MOZ Ukrainy» [These DZ "Center of medical statistics MZ of Ukraine"]. <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html>
- Khalafian, A. A. *Statistica 6. Statisticheskii analiz dannykh* [Statistica 6. Statistical analysis of the data]. Moscow: Binom-Press, 2007.
- Mandel, I. D. *Klasternyy analiz* [Cluster analysis]. Moscow: Finansy i statistika, 1988.
- Mkhitarian, V. S., and Troshin, L. I. *Primenenie mnogomernogo statisticheskogo analiza v ekonomicheskikh issledovaniakh* [Application of multivariate statistical analysis in economic research]. Moscow: MESI, 1981.
- Mnogomernye statisticheskie metody* [Multivariate statistical methods]. Moscow: Finansy i statistika, 1998.
- Soshnikova, L. A. *Mnogomernyy statisticheskii analiz v ekonomike* [Multivariate statistical analysis of the economy]. Moscow: YUNITI-DANA, 1999.
- "Ukrainska baza medyko-statystychnoi informatsii «Zdorov'ia dlia vsikh» [Ukrainian base of medical and statistical information "Health for all"]. <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc.html>
- Yerina, A. M. *Statystychne modeliuвання ta prohnovuvannia* [Statistical modeling and forecasting]. Kyiv: KNEU, 2001.
- "Zaklady okhorony zdorov'ia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2013 rotsi : statystychnyi biuleten" [Health care and morbidity Ukraine in 2013: Statistical Bulletin]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СХЕМА АНАЛИЗА ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННЫХ И СТРУКТУРНЫХ ЭФФЕКТОВ ФИНАНСОВОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

© 2015 ГУРЬЯНОВА Л. С., КАВУН С. В.

УДК 332.146:330.44

Гурьянова Л. С., Кавун С. В. Концептуальная схема анализа пространственно-временных и структурных эффектов финансовой региональной политики

Одной из основных проблем развития национальной экономики является усиление дисбалансов в развитии регионов. Это приводит к росту угрозы дезинтеграции национальной экономики, социальной напряженности, формированию кризисов. Направлением решения этой проблемы является разработка новых концептуальных подходов к обоснованию политики развития территорий. В работе рассматривается концептуальная схема анализа пространственно-временных и структурных эффектов финансовой региональной политики, которая представлена как комплекс взаимосвязанных модулей. Для решения задач каждого модуля используются метод оценки структурной динамики, коинтеграционный анализ, модели коррекции погрешностей, методы пространственной эконометрики, методы многомерного анализа, сценарный подход, имитационное моделирование, метод системной динамики, производственные функции на панельных данных. Реализация предложенного подхода в деятельности региональных систем позволит оценить сбалансированность темпов экономического роста, стабильность экономической системы, ее реакцию на «шоки», исследовать эффекты межрегионального взаимодействия, оценить эффекты финансовой региональной политики, осуществить выбор проектов, к которым могут быть применены смешанные формы финансирования.

Ключевые слова: регион, сбалансированное развитие, региональная политика, пространственно-временные эффекты, структурные эффекты, моделирование.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Гурьянова Лидия Семеновна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: g_lika@list.ru

Кавун Сергей Витальевич – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры информационных технологий, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: kavserg@gmail.com

УДК 332.146:330.44

UDC 332.146:330.44

Гур'янова Л. С., Кавун С. В. Концептуальна схема аналізу просторово-часових і структурних ефектів фінансової регіональної політики

Однією з основних проблем розвитку національної економіки є посилення дисбалансів у розвитку регіонів. Це призводить до зростання погрози дезинтеграції національної економіки, соціальної напруги, формування криз. Напрямоком розв'язання цієї проблеми є розробка нових концептуальних підходів до обґрунтування політики розвитку територій. У роботі розглядається концептуальна схема аналізу просторово-часових і структурних ефектів фінансової регіональної політики, яка представлена як комплекс взаємозалежних модулів. Для вирішення завдань кожного модуля використовуються метод оцінки структурної динаміки, коінтеграційний аналіз, моделі корекції похибок, методи просторової економіки, методи багатомірного аналізу, сценарний підхід, імітаційне моделювання, метод системної динаміки, виробничі функції на панельних даних. Реалізація запропонованого підходу в діяльності регіональних систем дозволить оцінити збалансованість темпів економічного зростання, стабільність економічної системи, її реакцію на «шоки», дослідити ефекти міжрегіональної взаємодії, оцінити ефекти фінансової регіональної політики, здійснити вибір проектів, до яких можуть бути застосовані змішані форми фінансування.

Ключові слова: регіон, збалансований розвиток, регіональна політика, просторово-часові ефекти, структурні ефекти, моделювання.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Гур'янова Лідія Семенівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної кибернетики, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: g_lika@list.ru

Кавун Сергій Віталійович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: kavserg@gmail.com

Guryanova L. S., Kavun S. V. Conceptual Scheme for Analysis of Spatio-Temporal and Structural Effects of Regional Financial Policy

One of the major problems in development of the national economy is strengthening the imbalances in development of regions. This leads to the increasing threat of disintegration of the national economy, social tensions, emergence of crises. A direction of solving this problem is to develop new conceptual approaches to substantiation of territorial development policies. The article considers the conceptual scheme for analysis of spatio-temporal and structural effects of financial regional policy, which is represented as a complex of interconnected modules. To accomplish the tasks of each module we use the method of evaluation of structural dynamics, cointegration analysis, models for error compensation, the methods of spatial econometrics, methods of multivariate analysis, scenario approach, simulation, the method of system dynamics, production functions based on panel data. Implementation of the proposed approach in activities of the regional systems will provide for assessing the balance of economic growth, the stability of economic system, its response to «shocks», to explore the effects of interregional interaction, estimate the effects of financial regional policies, select the projects, to which the mixed forms of financing can be applied.

Key words: region, balanced development, regional policy, spatio-temporal effects structural effects, simulation.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Guryanova Lidiya S. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: g_lika@list.ru

Kavun Sergey V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Technology, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: kavserg@gmail.com

К числу доминантных тенденций развития экономики Украины и стран ЕС относится тенденция усиления неравномерности экономического развития регионов, что приводит к росту угрозы дезинтеграции, формированию экономических, социальных и финансовых кризисов, усилению противоречий, которые приобретают катастрофический характер. Сложившиеся тенденции свидетельствуют о слабости механизмов регулирования территориального развития, базовым среди которых является механизм финансового регулирования.

Проблема разработки адекватных механизмов финансового регулирования территориального развития отражены в работах таких ученых, как М. А. Грезина, П. В. Захарченко, Т. С. Клебанова, О. А. Колчина, И. А. Шевченко, И. Г. Лукьяненко, В. В. Хорошун, С. В. Солодухин, Р.-О. Gourinchas, Н. Rey и др. [1–3, 5, 7, 9, 10]. В частности, затронуты такие аспекты проблемы, как оценка темпа конвергенции, влияние межбюджетных трансфертов на динамику развития регионов; формирование типологии регионов и оценка устойчивости бюджетной системы; разработка сценариев развития регионов вследствие реализации различных вариантов финансовой политики. Однако такие аспекты проблемы, как разработка комплекса моделей оценки пространственно-временных и структурных эффектов финансовой политики регионального развития, не нашли должного отражения.

В условиях кризиса и связанной с этим высокой социальной нагрузкой на бюджетный сектор, ограниченностью финансовых ресурсов финансовая политика стимулирования регионального развития сфокусирована на предприятиях и регионах, производящих продукцию с высокой добавленной стоимостью, инновационной модернизации производств, реализации проектов регионального развития, которые дают максимальную отдачу. Однако темпы наращивания объемов производства регионов на инновационно-технологической основе запаздывают по отношению к темпам спада в старопромышленных регионах, что приводит к нарушению структурного равновесия. Поэтому формирование эффективных механизмов финансового регулирования развития территорий предполагает применение не только стимулирующей (способствующей преодолению тенденций экономической стагнации территорий, ускорению темпов экономического роста на инновационной основе) и компенсационной политики (поддержание социального сектора старопромышленных территорий, диверсификация экономики, формирующих замещающий, компенсационный эффект спада в традиционных отраслях), но и адаптационной политики, учитывающей формирование положительных импульсов развития межрегиональных производственных, рыночных, социальных связей, способствующих ускоренной трансформации экономики.

Деконцентрация экономической деятельности, повышение качества и сбалансированности экономического пространства в условиях ресурсных ограничений возможны только в том случае, если механизмы перераспределения средств будут направлены на проекты регионального развития, позволяющие получить синер-

гетический эффект сразу на нескольких территориях. В этой связи необходимо выявление регионов, которые формируют импульсы усиления конкурентоспособности для близлежащих территорий, способны сформировать структуру сильных субцентров.

Предлагаемая концептуальная схема анализа пространственно-временных и структурных эффектов реализации финансовой региональной политики, направленной на экономическую деконцентрацию, повышение качества и сбалансированности экономического пространства, усиление межрегиональных связей, приведена на рис. 1.

В первом модуле осуществляется оценка сбалансированности темпов экономического роста на традиционной и инновационно-технологической основе, оценка потенциала межрегионального взаимодействия, возможности восстановления структурного равновесия. Реализация задач этого блока происходит с помощью метода оценки структурной динамики, методов коинтеграционного анализа, векторных авторегрессионных технологий, методов пространственной эконометрики, SAR-моделей.

Метод оценки структурной динамики [8] основан на анализе коэффициента структурной эластичности, который характеризует динамику структурных сдвигов и экономический рост:

$$E = \frac{N_1}{N_2},$$
 где N_1 – инерционная компонента, N_2 – ком-

понента опережения в разложении нормы роста. Коэффициент эластичности показывает, сколько процентов роста или спада, связанного со структурным запаздыванием, приходится на один процент роста, связанного со структурным опережением. При этом рассматриваются следующие режимы структурной динамики: структурное равновесие, нарушение структурного равновесия, структурный рост на инновационно-технологической основе, структурная рецессия, структурный кризис.

Оценка стабильности развития экономической системы осуществляется на основе VAR- и ECM-моделей, позволяющих исследовать долгосрочные взаимосвязи экономических переменных, отклонения от равновесного состояния, оценивать влияние «шоков» на экономическую динамику [4]. Нестабильность экономической системы, значительные флуктуации в ответ на «шоки» свидетельствуют о несбалансированной структуре экономики. Восстановление структурного равновесия возможно за счет трансформации экономического пространства, формирования системы сильных субцентров, обладающих способностью к саморазвитию, передачи импульсов развития другим территориям, распространения положительных эффектов на близлежащие территории.

Для анализа причинно-следственных связей показателей экономического развития регионов используется тест Гренджера. При этом рассматриваются следующие совокупности регионов: $(Y_{ij})_z$, $i = \overline{1, m}$, $j = \overline{1, n}$, $z = \overline{1, 8}$, где m – количество регионов, которые входят в z -й экономический макрорегион; $(Y_{ij})_d$, $i = \overline{1, k}$,

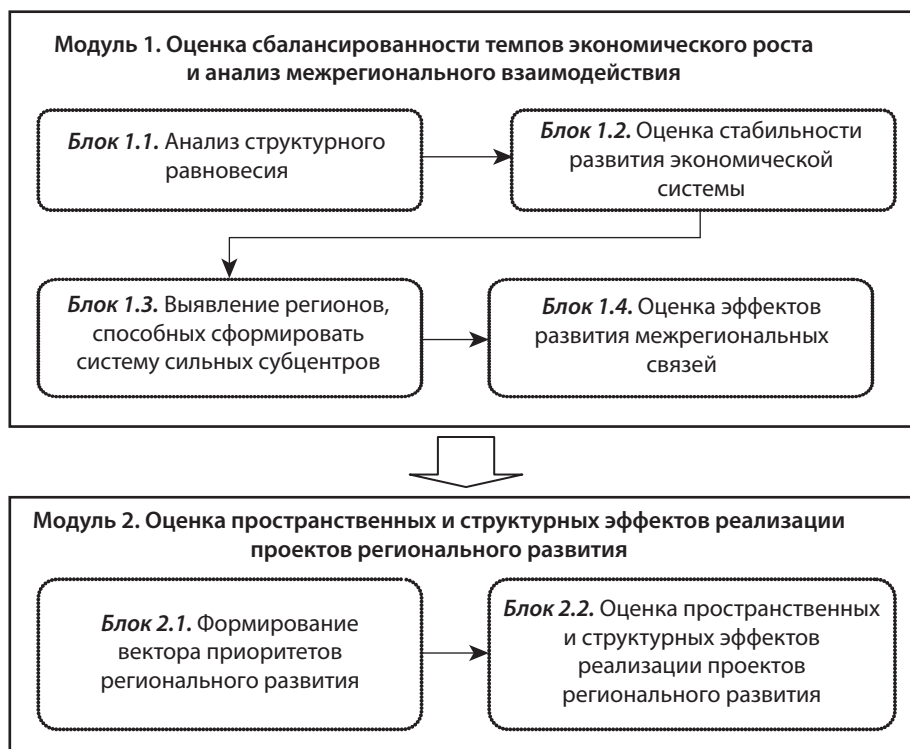

Рис. 1. Концептуальная схема анализа пространственно-временных и структурных эффектов реализации финансовой региональной политики

k – количество «опорных» регионов. Анализ причинно-следственных связей экономических индикаторов регионов, которые входят в макрорегионы, позволяет оценить согласованность секторальных политик. Анализ причинно-следственных связей экономических индикаторов «опорных» регионов дает возможность исследовать их способность передавать импульсы развития производственных и торговых связей, формирования осей роста. Результаты анализа причинно-следственных экономических индикаторов регионов служат основой для формирования матрицы связности, оценивающей распространение положительных эффектов между регионами.

Для оценки эффекта развития межрегиональных связей применялись методы пространственной эконометрики и *SAR*-модели [6]. Для тестирования гипотезы о наличии пространственной автокорреляции и обоснования системы переменных, по которым проводится анализ результатов межрегионального взаимодействия, используются статистики Морана, Жири, Гетиса – Орда. Оценка эффектов межрегионального взаимодействия осуществляется на основе моделей с эндогенным лагом: $\ln Y_i = \gamma W \ln Y_j + \beta \ln X + \varepsilon$, где W – матрица расстояний между административными центрами или фиктивных переменных, отражающих наличие общих границ; $W \ln Y_j$ – вектор, отражающий эндогенный лаг; X – матрица наблюдений факторов, характеризующих экономический потенциал регионов и уровень открытости экономики.

Таким образом, в результате реализации моделей первого модуля оценивается стабильность развития экономической системы, определяются регионы, обладающие наиболее высоким потенциалом развития

межрегиональных связей, выделяются сферы жизнедеятельности региональных систем, характеризующиеся наиболее высоким уровнем интенсивности межрегиональных связей.

Во втором модуле формируется вектор приоритетов регионального развития, обосновываются объемы финансирования, оцениваются пространственные и структурные эффекты реализации проектов регионального развития.

Формирование приоритетов регионального развития предполагает оценку состояния отдельных структурных компонент социально-экономического развития регионов (СЭРР). В качестве структурных компонент СЭРР рассматриваются такие компоненты, как «Демография», «Занятость», «Доходы населения», «Жилищный фонд», «Образование», «Промышленность», «Инвестиции» и т. д. Оценка уровня развития регионов по каждой из структурных компонент осуществляется на основе метода уровня развития и методов кластерного анализа [5]. В результате формируются группы регионов с высоким $(Y_{ij})_z^h$ и низким $(Y_{ij})_z^l$ приоритетом развития по соответствующим компонентам, где $i = \overline{1, n}$, n – количество элементов в соответствующем кластере, $j = \overline{1, m}$ – число показателей, характеризующих СЭРР по компоненте z , $z = \overline{1, 17}$.

Процентное распределение регионов по кластерам позволяет выделить приоритетные для государственного регулирования сферы жизнедеятельности региональных систем. В результате расчета локальных интегральных показателей формируется вектор обоб-

щаючих оценок развития структурных компонент регионов $Y = (Y^i), i = \overline{1, 17}$: $Y^i = (Y_j^i, \dots, Y_n^i), \dots, Y^{17} = (Y_j^{17}, \dots, Y_n^{17})$, где Y^i – вектор локальных интегральных показателей по i -той структурной компоненте социально-экономического развития регионов. Полученное ранжирование регионов используется при обосновании объемов финансирования, направленных на реализацию проектов регионального развития.

Для исследования пространственных и структурных эффектов финансирования проектов регионального развития осуществлена адаптация предложенной в [9] модели финансового регулирования территориального развития. Поскольку регион является сложной социально-экономической системой, включающей подсистемы производства, демографии, занятости, финансов и т. д., то модели характеристик этих подсистем объединены в рамках единого подхода на основе метода системной динамики. В модели выделяются такие элементы, как уровни, которые можно трактовать как накопления; потоки, отражающие движение ресурсов от одного уровня к другому в виде темпов; переменные состояния и управляющие параметры, которые определяют функции решений, регулирующие темпы потоков. Предложенная модель используется для обоснования объемов финансирования проектов регионального развития, оценки последствий реализации проектов на структуру экономического пространства.

Основными блоками предложенной выше схемы (см. рис. 1) являются анализ структурного равновесия и оценка стабильности экономической системы.

Оценка структурной динамики позволила сделать вывод, что коэффициент структурной эластичности изменяется в диапазоне, который соответствует режи-

му нарушения структурного равновесия. Структурная рецессия характерна для такого вида экономической деятельности, как «Строительство»: рост ВДС, обусловленный инновационными технологиями, не перекрывает спад по уменьшающимся позициям. В перерабатывающей промышленности наблюдается структурный рост на инновационно-технологической основе: рост по одним долевым позициям перекрывает спад по другим. Структурная динамика таких видов деятельности, как сельское хозяйство, производство и распределение энергии, торговля, деятельность отелей и ресторанов, транспорта и связи, государственное управление, охрана здоровья, коммунальные услуги, деятельность в сфере спорта характеризуется нарушением структурного равновесия: рост на основе традиционной структуры дополняется ростом на основе структурных изменений. В таких видах экономической деятельности, как «Финансовая деятельность», «Операции с недвижимым имуществом», «Добывающая промышленность» наблюдается структурное равновесие. В качестве приоритетных видов деятельности региональных систем, структурная трансформация которых требует изменения приоритетов государственного регулирования, можно выделить сельское хозяйство, перерабатывающую промышленность (металлургия и металлообработка, машиностроение, химическая и нефтехимическая промышленность, деревообрабатывающая, легкая промышленность, пищевая промышленность, производство строительных материалов).

Для оценки стабильности экономической системы применялись VAR- и ECM-модели. Результаты проверки временных рядов ВДС на стационарность приведены в табл. 1. Анализ данных позволяет сделать вывод о том, что исследуемые временные ряды являются нестационарными в уровнях с 99% доверительной вероятности, имеют одинаковый порядок интеграции, равный 1.

Таблица 1

Проверка временных рядов на стационарность с помощью ADF-теста (фрагмент)

Условное обозначение вида экономической деятельности	Значения ADF-теста			
<i>Уровни ряда</i>				
E1_E2	ADF Test Statistic	0.182776	1% Critical Value*	-3.6959
			5% Critical Value	-2.9750
			10% Critical Value	-2.6265
E3_E5	ADF Test Statistic	-2.529796	1% Critical Value*	-3.6959
			5% Critical Value	-2.9750
			10% Critical Value	-2.6265
<i>Первые разности</i>				
E1_E2	ADF Test Statistic	-3.938289	1% Critical Value*	-3.7076
			5% Critical Value	-2.9798
			10% Critical Value	-2.6290
E3_E5	ADF Test Statistic	-4.777680	1% Critical Value*	-3.7076
			5% Critical Value	-2.0798
			10% Critical Value	-2.6290

Далее исследовалась направленность причинно-следственных связей на основе теста Гренджера. Так как анализируемые переменные имеют одинаковый порядок интеграции, проводился коинтеграционный анализ с помощью критерия Йохансена (табл. 2).

Результаты теста Йохансена позволяют подтвердить гипотезу о наличии двух векторов коинтеграции с 95% уровнем доверительной вероятности. Критерии качества полученной ECM-модели представлены в табл. 3.

Как видно из табл. 3, построенная ECM-модель объясняет 73.45%, 88,55%, 93.86%, 92.05%, 96.17% вариации переменных $D(E1)$, $D(E2)$, $D(E4)$, $D(E5)$, $D(E6)$.

Анализ импульсных функций, отражающих динамику переменных системы в ответ на «шок», позволяет сделать вывод о том, что система не является стабильной (рис. 2). С течением времени в системе наблюдаются «взрывные» реакции, значительные флуктуации относительно вектора коинтеграции, отражающего долгосрочное равновесие переменных системы.

Анализ декомпозиции дисперсий (рис. 3) позволяет сделать вывод о том, что при воздействии «шоков» на динамику переменной $D(E1)$ наблюдается инерционность развития (значения переменной объясняются ее лаговыми значениями), но с течением времени все большее влияние оказывает динамика переменной $D(E4)$ (развитие транспортной инфраструктуры, торговли) и $D(E5)$ (развитие финансовой деятельности). В частности, при периоде упреждения, равном двум годам, этими переменными объясняется 54.97% дисперсии $D(E1)$.

Декомпозиция дисперсий переменной $D(E2)$ показывает, что если в начале периода дисперсия объясняется, прежде всего, лаговыми значениями переменной

$D(E2)$, то с течением времени возрастает влияние переменных $D(E4)$, $D(E5)$ на флуктуации системы. Анализ декомпозиции дисперсии переменной $D(E4)$ позволяет сделать вывод о том, что эта переменная также является слабо инерционной, 62.8% дисперсии этой переменной объясняется лаговыми значениями переменных $D(E1)$, $D(E2)$, $D(E5)$. В целом, наиболее сильные флуктуации в системе порождают «шоки», воздействующие на динамику таких переменных: $D(E4)$ и $D(E2)$, характеризующих развитие финансового и промышленного секторов экономики. Следующими по значимости являются переменные $D(E5)$, $D(E6)$, $D(E1)$.

Таким образом, полученные результаты позволяют сделать вывод о том, что структура экономики остается несбалансированной. Это приводит к значительным флуктуациям уровня деловой активности. В этой связи особое значение приобретает финансирование проектов, направленных на восстановление структурного равновесия в экономике, формирование эффективных механизмов перераспределения средств на основе выбора проектов, обеспечивающих синергетический эффект за счет формирования импульсов развития не только для конкретных регионов, но и других, в том числе, близлежащих территорий. Решению этих задач способствует предложенный выше концептуальный подход, который позволяет провести оценку потенциала межрегионального взаимодействия, выявить регионы, обладающие способностью к саморазвитию, передаче импульсов развития производственных и рыночных связей, выделить сферы жизнедеятельности региональных систем, в которых наблюдается наиболее сильное проявление результатов межрегионального

Таблица 2

Результаты теста Йохансена

Eigenvalue	Likelihood Ratio	5 Percent Critical Value	1 Percent Critical Value	Hypothesized No. of CE(s)
0.646926	71.34145	59.46	66.52	None **
0.504352	43.23233	39.89	45.58	At most 1 *
0.360585	24.28132	24.31	29.75	At most 2

Таблица 3

Критерии качества уравнений системы

Условное обозначение переменной / Критерий качества	$D(E1)$	$D(E2)$	$D(E4)$	$D(E5)$	$D(E6)$
Коэффициент детерминации / R-squared	0.734594	0.885544	0.938658	0.920483	0.961665
Скорректированный коэффициент детерминации / Adj. R-squared	0.526061	0.795615	0.890461	0.858006	0.931544
Условное обозначение переменной / Критерий качества	$D(E1)$	$D(E2)$	$D(E4)$	$D(E5)$	$D(E6)$
Критерий Фишера / F-statistic	3.522668	9.847087	19.47538	14.73303	31.92717
Информационный критерий Акайке / Akaike AIC	21.25273	23.31991	23.28496	23.24270	21.95046
Критерий Шварца / Schwarz SC	21.83339	23.90057	23.86562	23.82336	22.53112
Информационный критерий Акайке / Akaike AIC	98.84883				
Критерий Шварца / Schwarz SC	102.3328				

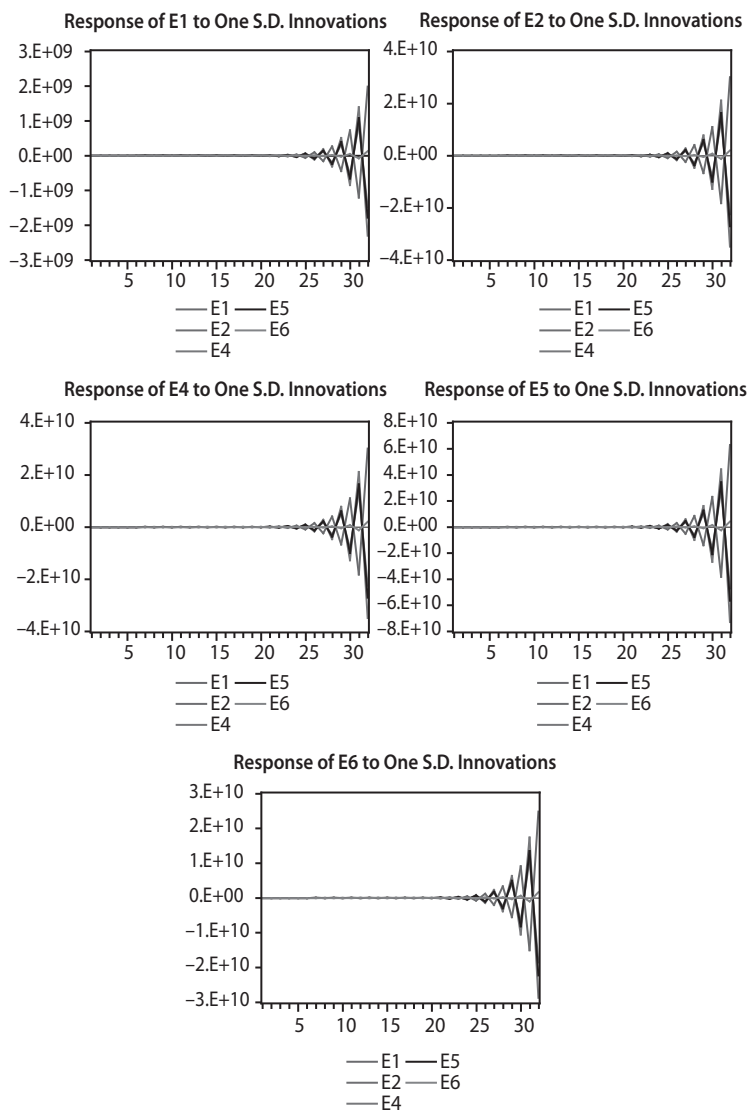

Рис. 2. Результати імпульсного аналізу

взаємодія. Отримані результати можуть бути використані при виборі стратегічних заходів, направлених на підвищення якості економічного простору, визначенні пріоритетів регіонального розвитку, кросс-сектора інтересів державного і регіонального розвитку, оцінці просторових і структурних ефектів реалізації проектів регіонального розвитку. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Грезина М. А. Типология регионов как информационно-аналитический инструмент совершенствования межбюджетных отношений в условиях территориальной дифференциации / М. А. Грезина, О. А. Колчина, И. А. Шевченко // Вестник ТГУ. – 2012. – № 4 (20). – С. 121–130.
2. Захарченко П. В. Модели экономики курортно-рекреационных систем : монография / П. В. Захарченко. – Бердянск : Издатель Ткачук А. В., 2010. – 392 с.
3. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України / І. Г. Лук'яненко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 242 с.
4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Кле-

банова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. Гейця В. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.

5. Неравномерность и цикличность динамики социально-экономического развития регионов: оценка, анализ, прогнозирование : монография / Т. С. Клебанова, Н. А. Кизим, Л. С. Гурьянова и др. / Под ред. Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ФЛП Александра К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2012. – 512 с.

6. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем : монография / Под ред. В. С. Пономаренко, Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой. – Х. : ФЛП Александра К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с.

7. Солодухін С. В. Методи та моделі бюджетно-податкової політики управління економікою регіону : монографія / С. В. Солодухін, В. В. Хорошун. – Запоріжжя : ЗДІА, 2012. – 330 с.

8. Структурная и промышленная политика в системе технологических укладов : механизмы и направления модернизации / И. К. Шевченко, М. Р. Бечева, И. С. Богомолова и др. / Под ред. И. К. Шевченко. – Таганрог : Изд-во ЮФУ, 2012. – 297 с.

9. Сценарные модели сбалансированного социально-экономического развития регионов : монография / Т. С. Клебанова, О. В. Мозенков, Л. С. Гурьянова и др. – Бердянск : Издатель Ткачук А. В., 2013. – 328 с.

10. Gourinchas P.-O. External Adjustment, Global Imbalances, Valuation Effects / P.-O. Gourinchas, H. Rey [Electronic resource]. – Mode of access : http://socrates.berkeley.edu/~pog/academic/HB_POGHR_0325.pdf

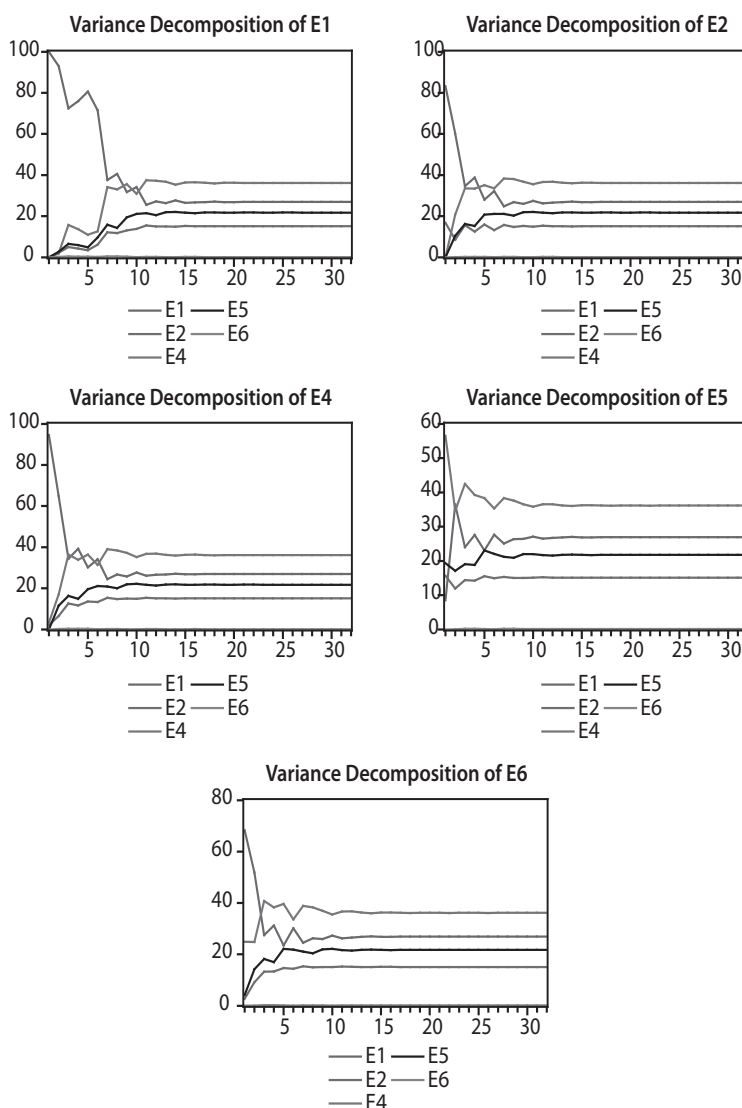

Рис. 3. Результати декомпозиції дисперсій

REFERENCES

Grežina, M. A., Kolchina, O. A., and Shevchenko, I. A. "Typologija regionov kak informatsionno-analitičeskij instrumentarij sovershenstvovaniia mezhibudžetnykh otnoshenij v usloviakh territorialnoy differentsiatsii" [Typology of regions as information and analytical tools improving intergovernmental relations in terms of territorial differentiation]. *Vestnik TGU*, no. 4 (20) (2012): 121-130.

Gourinchas, P. -O., and Rey, H. "External Adjustment, Global Imbalances, Valuation Effects". http://socrates.berkeley.edu/~pog/academic/HB_POGHR_0325.pdf

Heiets, V. M. et al. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Klebanova, T. S. *Neravnomernost i tsikličnost dinamiki sotsialno-ekonomičeskogo razvitija regionov: otsenka, analiz, prognozirovanie* [The uneven and cyclical dynamics of socio-economic development of regions: assessment, analysis, and forecasting]. Kharkiv: Aleksandrova K. M.; INZhEK, 2012.

Klebanova, T. S. *Stsenarnye modeli sbalansirovannogo sotsialno-ekonomičeskogo razvitija regionov* [Scenario model of balanced socio-economic development of regions]. Berdiansk: Izdatel Tkachuk A. V., 2013.

Lukianenko, I. H. *Systemne modeliuvannia pokaznykiv biudžetnoi systemy Ukrainy* [System modeling parameters of the budgetary system of Ukraine]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2004.

Solodukhin, S. V., and Khoroshun, V. V. *Metody ta modeli biudžetno-podatkovoi polityky upravlinnia ekonomikoju rehionu* [Methods and models of fiscal policy management of the economy of the region]. Zaporizhzhia: ZDIA, 2012.

Shevchenko, I. K. *Strukturnaia i promyshlennaia politika v sisteme tekhnologičeskikh ukладov: mekhanizmy i napravleniia modernizatsii* [Structural and industrial policy in the technological structures: mechanisms and directions of modernization]. Taganrog: Izd-vo YuFU, 2012.

Sovremennye problemy modelirovaniia sotsialno-ekonomičeskikh sistem [Modern problems of modeling socio-economic systems]. Kharkiv: Aleksandrova K. M.; INZhEK, 2009.

Zakharchenko, P. V. *Modeli ekonomiki kurortno-rekreatsionnykh sistem* [Economic model of resort and recreation systems]. Berdiansk: Izdatel Tkachuk A. V., 2010.

МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО КОМПОНЕНТА МЕНЕДЖМЕНТУ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ У ГАЛУЗІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ ПОСЛУГ

© 2015 ГАЛАХОВА Т. О.

УДК 339.977

Галахова Т. О. Моделювання стратегічного розвитку креативного компонента менеджмента міжнародних компаній у галузі програмного забезпечення та комп'ютерних послуг

Мета статті полягає в дослідженні інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг (далі – ІТ-компаній) на основі його якісного та кількісного аналізу та вивченні кореляційного взаємозв'язку між даним показником, витратами та НДДКР і прибутком компанії. У результаті дослідження визначено структурні елементи інноваційно-креативного компонента менеджменту ІТ-компаній, здійснено його якісний аналіз у координатах виміру «критерії – індикатори – показники», а також надано кількісний аналіз, який окреслює авторський підхід щодо розробки інтегрального показника розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту даних компаній на основі їх кластерної організації. Проведений комплексний аналіз дозволяє розробити індекс креативності системи менеджменту, що в нелінійній моделі визначає вплив на прибуток компанії оптимального обсягу витрат на НДДКР. Індекс креативності характеризує інноваційно-креативний компонент менеджменту ІТ-компаній і є інтегральним показником його розвитку. Доведено, що швидкість збільшення прибутку ІТ-компаній обернено пропорційна потенційному прибутку з коефіцієнтом пропорційності – індексом креативності системи менеджменту. Предметом подальших наукових досліджень може бути концептуалізація та вдосконалення методології розрахунку інтегрального показника інноваційно-креативного компонента менеджменту як ІТ-компаній, так і компаній, що здійснюють свою діяльність в інших сферах економіки.

Ключові слова: інноваційно-креативний компонент менеджменту, кластерний аналіз, витрати на НДДКР, прибуток компанії, інтервал еластичності, індекс креативності менеджменту.

Рис.: 3. **Табл.:** 6. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 18.

Галахова Тетяна Олексіївна – аспірантка, кафедра міжнародного менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: tetyanagalakhova@gmail.com

УДК 339.977

UDC 339.977

Галахова Т. А. Моделирование стратегического развития креативного компонента менеджмента международных компаний в области программного обеспечения и компьютерных услуг

Цель статьи заключается в исследовании инновационно-креативного компонента менеджмента компаний в сфере программного обеспечения и компьютерных услуг (далее – ИТ-компаний) на основе его качественного и количественного анализа и изучения корреляционной взаимосвязи между данным показателем, расходами на НИОКР и прибылью компании. В результате исследования определены структурные элементы инновационно-креативного компонента менеджмента ИТ-компаний, осуществлен его качественный анализ в координатах измерения «критерии – индикаторы – показатели», а также представлен количественный анализ, который очерчивает авторский подход к разработке интегрального показателя развития инновационно-креативного компонента менеджмента данных компаний на основе их кластерной организации. Проведенный комплексный анализ позволяет разработать индекс креативности системы менеджмента, который в нелинейной модели определяет влияние на прибыль компании оптимального объема расходов на НИОКР. Индекс креативности характеризует инновационно-креативный компонент менеджмента ИТ-компаний и является интегральным показателем его развития. Доказано, что скорость увеличения прибыли ИТ-компаний обратно пропорциональна потенциальной прибыли с коэффициентом пропорциональности – индексом креативности системы менеджмента. Предметом дальнейших научных исследований может быть концептуализация и совершенствование методологии расчета интегрального показателя инновационно-креативного компонента менеджмента как ИТ-компаний, так и компаний, осуществляющих свою деятельность в других сферах экономики.

Ключевые слова: инновационно-креативный компонент менеджмента, кластерный анализ, расходы на НИОКР, прибыль компании, интервал эластичности, индекс креативности менеджмента.

Рис.: 3. **Табл.:** 6. **Формул.:** 9. **Библ.:** 18.

Галахова Татьяна Алексеевна – аспирантка, кафедра международного менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: tetyanagalakhova@gmail.com

Galakhova T. O. Modeling of Strategic Development of Creative Component of Management of International Companies in the Software and Computer Services Sector

The article is aimed at exploring the innovative-creative component of management of companies in the software and computer services sector (henceforth – IT-companies), based on its qualitative and quantitative analysis, and studying the correlation relationship between this indicator, research and development costs, as well as company's profit. In results of the study, structural elements of innovative-creative component of management of IT-companies have been identified, its qualitative analysis in the measuring coordinates of «criteria – indicators – showings» has been carried out, and a quantitative analysis has been presented that outlines the author's approach to the development of integral index for development of innovative-creative component of data management of company based on their clustered organization. The conducted comprehensive analysis allows to develop an index of creativity in terms of management system, which in the nonlinear model determines the impact of the optimum amount of research and development costs on the company's profit. The index of creativity characterizes the innovative-creative component of management of IT-companies and represents an integral indicator of its development. It has been proved that the rate of increase in the profit of IT-companies is inversely proportional to the potential profit with the proportionality coefficient – the creativity index of management system. The subject of further research can be conceptualization and improvement of the methodology for the calculation of the integral indicator of the innovative-creative component of management as for IT-companies, so for the companies operating in other economy sectors.

Key words: innovative-creative component of management, cluster analysis, research and development costs, company's profit, interval of elasticity, index of creativity of management.

Pic.: 3. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 18.

Galakhova Tetiana O. – Postgraduate Student, Department of International Management, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: tetyanagalakhova@gmail.com

У глобальному вимірі сучасний ринок програмного забезпечення та комп'ютерних послуг є інноваційним, технологічним, гнучким і динамічним ринком зі значним потенціалом розвитку. Провідні міжнародні компанії, які здійснюють свою діяльність у межах даного ринку, відзначаються інноваційним підходом щодо організації як внутрішніх, так і зовнішніх процесів ведення діяльності, динамічністю впровадження корпоративних змін, ефективністю ведення діяльності в умовах невизначеності та нелінійності соціально-економічного розвитку. Тому аналіз, механізми адаптації та впровадження принципів, механізмів та інноваційно-креативних інструментів менеджменту даних компаній, або, іншими словами, аналіз інноваційно-креативного компонента їх менеджменту є сьогодні не тільки актуальним напрямком академічних наукових досліджень, але й становлять практичний інтерес для компаній, які функціонують на ринку програмного забезпечення та комп'ютерних послуг (далі – ІТ-компанії), а також для компаній, що реалізують свою діяльність в інших галузях економіки.

Питання розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній розглядали у наукових працях такі зарубіжні вчені: Пітер Друкер (*Peter Drucker*), Гарі Хамел (*Gary Hamel*), К. К. Прахалад (*Coimbatore Krishnarao Prahalad*), Джон Хокінс (*John Howkins*), Пітер Кук (*Peter Cook*), Алан Ердлі (*Alan Eardley*), Лорна Уден (*Lorna Uden*), Роберт Харіс (*Robert Harris*), Девід Уолкер (*David Walker*), а також вітчизняні вчені: Лук'яненко Д. Г., Дорошенко О. С., Верба В. А., Гребешкова О. М., Гарбуз С. В., Свиdruk І. І., Продіус О. І., Зеленцова О. В., Гладких М. В., Менвіль О. Х. та інші.

На сьогодні аналіз інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній відзначається методологічною поліваріантністю. У статті представлено авторський підхід, який поєднує не тільки якісний, але і кількісний аналіз даного компонента на прикладі ІТ-компаній.

Мета статті полягає в розробці інтегрального показника розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту ІТ-компаній на основі його якісного та кількісного аналізу та вивчення кореляційного взаємозв'язку між даним показником, витратами та НДДКР і прибутком компанії.

Характерною особливістю менеджменту міжнародних компаній, які здійснюють свою діяльність у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг, є неперервність розвитку його інноваційно-креативного компонента, що забезпечує технологічне лідерство таких компаній на міжнародних ринках, підвищує рівень їх ділової репутації, сприяє креативній дивергентності бізнес-моделей, враховуючи сучасні стратегічні домінанти розвитку – розвиток «хмарних» технологій, аналітику великих обсягів даних, мобільні пристрої, технології соціальних мереж [9, с. 2].

Варто зазначити, що Кімберлі Стівенсон, генеральний директор компанії Intel, у своєму інтерв'ю для бізнес-видання – журналу «ІТ-менеджер» – зазначає, що «технології змінюють бізнес-моделі та заново визначають, що значить бути лідером у даній галузі. Ключові тренди – соціальність, мобільність, аналітика і «хмари» (*social, mobile, analytics, and cloud – SMAC*) – спільно

забезпечують можливість кардинальної трансформації традиційних способів ведення бізнесу. ІТ-компанії повинні забезпечувати можливість капіталізації згаданої тетради трендів з метою прискорення темпів розвитку бізнесу» [3, с. 4]. Варто зауважити, що більшість ІТ-компаній на сьогодні є компаніями – технологічними лідерами, які не тільки розробляють нові технології, а є їх успішними імплементаторами. Тому компанії, що ведуть свою діяльність у інших сферах економіки, можуть запозичити кращі практики менеджменту даних компаній, підвищуючи свої конкурентні позиції в сучасній ринковій економіці.

Звіт консалтингової компанії Gartner під назвою «Трансформаційний перехід до цифрового лідерства: порядок денний директорів з інформаційних технологій на 2015 рік» на основі інтерв'ювання 2810 директорів з інформаційних технологій у 84 країнах світу представляє аналіз передових тенденцій у сфері інформаційних технологій, а також розкриває особливості розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній, які здійснюють свою діяльність у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг [8, с. 2].

Основна теза вищезазначеного дослідження полягає в тому, що на сьогодні менеджмент інноваційних ІТ-компаній спрямований, більшою мірою, не на організацію розробок і удосконалення цифрових технологій, а на розвиток інноваційно-креативного компонента системи менеджменту, що забезпечує стійкі конкурентні позиції даних компаній у довгостроковій перспективі. Інноваційно-креативний компонент менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг охоплює такі складові:

- ✦ нову систему технологічного лідерства, що ґрунтується на інноваційно-креативних інструментах стратегічного аналізу діяльності компанії на протипагу традиційним алгоритмам;
- ✦ систему управління, основу на пріоритетності нових інвестиційних цінностей;
- ✦ систему новітніх технологій навчання, професійної мотивації персоналу (управління, що ґрунтується на візії та натхненні; реалізації креативних технологій навчання персоналу) [8, с. 4].

Першою складовою інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг є нова система технологічного лідерства, що базується на значній кількості інноваційно-креативних інструментів стратегічного аналізу діяльності, серед яких: розробка перспективних (прогнозних) аналітичних звітів; розробка та імплементація новітніх цифрових технологій. Коротко охарактеризуємо вищезазначені інструменти.

Прогресивним інноваційно-креативним інструментом менеджменту ІТ-компаній є новий формат аналізу інформації на основі перспективних (прогнозних) аналітичних даних, що базуються на проведених реальних експериментах. Офіційні аналітичні звіти компаній, державних установ, міжнародних організацій представляють собою звіти ретроспективного характеру, що у більшості випадків не відповідають реальності сучасного

динамічного бізнес-середовища. Тому компанії, зокрема у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг, розробляють та впроваджують новітні підходи щодо збору, обробки та аналізу інформації у форматі реального часу. У *табл. 1* представлена характеристика традиційного та інноваційного підходів щодо аналізу стратегічних інформаційних потоків, а також у відсотковому вираженні представлені відповіді директорів з інформаційних технологій, які підтвердили трансформаційний перехід від аналізу інформації в рамках традиційної моделі до новітньої інноваційної моделі.

Другим інноваційно-креативними інструментом в рамках нової системи технологічного лідерства є розробка та імплементація новітніх цифрових технологій. На сьогодні обсяг можливостей, які з'явилися з розвитком цифрових технологій, потребує від ІТ-компаній високого рівня креативності, здатності до адаптації та швидкості впровадження інновацій. Менеджмент таких компаній має забезпечувати постійне комплексне оновлення і впровадження новітніх, зручних і більш ефективних технологій. Варто зазначити, що «хмарні», мобільні, соціальні та інформаційні технології – це технології, які вже впроваджуються інноваційними ІТ-компаніями, у той час як більшість компаній інших галузей економіки тільки починають впроваджувати дані інноваційні рішення. Наступний етап технологічного розвитку успішних ІТ-компаній – розробка та аналіз абсолютно новітніх цифрових технологій, що будуть представляти новий горизонт розвитку.

Наступною складовою інноваційно-креативного компонента менеджменту ІТ-компаній є система управління, основана на пріоритетності ціннісної орієнтації інвестиційних проектів. Для даних компаній цінність інноваційних проектів створюється не за рахунок ефективного збалансування витрат, а на основі інвестування в новітні ІТ-технології, що створюють потенційно більший прибуток порівняно з традиційним витратним підходом. Іншими словами, цінність інноваційних продуктів та послуг створюється не за рахунок зниження витрат на інформаційні технології в розрахунку на одиницю доходу, а за рахунок збільшен-

ня доходів на одиницю таких витрат [8, с. 6]. У сучасних ринкових умовах успішні ІТ-компанії орієнтуються на інвестиції, які спрямовані в першу чергу на створення інноваційного бізнесу (реалізація нових бізнес-моделей, впровадження нових інструментів управління тощо), а не на безперерійність роботи компанії, що передбачає лише формат підтримки життєдіяльності компанії (витратний підхід).

Система новітніх технологій навчання, професійної мотивації персоналу є наступною складовою інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг. Менеджмент таких компаній має враховувати новітні технології навчання, а також забезпечувати розвиток нової системи мотивації персоналу у форматі лідерства, креативності, інноваційності мислення. Візія, натхнення, креативність, підвищення освітнього рівня, партнерство визначаються успішними компаніями у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг як найпотужніші атрибути управління. Прогресивні директори з інформаційних технологій інноваційних компаній акцентують свою увагу на раціоналізації ділового часу – більшою мірою вони сконцентровані, власне, на системі мотивації вищого керівництва і топ-менеджерів і витрачають менше часу на організацію діяльності своєї компанії, делегуючи ці функції операційним та технічним директорам.

Новітня система навчання і мотивації топ-менеджерів та персоналу компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг охоплює значну кількість інноваційно-креативних інструментів. На *рис. 1* представлений відсоток директорів з інформаційних технологій, які проваджують дані інструменти у своїх ІТ-компаніях.

За опитуванням директорів з інформаційних технологій, найбільший відсоток впровадження у бізнес-практиці ІТ-компаній дістали такі інноваційно-креативні інструменти розвитку, як технологічні шоукейси (76%), «brown-bag» семінари (66%), залучення до управління невиконавчих директорів (57%). До 51% директорів з інформаційних технологій реалізують

Таблиця 1

Традиційний та інноваційний підходи щодо аналізу інформаційних потоків

Традиційний підхід	Інноваційний підхід	% директорів з інформаційних технологій, які підтвердили трансформаційний перехід від традиційної до інноваційної моделі аналізу інформації
Ретроспективний аналіз	Перспективний аналіз	80
Пасивний аналіз даних	Активний аналіз даних на основі проведення експериментів	80
Структурована інформація	Нові типи інформації, включаючи соціальні мережі та мультимедіа-презентації	65
Відокремлена аналітика	Вбудована аналітика (розумні програми з широким спектром аналітичних можливостей у реальному часі)	62

Джерело: [8, с. 5].

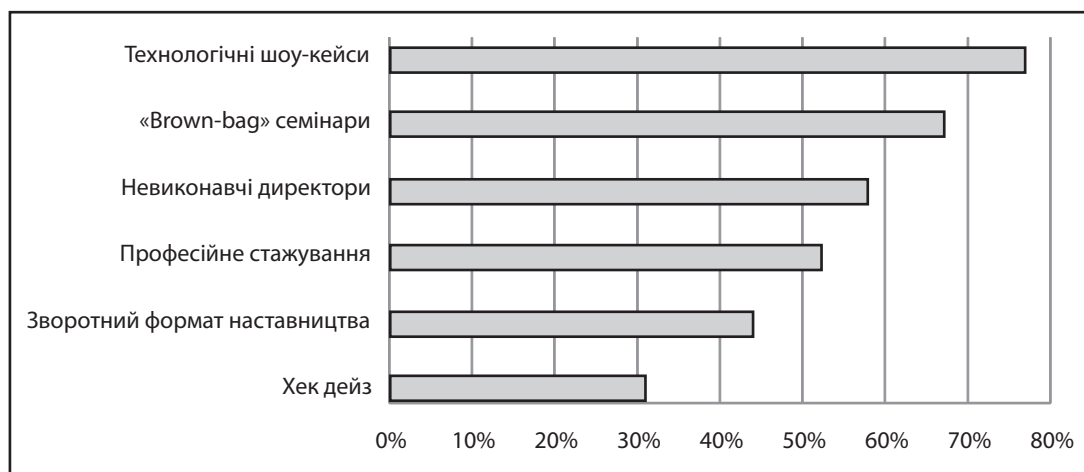

Рис. 1. Інноваційно-креативні інструменти розвитку персоналу ІТ-компаній

Джерело: [8, с. 9].

такі інноваційно-креативні інструменти, як професійне стажування (51%), зворотний формат наставництва (43%) та хек дейз (30%). Розглянемо більш деталізовано сутність даних інструментів [8, с. 9].

76% директорів з інформаційних технологій зазначили, що у діяльності компаній реалізують технологічні шоу-кейси, які представляють собою презентацію передових інформаційних технологій, представлення власного адаптованого досвіду, кращих практик ведення бізнесу компаніями у сфері ІТ та інших сферах діяльності в онлайн та офлайн форматах.

66% директорів з інформаційних технологій використовують такий інноваційно-креативний інструмент розвитку персоналу компанії, як «brown-bag» – семінари, що являють собою неформальні зустрічі, які проводяться, більшою мірою, під час обідньої перерви у форматі брейнштормінгу, дискусійних платформ тощо. «Brown-bag» – семінари компаній у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг, присвячені передовим проблемам і тенденціям розвитку сфери цифрових технологій, а також іншим напрямкам діяльності компанії в часових рамках 1,5 – 2 години. Історично такий тип семінарів виник у США, де кожен учасник приносив із собою їжу, яка упаковувалась у коричневі пакети із щільної пакувального паперу, що й дало назву самим семінарам.

57% директорів з інформаційних технологій залучають невиконавчих директорів у сфері цифрових технологій до управління компанією. Даний інструмент розвитку компанії забезпечує досягнення конкурентних переваг за рахунок системи інноваційного управління. У більшості успішних ІТ-компаній існує дворівнева система ради директорів, що складається з виконавчих директорів (інсайдерів-директорів, які займають керівну посаду в даній компанії) та невиконаних директорів (аутсайдерів-директорів, які не займають керівну посаду в даній компанії, проте можуть займати таку посаду в інших компаніях). Невиконавчі директори є незалежними директорами (вони є, власне, експертами, консультантами), на яких не покладені обов'язки операційного управління компанією, проте покладена відповідаль-

ність щодо визначення інноваційних пріоритетів компанії, розробки стратегічних планів компанії, координації та регулювання діяльності виконавчих директорів.

51% директорів з інформаційних технологій реалізують такий інноваційно-креативний інструмент розвитку персоналу, як професійне стажування, а також навчально-культурні тури, сертифіковані програми, лідерські тренінги у сфері цифрових технологій.

43% директорів з інформаційних технологій підтримують зворотний формат наставництва (менторства) як інноваційно-креативний інструмент навчання і мотивації персоналу. Зворотний формат наставництва (менторства) – інноваційно-креативний спосіб стимулювання навчання та сприяння утвердження результативних відносин між поколіннями [4, с. 550]. Зворотне менторство полягає в обміні досвідом між новими співробітниками (власне менторами у новому форматі) та досвідченими працівниками, на протилежному традиційному формату – «досвідчений працівник (ментор) – новий співробітник».

Якщо розглядати теорію поколінь, яка була розроблена в 1991 р. американськими вченими Нейлом Хоувом і Вільямом Штраусом [5, с. 335], а також набула свого подальшого аналізу у працях професора менеджменту Університету Торонто Дона Тепскотта [6, с. 115] та інших науковців, сучасне покоління (покоління міленіуму, або «мережеве покоління») відзначається більшою мірою інтегрованості з цифровими технологіями, ніж, наприклад, покоління Х та покоління бебі-бумерів. Зауважимо, що теорія поколінь характеризувала покоління (покоління переможців (1901 – 1924), мовчазне покоління (1925 – 1942), покоління бебі-бумерів (1943 – 1960), покоління Х (1961 – 1981), покоління Y (1982 – 2004) через історично-культурний вплив на систему їх цінностей [2, с. 109].

Зворотний формат наставництва (менторства) на сьогодні є дієвим інструментом удосконалення діяльності компанії, проте він буде приносити свої переваги лише при умові розуміння персоналом компанії всіх аспектів зворотного наставництва як обміну досвідом та

ціннісної можливості розвитку компанії. Взаємовідносини між співробітниками зі значним досвідом роботи у певній компанії, які розуміють наставництво з точки зору традиційного консервативно-амбіційного підходу, і новими співробітниками (мережеве покоління), які прагнуть реалізувати інноваційні ідеї, не будуть конструктивними у такому форматі.

30% директорів з інформаційних технологій реалізують у практиці ведення діяльності компанії хек дейз – інноваційно-креативний інструмент розуміння нових цифрових технологій через організацію форумів, воркшопів висококваліфікованих фахівців у сфері цифрових технологій (програмістів, графічних дизайнерів, дизайнерів інтерфейсів, менеджерів програмних проектів та інших фахівців) для інтенсивної співпраці у питанні вирішення сучасних проблем розвитку та окреслення перспектив розвитку нових цифрових технологій.

Загалом інноваційно-креативний компонент менеджменту ІТ-компаній визначає їх прогресивний стратегічний розвиток. Визначення якісних та кількісних характеристик інноваційно-креативного компонента менеджменту ІТ-компаній, а також напрямків та механізмів його вдосконалення становить науковий інтерес і є предметом наукових дискусій у сучасній економічній літературі.

На основі методології Верби В. А. проаналізуємо інноваційно-креативний компонент менеджменту ІТ-компаній у координатах виміру «показники – індикатори – критерії» (якісний аналіз) [4, с. 3], а також спробуємо розробити інтегральний показник розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту даних компаній на основі їх кластерного аналізу (кількісний аналіз).

Якісний аналіз інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг передбачає аналіз в межах системи «критерії – індикатори – показники» (табл. 2).

Розглянемо групу «показники» більш деталізовано.

1) Показник витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки будемо розраховувати на 1 працюючого в компанії, що підкреслить якісний бік інтенсивності розробки та імплементації інноваційних рішень.

2) Показник реалізованих інноваційно-креативних інструментів навчання і розвитку персоналу буде включати в себе такі розрахунки:

- ✦ відношення креативних тренінгів (тренінги формату технологічні шоу-кейси, «brown-bag»-семінари, хек дейз, лідерські програми у сфері цифрових технологій) до інших проведених тренінгів (традиційні курси підвищення кваліфікації, курси в межах корпоративного університету, тощо).

3) Показник рівня інноваційно-креативного типу мислення топ-менеджменту компанії:

- ✦ відношення кількості менеджерів, які мають ступінь кандидата/доктора наук у сфері цифрових технологій або інноваційно-креативного менеджменту, до кількості інших співробітників, які такого ступеню не мають.

3) Показник прибутку компанії розраховуємо на 1 працюючого за дати характеристики ефективності реалізації трудових ресурсів компанії.

Кількісний аналіз інноваційно-креативного компонента менеджменту ІТ-компаній передбачає проведення кластерного аналізу даних компаній, перш за все, на основі такого показника, як витрати на НДДКР за 2014 р.

Для об'єднання міжнародних компаній у кластери за показником витрат на НДДКР у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг визначимо рамки обмежень таких витрат (табл. 3).

Для подальшого розроблення інтегрального показника розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту компанії необхідно з кожного кластера зробити вибірку компаній у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг, яка презентувала б основні характеристики, тенденції та перспективи розвитку певного кластера компаній. Результати вибірки компаній представлені в табл. 4.

У вибраних компаніях розглянемо показник прибутку на 1 працюючого, що визначається як:

$$P_L = \frac{Profit}{L}, \quad (1)$$

де *Profit* – прибуток компанії; *L* – кількість працівників компанії; *P_L* – прибуток на 1 працюючого в компанії.

Таблиця 2

Інноваційно-креативний компонент менеджменту компанії у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг у системі «критерії – індикатори - показники»

Критерій розвитку	Індикатор	Показники
Розвиток інноваційно-креативного компонента менеджменту компанії	Активність компанії у сфері реалізації технологічних та управлінських інновацій	– Витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки; – реалізовані інноваційно-креативні інструменти навчання і розвитку персоналу; – рівень інноваційно-креативного типу мислення топ-менеджменту компанії; прибуток компанії

Джерело: складено автором на основі [1, с. 70].

Кластерний аналіз компаній у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг за показником витрат на НДДКР за 2014 р.

Група кластерів	Рівень розвитку інноваційно-креативного менеджменту	Імовірність настання позитивних наслідків	Обмеження за НДДКР (у млн євро)
A	Високий	[0,8, 1]	≥ 1000
B	Середній	[0,6, 0,8]	[500, 1000]
C	Задовільний	[0,4, 0,6]	[300, 500]
D	Низький	[0,2, 0,4]	[200, 300]
E	Незадовільний	[0, 0,2]	[0, 200]

Джерело: складено автором на основі [10].

Таблиця 4

Репрезентативна вибірка компаній у галузі програмного забезпечення та комп'ютерних послуг

Група компаній	Кластер	Компанії у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг (Software & Computer Services)	Розташування головного офісу
Група 1	A	Microsoft	США
	A	Google	США
Група 2	A	SAP	Німеччина
	B	Dassault Systemes	Франція
Група 3	C	UBIsoft Entertainment	Франція
	D	Sage	Великобританія
	E	Amdocs	Великобританія

Джерело: складено автором на основі [10].

Також визначимо показник обсягу витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи на 1 працюючого:

$$R_L = \frac{R \& D}{L}, \quad (2)$$

де $R \& D$ – обсяг витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; L – кількість працівників компанії; R_L – обсяг витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи на 1 працюючого.

У вибраних компаніях розглянемо функціональну залежність прибутку на 1 працюючого $\left(\frac{Profit}{L}\right)$ від витрат на НДДКР на 1 працюючого $\left(\frac{R \& D}{L}\right)$:

$$P_L = P_L(R_L), \quad (3)$$

де P_L – прибуток на 1 працюючого в компанії; R_L – обсяг витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи на 1 працюючого.

Припустимо, що середня швидкість збільшення прибутку $\left(\frac{P_L'}{P_L}\right)$ обернено пропорційна потенційному прибутку $\left(\frac{P_{LMAX} - P_L}{P_{LMAX}}\right)$ з коефіцієнтом пропорційно-

сті – індексом креативності $I_{kreative}$. Тоді величина P_{Lmax} означає максимальне потенційне значення прибутку компанії, що залежить від інноваційно-креативного компоненту менеджменту, що проілюстровано на рис. 2.

Розглянемо диференціальне рівняння 1-го порядку [7, с. 300] у вигляді:

$$\frac{P_L'}{P_L} = \frac{1}{I_{kreative}} \cdot \frac{P_{Lmax} - P_L}{P_{Lmax}}, \quad P_L(0) = P_{L0}, \quad (4)$$

де початкова умова задачі $P_L(0) = P_{L0}$ означає початкове значення прибутку без витрат на НДДКР.

Частинний розв'язок рівняння (4) одержимо у вигляді:

$$P_L = \frac{P_{Lmax}}{1 + \frac{P_{Lmax} - P_{L0}}{P_{Lmax}} \cdot e^{-I_{kreative} R_L}}. \quad (5)$$

Обчислимо довжину інтервалу еластичності функції $P_L = P_L(R_L)$ [...], розв'язуючи нерівність:

$$Elast(P_L)_{R_L} = \frac{R_L \cdot P_L'}{P_L} > 1 \quad (6)$$

або

$$\frac{P_{Lmax} - P_{L0}}{P_{Lmax}} \cdot \frac{R_L}{e^{I_{kreative} R_L} + \frac{P_{Lmax} - P_{L0}}{P_{Lmax}}} > 1. \quad (7)$$

Після перетворень, маємо:

$$\frac{(P_{Lmax} - P_{L0})}{P_{Lmax}} \cdot R_L - \frac{P_{Lmax} - P_{L0}}{P_{Lmax}} > e^{I_{kreative} R_L}. \quad (8)$$

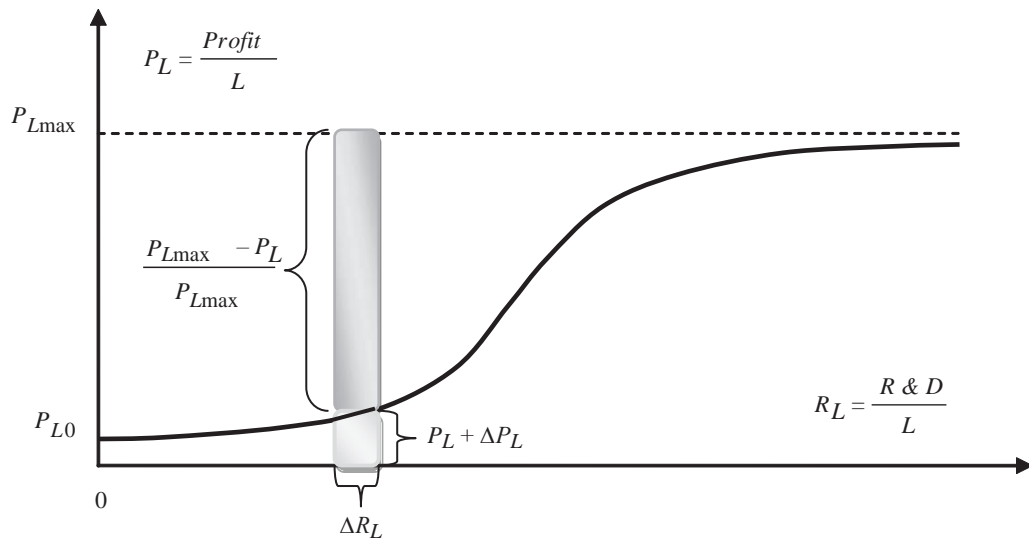

Рис. 2. Ілюстрація потенційного прибутку компанії, який залежить від інноваційно-креативного компонента менеджменту
Джерело: власна розробка автора.

Розв'язки цієї нерівності знаходяться чисельно, тобто визначаються межі інтервалу еластичності $[R_{L1\,elast}; R_{L2\,elast}]$ (рис. 3).

На рис. 3 представлено ілюстрація розв'язків нерівності еластичності (8) (у вигляді луночки), причому точки перетину, в яких проведені перпендикулярні лінії до осі $0 R_L$ до перетину з логістичною кривою, яка описується рівнянням (4) і показує функціональну залежність прибутку компанії від витрат на НДДКР.

Для розв'язання нерівності (8) необхідно визначити параметри: $P_{Lmax}, P_{L0}, I_{kreative}$.

На нашу думку, зростання показника $\frac{R \& D}{Profit}$ – відношення показника витрат на НДДКР ($R \& D$) до прибутку ($Profit$) компанії відіграє значну роль в розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту.

Враховуючи цей показник та інші чинники впливу: $\frac{training_{creative}}{training}$ – відношення кількості проведених креативних тренінгів до кількості всіх тренінгів, проведених в компаніях даної вибірки; $\frac{man_{PHD}}{man}$ – відношення кількості менеджерів, які мають ступінь кандидата/доктора наук у сфері цифрових технологій або у сфері інноваційно-креативного менеджменту, до кількості інших співробітників, які такого ступеню не мають, визначаємо індекс креативності компаній у вигляді формули:

$$I_{kreative} = \sqrt[3]{\frac{R \& D}{Profit} \cdot \frac{training_{creative}}{training} \cdot \frac{man_{PHD}}{man}} \quad (9)$$

Формалізуючи дану модель, припустимо, що відсоткове співвідношення між потенційним прибутком

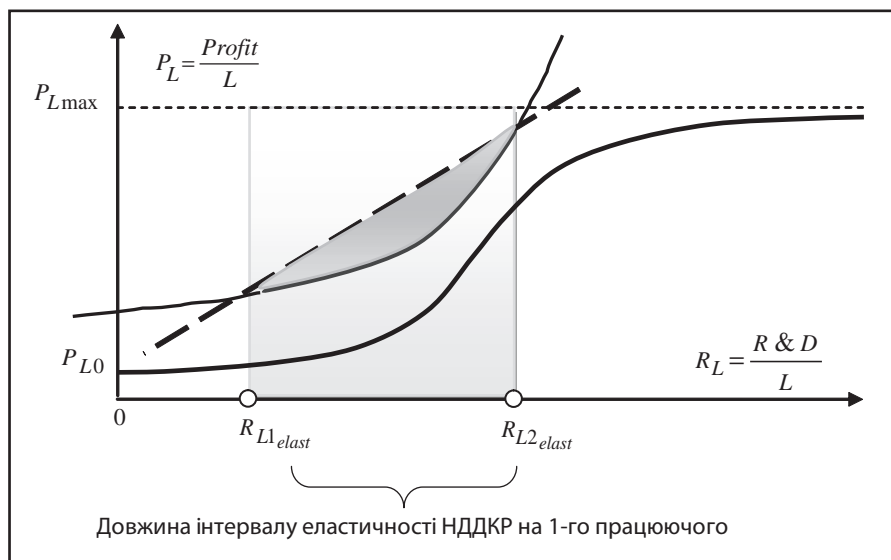

Рис. 3. Знаходження інтервалу еластичності для змінної $R_L = \frac{R \& D}{L}$

Джерело: власна розробка автора.

при нульових витратах на НДДКР $\left(\frac{P_{L\max} - P_{L0}}{P_{L\max}}\right)$ розподіляється за принципом Парето.

Тоді за умови, що $P_{L\max} = 1 \Rightarrow P_{L0} = 0, 2$.

Розрахуємо середній індекс креативності менеджменту обраних компаній (табл. 5), а також визначимо відсоток потрапляння в інтервал еластичності значень змінної R_L для даних компаній (табл. 6).

Найбільший індекс креативності менеджменту мають компанії кластерів А, В, С, найменший – компанії кластерів С, D, Е.

Таким чином, за пропонованою методикою визначення ефективності витрат на НДДКР на 1 працюючого, за допомогою інтервалу еластичності функції прибутку на 1 працюючого, можна визначити інтервал ефективної дії встановлених меж витрат на НДДКР на прибуток компанії, що ілюструє табл. 6.

Найбільший відсоток потрапляння в інтервал еластичності мають компанії з високим індексом креативності менеджменту – відповідно компанії кластерів А, В, С. Компанії даних кластерів відзначаються ефективністю ведення діяльності, раціональністю та збалансованістю витрат на НДДКР, інноваційно-креативним компонентом менеджменту. Компанії кластерів D та Е характеризуються значним рівнем потенційного прибутку, що може бути реалізований за умови підвищення комплексного індексу креативності системи менеджменту даних компаній.

Проведений аналіз дозволяє розробити індекс креативності системи менеджменту, що в нелінійній моделі визначає вплив на прибуток компанії оптимального обсягу витрат на НДДКР. Індекс креативності характеризує інноваційно-креативний компонент менеджменту ІТ-компаній і є інтегральним показником його розвитку. Доведено, що швидкість збільшення прибутку ІТ-компаній обернено пропорційна потенційному прибутку з коефіцієнтом пропорційності – індексом креативності системи менеджменту.

Предметом подальших наукових досліджень може бути концептуалізація та вдосконалення методології розрахунку, інтегрального показника інноваційно-кре-

ативного компонента менеджменту як ІТ-компаній, так і компаній, що здійснюють свою діяльність в інших сферах економіки.

ВИСНОВКИ

1. Інноваційно-креативний компонент менеджменту провідних ІТ-компаній визначається як комплекс сучасних взаємопов'язаних принципів ведення діяльності, механізмів організації бізнес-процесів, інноваційно-креативних інструментів менеджменту, що на сьогодні є не тільки актуальним напрямком академічних наукових досліджень, але також становить практичний інтерес для компаній, які функціонують на ринку програмного забезпечення та комп'ютерних послуг, а також для компаній, що реалізують свою діяльність в інших галузях економіки.

2. Інноваційно-креативний компонент системи менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг охоплює такі складові: нову систему технологічного лідерства; систему управління, основу на пріоритетності нових інвестиційних цінностей; систему новітніх технологій навчання, а також професійної мотивації персоналу.

3. На сьогодні аналіз інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній відзначається методологічною поліваріантністю. Авторський підхід щодо аналізу інноваційно-креативного компонента менеджменту компаній у сфері програмного забезпечення і комп'ютерних послуг об'єднує в собі якісний аналіз даного компонента (у системі «показники – індикатори – критерії»), а також кількісний аналіз (розробка інтегрального показника розвитку інноваційно-креативного компонента менеджменту даних компаній на основі їх кластерного аналізу).

4. Проведений комплексний аналіз дозволяє розробити індекс креативності системи менеджменту, який в нелінійній моделі визначає вплив на прибуток компанії оптимального обсягу витрат на НДДКР. Доведено, що швидкість збільшення прибутку ІТ-компаній обернено пропорційна потенційному прибутку з коефіцієнтом пропорційності – індексом креативності системи менеджменту. ■

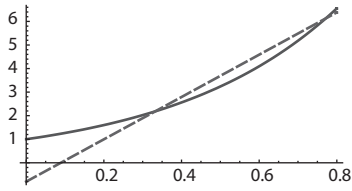
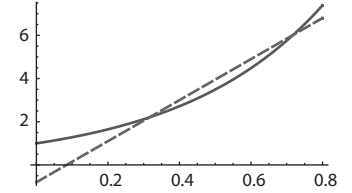
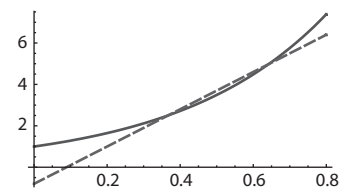
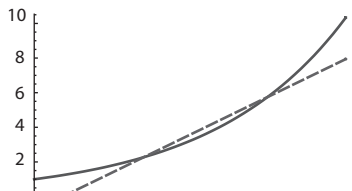
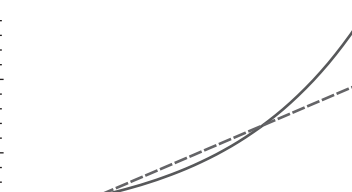
Таблиця 5

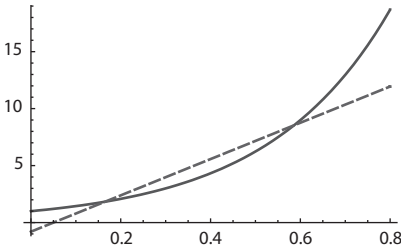
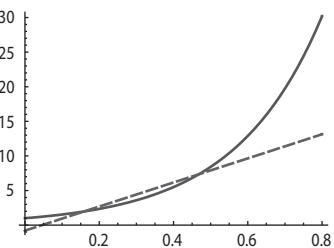
Розрахункові значення середнього індексу креативності компаній у сфері програмного забезпечення та комп'ютерних послуг

Група компаній	Кластер	Галузь – програмне забезпечення та комп'ютерні послуги	Розташування головного офісу	Середній індекс креативності менеджменту компаній
Група 1	A	Microsoft	США	0,424787
	A	Google	США	0,399666
Група 2	A	SAP	Німеччина	0,400113
	B	Dassault Systemes	Франція	0,342735
Група 3	C	UBIsoft Entertainment	Франція	0,298511
	D	Sage	Великобританія	0,273311
	E	Amdocs	Великобританія	0,234892

Джерело: розраховано автором на основі [10 – 18].

Відсоток попадання в інтервал еластичності значень змінної $R_L = \frac{R \& D}{L}$ для вибірки компаній

Група компаній	Кластер	Галузь – програмне забезпечення та комп'ютерні послуги	Інтервал еластичності для змінної $R_L = \frac{R \& D}{L}$	Відсоток потрапляння в інтервал еластичності (%)
1	2	3	4	5
Група 1	A	Microsoft	$8,98 \cdot R_L - 0,8 > e^{2,35R_L}$ 	85,32
	A	Google	$9,52 \cdot R_L - 0,8 > e^{2,502R_L}$ 	78,11
Група 2	A	SAP	$9,03 \cdot R_L - 0,8 > e^{2,5R_L}$ 	67,54
	B	Dassault Systemes	$10,93 \cdot R_L - 0,8 > e^{2,92R_L}$ 	53,32
Група 3	C	UBIsoft Entertainment	$13,68 \cdot R_L - 0,8 > e^{3,35R_L}$ 	35,17

1	2	3	4	5
	D	Sage	$15,93 \cdot R_L - 0,8 > e^{3,66R_L}$ 	24,83
	E	Amdocs	$17,41 \cdot R_L - 0,8 > e^{4,26R_L}$ 	12,71

ЛІТЕРАТУРА

- Верба В. А. Концептуальні засади вимірювання розвитку компанії // В. А. Верба // Вісник НУ «Львівська політехніка» «Проблеми економіки та управління». – 2010. – № 668. – С. 17 – 23.
- Асташова Ю. В. Теорія поколінь в маркетингу / Ю. В. Асташова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2014. – Вып. 1, том 8. – С. 108 – 114.
- Попова О. О. СІО – катализатор изменений / О. О. Попова // ИТ-менеджер. – 2015. – № 3. – С. 2 – 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allcio.ru/download/pdf/itmanager/136/4-7.pdf>
- Murphy W. Reverse mentoring at work: Fostering cross-generational learning and developing millennial leaders / Wendy Marcinkus Murphy // Human resource management. – 2012. – Vol 51, No. 4. – P. 549 – 573.
- Howe, N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069 / Neil Howe, William Strauss. – New York : William Morrow and Company, 1991. – 544 p.
- Don, T. Growing Up Digital: Rise of the Net Generation / Tapscott Don. – New York : McGraw-Hill, 1999. – 336 p.
- Блудова Т. В. Математична економіка : навч. посіб. / Т. В. Блудова, І. А. Джаладова, О. І. Макаренко, Г. В. Шуклін. – К. : КНЕУ, 2009. – 464 с.
- Aron D. Flipping to Digital Leadership: The 2015 CIO Agenda / D. Aron, G. Waller, L. Weldon // Gartner, Inc., 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://goo.gl/Yb522C>
- Gens F. IDC Predictions 2015: Accelerating Innovation – and Growth – on the 3rd Platform / Frank Gens // IDC. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://goo.gl/Fz9pkx>
- R&D ranking of the world top 2500 companies // European Union. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard14.html>
- Microsoft annual report 2014 // Microsoft. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.microsoft.com/investor/reports/ar14/index.html>
- Google annual report 2014 // Google. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : https://investor.google.com/pdf/2014_google_annual_report.pdf
- Google annual report 2014 // Google. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : https://investor.google.com/pdf/2014_google_annual_report.pdf
- SAP annual report 2014 // SAP. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://sapintegratedreport.com/2014/en/run-simple.html>
- Dassault Systemes annual report 2014 // DassaultSystemes. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.3ds.com/fileadmin/COMPANY/Investors/Annual-Reports/PDF/2014-3DS-Annual-Report-EN.pdf>
- UBIsoft Entertainment annual report 2014 // UBIsoft Entertainment. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ecobook.eu/ubisoft/2014/druk/>

17. Sage annual report 2014 // Sage. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://content.zone-secure.net/sage/annual_report_and_accounts_2014/

18. Amdocs annual report 2014 // Amdocs. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.amdocs.com/Documents/Annual-Report2014.pdf>

REFERENCES

- Astashova, Yu. V. "Teoriia pokoleniy v marketinge" [The theory of generations in marketing]. *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya "Ekonomika i menedzhment"*, no. 1 (8) (2014): 108-114.
- Aron, D., Waller, G., and Weldon, L. "Flipping to Digital Leadership: The 2015 CIO Agenda". <http://goo.gl/Yb522C>
- "Amdocs annual report 2014". <http://www.amdocs.com/Documents/AnnualReport2014.pdf>
- Bludova, T. V. et al. *Matematychna ekonomika* [Mathematical economics]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Don, Tapscott. *Growing Up Digital: Rise of the Net Generation*. New York: McGraw-Hill, 1999.
- "Dassault Systemes annual report 2014". <http://www.3ds.com/fileadmin/COMPANY/Investors/Annual-Reports/PDF/2014-3DS-Annual-Report-EN.pdf>
- Gens, F. "IDC Predictions 2015: Accelerating Innovation – and Growth – on the 3rd Platform". <http://goo.gl/Fz9pkx>
- "Google annual report 2014" Google. https://investor.google.com/pdf/2014_google_annual_report.pdf
- "Google annual report 2014". https://investor.google.com/pdf/2014_google_annual_report.pdf
- Howe, N., and Strauss, W. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow and Company, 1991.
- "Microsoft annual report 2014" Microsoft. <https://www.microsoft.com/investor/reports/ar14/index.html>
- Murphy, W. "Reverse mentoring at work: Fostering cross-generational learning and developing millennial leaders". *Human resource management*, no. 51 (4) (2012): 549-573.
- Popova, O. O. "CIO – katalizator izmeneniy" [CIO – a catalyst for change]. <http://www.allcio.ru/download/pdf/itmanager/136/4-7.pdf>
- "R&D ranking of the world top 2500 companies". <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard14.html>
- "SAP annual report 2014". <http://sapintegratedreport.com/2014/en/run-simple.html>
- "Sage annual report 2014". http://content.zone-secure.net/sage/annual_report_and_accounts_2014/
- "UBI soft Entertainment annual report 2014". <http://www.ecobook.eu/ubisoft/2014/druk/>
- Verba, V. A. "Kontseptualni zasady vymiryuvannya rozvytku kompanii" [Conceptual bases of measurement of the company]. *Visnyk NU „Lvivska politekhnika“ Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 668 (2010): 17-23.

ПОСЛЕДЕЙСТВИЕ В ПАУТИНООБРАЗНОЙ МОДЕЛИ

© 2015 ВОРОНИН А. В., ГУНЬКО О. В.

УДК 313.42

Воронин А. В., Гунько О. В. Последействие в паутинообразной модели

Настоящая работа посвящена дальнейшему развитию традиционной паутинообразной модели «спрос – предложение» в рамках методологии, созданной Л. Вальрасом и П. Самуэльсоном. В основу построения модели положен принцип учета эффекта последействия на стороне предложения по принципу убывающей «динамической памяти». Математическая модель исследуемого процесса представлена в виде линейных разностных уравнений вольтерровского типа для динамики цены на рынке одного товара. Рассмотрен ряд моделей с вырожденными вольтерровскими ядрами специальных типов, имеющих прикладное значение в экономической динамике. Выполнен параметрический анализ устойчивости положений равновесия всех вышеуказанных моделей с числовыми расчетами. Сделан вывод о возможности применения эконометрического анализа вследствие линейности рассмотренных математических моделей.

Ключевые слова: цена, объем, спрос, предложение, баланс, устойчивость, колебания, резонанс.

Рис.: 1. **Формул:** 29. **Библ.:** 8.

Воронин Анатолий Витальевич – кандидат технических наук, доцент, кафедра высшей математики и экономико-математических методов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: voronin61@ukr.net

Гунько Ольга Владимировна – кандидат физико-математических наук, доцент, кафедра высшей математики и экономико-математических методов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: gunko-olga@lenta.ru

УДК 313.42

UDC 313.42

Воронін А. В., Гунько О. В. Післядія в паутиноподібній моделі

Представлена робота присвячена подальшому розвитку традиційної паутиноподібної моделі «попит – пропозиція» в рамках методології, створеної Л. Вальрасом і П. Самуельсоном. В основу побудови моделі покладено принцип урахування ефекту післядії на боці пропозиції за принципом спадної «динамічної пам'яті». Математична модель досліджуваного процесу представлена у вигляді лінійних різницевих рівнянь вольтерівського типу для динаміки ціни на ринку одного товару. Розглянуто ряд моделей з виродженими вольтерівськими ядрами спеціальних типів, що мають прикладне значення в економічній динаміці. Виконано параметричний аналіз стійкості положень рівноваги всіх вищевказаних моделей з числовими розрахунками. Зроблено висновок про можливість застосування економічного аналізу внаслідок лінійності розглянутих математичних моделей.

Ключові слова: ціна, обсяг, попит, пропозиція, баланс, стійкість, коливання, резонанс.

Рис.: 1. **Формул:** 29. **Бібл.:** 8.

Воронін Анатолій Віталійович – кандидат технічних наук, доцент, кафедра вищої математики та економіко-математичних методів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: voronin61@ukr.net

Гунько Ольга Володимирівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра вищої математики й економіко-математичних методів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: gunko-olga@lenta.ru

Voronin A. V., Hunko O. V. Aftereffect in the Cobweb Model

The present work is aimed at further development of the traditional Cobweb model of «demand-supply» in the framework of methodology created by L. Walras and P. Samuelson. The basis for constructing the model is the principle of consideration of the aftereffects on the part of supply on the principle of decreasing «dynamic memory». The mathematical model of the explored process is presented in the form of linear difference equations of Volterra type for the dynamics of prices at the single commodity market. A number of models with degenerated Volterra kernels of special types that have practical value in the economic dynamics has been considered. A parametric stability analysis analysis of equilibrium positions for all above indicated models with numerical calculations has been accomplished. Conclusion on possibility of applying the econometric analysis due to the linearity of the considered mathematical models has been made.

Key words: price, volume, demand, supply, balance, stability, variances, resonance.

Pic.: 1. **Formulae:** 29. **Bibl.:** 8.

Voronin Anatolii V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Mathematics and Economic and Mathematical Methods, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: voronin61@ukr.net

Hunko Olha V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Mathematics and Economic and Mathematical Methods, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: gunko-olga@lenta.ru

Економічна наука оперує такими поняттями, як кількість товарів і їх ціна. На кожному ринку існують групи продавців і покупців. В моделі одного ринку змінними, т. є. залежними від часу, є обсяги купуваних і продаваних товарів, а також їх ціни. Базовим принципом моделювання ринкового взаємодіяння є формування балансових співвідношень між обсягами попиту і пропозиції товару. П. Самуельсон [1] утверджує, що задачею порівняльної статистики є дослідження процесу детермінування рівно-

важних значень деяких невідомих змінних при заданих умовах (функціональних співвідношеннях) і різних даних (параметрах). Тобто, в найпростішому випадку на одному ринку два незалежних аналітичних вирази для попиту і пропозиції своїм перетинком визначають рівноважні ціну і обсяг.

Проблема спільної дії попиту і пропозиції як індикаторів, що визначають кількісні зв'язки між обсягом товару і ціною на даному ринку, дуже точно охарактеризована А. Маршаллом [2]:

«Мы могли бы с равным основанием спорить о том, что регулируется ли стоимость полезностью или издержками производства, как и о том, разрезает ли кусок бумаги верхнее или нижнее лезвие ножниц. Действительно, когда лезвие удерживается в неподвижном состоянии, а резание осуществляется движением другого лезвия, мы можем, как следует не подумав, утверждать, что резание производит второе, однако такое утверждение не является совершенно точным, и оправдать его можно лишь претензией на простую популярность, а не строго научным описанием совершаемого процесса».

В настоящей работе будут рассматриваться динамические модели взаимодействия спроса и предложения как функции цены в дискретном времени. Иначе говоря, время принимает только целочисленные значения $t = 0, 1, 2, \dots, n$, а цена, соответственно, определяется как $p(0), p(1), p(2), \dots, p(n)$. При этом предполагается заданный явный вид функции спроса $D(p)$ и функции предложения $S(p)$. Одной из самых простых моделей принято считать так называемую «паутинообразную» модель ценообразования. Хорошо известно, следуя Р. Аллену, что динамическая модель получается при условии реагирования предложения на возникающий спрос только после определенного временного лага. Это может случиться, если для производства и доставки на рынок рассматриваемого товара требуется определенный интервал времени. Не конкретизируя вид функций спроса и предложения, функциональное взаимодействие имеет представление:

$$D(p_{n+1}) = S(p_n), \quad (1)$$

с известным начальным значением цены p_0 . Если ввести понятие конечной разности для величины спроса в виде $\Delta D(p_n) = D(p_{n+1}) - D(p_n)$, то по формуле (1) получим иное представление:

$$\Delta D(p_n) = S(p_n) - D(p_n). \quad (2)$$

Модель (2) имеет простой экономический смысл: движущей силой процесса и предложения есть наличие избыточного спроса $\Delta D(p)$. При $\Delta D(p) = 0$ реализуется статический равновесный режим. Формулы (1) и (2) являются базовыми для построения различных моделей ценообразования при одношаговом запаздывании.

Рассмотрим несколько иное динамическое взаимодействие спроса и предложения, при котором спрос в настоящий момент времени равен суммарному предложению от всех прошлых временных шагов. Наиболее простой моделью распределенного запаздывания считается убывающая геометрическая прогрессия, имеющая смысл «динамической памяти» о предыдущих состояниях исследуемой системы.

Данную модель предьявим в форме соотношения:

$$D(p_{n+1}) = \sum_{i=0}^n (1-b)b^{n-i} S(p_i), \quad (3)$$

где $0 < b < 1$ – знаменатель убывающей геометрической прогрессии. В результате преобразований (3) нетрудно получить

$$D(p_{n+1}) = b \sum_{i=0}^{n-1} (1-b)b^{n-i-1} S(p_i) + (1-b)S(p_n),$$

или

$$D(p_{n+1}) = b \sum_{i=0}^{n-1} (1-b)b^{n-i-1} S(p_i) + (1-b)S(p_n). \quad (4)$$

Вычитая из левой и правой частей (4) величину $D(p_n)$, имеем

$$\Delta D(p_n) = (1-b)(S - D(p_n)). \quad (5)$$

По аналогии с формулой (2) можно утверждать, что в случае геометрически распределенного запаздывания приращение спроса пропорционально фактической разнице между спросом и предложением.

Предположим, что имеет место ситуация на рынке, когда допустимо считать зависимости спроса и предложения от цены линейными функциями:

$$D(p) = d_0 - d_1 p, \quad S(p) = S_1 p - S_0, \quad (6)$$

где d_0, d_1, S_0, S_1 – положительные постоянные параметры. Из равенства $D(p) = S(p)$ легко определить единственное положение равновесия:

$$p^* = \frac{S_0 + d_0}{S_1 + d_1}. \quad (7)$$

В условиях действия модели (1) имеет место

$$d_0 - d_1 p_{n+1} = S_1 p_n - S_0.$$

С учетом (7) последнее выражение трансформируется к виду

$$\tilde{p}_{n+1} = -\frac{S_1}{d_1} \tilde{p}_n, \quad (8)$$

где $\tilde{p}_n = p_n - p^*$ – отклонение от равновесной цены. Решение (8) имеет явное представление:

$$\tilde{p}_n = \left(\frac{-S_1}{d_1} \right)^n (p_0 - p^*). \quad (9)$$

Очевидно [3], что при $S_1 > d_1$ имеют место взрывные колебания, а при $S_1 < d_1$ – затухающие колебания. В случае $S_1 = d_1$ будут чередоваться значения p_0 и $-p_0$, т. е. будут происходить регулярные колебания с постоянной амплитудой.

В случае экономического механизма формирования рыночной цены с учетом эффекта последействия, описываемого при помощи уравнений (5) – (7), получим разностное соотношение:

$$-d_1(p_{n+1} - p_n) = (1-b)((S_1 + d_1)p_n - S_0 - d_0).$$

После замены $\tilde{p}_n = p_n - p^*$ следует:

$$\tilde{p}_{n+1} = \left(b - (1-b) \frac{S_1}{d_1} \right) \tilde{p}_n. \quad (10)$$

Для уравнения (10) нетрудно предьявить явное решение

$$\tilde{p}_n = \left(b - (1-b) \frac{S_1}{d_1} \right)^n (p_0 - p^*),$$

а, возвращаясь к исходной переменной p_n , будем иметь

$$p_n = p^* + \left(b - (1-b) \frac{S_1}{d_1} \right)^n (p_0 - p^*). \quad (11)$$

Для получения устойчивых решений (11) необходимо и достаточно выполнения условия

$$\left| b - (1-b) \frac{S_1}{d_1} \right| < 1,$$

что, в свою очередь, равносильно следующему неравенству:

$$\frac{S_1}{d_1} < \frac{1+b}{1-b}. \quad (12)$$

Следует обратить внимание на то обстоятельство, что всегда справедливо $\frac{1+b}{1-b} > 1$ при любых $b (0 < b < 1)$.

Например, неравенство (12) при $b = \frac{1}{2}$ примет вид

$$\frac{S_1}{d_1} < 3.$$

Также отметим, что при выполнении условия устойчивости (12) цена $p(n)$ будет совершать колебания вокруг равновесия p^* с затухающей амплитудой.

В самом общем случае распределенного запаздывания используется балансовое выражение

$$D(p_n) = \sum_{i=0}^{n-1} K(n-1, i) S(p_i), \quad (13)$$

где $K(n-1, i)$ – весовые коэффициенты предшествующих временных шагов на стороне предложения.

Если в (13) подставить формулы (6), то получим

$$d_0 - d_1 p_n = \sum_{i=0}^{n-1} K(n-1, i) (S_1 p_i - S_0),$$

или

$$p_n + \lambda \sum_{i=0}^{n-1} K(n-1, i) p_i = r_n, \quad (14)$$

где $\lambda = \frac{S_1}{d_1}$, $r_n = \frac{d_0 + S_0 \sum_{i=0}^{n-1} K(n-1, i)}{d_1}$.

Уравнение (14) есть ни что иное как разностное линейное уравнение вольтерровского типа для нахождения цены $p(n)$.

По поводу решения уравнения (14) в самом общем случае можно сказать, что оно имеет представление в форме

$$p_n = r_n + \sum_{i=0}^{n-1} R(n-1, i) \cdot r_i, \quad (15)$$

где $R(n-1, i)$ – резольвента уравнения (14). Важным здесь является тот факт, что резольвента $R(n-1, i)$ зависит только лишь от вида ядра $K(n-1, i)$, i и не зависит от правой части r_n .

В значимом частном случае, когда ядро $K(n-1, i)$ является разностным, т. е. $K(n-1, i) = K(n-1-i)$, представляется удобным применять Z преобразование,

$$p(z) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{p_k}{z^k}.$$

Используя данное преобразование по отношению к уравнению (14), получим алгебраическое уравнение для $p(z)$:

$$\frac{d_0 z}{z-1} - d_1 p(z) = \frac{K(z)}{z} \left(S_1 p(z) - \frac{S_0 z}{z-1} \right),$$

или

$$p(z) = \frac{z}{z-1} \frac{d_0 + \frac{K(z)}{z} S_0}{d_1 + \frac{K(z)}{z} S_1}, \quad (16)$$

где $\frac{K(z)}{z}$ – преобразование ядра $K(n-1-i)$. Зная явный вид $K(z)$ при помощи таблиц обратного преобразования может быть найдено $p(n)$ без необходимости явного вычисления резольвенты $R(n-1, i)$.

Рассмотрим еще один важный частный случай, когда ядро $K(n-1-i)$ является вырожденным, т. е. допускает разделение переменных, например,

$K(n-1, i) = \frac{\eta(i)}{\varphi(n)}$. В таком случае будем иметь

$$D(p_n) = \frac{1}{\varphi(n)} \sum_{i=0}^{n-1} \eta(i) S(p_i).$$

Формальный переход на $n+1$ -й шаг даёт

$$D(p_{n+1}) = \frac{1}{\varphi(n+1)} \sum_{i=0}^{n-1} \eta(i) S(p_i)$$

и далее

$$D(p_{n+1}) = \frac{1}{\varphi(n+1)} (\varphi(n) D(p_n) + \eta(n) S(p_n)).$$

Если выбрать $\eta(n) = \varphi(n+1) - \varphi(n) = \Delta\varphi(n)$, то

$$\Delta D(p_n) = \frac{\Delta\varphi(n)}{\varphi(n+1)} (S(p_n) - D(p_n)). \quad (17)$$

Формула (17) демонстрирует нам нестационарную зависимость приращения спроса от избыточного спроса, кроме случая $\Delta\varphi(n) = c\varphi(n+1)$, где c – константа (очевидно, что это прямо соответствует геометрической прогрессии). С учётом линейных связей (6) уравнение (17) примет форму

$$-d_1(p_{n+1} - p_n) = \left(1 - \frac{\varphi(n)}{\varphi(n+1)} \right) ((S_1 + d_1)p_n - (S_0 + d_0)).$$

Пусть $x_n = p_n - \frac{S_0 + d_0}{S_1 + d_1} = p_n - p^*$, и тогда

$$\frac{-(x_{n+1} - x_n)}{1 + \frac{S_1}{d_1}} = \left(1 - \frac{\varphi(n)}{\varphi(n+1)} \right) x_n$$

или

$$x_{n+1} = \left((1 + \lambda) \frac{\varphi(n)}{\varphi(n+1)} - \lambda \right) x_n, \quad \lambda = \frac{S_1}{d_1}. \quad (18)$$

Очевидно, что (18) имеет простое решение

$$x(n) = \prod_{i=1}^{n-1} \left[(1+\lambda) \frac{\varphi(i)}{\varphi(i+1)} - \lambda \right] x_0, \quad x_0 = p_0 - p^*. \quad (19)$$

Исследуем один важный частный случай, при котором спрос в настоящий момент определяется средним арифметическим предложения во все предыдущие временные шаги, т. е.

$$D(p_n) = \frac{1}{n} \sum_{i=0}^{n-1} S(p_i).$$

Нетрудно показать, что уравнение (18) преобразуется к виду

$$x_{n+1} = \left((1+\lambda) \frac{n}{n+1} - \lambda \right) x_n$$

и допускает упрощение

$$x_{n+1} = \frac{n-\lambda}{n+1} x_n. \quad (20)$$

Решение (19), соответственно, получается в форме

$$x_{n+1} = \prod_{i=1}^{n-1} \frac{i-\lambda}{i+1} x_0 = \frac{\Gamma(n-\lambda)}{\Gamma(n+1)} x_0, \quad (21)$$

где $\Gamma(n)$ – гаммафункция, причем $\Gamma(n+1) = n!$. Возвращаясь к исходной переменной $p(n)$, имеем

$$p_n = \frac{\Gamma(n-\lambda)}{\Gamma(n+1)} p_0 + \left(1 - \frac{\Gamma(n-\lambda)}{\Gamma(n+1)} \right) p^*. \quad (22)$$

Также следует отметить, что решения (21) и (22) равномерно устойчивы, т. к. отношение гаммафункций, присутствующих в решениях, ограничено [5]. На

рис. 1 представлены зависимость (21) от числа шагов при различных значениях λ . Данную величину следует понимать как отношение эластичности предложения к эластичности спроса.

Предположим, что в уравнении (14) имеется вырожденное ядро общего вида:

$$K(n-1, i) = -\frac{1}{\lambda} \sum_{j=1}^m \xi_j(n) \eta_j(i).$$

В таком случае из (14) получим соотношение:

$$p_n = \sum_{i=0}^{n-1} \sum_{j=1}^m \xi_j(n) \eta_j(i) p_i + r_n. \quad (23)$$

Домножим обе части на $\eta_j(n)$, $j = \overline{1, m}$ (23) и введем новую переменную $y_j(n) = \sum_{i=0}^{n-1} \eta_j(i) p_i$. При этом оче-

видно, что $\eta_j(n) p_n = y_j(n+1) - y_j(n)$. В результате преобразований получим:

$$y_j(n+1) = y_j(n) + \eta_j(n) \sum_{i=1}^m \xi_i(i) y_i(n) + \eta_j(n) r_n, \quad (24)$$

$$j = \overline{1, m},$$

$$p_n = \sum_{i=1}^m \xi_i(n) y_i(n) + r_n. \quad (25)$$

Система уравнений (24), (25) является замкнутой и вполне удобна для численного определения искомой цены $p(n)$. Представим (24) в векторно-матричной форме

$$Y(n+1) = A(n)Y(n) + Q(n), \quad (26)$$

$$n := 2, 3.. 8$$

$$\lambda := 0.25$$

$$\lambda 1 := 0.4$$

$$\lambda 2 := 0.6$$

$$x(n) := \prod_{i=1}^{n-1} \frac{(i-\lambda)}{i+1}$$

$$x1(n) := \prod_{i=1}^{n-1} \frac{(i-\lambda 1)}{i+1}$$

$$x2(n) := \prod_{i=1}^{n-1} \frac{(i-\lambda 2)}{i+1}$$

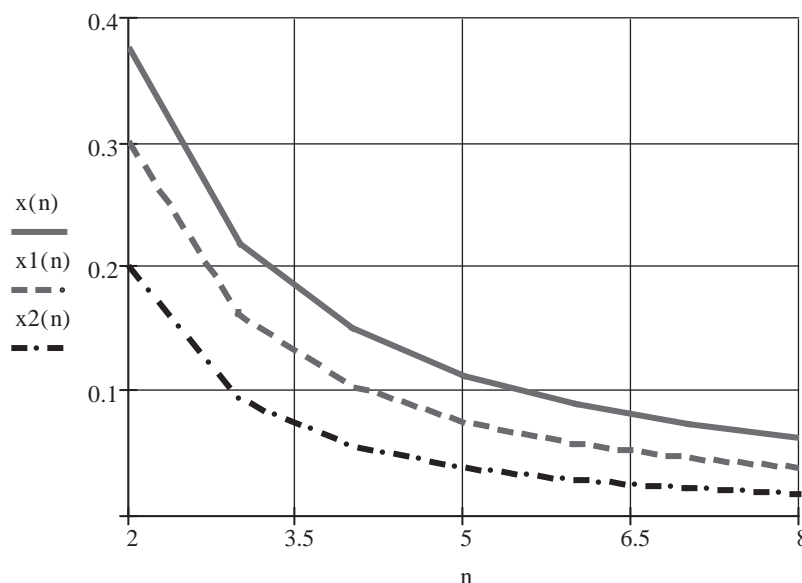

Рис. 1. Дискретная зависимость решения x_n , вычисленная по формуле (21) при различных $\lambda = 0,25; 0,4; 0,6$

где $Y(n)$ – m -мерный вектор с компонентами $y_j(n), j = \overline{1, m}$;
 $Q(n)$ – m -мерный вектор с компонентами $q_j(n)r_n,$
 $j = \overline{1, m}$;

$A(n)$ $m \times m$ – матрица с элементами

$$a_{ij}(n) = \delta_{ij} + \xi_i(n)\eta_j(n), \quad i, j = \overline{1, m};$$

$$\delta_{ij} = \begin{cases} 0, & i \neq j \\ 1, & i = j \end{cases} \text{ – символ Кронекера.}$$

Из (26) следует, что

$$Y(n) = \sum_{i=0}^{n-1} \Phi(n-1, i)Q(i),$$

где $\Phi(n-1, i) = \prod_{l=i+1}^{n-1} A(l).$

Отсюда можно получить выражение

$$p_n = \sum_{i=0}^{n-1} \sum_{j=1}^m \sum_{l=1}^m \xi_j(n)\varphi_{jl}(n-1, i)\eta_l(i)r_i + r_n. \quad (28)$$

Таким образом, очевидна формула для резольвенты:

$$R(n-1, i) = \sum_{j=1}^m \sum_{l=1}^m \xi_j(n)\varphi_{jl}(n-1, i)\eta_l(i). \quad (29)$$

ВЫВОДЫ

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что потенциал на первый взгляд «простых» моделей «спрос – предложение» далеко не исчерпан [6–8]. Мы убедились в том, какое богатое динамическое поведение может демонстрировать ценовая зависимость на рынке одного товара при попытке учитывать эффект последствия, где запаздывание играет роль возвращающей силы, генерирующей колебательные процессы. Кроме того, следует отметить линейность рассмотренных моделей, что допускает применение традиционного аппарата эконометрического анализа дискретных динамических систем. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Самуэльсон П. А. Основания экономического анализа / П. А. Самуэльсон / Пер. с англ. – СПб. : Экономическая школа, 2002. – 604 с.
2. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 3-х т. Т. 2 / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1984.
3. Аллен Р. Математическая экономия / Р. Аллен. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. – 668 с.
4. Макаров И. М. Таблица обратных преобразований Лапласа и обратных Z-преобразований: дробнорациональные выражения : учеб. пособие для ВТУЗов / И. М. Макаров, Б. М. Менский. – М. : Высшая школа, 1978. – 247 с.
5. Бобровски Д. Введение в теорию динамических систем с дискретным временем / Д. Бобровски. – М.; Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Институт компьютерных исследований, 2006. – 360 с.
6. Воронин А. В. Сложная динамика производственно-экономической системы / А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2007. – № 1-2. – С. 109 – 112.
7. Воронин А. В. Структурная неустойчивость рыночного положения фирмы / А. В. Воронин // Бизнес Информ. – 2007. – № 6. – С. 67 – 70.

8. Гунько О. В. Використання середовища Mathcad при вивченні навчальної дисципліни «Математика для економістів» / О. В. Гунько. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 288 с.

REFERENCES

- Allen, R. *Matematicheskaja ekonomija* [Mathematical economy]. Moscow: Izd-vo inostrannoy literatury, 1963.
- Bobrovski, D. *Vvedenie v teoriiu dinamichekikh sistem s diskretnym vremenem* [Introduction to the theory of dynamical systems with discrete time]. Moscow; Izhevsk, 2006.
- Hunko, O. V. *Vykorystannia seredovyshcha Mathcad pry vyvchenni navchalnoi dystsypliny «Matematyka dlia ekonomistiv»* [Using Mathcad environment in the study of the course "Mathematics for Economists"]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2010.
- Makarov, I. M., and Menskiy, B. M. *Tablitsa obratnykh preobrazovaniy Laplasy i obratnykh Z-preobrazovaniy: drobnoratsionalnye vyrazheniia* [Table of inverse Laplace transforms and inverse Z-transform: fractional rational expressions.]. Moscow: Vysshiaia shkola, 1978.
- Marshall, A. *Printsipy politicheskoy ekonomii* [Principles of Political Economy]. Moscow: Ekonomika, 1984.
- Samuelson, P. A. *Osnovaniia ekonomicheskogo analiza* [Foundations of Economic Analysis]. SPb: Ekonomicheskaja shkola, 2002.
- Voronin, A. V. "Strukturalnaia neustoychivost rynochnogo polozheniia firmy" [Structural instability of the market position of the company]. *Biznes Inform*, no. 6 (2007): 67-70.
- Voronin, A. V. "Slozhnaia dinamika proizvodstvenno-ekonomicheskoy sistemy" [The complex dynamics of production and economic system]. *Biznes Inform*, no. 1-2 (2007): 109-112.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРИПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ ВІД АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2015 РЕКОВА Н. Ю., ТАЛАН Г. О.

УДК 004.942 [336 (330.322) :330.142.211] (914)

Рекова Н. Ю., Талан Г. О. Економіко-математична модель залежності інтенсивності припливу інвестицій від амортизаційної політики в реаліях української економіки

У статті досліджено, що податково-амортизаційна політика є одним із головних інструментів щодо забезпечення стимулювання інвестиційного розвитку української економіки. Визначено, що важливим інструментом податково-амортизаційної політики є прискорена амортизація, що є певним видом податкових пільг та ефективно використовується для стимулювання інвестиційного процесу у країнах світу, зокрема у високотехнологічних економіках, оскільки моральний знос основних фондів у бюджетотворюючих галузях цих країн значною мірою перевищує фізичний, і залучення інвестицій дозволяє активно оновлювати такі фонди. Розроблено та реалізовано на основі моделі Науса – Шапіро економіко-математичну модель залежності припливу інвестицій в економіку від застосування амортизаційних норм у реаліях української економіки. За результатами реалізації моделі визначено коефіцієнти амортизації, що за інших рівних умов максимізують обсяг інвестицій в економіку як загалом, так і в окремі її галузі.

Ключові слова: інвестиційна політика, амортизаційна політика, прискорена амортизація, модель Науса – Шапіро, економіко-математична модель, амортизаційні норми, коефіцієнти.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 19. **Бібл.:** 8.

Рекова Наталія Юріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Талан Ганна Олександрівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра обліку і аудиту, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: talan-anna79@mail.ru

УДК 004.942 [336 (330.322) :330.142.211] (914)

Рекова Н. Ю., Талан А. А. Экономико-математическая модель зависимости интенсивности притока инвестиций от амортизационной политики в реалиях украинской экономики

В статье исследовано, что налогово-амортизационная политика является одним из главных инструментов по обеспечению стимулирования инвестиционного развития украинской экономики. Определено, что важным инструментом налогово-амортизационной политики является ускоренная амортизация, которую относят к налоговым льготам и эффективно используют для стимулирования инвестиционного процесса в странах мира, в том числе в высокотехнологичных экономиках, поскольку моральный износ основных фондов в бюджетобразующих отраслях этих стран в значительной степени превышает физический, и привлечение инвестиций позволяет активно обновлять такие фонды. Разработана и реализована на основе модели Науса – Шапиро экономико-математическая модель зависимости притока инвестиций в экономику от применения амортизационных норм в реалиях украинской экономики. По результатам реализации модели определены коэффициенты амортизации, которые при прочих равных условиях максимизируют объем инвестиций в экономику как в целом, так и в отдельные ее отрасли.

Ключевые слова: инвестиционная политика, амортизационная политика, ускоренная амортизация, модель Науса – Шапиро, экономико-математическая модель, амортизационные нормы, коэффициенты.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 19. **Библ.:** 8.

Рекова Наталья Юрьевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Талан Анна Александровна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра учета и аудита, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)

E-mail: talan-anna79@mail.ru

UDC 004.942 [336 (330.322) :330.142.211] (914)

Rekova N. Yu., Talan H. O. The Economic-Mathematical Model of Dependence of the Intensity of Investments Inflow from Depreciation Policy in the Realities of the Ukrainian Economy

In the article has been studied that taxation-depreciation policy is one of the main tools to ensure stimulation of investment development of the Ukrainian economy. It has been determined that an important tool for taxation-depreciation policy is accelerated depreciation, which belongs to the tax benefits and effectively use to stimulate investment in countries around the world, including in the high-tech economies, since moral depreciation of fixed assets in the budget-making industries of these countries significantly exceeds the physical, and attraction of investments allows to actively update such funds. Based on the Naus-Shapiro model, has been developed and implemented an economic-mathematical model of dependence of the investments inflow into the economy by applying depreciation regulations to the realities of the Ukrainian economy. On the results of implementation of the model, the depreciation coefficients have been determined, which ceteris paribus maximize the amount of investment in the economy as a whole as well as in the individual sectors of the economy.

Key words: investment policy, depreciation policy, accelerated depreciation, Naus-Shapiro model, economic-mathematical model, depreciation rules, coefficients.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 19. **Bibl.:** 8.

Rekova Natalia Yu. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)
E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Talan Hanna O. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Accounting and Auditing, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

E-mail: talan-anna79@mail.ru

На сучасному етапі розвитку економіки України забезпечення стимулювання інвестиційного розвитку є важливим завданням, одними з головних інструментів реалізації якого є податкова та амортизаційна політика держави [1].

Одним з інструментів податково-амортизаційної політики, які можуть застосовуватися державою для стимулювання інвестиційного розвитку промисловості, є надання податкових пільг, зокрема, у вигляді прискореної амортизації [2]. У свою чергу, одним з головних

інструментів прискореної амортизації, що можуть регулюватись з боку держави, є визначення у відповідних нормативних актах методу прискореної амортизації активів [3].

З метою ефективного використання прискореної амортизації як податкової пільги розроблено та реалізовано економіко-математичну модель залежності припливу інвестицій в економіку від застосування амортизаційних норм, що, врешті, після вирішення оптимізаційної задачі, дозволило знайти коефіцієнти амортизації, що за інших рівних умов максимізують обсяг інвестицій в економіку загалом чи в окремі її галузі [4; 5].

Щодо економіко-математичного моделювання залежності припливу інвестицій в економіку від застосування амортизаційних норм, то слід відзначити, що К. Хаус і М. Шапіро у статті [6] розробили модель залежності приросту інвестицій, зокрема, від амортизаційних відрахувань. Аби з'ясувати, наскільки визначена ними законність підходить реаліям української економіки, доцільно принаймні частково відтворити логіку виводу авторів і проаналізувати припущення, за яких вони діяли.

К. Хаус і М. Шапіро посилаються на Д. Холла та Дж. Йоргенсона [7], які аналізують амортизаційні пільги, припускаючи, що підприємство відновлює поточну дисконтовану вартість цих відрахувань відразу, щойно вони вносяться. Нехай $D_m(j)$ – функція амортизаційних відрахувань для m -го типу капіталу. Стала поточна дисконтована вартість цих відрахувань $z_m(t)$ дорівнюватиме

$$z_m(t) = \sum_{j=1}^R \frac{D_m(j)}{(1+p)^j (1+r)^j}, \quad (1)$$

де p – індекс інфляції; r – реальна процентна ставка.

Інфляція зменшує вартість z_m , оскільки амортизаційні податкові пільги не індексуються на інфляцію.

Позначимо через $\lambda_m(t)$ податкову пільгу у вигляді прискореної амортизації, що надається для m -го типу капіталу. За кожну гривню інвестицій у такий капітал підприємство відразу списує $\lambda_m(t)$, а те, що залишається $(l - \lambda_m(t))$, амортизується відповідно до звичайного графіку амортизації. Поточна вартість амортизаційних пільг з урахуванням прискореної амортизації становитиме $\lambda_m(t) + (l - \lambda_m(t))z_m(t)$. Під інвестиційною дотацією будемо розуміти величину коштів, що додатково з'явилася в розпорядженні підприємства після застосування прискореної амортизації та яку буде спрямовано на інвестиції. Тоді інвестиційні дотації для m -го типу капіталу $\zeta_m(t)$ становитимуть

$$\zeta_m(t) = (1 - \tau_d) \tau_p (\lambda_m(t) + (1 - \lambda_m(t)) z_m(t)). \quad (2)$$

Відсоткова зміна в ціні після сплати податків у зв'язку з амортизаційною премією розраховується в такий спосіб:

$$\frac{d\zeta_m(t)}{1 - \zeta_m} = \frac{(1 - \tau) \tau^\pi (1 - z_m)}{1 - (1 - \tau_d) \tau^\pi z_m} \lambda_m(t), \quad (3)$$

де $d\lambda_m(t) = \lambda_m(t)$ використовується як фіксована величина: $\lambda_m(t) = 0$, оскільки ці змінні для будь-якого заданого моменту часу мають стаціонарні значення.

Для основних фондів із дуже нетривалими періодами відновлення інвестиційна дотація є незначною. Для активу з терміном експлуатації п'ять років застосування прискореної амортизації зі ставкою 50% зменшує вартість інвестицій на 1,26% за умови номінальної процентної ставки у 5%. Таким чином, для більш тривалих періодів відновлення прискореної амортизації більшою мірою зменшує вартість інвестицій. Звернімо увагу на те, що використання активів з терміном експлуатації 20 років дозволяють отримати інвестиційну дотацію в розмірі приблизно 5% за наявності відрахувань за методом прискореної амортизації за ставкою 50%. Аби дотації були ефективними, підприємства мусять сплачувати принаймні якийсь податок на дохід. Доти, доки вони платять певний податок, величина дотації не залежить від структури капіталу.

Цілком можливо, що тимчасові інвестиційні дотації, змодельовані у статті К. Хауса та М. Шапіро, змінюватимуть відсоткову ставку, що спричинить зміну поточної вартості амортизаційних знижок. За припущення мінімальної в часі відсоткової ставки нехай

$$z_m(t) = \sum_{j=1}^R \frac{D_m(j)}{\prod_{s=0}^{j-1} (1+p)(1+r(t+s))}, \quad (4)$$

де r_{t+s} – реальна процентна ставка, що змінюється протягом одного періоду. Значимо, що

$$\prod_{s=0}^{j-1} (1+r(t+s)) = \left(\frac{1}{\beta}\right)^j \left(\frac{C(t+j)}{C(t)}\right)^{\frac{1}{\sigma}}. \quad (5)$$

Отже, можна записати (5) таким чином:

$$z_m(t) C(t)^{\frac{1}{\sigma}} = \sum_{j=1}^R \frac{D_m(j)}{(1+p)^j} \beta^j C(t+j)^{\frac{1}{\sigma}}. \quad (6)$$

Якщо величина податкової амортизації $D_m(j)$ змінюється досить повільно, тобто, якщо m -ий тип капіталу має досить тривалий період, протягом якого з нього сплачуються податки, а збурення змінних має тимчасовий характер, $z_m(t) C(t)^{\frac{1}{\sigma}}$ можна наблизити до сталого значення $z_m C^{\frac{1}{\sigma}}$. У результаті:

$$dz_m(t) \approx z_m \frac{1}{\sigma} C(t). \quad (7)$$

Повний диференціал (2) відображає зміну величини податкових втрат держави від впровадження прискореної амортизації:

$$d\zeta_m(t) = (1 - \tau_d) \tau_p ((1 - z_m) \lambda_m(t) + dz_m). \quad (8)$$

Можна записати загальне співвідношення між інвестиціями та тимчасовою інвестиційною дотацією в термінах з урахуванням прискореної амортизації.

Якщо гранична корисність споживання нееластична й адитивно сепарабельна, то в наявності точна логарифмічно-лінійна залежність між інвестиціями, споживанням та величиною податкових втрат держави від впровадження прискореної амортизації.

Нехай $u'(C(t)) = C(t)^{-\sigma}$, де σ є еластичністю міжчасового заміщення на споживання. Позначимо через $dv(t)$ відхилення змінної $v(t)$ від її сталого значення v , і нехай відхилення у відсотках $\tilde{v}(t)$ від його сталого значення, тобто, $dv(t) = v(t) - v$ і $\tilde{v}(t) = \frac{dv(t)}{v}$. Тоді, використовуючи фіксованість $q_m(t)$, за наявності тимчасової податкової пільги можна записати:

$$I_m(t) = \frac{\xi \tau_p}{1 - \xi_m} d\tilde{\zeta}_m(t) + \frac{\xi}{\sigma} C(t), \quad (9)$$

де $d\tilde{\zeta}_m(t)$ – відхилення величини інвестиційної дотації від її сталого значення ζ_m .

Якщо податкова пільга не має сукупних ефектів: $\tilde{C}(t) = 0$, то еластичність інвестиційної пропозиції ξ_m може бути визначена безпосередньо на підставі змін інвестицій.

Підставляючи (7) у (8), можна записати (9) як

$$I_m(t) = \xi \frac{\tau_p(1 - \tau_d)(1 - z_m)}{1 - \tau_p(1 - \tau_d)z_m} \lambda_m(t) + \frac{\xi}{\sigma} \frac{1}{1 - \tau_p(1 - \tau_d)z_m} C(t). \quad (10)$$

Будемо використовувати модель Хауса – Шапіро як базу. Проте, слід зазначити, що вона не враховує багатьох нюансів української економічної ситуації. До того ж, деякі припущення її авторів виглядають певною мірою сумнівними. Тому модель Хауса – Шапіро вимагає уточнення й адаптації.

Обмеження на отримання багатьох статистичних даних не дає змогу скористатися правою частиною рівняння (10). Утім, урахування інституційних умов національної економіки дозволяє стверджувати, що це можна зробити без суттєвої втрати значущості. У такому випадку (10) перетворюється на (11):

$$I_m(t) = \xi \frac{\tau_p(1 - \tau_d)(1 - z_m)}{1 - \tau_p(1 - \tau_d)z_m} \lambda_m(t), \quad (11)$$

де $I_m(t)$ – обсяг інвестицій у m -ту галузь у момент t ;
 τ_p – ставка податку на прибуток;
 τ_d – ставка податку на дивіденди;
 ξ – еластичність інвестицій;
 $\lambda_m(t)$ – амортизація для m -тої галузі в момент t ;
 z_m – сумарна за період дисконтована відносна амортизація з поправкою на інфляцію (коефіцієнт амортизації):

$$z_m = \sum_{t=T_0}^T \frac{D_m(t)}{(1 + \pi)^t (1 + r)^t}, \quad (12)$$

де $D_m(t)$ – норма амортизації для m -тої галузі в t -й момент часу;

π – коефіцієнт інфляції;

r – ставка рефінансування Національного банку України (далі – НБУ);

T_0 – початковий момент часу; T – кінцевий момент часу.

Проте, залежність (2) так само не можна використовувати в такому вигляді, постає необхідність її певної адаптації до українських економічних умов, законодавства, принципів складання статистичної звітності. Так, зокрема, згідно з українським законодавством, прибуток із дивідендів включається по ставці податку з прибутку. Також практично неможливо простежити історію амортизації всіх капітальних фондів національної економіки (чи окремої галузі), тому для розрахунку z_m замість виразу (3) береться величина зносу фондів. Крім того, К. Хаус і М. Шапіро використовують усереднені значенні низки важливих показників: коефіцієнта еластичності інвестицій, величини зносу, ставки податку на дивіденди, величини інфляції, ставки рефінансування. Очевидно, що це нагадує «середню температуру по палаті» і не може бути прийнятним – їх логічно вважати змінними в часі.

Також є проблеми з рішенням К. Хауса та М. Шапіро щодо розмірності класичного рівняння: виходячи з його логіки, результуючою змінною мусить бути не абсолютний обсяг інвестицій, як у (17), а його нормування відносно вартості основних фондів (початкової чи кінцевої) або сума амортизації.

Автори класичної моделі використовують суму галузевих норм амортизації (вибраних зі шкали). Натомість пропонується, на наш погляд, більш обґрунтоване рішення: використання абсолютної чи відносної величини втрати вартості (різниця між початковою та кінцевою вартістю фондів або співвідношення між ними), зважаючи на те, що саме ця величина наявна в базі Державного комітету статистики України.

Оптимальний варіант розрахунку коефіцієнта еластичності (на підставі визначення еластичності) доцільно обирати з декількох прийнятних: класичного – внаслідок заміни диференціала різністю; логарифмічного – також виведеного з класичної формули; альтернативного, що являє співвідношення двох величин: у чисельнику – співвідношення приросту інвестицій до їх обсягу інвестицій, у знаменнику – співвідношення приросту обсягу реалізації продукції суб'єктами господарювання до обсягу реалізації продукції суб'єктами господарювання. На підставі розрахунку кореляцій кожного з цих показників з результуючим показником пропонується розраховувати коефіцієнт еластичності альтернативним способом, оскільки саме такий варіант дає найбільший коефіцієнт кореляції.

Прискорену амортизацію в Україні дозволено лише по двох групах товарів, та і для них її здебільшого не застосовують на практиці. Тому $\lambda_m(t)$ береться тожко рівною 1 для всіх m і t .

Таким чином вираз (1) трансформується в (13):

$$I_m(t) = \xi_m(t) \left(1 - \frac{1 - \tau_p(t)}{1 - \tau_p(t)z_m(t)} \right) (z_m(t) X_m(t)), \quad (13)$$

де $X_m(t)$ – обсяг реалізації продукції m -тою галуззю в t -й момент часу.

Серед кількох варіантів розрахунку коефіцієнта еластичності: класичного (із заміною диференціала різністю); логарифмічного, що так само є наслідком класичної формули, й альтернативного:

$$\xi_m(t) = \frac{\Delta I_m(t) / I_m(t)}{\Delta X_m(t) / X_m(t)} \quad (14)$$

було обрано останній на підставі того, що саме він дає найбільшу кореляцію з результируючим показником.

Наявність численних екстерналій неекономічного характеру робить неможливим точний збіг фактичних обсягів інвестицій із отриманими за формулою (13), хоча доволі точно відтворює тенденції динаміки результируючого показника. На *рис. 1*, *рис. 2*

показано взаємне розташування зазначених величин у гривневому та доларовому вираженні, проведене на підставі розрахунків за формулами (13) та (14) статистичних даних по українській економіці (*табл. 1 – табл. 3*).

Рис. 1, *рис. 2* візуально підтверджують правильність вибору формули (13) для розрахунку обсягу інвестицій. На цій підставі аналітичний вираз (13) можна використати для розв'язання задачі оптимізації – знаходження екстремуму функції $I_m(t)$ від $z_m(t)$ – значення коефіцієнта амортизації, за якого значення $I_m(t)$ є максимальним.

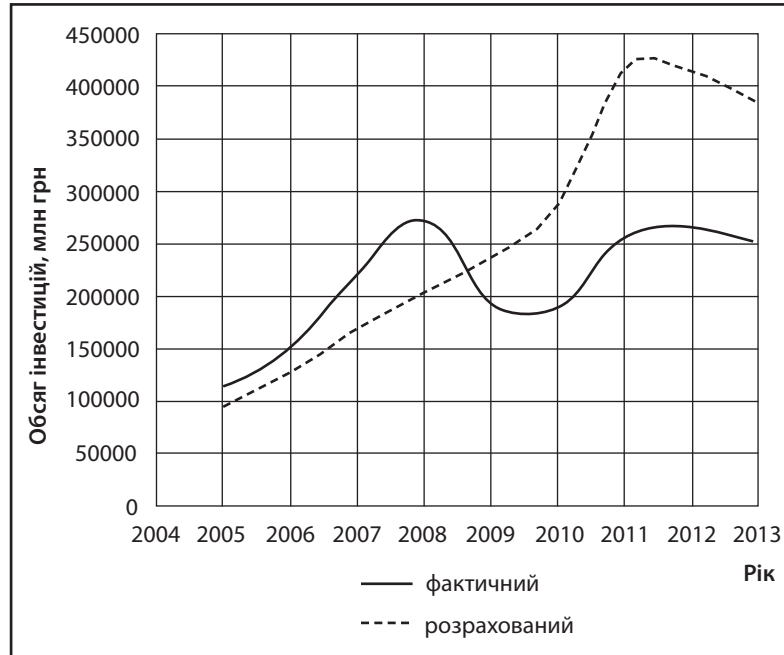

Рис. 2. Порівняння фактичної та розрахованої величини капітальних інвестицій в економіку України, млн дол. США

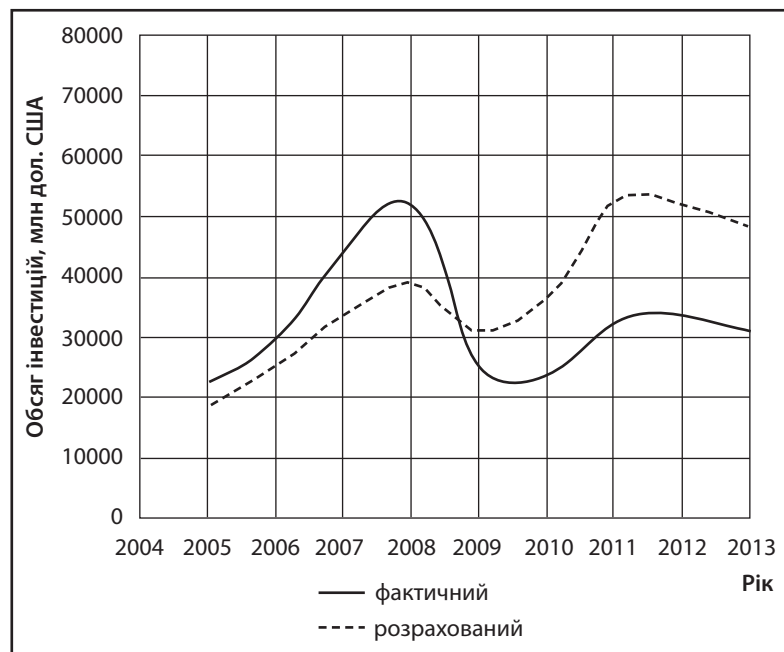

Рис. 1. Порівняння фактичної та розрахованої величини капітальних інвестицій в економіку України, млн грн

Таблиця 1

Вихідні статистичні дані для розрахунку оптимального обсягу амортизаційних відрахувань, грн

Рік	Ставка податку на прибуток	Вартість основних фондів		Амортизація	Знос	Обсяг реалізації	Фактичний обсяг інвестицій
		початкова	кінцева				
2004	0,25	1141069	587453	553616	0,485	294239	89314,195
2005	0,25	1276201	661565	614636	0,482	348841	111174,080
2006	0,25	1568890	774503	794387	0,506	413083	148972,312
2007	0,25	2047364	993346	1054018	0,515	537378	222678,865
2008	0,25	3149627	1251178	1898449	0,603	718941	272074,100
2009	0,25	3903714	1597416	2306298	0,591	591965	192878,000
2010	0,25	6648861	1731296	4917565	0,740	792899	189060,600
2011	0,235	7396952	1780059	5616893	0,759	1008313	259932,300
2012	0,21	9148017	2135987	7012030	0,767	1014907	263727,700
2013	0,19	10401324	2356962	8044362	0,773	1006281	247891,600

Таблиця 2

Вихідні статистичні дані для розрахунку оптимального обсягу амортизаційних відрахувань, дол. США

Рік	Курс \$/грн	Вартість основних фондів		Амортизація	Знос	Обсяг реалізації	Фактичний обсяг інвестицій
		початкова	кінцева				
2004	5,319	214519	110440	104079	0,485	55316	16791
2005	5,125	249029	129093	119936	0,482	68071	21694
2006	5,050	310671	153367	157304	0,506	81799	29499
2007	5,050	405419	196702	208716	0,515	106411	44095
2008	5,267	597970	237541	360429	0,603	136494	51654
2009	7,791	501041	205028	296013	0,591	75979	24756
2010	7,936	837852	218168	619684	0,740	99917	23824
2011	7,968	928379	223412	704967	0,759	126552	32624
2012	7,991	1144790	267299	877491	0,767	127006	33003
2013	7,993	1301304	294878	1006426	0,773	125895	31014

Таблиця 3

Коефіцієнти функції оптимального обсягу амортизаційних відрахувань

Рік	Еластичність інвестицій	$I_m(t)$	Розрахунковий обсяг інвестицій	
			у грн	у \$
2005	1,050	0,155	95079	18553
2006	1,132	0,160	127021	25153
2007	1,149	0,160	168601	33386
2008	0,913	0,107	202734	38490
2009	0,861	0,103	238339	30591
2010	0,732	0,058	287410	36218
2011	1,081	0,074	418015	52464
2012	1,008	0,059	413067	51692
2013	0,948	0,048	384898	48154

Рівняння (13) можна переписати таким чином:

$$I_m(t) = \xi_m(t) \frac{\tau_p(t)(1-z_m(t))}{1-\tau_p(t)z_m(t)} (z_m(t)X_m(t)) =$$

$$\xi_m(t) \left(1 - \frac{1-\tau_p(t)}{1-\tau_p(t)z_m(t)} \right) (z_m(t)X_m(t)) =$$

$$= \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{1-\tau_p(t)z_m(t)-1+\tau_p(t)}{1-\tau_p(t)z_m(t)} z_m(t) \right);$$

$$I_m(t) = \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{\tau_p(t)z_m(t)(1-z_m(t))}{1-\tau_p(t)z_m(t)} \right).$$

Для зручності введемо такі позначення:

$$I_m(t) \Rightarrow y; z_m(t) \Rightarrow x; \xi_m(t) \Rightarrow \xi; X_m(t) \Rightarrow \Xi; \tau_p(t) = \tau.$$

Тоді остаточний вираз для y виглядатиме так:

$$y = \xi \Xi \left(\frac{\tau x(1-x)}{1-\tau_p(t)x} \right). \quad (16)$$

Похідна функції y дорівнюватиме:

$$\frac{\partial y}{\partial x} = \xi \Xi \left(\frac{(\tau x(1-x))' (1-\tau x) - \tau x(1-x)(1-\tau x)'}{(1-\tau x)^2} \right) =$$

$$= \xi \Xi \left(\frac{\tau(1-2x)(1-\tau x) + \tau^2 x(1-x)}{(1-\tau x)^2} \right);$$

$$\frac{\partial y}{\partial x} = \xi \Xi \left(\frac{\tau - 2\tau x - \tau^2 x + 2\tau^2 x^2 + \tau^2 x - \tau^2 x^2}{(1-\tau x)^2} \right) a =$$

$$= \xi \Xi \tau \left(\frac{1-2x+\tau x^2}{(1-\tau x)^2} \right).$$

Необхідною умовою для екстремуму є виконання рівняння:

$$\frac{\partial y}{\partial x} = 0 \Leftrightarrow \xi \Xi \tau \left(\frac{1-2x+\tau x^2}{(1-\tau x)^2} \right) = 0;$$

$$\xi > 0, \Xi > 0, 0 < \tau < 1, 0 < x < 1, 0 < 1-\tau x < 1;$$

$$\frac{\partial y}{\partial x} = 0 \Leftrightarrow 1-2x+\tau x^2 = 0.$$

Знайдемо корені останнього рівняння:

$$\tau x^2 - 2x + 1 = 0;$$

$$x_{1,2} = \frac{1 \pm \sqrt{1-\tau}}{\tau}.$$

З умов $\tau < 1$ (ставка податку менше за 100%) і $x \leq 1$ (амортизація не може бути більше 100%) випливає, що рішення рівняння $x = \frac{1+\sqrt{1-\tau}}{\tau}$, яке, очевидно, перевищує 1, з економічних причин слід відкинути. Отже,

$$\hat{x} = \frac{1-\sqrt{1-\tau}}{\tau}. \quad (17)$$

Достатньою умовою того, що точка \hat{x} є максимумом функції y є від'ємне значення другої похідної y по x у точці \hat{x} . Друга похідна y виглядає таким чином:

$$\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = \xi \Xi \tau \left(\frac{1-2x+\tau x^2}{(1-\tau x)^2} \right)' =$$

$$= \xi \Xi \tau \frac{-2(1-\tau x)^2 + 2\tau(1-2x+\tau x^2)}{(1-\tau x)^3} =$$

$$= 2\xi \Xi \tau \frac{\tau - 2\tau x + \tau^2 x^2 - 1 + 2\tau x - \tau^2 x^2}{(1-\tau x)^3}.$$

Скорочуючи, отримуємо $\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = -2\xi \Xi \tau \frac{1-\tau}{(1-\tau x)^3}.$

У точці \hat{x} друга похідна приймає таке значення:

$$\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \Big|_{x=\frac{1-\sqrt{1-\tau}}{\tau}} = -2\xi \Xi \tau \frac{1-\tau}{\left(1-\tau \frac{1-\sqrt{1-\tau}}{\tau}\right)^3} =$$

$$= -2\xi \Xi \tau \frac{1-\tau}{\sqrt{(1-\tau)^3}} = -2\xi \Xi \frac{\tau}{\sqrt{1-\tau}},$$

т менше 1, тому $-2\xi \Xi \frac{\tau}{\sqrt{1-\tau}} < 0$, а значить і

$$\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \Big|_{x=\frac{1-\sqrt{1-\tau}}{\tau}} < 0. \text{ А це означає, що в точці } \hat{x} \text{ функція}$$

у справді досягає максимуму:

$$\hat{x} = \frac{1-\sqrt{1-\tau}}{\tau} \rightarrow \max.$$

Знайдемо максимальну величину інвестицій:

$$I_m(t) \Big|_{z_m(t)=\frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)}} =$$

$$= \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{\tau_p(t) \frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \left(1 - \frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \right)}{1-\tau_p(t) \frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)}} \right) =$$

$$= \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{\left(1 - \sqrt{1-\tau_p(t)} \right) \left(1 - \frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \right)}{\sqrt{1-\tau_p(t)}} \right) =$$

$$= \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\sqrt{1-\tau_p(t)}} - \left(\frac{1}{\sqrt{1-\tau_p(t)}} - \frac{\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\sqrt{1-\tau_p(t)}} \right) \frac{1-\sqrt{1-\tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \right);$$

$$I_m(t) \Big|_{z_m(t) = \frac{1 - \sqrt{1 - \tau_p(t)}}{\tau_p(t)}} = \\ = \xi_m(t) X_m(t) \left(\left(\frac{1}{\sqrt{1 - \tau_p(t)}} - 1 \right) - \left(- \left(\frac{1}{\sqrt{1 - \tau_p(t)}} - 1 \right) \frac{1 - \sqrt{1 - \tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \right) \right)$$

Таким чином:

$$\hat{z}_m(t) = \frac{1 - \sqrt{1 - \tau_p(t)}}{\tau_p(t)}, \quad (18)$$

при цьому оптимальна величина інвестицій дорівнюватиме:

$$I_m(t) \Big|_{z_m(t) = \hat{z}_m(t)} = \\ - \xi_m(t) X_m(t) \left(\frac{1}{\sqrt{1 - \tau_p(t)}} - 1 \right) \left(1 - \frac{1 - \sqrt{1 - \tau_p(t)}}{\tau_p(t)} \right). \quad (19)$$

ВИСНОВКИ

Отримання виразу для оптимальної величини коефіцієнтів амортизації для кожної галузі дозволить коригувати державну амортизаційну політику та визначити галузі, для яких ефективним у плані інвестиційного розвитку буде застосування прискореної амортизації. Економіко-математичне моделювання залежності інтенсивності припливу інвестицій від амортизаційної політики дозволило розробити та реалізувати модель залежності припливу інвестицій в економіку від застосування амортизаційних норм.

На підставі результатів модельної реалізації залежності припливу інвестицій в економіку від застосування амортизаційних норм можна запропонувати рекомендації щодо забезпечення застосування інструментів податкової та амортизаційної політики держави з метою інтенсифікації інвестиційного розвитку промисловості [8]. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Парнюк В. О.** Амортизація як стимул до інвестування / В. О. Парнюк // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 93 – 104.
2. **Рекова Н. Ю.** Інструменти регулювання інвестиційної діяльності в рамках податкової політики / Н. Ю. Рекова, Г. О. Талан // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 1-2 (2). – С. 12 – 15.
3. **Соколова О.** Амортизаційна політика в системі антикризового регулювання економіки / О. Соколова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 187 – 195.
4. **Овод Л. В.** Вплив амортизації основних засобів на види діяльності підприємства / Л. В. Овод // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 5, т. 1. – С. 241 – 244.
5. **Барткова Н. Н.** Амортизація основного капітала як елемент денежного потоку підприємства / Н. Н. Барткова, Э. Б. Са-

акова // Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки. – 2010. – Т. 10. – Вып. 2. – С. 71 – 82.

6. **Haus C.** Temporary Investment Tax Incentives: Theory with Evidence from Bonus Depreciation / C. Haus, M. Shapiro // American Economic Review. – 2008. – No. 98(3). – P. 737 – 768.

7. **Hall R.** Tax policy and investment behavior / R. Hall, D. Jorgenson // American Economic Review. – 1967. – Vol. 57. – P. 391 – 404.

8. **Талан Г. О.** Реструктуризація регуляторної політики держави в умовах податкового реформування / Г. О. Талан // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. XIII. – С. 319 – 324. – (Серія «Економіка», вип. 248).

REFERENCES

Bartkova, N. N., and Saakova, E. B. "Amortizatsiia osnovnogo kapitala kak element denezhnogo potoka predpriiitii" [Amortization of capital as part of the cash flow of the enterprise]. *Vestnik NGU. Seriiia "Sotsialno-ekonomicheskie nauki"* vol. 10, no. 2 (2010): 71-82.

Haus, C., and Shapiro, M. "Temporary Investment Tax Incentives: Theory with Evidence from Bonus Depreciation". *American Economic Review*, no. 98 (3): 737-768.

Hall, R., and Jorgenson, D. "Tax policy and investment behavior". *American Economic Review*, vol. 57 (1967): 391-404.

Ovod, L. V. "Vplyv amortyzatsii osnovnykh zasobiv na vydy diialnosti pidpriemstva" [The impact of depreciation on the activities of the company]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5 (2013): 241-244.

Parniuk, V. O. "Amortyzatsiia iak stymul do investuvannia" [Depreciation as a stimulus to investment]. *Ekonomika i prohnozuвання*, no. 2 (2011): 93-104.

Rekova, N. Yu., and Talan, H. O. "Instrumenty rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v ramkakh podatkovoi polityky" [Tools regulation of investment activities within the tax policy]. *Ekonomichniy chasopys-XXI*, no. 1-2 (2) (2014): 12-15.

Sokolova, O. "Amortyzatsiina polityka v systemi antykrizovoho rehuliuвання ekonomiky" [Depreciation policy crisis in the system of economic regulation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 1 (2012): 187-195.

Talan, H. O. "Restrukuryzatsiia rehuliatornoj polityky derzhavy v umovakh podatkovoho reformuvannia" [Restructuring of state regulatory policy in terms of tax reform]. *Rozvytok ekonomichnykh metodiv upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu ta ekonomikoiu pidpriemstva. Seriiia «Ekonomika»*, vol. XIII, no. 248 (2012): 319-324.

ОПТИМАЛЬНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ КРЕДИТНОГО ТА ДЕПОЗИТНОГО ПРОДУКТІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

© 2015 ДРОЗД А. О.

УДК 336.71

Дрозд А. О. Оптимальне ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку

У статті розглядається процес визначення оптимальних кредитної та депозитної ставок комерційного банку, що максимізує капітал банку на кінець періоду керування. Для вирішення цієї задачі було використано модель банку, в якій депозити та кредити представляються як грошові потоки, що залежать від кредитної та депозитної ставок відповідно. Надано короткий опис моделі та перелік припущень, на яких вона базується. На основі моделі була поставлена задача максимізації капіталу за умови керування кредитною та депозитною ставкою. Для вирішення цієї задачі було проведено чисельне моделювання методом покоординатного спуску. Знайдено, що оптимальні кредитна та депозитна ставки залежать від капіталу банку на початок періоду керування та параметрів функцій попиту на кредити та пропозиції депозитів. Чим вищий капітал банку на початок періоду керування, тим меншими є оптимальні кредитна та депозитна ставки, однак, починаючи з певного рівня капіталу і вище, оптимальні ставки не зменшуються. Також оптимальні ставки зменшуються в часі по мірі збільшення капіталу до зазначеного рівня. Відповідно, зменшується обсяг залучених депозитів та збільшується до певного рівня обсяг виданих кредитів.

Ключові слова: банк, модель банку, кредити, депозити, ціноутворення кредитів, ціноутворення депозитів, оптимальне ціноутворення, максимізація капіталу.

Рис.: 12. **Табл.:** 2. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 20.

Дрозд Андрій Олександрович – аспірант, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: andriydrozd@gmail.com

УДК 336.71

Дрозд А. А. Оптимальное ценообразование кредитного и депозитного продуктов коммерческого банка

В статье рассматривается процесс определения оптимальных кредитной и депозитной ставок коммерческого банка, который максимизирует капитал банка на конец периода управления. Для решения этой задачи была использована модель банка, в которой депозиты и кредиты представляются как денежные потоки, зависящие от кредитной и депозитной ставок соответственно. Было дано краткое описание модели и перечень допущений, на которых она базируется. На основании модели была поставлена задача максимизации капитала при условии управления кредитной и депозитной ставками. Для решения этой задачи было проведено численное моделирование методом покоординатного спуска. Найдено, что оптимальные кредитная и депозитная ставки зависят от капитала банка на начало периода управления и от параметров функций спроса на кредиты и предложения депозитов. Чем выше капитал банка на начало периода управления, тем меньшими являются оптимальные кредитная и депозитная ставки, однако, начиная с некоторого уровня капитала и выше, оптимальные ставки не уменьшаются. Также оптимальные ставки уменьшаются со временем по мере увеличения капитала до указанного уровня. Соответственно, уменьшается объем привлеченных депозитов и увеличивается до некоторого уровня объем выданных кредитов.

Ключевые слова: банк, модель банка, кредиты, депозиты, ценообразование кредитов, ценообразование депозитов, оптимальное ценообразование, максимизация капитала.

Рис.: 12. **Табл.:** 2. **Формул.:** 9. **Библ.:** 20.

Дрозд Андрей Александрович – аспирант, кафедра математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: andriydrozd@gmail.com

UDC 336.71

Droz A. O. Optimal Pricing of the Credit and Deposit Products of Commercial Bank

The article considers the process of determining the optimal credit and deposit rates of commercial bank that maximizes the capital of bank at the end of the period of management. To accomplish this task, a bank model was used, in which the deposits and credits are presented as cash flows, depending on the credit and deposit rates respectively. A brief description of the model together with a list of assumptions on which it is based was provided. On the basis of the above model, the task of maximizing the capital upon condition of control over the credit and deposit rates was given. To accomplish this task, numerical simulation was carried out using the method of coordinate-wise convergence. It has been found that the optimal credit and deposit rates depend on the bank's capital at the beginning of the period of management as well as on the function parameters in terms of demand for credits and supply for deposits. The higher is the bank's capital management at the beginning of the period of management, the smaller are the optimal credit and deposit rates, however, starting with some level of the capital and above, the optimal rates stay not reduced. The optimal rates will be also decreasing over time as capital increase grows up to a specified level. Consequently, the amount of attracted deposits decreases and the volume of issued credits increases up to a certain level.

Key words: bank, bank model, credits, deposits, pricing of loans, pricing of deposits, optimal pricing, maximizing the capital.

Pic.: 12. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 20.

Droz A. O. – Postgraduate Student, Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)
E-mail: andriydrozd@gmail.com

Банківська система є одним із ключових елементів національної економіки. Від її стабільної роботи залежить економічне зростання і соціальна стабільність. Одним із важливих процесів, що впливає на прибутковість і стабільну роботу банку, є ціноутворення. У даній роботі розглядається процес вибору кредитної та депозитної ставок (відсотків за кредитами та вкладками), і термін «ціноутворення» тут використовуємо саме в цьому сенсі.

Ціноутворення – одне з ключових завдань у банківській діяльності, і від нього залежить, чи врахує банк наявні на ринку ризики, чи буде прибутковим.

Питаннями ціноутворення в банківській діяльності займалися українські та зарубіжні дослідники: Р. Андерсон [1], С. Арпінг [2], І. В. Волошин [3, 4], П. Вруук [5], А. Г. Гришин [6, 7], В. І. Іваненко, О. В. Куц [12], В. О. Капустян [14], М. Кляйн [15], К. Лім [16], У. Марроу [17], М. Монті [18], Д. В. Осипенко [19], Л. Пан

[20], а також автор даної статті у попередніх роботах [8 – 11, 13].

Метою даної роботи є визначення оптимальних кредитної та депозитної ставок комерційного банку, що максимізує капітал банку на кінець періоду керування за умови, що весь прибуток використовується для збільшення капіталу, та аналіз впливу на оптимальні кредитну та депозитну ставки коефіцієнтів моделі, що уособлюють деякі ринкові умови – попит на кредити, пропозицію депозитів, конкуренцію на ринку кредитних та депозитних послуг.

Для вирішення такої задачі використаємо поточкову модель банку. У цій моделі кредитна та депозитна діяльність банку розглядається як набір вхідних по відношенню до банку (залучення депозитів та повернення кредитів позичальниками) і вихідних (повернення банком депозитів з відсотками та видача кредитів позичальникам) грошових потоків. Грошовий потік являє собою певний обсяг коштів за одиницю часу.

Як сказано автором у [11], «потокова модель банку має ряд особливостей. Потоки в моделі неперервні. Кошти, які надійшли одним із вхідних потоків, можуть бути використані для формування вихідного потоку іншого типу. Тобто, увійшовши до банку, гроші знеособлюються та змішуються у єдину грошову масу, яка може бути використана для формування кожного із трьох вихідних потоків у довільних пропорціях. Потокова модель банку зручна для розгляду різноманітних задач з точки зору теорії керування».

Отже, для вирішення поставленої задачі були сформульовані такі завдання:

1. Опис припущень, необхідних для побудови моделі банку.
2. Побудова двоконтурної балансової потокової моделі банку без запізнення.
3. Постановка задачі оптимального керування і визначення оптимальної кредитної та депозитної ставок, максимального прибутку та максимального капіталу банку на кінець періоду.
4. Аналіз змін оптимальних кредитної та депозитної ставок, прибутку та капіталу в залежності від зміни ринкових умов.

Припущення моделі [8]:

Припущення А.1. Весь прибуток використовується для збільшення капіталу.

Оскільки весь прибуток використовується для збільшення капіталу, ми можемо записати співвідношення

$$\dot{x}(t) = p(t),$$

де $x(t)$ – капітал комерційного банку в момент часу t ;

$\dot{x}(t)$ – приріст капіталу в момент часу t ;

$p(t)$ – прибуток комерційного банку в момент часу t .

Оскільки банк займається і кредитною, і депозитною діяльністю, його прибуток складається з процентного доходу від кредитної та депозитної діяльності й дорівнює різниці між сумарним обсягом вхідних потоків (повернених кредитів з відсотками та залучених депозитів) та сумарним обсягом вихідних потоків (виданих

кредитів та повернених вкладникам депозитів з відсотками) у грошових одиницях:

$$p(t) = K_{in}(t) - K_{out}(t) + D_{in}(t) - D_{out}(t),$$

де $K_{in}(t)$ – обсяг повернених з відсотками кредитів в момент часу t , у грошових одиницях;

$K_{out}(t)$ – обсяг виданих кредитів в момент часу t ;

$D_{in}(t)$ – обсяг залучених депозитів в момент часу t ;

$D_{out}(t)$ – обсяг повернених з відсотками депозитів в момент часу t .

Припущення А.2. Обсяг виданих кредитів (у грошових одиницях) у певний момент часу залежить від кредитної ставки в цей момент часу та двох лінійних коефіцієнтів (що можуть мати економічний сенс). У такому разі є сенс у керуванні кредитною ставкою.

Припущення А.3. Залежність між загальним обсягом виданих кредитів та кредитною ставкою є оберненою, тобто з вищою кредитною ставкою за інших незмінних умов банк видаватиме менший загальний обсяг кредитів. Що логічно відповідає функції попиту на кредити – з більшою ціною товару (кредиту) менша кількість покупців зможе дозволити собі його купити.

Припущення А.4. Форма залежності обсягу виданих кредитів від кредитної ставки лінійна. Як найпростіший вираз функції попиту для ілюстрації використання моделі.

Припущення А.5. Кредитна ставка є невід'ємною. Банк не доплачує кредиторам – не працює собі у збиток.

Припущення А.6. Відсутня диференціація кредитних продуктів, кредитна ставка єдина.

Оскільки залежність між обсягом виданих кредитів та кредитною ставкою обернена та лінійна, ми можемо записати її у вигляді

$$K_{out}(t) = \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)),$$

де K, b – коефіцієнти лінійної залежності;

$u_K(t)$ – кредитна ставка в момент часу t .

Хоча K і b вводяться лише як коефіцієнти, можна надати їм трактування в економічному сенсі.

При нульовій кредитній ставці (тобто, мінімально допустимій для банку в цій роботі) обсяг виданих кредитів становитиме K , тому цей коефіцієнт можна трактувати як інвестиційну ємність ринку, максимальний обсяг попиту на кредити. Вважається, що він не є необмеженим. У цій роботі розглядатимемо лише випадок, коли $K \geq 0$, оскільки при $K < 0$ банк не зможе видавати кредити, яку б кредитну ставку він не обирав би.

Від коефіцієнта b залежить, на яку величину зміниться обсяг виданих кредитів, якщо змінити на певну величину кредитну ставку, тому його можна трактувати як еластичність попиту на кредити. Можна трактувати цей показник як рівень конкуренції, при збільшенні конкурентної боротьби він буде вищим. Таким чином, модель неявно враховує існування на ринку інших банківських установ. Вважатимемо, що $b > 0$, щоб виконувалося припущення про обернену форму залежності між обсягом виданих кредитів та кредитною ставкою.

Комбінацію цих показників можна вважати ринковими умовами.

Графік залежності обсягу виданих кредитів від кредитної ставки подано на рис. 1.

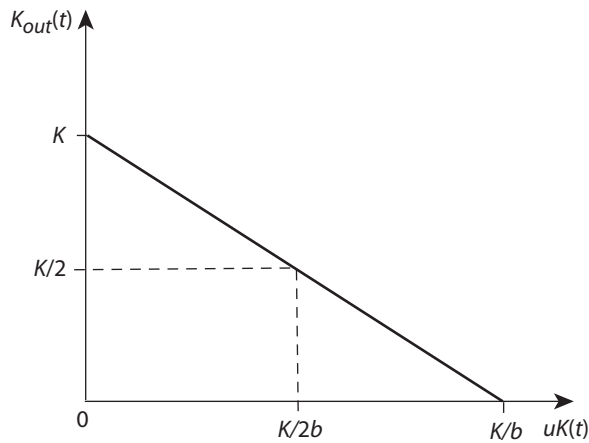

Рис. 1. Функція попиту на кредити

Припущення А.7. Кредити з відсотками повертаються гарантовано вчасно і у повному обсязі.

Оскільки кредити з відсотками повертаються у повному обсязі, то формулу для обсягу повернених кредитів з відсотками можна записати так

$$K_{in}(t) = K_{out}(t) \cdot (1 + u_K(t)),$$

або

$$K_{in} = \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) \cdot (1 + u_K(t))$$

Графік залежності обсягу повернених кредитів з відсотками від кредитної ставки подано на рис. 2.

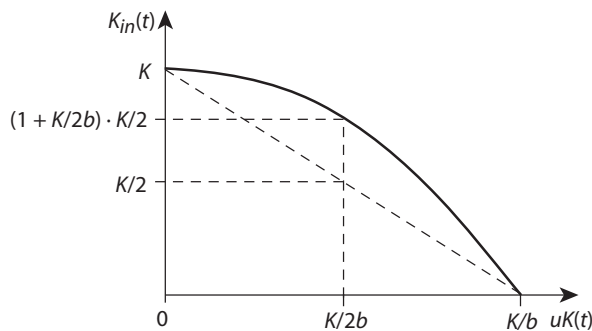

Рис. 2. Залежність обсягу повернених кредитів в момент часу t залежно від кредитної ставки в цей момент часу

Таким чином, ураховуються три (терміновість, поверненість, платність) з п'яти (терміновість, поверненість, диференційованість, забезпеченість, платність) загальних принципів кредитування.

Припущення А.8. Обсяг залучених депозитів (у грошових одиницях) в певний момент часу залежить від депозитної ставки в цей момент часу та двох лінійних коефіцієнтів (що можуть мати економічний сенс). У такому разі є сенс у керуванні депозитною ставкою.

Припущення А.9. Залежність між загальним обсягом залучених депозитів та депозитною ставкою є прямою, тобто з вищою кредитною ставкою за інших незмінних умов банк залучатиме більший загальний обсяг депозитів. Що логічно відповідає функції пропозиції грошей – з більшою ціною товару (кредиту) більша кількість продавців пропонуватиме товар.

Припущення А.10. Форма залежності обсягу залучених депозитів від депозитної ставки лінійна. Міркування аналогічні як і з функцією попиту на кредити.

Припущення А.11. Депозитна ставка є невід'ємною. Вкладники не платять банку за вклади – навпаки, банк платить вкладникам.

Припущення А.12. Обсяг залучених депозитів невід'ємний. Відповідно до параметрів лінійної залежності, може існувати більша від нуля мінімальна депозитна ставка.

Припущення А.13. Відсутня диференціація депозитних продуктів, депозитна ставка єдина.

Оскільки залежність між обсягом залучених депозитів та депозитною ставкою пряма та лінійна, можемо записати її у вигляді

$$D_{in}(t) = D + a \cdot u_D(t),$$

де D, a – коефіцієнти лінійної залежності;

$u_D(t)$ – кредитна ставка в момент часу t .

Хоча D і a вводяться лише як коефіцієнти, можна надати їм трактування в економічному сенсі.

У випадку, коли $D \geq 0$: при нульовій депозитній ставці (тобто, мінімально допустимій для банку) обсяг залучених депозитів становитиме D , тому цей коефіцієнт можна трактувати як мінімальні заощадження ринку, мінімальний обсяг пропозиції грошей. У випадку, коли $D < 0$: при нульовій депозитній ставці обсяг залучених депозитів буде від'ємним, що не допускається припущенням А.12. Тому в такому випадку депозитна ставка буде обмежена знизу не нулем, а певною величиною, коли лінія пропозиції грошей банку (попиту на депозити) буде рівною нулю (тобто, банк не залучатиме депозитів). У такому випадку:

$$D + a \cdot u_{Dmin} = 0,$$

$$u_{Dmin}(t) = \frac{-D}{a}.$$

У загальному випадку депозитна ставка обмежена знизу величиною:

$$\max\left(0; -\frac{D}{a}\right).$$

Від коефіцієнта a залежить, на яку величину зміниться обсяг залучених депозитів, якщо змінити на певну величину депозитну ставку, тому його можна трактувати як еластичність попиту на депозити. Можна трактувати цей показник, як рівень конкуренції на ринку депозитів, при збільшенні конкурентної боротьби, він буде нижчим. Таким чином, модель неявно враховує існування на ринку інших банківських установ. Вважатимемо, що $a > 0$, щоб виконувалося припущення про пряму форму залежності між обсягом залучених депозитів та депозитною ставкою.

Комбінацію показників K, b, D, a можна вважати ринковими умовами.

Графік залежності обсягу залучених депозитів від депозитної ставки подано на рис. 3.

Припущення А.14. Депозити з відсотками повертаються гарантовано вчасно і у повному обсязі.

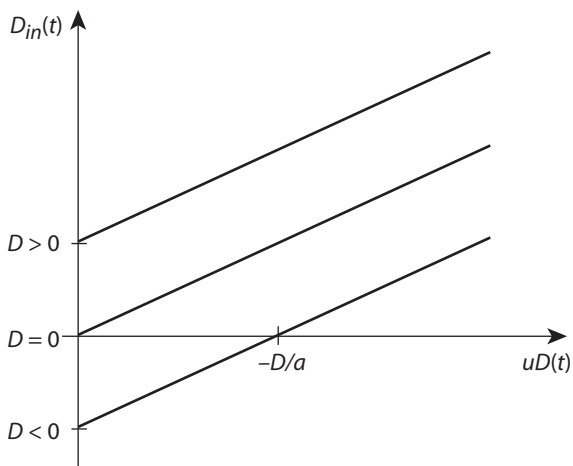

Рис. 3. Графік пропозиції депозитів за різних ринкових ситуацій ($D > 0$, $D = 0$, $D < 0$)

Припущення А.15. Не враховується можливість завчасного зняття депозиту та пролонгації. Лише опосередковано – через залежність обсягу залучених депозитів від депозитної ставки.

Оскільки депозити з відсотками повертаються у повному обсязі, то формулу для обсягу повернутих депозитів з відсотками можна записати так

$$D_{out}(t) = D_{in}(t) \cdot (1 + u_D(t)),$$

або

$$D_{out}(t) = (D + a \cdot u_D(t)) \cdot (1 + u_D(t)).$$

Графік залежності обсягу повернутих кредитів з відсотками від кредитної ставки подано на рис. 4.

Тепер приріст капіталу комерційного банку можна записати у вигляді

$$\begin{aligned} \dot{x}(t) &= p(t) = K_{in}(t) - K_{out}(t) + D_{in}(t) - D_{out}(t) = \\ &= \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) \cdot (1 + u_K(t)) - \\ &- \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) + \\ &+ (D + a \cdot u_D(t)) - (D + a \cdot u_D(t)) \cdot (1 + u_D(t)) = \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &= \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) \cdot u_K(t) - \\ &- (D + a \cdot u_D(t)) \cdot u_D(t) = \\ &= \dot{x}(t) = \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) \cdot u_K(t) - \\ &- D \cdot u_D(t) - a \cdot u_D(t)^2. \end{aligned}$$

Графік залежності приросту капіталу комерційного банку (що є його прибутком в момент часу t) подано на рис. 5.

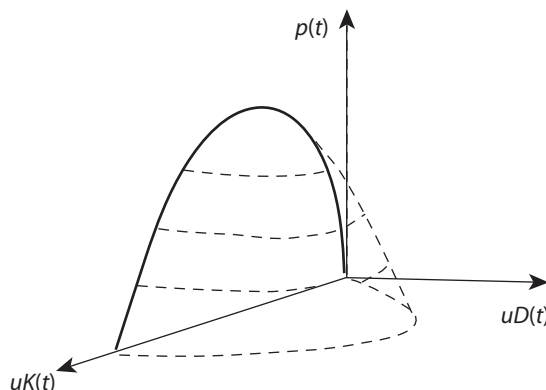

Рис. 5. Прибуток банку за різних комбінацій кредитної та депозитної ставок

Отже, на основі вищезазначених припущень, задача керування формулюється так:

$$x(T) \rightarrow \max_{u_K(t), u_D(t)},$$

$$\dot{x}(t) = \min(K - b \cdot u_K(t), x(t) + D + a \cdot u_D(t)) \cdot u_K(t) - D \cdot u_D(t) - a \cdot u_D(t)^2,$$

$$x(0) = x_0, u_K(t) \geq 0,$$

$$u_D(t) \geq \max\left(0; -\frac{D}{a}\right), 0 \leq t \leq T.$$

Використовуючи метод покоординатного спуску для таких умов: $D = 0$, $a = 16000$, $K = 8000$, $b = 16000$, $T = 10$, точність знайдених ставок 0,01, отримали такі результати для різних x_0 (табл. 1, табл. 2).

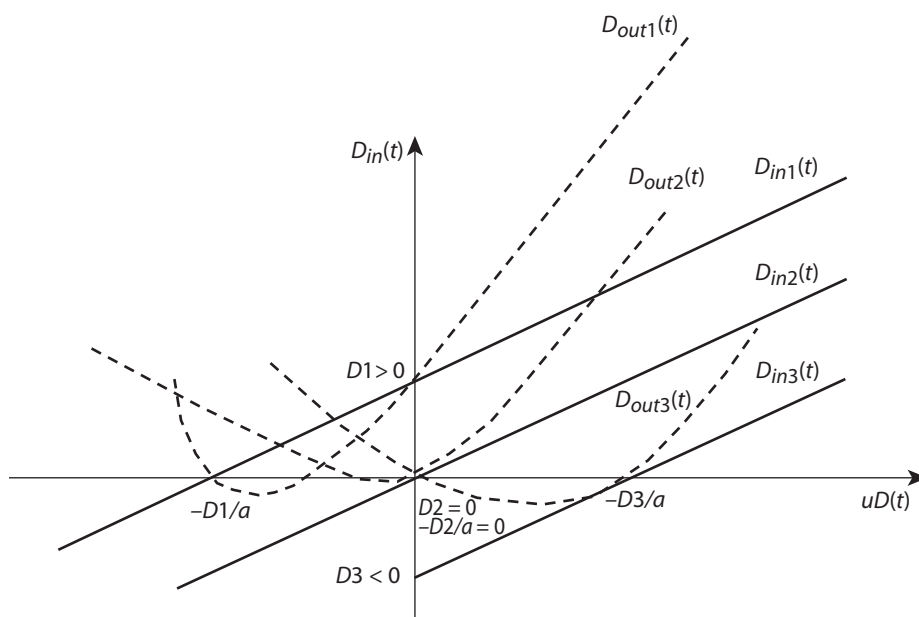

Рис. 4. Функції пропозиції депозитів за різних ринкових умов та відповідні їм обсяги повернутих депозитів

Оптимальні кредитні ставки в кожен період часу від 1 до 10 за різних капіталів на початок керування

	uk(1)	uk(2)	uk(3)	uk(4)	uk(5)	uk(6)	uk(7)	uk(8)	uk(9)	uk(10)
$x_0 = 50$	0,37	0,35	0,34	0,31	0,29	0,26	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 100$	0,37	0,35	0,33	0,31	0,28	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 200$	0,37	0,35	0,33	0,31	0,28	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 300$	0,36	0,35	0,32	0,3	0,28	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 400$	0,36	0,35	0,32	0,29	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 500$	0,36	0,34	0,32	0,29	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 1000$	0,35	0,32	0,29	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 1500$	0,33	0,3	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 2000$	0,32	0,28	0,26	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 2500$	0,3	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 3000$	0,28	0,26	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 3500$	0,27	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 4000$	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 5000$	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 8000$	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25
$x_0 = 20000$	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25

Таблиця 2. Оптимальні депозитні ставки в кожен період часу від 1 до 10 за різних капіталів на початок керування

	ud(1)	ud(2)	ud(3)	ud(4)	ud(5)	ud(6)	ud(7)	ud(8)	ud(9)	ud(10)
$x_0 = 50$	0,13	0,11	0,09	0,07	0,04	0,01	0	0	0	0
$x_0 = 100$	0,12	0,11	0,09	0,06	0,04	0,01	0	0	0	0
$x_0 = 200$	0,12	0,1	0,08	0,06	0,03	0	0	0	0	0
$x_0 = 300$	0,12	0,1	0,08	0,05	0,02	0	0	0	0	0
$x_0 = 400$	0,11	0,09	0,07	0,05	0,02	0	0	0	0	0
$x_0 = 500$	0,11	0,09	0,07	0,04	0,01	0	0	0	0	0
$x_0 = 1000$	0,09	0,07	0,05	0,02	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 1500$	0,08	0,06	0,03	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 2000$	0,06	0,04	0,01	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 2500$	0,05	0,02	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 3000$	0,03	0	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 3500$	0,02	0	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 4000$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 5000$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 8000$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
$x_0 = 20000$	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Аналіз результатів.

Як видно з табл. 1 і табл. 2, при зростанні капіталу на початок керування оптимальні кредитні та депозитні ставки залежать від цього стартового капіталу і змінюються в часі в бік зменшення.

Чим менший капітал банку на початок періоду керування, тим вищу кредитну та депозитну ставку він змушений обирати. З часом, зі зростанням капіталу, ці ставки понижуватимуться, депозитна ставка до 0 (за умови, що банк досягне рівня, коли зможе здійснювати кредитну діяльність із капіталу) (рис. 7), а кредитна ставка – до оптимальної кредитної ставки для капіталу,

з якого можна здійснювати кредитну діяльність без залучення депозитів (у розглянутому прикладі це ставка 0,25) (рис. 6).

Обсяг виданих кредитів збільшується відповідно до більшого капіталу на початок керування, і збільшується потім в часі зі збільшенням капіталу (рис. 8, рис. 9). Обсяг залучених депозитів (і, зрештою, повернутих депозитів) натомість зменшується (рис. 10, рис. 11).

Капітал банку зростає відповідно до експоненціального закону до рівня капіталу, з якого банк може здійснювати кредитну діяльність без залучення депозитів, а після цього – лінійно (рис. 12).

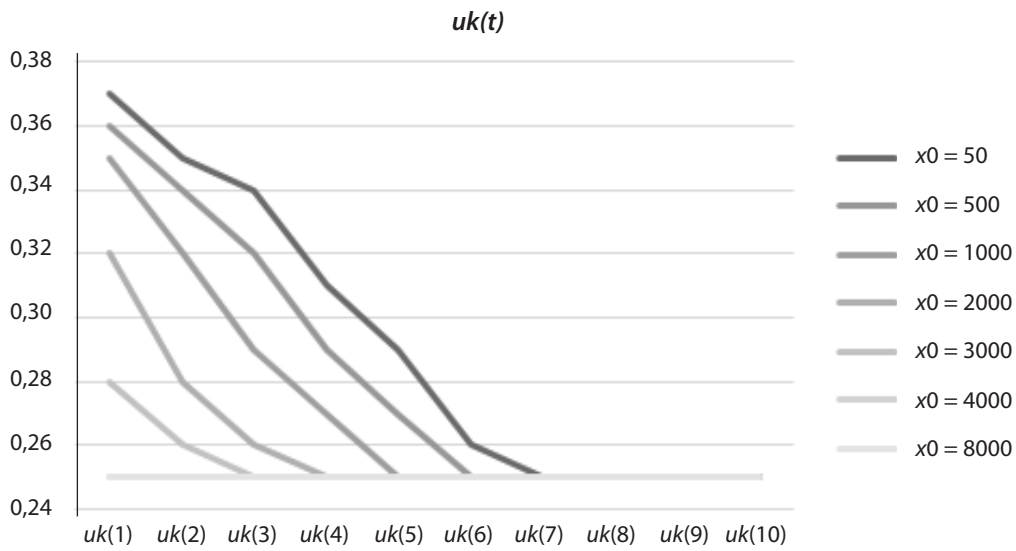

Рис. 6. Оптимальні кредитні ставки

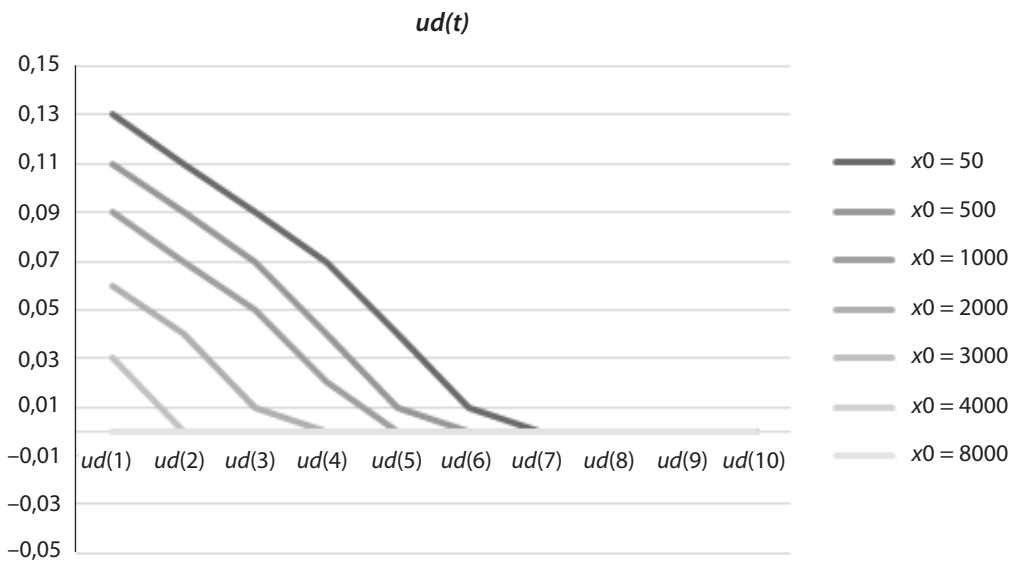

Рис. 7. Оптимальні депозитні ставки

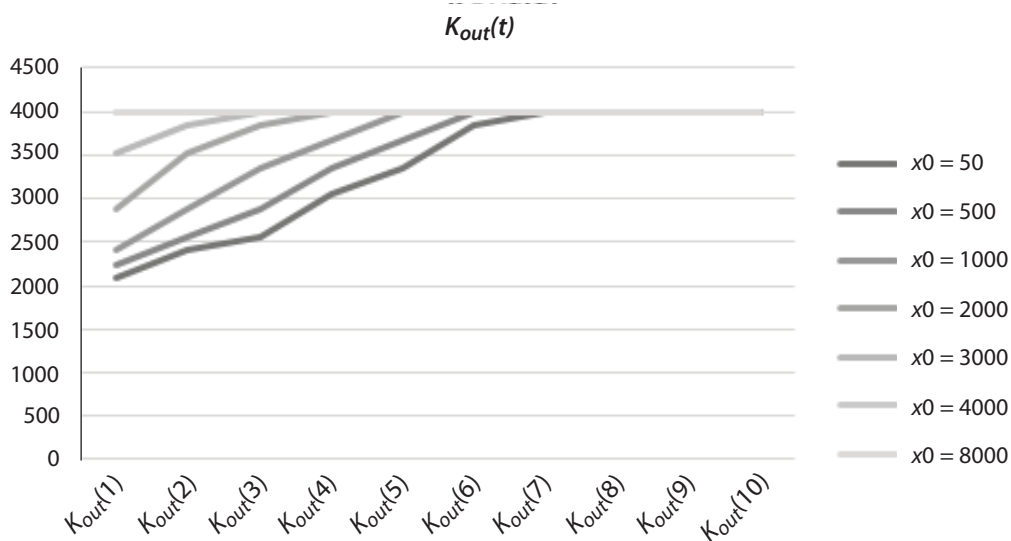

Рис. 8. Оптимальні обсяги виданих кредитів

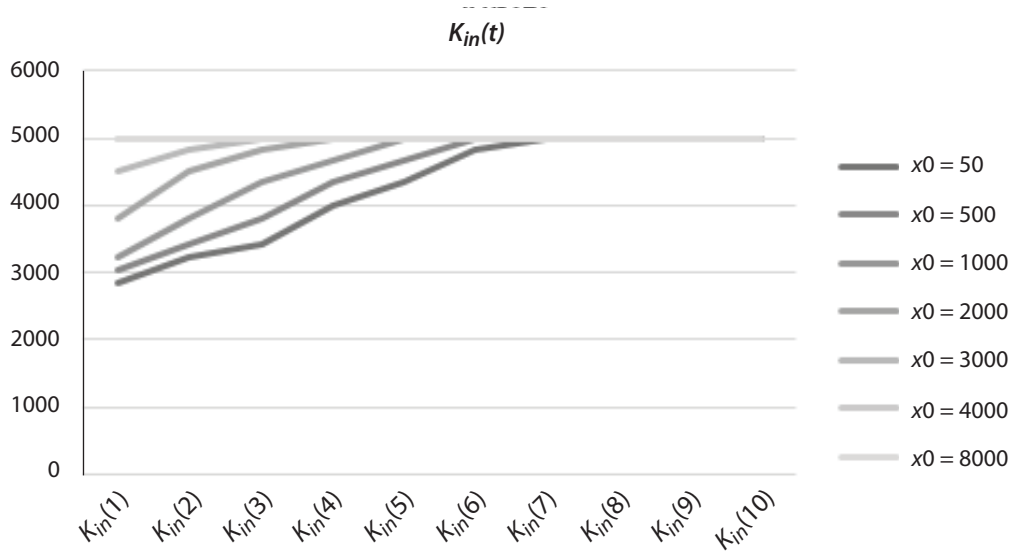

Рис. 9. Оптимальні обсяги повернених кредитів

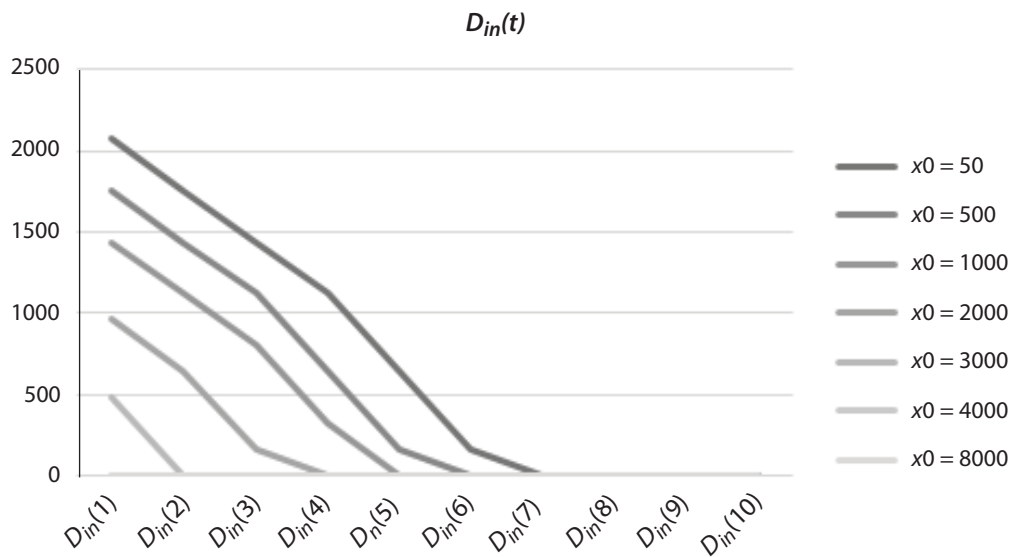

Рис. 10. Оптимальні обсяги залучених депозитів

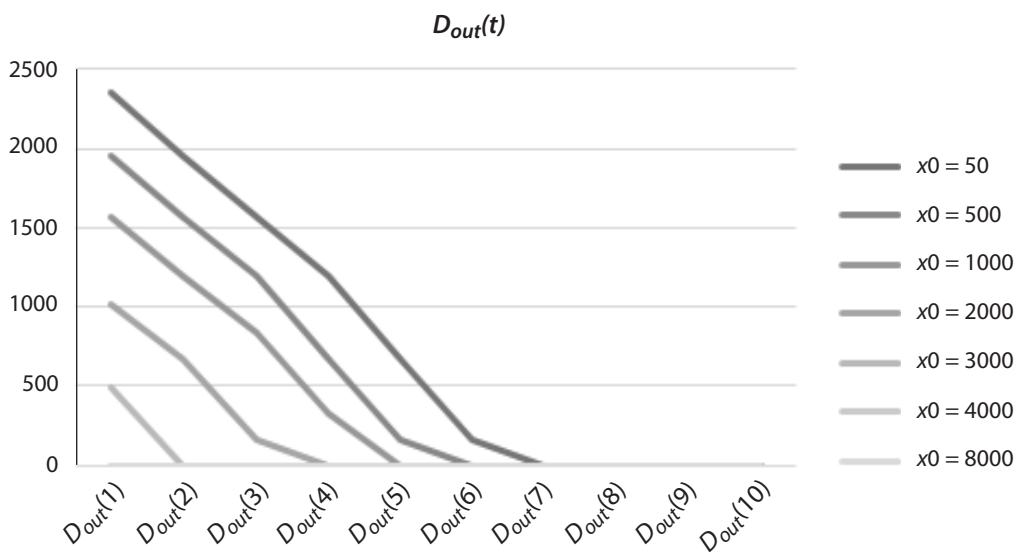

Рис. 11. Оптимальні обсяги повернених депозитів

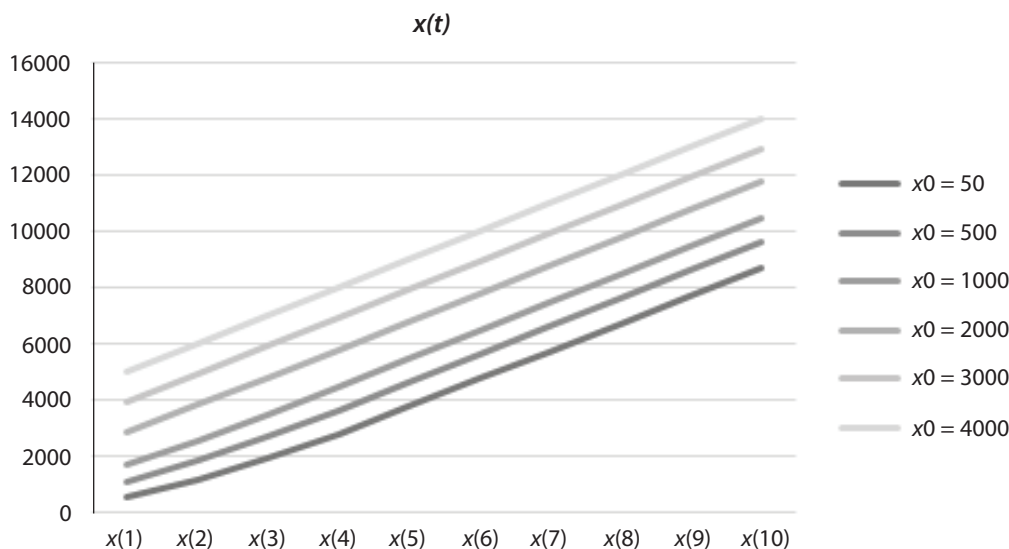

Рис. 12. Динаміка капіталу банку залежно від різних обсягів капіталу на початок періоду керування

ВИСНОВКИ

Таким чином, були отримані оптимальні кредитна та депозитна ставка, при яких досягається максимальний капітал на кінець періоду керування комерційного банку, що є важливою задачею для банків відповідно до стабілізаційних заходів, рекомендованих стандартом Базель III.

Наукова новизна статті полягає у формалізації припущень в потоковій моделі банку, що не враховує запізнь в термінах повернення кредитів, побудові та аналізі такої моделі, постановці задачі максимізації капіталу на кінець періоду та її чисельному розв'язку.

Результати роботи можуть бути використані для ілюстрації кредитно-депозитної діяльності комерційного банку, максимальної оцінки капіталу комерційного банку залежно від ринкових умов та для подальшої розробки на їх основі моделей банківської діяльності та постановки завдань керування банком, що враховуватимуть запізнення в термінах повернення кредитів та депозитів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson R. The influence of product age on pricing decisions: An examination of bank deposit interest rate setting / R. Anderson, J. K. Ashton, R. S. Hudson // *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. – Elsevier, 2014. – Volume 31. – P. 216 – 230.
2. Arping S. Bank Competition, Loan Pricing, and Financial Stability / S. Arping. – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ssrn.com/abstract=2306513>
3. Voloshyn I. V. Integrated Risk Management in a Commercial Market-Maker Bank Using the «Cash Flow at Risk» Approach / I. V. Voloshyn, M. I. Voloshyn. – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205570
4. Волошин І. В. Ціноутворення роздрібних вкладів з урахуванням ризику перевкладення / І. В. Волошин // *Вісник Національного банку України*. – К.: Національний Банк України, 2011. – № 6 (184). – С. 32 – 35.
5. Wruuk P. Pricing in retail banking / P. Wruuk // *Scope for boosting customer satisfaction*. – Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013. – P. 1 – 20.

6. Гришин А. Г. Постановка задачі оптимізації управління комерційним банком / А. Г. Гришин, Д. В. Козак, А. В. Умрик, В. І. Іваненко // *Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»*. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2001. – Ч. 2. – С. 154 – 157.

7. Гришин О. Г. Стратегічне планування та керування діяльністю банківської установи на основі математичної моделі комерційного банку / О. Г. Гришин // *Економіка та підприємництво*. – К.: КНЕУ, 2004. – Вип. 12. – С. 261 – 266.

8. Дрозд А. О. Керування основною діяльністю банку із власним капіталом, достатнім для задоволення максимального попиту на кредити / А. О. Дрозд // *Матеріали II Міжнародної конференції молодих вчених EM-2011*. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 244 – 245.

9. Дрозд А. О. Оптимальні кредитні та депозитні ставки багатопродуктового комерційного банку / А. О. Дрозд, В. О. Капустян // *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. – К.: ВПК «Політехніка», 2013. – № 10. – С. 537 – 542.

10. Drozd A. Optimal Behavior of the Bank with Capital Sufficiency for Meeting Demand on Its Loans / A. Drozd // *Collection of Papers 2012*. – Prague: Oeconomica Publishing house, 2012. – P. 17 – 27.

11. Дрозд А. О. Ефективне керування рекламними витратами банку / А. О. Дрозд, В. О. Капустян // *Економіка та держава*. – Київ: ТОВ «Редакція журналу «Економіка та держава», 2010. – № 6. – С. 65 – 67.

12. Іваненко В. І. До управління фінансами в комерційних банках / В. І. Іваненко, О. В. Куц, О. Г. Гришин // *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. – К.: КНЕУ, 2007. – Т. 84. – С. 220 – 230.

13. Капустян В. О. Оптимальні кредитні та депозитні ставки двопродуктового комерційного банку / В. О. Капустян, А. О. Дрозд // *Збірник наукових праць «Економічний аналіз»*. – Вип. 11, ч. 1. – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2012. – С. 356 – 361.

14. Капустян В. О. Моделювання прибутку банківської установи в умовах кризи / В. О. Капустян, К. О. Ільченко // *Бізнес Інформ*. – Харків: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2010. – № 4. – С. 92 – 95.

15. Klein M. A. Theory of banking firm / M. A. Klein // *Journal of Money*. – Ohio: Ohio State University Press, 1971. – Vol. 3. – P. 205 – 218.

16. Lim C. Y. Bank accounting conservatism and bank loan pricing / C. Y. Lim [et al.] // *Journal of Accounting and Public Policy*. – Elsevier, 2014. – Volume 33, Issue 3. – P. 260 – 278.

17. Marrouch W. Bank Pricing Under Oligopsony-Oligopoly: Evidence from 103 Developing Countries / W. Marrouch, R. Turk Ariss // BOFIT Discussion Paper. – Helsinki : Bank of Finland, 2012. – No. 1 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=2004294>

18. Monti M. Deposit, credit, and interest rate determination under alternative bank objectives / M. Monti // *Mathematical methods of finance*. – Amsterdam, North-Holland, 1972. – P. 430 – 454.

19. Осипенко Д. В. Динамічна модель комерційного банку / Д. В. Осипенко // *Фінанси України*. – К. : Міністерство фінансів України, 2005. – № 11. – С. 87 – 92.

20. Pan L. RAROC Loan Pricing Model Based on Corporate loan Perspective / L. Pan, D. Jiang // *Systems Engineering*. – Hunan : Hunan University, 2014. – Vol. 3 [Electronic resource]. – Mode of access : http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-GCXT201403007.htm

Науковий керівник – Капустян В. О., доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри математичного моделювання економічних систем Київського національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

REFERENCES

Anderson, R., Ashton, J. K., and Hudson, R. S. "The influence of product age on pricing decisions: An examination of bank deposit interest rate setting". *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, vol. 31 (2014): 216-230.

Arping, S. "Bank Competition, Loan Pricing, and Financial Stability". <http://ssrn.com/abstract=2306513>

Drozd, A. O. "Keruvannia osnovnoiu diialnistiu banku iz vlasnym kapitalom, dostatnim dlia zadovolennia maksimalnoho popytu na kredyty" [Control of the main activities of the bank's own capital sufficient to meet peak demand for loans]. // *Mizhnarodna konferentsiia molodykh uchenykh EM-2011*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2011.244-245.

Drozd, A. O., and Kapustian, V. O. "Optymalni kredytni ta depozytni stavky bahatoproduktovoho komertsiiinoho banku" [Optimal lending and deposit rates multiproduct commercial bank]. *Ekonomichnyi visnyk NTU «KPI»*, no. 10 (2013): 537-542.

Drozd, A. "Optimal Behavior of the Bank with Capital Sufficiency for Meeting Demand on Its Loans". In *Collection of Papers 2012*, 17-27. Prague: Oeconomica Publishing house, 2012.

Drozd, A. O., and Kapustian, V. O. "Efektyvne keruvannia reklamnymy vytratamy banku" [Effective control advertising expenditures of the bank]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6 (2010): 65-67.

Grishin, A. G. "Postanovka zadachi optimizatsii upravleniia kommercheskim bankom" [Statement of the problem of optimization of management commercial bank]. *Vestnik NTU «KhPI»*, vol. 2 (2001): 154-157.

Hryshyn, O. H. "Stratehichne planuvannia ta keruvannia diialnistiu bankivskoi ustanovy na osnovi matematychnoi modeli komertsiiinoho banku" [Strategic planning and management of banking institutions based on a mathematical model of the commercial bank]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 12 (2004): 261-266.

Ivanenko, V. I., Kuts, O. V., and Hryshyn, O. H. "Do upravlinnia finansamy v komertsiiinykh bankakh" [To finance management in commercial banks]. In *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*, 220-230. Kyiv: KNEU, 2007.

Kapustian, V. O., and Drozd, A. O. "Optymalni kredytni ta depozytni stavky dvoproduktovoho komertsiiinoho banku" [Optimal lending and deposit rates of commercial bank two-product]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 1, no. 11 (2012): 356-361.

Kapustian, V. O., and Ilchenko, K. O. "Modeliuvannia prybutku bankivskoi ustanovy v umovakh kryzy" [Modeling profit banking institutions in crisis]. *Biznes Inform*, no. 4 (2010): 92-95.

Klein, M. A. "Theory of banking firm". *Journal of Money*, vol. 3 (1971): 205-218.

Lim, C.Y. et al. "Bank accounting conservatism and bank loan pricing". *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 33, no. 3 (2014): 260-278.

Marrouch, W., and Turk Ariss, R. "Bank Pricing Under Oligopsony-Oligopoly: Evidence from 103 Developing Countries". <http://ssrn.com/abstract=2004294>.

Monti, M. "Deposit, credit, and interest rate determination under alternative bank objectives". In *Mathematical methods of finance*, 430-454. Amsterdam: North-Holland, 1972.

Osypenko, D. V. "Dynamichna model komertsiiinoho banku" [The dynamic model of the commercial bank]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2005): 87-92.

Pan, L., and Jiang, D. "RAROC Loan Pricing Model Based on Corporate loan Perspective". http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-GCXT201403007.htm

Voloshyn, I. V. "Tsinoutvorennia rozdrubnykh vkladiv z urakhuvanniam ryzyku perevkladennia" [Pricing retail deposits from the risk of overage]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 6 (184) (2011): 32-35.

Voloshyn, I. V., and Voloshyn, M. I. "Integrated Risk Management in a Commercial Market-Maker Bank Using the "Cash Flow at Risk" Approach". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205570

Wruuk, P. "Pricing in retail banking" In *Scope for boosting customer satisfaction*, 1-20. Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013.

ЕФЕКТИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ В СИСТЕМАХ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ¹

© 2015 МЕЛЬНИК О. Г.

УДК 330.341.1:336(477)

Мельник О. Г. Эффекты реструктуризации в системах финансирования развития высоких технологий

У статті розглянуто формування системи фінансування розвитку високих технологій в комплексі розвитку високотехнологічного виробництва і наукових досліджень на прикладі Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України. Охарактеризовано методичні підходи до організації фінансування інноваційної діяльності та можливості застосування їх у процесах імплементації високих технологій в промисловості України в цілому. Запропоновано диференційований підхід (як більш ефективний) до організації фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності в процесі імплементації високих технологій, виходячи як з виявленої властивості реструктуризації фінансових ресурсів, так і ефективності системи фінансування розвитку високих технологій, що супроводжується утворенням «структурного профіциту» в процесі зростання систем фінансування. З метою підвищення ефективності систем фінансування високих технологій запропоновано застосування диференційованого підходу організації фінансів високотехнологічного виробництва і сектора НТР наукових організацій, на основі формування інвестиційних потоків коштів із підвищеною доходністю виробництва високотехнологічної продукції і наукових досліджень.

Ключові слова: імплементація високих технологій, інституційна структура систем фінансування, диференційований підхід.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Мельник Олександр Григорович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: melnyk-alex@ukr.net

УДК 330.341.1:336(477)

Мельник А. Г. Эффекты реструктуризации в системах финансирования развития высоких технологий

В статье рассмотрено формирование системы финансирования развития высоких технологий в комплексе високотехнологического производства и научных исследований на примере Общегосударственной целевой научно-технической космической программы Украины. Охарактеризованы методические подходы к организации финансирования инновационной деятельности и возможности применения их в процессах имплементации высоких технологий в промышленности Украины в целом. В качестве наиболее эффективного предложен дифференцированный подход к организации финансирования инновационной и научно-технической деятельности в процессе имплементации высоких технологий, исходя как из имеющихся эффектов реструктуризации финансовых ресурсов, так и эффективности системы финансирования развития высоких технологий, которые сопровождаются образованием «структурного профицита» в процессе роста систем финансирования. С целью повышения эффективности систем финансирования высоких технологий предложено применение дифференцированного подхода к организации финансов високотехнологического производства и сектора НТР научных организаций, на основе формирования инвестиционных потоков с повышенной доходностью производства високотехнологической продукции и научных исследований.

Ключевые слова: имплементация высоких технологий, институциональная структура систем финансирования, дифференцированный подход.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Мельник Александр Григорьевич – кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

E-mail: melnyk-alex@ukr.net

УДК 330.341.1:336(477)

Melnyk O. H. Effects of Restructuring in the Financing Systems for Development of High Technologies

The article considers forming of a system for financing the development of high technologies in the complex of high-tech production and scientific research on example of the National scientific-technical space target program of Ukraine. Methodical approaches to organization of financing of innovation activity and the possibility of applying them in the processes of implementation of high technologies in Ukrainian industry as a whole have been described. As the most effective one, the differentiated approach to organization of financing the innovative and scientific-technical activity in the process of implementing high technologies has been proposed, on the basis of both existing effects of restructuring the financial resources and the effectiveness of the system for financing the development of high technologies, accompanied by formation of «structural profit» in the process of growth of the financing systems. With a view to enhancing the effectiveness of financing systems for high technologies, use of the differentiated approach to organization of financing the high-tech production and the technical staff section of scientific organizations through the establishment of investment flows, with high yield from production of high-tech products and research, has been proposed.

Key words: implementation of high technologies, institutional structure of financing systems, differentiated approach.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Melnyk Oleksandr H. – Candidate of Sciences (Economics), Research Associate, Department of Innovation Policy, Economics and high technologies, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: melnyk-alex@ukr.net

Будь-яка проблема ефективності фінансування буде виходити з базової передумови стабільності фінансових механізмів, що і в сукупності інституцій сукупності, і в процесі функціонування беруть участь у формуванні взаємозв'язків системи фінансування. Різні підходи до розгляду окремих станів окре-

мих фінансових механізмів, апіорі виходять із даної передумови. У спробах застосування загальних методичних підходів організації фінансування до високотехнологічного виробництва науковці наштовхуються на деяку невизначеність стосовно розрахунку загального обсягу фінансування виробничої та науково-дослідної сфери. Дану невизначеність можна трактувати як деяку проблему методологічного плану, розв'язання якої має на меті оптимізацію і підвищення ефективності формування фондів фінансових ресурсів у виробничому і в до-

¹ Дослідження здійснено в ході виконання науково-дослідної роботи за темою «Імплементація високих технологій в економіку України» (Державний реєстраційний номер 0112U004938).

слідницькому секторі імплементації/розробки високих технологій. При цьому оптимізовані механізми формування фінансових ресурсів мають бути максимально синхронними один до одного і до фінансової системи таким чином, щоб уникнути дестабілізації фінансів як підприємств і організацій, так і загального стану фінансової системи. Дана проблема є актуальною як для України, де нестабільність фінансових механізмів виробничої чи дослідницької сфери не матиме істотного впливу на фінансові інституції глобальної економіки, так і для країн – технологічних лідерів, де масштаби і темп розвитку сектора високих технологій станом на 2015 рік достатній для того, щоб істотно впливати на пропорції перерозподілу інвестиційних, кредитних і фінансових (*public funds*) ресурсів.

Питання удосконалення методичних підходів до організації фінансування інноваційної діяльності в промисловості є чи не найактуальнішим за останній час в роботах великої кількості науковців. Домінуючою тенденцією в сучасних дослідженнях є акцентування уваги на розвитку інновацій з боку вчених у сферах макроекономіки, фінансів і загальних проблем економічної теорії [1]. У зв'язку з цим показовою є позиція Дж. Стігліца (*J. Stiglitz*), який загалом розглядає модель макроекономічної рівноваги з позиції впливу інновацій не тільки на продуктивність у сфері виробництва, але й на динаміку основних макроекономічних категорій. За Дж. Стігліцом [2], інновації впливають на розподільчу функцію ціни, і, таким чином, – на всю конструкцію макроекономічної стабільності. Отже, можна констатувати, що проблема фінансування інноваційної діяльності, розвитку високих технологій значно розширюється в першу чергу з точки зору масштабів залучених фінансових ресурсів і арсеналу фінансових інструментів. У підтвердження даної тези можна привести чимало актуальних закордонних публікацій з проблем фінансування інновацій [3–5]. Разом з тим, сучасні дослідження вітчизняних учених значною мірою зосереджені навколо проблем формування систем фінансування, реалізації системного підходу ефективної структури джерел фінансових ресурсів фінансового забезпечення імплементації високих технологій і науково-технічних робіт [6, 7].

Метою статті є розробка методичного підходу щодо підвищення ефективності фінансових механізмів високотехнологічного сектора промисловості та сектора наукових досліджень у системі фінансування імплементації/розвитку високих технологій.

Система фінансових ресурсів інноваційної діяльності в промисловості складається з традиційно ринкових джерел і фінансів державного та місцевих бюджетів. Структура фінансових механізмів розподіляється у чіткій відповідності джерелам формування фінансових ресурсів. Разом з тим, фінансові механізми інноваційної діяльності мають не однакову ефективність. При цьому ефективність системи фінансування, що включає фінансові механізми різної ефективності, зовсім не набуває якоїсь середньозваженої ефективності. Специфіка інноваційної діяльності проявляється в тому, що виключна ефективність фінансування концен-

трується навколо домінуючого фінансового механізму. Як правило, це інвестиційний механізм, для якого всі інші являються комплементарними і на які розподіляється максимальна ефективність системи фінансування в цілому. Разом з тим, при впровадженні високих технологій в промисловості або при розробці нових технологій науковими організаціями сектора високих технологій має місце певна реструктуризація як за домінуючими механізмами, так і за джерелами фінансових ресурсів. Характерною відмінністю систем фінансування імплементації високих технологій слід вважати впровадження нових фінансових механізмів підвищеної ефективності. Дуже важливим спостереженням є встановлені відмінності в моделі фінансових механізмів дослідницького і виробничого сектора високих технологій при єдиному об'єкті фінансування. Основним фактором диференціації інноваційної та науково-технічної діяльності є відносна незалежність наукових досліджень від техніко-технологічного бази виробничого процесу.

Також визначальне значення мають власне технологічні особливості високих технологій. Якщо інноваційна діяльність передбачає впровадження нових технологій у виробничий процес, зосередження власне на імплементації складовій інноваційного розвитку виробництва, то високі технології передбачають використання власне технологічної та наукової бази для відтворення нових технологій. Також розвиток високих технологій передбачає міждисциплінарне, у технологічному плані, застосування як наукових знань, так і цілих кластерів технологій. З точки зору формування систем фінансування імплементації високих технологій в економіку, «міждисциплінарність» і «кластерність» високих технологій вимагає більш глибокої структуризації як джерел фінансування, так і фінансових механізмів. Необхідно також зазначити, що мінливість об'єкта фінансування для інвестиційного механізму значною мірою долається за рахунок вибіркової й адресності інвестиційних проектів, а більш масштабний, системний ефект фінансування досягається за рахунок множини різноманітних інвестиційних проектів. При домінуванні інвестиційного механізму стабільність систем фінансування процесу імплементації високих технологій досягається за рахунок екстраполяції поза її межі підсистеми організації джерел фінансових ресурсів. Однак такі системи зберігають відносну стабільність виключно на траєкторії економічного зростання.

Таким чином, слід відмітити три характерні особливості, які необхідно враховувати при формуванні систем фінансування імплементації та розвитку високих технологій:

- ✦ об'єктна неідентичність високих технологій у сфері промислового виробництва та в секторі досліджень і розробок наукових організацій;
- ✦ структурна поліоб'єктність високих технологій як комплексний об'єкт фінансування;
- ✦ підвищена/значна частка наукового знання в технологічних і виробничих процесах.

Останнє передбачає обов'язкове фінансування структурних підрозділів наукових досліджень на під-

приємствах, або на умовах аутсорсингу, при впровадженні високих технологій, що фактично надає перманентній динамічності інституційному середовищу системи фінансування високих технологій. Таким чином, у взаємозв'язку з імплементацією саме високих технологій, виникає додатковий напрямок фінансування, який вимагає розробки як медичного забезпечення організації джерел фінансування, так і нових фінансових механізмів як інноваційного інструменту ефективного реагування на зростання масштабів системи фінансування. **Фактично, потрібно погодитися з тим, що технології та високотехнологічне виробництво необхідно ідентифікувати як окремі, не синхронізовані напрямки комплексного і системного об'єкта фінансування.**

Правомірність питання в такій площині до певної міри може бути обґрунтовано комплексом запроваджених загальних концептуальних підходів у формуванні державної політики розвитку високих технологій². У законодавстві України високі технології визначено як «технології, що створюються на підставі наукових досліджень і науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва...» [8; 10]. Методикою ідентифікації високих технологій запропоновано використовувати ряд критеріїв, що комплексно визначають високі технології як «систематизовані передові знання на певний момент часу, спрямовані на випуск продуктів чи створення процесу, які є принципово новими (тими, що не мають аналогів) або новими в певній області знань, застосування яких дозволить отримати монопольне положення на міжнародному ринку або покращити конкурентні позиції того, хто їх розробляє чи застосовує, та отримати високу додану вартість» [9]³. Відмінності у визначенні високих технологій свідчать про певну диференціацію підходів до їх ідентифікації, що, як наслідок, відображається в конструкції системи фінансування розвитку високих технологій. Необхідно зазначити, що це не можна однозначно розглядати як недолік у системі законодавчого врегулювання цієї сфери. Це носить радше об'єктивний характер, а наявна сьогодні чітка диференціація є наслідком імплементації системи науки і виробництва знань у систему економічних відносин із відповідною власною нормою прибутку, рентабельністю, обсягом доданої вартості. Загалом, якщо навіть і запропонувати деяку концепцію уніфікованої системи фінансування розвитку науки та інноваційної діяльності в секторі розвитку високих технологій, то в частині практичної реалізації система фінансування являтиме дві автономні підсистеми фінансування, передусім ви-

² Див.: Закон України «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», № 1676-IV від 9 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>

³ Джерело: Наказ Міністерства промислової політики України №80 від 08.02.2008 «Про затвердження Методики ідентифікації українських високотехнологічних підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwgwd/pg6.htm

ходячи зі сформованих механізмів державної підтримки розвитку наукової і науково-технічної діяльності та інновацій.

За посередництва існуючих фінансових інструментів фактично неможливо досягти уніфікації різних фінансових механізмів у системі фінансування розвитку та імплементації високих технологій, що в практичному плані є причиною втрати ефективності фінансування. З іншого боку, подібна диференціація фінансових механізмів є радше нерозв'язаною проблемою методологічного плану, ніж об'єктивною закономірністю.

Дану проблему можливо ефективно розв'язати на основі системного підходу. При цьому загальний синергетичний ефект, як комплекс ефективності, що генерується системними взаємозв'язками, треба розглядати як джерело «забезпечення» етапу наукових досліджень та імплементації високих технологій як при фінансуванні інвестиційних проектів із залученням вітчизняних і прямих іноземних інвестицій, так і при державному фінансуванні, і фінансуванні проектів за рахунок коштів міжнародних грантів та ін.

Структурно конструкцію системи фінансування високих технологій можна представити на прикладі фінансування загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України (табл. 1, табл. 2).

З табл. 1 і табл. 2 чітко видно структурні зміни в системі фінансування державних програм, що послідовно реалізуються в період 2008 – 2017 рр., що відображено у зміні показників ефективності системи фінансування. У першу чергу зміни стосуються «вирівнювання» рентабельності фінансування напрямків у рамках всієї програми. Отже, ми можемо спостерігати підвищення ефективності саме за напрямками, за якими домінує сектор «дослідження і розробки нових технологій». У контексті поставленого завдання саме диференційований підхід в організації системи фінансування імплементації високих технологій, при якому запроваджується окремий механізм фінансування НТР та ДіР, дозволить уникнути втрати ефективності фінансування розвитку високих технологій в середньо- та довгостроковій перспективі. Дане твердження необхідно приймати справедливим також і для фінансування масштабних проектів і щодо реалізації довгострокових стратегій розвитку національної економіки та корпоративних стратегій технологічного лідерства. Отже, загальний бюджет (бюджетування напрямку досліджень і розробок у рамках загального бюджету корпорації) призводитиме до втрат фінансових ресурсів і втрати ефективності фінансування, що відобразиться в додатковому борговому навантаженні у фінансовому плані корпорації на початковій стадії реалізації стратегій у сфері нових/високих технологій.

Крім того, втрата рентабельності фінансування підвищує ризики проекту, що відображається у підвищенні ціни кредитних та інвестиційних ресурсів як корпорації та кредитно-фінансових інститутів, так і коштів центрального та місцевих бюджетів, залучених до виконання відповідних програм розвитку.

Фінансування космічної програми України на 2008 – 2012 рр. [8]

Показник	Плановий обсяг фінансування, млн грн	Частка у загальному обсязі фінансування програми, %	Джерела фінансування, млн грн			Ефективність		
			ДБ	Зовнішні інвестиції	За спільними міжнародними проектами	Доходність, млн грн	Капіталізований обсяг фінансування, млн грн	Рентабельність %
1. Високотехнологічне виробництво, разом	4490,6	82,33	200,6	4000	290	1613	4035	25,77
у тому числі:								
Розвиток супутникових систем телекомунікацій та навігації	1035	18,98	35	1000	–	73	1040	7,54
Створення космічних комплексів	3455,6	63,36	165,6	3000	290	1540	3000	31,38
2. Високотехнологічні послуги, разом	404,5	7,42	404,5	–	–	690	35	79,23
у тому числі:								
Здійснення зондування землі	404,5	7,42	404,5	–	–	690	35	79,23
3. Дослідження і розробки, разом	328	6,01	328	–	–	–	148	–54,88
у тому числі								
Проведення наукових космічних досліджень	288	5,28	255	–	35	–	148	–48,61
Інші дослідження	40	0,73	40	–	–	–	–	0,00
4. Розробка нових технологій, разом	39,5	0,72	39,5	–	–	258	–	553,16
у тому числі:								
Розроблення перспективної космічної техніки та технологій	39,5	0,72	39,5	–	–	258	–	553,16
5. Інфраструктура, разом	191,5	3,51	191,5	–	–	160	70	20,10
у тому числі:								
Забезпечення розвитку наземної інфраструктури	153	2,81	153	–	–	121	70	24,84
Забезпечення розвитку міжнародного співробітництва та аналітична підтримка	38,5	0,71	38,5	–	–	39	–	1,30
Усього	5454,1	100	1131,1	4000	325	2721	4288	28,51
Загальні планові показники фінансування програми, млн грн	1460	4035	290	2310 – 3230				

Джерело: Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2008 – 2012 роки» № 608 – VI від 30 вересня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/608-17/page>

Крім структурних трансформацій, слід звернути увагу на зміни у загальних показниках масштабу системи фінансування. Значне зниження капіталізації фінансування по програмі 2013 – 2017 рр. співвідноситься зі значним зростанням загальної рентабельності системи за всім комплексом напрямків фінансування. Подібні ефекти необхідно відносити не тільки до кумулятивного впливу реструктуризації ефективності за напрямками НТР, але й до таких, що генерується внутрісистемними взаємодіями різних фінансових механізмів системи.

Можна припустити, що при впровадженні диференційованого підходу подібні кумулятивні ефекти могли б привести до оптимізації загального капіталізованого обсягу фінансування з одночасним підвищенням ефективності системи фінансування в цілому. Власне системний ефект при цьому полягає у зменшенні боргового навантаження фінансового плану при інвестуванні проектів, що включають розробку/імплементацию високих технологій. Це веде за собою вивільнення фінансових ресурсів, створення додаткового інвестиційного ресурсу, що,

Фінансування космічної програми України на 2013 – 2017 рр. [10]

Показник	Плановий обсяг фінансування, млн грн	Частка у загальному обсязі фінансування програми, %	Джерела фінансування, млн грн		Ефективність		
			ДБ	Інші джерела	Доходність, млн грн	Капіталізований обсяг фінансування, млн грн	Рентабельність, %
1. Високотехнологічне виробництво, разом	1920,02	74,42	662,3	1145	4875	26,1	253,9
у тому числі:							
Розвиток супутникових систем телекомунікацій та навігації	194,3	7,53	114,3	80	3100	7,254	1595,47
Створення космічних комплексів	1725,9	66,90	353,9	1372	1775	18,846	102,84
2. Високотехнологічні послуги, разом	413,7	16,03	413,7	0	800	19,43	193,37
у тому числі:							
Здійснення зондування землі	413,7	16,03	413,7	0	800	19,43	193,37
3. Дослідження і розробки, разом	177,1	16,03	169,1	8	531,3*	59,75	300
у тому числі:							
Проведення наукових космічних досліджень	177,1	6,86	169,1	8	-	57,754	-
Інші дослідження	2,9	0,11	2,9	0	6*	1,99	300
4. Розробка нових технологій, разом	15	0,58	15	0	65	0,7	433
у тому числі:							
Розроблення перспективної космічної техніки та технологій	15	0,58	15	0	65	0,7	433
5. Інфраструктура, разом	20,15	0,78	20,15	0	61*	1,883	300
у тому числі:							
Забезпечення розвитку наземної інфраструктури	10,15	0,39	10,15	0	-	-	-
Забезпечення розвитку міжнародного співробітництва та аналітична підтримка	10	0,39	10	0	-	1,883	-
Усього	2592,31	100	1132,31	1460	6273,3	107,863	296,1
Загальні планові показники фінансування програми, млн грн	2580	100	1120	1460	3300 – 5740	-	-

Примітка: * – дані показники розраховано автором.

Джерело: Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013 – 2017 роки» № 438–18 від 30 вересня 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/69F9BF25A4F7E85FC22579F700527555?OpenDocument&Lang=U>

власне, при системному підході відобразатиметься, у першу чергу, не в обсягах диверсифікованого капіталу, а у зростанні масштабів системи фінансування. Дана гіпотеза, власне, має відображення у зростанні планових обсягів фінансування двох програм, для програми 2013 – 2017 рр. плановий показник майже в 2 рази більший за аналогічний показник програми 2018 – 2012 рр. І якщо, в цьому випадку, зростання масштабів системи фінансування мало місце в підсумку чотирьохрічного функціо-

нування, при диференційованому підході даного ефекту можна очікувати протягом першого фінансового року програми.

Необхідно звернути увагу на трансформації, що мають місце в структурі джерел системи фінансування розвитку високих технологій. Якщо розглянути тільки факт уніфікації зовнішніх джерел фінансування, що має місце в космічній програмі 2013 – 2017 рр. у порівнянні з попереднім періодом, то можна зробити висновок про

«встановлення» деякої системної сумісності різних за характером формування і розподілу фінансових ресурсів (рис. 1).

Даний ефект необхідно відносити до позитивних трансформацій системи фінансування. Генеральною причиною такого ефекту є, безперечно, оптимізація обсягу залучених зовнішніх фінансових ресурсів. Слід враховувати, що в системі фінансування критично важливим є саме структура джерел формування загального масштабу розподілу фінансових ресурсів.

З табл. 1 і табл. 2 видно, що для фінансування напрямку «Високотехнологічне виробництво» та «Розвиток супутникових систем телекомунікацій та навігації» у 2008 – 2012 рр. залучалося 100% зовнішнього фінансування. Власне, таке фінансове навантаження є причиною низької рентабельності фінансування (25,77%) і розподілу ефективної частини капіталу поза системою фінансування. Слід відмітити, що велика рентабельність проектів у рамках виконання космічної програми України ще зовсім не означає відповідну прибутковість інвестицій чи доходність фінансування проектів імплементації високих технологій. На жаль, слід констатувати низький загальний масштаб капіталізації в космічній галузі України. Наприклад, при значній рентабельності фінансування проектів розвитку наземної інфраструктури фактичний обсяг прибутку, що підлягатиме розподілу серед власників фінансових інструментів, складатиме 5,7 – 6

млн грн при загальному обсязі залучених фінансів у розмірі більш як 20 млн грн. При цьому загальний обсяг доходності фінансування все ж таки зберігатиметься в діапазоні загальної рентабельності, а саме – 60 – 61 млн грн. Це слід вважати загальною властивістю системи фінансування розвитку та імплементації високих технологій в Україні, яка істотно впливає на характер і обсяг розподілу фондів фінансових ресурсів у всіх напрямках фінансування в даній галузі. Відповідно, критично важливим є збалансованість загальних показників ефективності системи фінансування імплементації високих технологій. Це дозволить забезпечити стійкість фінансових інститутів і фінансових механізмів в забезпеченні довгострокових програм і проектів імплементації високих технологій. Як можна побачити з табл. 2, загальний обсяг капіталізації по космічній програмі складає 107,9 млн грн, що дорівнює 4,2% від загального обсягу фінансування. При цьому розрахункова рентабельність системи фінансування складає 296%.

Якщо взяти до уваги дані показники, то реальна ефективність фінансування інноваційних проектів у космічній галузі України складе 10,34% доходності на інвестований капітал. Найважливішим напрямком підвищення ефективності системи фінансування є підвищення капіталізації високих технологій в ході виконання проектів за відповідною програмою. Так,

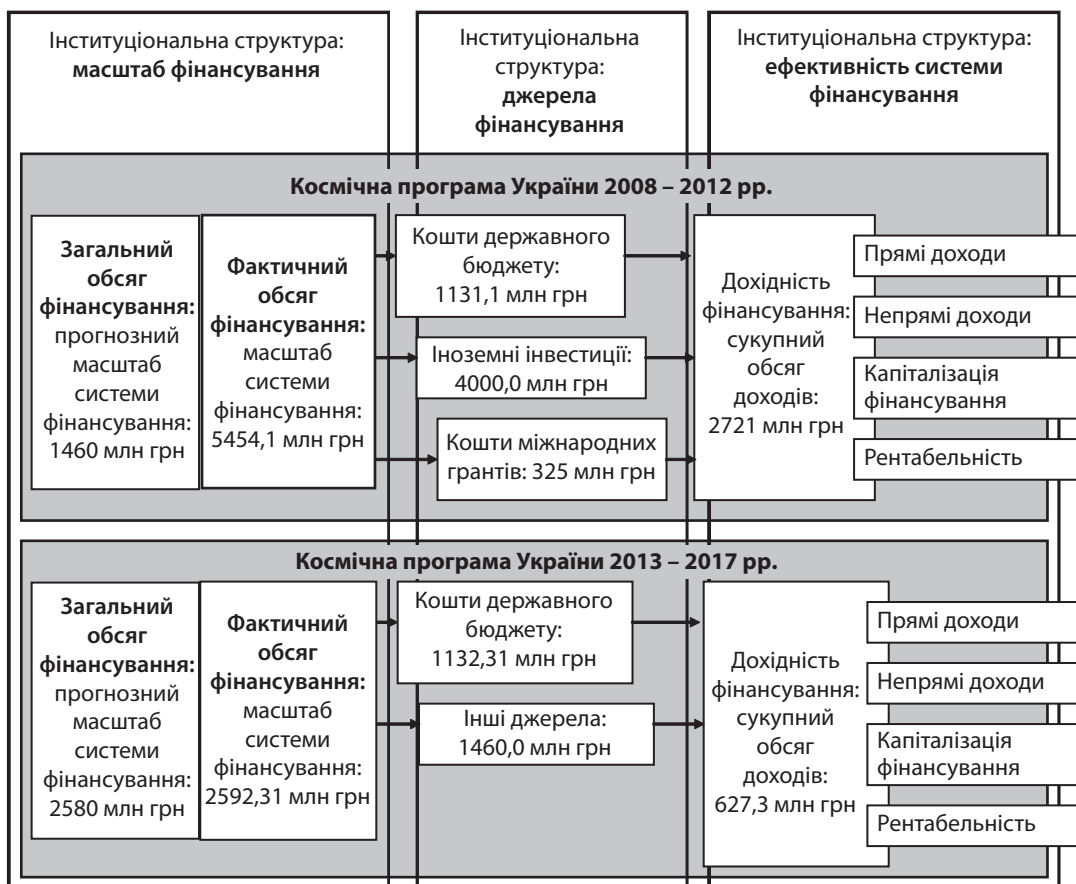

Рис. 1. Структура системи фінансування високих технологій на прикладі Загальнодержавної цільової науково-технічної програми України

Джерело: складено на основі показників Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/69F9BF25A4F7E85FC22579F700527555?OpenDocument&Lang=U>

якщо підвищити загальну капіталізацію фінансування до рівня 25% (середньої рентабельності в промисловості), то реальна ефективність системи фінансування інноваційних проектів у космічній галузі складе 453% доходності на вкладений капітал із розрахунку на 4-річну програму фінансування. При цьому ефективність системи не змінюватиметься із завершенням запропонованих до фінансування інноваційних проектів.

Якщо ми представимо в діаграмі динаміку інституціональної реструктуризації системи фінансування високих технологій, то побачимо збільшення капіталізованого обсягу фінансування, зменшення рентабельності та уніфікацію зовнішніх джерел фінансування (рис. 2).

Власне, у конструкції системи фінансування подібні зміни представлено на рис. 1, де видно, що в програмі на 2013 – 2017 рр. усі небюджетні джерела фінансування об'єднано в один великий блок. У цілому, це слід сприймати не як результат впровадження інноваційних підходів в управлінні фінансуванням процесів імплементації високих технологій, а радше як закономірність загального характеру, що проявляється в процесі зростання систем. Загалом ефекти зростання систем фінансування цікаве, мало вивчене явище. Процес зростання систем фінансування відображає, у показниках фінансування, результативний позитивний синергетичний ефект взаємодії елементів системи фінансування. При цьому завжди зберігатиметься структурний баланс доходів і видатків всередині системи фінансування проектів і програм. Отже, загальні принципи зростання систем фінансування можна сформулювати таким чином:

- ✦ загальний масштаб зростання системи визначатиметься «структурним профіцитом», генерованим всередині системи;
- ✦ розвиток системи супроводжуватиметься розподілом «структурного профіциту» на продуктивних секторах системи фінансування;

- ✦ динаміка розвитку системи фінансування високих технологій опосередкована розподілом «структурного профіциту» в її (системи фінансування) структурних секторах;
- ✦ «структурний профіцит» генерується всередині системи і, за обсягом, відображає продуктивність високих технологій, а за структурою розподілу по продуктивних секторах – поточну ефективність системи фінансування.

Що стосується «структурного профіциту», то його слід розуміти як додатковий обсяг фінансових ресурсів, що генерується системою фінансування імплементації/розвитку високих технологій, внаслідок послідовного перерозподілу ефективності фінансування продуктивного і науково-дослідного сектора високих технологій. Структурному профіциту систем фінансування високих технологій властивий детермінований характер розподілу.

У системі наведених принципів можна визначити деяку модель, яку пропонується вважати загальною для систем фінансування імплементації високих технологій як на галузевому рівні, так і для економіки в цілому.

ВИСНОВКИ

1. Реінституціоналізація системи за джерелами фінансування призводить до похідних нелінійних ефектів в секторі ефективності системи, що мають односторонню незворотно спрямованість. Разом з тим, міжсекторальні деструкції зменшують масштаб системи фінансування. Такого роду взаємозв'язок свідчить передусім про автономну функцію систематизації всіх джерел фінансування імплементації високих технологій.

2. Наявність позитивних ефектів реструктуризації в системах фінансування високих технологій свідчить про генерацію внутрішніх джерел їх зростання і дозволяє визначити його (зростання) об'єктивний характер. Внутрішні джерела зростання систем фінансування високих технологій реалізуються в позитивних ефектах, сукупну реалізацію яких можна визначити як структур-

Рис. 2. Структурні зміни системи фінансування високих технологій на прикладі космічної програми України

Джерело: складено на основі показників Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України:[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/69F98F25A4F7E85FC22579F700527555?OpenDocument&Lang=U>

ний профіцит систем фінансування. Характер генерації і розподілу структурного профіциту систем фінансування окреслює два базові компліментарні напрямки формування ефективності систем фінансування: імплементації та розробки високих технологій, де ефективним є диференційований підхід в організації фінансування.

3. При впровадженні диференційованого підходу виникають кумулятивні ефекти, що приводять до оптимізації загального капіталізованого обсягу фінансування з одночасним підвищенням ефективності системи фінансування в цілому. Системний ефект при цьому полягає у зменшенні боргового навантаження фінансового плану при інвестуванні проектів з розробки/імплементації високих технологій. Це дозволяє концентрувати додатковий інвестиційний ресурс, що, власне, при системному підході, відобразатиметься, у першу чергу, не в обсягах диверсифікованого капіталу, а у зростанні масштабів системи фінансування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Financing the Capital Development of the Economy: A Keynes-Schumpeter-Minsky Synthesis by Mariana Mazzucato (University of Sussex) and L. Randall Wray (Levy Economics Institute of Bard College). – Levy Economics Institute of Bard College, May 2015. – P. 65 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_837.pdf
2. **Stiglitz J.** INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS, THE POOL OF KNOWLEDGE, AND INNOVATION / Joseph E. Stiglitz. – Working Paper 20014 // NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138, March 2014. – P. 30 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w20014>
3. Finance for Innovation: EBRD, Transition report, CHAPTER 4, 2014. – P. 61 – 81 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr14d.pdf>
4. Mission-Oriented Finance for Innovation: New Ideas for Investment-Led Growth Paperback – March 9, 2015 by Marriana Mazzucato (Editor), Caetano C. R. Penna (Editor). – P. 159 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.amazon.com/Mission-Oriented-Finance-Innovation-Investment-Led-Growth/dp/1783484950>
5. **Kerr W. R.** Financing Innovation / William R. Kerr and Ramana Nanda // Working Paper 15-034, November 5, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/15-034_c08817a4-7eac-4c62-b58b-8632585180b5.pdf
6. Розбудова системи трансферу технологій – важлива умова впровадження кластерної моделі розвитку економіки України / І. Федулова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(2). – С. 275 – 284 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2011_7\(2\)_51.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2011_7(2)_51.pdf)
7. **Одотюк І. В.** Вітчизняна індустрія високих технологій: знаннєві, інноваційні, інвестиційні фактори її формування і розвитку/ І. В. Одотюк // Вісник НАН України. – 2011. – № 11. – С. 21 – 33.
8. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2008 – 2012 роки» № 608-VI від 30 вересня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/608-17/page>
9. Наказ Міністерства промислової політики України № 80 від 08.02.2008 р. «Про затвердження Методики іденти-

фікації українських високотехнологічних підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwgwd/pg6.htm

10. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013 – 2017 роки» № 438-18 від 30 вересня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/69F9BF25A4F7E85FC22579F700527555?OpenDocument&Lang=U>

REFERENCES

- “Financing the Capital Development of the Economy: A Keynes-Schumpeter-Minsky Synthesis by Mariana Mazzucato (University of Sussex) and L. Randall Wray (Levy Economics Institute of Bard College)”. http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_837.pdf
- “Finance for Innovation: EBRD, Transition report, CHAPTER 4, 2014”. <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr14d.pdf>
- Fedulova, I. “Rozbudova systemy transferu tekhnolohii - vazhlyva umova vprovadzhennia klasternoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy” [Building system technology transfer - an important condition for the introduction of cluster model of development of Ukraine]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2011_7\(2\)_51.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2011_7(2)_51.pdf)
- Kerr, W. R., and Nanda, R. “Financing Innovation / William R. Kerr and Ramana Nanda”. http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/15-034_c08817a4-7eac-4c62-b58b-8632585180b5.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/608-17/page>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://www.uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwgwd/pg6.htm
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/69F9BF25A4F7E85FC22579F700527555?OpenDocument&Lang=U>
- “Mission-Oriented Finance for Innovation: New Ideas for Investment-Led Growth Paperback”. <http://www.amazon.com/Mission-Oriented-Finance-Innovation-Investment-Led-Growth/dp/1783484950>
- Odotiuk, I. V. “Vitchyzniana industriia vysokykh tekhnolohii: znannievi, innovatsiini, investytsiini factory ii formuvannia i rozvytku” [The domestic industry of high technology, knowledge, innovation, investment factors of its formation and development]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 11 (2011): 21-33.
- Stiglitz, J. “INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS, THE POOL OF KNOWLEDGE, AND INNOVATION”. <http://www.nber.org/papers/w20014>

СПЕЦИФИКА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

© 2015 ФИЛИПОВА Н. В.

УДК 331

Филиппова Н. В. Специфика инновационного развития предприятий строительной отрасли Украины

Значимость постоянного развития инновационной деятельности для строительной отрасли определяется возможностью избежать использования дорогих «старых» методов производства, техники и технологий. Именно это обуславливает потребность строительных предприятий в своевременном внедрении инноваций. Значение придается не только группе технологичных инноваций, но и инновациям в сфере использования главного ресурса современной организации – его человеческого капитала. Совершенствование инновационных характеристик специалистов, имеющих профильное строительное образование, особенно актуально для сегодняшнего дня. Инновационно ориентированные предприятия отрасли максимально требовательно относятся к формированию собственного кадрового потенциала. Так, ликвидация убыточных «устаревших» участков производства строительной продукции ведет к высвобождению работников, а, следовательно, формирует перед руководством задачу по организации их дальнейшей занятости. Независимо от отрасли деятельность предприятий, ориентированных на инновационное развитие, отличается динамизмом, постоянным стремлением реализации новых идей. Поэтому кадровая инновационная составляющая является непременным условием внедрения инноваций на предприятиях строительной отрасли. На рынке труда в сфере строительства наблюдается диспропорция рабочей силы: переизбыток управленческого персонала и недостача квалифицированного рабочего персонала.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, строительная отрасль, персонал, кадровый потенциал, человеческий капитал.

Табл.: 1. **Библ.:** 10.

Филиппова Надежда Викторовна – аспирантка, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (пр. Воздухофлотский, 31, Киев, 03680, Украина)

E-mail: nadezhda_filipova@mail.ua

УДК 331

Філіппова Н. В. Специфіка інноваційного розвитку підприємств будівельної галузі України

Значимість постійного розвитку інноваційної діяльності для будівельної галузі визначається можливістю уникнути використання дорогих «старих» методів виробництва, техніки і технологій. Саме це зумовлює потребу будівельних підприємств у своєчасному впровадженні інновацій. Значення надається не тільки групі технологічних інновацій, але й інноваціям у сфері використання найголовнішого ресурсу сучасної організації – його людського капіталу. Удосконалення інноваційних характеристик фахівців, які мають профільну будівельну освіту, особливо актуально для сьогоднішнього дня. Інноваційно орієнтовані підприємства галузі максимально вимогливо ставляться до формування власного кадрового потенціалу. Так, ліквідація збиткових «застарілих» ділянок виробництва будівельної продукції веде до вивільнення працівників, а, отже, формує перед керівництвом завдання з організації їх подальшої зайнятості. Незалежно від галузі діяльність підприємств, орієнтованих на інноваційний розвиток, відрізняється динамізмом, постійним прагненням реалізації нових ідей. Тому кадрова інноваційна складова є неодмінною умовою впровадження інновацій на підприємствах будівельної галузі. На ринку праці у сфері будівництва спостерігається диспропорція робочої сили: надлишок управлінського персоналу та нестача кваліфікованого робочого персоналу.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, будівельна галузь, персонал, кадровий потенціал, людський капітал.

Табл.: 1. **Бібл.:** 10.

Філіппова Надія Вікторівна – аспирантка, Київський національний університет будівництва і архітектури (пр. Повітрофлотський, 31, Київ, 03680, Україна)

E-mail: nadezhda_filipova@mail.ua

UDC 331

Filipova N. V. Specificity of the Innovative Development of Enterprises of the Building Industry Sector of Ukraine

The importance of continuous development of innovation activity for the construction industry sector is determined by the possibility of avoiding the use of expensive «old» production methods, equipment and technologies. This is what determines the need for the timely implementation of innovations at the enterprises of building sector. Importance is attached not only to the group of technological innovation, but also to innovation in the sphere of using the core resource of any today's organization – its human capital. Improvement of the innovative characteristics of the professionals with industry-specific education in building and construction is especially relevant at the present time. The innovation-oriented enterprises of the sector are highly demanding to the formation of its own staff potential. Thus, elimination of unprofitable «outdated» areas for manufacturing construction products leads to release of the workers, and therefore, to organizing their further employment, which is a task for the management. Regardless of the industry, activity of enterprises, focused on innovative development, is notable for dynamism, constant desire to implement new ideas. That is why the innovative staff component remains a sine qua non for introducing innovations at enterprises in the building industry sector. There is a workforce disproportion at the labor market for the building industry sector, namely: an overabundance of managerial staff and the shortage of qualified staff.

Key words: innovative development, innovation activity, building industry sector, staff, staff potential, human capital.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 10.

Filipova Nadiya V. – Postgraduate Student, Kyiv National University of Construction and Architecture (pr. Povitroflotskyi, 31, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: nadezhda_filipova@mail.ua

Главным признаком современной экономики является переход на новую – инновационную фазу развития и построение инновационной экономики. В первую очередь такой переход обусловлен перенасыщенностью рынка разнообразными товарами и услугами. Найти свое место на нем можно лишь, используя инновационную стратегию развития инновационных товаров,

а также технологий, которые бы обеспечивали повышение конкурентоспособности предприятия и укрепление его позиций на рынке. Инновационный фактор – основополагающее звено на современном этапе социально-экономического развития. Более того, сегодня характерно придание инновациям роли необходимой компоненты для достижения и удержания высокого уровня конкурен-

тоспособности продукции строительных предприятий. То есть, на современном этапе инновации – это неотъемлемая часть хозяйственной деятельности строительной организации. Поэтому возникает острая необходимость в достижении стабильных темпов развития предприятий строительной отрасли преимущественно за счет инновационных факторов. Постепенное исчерпание запасов ресурсов традиционного характера, а также увеличение цен на них, жесткая конкурентная борьба между предприятиями отрасли на международных рынках, факторов производства при постоянном росте промежуточных и конечных потребностей современных потребителей, делает невозможным стабильное экономическое развитие предприятий строительной отрасли за счет использования экстенсивных факторов. Только то строительное предприятие, которое способно к ускоренному обновлению основных средств, продукции, технологии, качественному использованию персонала, к эффективному повышению скорости диффузии новейших разработок техники и науки, может достичь сегодня перспективной конкурентоспособности.

Необходимость активизации инновационной деятельности строительных предприятий выдвигает на первое место проблему повышения эффективности использования персонала. Главный ресурс предприятия – персонал – выступает генератором идей, источником инновационной деятельности строительных организаций.

На сегодняшний день инновационному развитию не только строительной отрасли, но и экономики в целом, уделяется значительное внимание ученых со всего мира. Это обусловлено тем, что выйти из экономического кризиса без активизации инновационной деятельности невозможно. Для многих предприятий строительной отрасли инновации приобретают значение главного фактора развития. Именно поэтому для научных кругов характерен повышенный интерес к исследованию проблем инновационного развития предприятий и экономики в целом. Инновационному развитию экономики посвящены труды таких ведущих деятелей науки, как Ю. Бажал, В. Беренс, В. Власова, Л. Гитман, Н. Гончарова, А. Савчук, Л. Федулова, М. Чумаченко, С. Шмидт и других. По мнению многих из них, эффективность инновационного развития конкретной отрасли зависит от того, какую именно политику ведет государство в данном направлении. Однако в работах не уделяется существенного внимания использованию персонала в условиях становления инновационного развития экономики.

Исследование инновационных процессов внутри отрасли, как составляющей части экономического роста, обусловлено тем, что дальнейшее успешное развитие строительных организаций возможно лишь на основе инновационности. Это предусматривает не только учет новейших достижений научно-технического прогресса, но и повышение научного и технологического уровней всей отрасли. Это обусловлено тем, что инновации на сегодняшний день становятся способом существенного увеличения прибыли субъектов хозяйствования за счет удовлетворения спроса и снижения затрат на производство по сравнению с конкурентами.

Целью статьи является выявление основных тенденций развития инновационной деятельности строительных предприятий, определение инновационных направлений использования персонала на основе системно-ситуационного подхода.

Инновации и инновационная деятельность строительной организации сегодня – ключевой фактор развития отрасли. Только инновационный подход к организации бизнеса позволит регулярно обновлять и совершенствовать существующие строительные технологии.

Строительство – это отдельная отрасль экономики Украины, предназначение которой заключается во введении в действие новых, а также реконструкции, расширении, ремонте, техническом перевооружении действующих объектов производственного и непроизводственного назначения. Роль строительства при этом заключается в создании благоприятных условий для развития экономики путем расширенного воспроизводства и обновления основных фондов всех отраслей народного хозяйства путем организации межотраслевых связей [1, с. 117].

Реалии развития отечественных строительных предприятий свидетельствуют об их низком уровне инновационно-инвестиционной активности. Рост инвестиций, характерный для отечественных предприятий, не влияет на увеличение инноваций. По данным Государственной службы статистики, лишь 12% от общего объема инвестиций направлено на внедрение инноваций [2]. Анализ поддержки инновационного развития строительной отрасли говорит о том, что государство производит нерегулярные и несущественные вливания денежных средств. Финансирование инновационной деятельности предприятий строительного комплекса производится по остаточному принципу. Экономический рост строительных предприятий Украины происходит преимущественно на экстенсивной основе, что указывает на то, что на современном этапе развития инновационной деятельности строительная отрасль Украины не отвечает мировым тенденциям.

Украинской экономике, как и экономике любой другой страны, присущи свои характерные черты. Так, в стране прослеживаются признаки доиндустриальной, индустриальной и постиндустриальной экономик. Сегодня мы имеем возможность наблюдать за тем, как происходит переосмысление ценностей и социальных ориентиров. Данный процесс сопровождается плавным переходом от индустриального типа экономики к постиндустриальному, прослеживается четкая направленность на инновационно-информационное наполнение содержания человеческого труда: приоритет получает не физический труд с материальными ресурсами, а человек, обладающий определенными знаниями и информацией. Решающее значение отдается экономике знаний – «производству идей». Подобная активизация инновационной составляющей в процессе использования персонала строительных организаций позволит обеспечить успешную реализацию развития не только отрасли, но и экономики страны в целом. Это означает, что на сегодняшний день работнику с определенными

знаниями и способностью быстро обрабатывать полученную информацию отдается решающая роль в инновационном развитии строительной отрасли.

Под инновационным развитием понимают «развитие, которое становится источником роста объема общественного производства, повышения качества общественного продукта, укрепления национальной конкурентоспособности, способствует ускорению социального прогресса в стране благодаря использованию новых «жизнеспасающих» знаний, реализации конкретных преимуществ, которые заключаются в научно-технологическом и человеческом развитии» [3, с. 558].

Некоторые ученые считают, что фундаментальным фактором инновационного развития строительных организаций выступает финансово-экономическое обеспечение инновационной деятельности, в которое входит совокупность материальных, сырьевых и финансовых ресурсов, а также наличие и доступность разнообразных механизмов финансирования инновационной деятельности. Именно финансовое обеспечение представляло собой важнейший аспект организации инновационного развития строительного предприятия: основу реализации инновационных проектов, которые по своей сущности требуют больших объемов и специфических механизмов финансирования. Создание соответствующих организационных форм и структур для реализации инновационных проектов должно обеспечивать строительной организации условия для ее эффективной деятельности и развития, что позволит оперативнее приспособиться к новым потребностям и вызовам внешней среды [4, с. 26]. Однако качественные характеристики внедрения инноваций строительными предприятиями зависят исключительно от кадрового потенциала конкретной организации, а финансирование и поддержка государства представляют собой лишь факторы-мотиваторы в активизации работы по инновационному принципу.

Принципы финансирования инновационной деятельности строительного предприятия должны быть построены на особенностях ее ведения и быть ориентированными на использование различных источников и механизмов финансирования, предусматривающих быстрое и, главное, эффективное внедрение инноваций, а также обеспечивать финансовую отдачу от этого процесса.

Зарубежный опыт демонстрирует, что весомая роль в стимулировании инновационного развития строительных организаций принадлежит государству, важнейшей задачей которого является создание благоприятных условий для осуществления компаниями качественной научно-исследовательской деятельности, путем введения различных налоговых, а также амортизационных льгот. Этой же точки зрения придерживаются и отечественные ученые. Так, Федулова Л. И. указывает на то, что «любая инновационная деятельность эффективна лишь при наличии такого фактора, как государственное регулирование» [5, с. 499].

О. И. Амоша, А. И. Землянкин, В. П. Антонюк в своих работах указывают на то, что современные предприятия имеют достаточно низкий уровень инноваци-

онной активности персонала. Подтверждением этого служат различные социальные опросы, проводимые авторами. Ими было установлено, что для персонала современных предприятий не характерно так называемое инновационное поведение. Лишь 3,7% экспертов согласились с тем, что склонности украинцев к инновационному поведению достаточно для реализации условий инновационного развития экономики и строительства, в частности [10, с. 18].

Состояние инновационной деятельности строительных организаций страны большинство экспертов определяют, как кризисное. Это означает, что инновационная деятельность таких предприятий не отвечает современному уровню развития. Особенно это просматривается в сравнении с аналогичными данными зарубежных строительных предприятий, функционирующих на территории государств, приоритетным направлением которых является инновационное развитие экономики страны.

На уровень инновационной активности строительных предприятий влияет и развитие науки. Так, на сегодняшний день в Академии наук строительная отрасль отдельно не представлена. Не существует также и специальных государственных учреждений, которые бы занимались научными разработками в сфере создания и усовершенствования строительных материалов, конструкций, технологий. Данными вопросами в Украине занимаются лишь научно-исследовательские организации различных форм собственности. Именно они самостоятельно и реализуют финансирование новых разработок в сфере строительства. Однако статистические данные демонстрируют тот факт, что для устойчивого развития отрасли этого недостаточно.

На темпы инновационной активности строительных организаций Украины влияет общая величина инвестиций.

Данные *табл. 1* демонстрируют, что доля инновационно-активных строительных предприятий в Украине невелика. Это объясняется не только низким уровнем финансирования организаций, но и отсутствием на них четко спланированной программы инновационного развития.

Таблица 1

Инновационная активность отечественных строительных предприятий [2]

Год	Общая сумма капитальных инвестиций в отрасль, млн грн	В процентах по сравнению с прошлым периодом
2010	27942,5	82,2
2011	29122,3	146,3
2012	37313,0	128,1
2013	43442,0	116,4
2014	33869,5	80,7

Следует отметить, что в целом по промышленности объем средств, потраченных на инновации, значительно вырос (за период с 2005 по 2014 гг. на 6,7%) [2].

Но это не отразилось значительно на темпах экономического роста страны. Именно этот факт дает основания полагать, что объемы финансирования инновационной деятельности не являются ключевым моментом в ее неэффективности. Причем это касается не только экономики в целом, но и строительной отрасли в частности.

Следует отметить, что в условиях ограниченности инвестиционных ресурсов главным резервом сохранения стабильности развития инновационной деятельности является использование инновационного потенциала отдельного производителя, а, значит, его кадрового инновационного потенциала. При этом непосредственно сам объект хозяйствования должен быть «инновационно восприимчивым». Под инновационно восприимчивым предприятием следует понимать «степень мотивированной готовности и способности субъекта хозяйствования к реализации инновационного проекта и внедрению нововведений, которые основаны на научно-техническом и материально-ресурсном потенциале, в целях удовлетворения общественных потребностей и получения прибыли» [9, с. 171].

Одним из ключевых факторов высокого уровня развития конкурентоспособности строительного предприятия является эффективная и в тоже время гибкая система управления, способная быстро адаптироваться к внешним условиям функционирования предприятия (управленческие инновации). Задачи современной стратегии инновационного развития строительной отрасли, в первую очередь, связаны с выбором техники, организации работ, технологии, обеспечением необходимого финансирования, как со стороны собственников, инвесторов, так и путем реализации механизма государственного регулирования внедрения инноваций.

В строительной отрасли наблюдаются негативные тенденции развития, которые не позволяют своевременно внедрять инновации:

- ✦ уменьшение спроса на высококвалифицированный персонал (низкий уровень стабильности персонала);
- ✦ высокая доля персонала, не имеющего высшего образования, а также большое количество специалистов пенсионного возраста (количество работников сферы строительства, имеющих полное высшее образование составляет лишь 16%);
- ✦ низкий темп роста продуктивности труда.

Кадровое ресурсное обеспечение играет решающее значение для строительного комплекса Украины. Для внедрения новых технологий крайне важно в условиях инновационного развития экономики располагать в нужное время и нужном месте персоналом, который имеет соответствующую квалификацию, способным решить возникающие производственные проблемы [6, с. 105].

Кадровая инновационная составляющая – первоочередное условие подготовки работника строительной организации. В данном случае под высококвалифицированным специалистом следует понимать человека, восприимчивого к стремительным инновационным преобразованиям отрасли.

Примечательно, что для мировой экономики характерно совершенно иное отношение государств к развитию инновационной деятельности предприятий всех отраслей, в том числе и строительных. Так, в США государственная доля при внедрении инноваций составляет не менее 20%, при этом научные консорциумы полностью освобождены от уплаты налогов [7, с. 38]. В Украине же с целью развития инновационной деятельности создана государственная программа «Стратегия инновационного развития Украины на 2010 – 2020 гг. в условиях глобализационных вызовов» [8]. По правительственному плану результатом внедрения данной стратегии будет закрепление инновационной модели развития экономики, повышение эффективности использования интеллектуального потенциала страны. Целью данной программы является успешное продвижение страны по пути развития, основанного на знаниях. Данная программа предусматривает стремительное инновационное развитие приоритетных отраслей народного хозяйства. Но, несмотря на это, на сегодняшний день остается неясным вопрос инвестирования средств в интеллектуальный капитал – основу успешности реализации программы.

На строительных предприятиях, независимо от их масштабов, целесообразно формировать инновационную восприимчивость персонала в части организационно-управленческой структуры, которая «характеризует отношение по формированию факторов и условий внутренней структуры субъекта хозяйствования в специализированный инновационный ресурс, который на основе развития коммуникационных каналов и их взаимосвязей обеспечивает приоритет прохождения инновационно-информационных потоков в рамках предприятия». Это означает, что при подборе персонала необходимо уделять внимание инновационно ориентированным кадрам, которые будут легко адаптироваться к переменам. Таким образом можно будет простимулировать инновационную восприимчивость конкретной строительной организации.

В контексте обеспечения оптимального функционирования отечественных строительных предприятий возникает объективная необходимость проведения модернизации организации процесса использования персонала в направлении усиления его инновационной составляющей. Для традиционного способа использования персонала характерно применение приемов и способов, которые уместны лишь в случае наличия неизменной технологической базы и стабильных внешнеэкономических условий. Но в условиях становления инновационного развития экономики формируются новые условия обеспечения конкурентоспособности строительных предприятий, что, в свою очередь, повышает требования и к квалификации персонала, его адаптивным возможностям по отношению к быстроменяющимся внешним условиям, необходимости постоянного участия во внедрении инноваций.

ВЫВОДЫ

В условиях глобализации и усиления международной конкуренции к числу приоритетных задач развития строительной отрасли в Украине относится обеспечение

высокого уровня инновационной активности. Успешная реализация поставленной задачи возможна лишь в том случае, если вводит наукоёмкие инновации системно и последовательно. Инновационное развитие строительной отрасли – важнейший фактор повышения производства. Инновационная активность формирует обновление и усовершенствование внедряемых технологий, выпускаемой строительной продукции, выполнение монтажных работ, реализации научных изобретений.

Анализ последних официальных статистических данных свидетельствует о значительном отставании в сфере инновационного развития строительных предприятий, о глубоком дефиците финансовых ресурсов, которые бы предприятие могло направить на реализацию собственных инновационных стратегий. В таких условиях целесообразно расширить структуру капитала с ориентацией на увеличение источников современного финансового обеспечения строительных организаций Украины, а также на поиск путей реализации инновационно-инвестиционной активности этих предприятий. Недостаточный уровень внедрения научных разработок в процесс строительства привел к тому, что тенденция технологического отставания от развитых стран мира приобретает постоянный характер. Следствием этого процесса становится резкий спад конкурентоспособности национальной экономики, торможение в технологическом развитии строительной отрасли, снижение квалификационного уровня рабочей силы. Эти обстоятельства могут привести к исчезновению материально-технической базы, необходимой для проведения научных исследований, а также к привлечению дешевых некачественных технологий из-за границы.

Анализ состояния строительной отрасли Украины за период с 2008 по 2014 гг. продемонстрировал, что сложившаяся экономическая ситуация в стране оказала негативное влияние на работу отечественных предприятий – прежняя производственно-техническая база была разрушена, наблюдаются и трудновосполнимые кадровые потери. За последние годы существенно сократилась численность занятых в строительстве. Данное обстоятельство является сдерживающим фактором инновационного развития отрасли. Становится очевидным, что главной предпосылкой выхода из кризиса является повышение эффективности использования важнейшего стратегического ресурса любого предприятия – его персонала. Именно поэтому необходимо наращивать ценные человеческие ресурсы.

Инновационный путь развития строительной отрасли откладывает отпечаток на процесс эффективности использования персонала предприятий, что позволяет проводить дальнейшее изучение данного вопроса под призмой указанной проблемы. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Микитюк П. П. Сучасний стан та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку будівельної галузі / П. П. Микитюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – Т. 2, № 4. – С. 116 – 119.

2. Статистичні дані України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Злупко С. Економічна наука і наукознавство : монографія / С. Злупко ; упоряд. Я. Алушко. – Львів : Триада плюс, 2006. – 776 с.

4. Велика К. В. Розвиток інноваційно-орієнтованого підприємства: фінансове та організаційне забезпечення : монографія / К. В. Велика, Т. І. Черкасова. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. – 160 с.

5. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : монографія / Л. І. Федулова. – К. : Основа, 2005. – 552 с.

6. Феклістов І. І. Кадрове ресурсне забезпечення інноваційного розвитку будівельних організацій / І. І. Феклістов // Економічне відродження України. – 2011. – Т. 28, № 2. – С. 104 – 111.

7. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : [аналітична доповідь] / О. В. Собкевич [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 71 с.

8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.

9. Менеджмент, маркетинг та інтелектуальний капітал в глобальному економічному просторі : монографія / Під наук. ред. П. Г. Перерви. – Х. : «Цифрова друкарня № 1», 2012. – 700 с.

10. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О. І. Амоша [та ін.]. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2007. – 328 с.

Научный руководитель – Лыч В. Н., доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической теории Киевского национального университета строительства и архитектуры

REFERENCES

Amosha, O. I. et al. *Aktyvizatsiia innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia* [Enhancing innovation: the legal and socio-economic support]. Donetsk. : IEP NAN Ukrainy, 2007.

Fedulova, L. I. *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: a model management system, public policy]. Kyiv: Osнова, 2005.

Feklistov, I. I. "Kadrove resursne zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku budivelnikh orhanizatsii" [Personnel resources for the development of innovative construction companies]. *Ekonomichne vidrodzhennia Ukrainy*, vol. 28, no. 2 (2011): 104-111.

Menedzhment, marketynh ta intelektualnyi kapital v hlobalnomu ekonomichnomu prostori [Management, marketing and intellectual capital in the global economic space]. Kharkiv: Tsyfrova drukarnia №1, 2012.

Mykytiuk, P. P. "Suchasnyi stan ta perspektyvy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku budivelnnoi haluzi" [Current state and prospects of investment and innovation development of the construction industry]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2012): 116-119.

Sobkevych, O. V. et al. *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development of the industry as part of the structural transformation of the economy of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2013.

Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2009.

"Statystychni dani Ukrainy" [Statistical data Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Velyka, K. V., and Cherkasova, T. I. *Rozvytok innovatsiino-orientovanoho pidpriemstva: finansove ta orhanizatsiine zabezpechennia* [The development of innovation-oriented enterprises, financial and organizational support]. Luhansk: Noulidzh, 2013.

Zlupko, S. *Ekonomichna nauka i naukoznavstvo* [Economics and science]. Lviv: Triada plus, 2006.

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ДІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ЖАЛДАК Г. П.

УДК 330.341.1

Жалдак Г. П. Формалізація дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку машинобудівних підприємств

Метою статті є дослідження дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку підприємства. Визначено сутність системи інноваційного розвитку машинобудівного підприємства. Обґрунтовано основні положення формалізації дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку підприємства. Запропоновано конкретні рекомендації для збалансованого розвитку економічної та соціальної складових механізму підприємства. У результаті дослідження визначено, що елементом, який пов'язує між собою соціальну та економічну сферу інноваційного розвитку підприємства, є соціальний капітал інноваційної діяльності. Запропоновано визначення цієї категорії. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення структури соціального капіталу інноваційної діяльності та формування методики оцінювання елементів соціального капіталу інноваційної діяльності машинобудівного підприємства.

Ключові слова: система інноваційного розвитку, соціально-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку, соціальний капітал, машинобудівні підприємства.

Рис.: 2. **Бібл.:** 9.

Жалдак Ганна Петрівна – асистент, кафедра менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: ann17@i.ua

УДК 330.341.1

Жалдак А. П. Формализация действия социально-экономического механизма в системе инновационного развития машиностроительных предприятий

Целью статьи является исследование действия социально-экономического механизма в системе инновационного развития предприятия. Определена сущность системы инновационного развития машиностроительного предприятия. Обоснованы основные положения формализации действия социально-экономического механизма в системе инновационного развития предприятия. Предложены конкретные рекомендации для сбалансированного развития экономической и социальной составляющих механизма предприятия. В результате исследования установлено, что элементом, который связывает между собой социальную и экономическую сферу инновационного развития предприятия, является социальный капитал инновационной деятельности. Предложено определение этой категории. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются определение структуры социального капитала инновационной деятельности и формирование методики оценки элементов социального капитала инновационной деятельности машиностроительного предприятия.

Ключевые слова: система инновационного развития, социально-экономический механизм обеспечения инновационного развития, социальный капитал, машиностроительные предприятия.

Рис.: 2. **Библ.:** 9.

Жалдак Анна Петровна – ассистент, кафедра менеджмента, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: ann17@i.ua

UDC 330.341.1

Zhaldak A. P. Formalization of Actions of Socio-Economic Mechanism in the System for Innovation Development of Machine-Building Enterprises

The article is aimed to explore the actions of socio-economic mechanism in the system for innovation development of enterprise. Essence of system for innovative development of machine-building enterprise has been defined. The basic provisions concerning formalization of actions of socio-economic mechanism in the system for innovation development of enterprise have been substantiated. Specific recommendations for balanced development of the economic and social components of enterprise's mechanism have been provided. As result of the study has been determined that the element, which links the social and economic sphere of innovative development of enterprise, is the social capital of innovation activity. Also a definition of this category has been proposed. Prospects for further research in this area will be determining the structure of social capital of innovation activity and formation of methodology for evaluating elements of social capital of innovation activity of machine-building enterprise.

Key words: system of innovation development, socio-economic mechanism for ensuring innovation development, social capital, machine-building enterprises.

Pic.: 2. **Bibl.:** 9.

Zhaldak Anna P. – Assistant, Department of Management, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: ann17@i.ua

Сучасні умови розвитку економіки вимагають від машинобудівних підприємств побудови ефективних систем інноваційного розвитку. Світовий досвід інноваційно розвинених країн засвідчує необхідність врахування у таких системах механізму, що поєднує у собі як економічну, так і соціальну природу інновацій. Як показав аналіз наукових доробків вчених за проблематикою інноваційного розвитку [1; 2; 3], неповністю дослідженим є питання соціально-економічного механізму забезпечення інноваційного розвитку підприємств (СЕМЗІР) та визначення його дії в системі інноваційного розвитку. Це зумовлює актуальність дослідження даної проблеми.

Формалізація дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку машинобудівних підприємств вимагає уточнення змістової складової поняття «система інноваційного розвитку» та потребує введення складових, які тісно пов'язані між собою та дозволяють розширити уявлення про систему інноваційного розвитку та її будову.

Під системою управління інноваційним розвитком пропонуємо розуміти цілісну структуровану сукупність функцій, принципів, методів прийняття управлінських рішень та певного соціально-економічного механізму, застосування якого забезпечує ціленаправлене та систематичне спрямування інноваційної діяльності

на досягнення мети підприємства. Варто зазначити, що система інноваційного розвитку підприємства є цілісною структурою, у якій постійно відбувається рух усіх її елементів, їхнє відтворення та зміни [4]. Ефективність цих змін визначається їхньою спрямованістю, темпами та взаємною узгодженістю. Розуміння сутності досліджуваної категорії акцентує увагу на необхідності формування цілісного та гнучкого СЕМЗІР, який має не лише відповідати сучасним вимогам ринку, але і приводити у відповідність соціально-економічні можливості та цілі інноваційного розвитку підприємства.

З урахуванням того, що підприємство є відкритою системою, можна сформулювати такі вимоги до дії СЕМЗІР з урахуванням зовнішнього середовища підприємства [2; 4]:

1. СЕМЗІР необхідно орієнтувати на кінцевий результат виробничо-комерційної діяльності. Співвідношення витрат і результатів інноваційної діяльності підприємства визначає ефективність виробництва, підвищення якої є важливою вимогою існування підприємства та забезпечення його конкурентоспроможності. Для зниження витрат, які припадають на одиницю результату, підприємства не повністю використовують усі свої резерви. Таке становище призводить до того, що рівень результатів діяльності підприємства став неконтрольованим унаслідок процесу виробництва, головною метою якого було виконання планових завдань за всяку ціну.

2. Своєрідність СЕМЗІР, його життєздатність і ефективність визначаються соціальним капіталом в інноваційній діяльності, стимулами до високої якості роботи колективу в цілому і окремих працівників. Основна проблема, яка виникає у процесі формалізації дії соціально-економічного механізму забезпечення інноваційного розвитку, полягає у знаходженні оптимального поєднання формальних механічних правил і процедур організаційної технології, працівників у забезпеченні високого рівня ефективності та якості досягнення цілей інноваційного розвитку підприємства.

3. СЕМЗІР має бути пристосований до об'єктивно існуючої невідповідності та суперечливості інтересів зовнішнього та внутрішнього середовища, різних ланок виробництва, груп та окремих працівників. Соціально-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку сприяє трудовій діяльності персоналу, яка пов'язана з приведенням у рух засобів виробництва, до яких відносяться знаряддя і предмети праці. До них також можна віднести енергетичні та інформаційні ресурси. Чим ефективнішим є соціально-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку, чим сильніше виявляється його вплив на процес виробництва інноваційної продукції, тим з меншими витратами живої та матеріалізованої праці буде задовольнятися ринковий попит.

4. СЕМЗІР впливає на процес залучення до виробництва людей, засобів виробництва, а здійснення інноваційної діяльності стимулює прагнення трудових колективів і окремих працівників, з одного боку, до максимально можливого (на даному рівні розвитку виробничої системи) збільшення ступеня досягнення її цілей, а з іншого – до мінімально необхідного для цього залучення до виробничого процесу живої і матеріалізованої праці.

5. СЕМЗІР має бути пристосований до демократичних методів управління, які передбачають юридичну самостійність виробничих одиниць у питаннях визначення (в рамках компетенції) цілей, вибору та реалізації засобів їх досягнення, економічну відповідальність даних одиниць за підмет якості продукції і її реалізацію.

У свою чергу, пропонований нами СЕМЗІР гармонійно поєднує у собі соціальну та економічну підсистему і складається з таких елементів у внутрішній соціальній сфері – персонал, соціальні трудові відносини, умови праці, соціальна інфраструктура підприємства, інноваційна культура, соціальний захист працівників; у зовнішній соціальній сфері – засоби масової інформації, неприбуткові та прибуткові організації, профспілки та громадські організації, державні та муніципальні заклади. Зовнішня економічна сфера поєднує в собі органи управління, фінансові організації, а також відносини із зацікавленими сторонами підприємства. Внутрішня економічна підсистема враховує: виробництво інноваційної продукції, фінансування НДДКР, маркетинг, постачання та збут, інвестиції.

Ураховуючи вищевикладене, нами було розроблено концептуальну схему формалізації дії СЕМЗІР у системі управління інноваційним розвитком підприємства. Як видно з *рис. 1*, елементами системи управління інноваційним розвитком підприємства є: об'єкт, мета, функції, принципи та властивості. Об'єктом управління в нашому випадку є інноваційний розвиток підприємства, відповідно мета управління інноваційним розвитком полягає в забезпеченні його максимально високого рівня для досягнення стратегічної мети діяльності підприємства.

З метою підвищення ефективності інноваційної діяльності машинобудівного підприємства система управління інноваційним розвитком повинна бути спрямована на досягнення таких цілей:

- ✦ забезпечувати стійку позицію на ринку за рахунок збалансованості між традиційними продуктами та запровадженням перспективних інновацій;
- ✦ налагодити ефективну систему комунікацій з метою максимального задоволення потреб клієнтів у нових товарах;
- ✦ забезпечувати взаємодію внутрішніх та зовнішніх, соціальних та економічних елементів системи управління інноваційним розвитком;
- ✦ стежити за раціональним та цілеспрямованим використанням та розподілом ресурсів.

При формалізації дії визначеного нами механізму в системі інноваційного розвитку використано такі положення:

- ✦ інноваційний розвиток, як і будь-який інший, – це складна система пересічних характеристик його елементів;
- ✦ під час формування соціально-економічного механізму забезпечення інноваційного розвитку діє закон синергії його елементів;
- ✦ елементи інноваційного розвитку повинні гармонійно функціонувати в цілому, тобто необ-

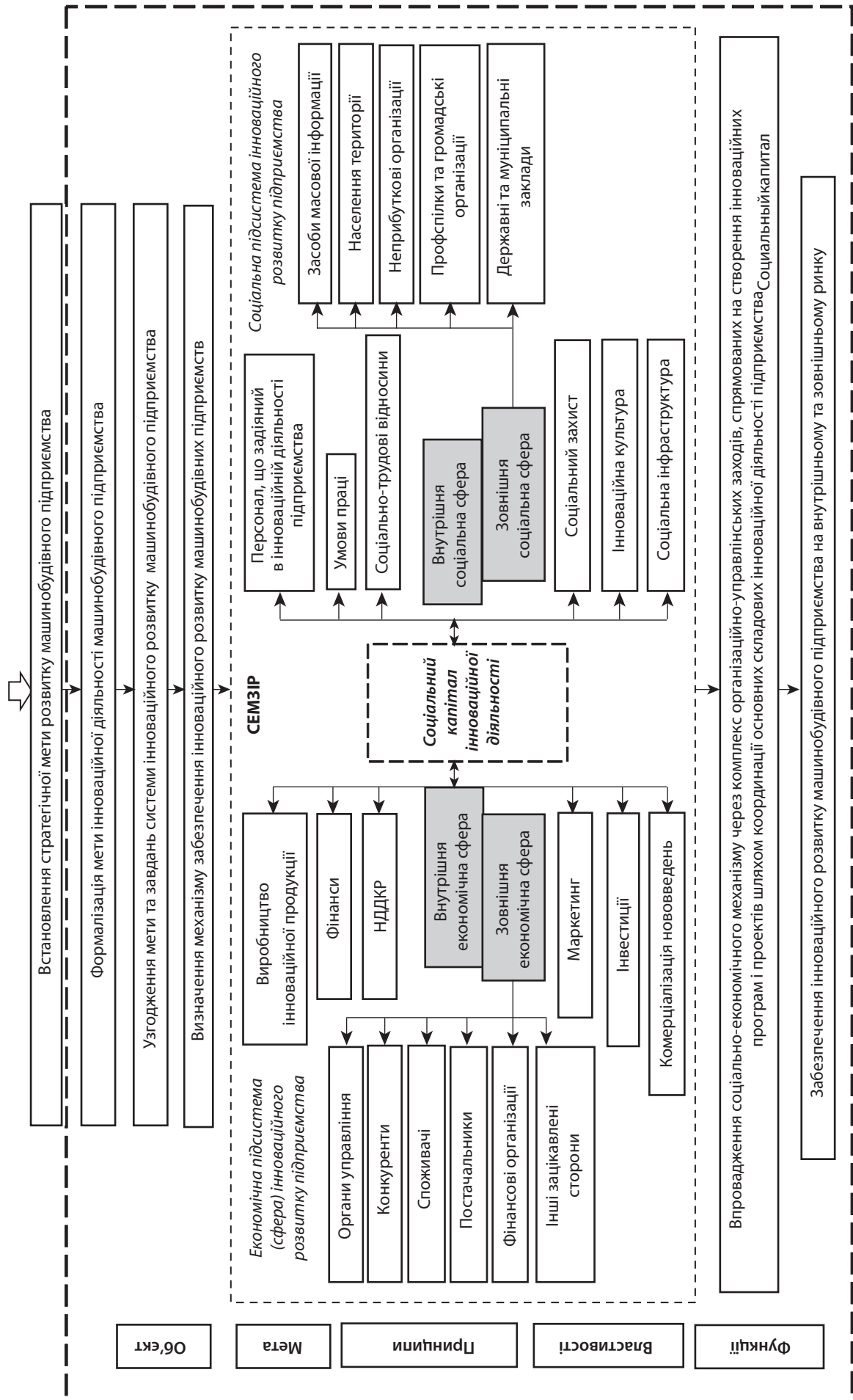

Рис. 1. Формалізація дії соціально-економічного механізму в системі інноваційного розвитку

хідним є досягнення збалансованості та оптимального співвідношення між структурними елементами.

Формування соціально-економічного механізму забезпечення інноваційного розвитку машинобудівного підприємства охоплює усі сфери його діяльності. Хоча можна виділити і значно більшу кількість, проте пропонуємо виділити дві основні та відносно самостійні сторони – економічну та соціальну. Перша з них безпосередньо пов'язана з виробництвом і включає техніко-економічні питання розвитку підприємства та є важливим чинником забезпечення результативності інноваційної діяльності підприємства, оскільки консолідує у собі базові елементи (такі як НДДКР, грошові кошти, маркетинг, інвестиції) без яких виробництво інноваційної продукції є неможливим. Враховуючи те, що соціально-економічний механізм діє у системі інноваційного розвитку, пропонується встановити перелік рекомендацій по економічній та соціальній компоненті забезпечення системи для машинобудівних підприємств.

З метою збалансованого забезпечення економічної складової на підприємстві рекомендується виконувати такі дії:

- ✦ систематично проводити моніторинг стану основних виробничих засобів з метою їх оновлення, що сприятиме виробництву більш якісної продукції;
- ✦ здійснювати комплексні дослідження щодо створення інноваційної інфраструктури, яка б синтезувала виробничий, фінансовий, інноваційний потенціал в освіту, науку та виробництво. Технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, лізингові, факторингові, маркетингові та сертифікаційні центри повинні створювати ланцюжок перетворень до інноваційної інфраструктури та поєднувати виробництво інноваційної продукції;
- ✦ дослідження світового та вітчизняного ринку інновацій з можливим їх застосуванням на підприємстві;
- ✦ співпрацювати з аналогічними підприємствами галузі з метою обміну інформацією щодо стабільного та інноваційного функціонування підприємства;
- ✦ здійснювати розподіл бюджету розвитку на користь інноваційної діяльності на підприємстві. Варто зазначити, що кризові явища, що зараз спостерігаються на деяких машинобудівних підприємствах, не є підставою для відмовлення від інноваційної діяльності. У кризовій ситуації для підприємства необхідно правильно оцінювати зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі, та вплив негативних чинників, знаходити свої сильні сторони, нові можливості активізувати інноваційний потенціал для свого розвитку. Економічна криза, з одного боку, негативно позначається на виробничій діяльності підприємств, а з іншого боку, – відкриває нові шляхи розвитку та закріплення позицій на вну-

трішньому і зовнішніх ринках. Підприємства, що успішно функціонують у докризових умовах, звільнившись від слабкостей і розвиваючи сильні сторони, до числа яких належать інновації, здатні перетворити кризу в рушійну силу.

Друга сторона охоплює питання розвитку соціальної сфери та трудового колективу, за допомогою яких певною мірою можна забезпечити ефективний інноваційний розвиток підприємства. Соціальна сфера інноваційного розвитку машинобудівного підприємства дозволяє забезпечувати її структурну і функціональну єдність, розкривати й усувати суб'єктивні та об'єктивні проблеми, що перешкоджають досягненню стратегічної мети, прогнозувати та нівелювати негативні зовнішні та внутрішні впливи.

Соціальна сфера є невід'ємною складовою в механізмі забезпечення інноваційного розвитку машинобудівних підприємств. Вона консолідує у собі такі базові елементи, як персонал, інноваційну культуру, соціальну інфраструктуру, інформаційне забезпечення тощо, від яких певною мірою залежить ефективність інноваційної діяльності підприємства. Тому для розвитку соціальної сфери на підприємстві рекомендується:

- ✦ винагороджувати фахівців, що змогли здійснити доцільні науково-дослідні розробки чи раціоналізаторські пропозиції у сфері інноваційного розвитку машинобудівного підприємства;
- ✦ використовувати систему безперервного навчання та створити умови, що заохочують розроблення і впровадження нововведень;
- ✦ сприяти відкритому двосторонньому обговоренню інформації стосовно необхідності покращення якості виконаних робіт;
- ✦ забезпечити умови для ефективної колективної роботи; проводити зміни в організаційній структурі підприємства з метою налагодження ефективних соціально-трудова відносин та підвищення компетенцій фахівців з питань інноваційного розвитку;
- ✦ сприяти відкритому двосторонньому обговоренню інформації стосовно необхідності покращення якості виконаних робіт; забезпечення умов для ефективної колективної роботи;
- ✦ брати участь у міжнародних виставках, конференціях, симпозіумах з метою запозичення досвіду застосування інноваційного обладнання, удосконалення ведення інноваційної діяльності на підприємстві і т. д.
- ✦ налагоджувати співпрацю із ЗМІ, неприбутковими організаціями, профспілками, населенням, державними закладами як важливими джерелами соціального капіталу підприємства;
- ✦ відслідковувати зміни в національному законодавстві, що стосується інноваційної діяльності, нових постанов, нормативно-правових актів з метою вчасно інформувати про введення змін у роботі підприємства щодо забезпечення інноваційного розвитку;

- ✦ обстежувати стан здоров'я працівників, котрі працюють на виробничо небезпечних ділянках технологічного ланцюжку з виробництва та випуску машинобудівної продукції.

Усі описані вище рекомендації буде значно простіше впровадити на підприємстві у разі належного рівня розвитку соціального капіталу серед працівників, формування відносин довіри всередині та поза підприємством. Значною мірою від активності персоналу залежить розповсюдження інформації, генерування нових ідей, інновацій у певних комунікаційних та економічних мережах. Крім цього, у сучасних умовах розвитку економіки конкурентною перевагою є вміння отримувати інформацію на підприємстві та швидко і з мінімальними витратами мобілізувати трудові ресурси на виконання конкретного завдання.

Функціонування соціально-економічного механізму забезпечення інноваційного розвитку залежить від зміни розвитку і поведінки в зовнішньому та внутрішньому середовищі, які визначаються елементами цього механізму та ступенем взаємодії між ними. При цьому зміна відносин між елементами приведе до зміни функціонування самого механізму. Це зумовлює встановлення певних «кордонів» підприємства, які перестають бути фізичними і базуються на комунікаційних зв'язках і відносинах. Необхідність та актуальність таких зв'язків та відносин є особливо помітними тоді, коли одні підприємства, у порівнянні з іншими, отримують більші прибутки, при умові інших рівних можливостей. Це відбувається залежно від того, наскільки підприємства здатні мобілізувати соціальний капітал. Мережі зв'язків необхідні підприємству для побудови довгострокових, корисних соціальних відносин, що дозволяють зберігати та досягати економічного або соціального результату [5].

У сучасних ринкових умовах успішними стають ті підприємства, які у процесі виробничо-комерційної діяльності вміють ефективно використовувати економічні ресурси та соціальні взаємодії для забезпечення інноваційного розвитку [6].

Елементом, що пов'язує між собою соціальну та економічну сферу інноваційного розвитку підприємства, є соціальний капітал інноваційної діяльності. Схему формування та нарощення соціального капіталу інноваційної діяльності машинобудівного підприємства представлено на *рис. 2*.

Під соціальним капіталом інноваційної діяльності ми будемо розуміти спільний ресурс, спрямований на взаємоузгодження інтересів людей та дій з метою створення інноваційної продукції. В основі формування соціального капіталу інноваційної діяльності – здатність людей працювати разом з метою створення інновацій, та накопичуватись у матеріальній та нематеріальній сфері. Таким чином, можна сказати, що соціальний капітал інноваційної діяльності – це все, що уможливує, підтримує та спрямовує індивідуальну та колективну дію у напрямі створення інновацій, породжену мережами стосунків, взаємодією, довірою, соціальними нормами та цінностями.

Функціональне призначення соціального капіталу інноваційної діяльності в діяльності машинобудівних підприємств полягає в оптимізації (зниженні трансакційних витрат) взаємодії суб'єктів у процесі їх господарської діяльності [7; 8]. Соціальний капітал ще менш помітний, ніж людський капітал, «оскільки він існує тільки у взаєминах індивідів. Так само, як фізичний і людський капітали, – підкреслює Дж. Коулман, – соціальний капітал полегшує виробничу діяльність» [9].

Рис. 2. Схема формування, нарощення та використання соціального капіталу інноваційної діяльності машинобудівних підприємств

Джерело: розроблено автором.

ВИСНОВКИ

Система інноваційного розвитку підприємства складається із суми матеріальних та нематеріальних (неявних) активів, серед яких є і соціальні складові – інтелектуальний та соціальний капітал, що втілені в людях (трудо-вих ресурсах) та соціальних зв'язках підприємства. Використання соціального капіталу в соціально-економічному механізмі може стати інструментом зниження транзакційних витрат, створення конкурентної переваги та отримання додаткового прибутку підприємства. Ураховуючи це, вітчизняні машинобудівні підприємства повинні оцінювати та управляти не лише матеріальним, фінансовим та людським, але й соціальним капіталом, який існує в соціальних зв'язках усередині та зовні підприємства, а ще точніше, має управляти його якістю, розміром та напрямком існування структурних складових.

Проте в сучасному економічному середовищі не існує загальноприйнятої методики розрахунку неявних активів підприємства, частиною яких є соціальний капітал. Поряд із цим, досить важливою та маловивченою проблемою є формування методики оцінювання елементів соціального капіталу інноваційної діяльності машинобудівного підприємства, на що і будуть спрямовані наші подальші дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Гриньов Б. В.** Інноваційна та науково-технічна сфера України : Innovations, Science and Technology of Ukraine : монографія / Б. В. Гриньов, Д. В. Чеберкус, В. С. Шовкалюк та інші ; за заг. ред. Б. В. Гриньова. – К. : НТУУ «КПІ» ВПІ-ВПК «ПОЛІТЕХНІКА», 2012. – 88 с.
- Рогоза М. Є.** Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
- Вергал К. Ю.** Дослідження стратегічного інноваційного розвитку підприємства методами системного економіко-математичного моделювання / К. Ю. Вергал // Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптimum – 2008» : туди VI Міжнародної науково-практичної конференції, (3-5 груд. 2008 р.). – Х. : НТУ «ХПІ», 2008. – С. 117 – 118.
- Шелюбская Н.** Новые направления инновационной политики ЕС / Н. Шелюбская // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 4. – С. 35 – 40.
- Градосельская Г. В.** Социальные сети / Г. В. Градосельская // Экономическая социология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecsoc.msses.ru>
- Длугопольский А. В.** Имеет ли доверие ценность, или Как социальный капитал влияет на экономику / А. В. Длугопольский // Теоретическая экономика. – 2014. – № 4. – С. 24 – 38.
- Курбатова М. В.** Социальный капитал предпринимателя: формы его проявления и особенности в современной российской экономике / М. В. Курбатова, Н. Ф. Апарина // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – № 4. – С. 45 – 61.
- Курбатова М. В.** Структура социального капитала как фактор институционального развития региона / М. В. Курбатова, С. Н. Левин, Е. С. Каган // Общественные науки и современность. – 2010. – № 6. – С. 37 – 51.
- Коулман Дж.** Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122 – 139.

REFERENCES

- Dlugopolskiy, A. V. "Imeet li doverie tsennost, ili kak sotsialnyy kapital vliiaet na ekonomiku" [Does the value of the trust, or social capital affects the economy]. *Teoreticheskaia ekonomika*, no. 4 (2014): 24-38.
- Gradoselskaia, G. V. "Sotsialnye seti" [Social networks]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*. <http://www.ecsoc.msses.ru>
- Hrynyov, V. B. et al. *Innovatsiina ta naukovo-tekhnichna sfera Ukrainy* [Innovation and scientific and technical sphere of Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI»; VPI PVK «POLITEKHNKA», 2012.
- Kurbatova, M. V., and Aparina, N. F. "Sotsialnyy kapital predprinimatelia: formy ego proiavleniia i osobennosti v sovremennoy rossiyskoy ekonomike" [Social capital is the entrepreneur: the forms of its manifestation, and especially in the current environment]. *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 4 (2008): 45-61.
- Kurbatova, M. V., Levin, S. N., and Kagan, E. S. "Struktura sotsialnogo kapitala kak faktor institutsionalnogo razvitiia regiona" [The structure of social capital as a factor in the institutional development of the region]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 6 (2010): 37-51.
- Koulman, Dzh. "Kapital sotsialnyy i chelovecheskiy" [Social and human capital]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3 (2001): 122-139.
- Rohoza, M. Ye., and Verhal, K. Yu. *Stratehichnyi innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovation enterprise development: models and mechanisms]. Poltava: RVV PUET, 2011.
- Sheliubskaia, N. "Novye napravleniia innovatsionnoy politiki ES" [New directions for EU innovation policy]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 4 (2013): 35-40.
- Verhal, K. Yu. "Doslidzhennia stratehichnoho innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva metodamy systemnoho ekonomiko-matematichnoho modeliuвання" [Research strategic innovative development of enterprise economic system methods and mathematical modeling]. *Doslidzhennia ta optymizatsiia ekonomichnykh protsesiv «Optimum – 2008»*. Kharkiv: NTU «KHPi», 2008. 117-118.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 РУДЕНКО Г. Р.

УДК 330.341.1

Руденко Г. Р. Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств

Метою статті є дослідження особливостей впровадження інновацій в усіх напрямках діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Розкрито сутність поняття «інновації» у сільському господарстві, визначено особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств та суб'єкти їх впровадження. Виявлено проблеми розвитку та впровадження інновацій у сільському господарстві. Узагальнено технологію впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що при впровадженні інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств важливою умовою є наявність інноваційного потенціалу. Досліджено досвід зарубіжних країн щодо розвитку сільськогосподарських підприємств завдяки своєчасному впровадженню інновацій.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, сільськогосподарські підприємства.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Руденко Ганна Ростиславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: anna07081981@rambler.ru

УДК 330.341.1

Руденко А. Р. Особенности внедрения инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий

Целью статьи является исследование особенностей внедрения инноваций во всех направлениях деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий. Раскрыта сущность понятия «инновации» в сельском хозяйстве, определены особенности внедрения инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий и субъекты их внедрения. Выявлены проблемы развития и внедрения инноваций в сельском хозяйстве. Обобщена технология внедрения инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что при внедрении инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий важным условием является наличие инновационного потенциала. Исследован опыт зарубежных стран по развитию сельскохозяйственных предприятий благодаря своевременному внедрению инноваций.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационный потенциал, сельскохозяйственные предприятия.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Руденко Анна Ростиславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: anna07081981@rambler.ru

UDC 330.341.1

Rudenko H. R. Specific Features of Implementing Innovations into Activities of Agricultural Enterprises

The article is aimed to study the features of implementing innovations in all areas of activity of domestic agricultural enterprises. The essence of the concept of «innovation» in the agriculture has been disclosed, features of implementing innovations into activities of agricultural enterprises and the implementation entities have been determined. The problems of development and implementation of innovations in agriculture have been revealed. Technology of implementing innovations into activities of agricultural enterprises has been generalized. It has been determined that, when introducing innovations in the activities of agricultural enterprises, an important prerequisite will be existence of innovative potential. Experience of foreign countries in the development of agricultural enterprises as a result of timely implemented innovations has been studied.

Key words: innovation, innovation development, innovation potential, agricultural enterprises.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Rudenko Hanna R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Organization and Planning of the Company, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: anna07081981@rambler.ru

У зв'язку з динамічним розвитком сільського господарства та посиленням інтеграції України у міжнародний економічний простір зростає конкурентна боротьба між підприємствами на ринку сільськогосподарської продукції. Тому на даний момент актуальним є інтенсивне впровадження інновацій у сільське господарство, що сприятиме зростанню продуктивності праці, економії матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, зростанню обсягів виробництва тощо.

Аналіз літературних джерел з питань впровадження інновацій в сільському господарстві свідчить про те, що вивченням даної проблеми займалось значне коло науковців, а саме: В. В. Кириченко [1], В. В. Лаврук [2], О. І. Янковська [3], А. І. Гордійчук [4], В. А. Іванов [5] та інші.

Однак, зважаючи на значний доробок науковців, існує потреба подальшого пошуку ефективних шляхів впровадження інновацій у діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є дослідження особливостей впровадження інновацій в усіх напрямках діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Інновації – це створенні чи вдосконалені конкурентоспроможні технології (продукція чи послуги), які в даний період часу впроваджуються в діяльність підприємства [3]. Деякі вчені стверджують, що інновації – це результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо [1; 2], інші говорять, що інновації – це зміни у техніці, технології чи організації, які у майбутньому призведуть до задоволення певних соціальних проблем [4; 5]. Також використовують поняття «агроінновації», тобто інновації, реалізовані в сільськогосподарській галузі [6].

Існує багато підходів до визначення сутності «інновацій в АПК» (табл. 1).

Таким чином, інновації в сільському господарстві можна визначити як зміну, що вноситься суб'єктом гос-

Розкриття сутності поняття «інновації» у сільському господарстві

Автор	Визначення
Іванов В. А. [5]	Реалізація у господарській практиці результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин, птахів, нових і покращених продуктів харчування, матеріалів, нової техніки, нових технологій у рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нових форм організації та управління різноманітними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, які дозволяють підвищити ефективність виробництва
Кот О. В. [6]	Системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що приводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиках взаємозв'язків міжбіосферою і техносферою, а також покращують стан навколишнього середовища
Янковська О. І. [7]	Кінцевий результат впровадження новації у галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування тощо), який привів до отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту

подарювання у діяльність підприємства з метою підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку.

Необхідно зазначити, що у сільському господарстві впровадження інновацій пов'язане з виведенням нових сортів рослин, порід тварин, виготовленням техніки, новими ресурсозберігаючими технологіями тощо. Тому інновації в діяльність сільськогосподарських підприємств впроваджуються у трьох напрямках:

1) *інновації у сфері людського фактора* – підготовка спеціалістів, здатних експлуатувати нову техніку, обладнання і технології, підвищення їх кваліфікації, перепідготовка;

2) *інновації у сфері біологічного фактора* – розробка і освоєння нововведень, які забезпечують підвищення родючості земель сільськогосподарського призначення, зростання продуктивності тварин та урожайності сільськогосподарських культур;

3) *інновації у сфері техногенного фактора* – забезпечують удосконалення техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарського підприємства [8; 9].

Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств та суб'єкти їх впровадження представлені в *табл. 2*.

У сільському господарстві необхідно розглядати впровадження інновацій як послідовність чотирьох етапів: розробка інновацій, їх перевірка, відтворення та їх впровадження у діяльність. Набір ознак класифікації інновацій дозволяє раціонально організувати інноваційну діяльність підприємства.

Узагальнену технологію впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств представлено на *рис. 1*.

Позитивними наслідками ефективно організованої технології впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств є: розробка та впровадження інновацій, пов'язаних з новими сортами рослин, виведенням нових порід тварин, застосуванням нової техніки тощо. Так, наприклад, до біологічних інновацій входять: нові сорти та гібриди сільськогосподарських

Таблиця 2

Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств суб'єкти їх впровадження

Ознака класифікації	Вид інновацій	Суб'єкти впровадження інновацій	Строк окупності інновацій
Предмет та сфера застосування	Біологічні, технічні, технологічні, хімічні, економічні, соціальні, маркетингові, інновації у менеджменті	Агроном, технолог, економіст, хімік, маркетолог, соціолог, менеджер	3 роки
Період реалізації	Довгострокові, середньострокові, короткострокові	Керівники, акціонери, насінницьке господарство, племінний завод, машинобудівне підприємство, біологічна фабрика	6 місяців – 5 років
Походження	Зовнішні, внутрішні		3 роки
Глибина змін, які вносяться	Базові, покращуючі, модифікаційні, прикладні		6 місяців – 5 років
Форма реалізації	У формі продукту, у формі процесу		6 місяців
Величина витрат	Великі, мінімальні вкладення, без додаткових витрат		6 місяців – 5 років
Джерела фінансування	Власні, бюджетні кошти, кредитні, позикові кошти, змішане фінансування	Банк, керівники, постачальники, акціонери, наукові фонди, спонсори, бюджетні установи	6 місяців – 5 років
Ступінь ризику	Відчутна, часткова, повна невизначеність		6 місяців – 5 років

Рис. 1. Узагальнена технологія впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств

рослин, нові породи тварин, птиці, створення тварин та рослин, стійких до шкідників та хвороб. До технічних інновацій належать нові види техніки, обладнання, технології обробки сільськогосподарських культур, технології у тваринництві. До хімічних інновацій відносять нові добрива, їх системи, засоби захисту рослин. Суб'єктами впровадження інновацій у сільському господарстві є керівники підприємств. Перевірку інноваційних розробок здійснюють наукові установи та спеціальні державні установи чи організації. Відтворенням інновацій у сільському господарстві займаються насінницькі господарства (вирощування елітного та репродукційного насіння нових сортів, гібридів сільськогосподарських культур); племінні заводи (розведення чистих порідних ліній тварин); машинобудівні підприємства (серійний випуск нової сільськогосподарської техніки); біологічні фабрики (випуск вакцин тощо).

Впровадження інновацій у сільському господарстві стримується необхідністю значного фінансування, тривалими строками розробки, низькою платоспроможністю держави, недостатньою інформацією щодо інновацій у галузі сільського господарства.

При впровадженні інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств важливою умовою є наявність інноваційного потенціалу. Інноваційний потенціал – це здатність до зміни, покращення, прогресу, це джерело розвитку. Тобто це здатність підприємства виробляти нову, науково містку продукцію з покращеними властивостями. Існує ряд елементів інноваційного потенціалу: природно-кліматичний, матеріально-технічний, науковий, кадровий, організаційний [9]. Для ефективного розвитку сільськогосподарського підприємства та покращення інноваційного потенціалу необхідною умовою є забезпечення взаємозв'язку таких факторів, як: інвестиційна підтримка, сільське господарство, промисловість, що виробляє засоби для сільського господарства, переробна промисловість, інфраструктура інноваційної діяльності, науково-технічне співробітництво у системі агропромислового комплексу, покращена система нормативно-законодавчих актів.

Впровадження інновацій пов'язане з особливостями сільського господарства в Україні, а саме:

- 1) відмінність регіонів України за природно-кліматичними умовами;
- 2) тривалий процес розробки інновацій;

3) різноманітність продукції, що вирощується, та різниця у технології годівлі тварин тощо;

4) залежність технології виробництва у сільському господарстві від природно-кліматичних умов, дорожньо-транспортного розташування, центрів постачання та збуту продукції;

5) різний кваліфікаційно-освітній рівень робітників сільського господарства

6) необхідність дослідження живих організмів та ін.

У сучасних умовах господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств основними напрямками впровадження інновацій є: розробка біотехнологій для створення сільськогосподарської продукції з покращеними заданими властивостями, створення нових ґрунтозахисних технологій землеробства на основі мінімального чи нульового обробітку землі, застосування енерго- та ресурсозберігаючих технологій тощо.

До позитивних змін впровадження інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції належать:

1) підвищення урожайності культур;

2) підвищення рентабельності діяльності підприємства;

3) підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

4) підвищення якості продукції та економія виробничих ресурсів;

5) впровадження енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій.

До проблем впровадження інновацій у сільському господарстві в Україні можна віднести: відсутність належного фінансування, низький рівень державної підтримки підприємств, низький розвиток інноваційних досліджень в сільському господарстві в Україні, сезонність діяльності підприємств, різноманітність природно-кліматичних умов та вирощуваної продукції.

Для ефективного впровадження інновацій у сільськогосподарські підприємства необхідно вдосконалити державне регулювання цін на продукцію; розробити всебічні програми стимулювання інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств; розробити стратегію максимального використання їх інноваційного потенціалу; здійснити активізацію впровадження інновацій на підприємствах для підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку; розробити фінансову підтримку для закупівлі іноземної техніки, сортів насіння, засобів захисту рослин тощо.

Для порівняння особливостей впровадження інновацій у сільському господарстві в Україні та інших країнах необхідно розкрити їх досвід ефективного впровадження та використання інновацій.

Так, наприклад, *Туреччина* характеризується низькою кількістю інноваційних підприємств [9]. Так само, як і в Україні, у Туреччині інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств стримує слабкий розвиток НТП, відсутність тісного взаємозв'язку між державним і приватним бізнесом, різке зниження витрат на аграрну науку, невідповідність кадрів, малоефективна

маркетингова робота тощо. Тобто у країні відсутнє належне стимулювання впровадження інновацій у сільському господарстві.

Н атомість США є лідером у сфері інновацій у сільському господарстві, а також характеризуються суттєвим впливом держави на аграрну сферу діяльності [3]. У США діяльність сільськогосподарських підприємств регулюється державою та ефективно розробленою законодавчою базою. Сільське господарство має для країни стратегічний характер, а також там взято курс на значне субсидювання сільського господарства за рахунок бюджету. США має багаторічну історію підтримки проектів впровадження інновацій у сільському господарстві. Так, наприклад, проект на пошук альтернативних джерел енергії для сільськогосподарських територій став дуже популярним. Міністерство сільського господарства здійснює фінансування безлічі науково-дослідних та освітніх програм, програм стимулювання впровадження інновацій та інших. До складу Міністерства сільського господарства США входить більше десятка агенцій, відділів, служб, кожний з яких має свою спеціалізацію і робить власний внесок у розбудову аграрної системи. Міністерство виконує інтегруючу роль у регіональних економічних системах, виступаючи поєднуючим ланцюгом між наукою, науково-освітніми установами, промисловістю, сільськими громадами, аграрними виробниками, фінансує наукові дослідження, реалізує освітні програми, впроваджує новітні технології у практику.

Активне розширення нововведень удіяльність сільськогосподарських підприємств пояснюється функціонуванням комплексного механізму впровадження інновацій, який характеризується не лише економічними стимулами, але й як взаємозв'язок організаційних структур та відносин.

Сільське господарство в *Ізраїлі* на сьогодні є найпродуктивнішим та найновітнішим у світі майже за всіма показниками [9]. Такого результату країна досягла за допомогою прийняття великої кількості інноваційних рішень, до яких рішень відносять: бережливе витрачення води (крапельне та аерозольне зрошення), використання нових видів добрив і засобів захисту рослин, новітні методи боротьби з бур'янами та шкідниками, тепличні комплекси тощо. Поштовхом до такого розвитку сільського господарства у країні є значна обмеженість земельних ресурсів та негативні природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства. Через продовольчу кризу в попередні роки, нестачу ресурсів та збільшення населення у країні інтенсивно почали розвивати сільське господарство, застосовувати нові сорти рослин, системи обробітку ґрунту, технології та інше. Також значне впровадження інновацій підтримувалося з боку держави через забезпечення фінансування розробок та організацію виходу країни на міжнародні ринки збуту.

У міжнародному контексті інноваційний потенціал найбільшим є у *Німеччині* [3]. Однією з особливостей інноваційної політики Німеччини є надання урядом фінансової підтримки розвитку довгострокових і ризикових досліджень у ключових сферах діяльно-

сті. У Німеччині тваринництво відіграє ключову роль, тому рослинництво розвивається як допоміжна галузь тваринництва: 40% усієї сільськогосподарської площі припадає на луки та пасовиська. У країні постійно впроваджується безліч державних програм у діяльність сільськогосподарських підприємств, які спрямовані не лише на фінансову підтримку з боку держави, але й на організацію інноваційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах.

Тому, спираючись на досвід зарубіжних країн, необхідно проаналізувати сучасний стан інновацій у сільському господарстві в Україні, розробити нову законодавчу базу підтримки та стимулювання впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств, створити ефективну організаційну систему управління та контролю підприємств на шляху до розвитку та покращення за допомогою інновацій. Необхідно зазначити, що стан сільського господарства у країнах залежить також від форми власності на земельні угіддя та ставлення уряду країни до розвитку галузі.

ВИСНОВКИ

Отже, у сучасних економічних умовах в Україні необхідно провести реформування сільськогосподарських підприємств з метою впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, розробити систему стимулювання з боку держави та сприяти активній діяльності держави щодо відкритості кордонів України до міжнародної співпраці у сфері сільського господарства. Продовження дослідження необхідно спрямувати на виявлення напрямків залучення інвестицій для впровадження інновацій у діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Кириченко В. В.** Ринкові моделі реалізації селекційних інновацій / В. В. Кириченко, В. М. Тимчук // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 8. – С. 62 – 64.
- 2. Лаврук В. В.** Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу / В. В. Лаврук // Ефективна економіка. – 2010. – № 5. – С. 22 – 25.
- 3. Янковська О. І.** Особливості інновацій в сільському господарстві / О. І. Янковська // Економіка XXI століття: виклики та проблеми. – 2012. – № 4. – С. 30 – 33.
- 4. Гордійчук А. І.** Інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування / А. І. Гордійчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – № 6. – С. 44 – 46.
- 5. Иванов В. А.** Методологические основы инновационного развития агропромышленного комплекса / В. А. Иванов // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 2 (2). – С. 50 – 59.
- 6. Кот О. В.** Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О. В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 30 – 37.
- 7. Янковська О. І.** Інноваційний процес у сільському господарстві / О. І. Янковська // Наука і економіка : науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2009. – № 4 (16). – С. 54 – 58.

8. Височан О. С. Наукові підходи до визначення понять «інновації» та «інноваційна діяльність» у сільському господарстві / О. С. Височан, Ю. В. Пікуш // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – С. 101 – 104.

9. Мартинюк М. А. Інновації в сільському господарстві / М. А. Мартинюк, Т. М. Ратошнюк // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 94 – 98.

REFERENCES

Hordiichuk, A. I. "Innovatsiinyi rozvytok haluzei silskoho hospodarstva ta efektyvnist ikh funktsionuvannya" [Innovative development of agriculture and the efficiency of their operation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu biosursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*, no. 6 (2010): 44-46.

Ivanov, V. A. "Metodologicheskie osnovy innovatsionnogo razvitiia agropromyshlennogo kompleksa" [Methodological bases of innovative development of agriculture]. *Ekonomicheskie i sotsialnye peremeny: fakty, tendentsii, prognoz*, no. 2 (2) (2008): 50-59.

Kyrychenko, V. V., and Tymchuk, V. M. "Rynkovi modeli realizatsii selektsiinykh innovatsii" [The market model implementation of breeding innovation]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 8 (2008): 62-64.

Kot, O. V. "Teoretychni aspekty innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta ioho orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia" [Theoretical aspects of innovative development of the agricultural sector and its organizational and economic support]. *Problemy nauky*, no. 9 (2008): 30-37.

Lavruk, V. V. "Innovatsiinyi produkt u silskomu hospodarstvi iak rezultat innovatsiinoho protsesu" [The innovative product in agriculture as a result of the innovation process]. *Efektivna ekonomika*, no. 5 (2010): 22-25.

Martyniuk, M. A., and Ratoshniuk, T. M. "Innovatsii v silskomu hospodarstvi" [Innovations in agriculture]. *Nauka i ekonomika*, no. 2 (34) (2014): 94-98.

Vysochan, O. S., and Pikush, Yu. V. "Naukovi pidkhody do vyznachennia poniat «innovatsii» ta «innovatsiina diialnist» u silskomu hospodarstvi" [Scientific approaches to the definition of "innovation" and "innovation" in agriculture]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2 (2011): 101-104.

Yankovska, O. I. "Innovatsiinyi protses u silskomu hospodarstvi" [The innovation process in agriculture]. *Nauka i ekonomika*, no. 4 (16) (2009): 54-58.

Yankovska, O. I. "Osoblyvosti innovatsii v silskomu hospodarstvi" [Features of innovation in agriculture]. *Ekonomika XXI stolittia: vyklyky ta problemy*, no. 4 (2012): 30-33.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОСТІР

© 2015 ДАШКУЄВ М. А.

УДК 661.65

Дашкуєв М. А. Сучасний стан процесу інтеграції транспортно-логістичної системи України в європейський субрегіональний простір

Метою статті є аналіз розвитку ринку транспортно-логістичних послуг та інфраструктури транспортної галузі, процесу інтеграції транспортно-логістичної системи України в європейський субрегіональний простір. При аналізі, систематизації та узагальненні наукових праць учених, роботи яких присвячені проблемам участі України у функціонуванні міжнародних транспортних коридорів (МТК), було розглянуто можливість взаємодії України та ЄС у цій сфері. Доведено, що на сучасному етапі лише інтеграція транспортної системи України до транс'європейської транспортної мережі шляхом приведення її у відповідність до норм і стандартів ЄС, ефективного транспортного забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків, залучення транзитних потоків країн Європи та Азії через територію України є найбільш ефективним шляхом розвитку українського транспортно-дорожнього комплексу. У результаті дослідження було виявлено, що в Україні до цього часу відсутня ефективна економічна модель, побудована на принципах використання інституту державно-приватного партнерства в реалізації значних інвестиційно-інноваційних проектів у транспортній сфері, та чинниках інтеграції національної транспортної системи до європейської та азіатської транспортних інфраструктур, світового ринку обслуговування транснаціональних маршрутів. Наразі особливої уваги заслуговує забезпечення експлуатаційної сумісності (інтероперабельності), підтримка інтермодальності транспортних мереж, співпраця у використанні космічних транспортних систем. Подальший розвиток досліджень полягає в розробці практичних шляхів реалізації Плану дій з розвитку транспорту для регіону сусідства, що був представлений ЄК ЄС ще у 2011 р., і заходів, передбачених Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом.

Ключові слова: транспортно-логістична система, логістична послуга, транспортна галузь, міжнародний транспортний коридор, транспортно-дорожній комплекс, транспортна інфраструктура.

Бібл.: 13.

Дашкуєв Магомед Ахмедович – здобувач, кафедра міжнародного бізнесу, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Мельникова, 36/1, Київ, 04119, Україна)

E-mail: dashkuevma@mail.ru

УДК 661.65

UDC 661.65

Дашкуєв М. А. Современный процесс интеграции транспортно-логистической системы Украины в европейское субрегиональное пространство

Dashkuev M. A. Present Process of Integrating the Transport-Logistics System of Ukraine into the European Subregional Space

Целью статьи является анализ развития рынка транспортно-логистических услуг и инфраструктуры транспортной отрасли, современного процесса интеграции транспортно-логистической системы Украины в европейское субрегиональное пространство. При анализе, систематизации и обобщении научных трудов, посвященных проблемам участия Украины в функционировании международных транспортных коридоров (МТК), были рассмотрены возможности взаимодействия Украины и ЕС в этой сфере. Доказано, что на современном этапе только интеграция транспортной системы Украины в транс'европейскую транспортную сеть путем приведения ее в соответствие к нормам и стандартам ЕС, эффективного транспортного обеспечения внешнеэкономических связей, привлечения транзитных потоков стран Европы и Азии через территорию Украины является наиболее эффективным путем развития ее транспортно-дорожного комплекса. В результате исследования было определено, что в Украине до сих пор отсутствует эффективная модель, построенная на принципах использования института государственно-частного партнерства при реализации крупных инвестиционно-инновационных проектов в транспортной сфере, и факторах интеграции национальной транспортной системы в европейскую и азиатскую транспортные инфраструктуры, мировой рынок услуг транснациональных маршрутов. Сегодня особого внимания заслуживает обеспечение эксплуатационной совместимости (интероперабельности), поддержка интермодальности транспортных сетей, сотрудничество в использовании космических транспортных систем. Дальнейшие исследования могут быть предприняты в сфере разработки практических направлений реализации Плана действий развития транспорта региона соседства, который был представлен ЕК ЕС еще в 2011 г., и мероприятий, предусмотренных Соглашением об ассоциации Украины с ЕС.

The article is aimed to analyze the development of the market of transport and logistics services as well as infrastructure of the transport sector, the present process of integrating the transport-logistics system of Ukraine into the European subregional space. In analysis, systematization and generalization of scientific papers about Ukraine's participation in the functioning of the international transport corridors (ITC), possibilities of interoperability of Ukraine and the EU in this field were considered. It has been proved that at the present stage only integration of the transport system of Ukraine in the trans-European transport network by bringing it into conformity with the norms and standards of the European Union, ensuring effective transport support of foreign economic relations, attracting transit flows of European and Asian countries through the territory of Ukraine is the most effective way to the development of its transport-roads-complex. As result of the study, has been determined that in Ukraine there is still no effective model built on the principles of using the institution of public-private partnership in realization of large investment-innovative projects in the transport sector, as well as on the integration of the national transport system into the European and Asian transport infrastructures, global market for transnational routes services. Today, a special attention needs providing the interoperability, supporting the inter-modality of transport networks, cooperation in using the space transportation systems. Further research may be undertaken in development of practical directions for implementation of the Plan of action for the transport development of the neighborhood region, which was submitted to the EC of the EU in 2011, and the activities contemplated by the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Ключевые слова: транспортно-логистическая система, логистическая услуга, транспортная отрасль, международный транспортный коридор, транспортно-дорожный комплекс, транспортная инфраструктура.

Key words: transport-logistic system, logistics service, transport sector, international transport corridor, transport-and-roads-complex, transport infrastructure.

Бібл.: 13.

Bibl.: 13.

Дашкуєв Магомед Ахмедович – соискатель, кафедра міжнародного бізнесу, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Мельникова, 36/1, Київ, 04119, Україна)

Dashkuev Magomed A. – Applicant, Department of International Business, Institute of international relations Taras Shevchenko National University of Kyiv (vul. Melnykova, 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine)

E-mail: dashkuevma@mail.ru

E-mail: dashkuevma@mail.ru

Впровадження логістичних підходів в управлінні товаропотоками набуло вагомості актуальності на сучасному етапі розвитку української економіки. Це пов'язано з інтенсифікацією і розширенням товарно-грошових відносин, з динамічним збільшенням горизонтальних господарських зв'язків між підприємствами і організаціями споріднених галузей, з поліпшення їхньої взаємодії на основі розширення господарської самостійності та ініціативи посередницьких структур і транспортних підприємств, удосконалення договірних відносин і взаємного економічного стимулювання. Водночас ринок логістичних послуг України характеризується нерівномірністю розвитку окремих його складових: 89% припадає на послуги транспортування вантажів, 8% – на складське зберігання (без урахування митного оформлення і автоматизації логістичних процесів), 2% – на експедиторські послуги і лише 1% – на управління ланцюгами поставок. Питома вага транспортних послуг у ВВП України складає близько 12%, вартість основних виробничих фондів – 14,8% (причому, зношеність їх складає приблизно 80%), кількість працюючих у галузі – 5,6% від загальної кількості працівників, зайнятих у економіці країни. Володіючи розгалуженою мережею залізничних магістралей, за експлуатаційною довжиною яких вона посідає 4-е місце в Європі (за винятком Росії) після Німеччини, Франції і Польщі та утримуючи друге місце за обсягом перевезення вантажів, Україна значно відстає від європейських країн за рівнем технічного розвитку транспортного комплексу [1, с. 49].

Відомо, що на основі логістичних підходів економічні методи повинні одержати втілення у практиці виробничих структур (виробників і споживачів), а також у системі комерційно-посередницьких організацій, забезпечуючи економічну зацікавленість господарських суб'єктів у підвищенні ефективності логістичних операцій і послуг на основі логістичних концепцій і моделей управління логістичними системами. Будучи каталізатором руху товарно-матеріальних потоків та мобільності робочої сили, розвинена транспортна інфраструктура формує «каркас» територіального поділу праці, обумовлює динамічність і ефективність соціально-економічного розвитку країни. Однак сучасна транспортна галузь України переживає період глибокої системної кризи: існуюча система управління транспортно-дорожнім комплексом (ТДК), стан виробничо-технічної бази і технологічний рівень організації перевезень та надання транспортних послуг за багатьма параметрами не відповідають міжнародним (у т. ч. європейським) стандартам якості. Крім цього, механізми та засоби державного регулювання, які під час економічної нестабільності повинні виконувати функцію певних амортизаторів, виявилися застарілими та неефективними, а ринкові механізми (конкуренція, самоорганізація, гнучка тарифна політика), як і сам ринок транспортних послуг в Україні, залишаються недостатньо розвинутими.

Транспортна галузь досі не одержала комплексного розвитку, в основу якого повинна бути покладена ефективна економічна модель, побудована на принципах використання інституту державно-приватного партнерства у реалізації значних інвестиційно-інноваційних

проектів у транспортній сфері, та чинниках інтеграції національної транспортної системи до європейської та азійської транспортних інфраструктур, світового ринку обслуговування транснаціональних маршрутів. Дійсно вигідне географічне розташування України на шляху основних транзитних потоків між Європою і Азією та розгалужена залізнична мережа разом із наявністю незамерзаючих чорноморських портів та системи автомобільних доріг створюють необхідні передумови для збільшення транзитних перевезень вантажів і пасажирів у напрямках «Північ – Південь» та «Захід – Схід», а також подальшої інтеграції України до транспортної системи «Європа – Азія» і нарощування обсягів експортно-імпортних перевезень згідно з потребами зовнішньої торгівлі. Питання інтеграції транспортних систем набуває особливого значення в умовах зростання товарообігу між ЄС та країнами Південної Азії і Близького Сходу (насамперед, з Китаєм та Індією), а також перспектив розширення зовнішньоторговельних відносин України із зазначеними країнами та країнами ЄС. Залучити частку цього транзитного вантажопотоку, обсяги якого і надалі зростатимуть, є стратегічним завданням для України.

Наразі технологічні потужності національної транспортної інфраструктури (попри застарілість) дозволяють щороку перевозити залізницями, внутрішнім водним та автомобільним транспортом до 60 – 70 млн тонн вантажів та доставляти трубопровідним транспортом близько 200 млн тонн транзитних вантажів. Однак фактичні обсяги транзиту становлять лише 200 млн тонн, тобто наявний транзитний потенціал України використовується на 70%, а на транспорті загального користування (без трубопроводів) – лише на 50%. Такі труднощі в реалізації Україною своєї ролі транзитної держави викликані, перш за все, відсутністю державної інвестиційної підтримки транспортних галузей, у результаті чого останні втратили свої провізні спроможності. Сьогодні у сегменті залізничного транспорту України особливо гостро стоїть проблема забезпечення рухомим складом, оскільки рівень зносу останнього давно досяг критичного, потребують заміни та реконструкції 30% поверхневої будови колій, 40% систем тягового енергозабезпечення та понад 11% дефектних мостів та інших штучних споруд. Актуальним залишається і питання різної ширини колії, що значно ускладнює процедуру перетинання кордону (особливо з країнами ЄС) і вимагає утримання на західних кордонах країни 14 спеціально обладнаних станцій, 11 станцій, де здійснюється перевантаження імпортних вантажів, та 8 пунктів перестановки вагонів на візки західноєвропейської колії.

Крім цього, експлуатаційна довжина залізничних колій в Україні за останні 35 років поступово зменшувалася і загалом майже не відрізняється від показників 1980 р., довжина судноплавних шляхів зменшилася майже вдвічі, перевезення пасажирів залізничним транспортом зменшилося на 30%, автомобільним – на 55%, авіаційним – на 30%, а морським і річним взагалі у 4,5 та у 45 разів відповідно. Щодо тенденцій у вантажних перевезеннях, то ситуація така: перевезення залізничним

транспорт, хоча і збільшилося на 25 %, але відправлення зменшилося втричі, перевезення трубопроводами зменшилося на 35 %, морським транспортом – на 33 %, автомобільним транспортом – у 3,8 рази, авіаційним – у 2,7, а річковим – у 17 разів [2, с. 170].

Територію України проходить центральна вісь, у межах якої визначено основні залізничні та автомобільні маршрути, що в цілому відповідають напрямкам Критських міжнародних транспортних коридорів (МТК) – № 3, 5, 7, 9 і нових європейських транспортних коридорів мережі TEN-T № 1, 2, 3 і 9, включаючи водну вісь, яка з'єднує зону Чорного моря із Середземним, Балтійським, Баренцовим, Червоним морями та Суецьким каналом і включає внутрішні водні шляхи: Білорусь – Київ (по р. Дніпро) з виходом до Одеського та Іллічівського портів [3]. Відповідно до Програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006 – 2010 рр. створення МТК та їх входження до міжнародної транспортної системи було визнано пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку ТДК. Її основою була інтеграція транспортної системи України до транс'європейської транспортної мережі шляхом приведення її у відповідність до норм і стандартів ЄС, ефективного транспортного забезпечення зовнішньо-економічних зв'язків, залучення транзитних потоків країн Європи та Азії через територію України. Проте залишилися невиконані основні завдання Програми щодо будівництва нових автомобільних шляхів на умовах концесії, реконструкції значної кількості автомагістралей, розбудови морських торговельних портів, будівництва та реконструкції глибоководних причалів у річкових портах, реконструкції судноплавних шлюзів та хвилезахисних споруд на р. Дніпро. Тобто, національна транспортна система України залишається не інтегрованою з трансєвропейською транспортною системою, а лише об'єднаною з нею на основі необхідності забезпечення єдиного перевізного процесу. При цьому досить важно порівняти темпи і масштаби розбудови транспортної інфраструктури України з подібними процесами, що відбуваються у країнах Азії та Сходу.

Наразі МТК ТРАСЕКА (*Transport Corridor Europe Caucasus Asia*), який прямує територію України, є одним із найкоротших маршрутів, що нині забезпечує транспортне сполучення між Європою та Азією на вісі «Захід – Схід», і саме з цим транспортним коридором пов'язані найбільші очікування України щодо активізації вантажопотоку її територію з країн Азії в Європу і у зворотному напрямку (особливо зараз, коли склалася критична ситуація у відносинах між Україною і Росією). Проте до останнього часу найбільше конкурували три основні маршрути транспортних коридорів «Європа – Азія»: Євро-Азійська інтегральна система, або Транс-Російський маршрут (Західна Європа – Білорусь – Росія – Казахстан – Китай), «Центральний коридор», або Транс-Турецький маршрут (Європа – Туреччина – Іран – Туркменістан – Таджикистан – Киргизія – Казахстан – Китай) і ТРАСЕКА, або Транс-Кавказький маршрут (Європа – Кавказ – Азія – Китай) [4]. За першим напрямом на шляху Європа – Азія необхідно перетнути територію

лише трьох країн – Білорусі, Росії та Казахстану, які зараз активно працюють над уніфікацією своїх процедур і тарифів. Загрозливим для України може стати альтернативний розвиток маршрутів за напрямком «Північ – Південь». Використання маршруту для доставки транзитних вантажів з країн Тихого океану і Перської затоки через Іран, Каспійський регіон, Росію (здійснюються за участю Волго-Балтійської судноплавної системи) і далі, до країн Північної і Західної Європи забезпечує зниження тарифів на 30 % і дозволяє втричі скоротити час проходження вантажів порівняно з існуючим маршрутом, що прокладений через Суецький канал.

Ініціювання іноземними державами низки проектів, які передбачають здійснення євразійських економічних зв'язків в обхід території України, вимагає сьогодні від Уряду України якомога швидше розробити власну стратегію щодо розвитку транспортної мережі, ініціювати найважливіші інфраструктурні проекти та залучити інвесторів до фінансування транзитних вантажопотоків. Ще у 2013 р. згідно із п. 14 «Плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу» Мінінфраструктури було доручено узгодити з ЄС спільні пріоритетні транспортні маршрути у межах Транспортної панелі ініціативи ЄС «Східне партнерство» з урахуванням оновленої політики ЄС щодо розвитку Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) [5]. Запропоновані Україною інвестиційні проекти щодо будівництва контейнерного терміналу в Іллічівському порту, створення інфраструктури і логістичного центру на залізничній станції Чоп, будівництво залізничного тунелю Бескид – Скотарське, реконструкція автодороги Львів – Краковець та Київ – Одеса ще у 2010 р. були схвалені Групою високого рівня, спеціально утвореною Єврокомісією для розробки карти основних маршрутів європейської транспортної мережі та її розширення у сусідні регіони. Станом на 2015 р. перелік цих проектів потребує уточнення і доповнення з урахуванням кардинальних змін, що відбулися як у відносинах України та ЄС у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію, так і змін у політичній та економічній ситуації у зв'язку з анексією Криму Росією та тривалою антитерористичною операцією на сході країни [6].

Хоча за результатами досліджень англійського інституту «Рендел» щодо коефіцієнта транзитності Україна займає перше місце в Європі, ступінь ефективного використання транспортної інфраструктури України досить низький. Враховуючи зростаючі товаропотоки на напрямку ЄС – Україна, а також той факт, що український ринок транспортно-логістичних послуг перебуває на стадії становлення, а логістична складова транспортно-логістичної системи (ТЛС) лише формується, виникає необхідність виявлення механізмів європейської транспортно-логістичної інтеграції (ТЛІ) та функціонування інтегрованої панєвропейської ТЛС, наукового обґрунтування і розробки шляхів інтеграції в неї України та розбудови, з урахуванням досвіду країн ЄС, ефективною національною ТЛС. Це сприятиме реалізації зовнішньоторговельних зв'язків України, її територіальному розвитку, збільшенню обсягів валютних

надходжень, оптимізації товаропотоків, інтенсифікації господарських зв'язків з ЄС.

Дійсно, сьогодні МТК ТРАСЕКА – це єдиний проєкт євроазійського транспортного коридору в напрямі «Захід – Схід» з Європи, з перетином Чорного моря, через Кавказ і Каспійське море з виходом на Центральну Азію, що отримав значну фінансову, організаційну і технічну підтримку міжнародних структур, у першу чергу ЄС, а країни – учасниці цього проєкту (Азербайджан, Вірменія, Болгарія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румунія, Таджикистан, Туркменістан, Туреччина, Узбекистан, Україна) пов'язують реалізацію своїх геополітичних і економічних можливостей з розвитком транспортно-комунікаційних мереж (річний торговий оборот Азія – Європа наразі перевищує 2 трлн дол., при цьому частка транспортних витрат складає 200 млрд дол. США [7, с. 43–44]). Так, об'єднання в єдину транспортну систему коридору TRASECA, Євроазійського транспортного коридору (Україна – Грузія – Азербайджан), коридору Гданьськ – Одеса та Критських коридорів дозволить створити реальні умови для комбінованої схеми перевезень вантажів «море – суша» у напрямку басейнів Балтійського, Чорного та Каспійського морів найкоротшою відстанню.

Сьогодні комплексні складські послуги в Україні надають міжнародні логістичні компанії-оператори («Kuehne + Nagel», «Raben», «FransMaas», «Asstra», «FM Logistic», ICT, DHL, TNT, «Fedex» та ін.), у той час як створення невеликих у національних та міжнародних масштабах транспортно-логістичних центрів за рахунок приватного капіталу залишаються лише окремими спробами. Не досить помітним є також зовнішній ефект впливу логістичного чинника на локалізацію виробництва (робочі місця та умови праці), оскільки загалом лише логістичні ТНК домінують у сфері української транспортної логістики. Тому пріоритетними напрямками державного регулювання транспортної галузі в Україні, зокрема, повинні стати модернізація транспортної мережі та термінальних комплексів у складі МТК, впровадження інформаційних технологій, електронного документообігу, розвитку комбінованого транспорту, створення інституту операторів змішаних перевезень, формування та реалізація цільових програм оновлення рухомого складу всіх видів транспорту. А оскільки потенційні можливості залучення в Україну міжнародних транспортних потоків досить значні – за оцінками обсяг транзитних перевезень через територію країни може бути збільшений вже найближчим часом на 25–30%, а в перспективі й у декілька разів – відповідне зростання надходжень до бюджету може скласти досить вагому суму [8, с. 114–115]. Вимагають більш ефективного застосування методичні підходи до організації управління розвитком транспортних систем, що ґрунтуються на концептуальних засадах логістики, при цьому інтеграційні процеси транспортного комплексу України не мають обмежуватися лише його адаптацією до вимог і стандартів ЄС.

Відомо, що держава, розробляючи та реалізуючи закони і правила щодо зовнішньої торгівлі та перевезень з позиції національних інтересів, з одного боку,

отримує вигоду від ефективного управління транспортними процесами (сучасні адміністративні процедури і правила доставки товарів), з іншого – стимулює розвиток зовнішньої торгівлі та транзитних перевезень, активізує інноваційні процеси на транспорті загалом. Тому наразі представники України активно взаємодіють з Робочою групою Європейській Комісії по транспорту щодо визначення можливостей формування партнерства у межах розширення транс'європейської Центральної транспортної вісі, одним із ключових питань якої є підготовка та обговорення організаційних заходів по забезпеченню координації та моніторингу проєктів розвитку та загального управління Центральною віссю. Україна, що має густу мережу транспортних артерій і досить розвинуту інфраструктуру з Угорщиною, Словаччиною, Польщею і Румунією (загальний кордон ЄС і України), має суттєві перспективи участі у проєктах розвитку ринку міжнародних перевезень регіону і, в першу чергу, розробці механізмів організації та функціональної перебудови діючих транспортних коридорів. Тобто, територіальний чинник гармонізації національних економік прилеглих країн сприяє підвищенню ефективності їх функціонування на основі пріоритетів МТК. До них належать: а) створення національної нормативної бази галузі, приведеної у відповідність з положеннями документів спеціалізованих міжнародних організацій; б) впровадження європейських стандартів і сучасних технологій організації перевезень у практиці діяльності МТК; в) створення підприємств різних форм власності із залученням як вітчизняних, так і іноземних інвесторів; г) забезпечення безпеки на транспорті та комплексне рішення проблем охорони навколишнього природного середовища [9].

Суттєве значення для оптимізації роботи транспортних коридорів має концепція логістики та інтермодалізму. Дійсно, сьогодні у проєктах єврологістики Україна посідає важливе місце через її надзвичайно вигідне транзитне положення, що визначається, перш за все, певною часткою загальних пропускних спроможностей транспортної мережі. Технологічні потужності національної транспортної інфраструктури здатні щороку перевозити залізницями більш ніж 1 млрд тонн вантажів і переробляти у портах понад 160 млн тонн (з цих потужностей значна частка орієнтована на виконання транзитних функцій). Однак сучасний транзитний потенціал України, за оцінками експертів, використовується лише на 70%, а на транспорті загального користування – на 50% [10]. Україна має реальні перспективи щодо посилення своєї ролі транзитної держави (за своєю економічною сутністю транзит є експортом транспортних послуг, набір яких на світовому ринку постійно розширюється, удосконалюється і залежить від рівня розвитку національних транспортних систем), що потребує, *по-перше*, розвитку транзитно-транспортної інфраструктури, насамперед автомагістралей і митних переходів; *по-друге*, інвестицій у ТДК, спрямованих на модернізацію існуючих транспортних систем, ліквідацію вузьких місць і організацію додаткових відсутніх ланок; *по-третє*, виокремлення статистики й аудиту транзит-

них перевезень у окрему групу для прозорості валютних надходжень, обчислення обсягів продукції, що експортується та реекспортується. Це, врешті-решт, позитивно вплине на темпи економічного зростання країни та окремих регіонів, а активізація участі України у процесах єврологістики надасть можливість спрямувати значну частину цього транзитного потоку товарів через транспортну систему країни, що може приносити щорічно додатково до національного бюджету 7 млрд дол.

Існують такі напрямки участі України в Європейській транспортно-логістичній інтеграції: 1) Пан'європейські транспортні коридори (ПЄК); 2) Трансконтинентальні транспортні коридори (ТКТК); 3) Пан'європейські транспортні зони (ПЄТЗ); 4) Міжнародні логістичні термінали (МАТ). На інтеграцію України в Європейську транспортно-логістичну систему, визначену як стратегічний напрямок розвитку держави, орієнтують такі державні документи, як «Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період і до 2020 року» і «Програма формування мережі логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів України». Згідно з цими документами визначено мету створення мережі ПЄК та ТКТК, яка передбачає розробку їх територіальних схем в Україні та пропозиції щодо створення 45 логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів України [11, с. 41–42]. З метою створення єдиної транспортно-логістичної інфраструктури ЄС, яка б відповідала найсучаснішим вимогам на новому етапі логістичного розвитку об'єднаної Європи, визначено нові орієнтири – це розбудова Єдиного європейського простору на Схід, включаючи насамперед Україну – як невід'ємну частину єврологістики, яка через мережу міжнародних транспортних коридорів та логістичних центрів буде пов'язана з транспортно-логістичними системами Азії та інших континентів.

Згідно з євровектором розвитку України співробітництво з ЄС має загальні цілі: сприяння реструктуризації та оновленню українського транспортного сектора; поступова гармонізація діючих стандартів та політики до існуючих у Євросоюзі (*acquis communautaire*); покращення руху товарів та пасажирів за рахунок усунення адміністративних, технічних та інших перешкод; співробітництво, що включає заходи, спрямовані на покращення перетину кордону. До особливих пріоритетів належить співробітництво з метою розширення транс'європейських транспортних мереж (TEN-T), транспортних вісей, у межах якого Україна визначатиме та виділятиме ресурси на фінансування трансконтинентальних транспортних коридорів (зокрема транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА), «морських магістралей» та Чорноморської транспортної зони (*Black Sea PETra*) згідно з процедурами забезпечення чіткого впровадження та ефективного виконання міжнародних транспортних угод і конвенцій. Складовими співробітництва є також забезпечення експлуатаційної сумісності (інтероперабельності) та підтримка інтермодальності транспортних мереж, співпраця у використанні космічних транспортних систем

у рамках «Угоди про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейським Співтовариством, його державами-членами та Україною», підписаної у 2005 р. Крім цього, Україна братиме активну участь у роботі Всесвітнього транспортного форуму, Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН), Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА), Міжнародної морської організації (ІМО), Пан'європейських авіаційних організацій: Європейської конференції цивільної авіації, Європейського агентства з безпеки польотів (EASA), Міжурядової організації міжнародних залізничних перевезень (ОПІФ).

Наразі Україна отримує фінансову і технічну допомогу від ЄС для підтримки реалізації засад розвитку національної транспортної галузі за трьома програмами: «Підтримка впровадження транспортної стратегії України» (65 млн євро), «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України» (35 млн євро) та «Твіннінг і технічна допомога для підтримки Європейської політики сусідства» (16 млн євро) [12, с. 127]. Остання є одним із ключових засобів підтримки механізму адаптації законодавства України в галузі ринку транспортних послуг до норм і стандартів ЄС через поширення використання інструменту «твіннінг» (*twinning* – підтримка розвитку та вдосконалення системи підготовки державних службовців в Україні). Певною мірою сприяють розвитку транспортної галузі також реалізація в Україні інших програм технічної допомоги ЄС, зокрема: INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*) – Міждержавна програма постачання нафти та газу до Європи; IBPP (*Institution Building Partnership Programme*) – Програма Tacis з партнерства в інституційному розвитку; CBC (*Cross-Border Cooperation Programme*) – Програма прикордонного співробітництва. Фактично, підтримка ЄС спрямована на реформування транспортного сектора України, зокрема, залізничного, покращення безпеки на автошляхах, в авіапросторі та судноплавстві, зростання транспортних потоків через Україну та приведення до міжнародного рівня законодавства транспортної галузі.

Зі свого боку Україна бере активну участь у діяльності європейських організацій, що визначають напрями розвитку міжнародного економічного співробітництва та механізми взаємодії між країнами у сфері транспорту: Європейської Конференції Міністрів Транспорту (ЄКМТ), що працює у складі Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (OECD), а також Комітетів Європейської Економічної Комісії ООН (Комітету по транспорту та Підкомітету по внутрішньому транспорту, інтермодальним перевезенням та логістиці, а також Комітету по торгівлі у складі Центру з питань спрощення і модернізації процедур торгівлі та електронного бізнесу (CEFACT)), Європейського агентства залізниць (ERA), Євразійської транспортної конференції (МСАТ) тощо. За останні декілька років експертами цих міжнародних організацій і українськими спеціалістами розроблена «дорожня карта» процесу інтеграції транспортно-логістичної системи України в європейський субрегіо-

нальний простір: 1) техніко-технологічна модернізація інфраструктури прикордонних переходів і обґрунтоване скорочення часу контрольних процедур, спрощення механізмів контролю у пунктах пропуску через державний кордон України; 2) прискорений розвиток контейнерного сервісу відповідно до технології ICD-транзит; 3) впровадження багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця»: митно-інформаційного електронного документообігу інфраструктури перевезень (у т. ч. транзитних) та її інтеграція у міжнародні митні бази даних; 4) вдосконалення системи збору та розповсюдження митної статистики, що дозволить створити систему моніторингу та прогнозування міжнародного транзиту вантажів.

На сучасному етапі перед Україною стоять серйозні завдання. Так, необхідно зосередити увагу на виконанні Плану дій з розвитку транспорту для регіону сусідства, що був представлений ЄК ЄС ще у 2011 р., і заходів, передбачених Угодою про асоціацію України з ЄС. Це, перш за все, поєднання Транс'європейської транспортної мережі з інфраструктурою України за допомогою реалізації пріоритетних транспортних проєктів через, *по-перше*, лібералізацію ринку морських перевезень шляхом встановлення режиму найбільшого сприяння суднам, які ходять під прапорами України та країн – членів ЄС (імплементация директив ЄС, спрямованих на послаблення регуляторного тиску, впровадження принципів недискримінації, спрощення ведення судноплавного бізнесу та виконання норм з безпеки на морському транспорті); *по-друге* – більш ефективно використання потенціалу вантажних перевезень залізничним транспортом і зменшення технічних бар'єрів; *по-третє*, покращення безпеки на дорогах, забезпечення сучасних технічних, екологічних та соціальних стандартів у роботі автотранспорту; *по-четверте*, сприяння використанню інтелектуальних транспортно-інформаційних технологій у управлінні і впровадженні комерційних рішень, що полегшують транспортні перевезення.

Однак наразі транспортна стратегія України на період до 2020 р. так і не набула розвитку у конкретних програмних документах (на сьогодні не існує затверджених програм розвитку транспортних галузей на середньострокову перспективу, за винятком Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013 – 2018 рр.). Структурні реформи у транспортному секторі відбуваються вкрай повільно, а в окремих транспортних підгалузях фактично заблоковані. «Консервування» структурних реформ у монопольних сегментах ТДК (насамперед, на залізничному транспорті) як унеможливило своєчасне здійснення розмежування функцій державного і господарського управління, так і загальмувало процеси формування прогресивної виробничо-технологічної системи залізничного транспорту, структурованої за видами діяльності. Як результат – аморфний стан процесу демонополізації транспортної інфраструктури та забезпечення доступу до ринку перевезень приватних компаній, а на державному рівні – відсутність стратегічного бачення конкурентних переваг ТДК України порівняно з інши-

ми країнами, перспектив розвитку транснаціональних і транзитних вантажо- і пасажиропотоків з урахуванням світової кон'юнктури ринку і глобальної виробничої спеціалізації.

Сучасний процес формування в Україні ефективного конкурентоспроможного ринку транспортних послуг та побудова збалансованої за видами транспорту національної транспортної системи знаходиться під впливом низки негативних макро- та мікроекономічних чинників. На фоні значного тягара на утримання транспортної мережі на душу населення у порівнянні з європейськими країнами (щільність дорожньої мережі, наприклад, у 2–3 рази нижча, ніж у країнах ЄС і США [13, с. 24]), в Україні наразі досить низький рівень інноваційної та високотехнологічної складових транспортної галузі, тарифів на перевезення, що підлягають державному регулюванню, недосконалість механізму лізингу транспортних засобів, відсутність інвестицій на умовах концесій і державно-приватного партнерства. Крім цього, Україна знаходиться у зоні військово-політичного конфлікту, що сприяє здійсненню Росією політики, спрямованої на переорієнтацію вантажопотоків, що формуються на території Росії, з українських на власні та сусідні логістичні центри. Це, безумовно, гальмує реалізацію програми комплексного оновлення та модернізації транспорту, створення сприятливого інвестиційного клімату з урахуванням бюджетних і небюджетних джерел фінансування. Недосконалість законодавства України у сфері митного, податкового, інвестиційного регулювання у свою чергу сприяє тому, що українські та іноземні (зокрема з країн ЄС) перевізники знаходяться у нерівних умовах конкуренції, повільно оновлюється парк рухомого складу, низькою є активність у реалізації в Україні проєктів з будівництва швидкісних шляхів (залізничних, автомобільних), у т. ч. платних, впровадження та розвиток мультимодального транспорту і логістики. Крім цього, «кон'юнктурними» перешкодами для розвитку транспортної інфраструктури в Україні є цінова нестабільність паливних ресурсів та високі відсоткові ставки за банківськими кредитами.

Тому співробітництво України з країнами ЄС необхідно сфокусувати, *по-перше*, на створенні в Україні мережі логістичних центрів та інституту операторів мультимодальних перевезень з перерозподілом правової відповідальності між усіма учасниками логістичного процесу (адаптація законодавчого поля України до законодавства ЄС) і в межах цього: а) поетапне розмежування пасажирського та вантажного залізничного руху; б) визначення дієвих механізмів залучення коштів на фінансування будівництва швидкісних автомобільних доріг (досвід ЄС); в) урегулювання питань взаємодії учасників з міжнародними фінансовими організаціями, банками, приватними інвесторами.

По-друге, на розвитку інформаційних систем, інфраструктури транзитних перевезень, митних технологій, що прискорить гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція, Конвенції про спільну транзитну процедуру) на основі принципу «єдиного вікна» при митному оформленні імпорту, експорту і транзиту в Україні (ре-

комендації та стандарти ЄЕК ООН, Всесвітньої митної організації) та уніфікованої системи національних правил організації змішаних транспортно-технологічних і транспортно-логістичних схем перевезень транзитних вантажів за участю всіх видів транспорту.

По-третє, на широкому використанню державно-приватних партнерств за участю провідних європейських компаній шляхом утворення спільних підприємств на території морських торгових портів та аеропортів, розвитку механізмів концесій, укладання договорів про спільну діяльність, лізинг та інших. Перспективним може стати співробітництво з країнами ЄС, які мають значний досвід і відповідну спеціалізацію на європейському ринку транспортних послуг, а саме: Францією (будівництво швидкісних автомобільних та залізничних доріг, з використанням вагонів з нахиленим корпусом), Туреччиною (залізничний, морський та річковий транспорт, авіація), Бельгією (причали з перевантажувальною технікою та контейнерними терміналами), Австрією (круїзні маршрути суднами «ріка – море», будівництво швидкісних залізниць та тунелів), Болгарією та Грецією (поромні переправи для збільшення обсягів транзиту в напрямку Балтійських портів), Німеччиною та Швецією (державна участь у розвитку міжнародних інтернаціональних логістичних центрів).

ВИСНОВКИ

Для України сьогодні можна виділити низку потреб, реалізація яких сприяла б розвитку ринку транспортно-логістичних послуг та інфраструктури транспортної галузі, процесу інтеграції транспортно-логістичної системи України в європейський субрегіональний простір. *По-перше*, це потреба здійснення заходів щодо участі приватного сектора у розвитку інфраструктури. Імплементация успішної програми залежить від таких важливих передумов: а) активна участь уряду в плануванні логістичних систем; б) тверда прихильність до приватного фінансування; в) прийняття розподілу ризиків між приватним і державним секторами; г) сильні місцеві ринки капіталу та підприємницький приватний сектор. Вибір бажаної форми державно-приватного партнерства і специфічна форма участі приватного сектора повинні базуватись на аналізі загальних видатків та вигод з доступних варіантів. В Україні проекти підтримки фінансування інфраструктури є непривабливими, оскільки приватний сектор не зацікавлений в участі у проектах з довгими строками повернення інвестицій. Для їх реалізації у приватному секторі необхідно ввести окрему форму субсидії (наприклад, негативний тендер). Розвинуті країни не можуть прямо фінансувати інфраструктурні проекти України у рамках ОДЦР (офіційна допомога у цілях розвитку), однак МФК у змозі надати позики за низькими кредитними відсотками, що перетворює проекти у більш привабливі та зменшує видатки фінансування.

По-друге, це потреба підтримки державного контролю за політикою захисту прав споживачів для участі приватного сектора у розвитку інфраструктури логістики. Домовленості між урядом України та приватним сектором повинні охоплювати як аспекти ціноутворення

(прямі та непрямі видатки), положення щодо будівництва та експлуатації (наприклад, сумісність по мережі у сфері застосування електронного толінгу), так і запобіжні антитимонопольні заходи проти постачальників. Підтримка повинна здійснюватися двома існуючими моделями логістичних організацій, у яких статус робочої сили є вирішальним: перша, яка спирається на високу кваліфікацію, інформаційні технології та тимчасові стандарти, яких вимагає розвинута логістика; друга, перевагою якої є низькі ціни продукту та конкуренція, у результаті чого зменшується тиск на заробітну плату та умови праці (обидві моделі можуть бути втілені одночасно та навіть у спосіб, який може здаватись суперечливим).

По-третє, це потреба в адекватному контролі та розподілі ризиків. Участь приватного сектора, який фінансує транспортну інфраструктуру, має розглядатись як партнерство між державним і приватним секторами, а потенціал залучення приватних капіталів – як з внутрішнього, так і міжнародного ринків (гарантований політичними реформами) визначається встановленими чіткими принципами, що дозволяють інвесторам сформулювати помірно стійкі очікування щодо грошових потоків від інвестицій до інфраструктури. Венчурний фонд інфраструктури, який міг би бути створений в Україні в цьому контексті для поєднання у загальний фонд високоризикових часток у статутному капіталі, визначить необхідні форми розподілу ризиків між державним і приватним секторами (однак уряд не повинен гарантувати звичайні комерційні ризики). У випадках дефіциту державних коштів фонду вони не повинні бути списані як частина щорічного бюджету державного сектора, тобто субсидії та гарантії мають бути зведені до абсолютного мінімуму, тому що використання субсидій та боргових гарантій як політичних інструментів змінює вектор видатків та ризиків на платників податків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сомова О. Отечественный рынок логистических услуг: транспортировка и складская недвижимость / О. Сомова // Логистика: проблемы и решения. – 2012. – № 3. – С. 48 – 55.
2. Глушенко Т. М. Аналіз розвитку логістичних послуг на сучасному світовому ринку / Т. М. Глушенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 6. – С. 169 – 171.
3. Міністерство інфраструктури України. Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>
4. Интегральная Евразийская транспортная система: проблемы и перспективы. – 2011. – № 18 (430) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2011/VSF_NEW201109281118/VSF_NEW201109281118_p_002.htm
5. План першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2013 р., затверджений розпорядженням КМУ від 13.02.2013 р. № 73-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/73-2013-%D1%80>
6. Развитие транспортной сети в Украине / МІУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/Investment_Forum/3_TEN-T_extension_Ukraine_eng.pdf

7. Хромов О. П. Логістика : навч. посіб. / О. П. Хромов. – Харків : БУРУН КНИГА, 2012. – 224 с.

8. Організація і проектування логістичних систем : підручник / [За ред. проф. М. П. Денисенка, П. Л. Левковця, Л. І. Михайлової]. – К. : ЦУЛ, 2010. – 336 с.

9. Савіна Н. Концептуальні засади інвестиційної логістики / Н. Савіна // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. – 2011. – Випуск 8. – С. 300 – 305.

10. Кабмін затвердив перелік пріоритетних галузей економіки // Економічна правда від 17 серпня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2013/08/17/390283>

11. Смирнов І. Г. Єврологістика в ретроспективі: дорожня система Давнього Риму (Український контекст) / І. Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 4 (39). – С. 38 – 50.

12. Іванова К. Ю. Договори про трансфер технологій: спірні питання / К. Ю. Іванова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 126 – 129.

13. Морозов В. Н. Методология организации функционирования международных транспортных коридоров на основе кластерного подхода с применением мультимодальных логистических центров : автореф. дис. ... д-ра техн. наук: 05.22.01 / В. Н. Морозов ; [Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Московский государственный университет путей сообщения» (МИИТ)]. – Москва, 2011. – 47 с.

Науковий керівник – Ступницький О. І., канд. екон. наук, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

Hlushenko, T. M. "Analiz rozvytku lohistychnykh posluh na suchasnomu svitovomu rynku" [Analysis of logistics services on the global market]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 6 (2014): 169-171.

"Integralnaia Evraziyskaia transportnaia sistema: problemy i perspektivy" [Integral Eurasian transport system: problems and prospects]. http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2011/VSF_NEW201109281118/VSF_NEW201109281118_p_002.htm

Ivanova, K. Yu. "Dohovory pro transfer tekhnologii: spirni pytannia" [Technology transfer agreements: the controversial issue]. *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 3-2 (2013): 126-129.

Khromov, O. P. *Lohistyka* [Logistics]. Kharkiv: BURUN KNYHA, 2012.

"Kabmin zatverdyl perelik priorytetnykh haluzei ekonomiky" [Cabinet approved the list of priority sectors]. <http://www.epravda.com.ua/news/2013/08/17/390283>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/73-2013-%D1%80>

"Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. Merezha mizhnarodnykh transportnykh korydoriv na terytorii Ukrainy" [Ministry of Infrastructure of Ukraine. The network of international transport corridors in Ukraine]. <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>

Morozov, V. N. "Metodologiya organizatsii funktsionirovaniia mezhdunarodnykh transportnykh koridorov na osnove klaster-nogo podkhoda s primeneniem multimodalnykh logisticheskikh tsentrov" [Methodology of the organization of the international transport corridors on the basis of cluster approach with the use of multimodal logistics centers]. *Avtoref. dis. ... d-ra tekhn. nauk: 05.22.01*, 2011.

Orhanizatsiia i proektuvannia lohistychnykh system [Organization and planning of logistics systems]. Kyiv: TsUL, 2010.

"Rozvytok transportnoi merezhi v Ukraini" [The development of the transportation network in Ukraine]. http://www.trace-ca-org.org/fileadmin/fm-dam/Investment_Forum/3_TEN-T_extension_Ukraine_eng.pdf

Smyrnov, I. H. "Yevrolohistyka v retroperspektyvi: dorozhnia systema Davnyoho Rymu (Ukrainskyi kontekst)" [Eurologistics in retrospect: Ancient Rome road system (Ukrainian context)]. *Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika*, no. 4 (39) (2008): 38-50.

Somova, O. "Otechestvennyy rynek logisticheskikh uslug: transportirovka i skladskaia nedvizhimost" [The domestic market of logistics services: transportation and warehouses]. *Logistika: problemy i resheniia*, no. 3 (2012): 48-55.

Savina, N. "Kontseptualni zasady investytsiinoi lohistyky" [Conceptual Foundations of Investment logistics]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, no. 8 (2011): 300-305.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ У СВІТОВІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ

© 2015 СЕМЕНОВА Д. С.

УДК339.9:620.92

Семенова Д. С. Перспективи використання альтернативних джерел у світовій енергетиці

Метою статті є розгляд динаміки та визначення перспектив використання альтернативних джерел енергії у світі. Показані та проаналізовані основні причини впровадження відновлювальних джерел енергії у світі. Виділено країни-лідери на ринку альтернативної енергетики та порівняно обсяг інвестицій у цю галузь. Використано SWOT-аналіз для визначення позитивних і негативних сторін альтернативної енергетики, що дозволило виокремити в її розвитку центри та відцентрові сили, порівняння яких підтверджує сталу тенденцію до зростання ролі й значення альтернативної енергетики у світовій економіці як у найближчій, так і у віддаленій перспективі.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, інвестиції, екологія, Європейський Союз, SWOT-аналіз.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Семенова Дар'я Сергіївна – асистент, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: dasha_s_88@mail.ru

УДК 339.9:620.92

UDC 339.9:620.92

Семенова Д. С. Перспективы использования альтернативных источников в мировой энергетике

Целью статьи является рассмотрение динамики и определение перспектив использования альтернативных источников энергии в мире. Показаны и проанализированы основные причины внедрения возобновляемых источников энергии в мире. Выделены страны-лидеры на рынке альтернативной энергетики и сравнен объем инвестиций в эту отрасль. Использован SWOT-анализ для определения положительных и негативных сторон альтернативной энергетики, что позволило выделить в ее развитии центрипетальные и центробежные силы, сравнение которых подтверждает постоянную тенденцию к росту роли и значения альтернативной энергетики в мировой экономике как в ближайшей, так и в отдаленной перспективе.

Ключевые слова: альтернативные источники энергии, инвестиции, экология, Европейский Союз, SWOT-анализ.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Семенова Дарья Сергеевна – ассистент, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: dasha_s_88@mail.ru

Semenova D. S. Prospects of Using Alternative Sources of Energy in the World Energetics

The article is aimed to examine the dynamics and prospects of using alternative energy sources in the world. The main reasons for introducing renewable sources of energy in the world have been displayed and analyzed. The countries-leaders in the alternative energy market have been identified and the volumes of investments into this sector have been compared. SWOT-analysis was used to determine the positive and negative sides of alternative energy that allowed to allocate centripetal and centrifugal forces in its development, compare of which confirms presence of constant tendency to increase the role and importance of renewable energy in the world economy, in both the immediate and longer term.

Key words: alternative sources of energy, investments, ecology, the European Union, SWOT-analysis.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Semenova Daria S. – Assistant, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: dasha_s_88@mail.ru

До останнього часу людство розвивало тільки ті напрямки світової енергетики, які забезпечували досить швидкий і прямий економічний ефект. Пов'язані з цим соціальні та екологічні наслідки розглядалися лише як супутні, і їх роль в ухваленні рішень була незначною. Ситуацію різко змінило швидко експонентне зростання негативних антропогенних впливів на довкілля, яке веде до істотного погіршення місця існування людини. Наразі людство усвідомило, що підтримка цього середовища у нормальному стані та можливість його самозбереження стає однією з пріоритетних цілей забезпечення життєдіяльності суспільства. За цих умов соціальні й екологічні аспекти оцінки напрямів розвитку техніки, технологій стають не менш важливими, ніж традиційні, економічні. Питання енергозбереження, підвищення енергоефективності та залучення до використання альтернативних джерел енергії як у масштабах окремих країн і регіонів світу, так і в глобальному вимірі отримало значну актуальність в практичному і науковому відношенні.

В останні десятиріччя у розвитку світової енергетики проявилися вельми важливі тенденції, що потребують уваги, без урахування яких неможливий сталий роз-

виток цієї галузі та всієї світової економіки. До основних з них можна віднести:

- ✦ високі темпи зростання енергоспоживання;
- ✦ зменшення темпів зростання пропозиції енергії;
- ✦ зростання взаємозалежності між виробниками, транзитерами та споживачами енергетичних ресурсів з одночасним посиленням конкурентної боротьби за їх використання;
- ✦ збільшення обсягів міжнародної торгівлі енергоносіями, розвиток інфраструктурної складової постачання енергоносіїв і загострення пов'язаних з цим економічних та екологічних ризиків;
- ✦ посилення політичних ризиків, що знижують енергетичну безпеку національних економік.

Аналіз динаміки світової економіки свідчить, що спостерігається зниження темпів приросту потужностей в енергетиці. Таке становище, на наш погляд, може викликати або нову світову енергетичну кризу, наслідком якої буде різке зниження світової економічної активності, або повільну стабілізацію ситуації в енергетичній сфері за рахунок зростаючої частки потужностей альтернативних джерел енергії. Про можливість останнього свідчить, наприклад, той факт, що згідно з

«Оглядом сталого розвитку в 2012 році», проведеним компанією British Petroleum, з 2006 р. обсяг витрат нафти на виробництво енергії дещо знизився у порівнянні з її видобутком. Різниця компенсується за рахунок використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) [5].

Проблеми розвитку світового ринку енергетичних ресурсів та впровадження інноваційних проектів у галузі альтернативної енергетики привернули значну увагу наукової спільноти. Цими питаннями займалися зарубіжні вчені: С. Азар, Ван ден Брок, В. Дорнбург, Е. Смітс, А. Фаїдж, Б. Фішер, К. Хеймлінк, М. Хоогвйак, В. Алексєєв, Н. Рустамов, Е. Берман, Н. Міроненко, А. Синюгін та ін. Серед вітчизняних учених проблеми світового ринку енергоресурсів висвітлюються в працях Є. Воробйова, А. Голікова, О. Андрухіна, О. Довгаль, В. Новицького, А. Савицького, І. Смирнова, Б. Слуцького, О. Поппель, А. Філіпенко, А. Федоренко, Б. Яценко та ін.

На сьогоднішній день найважливіше питання полягає в тому, щоб зламати тенденцію випереджаючого зростання енергоспоживання за рахунок зниження енергоємності світової економіки, у першу чергу, в країнах, що розвиваються. Перед світовою енергетикою стоїть також проблема підвищення ефективності та раціональності у використанні вичерпних видів енергоресурсів, зберігання та охорони довкілля. Усе це ставить на перший план збільшення використання нетрадиційних відновлюваних джерел енергії (ВДЕ).

Метою статті є розгляд динаміки та визначення перспектив використання альтернативних джерел енергії у світі.

На сучасному етапі слід виділити принаймні три причини активізації впровадження відновлювальних джерел енергії:

- ✦ усвідомлення вичерпаності традиційних природних ресурсів, таких як нафта та газ;
- ✦ прагнення регіонів і країн, позбавлених власної паливної бази, до енергетичної незалежності та вирішення своєї проблеми енергозбереження;
- ✦ відновлювальні джерела не забруднюють атмосферу, що є актуальним у період світової енергетичної кризи.

Сьогодні розвиток нетрадиційної електроенергетики отримав незворотний характер. Є чимало прикладів, коли держава вживає заходів, які відсувають фактор загальних витрат на видобуток і на придбання енергоресурсів на другий план для досягнення цілей екологічності, малої енергоємності або власної енергетичної незалежності. Найбільш яскравим прикладом може бути досвід Європейського Союзу в галузі розвитку відновлювальної енергетики.

Рада Європи на своєму засіданні в березні 2007 р. постановила, що для Євросоюзу є обов'язковою умовою довести частку відновлювальних джерел енергії в усій спожитій енергії до 20% до 2020 р. З яких мінімальною обов'язковою метою для усіх країн – членів ЄС є 10% енергії, що повинні вироблятися з використанням біопалива відносно до всього спожитого транспортом бензину та дизельного палива. У грудні 2008 р. Європарламент підтримав Пакет змін до програми «Клімат

ЄС», який фактично гарантує, що в ЄС відбудуться кліматичні зміни до 2020 р.: зниження викидів парникових газів до 20%, підвищення ефективності використання енергії на 20%, і ще на 20% частки відводиться відновлювальним джерелам енергії у змішаній енергетиці ЄС [9]. Та вже у 2014 р., за даними EWEA, для виробництва електроенергії Європейський Союз використовував такі потужності: на основі газу – 22%, на основі вугілля – 18,1%, вітрові електростанції – 14,1%, атомні електростанції – 13,4% [3].

З кожним роком усе гостріше не тільки на національному рівні, а й на глобальному стає проблема енергетичної безпеки. Її підвищенню сприяє впровадження нетрадиційної електроенергетики, але це вимагає значних інвестицій (встановлення 1 МВт потужності сонячної електростанції складає 3 млн євро) [2], відповідної та сприятливої законодавчої бази, усвідомлення населенням цієї необхідності, а також значних капіталовкладень. Тому масштабні енергетичні проекти, такі як побудова сонячних і вітроелектростанцій, можуть реалізовуватися при підтримці держави за умов міжнародної співпраці.

Створено багато міжнародних програм, асоціацій та організацій, які регулюють ринок ВДЕ, інвестовані мільярди коштів у проекти альтернативної енергетики, що всебічно сприяють розвитку цієї галузі, схвалені міжнародні документи і програми.

Основним міжнародним документом у цьому напрямку є Киотський протокол. Саме він передбачає механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів, які можна скоротити за рахунок використання альтернативної енергетики, але й досі частина ВДЕ у світовому енергобалансі є незначною, лише 14%, хоча економічний потенціал ВДЕ у подальшому оцінюється у 20 млрд т у. п. на рік, що вдвічі перевищує обсяг річного видобутку всіх видів палива. Враховуючи недоліки традиційних енергоресурсів і екологічну проблему, такі розвинені країни, як США, Японія, Німеччина, Данія у своїй енергетичній політиці приділяють значну увагу розвитку альтернативного сектора енергетики і планують довести частину відновлювальних джерел енергії в загальному енергобалансі до 20–50% [7].

До країн, які найбільш інтенсивно розвивають технології та ринки ВДЕ, слід віднести США (станом на 2011 р. – 24,7% світового виробництва енергії з ВДЕ), країни ЄС (у першу чергу Німеччину (11,7%), Іспанію (7,8%), а також Китай (7,6%) та Бразилію (7,6%) [6]. Різні країни та регіони надають перевагу різним видам ВДЕ, адаптуючи їх використання до місцевих вимог. Значне місце в енергобалансах Німеччини та Данії, наприклад, посідає енергія вітру, сонячна енергія, енергія біомаси. Фінансування програм з енергозбереження та підвищення частки використання ВДЕ в країнах світу нараховує мільйони євро (рис. 1).

Сектор відновлювальної енергетики та енергоефективності став одним з 11 інвестиційних пріоритетів нового бюджету Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF) на 2014–2020 рр. Новий бюджет Фонду складає 346 млрд євро. З 2014 р. усі регіони ЄС зосере-

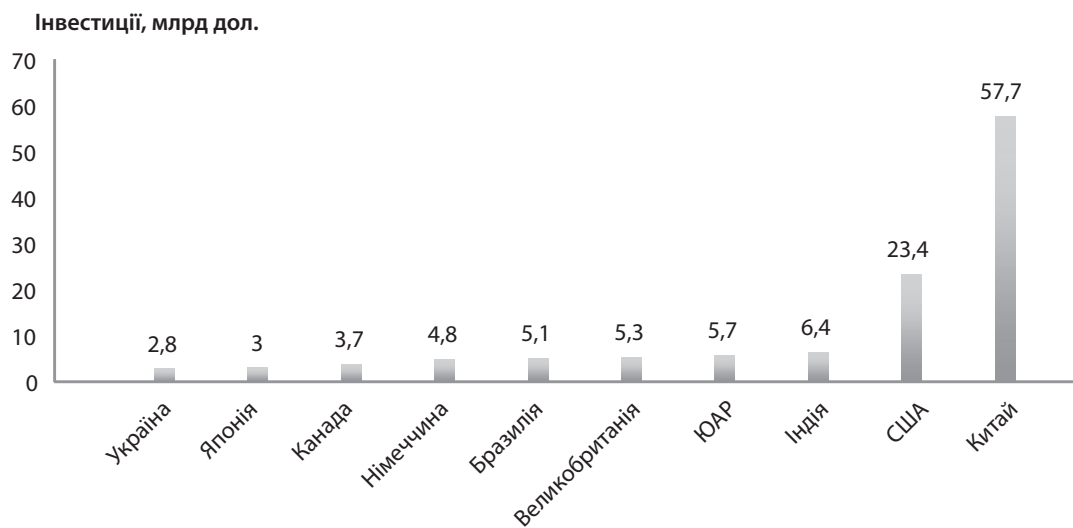

Рис. 1. Інвестиції в альтернативні джерела енергії за країнами у 2012 р., млрд дол. США

Джерело: [7].

дять більшу частину асигнацій на інноваційних секторах енергетики та економіки, приблизно 20% інвестиційних проектів буде направлено на розвиток енергоефективних технологій та альтернативної енергетики, але досі альтернативні джерела енергії не посіли значного місця на енергетичному ринку тому, що їх конкурентоспроможність знижується дорожнечою та малоефективністю [1]. Проте слід відмітити, що у 2014 р. у США ціна сонячної та вітряної енергії порівнялася з ціною кіловата, виробленого традиційним способом, — шляхом спалювання вугілля або газу. За оцінками консультативної компанії Lazard, на сьогоднішній день у США ціна сонячної енергії знизилася до 5,6 цента за кіловатт, вітряної — до 1,4 цента, тоді як електрична енергія, що отримується від спалювання природного газу, продається за ціною 6,1 цента, а з вугілля — 6,6 цента [4].

Також існує досі не вирішена проблема браку рідкоземельних металів для введення до експлуатації як сонячних батарей, так і вітрогенераторів. Загальна сировинна база рідкоземельних металів (РЗМ) у даний час нараховує 100 млн т, з яких 52 млн т зосереджено у Китаї. Тому саме Китай є основним світовим експортером РЗМ (близько 92%), проте, незважаючи на низьку собівартість видобутку, Китай усе частіше декларує зниження постачання РЗМ до інших країн. Розвідані запаси рідкоземельних металів існують і на території Росії (Кольський півострів, Красноярський край, Курільські острови, Якутія), хоча за обсягами вони неопорівнянні з китайськими [8]. Брак ресурсів може суттєво вплинути на збільшення частки альтернативних джерел енергії на енергетичному ринку.

Для порівняння результативності використання альтернативної та традиційної енергетики автором використаний SWOT-аналіз. Він дозволяє показати перспективи використання екологічно чистих джерел енергії у порівнянні з такими джерелами, як природний газ, нафта, вугілля (табл. 1).

Результат SWOT-аналізу свідчить про те, що в розвитку та розміщенні альтернативної енергетики діють

чинники двох протилежних напрямків — доцентрового і відцентрового (рис. 2).

До основних доцентрових сил, які спрямовані на посилення використання альтернативних джерел енергії, можна віднести прагнення країн світу до збереження екологічної рівноваги, зменшення витрат на утилізацію енергетичних відходів і зниження залежностей від постачальників енергетичних ресурсів. Головними відцентровими силами, що перешкоджають втіленню в практику використання альтернативних джерел енергії, є відносно висока вартість устаткування для генерації енергії, потреба у значних площах для його розміщення та відносно значна собівартість енергії, що отримується.

Беручи до уваги той факт, що науково-технічний прогрес неухильно веде до зниження вартості виробництва устаткування з генерування енергії, а також зменшення його матеріаломісткості та габаритів, можна впевнено припускати доцільність використання альтернативних джерел енергії в глобальному масштабі та зростання в перспективі їх ролі й значення.

Більшість країн світу вже зараз дійшли висновку, що альтернативна енергетика — це єдиний шлях для довгострокової енергетичної стратегії. Частка енергії, що отримується з відновлювальних джерел енергії в ЄС, досягла вже в середньому 20%.

Ресурси відновлювальних нетрадиційних джерел енергії значно перевищують за потенціалом геологічні запаси палива на планеті та здатні забезпечити довгострокову перспективу розвитку енергетики за стійких тарифів і без шкідливих наслідків для навколишнього середовища.

Створення альтернативної енергетики — одне з найважливіших питань національної та глобальної безпеки сучасного світу. Чим раніше почнеться загальномащтабний перехід на економічно вигідну та екологічно безпечну альтернативну енергетику, тим менший ризик енергетичної кризи, тим менша залежність від зовнішнього диктату щодо цін на традиційні паливні ресурси, і тим більший економічний вигравш для окремої країни.

SWOT-аналіз впровадження альтернативної енергетики у світі

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність витрат на паливо для виробництва енергії; – відсутність залежності від постачальників палива; – відсутність необхідності утилізації відходів; – вирішення екологічних проблем і значне поліпшення стану навколишнього середовища 	<ul style="list-style-type: none"> – Дороге устаткування для генерації енергії з відновлювальних джерел; – необхідність великої площі земельних ділянок для розміщення сонячних і вітряних електростанцій; – складна процедура реєстрації та отримання ліцензії на такий вид діяльності; – велика загальна собівартість такої енергії і, як наслідок, підвищення тарифів
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – Отримання додаткових фінансових ресурсів від міжнародних організацій та асоціацій; – зниження розміру податків завдяки використанню «зеленого» тарифу; – статус «зеленої» компанії та підвищення лояльності клієнтів; – зменшення викидів парникових газів; – часткова заміна або відмова від обмежених традиційних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> – Неможливість точного прогнозування кількості енергії, яка виробляється та, як наслідок, прибутку в довгостроковому періоді через нестабільність кліматичних умов

Джерело: складено автором.

Рис. 2. Дія доцентрових і відцентрових сил у розвитку та розміщенні альтернативної енергетики

Джерело: складено автором.

ВИСНОВКИ

Розвиток нетрадиційної електроенергетики одержав незворотній характер. Її зростання суттєво вплине на енергетичну безпеку країн світу та сучасний ринок енергетичних ресурсів у глобальному масштабі. Активізація використання відновлювальних джерел енергії викличе певні трансформації в структурі глобального ринку енергетичних ресурсів.

Враховуючи вищезазначене, можна припустити, що на фоні активізації альтернативних джерел енергії обсяги використання традиційних видів енергетичних ресурсів і їх поставки на світовий ринок у кількісному відношенні в перспективі можуть стабілізуватися, але відбудеться трансформація його просторової організації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Возобновляемая энергетика признана приоритетным инвестпроектом в ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.abercade.ru/research/industrynews/7043.html>

2. Восточноевропейская страна «восходящего солнца» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rentechno.ua/articles/east-europe-solar-country.html>

3. Европа в 2014 г. отдала предпочтение возобновляемым источникам энергии // Журнал про возобновляемые источники энергии. – 2015. – 16 февр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://solartech.in.ua/evropa-v-2014-otdala-predpochtenie-vozobn/>

4. Котляр П. Солнце и ветер одолели уголь и газ. В США альтернативная энергетика стала не дороже традиционной / Павел Котляр. – 2014. – 25 нояб. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gazeta.ru/science/2014/11/25_a_6313893.shtml

5. Обзор устойчивого развития в 2012 году : выдержки из обзора [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bp.com/content/dam/bp-country/ru_ru/folder/bp_sustainability_review_2012_rus.pdf

6. Топ-5 стран – производителей альтернативной энергетики // Вести. – 2012. – 17 сент. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestifinance.ru/articles/17113>

7. Федоренко А. Инвестиции в альтернативную энергетику (мировые тенденции) / Андрей Федоренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socium.com.ua/2013/11/инвестиции-в-альтернативную-энергет/#more-1708>

8. Хрулева Т. Замкнутый круг европейской энергетики [Электронный ресурс] / Т. Хрулева // Росбалт. – 2011. – 12 октября. – Режим доступа : <http://www.rosbalt.ru/business/2011/10/12/900447.html>. — Заглавие экрана.

9. The impact of renewable energy policy on economic growth and employment in European Union: Final report / Employ RES // Fraunhofer. – 2009. – 27 Apr. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.isi.fraunhofer.de/isi-wAssets/docs/e/de/publikationen/2009_employ_res_report.pdf

Науковий керівник – Воробйов Є. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії факультету «Міжнародні економічні відносини та туристичний бізнес» Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

“Evropa v 2014 g. ot dala predpochtenie vozobnovliaemym istochnikam energii” [Europe in 2014 gave preference to renewable energy]. <http://solartech.in.ua/evropa-v-2014-otdala-predpochtenie-vozobn/>

Fedorenko, A. “Investitsii v alternativnuiu energetiku (mirovyie tendentsii)” [Investments in alternative energy (global trends)]. <http://socium.com.ua/2013/11/инвестиции-в-альтернативную-энергет/#more-1708>

Kotliar, P. “Solntse i veter odoleli ugol i gaz. V SShA alternativnaia energetika stala ne dorozhe traditsionnoi” [Sun and wind overpowered coal and gas. In the US, alternative energy has become no more than a traditional one]. http://www.gazeta.ru/science/2014/11/25_a_6313893.shtml

Khruleva, T. “Zamknutyi krug evropeyskoy energetiki” [The vicious circle of the European energy sector]. <http://www.rosbalt.ru/business/2011/10/12/900447.html>

“Obzor ustoychivogo razvitiia v 2012 godu : vyderzhki iz obzora” [Sustainability Review 2012: excerpts from the review]. http://www.bp.com/content/dam/bp-country/ru_ru/folder/bp_sustainability_review_2012_rus.pdf

“Top-5 stran - proizvoditeley alternativnoy energetiki” [Top 5 countries - producers of alternative energy]. <http://www.vestifinance.ru/articles/17113>

“The impact of renewable energy policy on economic growth and employment in European Union: Final report”. http://www.isi.fraunhofer.de/isi-wAssets/docs/e/de/publikationen/2009_employ_res_report.pdf

“Vozobnovliaemaia energetika priznana prioritnym investproektom v ES” [Renewable energy is recognized as a priority investment projects in the EU]. <http://www.abercade.ru/research/industrynews/7043.html>

“Vostochnoevropeyskaia strana «voskhodiashchego solntsa»” [Eastern European countries, “Rising Sun”]. <http://rentechno.ua/articles/east-europe-solar-country.html>

УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ НА ОСНОВІ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ

© 2015 ЛИСАК Г. Г.

УДК 65.014.1:658.86

Лисак Г. Г. Управление коммерческой деятельностью предприятия оптовой торговли на основе ценностных приоритетов

Подано загальну системно-функціональну модель управління комерційною діяльністю торговельного підприємства. Із позиції системного підходу управління комерційною діяльністю надано сукупність таких елементів, як суб'єкт, об'єкт, методи та засоби управління; із позиції функціонального підходу – функції, що об'єднані в групи з обґрунтування, реалізації та оцінки комерційної діяльності на підприємстві оптової торгівлі. На основі концепції ціннісно орієнтованого управління розроблено модель оцінки та обґрунтування заходів з підвищення ефективності комерційної діяльності оптового підприємства. Виділено основні етапи реалізації цієї моделі, показано зв'язок між ними, розкрито їх зміст; надано показники, що відображають особливість ціннісної пропозиції оптового торговельного підприємства. Визначено напрями оцінювання цінності клієнтів та постачальників оптового торговельного підприємства. Для виявлення резервів підвищення ефективності комерційної діяльності обґрунтовано доцільність використання співвідношення сприйнятої цінності, ціни та собівартості реалізованих товарів

Ключові слова: комерційна діяльність, підприємство оптової торгівлі, системно-функціональний підхід, ефективність діяльності, цінність, ціннісний підхід.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Лисак Галина Георгіївна – доцент, кафедра економічного аналізу та статистики, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: galyn_a@mail.ru

УДК 65.014.1:658.86

Лысак Г. Г. Управление коммерческой деятельностью предприятия оптовой торговли на основе ценностных приоритетов

Представлена обшая системно-функциональная модель управления коммерческой деятельностью торгового предприятия. С позиции системного подхода управление коммерческой деятельностью представлено совокупностью таких элементов, как субъект, объект, методы и средства управления; с позиции функционального подхода – функциями, объединенными в группы по обоснованию, реализации и оценке коммерческой деятельности на предприятии оптовой торговли. На основе концепции ценностно ориентированного управления разработана модель оценки и обоснования мероприятий по повышению эффективности коммерческой деятельности оптового предприятия. Выделены основные этапы реализации этой модели, показана связь между ними, раскрыто их содержание; представлены показатели, отражающие особенность ценностного предложения оптового торгового предприятия. Определены направления оценки ценности клиентов и поставщиков оптового торгового предприятия. Для выявления резервов повышения эффективности коммерческой деятельности обоснована целесообразность использования соотношения воспринимаемой ценности, цены и себестоимости реализованных товаров.

Ключевые слова: коммерческая деятельность, предприятие оптовой торговли, системно-функциональный подход, эффективность деятельности, ценность, ценностный подход.

Рис.: 2. Библ.: 13.

Лысак Галина Георгиевна – доцент, кафедра экономического анализа и статистики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: galyn_a@mail.ru

UDC 65.014.1:658.86

Lysak H. H. Business Management of Wholesale Enterprises Based on the Value Priorities

A general systemic-functional model of business management of enterprise is presented. From the perspective of systemic approach, business management is represented by the aggregate of items such as subject, object, methods and management tools; from the perspective of functional approach – functions, grouped by substantiation, implementation and evaluation of commercial activities of the wholesale trade enterprise. Based on the concept of value-oriented management, a model for evaluation and substantiation of measures to improve the efficiency of commercial activities of the wholesale enterprise have been developed. The main steps to implement this model has been allocated, the relationship between them is displayed, their contents has been disclosed; the indicators reflecting specificity of value proposition by a wholesale trade enterprise are presented. Directions for assessing the value of customers and suppliers of wholesale trading enterprise have been determined. To detect reserves for increasing effectiveness of commercial activities, expedience of the use of the ratio of perceived value, as well as price and cost of goods sold, has been substantiated.

Key words: commercial activities, wholesale enterprise, systemic-functional approach, performance, value, value approach.

Pic.: 2. Bibl.: 13.

Lysak Halyna H. – Associate Professor, Department of Economic Analysis and Statistics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: galyn_a@mail.ru

Комерційна діяльність є основною для будь-якого господарюючого суб'єкта – учасника ринкових відносин, що зумовлює необхідність управління нею та забезпечення ефективності реалізації. Проведені дослідження свідчать про інтерес до цієї проблеми та значний обсяг праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців і практиків із зазначеного питання. Зокрема, у працях В. В. Алопія, В. Н. Виноградської, Н. О. Голошубової розглянуто загальну проблематику управління комерційною діяльністю підприємств торгівлі, а саме: особливості організації, чинники та умови розвитку ко-

мерційної діяльності в оптовій та роздрібній торгівлі, її ефективність на різних сегментах споживчого ринку [1 – 3]. Численні публікації висвітлюють окремі аспекти комерційної діяльності підприємства, зокрема оцінку ефективності її реалізації [4], дослідження ринкового середовища та уподобань споживачів [5; 6], формування механізму управління комерційною діяльністю [7]. Проте відзначимо доцільність подальших досліджень із цього напрямку, зокрема обґрунтування комплексної моделі управління комерційною діяльністю з урахуванням стратегічного підходу та ціннісної концепції в управлінні торговельним підприємством.

Метою статті є викладення результатів дослідження з визначення напрямів розвитку комерційної діяльності на засадах ціннісного підходу. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розробки комплексної моделі управління комерційною діяльністю, визначення цінності як критерію управлінських рішень, а також обґрунтування основних етапів управління комерційною діяльністю на підприємстві оптової торгівлі з урахуванням його ціннісних орієнтирів.

Унаслідок узагальнення теоретичних підходів до визначення суті комерційної діяльності та особливостей управління нею було виявлено, що значущим для представлення моделі управління комерційною діяльністю є дотримання відповідного підходу до управління цією діяльністю. Серед науковців, які займалися цією проблематикою, існують різні думки: В. В. Апопій і Н. О. Голошубова дотримуються процесного [1; 3], М. Д. Гонський – функціонального [8], І. С. Марченко – системного підходів у формуванні моделі управління комерційною діяльністю на підприємстві [9].

За результатами критичної оцінки існуючих праць розроблено авторську модель управління комерційною діяльністю, побудовану на засадах системного та функціонального підходів. Згідно із системним підходом комерційна діяльність подана сукупністю відповідних елементів, згідно з функціональним – як циклічний процес реалізації загальних управлінських функцій. Як основні елементи системи управління комерційною діяльністю на підприємстві визначено такі: суб'єкт, об'єкт, методи та засоби управління. Із позиції функціонального підходу управління комерційною діяльністю представлено функціями, об'єднаними в такі блоки, як обґрунтування, реалізація та оцінка управління комерційною діяльністю на підприємстві (рис. 1).

Практика управління підприємством загалом та комерційною діяльністю зокрема є відображенням роз-

витку теорії підприємства та підходів до управління ним. Неокласична теорія фірми сприяла розвитку ресурсного підходу та орієнтира в діяльності підприємства на виробничі показники, інституціональна теорія – орієнтира на мінімізацію трансакційних витрат, підприємницька концепція – на задоволення інтересів власника, концепція агентської моделі – упорядкування відносин між власником та менеджерами підприємства.

На сучасному етапі розвитку наукової думки набула поширення системно-інтеграційна концепція, яка консолідує різні погляди науковців на підприємство та визначає його як цілеспрямовану систему, що прагне до гармонійного функціонування та розвитку [10]. Саме ця концепція пояснює доцільність використання ключових орієнтирів для оцінки управління комерційною діяльністю торговельного підприємства з урахуванням горизонту прийняття управлінських рішень.

Відзначимо, що загальною цільовою настановою комерційної діяльності є отримання прибутку та забезпечення його позитивної динаміки. Якщо прибуток відображає ефект комерційної діяльності, то ефективність характеризуватимуть показники рентабельності, що можуть бути визначені за співвідношенням відповідних показників фінансових результатів та ресурсів (витрат), залучених (понесених) для отримання цього фінансового результату. З огляду на порядок розрахунку фінансових результатів вважаємо, що показники рентабельності доцільно використовувати для оцінки комерційної діяльності в короткостроковому періоді. З урахуванням інформаційного забезпечення показники рентабельності є прийнятними як для оцінки ефективності окремого комерційного рішення, так і для визначення ефективності комерційної діяльності на певному сегменті ринку, за конкретною товарною групою, регіональним підрозділом підприємства тощо. Водночас на етапі обґрунтування управлінських рішень щодо по-

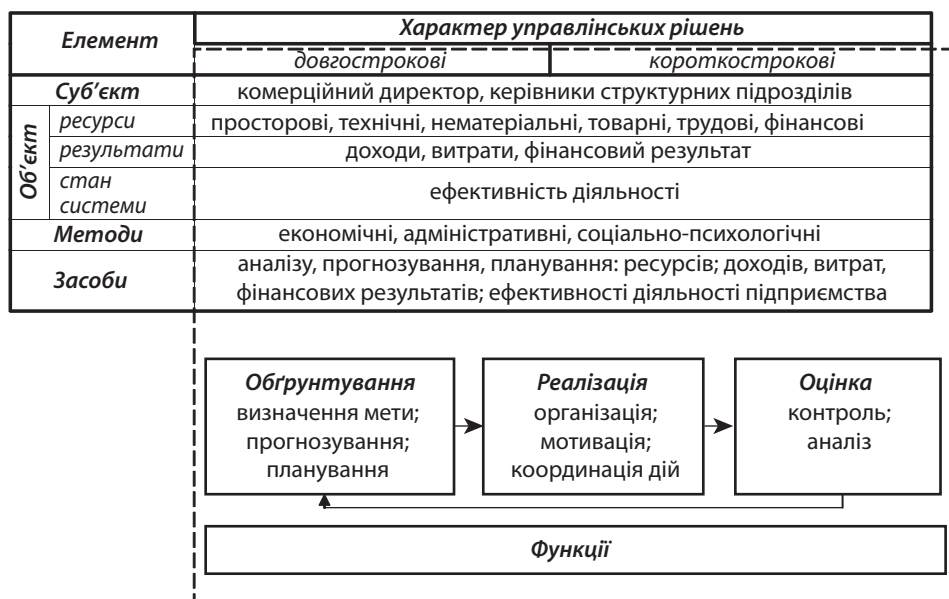

Рис. 1. Структурно-функціональна модель управління комерційною діяльністю на підприємстві

Джерело: авторська розробка.

дальшого розвитку комерційної діяльності доцільним є використання такої узагальнюючої характеристики, як цінність підприємства. Визначення елементного складу цінності оптового торговельного підприємства разом із показниками рентабельності натомість можуть бути використані під час пошуку резервів покращення результатів комерційної діяльності на підприємстві.

Слід зауважити, що цінність належить до переліку характеристик, які не мають однозначного тлумачення. В узагальненому вигляді цінність трактується як уособлення будь-чого очікуваного, значущого для окремої особи або групи осіб та використовується в науковій літературі в різних сполученнях, а саме: «цінність проекту», «цінність постачальника», «цінність лідера», «цінність підприємства» тощо [11 – 13]. Разом із тим, урахуовуючи те, якими є об'єкт, модель та орієнтири управління, термін «цінність» має різне змістове наповнення та склад. Так, Майкл Портер розглядає цінність у межах системи вартості. Щодо елементного складу та джерел цінності підприємства, то згідно з ланцюгом цінності М. Портера процес збільшення вартості товару здійснюється послідовно за етапами, починаючи від його придбання до реалізації. Для одногалузевої фірми ланцюг цінності включає цінність постачальника, фірми, каналу збуту та покупця. Уособленням цінності, за ланцюгом М. Портера, є прибуток [11]. У проектному менеджменті цінність розглядають через призму теорії зацікавлених сторін, а основними складовими цінності проекту є цінність процесу, продукту та організації, яка цей проект здійснює [12]. У праці [13] мірою цінності виступає економічна додана вартість (*Economic Value*

Added, EVA), а основним чинником її формування – ресурсний потенціал підприємства.

Унаслідок узагальнення існуючих підходів щодо основних характеристик цінності та з урахуванням галузевих особливостей підприємств оптової торгівлі була розроблена модель управління комерційною діяльністю на оптовому підприємстві, яка ґрунтується на засадах ціннісного підходу (рис. 2).

Під час формування цієї моделі враховано такі основні положення. Комерційна діяльність оптового підприємства є сукупністю операцій купівлі-продажу товарів партіями, що реалізується для отримання прибутку та забезпечення позитивної динаміки фінансового результату як у поточному, так і довгостроковому періодах. Основою комерційної діяльності оптового підприємства є маркетингова концепція, суть якої полягає в придбанні та реалізації партій товарів, що мають певну цінність для споживача. Це означає, що в черговості ланцюгів «оптове підприємство – постачальник» та «оптове підприємство – споживач» початковою умовою є побудова економічних відносин «оптове підприємство – споживач».

Цінність є узагальнюючою характеристикою, а отже, усі учасники комерційних відносин (підприємство, споживачі, постачальники) мають свою цінність. Кожен учасник оцінює цінність за двома напрямками – з огляду цінності окремого контрагента та власної цінності для контрагента.

Згідно з розробленою моделлю управління комерційною діяльністю на оптовому підприємстві передбачає реалізацію таких етапів.

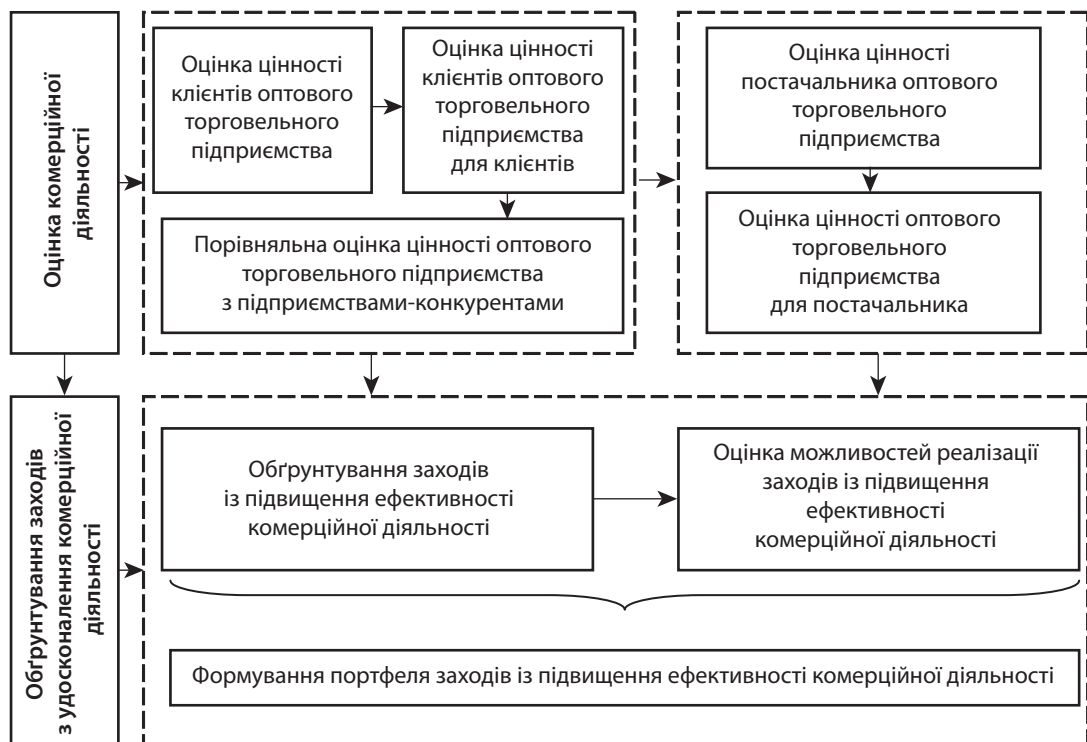

Рис. 2. Модель оцінки та обґрунтування заходів із підвищення ефективності комерційної діяльності оптового підприємства на основі ціннісних пріоритетів

Джерело: авторська розробка.

1. *Оцінка цінності клієнтів оптового торговельного підприємства.* На цьому етапі відбувається упорядкування покупців за рівнем їх цінності для підприємства. Ця процедура схожа із сегментуванням ділового ринку. Вона включає обґрунтування критеріїв та встановлення кількісних значень показників цінності споживача для підприємства, а також на підставі фактичних даних щодо кожного клієнта – оцінювання його значущості для оптового підприємства.

Оцінювання покупців оптового торговельного підприємства рекомендовано проводити за такими показниками: рівень торговельної надбавки, товарооборот, дебіторська заборгованість (у сумі, у днях), платіжна дисципліна, перспектива довгострокового партнерства. До переліку показників включено загальні, що можуть бути використані без застережень на будь-якому торговельному підприємстві (рівень торговельної надбавки, товарооборот), і специфічні, характерні для підприємств оптової торгівлі (показники дебіторської заборгованості, рівень платіжної дисципліни). Важливим для оптового підприємства є розуміння перспектив розвитку комерційних відносин із кожним контрагентом. Тривалі відносини з важливим клієнтом, що належить до першої групи, супроводжуються синергетичним ефектом та знижують ризики комерційної діяльності в частині товарної пропозиції, товарообороту та прибутку.

У результаті реалізації цього етапу всі клієнти оптового торговельного підприємства за показниками їх цінності упорядковуються за такими групами: пріоритетні; ті, що потребують уваги; проблемні.

2. *Оцінка цінності оптового торговельного підприємства для клієнта.* Необхідність цього етапу зумовлена залежністю результатів комерційної діяльності торговельного підприємства від співвідношення очікуваної та фактичної цінності, що сприймається споживачем. За інших рівних умов чим меншим є розрив між споживачькими очікуваннями та фактичною пропозицією торговельного підприємства, тим більші обсяги реалізації та кращі фінансові результати комерційної діяльності.

Основна мета цього етапу – дослідження сприйнятої цінності оптового торговельного підприємства з боку споживача. Для цього необхідно виділити компоненти пропонованої цінності. Ураховуючи специфіку діяльності підприємств оптової торгівлі, для реалізації цього етапу рекомендовано використання показників, що в сукупності надають характеристику товарній пропозиції та найбільшою мірою відображають цінність саме оптового підприємства. Це такі показники, як обсяг, асортимент і якість товарів, види послуг та особливості їх надання.

Аналіз ціннісних характеристик товарної пропозиції в аспекті основних груп споживачів слід доповнити даними про ціни та цінові знижки за товарними групами. Поєднання інформації про сприйняту споживачем цінність та ціни на товари є базою для обґрунтування цінових рішень. Автори праці [5] відзначають, що «...для встановлення ціни та розуміння того, чому споживачі реагують на неї саме так, а не інакше, найбільш важливою є сприйнята цінність товару» [5, с. 375].

Розширення інформаційної бази щодо сприйнятої цінності (СЦ) та цін (Ц) на товари й послуги даними про їх собівартість (С) створює основу для комплексної оцінки та розробки заходів для покращення комерційної діяльності на торговельному підприємстві. Зокрема, як основні виділяються такі співвідношення між характеристиками: $СЦ > Ц > С$; $Ц > СЦ > С$; $Ц > С > СЦ$.

Якщо за товаром діагностується перша ситуація, то це свідчить про значні можливості підприємства щодо збільшення торговельної надбавки за цим товаром та отримання додаткового прибутку. Друга та третя ситуації потребують швидкого втручання для приведення ціни на товар у відповідність до сприйнятої цінності. Цього можна досягнути зниженням оптових цін або проведенням додаткової роботи серед покупців для підвищення сприйнятої цінності. Критерієм для вибору на користь одного з цих напрямів або запровадження їх у комплексі є приріст прибутку, що може отримати підприємство в разі реалізації конкретних заходів (реклама товару, зниження цін реалізації, зміна асортиментної пропозиції, зниження цін закупівлі тощо).

3. *Порівняльна оцінка цінності оптового торговельного підприємства з підприємствами-конкурентами.* Важливим етапом під час прийняття рішення про формування ціннісної пропозиції торговельного підприємства є результати дослідження конкурентів. На цьому етапі на підставі загальних характеристик щодо реалізації товарів, частки на ринку та маркетингової активності слід виділити прямих та непрямих конкурентів із визначенням сильних та слабких конкурентів у їх складі. Водночас в аспекті сформованих груп доцільно провести порівняльний аналіз ціннісної пропозиції торговельного підприємства з підприємствами-конкурентами за виділеними показниками, а саме обсягом, асортиментом і якістю товарів, видами послуг, цінами та ціновими знижками, що застосовуються на підприємстві.

Результати такої оцінки є підґрунтям для визначення позиції торговельного підприємства в конкурентній групі, аналізу ризиків втрати споживачів через активність конкурентів та, відповідно, розробки заходів для їх збереження, визначення напрямів удосконалення ціннісної пропозиції та посилення на цій основі власних конкурентних позицій.

4. *Оцінка цінності постачальників товарів та послуг.* Для реалізації цього етапу передбачено використання методу багатокритеріальної оцінки. За аналогією з аналізом цінності клієнтів необхідно сформувати систему показників, що найбільшою мірою відображають значущість окремого постачальника в діяльності оптового підприємства. Під час формування такої системи слід виходити з ціннісних характеристик товарної пропозиції, зокрема обсягу, асортименту і якості товарів, переліку послуг, цін та цінових знижок, що може отримати оптове торговельне підприємство. Разом із поданими вище показниками, що є загальними, доцільно включити також ті, що відображають можливості та готовність постачальника до змін товарної пропозиції. У цьому полягає особливість реалізації зазначеного етапу в управлінні комерційною діяльністю оптового підприємства на заса-

дах ціннісного підходу. Метою є не просто виділення постачальників, що є основними за обсягом поставлених товарів, асортиментом, умовами платежу, а їх сегментація з точки зору відповідності товарної пропозиції споживацьким (клієнтським) очікуванням. У результаті реалізації такого підходу, за аналогією з клієнтами, постачальники оптового торговельного підприємства можуть бути класифіковані за такими групами: пріоритетні; ті, що потребують уваги; проблемні. З огляду цільових настанов комерційної діяльності об'єктивною є підтримка та розвиток господарських відносин із постачальниками першої та другої груп. Із контрагентами, що входять до третьої групи, необхідно переглядати угоди щодо постачання товарів або відмовитись від них загалом.

5. *Оцінка цінності оптового торговельного підприємства для постачальника.* Під час роботи з постачальником для оптового торговельного підприємства важливо знати не лише його ціннісні пропозиції, але й оцінювати свою цінність для контрагента. Це впливатиме на силу позиції оптового торговельного підприємства в переговорному процесі з постачальником. Ураховуючи джерела інформаційного забезпечення такої оцінки, основними для визначення цінності оптового торговельного підприємства для постачальника рекомендовано використання показників обсягу закупівель та платіжної дисципліни в аспекті окремих постачальників, а також платоспроможності та фінансової стійкості за оптовим підприємством загалом. На підставі аналізу абсолютних значень і динаміки цих показників оптове підприємство завжди матиме змогу оцінити власну цінність для окремого постачальника та використати цю інформацію під час переговорного процесу та укладання угод.

6. *Обґрунтування заходів з удосконалення комерційної діяльності.* Результати аналізу щодо цінності клієнтів та постачальників, порівняльної оцінки з підприємствами-конкурентами, а також цінності торговельного підприємства для контрагентів використовуються для розробки заходів з удосконалення комерційної діяльності на оптовому торговельному підприємстві. Під час обґрунтування цих заходів слід виходити з таких індикаторів, як сприйнята цінність, позиція в конкурентній групі, сила переговорної позиції. Основними критеріями у виборі заходів для вдосконалення комерційної діяльності є отримання прибутку від їх реалізації та збільшення фінансових результатів у динаміці.

ВИСНОВКИ

Зміна філософії господарської діяльності та перехід від фінансово- до ціннісно-орієнтованого управління зумовлює необхідність пошуку конкурентних переваг та обґрунтування напрямів розвитку господарюючого суб'єкта на основі дослідження та виявлення цінності всіх учасників економічних відносин. Із дотриманням ціннісного підходу розроблено модель управління комерційною діяльністю на оптовому підприємстві, яка передбачає певну послідовність етапів з аналізу цінності клієнтів, постачальників та оптового торговельного підприємства. Реалізація запропонованої моделі в практичній діяльності дозволить підвищити рівень об-

ґрунтованості управлінських рішень щодо комерційних операцій на торговельному підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : монографія / В. В. Апопій [та ін.]. – К. : Академвидав, 2012. – 420 с.
2. **Виноградська А. М.** Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку : монографія / А. М. Виноградська. – К. : ЦНЛ, 2004. – 807 с.
3. **Голошубова Н. О.** Структурна перебудова торгівлі споживчими товарами в Україні / Н. О. Голошубова // Товари і ринки. – 2013. – № 1. – С. 16–28.
4. **Тюха І. В.** Ефективність комерційної діяльності підприємств харчової промисловості – суб'єктів ЗЕД / І. В. Тюха // Ефективна економіка. – 2012. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1320>
5. **Леманн Д. Р.** Управление продуктом / Дональд Р. Леманн, Рассел С. Винер. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 719 с.
6. Формування ефективної системи обслуговування споживачів на підприємствах роздрібно торгівлі : монографія / Н. О. Власова, О. А. Круглова, О. С. Шуміло. – Х. : ДваАтм, 2011. – 132 с.
7. **Меженська В. В.** Механізми управління комерційною діяльністю торговельного підприємства / В. В. Меженська, Н. С. Шпірина // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 144–146.
8. **Гонський М. Д.** Комерційна функція як основа ефективної комерційної діяльності торговельного підприємства / М. Д. Гонський // Економіка розвитку. – 2014. – № 2 (70). – С. 103–107.
9. **Марченко І. С.** Системный подход к управлению коммерческой деятельностью организаций / И. С. Марченко // Вестник МГТУ. – 2010. – Т. 13. – № 1. – С. 27–30.
10. **Клейнер Г. Б.** Системно-интеграционная теория предприятия / Г. Б. Клейнер // Montenegrin Journal of Economics. – 2005. – Vol. 1. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kleiner.ru/skrepk/ist_integr_2005.pdf
11. **Портер М. Е.** Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
12. **Бушуев С. Д.** Механизмы формирования ценности в деятельности проектноуправляемых организаций / С. Д. Бушуев, Н. С. Бушуева // Восточно-европейский журнал передовых технологий. – 2010. – № 1 (43). – С. 4–9.
13. **Краснокутская Н. С.** Влияние ресурсного потенциала на формирование ценности предприятиями торговли / Н. С. Краснокутская, Е. А. Круглова, В. Ю. Андросов // Бизнес Информ. – 2013. – № 5. – С. 202–207.

REFERENCES

- Apopii, V. V. et al. *Systema rehulivannia vntrishnyoi torhivli Ukrainy* [The regulatory system of internal trade of Ukraine]. Kyiv: Akademvydav, 2012.
- Bushuev, S. D., and Bushueva, N. S. "Mekhanizmy formirovaniia tsennosti v deiatelnosti proektnoupravliaemykh organizatsiy" [Mechanisms of formation of values in the activities of design-driven organizations]. *Vostochno-evropeyskiy zhurnal peredovykh tekhnologiy*, no. 1 (43) (2010): 4-9.
- Holoshubova, N. O. "Strukturna perebudova torhivli spozhyvchymy tovaramy v Ukraini" [Restructuring trade in goods in Ukraine]. *Tovary i rynky*, no. 1 (2013): 16-28.
- Honskiy, M. D. "Komertsiiina funktsiia iak osnova efektyvnoi komertsiiinoi diialnosti torhovelnoho pidpriemstva" [Commercial function as a basis for effective business commercial enterprise]. *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (70) (2014): 103-107.
- Kleyner, G. B. "Sistemno-integratsionnaia kontseptsiiia predpriatiia" [System-integration enterprise concept]. http://kleiner.ru/skrepk/ist_integr_2005.pdf.
- Krasnokutskaia, N. S., Kругlova, E. A., and Androsov, V. Yu. "Vliianie resursnogo potentsiala na formirovanie tsennosti pred-

priitiami trgovli" [The impact of the resource potential on the formation of values of trading enterprises]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 202-207.

Lemann, D. R., and Viner, R. S. *Upravlenie produktom* [Product Management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2012.

Marchenko, I. S. "Sistemnyy podkhod k upravleniiu komercheskoy deiatelnosti organizatsiy" [A systematic approach to the management of commercial activities of organizations]. *Vestnik MGТУ*, vol. 13, no. 1 (2010): 27-30.

Mezhenska, V. V., and Shpirina, N. S. "Mekhanizmy upravlinia komertsiiinoi diialnistu torhovelnogo pidpriemstva" [Mechanisms of management of commercial activities of commercial enterprise]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 144-146.

Porter, E. M. *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive ad-

vantage: how to achieve a good result and to ensure its sustainability]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Tiukha, I. V. "Efektivnist komertsiiinoi diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti – sub'ektiv ZED" [Efficiency of business food industry – foreign economic activity]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1320>

Vynohradska, A. M. *Komertsiiine pidpriemnytstvo: suchasnyi stan, stratehii rozvytku* [Commercial business: current state of development strategies]. Kyiv: TsNL, 2004.

Vlasova, N. O., Kruhlova, O. A., and Shumilo, O. S. *Formuvannia efektyvnoi systemy obsluhovuvannia spozhyvachiv na pidpriemstvakh rozdrubnoi torhivli* [Formation of an effective system of customer service to retailers]. Kharkiv: AdvaAtm, 2011.

УДК 338.48

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

© 2015 СТЕПАНЕНКО В. О.

УДК 338.48

Степаненко В. О. Становлення та розвиток туристичної діяльності в Україні: проблеми та напрямки вдосконалення

У статті розглянуто проблеми розвитку туристичної діяльності в Україні, причини їх виникнення та природа. Також проаналізовано фактори, що впливають (позитивно або негативно) на розвиток структури вітчизняної туристичної діяльності; запропоновано деякі шляхи вдосконалення існуючого стану туризму в Україні. Проведено графоаналітичний аналіз динаміки кількості підприємств готельного типу в Україні за останні роки, надано структуру індексу конкурентоспроможності туристичної галузі України. Аналіз цих показників дозволить зробити необхідні висновки щодо розвитку туристичної інфраструктури в країні. Доведено, що розвиток туризму здійснює великий вплив на соціально-економічний розвиток України, сприяє розвитку багатьох галузей господарства (будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство, зв'язок, готельний, ресторанний бізнес тощо). Виділено основні економічні проблеми країни, що гальмують розвиток туристичної галузі, та сформульовано загальні шляхи вирішення існуючих проблем.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристичні послуги, розвиток, туристичні можливості, туристична інфраструктура.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 7.

Степаненко Вікторія Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: viktorii.stepanenko@gmail.com

УДК 338.48

Степаненко В. А. Становление и развитие туристической деятельности в Украине: проблемы и направления совершенствования

В статье рассмотрены проблемы развития туристической деятельности в Украине, причины их возникновения и природа. Также проанализированы факторы, влияющие (положительно или отрицательно) на развитие структуры отечественной туристической деятельности; предложены некоторые пути совершенствования существующего состояния туризма в Украине. Проведен графоаналитический анализ динамики количества предприятий гостиничного типа в Украине за последние годы, представлена структура индекса конкурентоспособности туристической отрасли Украины. Анализ этих показателей позволит сделать необходимые выводы по развитию туристической инфраструктуры в стране. Доказано, что развитие туризма оказывает большое влияние на социально-экономическое развитие Украины, способствует развитию многих отраслей хозяйства (строительство, транспорт, торговля, сельское хозяйство, связь, гостиничный, ресторанный бизнес и т. д.). Выделены основные экономические проблемы страны, которые тормозят развитие туристической отрасли, и сформулированы общие пути решения существующих проблем.

Ключевые слова: туризм, туристическая деятельность, туристические услуги, развитие, туристические возможности, туристическая инфраструктура.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 7.

Степаненко Виктория Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: viktorii.stepanenko@gmail.com

UDC 338.48

Stepanenko V. O. Establishment and Development of Tourism in Ukraine: Problems and Directions for Improving

The article considers problems of development of tourism activities in Ukraine, their causes and nature. Also the factors that influence (positively or negatively) on development of the structure of domestic tourism activities have been analyzed; some ways to improve the current state of tourism in Ukraine have been proposed. A graphic-analytical analysis of dynamics related to number of enterprises of hotel type in Ukraine in the recent years has been conducted, structure of the competitiveness index of the tourism economy sector in Ukraine has been presented. Analysis of these indicators will provide for the necessary conclusions as to development of tourism infrastructure in the country. It has been proved that development of tourism has a big impact on the socio-economic development of Ukraine, contributes to the development of many industry sectors (construction, transport, trade, agriculture, communications, hotels and catering, etc.). The main economic problems of the country, which hinder the development of the tourism industry, has been allocated and general ways to solve the existing problems has been formulated.

Key words: tourism, tourism activities, tourist services, development, tourism opportunities, tourism infrastructure.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 7.

Stepanenko Viktoriia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: viktorii.stepanenko@gmail.com

priitiami trgovli" [The impact of the resource potential on the formation of values of trading enterprises]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 202-207.

Lemann, D. R., and Viner, R. S. *Upravlenie produktom* [Product Management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2012.

Marchenko, I. S. "Sistemnyy podkhod k upravleniiu komercheskoy deiatelnosti organizatsiy" [A systematic approach to the management of commercial activities of organizations]. *Vestnik MGТУ*, vol. 13, no. 1 (2010): 27-30.

Mezhenska, V. V., and Shpirina, N. S. "Mekhanizmy upravlinia komertsiiinoi diialnistu torhovelnogo pidpriemstva" [Mechanisms of management of commercial activities of commercial enterprise]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 144-146.

Porter, E. M. *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive ad-

vantage: how to achieve a good result and to ensure its sustainability]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Tiukha, I. V. "Efektivnist komertsiiinoi diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti – sub'ektiv ZED" [Efficiency of business food industry – foreign economic activity]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1320>

Vynohradska, A. M. *Komertsiiine pidpriemnytstvo: suchasnyi stan, stratehii rozvytku* [Commercial business: current state of development strategies]. Kyiv: TsNL, 2004.

Vlasova, N. O., Kruhlova, O. A., and Shumilo, O. S. *Formuvannia efektyvnoi systemy obsluhovuvannia spozhyvachiv na pidpriemstvakh rozdrubnoi torhivli* [Formation of an effective system of customer service to retailers]. Kharkiv: AdvaAtm, 2011.

УДК 338.48

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

© 2015 СТЕПАНЕНКО В. О.

УДК 338.48

Степаненко В. О. Становлення та розвиток туристичної діяльності в Україні: проблеми та напрямки вдосконалення

У статті розглянуто проблеми розвитку туристичної діяльності в Україні, причини їх виникнення та природа. Також проаналізовано фактори, що впливають (позитивно або негативно) на розвиток структури вітчизняної туристичної діяльності; запропоновано деякі шляхи вдосконалення існуючого стану туризму в Україні. Проведено графоаналітичний аналіз динаміки кількості підприємств готельного типу в Україні за останні роки, надано структуру індексу конкурентоспроможності туристичної галузі України. Аналіз цих показників дозволить зробити необхідні висновки щодо розвитку туристичної інфраструктури в країні. Доведено, що розвиток туризму здійснює великий вплив на соціально-економічний розвиток України, сприяє розвитку багатьох галузей господарства (будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство, зв'язок, готельний, ресторанний бізнес тощо). Виділено основні економічні проблеми країни, що гальмують розвиток туристичної галузі, та сформульовано загальні шляхи вирішення існуючих проблем.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристичні послуги, розвиток, туристичні можливості, туристична інфраструктура.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 7.

Степаненко Вікторія Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: viktoriia.stepanenko@gmail.com

УДК 338.48

Степаненко В. А. Становление и развитие туристической деятельности в Украине: проблемы и направления совершенствования

В статье рассмотрены проблемы развития туристической деятельности в Украине, причины их возникновения и природа. Также проанализированы факторы, влияющие (положительно или отрицательно) на развитие структуры отечественной туристической деятельности; предложены некоторые пути совершенствования существующего состояния туризма в Украине. Проведен графоаналитический анализ динамики количества предприятий гостиничного типа в Украине за последние годы, представлена структура индекса конкурентоспособности туристической отрасли Украины. Анализ этих показателей позволит сделать необходимые выводы по развитию туристической инфраструктуры в стране. Доказано, что развитие туризма оказывает большое влияние на социально-экономическое развитие Украины, способствует развитию многих отраслей хозяйства (строительство, транспорт, торговля, сельское хозяйство, связь, гостиничный, ресторанный бизнес и т. д.). Выделены основные экономические проблемы страны, которые тормозят развитие туристической отрасли, и сформулированы общие пути решения существующих проблем.

Ключевые слова: туризм, туристическая деятельность, туристические услуги, развитие, туристические возможности, туристическая инфраструктура.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 7.

Степаненко Виктория Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: viktoriia.stepanenko@gmail.com

UDC 338.48

Stepanenko V. O. Establishment and Development of Tourism in Ukraine: Problems and Directions for Improving

The article considers problems of development of tourism activities in Ukraine, their causes and nature. Also the factors that influence (positively or negatively) on development of the structure of domestic tourism activities have been analyzed; some ways to improve the current state of tourism in Ukraine have been proposed. A graphic-analytical analysis of dynamics related to number of enterprises of hotel type in Ukraine in the recent years has been conducted, structure of the competitiveness index of the tourism economy sector in Ukraine has been presented. Analysis of these indicators will provide for the necessary conclusions as to development of tourism infrastructure in the country. It has been proved that development of tourism has a big impact on the socio-economic development of Ukraine, contributes to the development of many industry sectors (construction, transport, trade, agriculture, communications, hotels and catering, etc.). The main economic problems of the country, which hinder the development of the tourism industry, has been allocated and general ways to solve the existing problems has been formulated.

Key words: tourism, tourism activities, tourist services, development, tourism opportunities, tourism infrastructure.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 7.

Stepanenko Viktoriia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: viktoriia.stepanenko@gmail.com

Сфера туристичних послуг зростає стрімкими темпами і виступає однією з найперспективніших галузей економіки, якій притаманний ефективний оперативний розвиток. Збільшення фінансових можливостей населення як потенціального об'єкта туристичного бізнесу значно сприяє реструктуризації та якісному розвитку індустрії розваг та відпочинку.

Сучасну сферу туризму характеризує, перш за все, гнучкість, прибутковість та динамічність. Більш ніж 10% світового валового національного доходу створюється за рахунок успішного туристичного бізнесу.

Взагалі, розвиток туризму здійснює великий вплив на соціально-економічний розвиток країн світу, не виключення і Україна. Туризм інтегрує результати своєї активності водночас із логістичними та транспортними компаніями, будівельною галуззю, торгівельним бізнесом, харчовою промисловістю тощо. Окремо треба підкреслити перманентне зростання разом із туристичними об'єктами низки готелів та ресторанів, виробництва сувенірної продукції та надання додаткових послуг.

Туристична галузь стимулює рівень якості сфери послуг у країні, стримує рівень безробіття (особливо сезонного) та потенційно наповнює прибуткову частину бюджету, бо рівень економічної активності та можливість населення заощаджувати на відпочинок та регулярні туристичні мандрівки є індикатором рівня сталості реального сектора економіки.

Питання розвитку туристичної галузі останнім часом досягло широкого розповсюдження. За визначенням авторів [3, 4, 5], туристична діяльність – це виробничо-обслуговуюча діяльність з надання туристичних послуг. Згідно із Законом України «Про туризм» туристичні послуги – це послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортно-інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів [1].

Мета даної статті – розкриття сутності проблем функціонування туристичної діяльності в Україні, визначення шляхів вдосконалення туристичної діяльності та підвищення якості туристичного бізнесу в країні.

Сучасний стан туристичного бізнесу в Україні – насамперед віддзеркалення позитивних і негативних явищ суспільно-політичного характеру та конструктивних та деструктивних процесів в національній економіці.

Слід зазначити, що кількість туристів, вартість послуг, географія подорожей, сезонність, тривалість перебування прямо пропорційно залежить від привабливості туристичних ресурсів, що вивчаються. У цьому контексті постає питання необхідності кваліфікованої оцінки туристичних ресурсів на державному та регіональному рівнях. Мета цього процесу може бути як суто соціологічна, так і абсолютно виважена економічна з чіткими коефіцієнтами рентабельності того чи іншого туристичного інвестиційного проекту.

Широкий спектр природнокліматичних та інших туристичних ресурсів в Україні спонукає мале та середнє підприємництво до розвитку цієї галузі, оскільки рівень насиченості кожного регіону України якісними туристичними ресурсами достатньо високий. Викорис-

тання інтернет-технологій та популяризація української культури у світі безперечно здатні зацікавити значні потоки туристів та розпочати новий напрямок у піднятті позитивного іміджу країни. Середня вартість робочої сили в Україні гарантує туристам середній та доступний рівень цін, який робить нашу країну більш доступною для вивчення туристами з Європи та Азії.

Природний потенціал України представлений рекреаційними зонами, оздоровчими ресурсами, національними природними та регіональними ландшафтними парками, пам'ятками архітектури, історико-архітектурними заповідниками тощо.

Можливо виокремити сім рекреаційних регіонів: Карпатський, Придністровський, Дніпровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський, Кримський, які, складаючи майже 13% території країни, вирізняються специфічними рекреаційними та лікувальними властивостями, наявністю курортних зон і туристичних маршрутів, своєю значущістю, рівнем забрудненості довкілля.

Культурні та історичні пам'ятки, архітектурні надбаня, археологічні та етнографічні знахідки – інші, не менш важливі туристичні об'єкти для тих, хто вивчає історію, цікавиться етносом та культурою прадавньої України. Більш ніж 48 000 таких культурних об'єктів зосереджено на території різних областей, однак максимально представлені об'єкти культурної рекреації у Львівській, Київській та Чернігівській областях.

Треба також зазначити привабливість України як постачальника послуг корпоративного туризму, зокрема бізнес-зустрічей, форумів, конференцій та будь-яких подій, які сприятимуть розвитку економічного, політичного та науково-практичного потенціалу. Політичний вектор спрямовує європейців у бік України, спільні проекти зі Світовим банком і міжнародними інститутами надають різноманітні нові можливості щодо обміну досвідом тощо.

Симбіоз бізнес-активності та туризму поступово розширює перелік потенційних можливостей українських та іноземних компаній щодо спільного ведення економічної діяльності та досягнення яскравих результатів. Ефективне використання подібного ресурсного потенціалу має на меті обов'язкове створення туристичної інфраструктури, спроможної конкурувати зі світовими лідерами в галузі постачання туристичних послуг.

Розвиток туристичного та культурного потенціалу України матиме позитивний вплив на стабілізацію економіки та визначатиме зміни добробуту українців, зацікавленість національними культурними пам'ятками, зміни суспільного світосприйняття.

Коротко характеризуючи матеріальну базу туризму, можна відзначити, що на кінець 2012 р. в Україні налічувалось 1858 підприємств готельного господарства, і це на 60 готелів більше, ніж у 2011 р. (рис. 1).

Усе це дозволяє зробити висновок про наявність в Україні сприятливих умов для ефективного та швидкого розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму. Однак беззаперечним лишається факт впливу низки невирішених проблем, які дезорієнтують пріоритетність вивчення

національних туристичних пам'яток та місць відпочинку на протигагу іноземним, оскільки останні користуються більшим попитом туристів через успішне функціонування механізмів надання послуг за кордоном, а також важені кроки розвитку, спрямовані на максимальне задоволення потреб користувачів цих послуг.

7. Невизнання туризму як джерела притоку іноземної валюти до країни, розвитку міжнародних культурних зв'язків тощо.

8. Найбідніша матеріальна база для розвитку туризму. Так, готельне господарство в країні абсолютно не відповідає сьогоденним проблемам. Ціна за прожи-

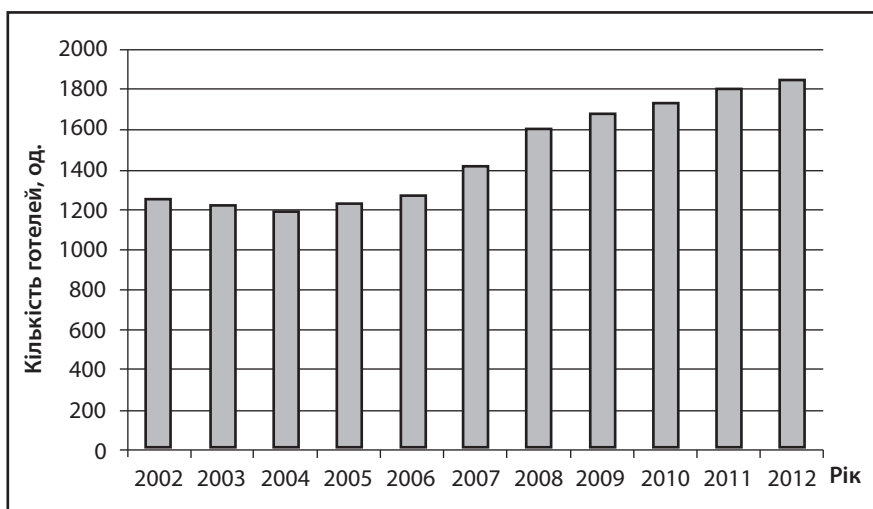

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств готельного типу в Україні за 2002 – 2012 рр. [6]

XXI сторіччя в економіці акцентує увагу компаній, що надають туристичні послуги, на перевагах клієнтоорієнтованих підходів у процесі становлення та розвитку туристичного ринку. Однією з характеристик ринку повинна виступати рівновага прав та обов'язків усіх суб'єктів цих економічних відносин. Нерозвиненість законодавства України щодо корпоративної соціальної, а також фінансової відповідальності компаній перед туристами та фіскальними органами спричиняє виникнення «тіньових» схем, спекуляції на курсах валют, необгрунтованого демпінгу передусім гальмує розвиток туристичної галузі та шкодить позитивному іміджу держави.

У цілому це спричинило те, що туристична галузь не повною мірою інтегрувала до світового ринку туристичних послуг.

Серед основних проблем, що гальмують розвиток туристичної галузі в Україні можна виділити такі:

1. Відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах.
2. Заклади, що надають туристичні послуги, як правило, підпорядковані різним підприємствам. Це ускладнює їх координацію.
3. Зростання обсягів капіталовкладень у розвиток туризму має повільний характер.
4. Наявна матеріальна база (дороги, сервісне обслуговування) зовсім не відповідає загальним міжнародним стандартам. Відсутність якісних доріг і природних кафе, мотелів, ресторанів, розважальних підприємств (на відміну від Європи), які б забезпечували комфортне проживання та обслуговування туристів.
5. Відсутність інноваційних проектів та недостатність наукових досліджень з питань розвитку туризму.
6. Недосконалість законодавчих актів, регулюючих сферу туристичної діяльності. Необхідність прийняття додаткових законів, поліпшення статистичної звітності, яка б охоплювала всі аспекти розвитку туризму.

вання досить велика, а сервіс обслуговування на дватри порядки нижчий за європейський. Тому в іноземних туристів українські готелі не користуються попитом, а наші громадяни з низькими грошовими доходами не в змозі активно користуватися готелями і, відповідно, підтримувати розвиток.

9. Низький та неякісний рівень харчування туристів.

У 2010 р. Україна, за даними Світового економічного форуму (СЕФ), посідала 77 місце за показником конкурентоспроможності, 98 місце за рівнем розвитку повітряно-транспортної інфраструктури, 115 місце за ціновою конкуренцією та 100 місце за ступенем розвитку людських, культурних і природних ресурсів; також Україна посіла 84 місце за рівнем культурного надбання та 104 за рівнем природних красот. На жаль, у 2011 р. дана ситуація не покращилася – Україна залишилася на 77 місці у рейтингу (табл. 1). Порівнюючи рівень конкурентоспроможності туристичної галузі України у 2010 та 2009 рр., видно, що помітних покращень у туристичному секторі не відбулося – Україна перемістилася лише на одне місце у даному рейтингу – з 78 на 77 місце.

Отже, проблема фінансування туристичної діяльності виступає найтяжчою для подолання, оскільки, по-перше, на сьогодні відсутнє спеціальне законодавство, яке б дозволяло оперативно аналізувати наявні туристичні ресурси з метою їх найефективнішого використання, а також регулювати процес фінансування найцікавіших, на думку інвесторів, туристичних об'єктів.

По-друге, доцільним було б створення незалежного агентства оцінки рейтингу популярності та інвестиційної привабливості туристичних пам'яток та маршрутів. По-третє, відсутній механізм використання в Україні інвестиційних кредитів для туристичної галузі. Ці пи-

Структура індексу конкурентоспроможності туристичної галузі України у 2010-2011 рр. [7, с. 365 – 366]

Індекс	2010 р.		2011 р.		Зміна індексу, +/-
	Значення індексу	Місце у рейтингу	Значення індексу	Місце у рейтингу	
1. Регулювання подорожей та туризму, у т. ч.:	4,5	59	4,7	62	0,2
1.1. Нормативне регулювання	3,7	100	3,8	104	0,1
1.2. Стабільність умов розвитку	4,2	83	4,3	79	0,1
1.3. Охорона та безпека	4,5	93	4,7	86	0,2
1.4. Охорона здоров'я	6,4	17	6,4	18	0
1.5. Пріоритетність розвитку подорожей та туризму	3,8	96	4	87	0,2
2. Бізнессередовище та інфраструктура, у т. ч.:	3,2	78	3,4	72	0,2
2.1. Авіатранспортна інфраструктура	2,4	98	2,6	94	0,2
2.2. Наземний транспорт	3,2	84	3,3	72	0,1
2.3. Туристична інфраструктура	3,5	62	3,7	55	0,2
2.4. Інформаційно-технологічна забезпеченість	3,1	52	2,4	51	-0,7
2.5. Цінова конкурентоспроможність	3,9	115	3,9	116	0
3. Людські, культурні та природні ресурси, у т. ч.:	3,5	100	3,5	103	0
3.1. Людський капітал	4,9	80	5,1	68	0,2
3.2. Туристична привабливість	4,8	62	4,7	66	-0,1
3.3. Природні ресурси	2,4	104	2,4	112	0
3.4. Культурні надбання	1,9	84	1,8	88	-0,1
Загальний показник	3,8	77	3,8	77	0

тання та світова економічна, в тому числі інвестиційна криза, спричиняє несприятливі умови для поліпшення інвестиційного клімату, зокрема, в туристичній галузі.

Серед шляхів вирішення вищезазначених питань нагальним виступає створення спеціальних умов для підприємств малого та середнього бізнесу, зайнятих у сфері надання туристичних послуг, серед яких послаблення податкового тиску, оптимізація результатів курсових коливань, страхування державою фінансових ризиків підприємств та туристів, тимчасова фінансова допомога у вигляді податкових канікул або державного фінансування актуальних туристичних програм, страхування та всіляка підтримка інвестиційних проектів з боку уряду та Національного банку. Окремим питанням для економіки України виступає переорієнтація туристичної галузі в контексті внутрішнього туризму в бік якості послуг, що надаються та досконалого виконання оператором ринку рівня своїх зобов'язань.

Також значної уваги набуває такий аспект, як позабюджетні асигнування під державні гарантії. Даний механізм має відбуватись шляхом об'єднання дій державних обласних адміністрацій, комерційних банків, спільних підприємств та підприємств туристичної галузі. Таке з'єднання своєю кінцевою метою повинно мати створення фінансового концерну, а його діяльність повинна бути направлена на будівництво нових, що відповідають світовим вимогам, об'єктів туристичної сфери [2].

Перспективи такого розвитку туристичної індустрії також залежать і від того, чи володіють підприємства туристичної галузі достатніми власними коштами.

З метою вирішення означених проблем доцільно вирішення таких питань:

- ✦ розробка програми розвитку індустрії туризму кожної області;
- ✦ вирішення питання підготовки кадрів для роботи в туризмі;
- ✦ розробки науково обґрунтованої концепції щодо вдосконалення інфраструктури туризму в Україні;
- ✦ покращення системи фінансування туристичної діяльності, у тому числі – державного фінансування, насамперед, виділення державних коштів на розбудову інфраструктури туристичної індустрії;
- ✦ координування роботи туристичних організацій з транспортними агентствами, культурними установами;
- ✦ проведення оцінки економічної ефективності туризму та рекреаційної оцінки територій;
- ✦ збалансування рівнів розвитку туризму та його інфраструктури з урахуванням особливостей регіонального розвитку територій;
- ✦ перейняття досвіду розвинених європейських країн щодо розвитку туризму та його інфраструктури в країні.

Прийняття необхідних заходів державою сприятиме оптимізації темпів зростання обсягів туристичних потоків, показників діяльності туристичних підприємств, збільшення частки туристичних послуг у національному ВВП.

Цілком необхідним стає завдання щодо визначення перспективних напрямів українського туризму. Перш за все, необхідно розвивати внутрішній туризм: сільський, екологічний, оздоровчо-спортивний, релігійний, дитячо-молодіжний, екстремальний, мисливський і багато інших напрямів.

З метою покращення туристичного іміджу України та подальшого ефективного розвитку туристичної галузі найважливішим завданням є здійснення комплексної рекламно-інформаційної кампанії. Вона має включати: впровадження зарубіжних рекламних кампаній в національних та іноземних засобах масової інформації; участь у професійних виставках на іноземних туристичних ринках; розробку мережі цікавих туристичних маршрутів на території країни з подальшим представленням комерційних пропозицій іноземним туристичним фірмам для їх використання; розвиток ділового туризму шляхом проведення різноманітних ділових та наукових заходів.

Україна цілком спроможна зробити туристичну індустрію одним з пріоритетних галузей економіки, але для цього потрібно вдосконалити цілий ряд факторів, що сприятимуть економічному зростанню в цієї галузі. На сьогоднішній день керівництво Державної туристичної адміністрації України бачить майбутнє галузі у розвитку транспортних коридорів і туристичної інфраструктури та в контролі за якістю туристичних послуг. Необхідно довести рівень туристичного комфорту до міжнародних стандартів, а також поступово налагодити сервіс та реанімувати внутрішній туристичний процес. Також структура українського туризму потребує якщо не докорінної зміни, то хоча б відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі.

ВИСНОВКИ

Отже, розвиток туристичної галузі як високоприбуткового сектора економіки є важливим чинником соціального розвитку та культурного піднесення України в умовах її інтеграції у європейські та світові глобалізаційні і гуманізаційні процеси. Хоча аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що ефективність діяльності цієї галузі стримується через не вирішеність низки проблем, Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з передових туристичних країн світу. Пожвавлення розвитку туризму в Україні та подолання негативних тенденцій можливе також шляхом впровадження інновацій, що приведе до створення конкурентоспроможної туристичної індустрії країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» № 1282-IV від 18.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>
2. Близнюк А. М. Координація дій на обласному рівні місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері туризму та суб'єктів підприємництва / А. М. Близнюк, Н. Й. Коніщева, Л. І. Давиденко // Вісник ДІТБ. – 2010. – № 9. – С. 8 – 15.

3. Богуш Л. Г. Підходи до формування стратегії розвитку туристичної індустрії в Україні / Л. Г. Богуш // Туристично-краєзнавчі дослідження : зб. наук. пр. – К. : Кармаліта, 2011. – Вип. 5. – С. 135 – 155.

4. Донченко Л. М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму / Л. М. Донченко, Н. П. Гостева // Держава та регіони. Сер. «Державне управління». – 2010. – № 1. – С. 37 – 42.

5. Остап'юк Н. І. Державне регулювання розвитку туристичної галузі в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Н. І. Остап'юк. – Х., 2011. – 20 с.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/

7. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: Managing in a Time of Turbulence // World Economic Forum, Switzerland: Geneva, 2011. – 525 p.

REFERENCES

Blyzniuk, A. M., Konishcheva, N. Y., and Davydenko, L. I. "Koordynatsiia dii na oblasnomu rivni mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi turyzmu ta subiektiv pidpriemnytstva" [Coordination at the regional level, local authorities, local authorities in the tourism and business entities]. *Visnyk DITB*, no. 9 (2010): 8-15.

Bohush, L. H. "Pidkhody do formuvannia stratehii rozvytku turystychnoi indusrii v Ukraini" [Approaches to the development strategy of the tourism industry in Ukraine]. *Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia*, no. 5 (2011): 135-155.

Donchenko, L. M., and Hostieva, N. P. "Problemy ta perspektyvy derzhavnoi pidtrymky rozvytku turyzmu" [Problems and prospects of state support of tourism]. *Derzhava ta rehiony. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, no. 1 (2010): 37-42.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>

Ostapiuk, N. I. "Derzhavne rehulivannia rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini" [State regulation of tourism development in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2011.

Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky. www.ukrstat.gov.ua/

"The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: Managing in a Time of Turbulence". *World Economic Forum*. Switzerland; Geneva, 2011.

ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ В УКРАЇНІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

© 2015 ЩЕТИНІНА Л. В., РУДАКОВА С. Г., ДАНИЛЕВИЧ Н. С.

УДК 37.01

Щетиніна Л. В., Рудакова С. Г., Данилевич Н. С. Професійні стандарти в Україні: термінологічне забезпечення та особливості розвитку

Статтю присвячено аналізу правових факторів якості професійних стандартів в Україні. Розуміння актуальності розробки якісних професійних стандартів випливає з необхідності встановлення рівноваги в структурі попиту та пропозиції на ринку праці. Водночас для їх імплементації та використання доцільним є компетентнісний підхід в освіті, який дозволить швидко реагувати на потреби ринку праці та його вимоги. Не менш відповідальними за якість профстандартів, порівняно з навчальними закладами, є органи державної влади, у тому числі законодавча влада. Тому в статті проаналізовано правові фактори якості професійних стандартів в Україні, а саме: структура та елементи професійних стандартів; наявність протиріч у нормативно-правовій базі щодо професійних стандартів. Для визначення проблемних питань було розглянуто ряд нормативно-правових документів, які об'єднують зв'язок з результатами професійно-технічної освіти, тобто їх відповідність вимогам роботодавців. Однак в них відсутнє однакове та вірне розуміння орієнтирів освітнього процесу та його результатів всіма соціальними партнерами. Таким чином, ефективне використання професійних стандартів вимагає: по-перше, розробки нормативно-правового документа, що забезпечить би однозначність у сфері їх розробки та імплементації в освітній процес; по-друге, приведення всіх інших правових документів, пов'язаних з ними, до єдиного підходу.

Ключові слова: компетенція, компетентність, кваліфікація, знання, уміння, Державний стандарт професійно-технічної освіти, ринок праці.

Табл.: 6. **Бібл.:** 8.

Щетиніна Людмила Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: sludval@ukr.net

Рудакова Світлана Григорівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Данилевич Наталія Станіславівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: iljusha@mail.ru

УДК 37.01

Щетинина Л. В., Рудакова С. Г., Данилевич Н. С. Профессиональные стандарты в Украине: терминологическое обеспечение и особенности развития

Статья посвящена анализу правовых факторов качества профессиональных стандартов в Украине. Понимание актуальности разработки качественных профессиональных стандартов вытекает из необходимости установления равновесия в структуре спроса и предложения на рынке труда. В то же время для их имплементации и реализации целесообразно использовать компетентностный подход в образовании, что позволит быстро реагировать на потребности рынка труда и его требования. Не менее ответственными за качество профстандартов, по сравнению с учебными заведениями, являются органы государственной власти, в том числе законодательная власть. Поэтому в статье проанализированы правовые факторы качества профессиональных стандартов в Украине, а именно: структура и элементы профессиональных стандартов, а также наличие противоречий в нормативно-правовой базе. Для определения проблемных вопросов был проанализирован ряд нормативно-правовых документов, объединенных результатами профессионально-технического образования и их соответствии требованиям работодателей. Однако в них отсутствует одинаковое и правильное понимание ориентиров образовательного процесса и его результатов всеми социальными партнерами. Таким образом, эффективное использование профессиональных стандартов в образовании требует: во-первых, разработки нормативно-правового документа, который обеспечит би однозначность в сфере их имплементации в образовательный процесс; во-вторых, приведения всех других правовых документов, связанных с ними, к единому подходу.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, квалификация, знания, умения, Государственный стандарт профессионально-технического образования, рынок труда.

Табл.: 6. **Библ.:** 8.

Щетинина Людмила Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: sludval@ukr.net

Рудакова Светлана Григорьевна – кандидат технических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Данилевич Наталья Станиславовна – кандидат технических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: iljusha@mail.ru

UDC 37.01

Shchetinina L. V., Rudakova S. G., Danylevych N. S. Professional Standards in Ukraine: Terminological Provision and Development Features

The article is aimed at analysis of the legal factors of quality of professional standards in Ukraine. Understanding of relevance of elaboration of the qualitative professional standards derives from the need for balance in the structure of supply and demand at the labor market. At the same time for their implementation will be appropriate to use competence approach in the education, allowing to quickly respond to the needs of labor market and its requirements. No less responsible for the quality of professional standards, compared to educational institutions, are the State authorities, including the legislature. Therefore, the article analyzes the legal factors of quality of professional standards in Ukraine, namely: structure and elements of professional standards, as well as existent inconsistencies in the legal framework. To identify problematic issues, a number of legal documents, combined by the results of vocational education and their compatibility with requirements of employers, was analyzed. As these documents show, an unified and correct understanding, related to guidelines of educational process and its results, is not present on the part of the social partners. Thus, an effective use of professional standards in the education requires: firstly, elaboration of a legal document that would ensure the uniqueness of implementation of the standards in the educational process; secondly, use of a single approach for all other legal documents related to the standards.

Key words: competency, competence, qualification, knowledge, skills, State standard of vocational-oriented education, labor market.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 8.

Shchetinina Ludmila V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: sludval@ukr.net

Rudakova Svetlana G. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Danylevych Nataliia S. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: iljusha@mail.ru

Розуміння актуальності розробки якісних професійних стандартів впливає з необхідності встановлення рівноваги в структурі попиту та пропозиції на ринку праці. Це передбачає співпрацю між навчальними закладами, роботодавцями та державою, відхід від «перетягування» ними на себе повноважень та відповідальності за усунення диспропорцій у сфері ефективної зайнятості. Частіше за все, говорячи про відповідальність цих партнерів, згадують роботодавців та навчальні заклади. Тобто навчальні заклади формують пропозицію на ринку праці, а роботодавці – попит. Але, водночас, не менша відповідальність лежить на органах державної влади, зокрема це стосується законодавчої влади.

Впровадження і реалізація компетентнісного підходу в освіту дозволить швидко реагувати на потреби ринку праці, на його вимоги.

Питаннями розробки та використання професійних стандартів в Україні займаються такі вітчизняні вчені та практики, як: В. М. Данюк, Н. Ємченко, Т. О. Кожан, В. М. Петюх, В. А. Савченко, В. О. Салов, В. О. Салова тощо. Але проблематика якості правового регулювання їх використання досліджена недостатньо.

Тому в цій статті будуть проаналізовані правові фактори якості професійних стандартів в Україні, а саме:

- ✦ структура та елементи професійних стандартів;
- ✦ наявність протиріч в нормативно-правовій базі щодо професійних стандартів.

Для визначення проблемних питань було проаналізовано такі нормативно-правові документи:

- ✦ Закон України «Про професійно-технічну освіту» [1];
- ✦ Постанову Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» [2];
- ✦ Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2013 р. № 511 «Про затвердження Методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій» [5];
- ✦ Постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 р. № 1117 «Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» [3];
- ✦ Постанову Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [4];
- ✦ Проект Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [6], а також галузеві:
- ✦ Проект методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів (розробник – Федерація металургів України), професійні стандарти в металургії [7];
- ✦ Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8].

Усі ці документи об'єднують зв'язок з результатами професійно-технічної освіти та конкурентоспро-

можністю випускників на ринку праці, тобто їх відповідністю вимогам роботодавців. Для цього необхідним є однакове та вірне розуміння орієнтирів освітнього процесу та його результатів всіма соціальними партнерами. Передумовою такого підходу є термінологічна єдність в нормативно-правовому забезпеченні, а також простота, практична значимість використання понять. Так, наприклад, єдиним має бути розумінням таких понять, як: професійний стандарт, виробнича (трудова функція), знання, уміння, навички, компетенції, компетентність, вид економічної діяльності.

У всіх аналізованих нормативних документах професійний стандарт трактується однаково: «...затвержені в установленому порядку вимоги до кваліфікації працівників, їх компетентностей, що визначаються роботодавцями і служать основою для формування професійних кваліфікацій. Професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної і галузевих рамок кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками». Але терміни, які використовують у визначенні, наприклад – «компетентність», «кваліфікація» тощо, трактуються по-різному.

Розглянемо деякі з ключових понять. Так, сучасним та орієнтованим на вирішення проблем дисбалансу на ринку праці є компетентнісний підхід. Тому першим поняттям, використання якого варто проаналізувати, є компетенція та компетентність, що наведено в табл. 1.

Як бачимо, *по-перше*, у всіх нормативно-правових документах використано свій підхід до визначення «компетенція», що заважає та/або заважатиме ефективності процесу навчання та працевлаштування, оскільки кожний соціальний партнер вибиратиме визначення поняття «компетенція», яке йому імпонуватиме або є більш зрозумілим.

По-друге, при визначенні поняття «компетенція» не можна використовувати такі категорії, як знання та розуміння, які переважно характеризують теоретичну підготовку, оскільки компетенція має характеризувати більше практичний аспект підготовки працівників.

По-третє, не завжди у наведених раніше визначеннях вказано, що компетенція – це не тільки здатність виконувати певну трудову функцію (дію), а й здатність *ефективно* її виконувати.

По-четверте, у визначеннях не враховано інтегральний характер компетенцій, який реалізується через вплив індивідуально-особистісного потенціалу працівника на ефективність (успішність) виконання трудових функцій

Важливим питанням є класифікації компетенцій, оскільки вибір підходу до неї дає можливість диференціювати умови, напрями, рівні, результати підготовки, визначати зміст навчання тощо. Тут також немає єдності, що наведено в табл. 2.

Різні підходи до відокремлення видів компетенцій ускладнюватиме процес визначення змісту освіти, освітніх програм, а також подолання дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці. Це наочно представлено раніше на прикладі металургії, коли підходи до класифікації компетенцій різні в освітніх характеристиках і професійних стандартах.

Аналіз визначення поняття «Компетенція»

Визначення терміна	Джерело
<i>Компетенція</i> – включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання – як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання – як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
<i>Компетенція</i> – сукупність знань, умінь і навичок, що визначають здатність робітника виконувати трудові дії в конкретній сфері діяльності	Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2013 № 511 «Про затвердження Методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій [5]
<i>Компетенції</i> – сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, досвіду, що задані певною вимогою чи нормою та після їх набуття визначають здатність особи до якісної продуктивної діяльності в певній сфері»	«Проект методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів» (розробник Федерація металургів України) [7]
<i>Компетенція</i> – надані особі повноваження для виконання покладених на неї завдань і обов’язків певної професії (заняття, роботи)	Проект Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [6]

Таблиця 2

Класифікація видів компетенцій

Класифікація видів компетенцій	Джерело
Компетенції соціально-особистісні. Загальнонаукові компетенції. Інструментальні компетенції. Загально-професійні компетенції. Спеціалізовано-професійні компетенції	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
Професійно-нормативні. Професійно-виробничі. Управлінські. Трудоохооронні. Соціальні. Особистісні	Професійне стандарти у сфері металургії (розробник – Галузева Рада Федерації металургів України) [7]
<i>Професійні компетенції</i> – здатність виконувати трудові функції, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності. <i>Загальні компетенції</i> – загальні здібності й уміння, що дають змогу особі розуміти ситуацію, досягати успіху в професійній та/або соціальній діяльності та забезпечують ефективну професійну й міжособистісну взаємодію	«Проект методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів» (розробник – Федерація металургів України) [7]

Поряд з поняттям «компетенція» в деяких важливих нормативно-правових актах мова йде про компетентності, як окреме поняття або як відмінне від компетенцій поняття, що наведено в табл. 3.

Аналіз визначень поняття «компетентність» дає можливість зробити висновок про його особливості. Так, позитивним є врахування індивідуально-особистісного потенціал (особисті якості), але знову ж таки не йдеться про успішність діяльності працівника, який володіє певною компетентністю. Якщо застосувати системний підхід до використання поняття «компетентність», можна говорити про його відсутність в до-

Таблиця 3

Аналіз визначення поняття «Компетентність»

Визначення терміна	Джерело
<i>Компетентність /компетентності</i> – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [4]
<i>Компетентність</i> – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
<i>Компетентність</i> – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості	Проект методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів (розробник Федерація металургів України) [7]
<i>Компетентність</i> – динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описуються в термінах результатів навчання	Проект Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [6]

кументі, який визначає європейський вектор освіти – у Національній рамці кваліфікацій, оскільки під час опису кваліфікаційних рівнів відсутнє його використання, а їх диференціація стосується знань, умінь, комунікацій, автономності та відповідальності.

Ефективність навчального процесу буде покращуватися, якщо чітко будуть визначені його мета та результати. Тому, по-перше, важливо розглянути підходи

до визначення поняття «кваліфікація», що пов'язане з офіційним визнанням рівня підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, що наведено в *табл. 4*.

У наведених визначеннях кваліфікація є визнанням офіційним органом результатів навчання – компетентностей. Але в чинних офіційних документах не визначено, яким стандартам ці результати мають відповідати. Лише в Проекті Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [6] визначено, що результати навчання мають відповідати як освітнім, і професійним стандартам. Доцільним все ж таки є конкретизація стандартів для визначення кваліфікації - або професійних, або освітніх. Це дасть можливість уникнути «подвійних стандартів» в освіті.

Ще одним прикладом «подвійних стандартів» є Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» [2]. У цьому документі визначено, що «відповідний територіальний орган Державної служби зайнятості ... інформує бажаного підтвердити результати нефор-

мального навчання про вимоги до кваліфікаційного рівня такої робітничої професії (вимоги кваліфікаційної характеристики професії за відповідним кваліфікаційним рівнем, професійного стандарту до стажу роботи). Тобто вимоги професійного стандарту враховано лише з огляду на стаж роботи, а для оцінки результатів навчання використовуються лише кваліфікаційні характеристики професії.

Не сприяють єдності підходу до результатів навчання та їх визнанню роботодавцями різні підходи до визначення таких понять, як знання та вміння, що наведено в *табл. 5*.

Відмінність у визначенні поняття «знання» суттєво впливатиме на зміст навчального процесу. Так, якщо знання ототожнюються з вміннями, тоді вони не можуть розглядатися як відокремлена складова результату навчання, тобто її оцінювання не потрібне. Інна річ, якщо знання розглядаються як базис трудової діяльності, – можливо, етап формування результатів навчання – компетентній (компетентностей).

Як ще один результат навчання, до якого відсутній однаковий підхід, є вміння, що наведено в *табл. 6*.

Таблиця 4

Аналіз визначення поняття «Кваліфікація»

Визначення терміна	Джерело
<i>Кваліфікація</i> – здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. Кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
<i>Кваліфікація</i> – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [4]
<i>Кваліфікація</i> – офіційний результат оцінювання й визнання, який отримано, коли компетентний орган встановив, що особа досягла результатів навчання за заданими стандартами. Кваліфікації поділяються на <i>освітні</i> (на основі освітніх стандартів) та <i>професійні</i> (на основі професійних стандартів)	Проект Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [6]

Таблиця 5

Підходи до визначення поняття «Знання»

Визначення терміна	Джерело
<i>Знання</i> – результат процесу діяльності пізнання, перевірене суспільною практикою і логічно упорядковане відображення її у свідомості людини. <i>Знання</i> – категорія, яка віддзеркалює зв'язок між пізнавальною й практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень та образів, орієнтовних основ дій тощо, яка має певний обсяг і якість. Знання можливо ідентифікувати тільки за умови їх прояву у вигляді вмінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії. <i>Знання фундаментальні</i> – знання щодо соціальних і професійних норм діяльності особи, основа її освіти та професійної підготовки	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
<i>Знання</i> – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на <i>емпіричні</i> (фактологічні) та <i>теоретичні</i> (концептуальні, методологічні)	Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [4]

Підходи до визначення поняття «Уміння»

Визначення терміна	Джерело
<p><i>Уміння</i> – здатність людини виконувати певні дії на основі відповідних знань та навичок. Системи умінь різних видів формують відповідні компетенції. Уміння поділяються за видами.</p> <p><i>Предметно-практичні</i> – уміння виконувати дії щодо переміщення об'єктів у просторі, зміни їх форми тощо. Головну роль у регулюванні предметно-практичних дій виконують перцептивні образи, що відображають просторові, фізичні та інші властивості предметів і забезпечують керування робочими рухами відповідно до властивостей об'єкта та завдань діяльності.</p> <p><i>Предметно-розумові</i> – уміння щодо виконання операцій з розумовими образами предметів. Ці дії вимагають наявності розвинутої системи уявлень і здатність до розумових дій (наприклад, аналіз, класифікація, узагальнення, порівняння тощо)</p>	Освітньо-кваліфікаційні характеристики у сфері металургії [8]
<p><i>Уміння</i> – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на <i>когнітивні</i> (інтелектуально-творчі) та <i>практичні</i> (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів)</p>	Постанову Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [4]

Відмінність у визначенні поняття «вміння» зумовлює різні підходи до поняття навичка, оскільки в першому визначенні їй надається роль базису уміння. Тоді, як відомо, навичка є умінням, що внаслідок численних повторень стають автоматичними і виконуються без свідомого контролю. Тобто, з огляду на цілі навчального процесу та його результати, важливо розмежувати ці поняття.

ВИСНОВКИ

Для ефективного використання професійних стандартів в освіті необхідно по-перше, розробити нормативно-правовий документ, що забезпечив би однозначність у сфері їх розробки та імплементації в освітній процес; по-друге, привести всі інші правові документи, пов'язані з ними, до єдиного підходу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про професійно-технічну освіту»: станом на 01.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 р. № 1117 «Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF>
4. Постанову Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2013 р. № 511 «Про затвердження Методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій» / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0832-13>
6. Проект Закону України «Про систему професійних кваліфікацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9625&skl=7

7. Проект методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fedmet.org/ru/projects/sectoral_council/professional_standards/?page=1

8. Освітньо-кваліфікаційні характеристики в сфері металургії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fedmet.org/ru/projects/sectoral_council/106040/

REFERENCES

- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0832-13>
- [Legal Act of Ukraine]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9625&skl=7
- “Osvitnyo-kvalifikatsiini kharakterystyky v sferi metalurhii” [Qualifying properties in the field of metallurgy]. http://fedmet.org/ru/projects/sectoral_council/106040/
- “Proekt metodychnykh rekomendatsii shchodo rozroblennia profesiynykh standartiv” [Draft guidelines for the development of professional standards]. http://fedmet.org/ru/projects/sectoral_council/professional_standards/?page=1

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

© 2015 МАЛІКОВ В. В.

УДК 657.6

Маліков В. В. Екологічний аудит: аналіз проблематики в наукових дослідженнях

Мета статті полягає в аналізі наукових публікацій щодо проблематики в галузі екологічного аудиту України та запропонованих підходів до вирішення зазначених проблем для з'ясування стану розвитку цієї галузі на сучасному етапі. Незважаючи на те, що цей вид аудиту привернув увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, існує ще безліч проблем, які вимагають ретельної уваги. У статті проаналізовано проблеми, виявлені науковцями у сфері екологічного аудиту, а також розглянуті ними шляхи їхнього розв'язання. Також обґрунтовано доцільність подальшої уваги з боку науковців та практиків галузі, та як рекомендації щодо подальшого дослідження питань галузі запропоновано вдосконалення законодавства щодо екологічного аудиту та співпрацю науковців-теоретиків з аудиторами-практиками, а також залучення світового досвіду. При цьому запропонований аналіз наукових публікацій лише підкреслив, що, хоча дослідження в галузі екологічного аудиту в Україні проводяться і актуальність проблеми екологічного стану середовища посилюється з кожним днем, нерозв'язаних проблем ще багато.

Ключові слова: екологічний аудит, розвиток, становлення, проблеми, аналіз, рекомендації.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Маліков Володимир Васильович – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yanaas@gmail.com

УДК 657.6

UDC 657.6

Маліков В. В. Экологический аудит: анализ проблематики в научных исследованиях

Цель статьи заключается в анализе научных публикаций по проблематике в области экологического аудита Украины и предложенных подходов к решению указанных проблем для выяснения состояния развития этой отрасли на современном этапе. Несмотря на то, что этот вид аудита привлек внимание как отечественных, так и зарубежных ученых, существует еще множество проблем, которые требуют пристального внимания. В статье проанализированы проблемы, выявленные учеными в области экологического аудита, а также рассмотрены ими пути их решения. Также обоснована целесообразность дальнейшего внимания со стороны ученых и практиков отрасли, и в качестве рекомендаций по дальнейшему исследованию вопросов данной сферы предложено совершенствование законодательства по экологическому аудиту и сотрудничество ученых-теоретиков с аудиторами-практиками, а также привлечение мирового опыта. При этом предложенный анализ научных публикаций только подчеркнул, что, хотя исследования в области экологического аудита в Украине проводятся и актуальность проблемы экологического состояния среды усиливается с каждым днем, нерешенных проблем еще много.

Ключевые слова: экологический аудит, развитие, становление, проблемы, анализ, рекомендации.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Маліков Володимир Васильович – доктор наук по государственному управлению, доцент, заведующий кафедрой учета и аудита, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: yanaas@gmail.com

Malikov V. V. Environmental Audit: an Analysis of the Research Problematics

The article is aimed to analyze scientific publications on problematics of environmental audit in Ukraine and the suggested approaches to resolving the indicated problems, in order to determine the development state of this field at the current stage. Despite the fact that this type of audit drew attention of the both domestic and foreign scientists, there are still many issues to carefully concern with. The article analyzes the problems identified by scientists as related to environmental audit, as well as considers ways to address them. Also the expediency of further attention on the part of scholars and practitioners in this field has been substantiated. As recommendations for further research have been proposed improving the legislation on environmental auditing, cooperation of auditors-practitioners with scholars-theorists, as well as bringing in the world-wide experience. The proposed analysis of scientific publications emphasizes that, although studies of environmental audit in Ukraine are carried out and the relevance of the problem of ecological environment grows with each day, there are still many unsolved problems related to this.

Key words: environmental audit, development, establishing, problems, analysis, recommendations.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Malikov Volodymyr V. – Doctor of Sciences (State Administration), Associate Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yanaas@gmail.com

Екологія кожної країни та світу в цілому є основою життя усього людства, тому проблеми, які з нею виникають, повинні бути пріоритетними на всіх рівнях – від кожної окремої людини до керівництва держав. Останнім часом екологічна ситуація в багатьох країнах стала загрозливою. Саме для попередження перетворення екологічної кризи на екологічну катастрофу все більшого значення набуває екологічний аудит. Насамперед, доцільність його розвитку пов'язана з необхідністю аналізу теперішньої екологічної ситуації та надання рекомендацій щодо її поліпшення.

Згідно із законодавством України поняття «екологічний аудит» можна представити в такому вигляді:

- ★ це процес, до характеристик якого можна віднести:
 - 1) документальність оформлення;
 - 2) системність;
 - 3) незалежність;
- ★ метою зазначеного вище процесу є оцінка об'єкта екологічного аудиту, яка включає не тільки збирання, але й об'єктивну оцінку доказів;
- ★ метою оцінки об'єкта екологічного аудиту виступає встановлення відповідності;
- ★ на відповідність перевіряються:
 - 1) види діяльності;
 - 2) заходи екологічного управління;

- 3) умови екологічного управління;
- 4) системи екологічного управління;
- 5) інформації із зазначених питань.

До завдань екологічного аудиту можна віднести:

- ✦ збір достовірної інформації та формування на її основі висновку;
- ✦ встановлення відповідності;
- ✦ оцінку впливу на стан навколишнього середовища;
- ✦ оцінку ефективності заходів з охорони навколишнього середовища [1].

Хоча екологічний аудит для України відносно молодша сфера діяльності, для деяких інших країн світу він є досить розповсюдженим. Незважаючи на це, багато вітчизняних науковців (В. А. Борисова, Т. П. Га-

лушкіна, Н. В. Гончаренко, Я. В. Мех, В. М. Навроцький, У. П. Новак, О. Ф. Савченко, Ю. М. Саталкін, В. Я. Шевчук, Я. О. Яковенчук та ін.) уже зробили свій вагомий внесок у дослідження цього питання. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити А. Ендреса, Н. В. Пахомову, І. М. Потравного, К. Ріхтера, Г. П. Серова, С. С. Тимофееву та ін. Але на сьогоднішній день у сфері екологічного аудиту існує ще безліч проблем, які вимагають ретельної уваги з боку науковців.

Метою статті є аналіз наукових публікацій щодо проблематики в галузі екологічного аудиту та запропонованих підходів до вирішення зазначених проблем для з'ясування стану розвитку цієї галузі на сучасному етапі.

Зупинимось на кількох проблемах, виявлених сучасними науковцями при дослідженні питання екологічного аудиту (табл. 1).

Таблиця 1

Проблемні питання в галузі екологічного аудиту

Проблема	Висновки	Джерела, в яких розглядалася зазначена проблема
1	2	3
Проблема розуміння сутності екологічного аудиту	Як висновки можна зазначити, що: – ні вчені, ні нормативно-правові акти поки не дають єдиного несуперечливого визначення екологічного аудиту. При цьому він розглядається як: 1) вид підприємницької діяльності; 2) спосіб оцінки впливу на довкілля; 3) форма контролю; 4) інструмент управління; 5) засіб поліпшення якості екологічного менеджменту; – проте і вчені, і законодавство чітко формулюють вимоги до екологічного аудиту; – відносна новизна екологічного аудиту (насамперед в Україні) вимагає пильної уваги з боку науковців; – актуальність розповсюдження екологічного аудиту зумовлена не тільки турботою щодо стану навколишнього середовища, а й значеннями екологічних показників, які впливають на результати конкурентної боротьби господарюючих суб'єктів	[2, 3, 4]
Проблема перешкод широкого впровадження екологічного аудиту в Україні	Як висновки можна зазначити, що екологічний аудит потребує подальших наукових розробок за такими напрямками: – концептуальні основи; – організаційні форми; – методологія та методика проведення	[5]
Проблема визначення ролі і значення екологічного аудиту	Як висновки можна зазначити, що: – розвиток екологічного аудиту в Україні стає можливим лише при розумінні його ролі як чинника підвищення конкурентоспроможності національної економіки як на рівні держави, так і на рівні кожного окремого громадянина; – насамперед держава повинна взяти активну участь у розвитку екологічного аудиту, адже саме вона повинна забезпечити еколого-економічні основи життя громадян та ведення господарювання; – розповсюдження аналізу виробничого циклу та руху продукту з точки зору екологічних показників сприяє підвищенню екологічної відповідальності підприємств; – доцільним є впровадження дієвої системи екологічного аудиту, адже це один з найважливіших аспектів екологізації економіки країни	[4, 6, 7]
Проблема зв'язку екологічних та фінансових показників діяльності підприємств	Як висновки можна зазначити, що доцільним є відображення впливу екологічних чинників на фінансовий стан підприємства (наприклад, у фінансовій звітності)	[8]

1	2	3
Проблема вдосконалення законодавства щодо екологічного аудиту	<p>Як висновки можна зазначити, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Закон України «Про екологічний аудит» потребує вдосконалення у цілому; – доцільним також є законодавчо уточнити поняття екологічного аудиту, саме як виду професійної підприємницької діяльності; – екологічний аудит повинен стати обов'язковим для проведення на вітчизняних підприємствах; – обов'язковість екологічного аудиту повинна бути законодавчо закріплена; – актуальним є подальший розвиток методологічних засад проведення екологічного аудиту для підвищення ймовірності та повноти виявлення екологічних та соціальних загроз при проведенні підприємницької діяльності; – з метою подальшого розвитку нормативно-правового забезпечення екологічного аудиту вважається доцільним: 1) залучати до розробок аудиторів-практиків; 2) брати до уваги світовий досвід в цій галузі 	[9, 8, 10]
Проблеми вдосконалення ідентифікації та відповідальності, а також державного контролю за впливом діяльності підприємств на довкілля	<p>Як висновки висновків можна зазначити, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> – доцільним є: 1) введення до застосування екологічної звітності; 2) введення до застосування екологічних паспортів підприємств (насамперед для об'єктів з підвищеним рівнем екологічної небезпеки); 3) розробка системи штрафів та стимулів за стан екологічних показників підприємств; – до екологічної звітності доцільно вносити таку інформацію: 1) екологічні проблеми, притаманні галузі, в якій працює підприємство, і самому підприємству (за результатами аналізу державних органів та попередніх екологічних перевірок); 2) заходи щодо збереження навколишнього середовища, здійсненні підприємством; 3) показники підприємства із забруднення навколишнього середовища; 4) відповідність діяльності підприємства законодавству з охорони навколишнього середовища тощо; – зазначені вище заходи дозволять: 1) ідентифікувати об'єкти, які становлять загрозу для стану навколишнього середовища; 2) провести екологічну оцінку діяльності підприємств; 3) знизити ризики негативного впливу на навколишнє середовище та здоров'я населення 	[11, 12]
Проблема інтеграції України в європейську цивілізацію	<p>Як висновки можна зазначити, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> – екологічний аудит дозволяє реалізувати міжнародний стандарт щодо забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування; – запровадження екологічного аудиту дозволяє Україні конкретними заходами підтвердити своє право на входження в європейську цивілізацію 	[4]
Проблема класифікації екологічних витрат підприємства	<p>Як висновки можна зазначити, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> – екологічний аудит на підприємствах неможливий без здійснення екологічних витрат; – до основних екологічних витрат підприємства можна віднести: <ul style="list-style-type: none"> 1) витрати на охорону навколишнього середовища (поточні та капітальні); А) витрати на заходи із запобігання забруднення довкілля; Б) витрати на усунення шкідливого впливу на довкілля, завданого діяльністю підприємства; В) витрати надзвичайного характеру, пов'язані з екологічними катастрофами; 2) витрати на дослідження в сфері охорони навколишнього середовища; 3) плату за користування природними ресурсами; 4) витрати на проведення екологічного аудиту (внутрішнього та зовнішнього) 	[12]

ВИСНОВКИ

Якщо зробити загальний висновок із запропонованих досліджень, то можна сказати, що найбільш хвилюючими для науковців є такі проблеми:

- ✦ правове регулювання та вдосконалення законодавства з екологічного аудиту;
- ✦ вдосконалення ідентифікації та відповідальності, а також державного контролю за впливом діяльності підприємств на довкілля;

- ✦ інтеграція України в європейську цивілізацію;
- ✦ розуміння сутності екологічного аудиту;
- ✦ класифікація екологічних витрат підприємства;
- ✦ становлення та розвиток екологічного аудиту;
- ✦ методологія проведення екологічного аудиту;
- ✦ перешкоди широкого впровадження екологічного аудиту в Україні;
- ✦ місце та роль екологічного аудиту в системі охорони навколишнього середовища на макро- та макrorівнях;

- ✦ зв'язок екологічних та фінансових показників діяльності підприємств;
 - ✦ актуальність застосування, розвитку та вдосконалення екологічного аудиту.
- Як рекомендації слід відмітити:
- ✦ вдосконалення законодавства щодо екологічного аудиту;
 - ✦ співпрацю науковців-теоретиків з аудиторами-практиками, оскільки саме при практичному застосуванні можуть бути безпосередньо виявлені проблеми галузі та запропоноване практичне їхнє розв'язання;
 - ✦ вивчення та адаптацію світового досвіду в галузі екологічного аудиту до особливостей конкретної країни.

Аналіз зазначених публікацій лише підкреслив, що, хоча дослідження в галузі екологічного аудиту в Україні проводяться і актуальність проблеми екологічного стану середовища посилюється з кожним днем, нерозв'язаних проблем ще багато. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про екологічний аудит» / Верховна Рада України. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
2. **Розіт Т. В.** Екологічний аудит: сутність, історія розвитку та методика проведення / Т. В. Розіт // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 53 (1026). – С. 113 – 120.
3. **Гончаренко Н. В.** Сутність екологічного аудиту: теоретичні засади і наукові підходи / Н. В. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : chrome-extension://oemmnndcbldboiebfnladdacdbfmadadm/http://econom.univ.kiev.ua/articles/EMAB/Goncharenko/Essence_of_environmental_auditing_theoretical_basis_and_scientific_approaches.pdf
4. **Дроздова О. Ю.** Актуальні питання впровадження та розвитку екологічного аудиту в Україні / О. Ю. Дроздова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.convdocs.org/docs/index-197758.html>
5. **Кулик Р.** Місце і проблеми екологічного аудиту в системі аудиторської діяльності України / Кулик Р. // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4 (29). – С. 160 – 165.
6. **Басанцов І. В.** Поняття, завдання та перспективи розвитку екологічного аудиту / І. В. Басанцов, І. О. Пригара // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – Том 2. – С. 132 – 137.
7. **Анюхіна Л. О.** Впровадження системи екологічного аудиту як дієвого інструменту забезпечення еколого-економічної безпеки підприємств / Л. О. Анюхіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 2. – С. 180 – 182.
8. **Небильцова В. М.** Незалежний екологічний аудит – елемент управління діяльністю суб'єктів господарювання / В. М. Небильцова, Н. В. Остапенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <chrome-extension://oemmnndcbldboiebfnladdacdbfmadadm/http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7919/1/5.pdf>
9. **Стрельник В. В.** Проблеми вдосконалення законодавства про екологічний аудит в Україні / В. В. Стрельник // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 424 – 428 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <chrome-extension://oemmnndcbldboiebfnladdacdbfmadadm/http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34114/70-Strelnyk.pdf?sequence=1>
10. **Деберецька Ю. М.** Проблеми та перспективи розвитку екологічного аудиту в Україні / Ю. М. Деберецька [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/851/>

11. Войтюк О. Екологічний аудит в Україні: здійснення конкретних заходів / О. Войтюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/index.php/ekonom/42/3909-ekologichnij-audit-v-ukra%D1%97ni-zdjsnennyavkovnkretnix-zaxodv.html>

12. Жук В. М. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві / В. М. Жук // Агроекологічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 18 – 23.

REFERENCES

Aniukhina, L. O. "Vprovadzhennia systemy ekolohichnoho audytu iak diievoho instrumentu zabezpechennia ekoloho-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv" [The introduction of environmental auditing as an effective tool to ensure ecological and economic security]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2010): 180-182.

Basantsov, I. V., and Pryhara, I. O. "Poniattia, zavdannia ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho audytu" [The concept, objectives and prospects of environmental audit]. *Visnyk SumDU. Seria "Ekonomika"*, vol. 2, no. 1'2010 (2010): 132-137.

Drozдова, O. Yu. "Aktualni pytannia vprovadzhennia ta rozvytku ekolohichnoho audytu v Ukraini" [Current issues of implementation and development of ecological audit in Ukraine]. <http://ua.convdocs.org/docs/index-197758.html>

Deberetska, Yu. M. "Problemy ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho audytu v Ukraini" [Problems and prospects of ecological audit in Ukraine]. <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/851/>

Honcharenko, N. V. "Sutnist ekolohichnoho audytu: teoretychni zasady i naukovi pidkhody" [The essence of the environmental audit: theoretical principles and scientific approaches]. http://econom.univ.kiev.ua/articles/EMAB/Goncharenko/Essence_of_environmental_auditing_theoretical_basis_and_scientific_approaches.pdf

Kulyk, R. "Mistse i problemy ekolohichnoho audytu v systemi auytorskoi diialnosti Ukrainy" [Location and problems of environmental audit system audit of Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (29) (2010): 160-165.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>

Nebyltsova, V. M., and Ostapenko, N. V. "Nezaleznyy ekolohichnyi auydt – element upravlinnia diialnistiu sub'ektiv hospodariuvannia" [Independent environmental audits – control the activities of economic entities]. <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7919/1/5.pdf>

Rozit, T. V. "Ekolohichnyi auydt: sutnist, istoriia rozvytku ta metodyka provedennia" [Environmental audit: the nature, history and methods of development]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 53 (1026) (2013): 113-120.

Strelnyk, V. V. "Problemy vdoskonalennia zakonodavstva pro ekolohichnyi auydt v Ukraini" [The problems of legislation on environmental audit in Ukraine]. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34114/70-Strelnyk.pdf?sequence=1>

Voitiuk, O. "Ekolohichnyi auydt v Ukraini: zdiisnennia konkretnykh zakhodiv" [Environmental audit in Ukraine: implementation of specific measures]. <http://www.stationline.org.ua/index.php/ekonom/42/3909-ekologichnij-audit-v-ukra%D1%97ni-zdjsnennyavkovnkretnix-zaxodv.html>

Zhuk, V. M. "Ekolohichni aspekty bukhalterskoho obliku v ahropromyslovomu vyrobnytstvi" [Environmental aspects of accounting in agricultural production]. *Ahroekolohichnyi zhurnal*, no. 2 (2012): 18-23.

ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ ЗНАТЬ ПРО СТАНИ АВІАТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

© 2015 **ФІЛІПКОВСЬКА Л. О., МАТВІЄНКО О. О., НІКІТЕНКО С. В.**

УДК 656.7:658.012.8

Філіпковська Л. О., Матвієнко О. О., Нікітенко С. В. Формування первинних знань про стани авіатранспортного підприємства для діагностування його економічної безпеки

Стаття присвячена отриманню знань про стани авіатранспортних підприємств за показниками їхньої діяльності з метою прийняття управлінських рішень щодо економічної безпеки таких підприємств. Пропонується застосування когнітивного підходу в діагностуванні економічної безпеки авіатранспортного підприємства. Представлено модель розвитку економічної системи у вигляді набору моделей для опису об'єкта. Дана модель розглядається як системоутворююча для розробки методології когнітивного моделювання економічних систем на основі теорії розпізнавання образів. Отримання знань щодо станів підприємства, які характеризують рівень його економічної безпеки, передбачається із застосуванням методів PEST- та SWOT-аналізу, а також кореляційного та кластерного аналізу. Наведено результати тільки першого та другого етапів когнітивної технології діагностування економічної безпеки авіакомпанії, які авторами названо попередніми (первинні знання) щодо класифікаційного аналізу економічних даних про стан підприємства. Отримані знання будуть застосовані для побудови інформаційних портретів класів на наступному етапі діагностування економічної безпеки авіатранспортного підприємства із застосуванням структурно-аналітичного методу розпізнавання образів.

Ключові слова: знання, економічний стан підприємства, економічна безпека підприємства, авіатранспортне підприємство, когнітивний підхід.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 9.

Філіпковська Лариса Олексіївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: la_fil@mail.ru

Матвієнко Олена Олександрівна – аспірантка, кафедра економіки та маркетингу, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: matvijenkolena@mail.ru

Нікітенко Сергій Володимирович – магістрант, кафедра економіки та маркетингу, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: serhiinikitenko@gmail.com

УДК 656.7:658.012.8

Філіпковская Л. А., Матвиенко Е. А., Никитенко С. В. Формирование первичных знаний о состояниях авиатранспортного предприятия для диагностики его экономической безопасности

Статья посвящена получению знаний о состояниях авиатранспортных предприятий по показателям их деятельности с целью принятия управленческих решений относительно экономической безопасности таких предприятий. Предлагается применение когнитивного подхода в диагностике экономической безопасности авиатранспортного предприятия. Представлена модель развития экономической системы в виде набора моделей для описания объекта. Данная модель рассматривается как системообразующая для разработки методологии когнитивного моделирования экономических систем на основе теории распознавания образов. Получение знаний о состояниях предприятия, характеризующих уровень экономической безопасности, предусматривается с применением методов PEST- и SWOT-анализа, а также корреляционного и кластерного анализа. Приведены результаты только первого и второго этапов когнитивной технологии диагностирования экономической безопасности авиакомпании, которые авторами названы предварительными (первичные знания) относительно классификационного анализа экономических данных о состоянии предприятия. Полученные знания будут использованы для построения информационных портретов классов на следующем этапе диагностики экономической безопасности авиатранспортного предприятия с применением структурно-аналитического метода распознавания образов.

Ключевые слова: знания, экономическое состояние предприятия, экономическая безопасность предприятия, авиатранспортное предприятие, когнитивный подход.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Формул.:** 3. **Библ.:** 9.

Філіпковская Лариса Алексеевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономики и маркетинга, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: la_fil@mail.ru

Матвиенко Елена Александровна – аспирантка, кафедра экономики и маркетинга, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: matvijenkolena@mail.ru

Никитенко Сергей Владимирович – магистрант, кафедра экономики и маркетинга, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: serhiinikitenko@gmail.com

UDC 656.7:658.012.8

Filipkovska L. O., Matviienko O. O., Nikitenko S. V. Gaining the Primary Knowledge about Conditions of Air Transport Enterprise to Diagnose its Economic Security

The article is aimed at gaining knowledge about conditions of air transport enterprises by the indicators of their activities with a view to making managerial decisions on the economic security of such enterprises. It has been proposed to apply cognitive approach in the diagnosis of the economic security of air transport enterprise. A model of development of economic system as a set of models to describe the object has been presented. This model is regarded as the backbone for development of the methodology of cognitive modeling of economic systems based on the theory of pattern recognition. Gaining knowledge about conditions of enterprise, which are characterizing the level of economic security, requires use of the PEST- and the SWOT-analyses, as well as both correlation and cluster analyses. The results are presented only for the first and second stages of cognitive technology for diagnosing the economic security of air company, which the authors call the preliminary (primary knowledge), regarding classification analysis of economic data on condition of enterprise. The knowledge gained will be used to build the information portraits of classes on the next stage of diagnostic of economic security of air transport enterprise, using the structural-analytical method of pattern recognition.

Key words: knowledge, economic condition of enterprise, economic security of enterprise, air transport enterprise, cognitive approach.

Pic.: 2. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 9.

Filipkovska Larysa O. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Marketing, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: la_fil@mail.ru

Matviienko Olena O. – Postgraduate Student, Department of Economics and Marketing, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: matvijenkolena@mail.ru

Nikitenko Serhii V. – Graduate Student, Department of Economics and Marketing, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: serhiinikitenko@gmail.com

На сьогоднішній день значний негативний вплив на діяльність авіатранспортних підприємств України здійснюється такими зовнішніми факторами, як нестабільна політична ситуація, небезпека польотів через військовий конфлікт на сході країни, спад економіки країни. Тому актуальними постають питання забезпечення безпеки діяльності авіатранспортних підприємств, від успішного вирішення яких залежить стан авіаційної галузі країни.

Набирає вагомості вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки діяльності таких підприємств. Наявність значної кількості загроз стійкому та ефективному функціонуванню підприємств авіаційного транспорту вимагає достатніх знань про стани такого підприємства з метою вдосконалення існуючих і розроблення нових механізмів гарантування економічної безпеки діяльності.

Питаннями, пов'язаними з дослідженням поточного стану та ключових проблем розвитку підприємств авіаційного комплексу, як одного з провідних секторів економіки України, займаються такі науковці, як О. Андросова, О. Апарова, В. Загорулько, Ю. Кулаєв, В. Матвеев, С. Соколенко, С. Салига, Є. Сич, В. Щелкунов та інші. Серед фахівців, які розглядали аспекти економічної безпеки авіатранспортних підприємств, слід назвати таких, як: О. Бондаренко, А. Штангрет, Ю. Герасимчук. Науковці, що застосовують когнітивний підхід у дослідженні станів підприємства, представлені І. Ажмухамедовим, К. Горпінченко, Є. Луценком, М. Шелягом.

Відаючи належне науковій та практичній цінності праць названих науковців, слід зазначити, що у вітчизняній літературі та на практиці господарювання авіатранспортних підприємств досі недостатньо досліджено важливі питання забезпечення їхньої економічної безпеки в контексті загальносвітових тенденцій розвитку авіації та економіки знань. Таким чином, актуальними постають питання отримання необхідних знань для дослідження станів та тенденцій розвитку авіатранспортних підприємств з метою прийняття рішень щодо управління економічною безпекою їхньої діяльності.

Метою статті є набуття первинних знань про стани авіатранспортних підприємств за показниками діяльності для прийняття управлінських рішень щодо економічної безпеки.

У даній роботі для досягнення сформульованої мети необхідно виявити причинно-наслідкові залежності емпіричних даних і формалізувати подання цих залежностей в аналітичній формі. Запропоновано застосувати когнітивний підхід, що є найбільш адекватним інструментом для формального представлення причинно-наслідкових залежностей. Когнітивний підхід розглянуто як спосіб аналізу діяльності об'єкта управління, що забезпечує визначення сили та напрямку впливу факторів на переведення цього об'єкта в цільовий стан з урахуванням подібності та відмінності у впливі на об'єкт управління різних факторів [1].

Пояснимо зміст поняття «знання». Під знаннями будемо розуміти інформацію, корисну для досягнення цілей, тобто для підтримки прийняття рішень. Інформація розглядається як осмислені дані, тобто дані, в яких

виявлені причинно-наслідкові залежності. Отже, знання – це дані, в яких виявлено причинно-наслідкові залежності, корисні для досягнення цілей [2].

Економічний стан підприємства розглянуто як складне економічне явище, що залежить від заданої дослідником сукупності показників, мінливість значень яких визначається комплексом умов, від методів оцінювання цього стану та від обраного критерію класифікації й класифікаційної шкали [3].

Як системоутворюючу для розробки методології когнітивного моделювання економічних систем на основі теорії розпізнавання образів сформовано модель розвитку економічної системи у вигляді набору моделей для опису об'єкта [4]:

$$M = \{M_0, M_E, M_U\},$$

де M_0 – модель економічної системи (модель об'єкта); M_E – модель навколишнього середовища; M_U – модель управляючої системи (не включається до метанабору, якщо вирішуються тільки задачі дослідження об'єкта);

Модель розвитку економічної системи задля досягнення стратегічних орієнтирів шляхом здійснення реакцій на зовнішні та внутрішні зміни представляється таким чином:

$$M_0(X, Z(X), U, P) \rightarrow \max \min(X, Z(X), U, P),$$

де X – параметри й керовані фактори станів економічної системи (об'єкта); $Z(X)$ – невизначені й некеровані фактори; U – параметр управління, P – вектор ресурсів.

Модель навколишнього середовища має невизначені й некеровані фактори: $M_E = M_E(Z)$.

Модель управляючої системи з урахуванням взаємодії економічної системи (об'єкта управління) і навколишнього середовища може бути представлена таким чином:

$$M_U = \{M_{OE}, M_D, M_{MO}, M_{ME}, M_U, A, M_c\},$$

де M_{OE} – модель взаємодії об'єкта й середовища; M_D – модель поведінки системи; M_{MO} та M_{ME} – моделі виміру стану системи і навколишнього середовища; A – правило вибору процесів змінення об'єкта; M_c – модель «спостерігача» (інженера-когнітолога, експерта, дослідника).

Запропонована когнітивна технологія повинна допомогти сформулювати знання щодо розробки вказаних моделей виміру стану системи і навколишнього середовища, а потім діагностувати економічну безпеку підприємства як економічної системи.

Застосування когнітивної технології передбачає декілька етапів із використанням певних методів аналізу даних на кожному з них, що структуровані в схемі на рис. 1.

У запропонованій статті приведено результати тільки першого та другого етапів, які авторами названо попередніми щодо класифікаційного аналізу економічних даних про стан підприємства. Отримані на цих етапах знання визначаємо як первинні.

На *першому етапі* виконується когнітивна (пізнавально-цільова) структуризація знань про досліджуванний об'єкт і зовнішнє для нього середовище: аналіз вихідної ситуації навколо досліджуваного об'єкта з виділен-

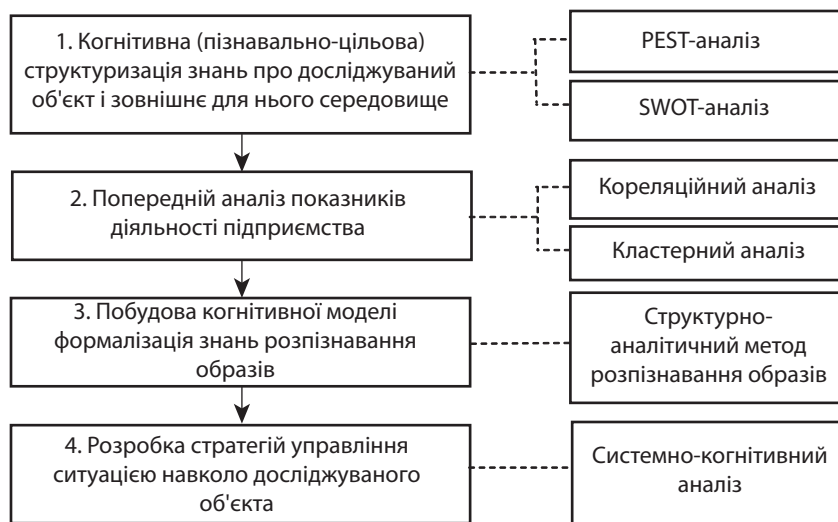

Рис. 1. Когнітивна технологія діагностування економічної безпеки авіатранспортних підприємств

ням базисних факторів, що характеризують економічні, політичні та інші процеси, що протікають в об'єкті та в його макросередовищі і впливають на розвиток об'єкта. Для визначення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища авіакомпанії запропоновано застосовувати прогресивні методи стратегічного аналізу такі, як SWOT- і PEST-аналіз. У ході стратегічного аналізу виявляють фактори, що характеризують сильні та слабкі сторони досліджуваного об'єкта, можливості та загрози з боку зовнішнього середовища об'єкта. Виконується побудова проблемного поля досліджуваного об'єкта.

На *другому етапі* виконується попередній аналіз показників діяльності підприємства: виділення і обґрунтування факторів, показників, що їх характеризують; відбір найбільш вагомих чинників. На даному етапі інструментом аналізу служать кореляційний та кластерний аналіз показників діяльності підприємства. Основною метою кореляційного аналізу є визначення зв'язків між ознаками. До задач кореляційного аналізу належать:

- ✦ вимір ступеня щільності, форми та напрямку взаємозв'язку двох ознак;
- ✦ добір факторів, що найбільш істотно впливають на результативну ознаку, на основі виміру щільності зв'язку між ознаками;
- ✦ виявлення невідомих причинних зв'язків [5].

Мета кластерного аналізу – класифікаційне розділення об'єктів на відносно гомогенні групи, спираючись на розглянутий перелік змінних. Об'єкти в групі майже схожі відносно змінних й відрізняються від об'єктів в інших групах [6].

Третій етап характеризується побудовою когнітивної моделі – формалізацією знань за допомогою структурно-аналітичного методу розпізнавання образів, що передбачає встановлення та обґрунтування взаємозв'язків між факторами, подальшу інтерпретацію результатів і виявлення тенденцій розвитку об'єкта. Результат представлено у формі комп'ютерної когнітивної моделі у вигляді дерева рішень (і правил класифікації).

Далі проводиться розробка стратегій управління ситуацією навколо досліджуваного об'єкта (*четвертий етап*) на базі системно-когнітивного аналізу, що перед-

бачає: визначення та обґрунтування мети управління, рішення оберненої задачі, вибір стратегій управління на підставі інформаційних портретів класів.

Діагностування розглядається як елемент інтелектуальної системи щодо дослідження економічної безпеки підприємства. Робота виконується на базі економічних даних про діяльність однієї з авіакомпаній України.

Отже, на етапі когнітивної структуризації знань про досліджуваний об'єкт і зовнішнє для нього середовище виконано PEST- і SWOT-аналіз.

SWOT-аналіз передбачає такі основні етапи:

- 1) виявлення переліку факторів, що характеризують внутрішнє і зовнішнє середовище об'єкта;
- 2) формулювання стратегій розвитку об'єкта на основі перетинів пар факторів SWOT-аналізу.

Слід зазначити, що методологія SWOT-аналізу не передбачає будь-якого конкретного набору показників, які застосовуються до будь-якого досліджуваного об'єкта. Проблему складності пошуку факторів можна частково вирішити, застосовуючи універсальні й абстрактні моделі типу PEST, модель п'яти сил Портера, які містять не докладні набори факторів, а категорії, які відіграють роль каркасу для факторів. Наприклад, у моделі PEST визначаються чотири категорії чинників: політичні, економічні, соціальні, технологічні [7].

У ході PEST-аналізу діяльності однієї з вітчизняних авіакомпаній визначено набори факторів впливу (*табл. 1*).

У *табл. 2* наведено результати SWOT-аналізу діяльності дослідженої авіакомпанії.

За результатами першого етапу когнітивної технології діагностування економічної безпеки авіатранспортного підприємства із застосуванням PEST- і SWOT-аналізу отримано якісні знання щодо стану авіатранспортного підприємства. Визначено, що групи економічних та політичних факторів можуть суттєво вплинути на такі сфери господарської діяльності, як фінансова, кадрова та сфера перевезень. Одержані висновки будуть використані для виділення груп техніко-економічних показників, що характеризують виявлені

PEST-аналіз діяльності авіакомпанії

Р – Політичні	Е – Економічні
1. Нестабільна політична ситуація в Україні. 2. Державний вплив на галузь. 3. Прийняття нових законів (зміни податкового навантаження на підприємства)	1. Загальне зростання зовнішніх витрат: – на паливно-мастильні матеріали(ПММ); – на обробку вантажу та пошти; – на харчування членів екіпажу і пасажирів. 2. Вплив економічної кризи на галузь. 3. Зміни платоспроможності основних клієнтів. 4. Зростаючий рівень інфляції
С – Соціальні	Т – Технологічні
1. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб населення. 2. Зміна рівня і стилю життя населення. 3. Зміна ставлення до роботи у зв'язку з браком робочих місць. 4. Значення для працівників соціального захисту та пільг	1. Швидкі технологічні зміни в галузі авіаперевезень, застосування нових методів обслуговування. 2. Комп'ютеризація послуг авіаперевезень, спеціальні програми контролю якості готових послуг. 3. Сконцентрованість на рекламі в Інтернеті

Таблиця 2

SWOT-аналіз діяльності авіакомпанії

Можливості	Загрози
1. Здатність обслуговувати додаткові групи клієнтів. 2. Можливість виходу на нові сегменти ринку. 3. Наявність шляхів розширення асортименту послуг. 4. Оновлення парку повітряних суден, спираючись на сучасний парк повітряних суден з високою паливною ефективністю	1. Зростаючий рівень інфляції. 2. Нестабільність політичної ситуації в країні. 3. Зниження купівельної спроможності населення. 4. Подальше підвищення цін на нафту і, як наслідок, – на паливно-мастильні матеріали. 5. Підвищення аеропортових зборів на зліт і посадку
Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Визнаний лідер ринку. 2. Відомий бренд. 3. Великий досвід роботи на ринку. 4. Відповідає найвищим міжнародним стандартам забезпечення безпеки польотів	1. Завантаженість кадрового відділу. 2. Необхідність додаткових капіталовкладень для уникнення впливу кризи. 3. Сезонність попиту на послуги. 4. Неефективна маркетингова діяльність

фактори впливу на діяльність підприємства. Усе це допоможе відібрати інформативні показники діяльності підприємства для подальшого дослідження.

Таким чином, у діагностуванні економічної безпеки авіатранспортного підприємства на етапі попереднього аналізу даних необхідно вирішити задачу визначення набору інформативних техніко-економічних показників, що характеризують стани підприємства. З цією метою серед методів економіко-статистичних досліджень обрано методи кореляційного та кластерного аналізу.

Вхідними даними аналізу є показники діяльності авіакомпанії за 12 років, перелік яких наведено в *табл. 3*.

Отже, на попередньому етапі когнітивної технології діагностування економічної безпеки поставлено задачу встановлення набору інформативних показників діяльності підприємства, за якими можна об'єднати в кластери стани підприємства за роками.

Щоб оцінити результати кореляційного аналізу, використана шкала Чеддока (*табл. 4*).

За результатами кореляційного аналізу (*табл. 5*) показники, сила зв'язку між якими висока та дуже висока, виключено з подальшого аналізу як неінформативні.

Для подальшого аналізу обрано такі показники: пасажирообіг (x_{11}), вантажообіг (x_{12}), коефіцієнт заван-

таження крісел (x_{13}), рентабельність послуг (x_{20}), рентабельність продажів (x_{21}), рентабельність персоналу (x_{22}), фондовідача (x_{23}), коефіцієнт обороту прийому працівників (x_{18}), коефіцієнт обороту вибуття працівників (x_{19}), коефіцієнт оборотності запасів (x_{24}), коефіцієнт обороту кредиторської заборгованості (x_{25}), коефіцієнт обороту дебіторської заборгованості (x_{26}), коефіцієнт покриття (x_{28}), коефіцієнт забезпечення власним засобами (x_{29}).

Для виконання кластерного аналізу даних застосовано широко відомий метод Варда на основі квадратів евклідових відстаней до кластерних середніх. Результати кластерного аналізу представлені на *рис. 2* у вигляді деревоподібної діаграми.

З побудованої діаграми видно, що сформовано три кластери. До першого віднесено діяльність підприємства за 2003, 2008, 2009, 2012, 2013, 2014 рр., до другого – 2004, 2005, 2006, 2007 рр. і в третій кластер виділено 2010 та 2011 рр.

Ячменевою В. М. у роботі [8] запропонована така класифікація станів підприємства:

- ✦ *підлягає ліквідації* – підприємство не виконує своїх функцій, неконкурентоспроможне, цілісність підприємства, як відкритої системи, порушена, і воно не в змозі протистояти впливу зовнішніх факторів, тому що забезпечуючі фактори відсутні;

Техніко-економічні показники діяльності авіакомпанії

Група показників	Показники	Умове позначення
Фінансові	– дохід;	X_1
	– валовий прибуток;	X_2
	– чистий дохід;	X_3
	– чистий прибуток;	X_4
	– витрати на збут;	X_5
	– собівартість послуг;	X_6
	– початкова вартість основних засобів;	X_7
	– залишкова вартість основних засобів	X_8
Перевезень	– обсяг перевезень пасажирів;	X_9
	– обсяг перевезень вантажу;	X_{10}
	– пасажирообіг;	X_{11}
	– вантажообіг;	X_{12}
	– коефіцієнт завантаження крісел	X_{13}
Кадрові	– чисельність працівників;	X_{14}
	– фонд оплати праці;	X_{15}
	– чисельність прийнятих на роботу працівників;	X_{16}
	– чисельність працівників, що вибули;	X_{17}
	– коефіцієнт обороту з прийому працівників;	X_{18}
	– коефіцієнт обороту з вибуття працівників	X_{19}
Показники ефективності господарської діяльності	– рентабельність послуг;	X_{20}
	– рентабельність продажів;	X_{21}
	– рентабельність персоналу;	X_{22}
	– фондовіддача;	X_{23}
	– коефіцієнт оборотності запасів;	X_{24}
	– коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;	X_{25}
	– коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;	X_{26}
	– показник поточної платоспроможності;	X_{27}
	– коефіцієнт покриття;	X_{28}
	– коефіцієнт забезпечення власними коштами	X_{29}

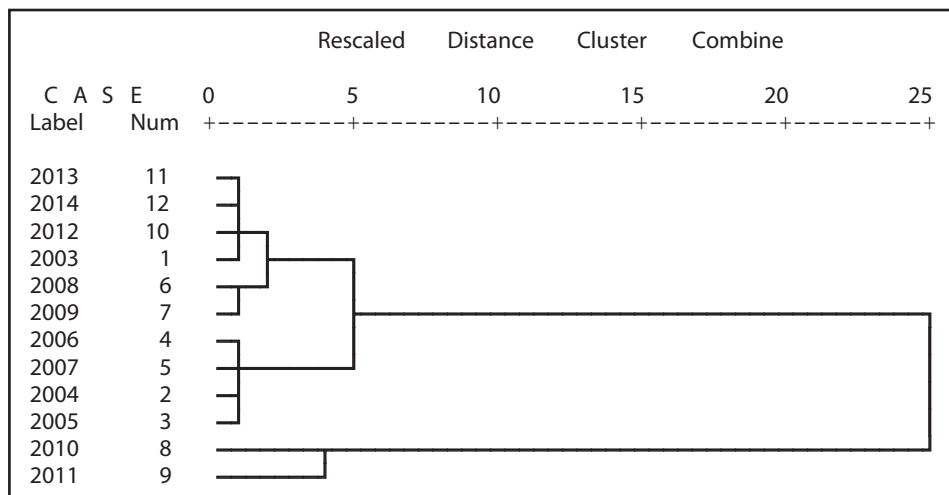

Рис. 2. Деревоподібна діаграма

Таблиця 4

Шкала Чеддока для класифікації міри зв'язку

Кількісна міра тісноти зв'язку	Якісна міра сили зв'язку
$0,9 \leq x_i < 0,99$	Дуже висока
$0,7 \leq x_i < 0,9$	Висока
$0,5 \leq x_i < 0,7$	Помірна
$0,3 \leq x_i < 0,5$	Помітна
$0,1 \leq x_i < 0,3$	Слабка

- ✦ *кризовий* – підприємство частково виконує свої функції, неконкурентне, цілісність підприємства збережена, але воно не в змозі протистояти впливу зовнішніх чинників, тому що більша частина забезпечуючих факторів відсутні;
- ✦ *незадовільний* – підприємство виконує свої функції, неконкурентне, цілісність підприємства збережена, але воно слабо протистоїть впливу зовнішніх факторів, тому що забезпечуючі фактори частково відсутні;

Результати кореляційного аналізу техніко-економічних показників діяльності авіакомпанії

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₇	X ₈	X ₂₀	X ₂₂	X ₂₃	X ₂₁	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₄	X ₂₅	X ₂₆	X ₂₇	X ₂₈	X ₂₉				
X ₁	1,00																																		
X ₂	0,77	1,00																																	
X ₃	0,91	0,85	1,00																																
X ₅	0,99	0,78	0,93	1,00																															
X ₆	0,94	0,76	0,97	0,96	1,00																														
X ₄	-0,12	0,48	0,00	-0,12	-0,13	1,00																													
X ₉	0,99	0,80	0,93	0,99	0,96	-0,07	1,00																												
X ₁₀	-0,56	-0,35	-0,48	-0,50	-0,52	0,23	-0,59	1,00																											
X ₁₁	0,11	0,20	0,01	0,09	0,06	0,38	0,18	0,02	1,00																										
X ₁₂	-0,03	-0,10	-0,04	0,04	0,01	-0,08	-0,08	0,60	-0,32	1,00																									
X ₁₃	0,49	0,15	0,26	0,46	0,42	-0,16	0,52	-0,35	0,66	-0,15	1,00																								
X ₁₄	0,96	0,73	0,93	0,96	0,98	-0,15	0,98	-0,62	0,13	-0,10	0,53	1,00																							
X ₁₅	0,94	0,64	0,86	0,93	0,93	0,93	-0,21	0,95	-0,68	0,10	-0,12	0,59	0,98	1,00																					
X ₁₆	0,56	0,47	0,37	0,55	0,41	0,03	0,55	-0,28	0,32	-0,03	0,31	0,46	0,41	1,00																					
X ₁₇	0,04	-0,09	-0,09	0,05	-0,01	-0,19	0,05	-0,11	0,08	0,04	0,05	0,04	0,04	0,74	1,00																				
X ₇	0,85	0,52	0,71	0,82	0,81	-0,22	0,86	-0,74	0,12	-0,14	0,66	0,90	0,96	0,33	0,02	1,00																			
X ₈	0,91	0,59	0,78	0,88	0,86	-0,21	0,91	-0,72	0,09	-0,10	0,62	0,94	0,98	0,37	0,01	0,99	1,00																		
X ₂₀	-0,23	0,37	-0,11	-0,25	-0,27	0,97	-0,19	0,24	0,40	-0,20	-0,18	-0,27	-0,33	-0,11	-0,32	-0,31	-0,31	1,00																	
X ₂₂	-0,15	0,46	-0,02	-0,15	-0,16	1,00	-0,10	0,24	0,40	-0,10	-0,16	-0,17	-0,24	0,02	-0,20	-0,23	-0,23	0,97	1,00																
X ₂₃	-0,54	-0,20	-0,37	-0,48	-0,50	-0,50	0,23	-0,55	0,65	-0,23	0,21	-0,58	-0,59	-0,69	-0,16	-0,03	-0,81	-0,76	0,30	0,24	1,00														
X ₂₁	-0,19	0,42	-0,06	-0,19	-0,20	0,99	-0,14	0,24	0,39	-0,12	-0,16	-0,22	-0,28	-0,05	-0,27	-0,27	-0,27	0,98	0,99	0,28	1,00														
X ₁₈	0,19	0,19	0,05	0,20	0,09	0,08	0,20	-0,04	0,31	0,10	0,16	0,11	0,06	0,90	0,85	0,00	0,02	-0,05	0,08	0,08	0,02	1,00													
X ₁₉	-0,28	-0,29	-0,34	-0,25	-0,28	-0,10	-0,27	0,11	-0,03	0,15	-0,19	-0,28	-0,29	-0,29	0,53	0,92	-0,30	-0,32	-0,21	-0,10	0,20	-0,16	0,79	1,00											
X ₂₄	0,78	0,77	0,86	0,81	0,84	0,07	0,78	-0,27	0,78	-0,08	0,31	0,10	0,74	0,66	0,37	-0,07	0,54	0,62	-0,08	0,05	-0,35	0,02	0,16	-0,19	1,00										
X ₂₅	0,06	0,08	0,12	0,14	0,21	0,07	0,14	0,32	0,46	0,35	0,35	0,35	0,35	0,13	0,06	0,33	0,29	-0,05	-0,06	0,07	0,07	0,06	0,49	0,33	0,27	1,00									
X ₂₆	0,37	0,31	0,30	0,38	0,27	-0,07	0,32	0,14	0,10	0,35	-0,03	0,18	0,08	0,51	0,14	-0,04	0,05	-0,11	-0,08	0,06	-0,09	0,46	0,12	0,55	0,25	1,00									
X ₂₇	-0,95	-0,64	-0,89	-0,94	-0,94	0,28	-0,93	0,57	0,06	-0,08	-0,45	-0,96	-0,96	-0,37	0,01	-0,90	-0,94	0,39	0,31	0,60	0,35	-0,03	0,30	-0,76	-0,01	-0,24	1,00								
X ₂₈	-0,73	-0,33	-0,65	-0,72	-0,71	-0,71	0,52	-0,65	0,31	0,40	-0,37	-0,12	-0,68	-0,69	-0,24	-0,05	-0,63	-0,68	0,63	0,55	0,44	0,59	0,02	0,16	-0,66	0,12	-0,40	0,85	1,00						
X ₂₉	-0,69	-0,20	-0,57	-0,68	-0,66	-0,66	0,61	-0,62	0,32	0,29	-0,35	-0,35	-0,65	-0,68	-0,08	-0,18	-0,66	-0,70	0,65	0,63	0,45	0,63	0,17	0,37	-0,56	0,07	-0,35	0,81	0,90	1,00					

- ✦ *задовільний* – підприємство виконує свої функції, конкурентоспроможність низька, цілісність підприємства збережена, але воно слабо протистоїть впливу зовнішніх факторів, тому що забезпечуючі фактори в обмеженому обсязі;
- ✦ *хороший* – підприємство виконує свої функції, конкурентоспроможність стійка, цілісність підприємства збережена, і воно здатне протистояти впливу зовнішніх факторів, але забезпечуючі фактори лімітовані;
- ✦ *відмінний* – підприємство виконує свої функції, конкурентоспроможність висока, цілісність підприємства збережена, і воно здатне протистояти впливу зовнішніх факторів, тому що забезпечуючі фактори в надлишку;
- ✦ *ідеальний* – підприємство виконує свої функції, конкурентоспроможність висока, оскільки підприємство – монополіст, цілісність підприємства збережена, і воно не піддається впливу зовнішніх факторів, тому що є стратегічним підприємством держави.

За результатами аналізу динаміки відібраних техніко-економічних показників діяльності можливі стани підприємства розділено на три класи, що характеризують рівень економічної безпеки. Спираючись на запропоновану Ячменевою В. М. класифікацію станів підприємства, їх визначено як незадовільний, задовільний і хороший.

Стани розглянутого авіатранспортного підприємства за отриманими кластерами проаналізовано з впливом економічних та політичних факторів і визначено, що до 3-го кластера потрапили роки з незадовільним станом діяльності підприємства, до 2-го кластера – з хорошим, до 1-го кластера – із задовільним станом.

Отже, для переведення підприємства до бажаного стану необхідно сформувати інформаційні портрети класів, які будуть характеризуватися набором показників з граничними значеннями, і представити рішення щодо управління параметрами цільових показників. Вказана процедура буде виконуватися на наступному етапі діагностування економічної безпеки авіатранспортного підприємства із застосуванням структурно-аналітичного методу розпізнавання образів.

Інформаційний портрет класу розглядається як набір параметрів з певними значеннями, що детермінує стан об'єкта управління, відповідний даному класу. Генерація інформаційного портрета класу як задача підтримки прийняття рішень [9] являє собою вирішення оберненої задачі прогнозування, тому за заданим майбутнім станом об'єкта управління визначаються системи параметрів, що детермінують цей стан, тобто викликають перехід об'єкта управління в цей стан.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропоновано застосування когнітивного підходу для представлення причинно-наслідкових залежностей між даними в діагностуванні економічної безпеки авіатранспортного підприємства. Отримання первинних знань щодо станів підприємства, які характеризують рівень його економічної безпеки, пе-

редбачається на першому та другому етапі представленої когнітивної технології. На основі набутих знань про класи станів авіатранспортних підприємств планується формування інформаційних портретів виділених класів для прийняття управлінських рішень щодо економічної безпеки таких підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Луценко Е. В.** Интеллектуальные информационные системы : учеб. пособие / Е. В. Луценко. – Краснодар : КубГАУ, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lc.kubagro.ru/aidos/aidos04/Vihodn_dannie.htm
2. **Луценко Е. В.** Системно-когнитивный анализ как развитие концепции смысла Шенка – Абельсона / Е. В. Луценко // Научный журнал КубГАУ. – Краснодар : КубГАУ, 2004. – № 03(5) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2004/03/pdf/04.pdf>
3. **Ансофф И.** Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 520 с.
4. **Філіпковська Л. О.** Методологія когнітивного моделювання економічних систем на основі теорії розпізнавання образів / Л. О. Філіпковська // Соціально-економічні аспекти розвитку суспільства : монографія / Під ред. д-ра екон. наук, проф. Кизима М. О. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – С. 201 – 218.
5. **Орлов А. И.** Прикладная статистика : учебник для вузов / А. И. Орлов. – М. : Экзамен, 2004. – 656 с.
6. **Солодухін С. В.** Методи економіко-статистичних досліджень : навч. посіб. / С. В. Солодухін, О. М. Ісаєнко, В. В. Хорошун. – Запоріжжя : ЗДІА, 2012. – 132 с.
7. **Майсак О. С.** Swot-анализ: объект, факторы, стратегии. Проблема поиска связей между факторами / О. С. Майсак // Прикаспийский журнал: управление и высокие технологии. – 2013. – № 1 (21). – С. 151 – 157.
8. **Ячменева В. М.** Представление экономической устойчивости деятельности предприятия / В. М. Ячменева // Экономика и управление. – 2007. – № 4-5. – С. 107 – 112.
9. **Луценко Е. В.** Синтез системно-когнитивной модели природно-экономической системы, её использование для прогнозирования и управления в зерновом производстве (Часть 3 – Прогнозирование и принятие решений) / Е. В. Луценко, К. Н. Горпинченко // Научный журнал КубГАУ. – Краснодар : КубГАУ, 2013. – № 90 (06). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/59.pdf>

REFERENCES

- Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Ekonomika, 1989.
- Filipkova, L. O. "Metodolohiia kohnityvnoho modeliuvania ekonomichnykh system na osnovi teorii rozpoznavannia obraziv" [Methodology cognitive modeling economic systems based on pattern recognition theory]. In *Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku suspilstva*, 201-218. Kharkiv: INZhEK, 2014.
- Lutsenko, E. V. "Intellektualnye informatsionnye sistemy" [Intellectual information systems]. http://lc.kubagro.ru/aidos/aidos04/Vihodn_dannie.htm
- Lutsenko, E. V. "Sistemno-kognitivnyy analiz kak razvitie kontseptsii smysla Shenka – Abelsona" [System-cognitive analysis of the development of the concept of meaning Schenk – Abelson]. <http://ej.kubagro.ru/2004/03/pdf/04.pdf>
- Lutsenko, E. V., and N Gorpichenko, K. "Sintez sistemno-kognitivnoy modeli prirodno-ekonomicheskoy sistemy, ee ispolzovanie dlia prognozirovaniia i upravleniia v zernovom proizvodstve" [Synthesis system-cognitive model of natural-economic system, its

use for forecasting and management in grain production]. <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/59.pdf>

Maysak, O. S. "Swot-analiz: obekt, faktory, strategii. Problema poiska svyazey mezhdru faktorami" [Swot-analysis: the object, the factors that strategy. The problem of finding connections between the factors]. *Prikaspiyskiy zhurnal: upravlenie i vysokietekhnologii*, no. 1 (21) (2013): 151-157.

Orlov, A. I. *Prikladnaia statistika* [Applied Statistics]. Moscow: Ekzamen, 2004.

Solodukhin, S. V., Isaenko, O. M., and Khoroshun, V. V. *Metody ekonomiko-statystichnykh doslidzhen* [Methods of economic and statistical research]. Zaporizhzhia: ZDIA, 2012.

Yachmeneva, V. M. "Predstavlenie ekonomicheskoy ustoychivosti deiatelnosti predpriatiia" [Presentation of the economic stability of the company]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 4-5 (2007): 107-112.

УДК 336.5.02

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ОСНОВНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 КОРШУНОВ Є. А.

УДК 336.5.02

Коршунов Є. А. Методичний підхід до планування витрат основного виду діяльності промислового підприємства

Сьогодні в більшості промислових підприємств планування майже не розглядається як інструмент оптимізації витрат основного виду діяльності, а це зовсім не правильно. Адже саме планування дає можливість управлінській ланці підприємств шукати і знаходити найефективніші напрями діяльності, найстабільніших замовників і постачальників, найкращі способи мінімізації витрат основного виду діяльності, оскільки саме від цих базових критеріїв залежить подальше функціонування і розвиток підприємств. У статті розроблено методичний підхід до планування витрат основного виду діяльності, який включає в себе: побудову загальних показників ризиків у короткостроковій та довгостроковій діяльності, що дає змогу визначити основні ризики та розрахувати їх вагу в загальних ризиках підприємства; визначення значень ризиків за рахунок поєднання вербальних значень ризику та його кількісних характеристик, що дозволяє обґрунтувати загальні ризики в короткостроковій та довгостроковій діяльності; поєднання ризиків короткострокової та довгострокової діяльності за рахунок використання матричного підходу, який дозволяє побудувати матрицю управління з урахуванням ризику в розрізі оперативного, тактичного та стратегічного планування. Таким чином, побудована матриця дозволяє визначити спосіб планування на підприємстві в умовах комбінації ризиків короткострокової та довгострокової діяльності для ефективного планування витрат підприємства.

Ключові слова: планування, витрати, підприємство, модель, оптимізація, методика, ризики, управління.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 9.

Коршунов Євген Анатолійович – кандидат економічних наук, викладач кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 336.5.02

UDC 336.5.02

Коршунов Е. А. Методический подход к планированию расходов основного вида деятельности промышленного предприятия

Сегодня в большинстве промышленных предприятий планирование почти не рассматривается как инструмент оптимизации расходов основного вида деятельности, а это совсем не правильно. Ведь именно планирование позволяет управленческому звену предприятий искать и находить наиболее эффективные направления деятельности, наиболее стабильных заказчиков и поставщиков, лучшие направления минимизации расходов основного вида деятельности, поскольку от этих базовых критериев зависит дальнейшее функционирование и развитие предприятий. В статье разработан методический подход к планированию расходов основного вида деятельности, который включает в себя: построение общих показателей рисков в краткосрочной и долгосрочной деятельности, что позволяет определить основные риски и рассчитать их удельный вес в общих рисках предприятия; определение значений рисков за счет сочетания вербальных значений риска и его количественных характеристик, что даёт возможность обосновать общие риски в краткосрочной и долгосрочной деятельности; сочетание рисков краткосрочной и долгосрочной деятельности за счет использования матричного подхода, который позволяет построить матрицу управления с учетом риска в разрезе оперативного, тактического и стратегического планирования. Таким образом, построенная матрица позволяет определить способ планирования на предприятии в условиях комбинации рисков краткосрочной и долгосрочной деятельности для эффективного планирования расходов предприятия.

Ключевые слова: планирование, расходы, предприятие, модель, оптимизация, методика, риски, управление.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Библ.:** 9.

Коршунов Евгений Анатолієвич – кандидат економічних наук, преподаватель кафедры контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Korshunov E. A. Methodical Approach to the Planning of Expenditures Related to the Primary Activity of Industrial Enterprise

Today, in most industrial enterprises, planning is hardly considered a tool for optimization of expenditures related to the primary activity, and this is not in the right way. Because planning allows to the managers of enterprises to seek and find the most effective directions of activity, the most stable customers and suppliers, the best directions to minimization of expenditures related to the primary activity, since on these basic criteria depend the further operation and development of enterprises. In the article, methodical approach to planning the primary activity expenditures has been elaborated, which includes: building common risk indicators in the short-and long-term activities, allowing to identify key risks and calculate their share in the overall risks of enterprise; determining values of the risks through a combination of verbal risk values and the qualitative characteristics of risk, which gives the opportunity to substantiate the general risks in the short and long-term activities; a combination of short-term and long-term activities risks due to the use of the matrix approach, which allows to build a management matrix with consideration of risk in terms of the operational, tactical and strategic planning. Thus, the built matrix provides for determining the kind of planning in terms of combination of risks related to short-term and long-term activities aimed at effective planning of expenditures.

Key words: planning, expenses, enterprise, model, optimization, methods, risks, management.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 9.

Korshunov Evhenii A. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Control and Audit, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

use for forecasting and management in grain production]. <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/59.pdf>

Maysak, O. S. "Swot-analiz: obekt, faktory, strategii. Problema poiska svyazey mezhdru faktorami" [Swot-analysis: the object, the factors that strategy. The problem of finding connections between the factors]. *Prikaspiyskiy zhurnal: upravlenie i vysokietekhnologii*, no. 1 (21) (2013): 151-157.

Orlov, A. I. *Prikladnaia statistika* [Applied Statistics]. Moscow: Ekzamen, 2004.

Solodukhin, S. V., Isaenko, O. M., and Khoroshun, V. V. *Metody ekonomiko-statystichnykh doslidzhen* [Methods of economic and statistical research]. Zaporizhzhia: ZDIA, 2012.

Yachmeneva, V. M. "Predstavlenie ekonomicheskoy ustoychivosti deiatelnosti predpriatiia" [Presentation of the economic stability of the company]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 4-5 (2007): 107-112.

УДК 336.5.02

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ОСНОВНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 КОРШУНОВ Є. А.

УДК 336.5.02

Коршунов Є. А. Методичний підхід до планування витрат основного виду діяльності промислового підприємства

Сьогодні в більшості промислових підприємств планування майже не розглядається як інструмент оптимізації витрат основного виду діяльності, а це зовсім не правильно. Адже саме планування дає можливість управлінській ланці підприємств шукати і знаходити найефективніші напрями діяльності, найстабільніших замовників і постачальників, найкращі способи мінімізації витрат основного виду діяльності, оскільки саме від цих базових критеріїв залежить подальше функціонування і розвиток підприємств. У статті розроблено методичний підхід до планування витрат основного виду діяльності, який включає в себе: побудову загальних показників ризиків у короткостроковій та довгостроковій діяльності, що дає змогу визначити основні ризики та розрахувати їх вагу в загальних ризиках підприємства; визначення значень ризиків за рахунок поєднання вербальних значень ризику та його кількісних характеристик, що дозволяє обґрунтувати загальні ризики в короткостроковій та довгостроковій діяльності; поєднання ризиків короткострокової та довгострокової діяльності за рахунок використання матричного підходу, який дозволяє побудувати матрицю управління з урахуванням ризику в розрізі оперативного, тактичного та стратегічного планування. Таким чином, побудована матриця дозволяє визначити спосіб планування на підприємстві в умовах комбінації ризиків короткострокової та довгострокової діяльності для ефективного планування витрат підприємства.

Ключові слова: планування, витрати, підприємство, модель, оптимізація, методика, ризики, управління.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 9.

Коршунов Євген Анатолійович – кандидат економічних наук, викладач кафедри контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 336.5.02

UDC 336.5.02

Коршунов Е. А. Методический подход к планированию расходов основного вида деятельности промышленного предприятия

Сегодня в большинстве промышленных предприятий планирование почти не рассматривается как инструмент оптимизации расходов основного вида деятельности, а это совсем не правильно. Ведь именно планирование позволяет управленческому звену предприятий искать и находить наиболее эффективные направления деятельности, наиболее стабильных заказчиков и поставщиков, лучшие направления минимизации расходов основного вида деятельности, поскольку от этих базовых критериев зависит дальнейшее функционирование и развитие предприятий. В статье разработан методический подход к планированию расходов основного вида деятельности, который включает в себя: построение общих показателей рисков в краткосрочной и долгосрочной деятельности, что позволяет определить основные риски и рассчитать их удельный вес в общих рисках предприятия; определение значений рисков за счет сочетания вербальных значений риска и его количественных характеристик, что даёт возможность обосновать общие риски в краткосрочной и долгосрочной деятельности; сочетание рисков краткосрочной и долгосрочной деятельности за счет использования матричного подхода, который позволяет построить матрицу управления с учетом риска в разрезе оперативного, тактического и стратегического планирования. Таким образом, построенная матрица позволяет определить способ планирования на предприятии в условиях комбинации рисков краткосрочной и долгосрочной деятельности для эффективного планирования расходов предприятия.

Ключевые слова: планирование, расходы, предприятие, модель, оптимизация, методика, риски, управление.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Библ.:** 9.

Коршунов Евгений Анатолієвич – кандидат економічних наук, преподаватель кафедры контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Korshunov E. A. Methodical Approach to the Planning of Expenditures Related to the Primary Activity of Industrial Enterprise

Today, in most industrial enterprises, planning is hardly considered a tool for optimization of expenditures related to the primary activity, and this is not in the right way. Because planning allows to the managers of enterprises to seek and find the most effective directions of activity, the most stable customers and suppliers, the best directions to minimization of expenditures related to the primary activity, since on these basic criteria depend the further operation and development of enterprises. In the article, methodical approach to planning the primary activity expenditures has been elaborated, which includes: building common risk indicators in the short-and long-term activities, allowing to identify key risks and calculate their share in the overall risks of enterprise; determining values of the risks through a combination of verbal risk values and the qualitative characteristics of risk, which gives the opportunity to substantiate the general risks in the short and long-term activities; a combination of short-term and long-term activities risks due to the use of the matrix approach, which allows to build a management matrix with consideration of risk in terms of the operational, tactical and strategic planning. Thus, the built matrix provides for determining the kind of planning in terms of combination of risks related to short-term and long-term activities aimed at effective planning of expenditures.

Key words: planning, expenses, enterprise, model, optimization, methods, risks, management.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 9.

Korshunov Evhenii A. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Control and Audit, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

На сьогодні в більшості промислових підприємств планування зовсім не розглядається як інструмент оптимізації витрат основного виду діяльності, а це зовсім не правильно. Адже саме планування дає можливість управлінській ланці підприємств займатися пошуком найбільш ефективних напрямів діяльності, вибором більш стабільних замовників і постачальників, знаходженням напрямів мінімізації витрат основного виду діяльності, оскільки саме від цих базових критеріїв залежить подальше функціонування і розвиток підприємств.

Питанням планування витрат промислових підприємств присвячені роботи як іноземних, так і вітчизняних вчених, серед яких треба виділити: Андрущенко Н. С., Ансоф І., Бесєдін В. С., Богатирьов А. М., Бутенко А. І., Кузнецова І. О., Юфтачель О. та ін. [1 – 9].

Мета даної статті полягає в розробці методичного підходу до планування витрат основного виду діяльності промислового підприємства.

Найважливішою проблемою розвитку планування стосовно окремого підприємства є відсутність науково обгрунтованої та успішно зарекомендованої на практиці моделі планування. Використання зарубіжного досвіду планування дає можливість українським промисловим підприємствам використовувати у своїй діяльності різні методики планування (бізнес-планування, стратегічне планування, бюджетування). Крім того, при організації планування на промислових підприємствах доступним є використання сучасних інструментів і технологій управління (збалансована система показників, реінжиніринг бізнес-процесів, логістика). Проте їх використання вимагає істотної реструктуризації діяльності підприємства, провести яку багато з них не мають можливо-

сті у зв'язку з відсутністю власних фінансових ресурсів і висококваліфікованих фахівців.

Таким чином, можна говорити про наявність широкого спектра орієнтирів для розробки моделі планування на промислових підприємствах в сучасних кризових економічних умовах. Враховуючи, що ресурсні можливості підприємств, їх сфери і масштаби діяльності різні, правомірно говорити про те, що можливим, і навіть необхідним, є індивідуальний підхід до побудови моделі планування для підприємства. Пропонована модель планування полягає в тому, що якість планів підприємства – це результат взаємодії елементів системи планування (працівники, що займаються плануванням, механізм планування, процес планування та засоби, що забезпечують процес планування), повноти охоплення всіх об'єктів планування (ресурси, процеси та підрозділи) і ступеня структуризації цілей і завдань розвитку підприємства за рівнями управління.

У загальному вигляді модель планування на підприємстві наведена на рис. 1. Відмінністю запропонованої моделі планування є те, що вона акцентує увагу не стільки на логіці планових розрахунків, скільки на причинно-наслідкових зв'язках, що показують залежність якості планів від організації планової роботи на підприємстві. Модель показує, що для отримання відчутного ефекту від планування недостатньо використовувати високоточні технології планування, важливо створити на підприємстві необхідні умови для їх застосування (навчити працівників, що займаються плануванням, розробити календарні та функціональні регламенти з розробки планів, провести зміни в організаційній структурі управління підприємством, використовувати сучасні програмні продукти з планування). Використання запропонованої

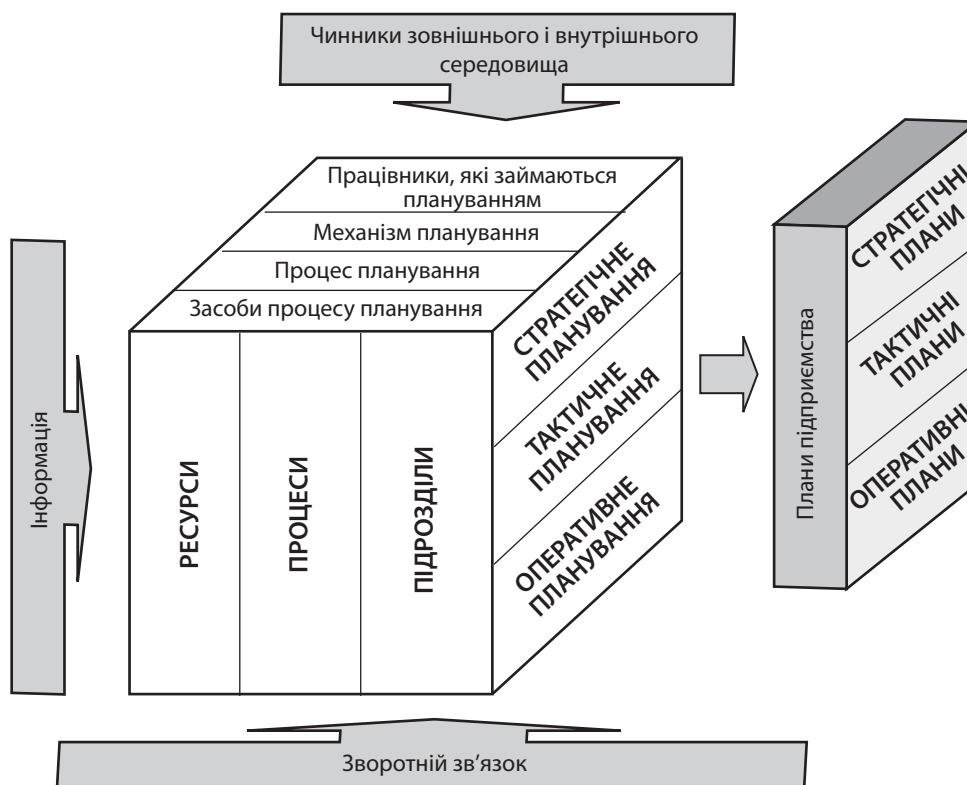

Рис. 1. Модель планування на підприємстві

моделі планування дозволяє не просто розробити для будь-якого промислового підприємства набір планів, на її основі стає можливою комплексне опрацювання питань щодо впровадження регулярного механізму ведення планової роботи. Розвиток планування в рамках діяльності підприємства є процесом, що вимагає зміни всіх інших його підсистем управління. Реалізація моделі планування на промисловому підприємстві залежить від потенціалу планування.

Під потенціалом планування підприємства розуміється його здатність розробляти якісні плани, відслідковувати їх виконання та своєчасно здійснювати коригування планових та оціночних показників. Планова робота дає підприємству безліч переваг: надає можливість бачити перспективу розвитку; окреслює коло проблем; стимулює менеджерів до реалізації своїх рішень; покращує координацію дій в організації; створює передумови для підвищення освітньої підготовки менеджерів; збільшує можливості в забезпеченні підприємства необхідною інформацією; сприяє більш раціональному використанню ресурсів.

Усі ці переваги, у свою чергу, дозволяють підприємству підвищувати ефективність своєї діяльності, отже, свою конкурентоспроможність.

Реалізація і розвиток потенціалу планування дає можливість підвищувати ефективність виробництва й оптимізувати витрати основного виду діяльності. Встановлюючи в планах оптимальні (з позиції ситуації на ринку) цілі та завдання по всіх сферах своєї діяльності, підприємство, досягаючи їх, тим самим забезпечує необхідний рівень ефективності виробництва. Відбувається це внаслідок того, що в процесі планування приймаються до реалізації тільки найбільш оптимальні варіанти управлінських рішень. При цьому як критерії оптимальності використовуються: максимізація прибутковості; мінімізація витрат; мінімізація часу виконання, яке і дає можливість приймати рішення, що підвищують ефективність виробництва та конкурентоспроможність продукції в короткостроковому періоді.

Слід зазначити, що ефективність виробництва є одним з чинників конкурентоспроможності підприємства, а економічний потенціал підприємства визначається як її внутрішній фактор, тобто, реалізація та розвиток потенціалу планування сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

У рамках визначених завдань дослідження доцільно адаптувати загальну модель планування з урахуванням ризиків короткострокової та довгострокової діяльності. На підставі запропонованої моделі було розроблено методичний підхід до планування з урахуванням ризиків. Алгоритм методики наведено на *рис. 2*.

Розглянемо кожен з кроків алгоритму.

Крок 1. Побудова загальних показників ризиків у короткостроковій та довгостроковій діяльності.

У зв'язку з тим, що в подальшому у дослідженні використовуються тільки шість ризиків, то для побудови загального показника ризику для кожного виду діяльності доцільно провести нормування вагових ко-

ефіцієнтів так, щоб загальна сума вагових коефіцієнтів дорівнювала 1.

У результаті розрахунку було отримано такі дані (*табл. 1*).

Таблиця 1

Значення нових вагових коефіцієнтів

Короткострокова діяльність		Довгострокова діяльність	
Ризик	Вага	Ризик	Вага
Ризик 3	0,49	Ризик 5	0,43
Ризик 4	0,29	Ризик 7	0,25
Ризик 5	0,22	Ризик 8	0,32

Поєднання ризиків в один здійснюється за допомогою адитивної функції, в якій як вагові коефіцієнти виступають значення кожного з ризиків. Таким чином, функція загального ризику для короткострокової та довгострокової діяльності має такий вигляд:

$$R^s = 0,49 \cdot R_3^s + 0,29 \cdot R_4^s + 0,22 \cdot R_5^s; \quad (1)$$

$$R^l = 0,43 \cdot R_5^l + 0,25 \cdot R_7^l + 0,32 \cdot R_8^l, \quad (2)$$

де R^s, R^l – загальні ризики для короткострокової та довгострокової діяльності відповідно;

R_3^s, R_4^s, R_5^s – значення ризиків короткострокової діяльності;

R_5^l, R_7^l, R_8^l – значення ризиків довгострокової діяльності.

Крок 2. Визначення значень ризиків.

Існує велика кількість методів вимірювання ризиків, однак, слід зазначити, що отримання чіткого значення ризику є дуже складним завданням, тому в даній статті пропонується використовувати метод, заснований на поєднанні вербальних значень ризику та його кількісних характеристик.

У загальному випадку пропонується вимірювати ризик від 0 до 1, де «0» – ризик відсутній, «1» – ризик проявляється повною мірою. Використовуючи підхід триангулярності до вербальних характеристик, для кожного ризику визначимо три вербальні характеристики його прояву, й у відповідність їм поставимо значення ризику «0», «0,5» та «1».

Рис. 2. Алгоритм методики планування з урахуванням ризиків

Розглянемо ризики короткострокової діяльності.
Ризик 3 – Несвоєчасне постачання матеріалів, комплектуючих виробів.

Для даного ризику слід визначити три часові горизонти.

1) від 0 до 2 тижнів. Така затримка в постачанні матеріалів, комплектуючих виробів не є критичною для підприємств, оскільки вони мають запаси на складі й можуть функціонувати в межах існуючих ресурсів;

2) від 2 тижнів до 1 місяця. У даному випадку підприємство може зменшити обсяги виробництва у зв'язку з нестачею сировини, матеріалів та комплектуючих. Таке зменшення не призведе до значних змін на ринку, однак похитне ліквідність та маневреність підприємства;

3) більше 1 місяця. Ця затримка є критичною для підприємства.

Таким чином цей ризик має такі значення:

$$R_3^s = \begin{cases} 0; & \text{затримка від 0 до 2 тижнів} \\ 0,5; & \text{затримка від 2 тижнів до 1 місяця} \\ 1; & \text{затримка більше 1 місяця.} \end{cases} \quad (3)$$

Ризик 4 – Відсутність належної системи планування на підприємстві.

Даний ризик має такі вербальні характеристики:

1) на підприємстві існує ефективна система планування. У даному випадку $R_4^s = 0$;

2) на підприємстві існує система планування, однак вона є неефективною, тоді $R_4^s = 0,5$;

3) система планування на підприємстві відсутня.

У даному випадку $R_4^s = 1$.

Ризик 5 – Не здійснюється вибір оптимальних витрат.

Вербальні характеристики цього ризику такі:

1) система витрат на підприємстві є оптимальною, тоді $R_5^s = 0$;

2) існує система планування витратами, однак планування є неефективним, тоді $R_5^s = 0,5$;

3) система планування витратами відсутня, тоді $R_5^s = 1$.

Розглянемо ризики довгострокової діяльності.

Ризик 5 – Залежність від постачальників, відсутність альтернативи.

У цілому для обраного виду діяльності можна визначити такі вербальні характеристики даного ризику:

1) кількість постачальників більше 20. Така кількість забезпечує наявність вибору для підприємств та безперебійну його роботу;

2) кількість постачальників від 10 до 20 зменшує можливості для вибору, однак також забезпечує безперебійну роботу підприємства.

3) кількість постачальників менша за 10. В умовах різного роду криз така кількість постачальників призводить до формування залежності від них і, як наслідок, до прояву значного ризику.

Таким чином, цей ризик має такі значення:

$$R_5^l = \begin{cases} 0; & \text{кількість постачальників більше 20} \\ 0,5; & \text{кількість постачальників від 10 до 20} \\ 1; & \text{кількість постачальників менша 10.} \end{cases} \quad (4)$$

Ризик 7 – Зростання цін на сировину, матеріали, комплектуючі.

Зростання цін є дестабілізуючим чинником для всіх підприємств. Однак в умовах незначної інфляції воно є постійним процесом, тому якщо зростання цін знаходиться в межах визначеної норми, то ризик від цього є нульовим. Таким чином, можливі три основні варіанти:

1) зростання цін до 5% за рік. Таке зростання не є дестабілізуючим чинником для підприємств, тому ризик дорівнює 0;

2) зростання цін від 5% до 15% за рік. Це зростання не критично для підприємства, однак воно потребує від підприємства мобілізації своїх ресурсів, тому ризик дорівнює 0,5;

3) зростання цін більше за 15% на рік. Дане зростання може призвести до порушень роботи підприємства, тому ризик дорівнює 1.

Таким чином, цей ризик має такі значення:

$$R_7^l = \begin{cases} 0; & \text{зміна ціни від 0\% до 5\%} \\ 0,5; & \text{зміна ціни від 5\% до 15\%} \\ 1; & \text{зміна ціни більше 15\%.} \end{cases} \quad (5)$$

Ризик 8 – Низька якість сировини.

Вербальні характеристики цього ризику такі:

1) сировина високої якості, тоді $R_8^l = 0$;

2) сировина середньої якості, тоді $R_8^l = 0,5$;

3) сировина низької якості, тоді $R_8^l = 1$.

Таким чином, побудовані значення дозволяють визначити загальні ризики в короткостроковій та довгостроковій діяльності.

Крок 3. Поєднання ризиків короткострокової та довгострокової діяльності. Для поєднання цих ризиків використаємо матричний підхід, у якому необхідно визначити показники, що будуть складати матрицю, і межі зміни цих показників. Показниками оберемо загальні показники ризику для короткострокової та довгострокової діяльності (R^s , R^l відповідно). Як вербальні характеристики визначимо низький, середній та високий ризик. Цим вербальним характеристикам поставимо у відповідність такі числові характеристики: низький ризик – загальний показник змінюється в межах $[0; 0,33]$, середній ризик – загальний показник змінюється в межах $(0,33; 0,67]$, високий ризик – загальний показник змінюється в межах $(0,67; 1]$. Таким чином, матрицю управління з урахуванням ризиків можна представити таким чином (рис. 3).

Розглянемо кожен з областей цієї матриці:

1 – ця область є безризиковою для підприємства, тому управління повинно базуватися на методах без урахування ризику.

2 – у короткостроковій діяльності ризик відсутній, однак в довгостроковому горизонті спостерігається

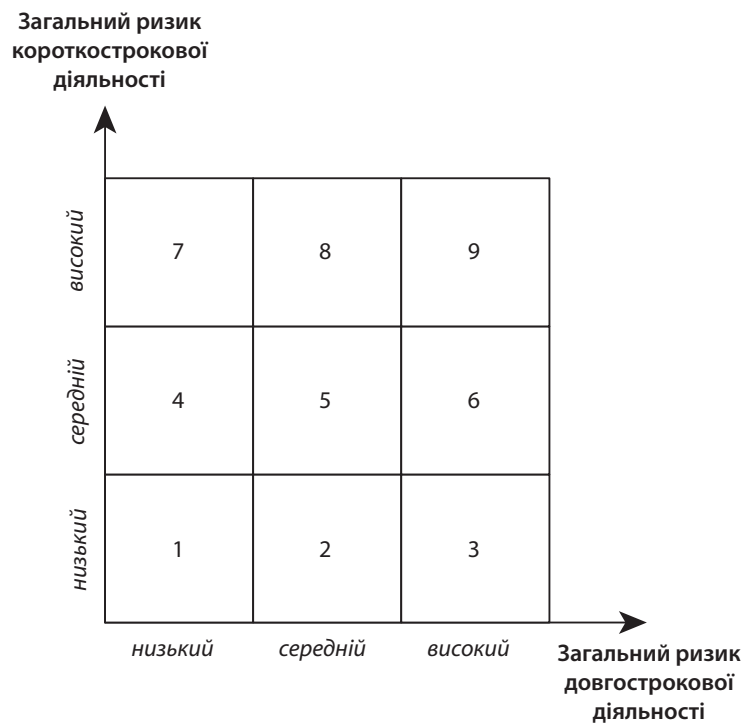

Рис. 3. Матриця управління з урахуванням ризику

збільшення ризику, тому необхідно використовувати при плануванні тактики спрямовані на пошук нових постачальників та якісної сировини.

3 – у цьому випадку спостерігається високий загальний ризик довгострокової діяльності, тому тільки методами планування неможливо вирішити ці проблеми, для цього доцільно використовувати тактичне планування.

4 – у цій області спостерігається відсутність ризику в довгостроковій перспективі, однак у короткостроковій спостерігається середній ризик. У цьому випадку доцільно продовжувати поточну діяльність підприємства та зайняти позицію спостерігача, що дозволить в майбутньому визначити якісний шлях до розвитку.

5 – ця область характерна наявністю середнього ризику і в довгостроковій діяльності, тому на підприємстві доцільно проводити як тактичне, так і оперативне планування та управління ризиками.

6 – область є дуже неприємною для підприємств, оскільки в довгостроковій діяльності спостерігаються значні проблеми, тому необхідно, окрім оперативного та тактичного планування, використовувати ще й стратегічне планування підприємством.

7 – у цій області довгостроковий загальний ризик значно низький, однак високе значення короткострокового ризику може призвести до того, що при відсутності ефективного планування та управління в довгостроковій перспективі виникне значний ризик. Тому при появі даної області необхідно здійснювати як оперативне, так і тактичне планування.

8–9 – області вісім та дев'ять схожі між собою. Існує велика ймовірність краху підприємства, тому доцільно використовувати повний комплекс методів управлінської діяльності підприємства для стабілізації його роботи.

Таким чином, побудована матриця в розрізі оперативного, тактичного та стратегічного планування прийме такий вигляд (рис. 4).

ВИСНОВКИ

Таким чином, побудована матриця дозволяє визначити спосіб планування на підприємстві в умовах комбінації ризиків короткострокової та довгострокової діяльності для ефективного планування витрат підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко Н. С. Суть і значення витрат: історичний аспект / Н. С. Андрющенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5 (71). – С. 3 – 7.
2. Ансоф І. Новая корпоративная стратегия / И. Ансоф. – СПб.: Питерком, 1999. – 416 с.
3. Бесєдін В. С. Створення, становлення та трансформація системи планування в Україні / В. С. Бесєдін // Економіка України, 2002. – № 4. – С. 4 – 12.
4. Богатирьов А. М. Планування діяльності підприємств харчової промисловості в умовах ринку: монографія / А. М. Богатирьов, А. І. Бутенко, І. О. Кузнєцова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України; Одеська національна академія харчових технологій, 2003. – 274 с.
5. Коршунов В. І. Стратегічне планування маркетингової діяльності на підприємстві / В. І. Коршунов: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. – Х., 2002. – 36 с.
6. Кміть В. М. Організація управління накладними витратами на промислових підприємствах / В. М. Кміть // Фінанси підприємств. – 2001. – № 9. – С. 73 – 78.
7. Кузьмін О. Є. Управління ризиками в інноваційній діяльності / О. Є. Кузьмін, Н. Ю. Подольчак, Н. І. Подольчак. – Львів: Вид. НУ-ЛП, 2009. – 176 с.

Загальний ризик
короткострокової
діяльності

високий	Оперативне, тактичне планування	Оперативне, тактичне, стратегічне планування	Оперативне, тактичне, стратегічне планування
	Оперативне планування	Оперативне, тактичне планування	Оперативне, тактичне, стратегічне планування
	Безризикова область	Оперативне планування	Оперативне, тактичне планування
	низький	середній	високий

Загальний ризик довгострокової діяльності

Рис. 4. Матриця управління з урахуванням ризику в розрізі оперативного, тактичного та стратегічного планування

8. Yiftachel O. The Dark Side of Modernism: Planning as Control of an Ethnic Minority / O. Yiftachel // *Postmodern Cities and Spaces*. – Oxford and Cambridge, MA: Blackwell, 1995. – P. 216 – 242.

9. Yiftachel O. Planning and Social Control: Exploring the Dark Side / O. Yiftachel // *Journal of Planning Literature*. – Vol. 12, No. 4, May, 1998. – P. 395 – 406.

REFERENCES

Andriushchenko, N. S. "Sut i znachennia vytrat: istorychnyi aspekt" [The essence and significance of costs: a historical perspective]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (71) (2007): 3-.

Ansoff, I. *Novaia korporativnaia strategiiia* [The new corporate strategy]. St. Petersburg: Piterkom, 1999.

Besiedin, V. S. "Stvorennia, stanovlennia ta transformuvannia systemy planuvannia v Ukraini" [The creation, formation and transformation of the planning system in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2002): 4-.

Benveniste, G. *Ovladenie politikoy planirovaniia* [Mastering planning policy]. Moscow, 1994.

Bohatyryov, A. M., Butenko, A. I., and Kuznietsova, I. O. *Planuvannia diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v umovakh rynku* [Planning for the food industry in market conditions]. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy; Odeska natsionalna akademiia kharchovykh tekhnolohii, 2003.

Korshunov, V. I. "Stratehichne planuvannia marketynhovoii diialnosti na pidpriemstvi" [Strategic planning of marketing activities in the enterprise]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*, 2002.

Kmit, V. M. "Orhanizatsiia upravlinnia nakladnymy vytratamy na promyslovykh pidpriemstvakh" [Company management overhead in the industry]. *Finansy pidpriemstv*, no. 9 (2001): 73-78.

Kuzmin, O. Ye., Podolchak, N. Yu., and Podolchak, N. I. *Upravlinnia ryzykamy v innovatsiinii diialnosti* [Risk Management in innovation]. Lviv: Vyd. NU-LP, 2009.

Yiftachel, O. "The Dark Side of Modernism: Planning as Control of an Ethnic Minority". In *Postmodern Cities and Spaces*, 216-240. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell, 1995.

Yiftachel, O. "Planning and Social Control: Exploring the Dark Side". *Journal of Planning Literature*, vol. 12, no. 4 (1998): 395-406.

ДІАГНОСТИКА ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ, ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РІВНЯ І РЕСУРСО-ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЇ ВИТРАТ, БЕЗДЕФЕКТНОСТІ ТА РИТМІЧНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

© 2015 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва

У статті сформовано систему діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами техніко-технологічної бази є: 1) інтегральний індикатор технічного рівня виробництва; 2) інтегральний індикатор технологічного рівня виробництва. Бізнес-індикаторами інтегрального індикатора організаційного рівня виробництва є такі: 1) рівень системності; 2) рівень комплексності; 3) рівень гнучкості; 4) рівень адаптованості; 5) рівень пропорційності; 6) рівень прямоочності; 7) рівень інтегрованості; 8) рівень концентрації; 9) рівень нормативності; 10) рівень конкурентоспроможності; 11) рівень автоматизації; 12) рівень кількісної оцінки; 13) рівень дії законів на підприємстві; 14) рівень стимулювання. Діагностику ресурсозбереження виробництва підприємства доцільно проводити за такими бізнес-індикаторами, що визначають інтегральний рівень ресурсозбереження: 1) індикатор рівня впливу ресурсозбереження на організацію матеріально-технічного постачання; 2) індикатор організаційно-технічного рівня ресурсозбереження виробництва; 3) індикатор рівня використання виробничих ресурсів; 4) індикатор ресурсозберігаючих характеристик товарної продукції; 5) індикатор рівня впливу ресурсозбереження підприємства на навколишнє середовище; 6) індикатор рівня фінансової безпеки та платоспроможності ресурсозберігаючої діяльності; 7) індикатор рівня впливу ресурсозбереження на збільшення ринків збуту продукції підприємства. З'ясовано, що інтегральний рівень енергозбереження підприємства визначається за: 1) індикатором споживання енергії; 2) індикатором фінансового становища підприємства; 3) індикатором інвестиційної привабливості підприємства; 4) індикатором фінансування заходів енергозбереження. Визначено, що проведення діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження формує систему інформаційного забезпечення в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва підприємства.

Ключові слова: підприємство, виробництво, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 16.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

Скриньковский Р. М. Диагностика технико-технологической базы, организационного уровня и ресурсо- и энергосбережения предприятия в контексте экономики расходов, бездефектности и ритмичности производства

В статье сформирована система диагностики технико-технологической базы, организационного уровня и ресурсо- и энергосбережения. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами технико-технологической базы являются: 1) интегральный индикатор технического уровня производства; 2) интегральный индикатор технологического уровня производства. Бизнес-индикаторами интегрального индикатора организационного уровня производства являются: 1) уровень системности; 2) уровень комплексности; 3) уровень гибкости; 4) уровень адаптированности; 5) уровень пропорциональности; 6) уровень прямоочности; 7) уровень интегрированности; 8) уровень концентрации; 9) уровень нормативности; 10) уровень конкурентоспособности; 11) уровень автоматизации; 12) уровень количественной оценки; 13) уровень действия законов на предприятии; 14) уровень стимулирования. Диагностику ресурсосбережения производства предприятия целесообразно проводить по следующим бизнес-индикаторам, которые определяют интегральный уровень ресурсосбережения: 1) индикатор уровня влияния ресурсосбережения на организацию материально-технического снабжения; 2) индикатор организационно-технического уровня ресурсосбережения производства; 3) индикатор уровня использования производственных ресурсов; 4) индикатор ресурсосберегающих характеристик товарной продукции; 5) индикатор уровня влияния ресурсосбережения предприятия на окружающую среду; 6) индикатор уровня финансового обеспечения и платежеспособности ресурсосберегающей деятельности; 7) индикатор уровня влияния ресурсосбережения на увеличение рынков сбыта продукции предприятия. Выяснено, что интегральный уровень энергосбережения предприятия определяется по: 1) индикатору потребления энергии; 2) индикатору финансового положения предприятия; 3) индикатору инвестиционной привлекательности предприятия; 4) индикатору финансирования мероприятий энергосбережения. Определено, что проведение диагностики технико-технологической базы, организационного уровня и ресурсо- и энергосбережения формирует систему информационного обеспечения в контексте экономии расходов, бездефектности и ритмичности производства предприятия.

Ключевые слова: предприятие, производство, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. **Формул.:** 5. **Библ.:** 16.

Скриньковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

UDC 65.01

Skrinkovskyy R. M. Diagnostics of Technical-Technological Base, Organizational Level, Resource and Energy Saving of Enterprise in the Context of Saving of Expense, Zero Defects and Rhythmical Production

In the article, a system for diagnostics of technical-technological base, organizational level, resource and energy saving has been designed. It has been determined that key business indicators of technical-technological base are the following: 1) the integrated indicator of technical level of production; 2) the integrated indicator of the technological level of production. The business indicators of the integrated indicator of organizational level of production are the following: 1) level of consistency; 2) level of complexity; 3) level of flexibility; 4) level of adaptability; 5) level of proportionality; 6) level of direct flow; 7) level of integration; 8) level of concentration; 9) level of normativity; 10) level of competitiveness; 11) level of automation; 12) level of quantification; 13) level of laws validity at the enterprise; 14) level of stimulation. Diagnostics of resource saving in terms of enterprise production should be carried out according to the following business indicators that define the integral level of resource saving: 1) indicator of the level of influence of resource saving on the logistics organization; 2) indicator of the technical-organizational level of resource saving in terms of production; 3) indicator of the level of use of production resources; 4) indicator of the resource-saving characteristics of commodity products; 5) indicator of the level of influence of enterprise's resource saving on the environment; 6) indicator of the level of financial provision and solvency in terms of resource-saving activities; 7) indicator of the level of influence of resource saving on increase in the number of markets for supplying the products of enterprise. It has been found that the integration level of enterprise's energy saving is determined by: 1) indicator of energy consumption; 2) indicator of the financial situation of enterprise; 3) indicator of investment attractiveness of enterprise; 4) indicator of financing the activities aimed at energy saving. It has been determined that diagnostics of technical-technological base, organizational level, resource and energy saving provides formation of the system of information management in the context of saving of expense, zero defects and rhythmical production of enterprise.

Key words: enterprise, production, diagnostics, business indicators.

Pic.: 1. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 16.

Skrinkovskyy Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Уданий час більшість підприємств перебуває у стані невизначеності та нестабільності. Поряд з тим, як свідчить практика, сьогодні на більшості вітчизняних підприємствах існує неефективна система управління витратами, спостерігається зростання частки браку у виробництві продукції, а також несистематичне здійснення виробництва продукції, спричинене збоями виробничого процесу. У цьому сенсі актуальним постає питання щодо діагностики певних аспектів діяльності суб'єкта господарювання в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва, а саме – оцінювання техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства. У сукупності це забезпечить ефективне функціонування та розвиток підприємства у сучасних ринкових умовах.

Окремі аспекти діагностики діяльності підприємства в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва є об'єктом дослідження таких науковців та вчених-економістів: Балашової Р. І., Гонтаревої І. В., Гончарової Н. П., Дзеджули В. В., Ізвєкової І. М., Кітченко О. М., Мельник О. Г., Мигас І. М., Нижника В. М., Сабадирьової А. Л., Семчук Ж. В., Скрикун Н. П., Сотник І. М., Федоніна О. С., Цимбалюк Л. Г., Швиданенко Г. О., Щєкович О. С., Янковської Л. А. та ін. [1 – 16].

Як засвідчує аналіз літературних джерел і реальний стан проблем щодо діагностики в цьому напрямі, існує ряд нерозкритих питань, які потребують ґрунтовного дослідження. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються питання діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва.

Метою наукової роботи є формування системи діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства на засадах бізнес-індикаторів у контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва.

Так, у науковій праці [1, с. 133] зазначено, що техніко-технологічна база підприємства – це набір елементів, які беруть активну участь у виробництві продукції, тобто набір техніки, а також методів використання цих елементів, тобто технологій.

Поряд з тим, науковець Гонтарева І. В. [1] стверджує, що діагностику техніко-технологічної бази виробництва підприємства доцільно проводити комплексно за такими бізнес-індикаторами [1, с. 137]:

- ✦ індикатор рівня готовності до випуску продукції (показник використання виробничих потужностей, показник матеріаломісткості, показник оборотності незавершеного виробництва, показник фондівіддачі);
- ✦ індикатор рівня придатності обладнання (показник придатності основних засобів, показник автоматизації та механізації виробництва продукції);
- ✦ індикатор рівня оновлення техніки і технології (показник оновлення техніко-технологічної бази, питома вага нових технологій у загальному обсягу виробництва продукції за цими технологіями).

З огляду на викладене, результати узагальнення літературних джерел і вивчення практики функціонування суб'єктів господарювання у цьому напрямі засвідчують, що діагностику техніко-технологічної бази виробництва підприємства слід проводити за такими ключовими бізнес-індикаторами:

1) Інтегральний індикатор технічного рівня виробництва ($I_{ТЕХНІЧРВ}$), який включає [2]:

- ✦ індикатор рівня механізації та автоматизації виробництва (співвідношення працівників (основних і допоміжних), роботу які виконують за допомогою машин, до загальної кількості працівників);
- ✦ індикатор рівня прогресивності технологічних процесів (співвідношення прогресивних технологічних процесів до загальної кількості процесів);
- ✦ індикатор середньої тривалості технологічного процесу;
- ✦ індикатор середньої тривалості технологічного устаткування;
- ✦ індикатор фондоозброєності праці (співвідношення вартості частки активних основних виробничих фондів до чисельності працівників підприємства).

2) Інтегральний індикатор технологічного рівня виробництва ($I_{ТЕХНОАРВ}$), який містить [3, с. 87]:

- ✦ індикатор рівня прогресивності технології (відсоток нових технологій у обсягу або трудомісткості продукції; показник доцільності застосовуваної технології; структурне відображення технологічних процесів за трудомісткістю; середній термін застосовуваних технологій; тривалість циклу виробництва; відсоток інноваційної продукції в загальному обсягу виробництва і в обсягу експорту);
- ✦ індикатор техніко-економічного рівня виробництва (показник використання сировини та матеріалів; показник отриманої ефективності від застосовування прогресивних технологій; показник трудомісткості виробництва одиниці продукції; показник вартості виробництва одиниці продукції за відповідною технологією);
- ✦ індикатор рівня механізації та автоматизації виробництва (відсоток працівників, задіяних у ручній праці; рівень охоплення працівників механізованою працею; відсоток продукції, яка вироблена за рахунок автоматизованих засобів праці);
- ✦ індикатор рівня екологічності технологічної бази (відсоток екологічно чистої виробленої продукції; частка штрафів за порушення екологічних норм від загального прибутку підприємства; ступінь шкідливих викидів у навколишнє середовище за певний період часу; відсоток прибутку, спрямований на заходи природоохоронної діяльності; частка техніки та технології, яка не відповідає санітарно-гігієнічним нормам; ступінь утилізації відходів);
- ✦ індикатор рівня проведення НДДКР на підприємстві (частка запроваджених протягом року

- маловідходних, безвідходних і ресурсозберігаючих технологій; показник ефекту від використання ліцензій, патентів та технологічної документації; частка техніки та технології, впровадження якої відбулося за рахунок власних сил; показник оновлення асортименту продукції; показник оновлення технологічних процесів);
- ✦ індикатор рівня розвитку технологічної структури (показник технологічної оснащеності виробництва; показник тривалості ремонтного циклу; ступінь інформаційного забезпечення; частка браку у продукції).

З урахуванням цього інтегральний індикатор техніко-технологічної бази виробництва підприємства рекомендується визначати за формулою (1):

$$I_{ТТВВ} = \sqrt{I_{ТЕХНІЧРВ} \cdot I_{ТЕХНОЛРВ}} \quad (1)$$

Вивчення літературних джерел і практики функціонування вітчизняних підприємств дали змогу стверджувати, що інтерпретувати $I_{ТТВВ}$ можна за оцінювальною шкалою: від 0 до 0,5 – свідчить про високий рівень техніко-технологічної бази виробництва підприємства; 0,5 – підприємство із середнім рівнем техніко-технологічної бази виробництва у порівнянні із конкурентом; від 0,5 до 1,0 – низький рівень техніко-технологічної бази виробництва.

Поряд з тим, варто наголосити на тому, що організаційний рівень виробництва відображає рівень розвитку організації виробничого процесу, рівень розвитку організації праці на підприємстві та рівень організації управління виробничим процесом [2]. На думку Щекочин О. С., організаційний рівень виробництва характеризується такими показниками [2]: 1) рівень спеціалізації виробничого процесу; 2) рівень кооперування виробничого процесу; 3) показник тривалості періоду роботи технологічного устаткування; 4) показник укомплектованості штатного розкладу працівників.

Встановлено, що комплексне оцінювання інтегрального індикатора організаційного рівня виробництва підприємства ($I_{ОРВ}$) потрібно здійснювати експертним способом за формулою (2), виходячи з основних принципів побудови даного процесу, наведених у праці Сабадирьової А. Л. [4]:

$$I_{ОРВ} = \sum_{i=1}^{14} (B_i \cdot v_i), \quad (2)$$

де B_i, v_i – відповідно, бальна оцінка та вагомість відповідного індикатора діагностики організаційного рівня виробництва підприємства [4, с. 135]:

X_1 – рівень системності (розраховується за системним підходом та відображає виробничий процес як цілісну систему організації виробництва);

X_2 – рівень комплексності (у результаті комплексного підходу відображає економічні, організаційні, технічні, соціальні, психологічні та екологічні показники структури виробничого процесу на підприємстві);

X_3 – рівень гнучкості (характеризує здатність виробництва підприємства до зміни своєї структури за рахунок впливу на цей процес факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища);

X_4 – рівень адаптованості (характеризує здатність виробництва підприємства до пристосування вимогам зовнішнього середовища);

X_5 – рівень пропорційності (відображає оптимальне співвідношення кількості працівників та засобів праці, які задіяні у процесі виробництва, до трудомісткості цього процесу);

X_6 – рівень прямоточності (характеризує найкоротший шлях руху засобів праці у процесі виробництва);

X_7 – рівень інтегрованості (характеризує інтеграцію комплексу заходів, спрямованих на організацію виробництва на підприємстві);

X_8 – рівень концентрації (відображає концентрацію комплексу заходів за рахунок спеціалізації, диверсифікації, кооперації, комбінування та конверсії виробництва підприємства);

X_9 – рівень нормативності (відображає відповідність комплексу заходів виробництва нормативній базі підприємства);

X_{10} – рівень конкурентоспроможності (характеризує здатність виробництва підприємства протистояти у конкурентній боротьбі виробництву інших підприємств);

X_{11} – рівень автоматизації (відображає рівень автоматизації виробництва підприємства);

X_{12} – рівень кількісної оцінки (характеризує кількісну оцінку виробничої потужності підприємства);

X_{13} – рівень дії законів на підприємстві (характеризує взаємодію законів підприємства стосовно організації виробничого процесу);

X_{14} – рівень стимулювання (відображає ступінь стимулювання працівників підприємства до організації виробничого процесу).

За отриманими результатами аналіз теорії та практики функціонування підприємств дав змогу стверджувати, що $I_{ОРВ}$ можна інтерпретувати за аналогічним підходом, що і $I_{ТТВ}$.

Що стосується ресурсозбереження, то, на думку Балашової Р. І. [5], це процес, реалізація якого приводить до зростання ефективності використання не лише матеріальних, фінансових та трудових ресурсів підприємства від продажу продукції, але і будь-яких інших грошових ресурсів. Оцінка рівня ресурсозбереження проводиться на основі різниці показників ресурсоемності виробництва. З огляду на це, показник ресурсоемності виробництва визначається на основі витрат на виробництво та реалізацію продукції, витрат на використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів підприємства та витрат із прибутку [5].

Натомість науковцем Сотник І. М. у праці [6] запропоновано проводити діагностику ресурсозбереження виробництва підприємства за такими бізнес-індикаторами, які визначають інтегральний рівень ресурсозбереження суб'єкта господарювання ($I_{РЕС}$) – рис. 1.

У контексті поданої проблематики, як стверджує науковець Кітченко О. М. [7], енергозбереження – це «комплекс заходів, спрямованих на скорочення витрат енергії – як тієї, що надходить від зовнішніх джерел, так і використовуваної всередині виробничої системи, а це вимагає за-

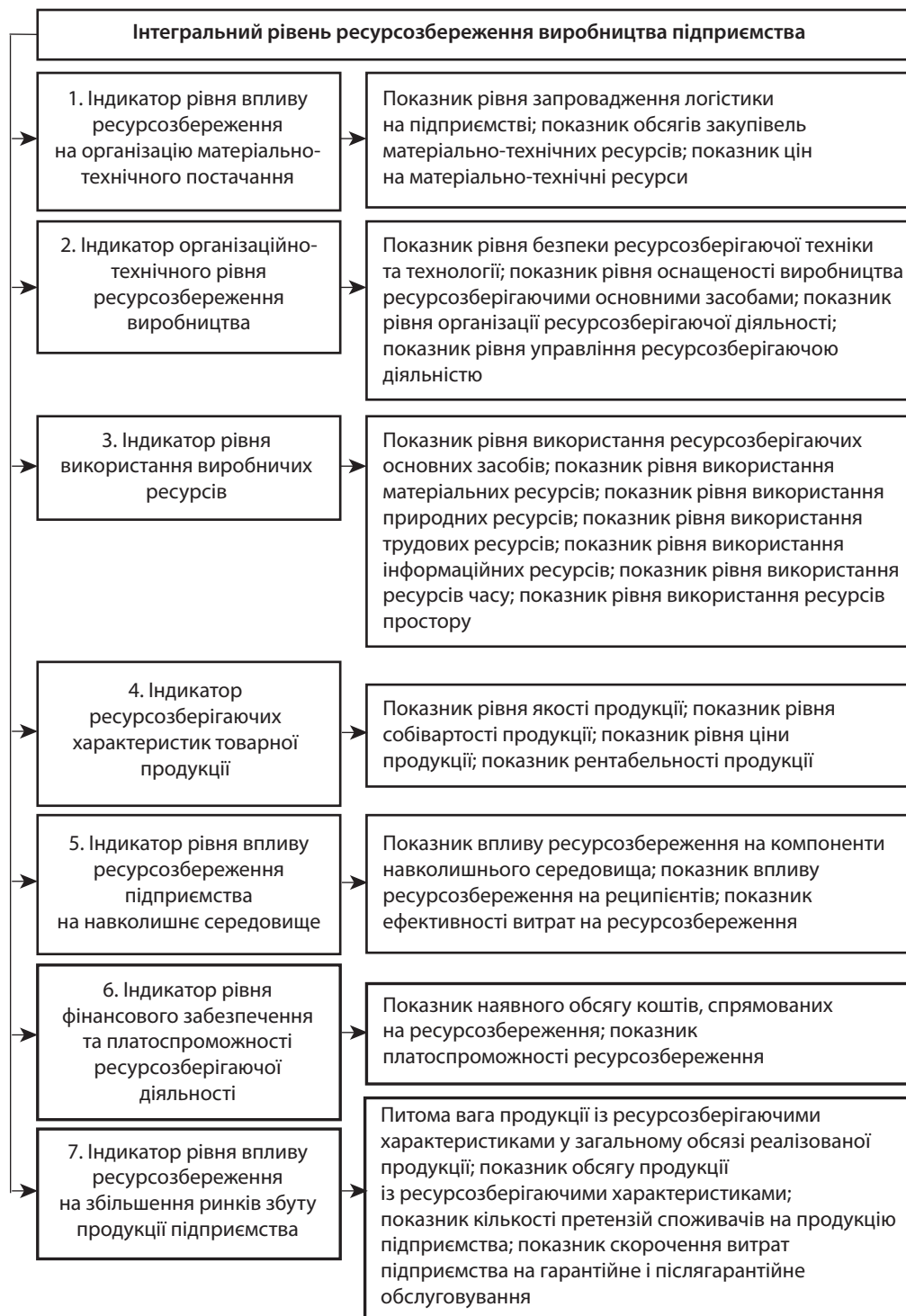

Рис. 1. Бізнес-індикатори діагностики ресурсозбереження виробництва підприємства

Джерело: побудовано на основі [6, с. 32].

стосування енергозберігаючого устаткування, технологій виробництва, транспортування та зберігання».

Поряд з тим, у дослідженні [7] зазначено, що однією з можливостей підприємства зменшити витрати на електроенергію є проведення ґрунтового енергоаудиту, завдяки якому можна визначити ключові аспекти скорочення витрат на паливно-енергетичні ресурси.

Ключовими параметрами успішного розвитку сучасних підприємств, на думку Джеджули В. В. [8, с. 155], є ґрунтова орієнтація на енергозбереження, зростання енергетичної ефективності від виробництва продукції,

а також екологічності цього процесу. Підвищення ефективності енергозбереження на підприємстві залежить від таких ключових факторів [9]: 1) економічних; 2) організаційних; 3) науково-технічних; 4) соціальних; 5) правових.

У відповідності до цього підвищення ефективності прямо залежить від зростання прибутку підприємства за рахунок впровадження ефективних (результативних) заходів енергозбереження.

На сьогодні відсутній чіткий підхід до оцінювання енергозбереження виробництва підприємств. У відпо-

відності до цього науковець Джеджула В. В. [8, с. 155] зазначає, що оцінювання енергозбереження на підприємствах повинно розпочинатись із проведення ґрунтового аналізу ефективності споживання електроенергії, дослідження фінансового становища підприємств, їх інвестиційної привабливості ([16]) і ключових аспектів фінансування заходів енергозбереження. Лише на основі реалізації вищезазначених процедур можна визначити здатність підприємств до здійснення процесу енергозбереження [8, с. 156].

За результатами досліджень встановлено, що інтегральний рівень енергозбереження підприємства (I_{EZ}) потрібно розраховувати за формулою (3):

$$I_{EZ} = f(I_{EC}; I_{FC}; I_{II}; I_{ZX}), \quad (3)$$

де I_{EC} – індикатор споживання енергії; I_{FC} – індикатор фінансового становища підприємства; I_{II} – індикатор інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання; I_{ZX} – індикатор фінансування заходів енергозбереження.

Таким чином, розрахунок інтегрального індикатора техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження виробництва підприємства доцільно проводити за формулою (4):

$$I_B = \sqrt[4]{I_{ТТБВ} \cdot I_{ОРВ} \cdot I_{РЕС} \cdot I_{ЕЗ}}. \quad (4)$$

Результати аналізування діяльності підприємств (ТзОВ «Ядро», ТзОВ «Велет Авто» та ін.) свідчать, що інтерпретувати інтегральний індикатор техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження (I_B) можна за оцінювальною шкалою (0; 1):

- ✦ межі від 0 до 0,30 свідчать про досить високий рівень техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження виробництва суб'єкта господарювання;
- ✦ 0,31–0,50 – підприємство із середнім рівнем техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження виробництва;
- ✦ 0,51–0,70 – підприємство з рівнем техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження виробництва нижче середнього;
- ✦ 0,71–1,0 – низький рівень техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження виробництва підприємства.

Проведення діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження формує систему інформаційного забезпечення в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва підприємства.

Поряд з тим, ключовими аспектами економії або зниження витрат виробництва підприємства є [10]: 1) підвищення технічного рівня виробництва продукції підприємства за рахунок зниження (економії) витрат на матеріальні та трудові ресурси; 2) зміна розміру амортизації із основні засоби; 3) удосконалення організаційного рівня виробництва та рівня організації праці на підприємстві; 4) зміна обсягу виробництва продукції підприємства; 5) зміна структури виробництва продукції; 6) освоєння нового виробництва тощо.

З огляду на це, проф. Нижник В. М. виділено такі види ефектів, які утворюються від впровадження системи ресурсозбереження на підприємстві [11, с. 102]:

- ✦ для конкретного підприємства (зниження витрат на ресурси; скорочення витрат, понесених внаслідок забруднення навколишнього середовища; скорочення витрат на поточний ремонт устаткування; збільшення обсягів реалізованої продукції внаслідок зростання її якісних характеристик; примноження вартості нематеріальних активів підприємства);
- ✦ для працівників підприємств (стимулювання працівників внаслідок економії витрат; підвищення зайнятості працівників; підвищення рівня компетентності працівників);
- ✦ для споживачів продукції підприємств (зростання якісних характеристик продукції; збільшення екологічності продукції; зниження витрат під час експлуатації продукції з вищезазначеними особливостями);
- ✦ для партнерів підприємств (зростання попиту на продукцію; зниження складських витрат; зменшення витрат на транспорт).

Забезпечення бездефектності виробництва (як фактора зниження витрат виробництва) відбувається за такими ключовими напрямками, які передбачають удосконалення [12]: 1) системи контролю за якістю виробленої продукції; 2) системи мотивації працівників до бездефектного виробництва продукції; 3) інформаційної бази виробництва підприємств.

Натомість забезпечення ритмічності виробництва повинно відбуватися за рахунок наявності оптимального обсягу запасів матеріальних ресурсів, оскільки нестача обсягу матеріальних ресурсів призводить до порушення безперервності виробничого процесу, простоїв у роботі обладнання, призначеного для виробництва продукції, а також до зростання собівартості цієї продукції. Водночас великі обсяги запасів стають причиною сповільнення оборотності оборотних запасів [13].

На підставі аналізування наукової праці проф. Мельник О. Г. [14, с. 274–275], вивчення практики функціонування підприємств та проведеної наукової роботи [16], коефіцієнт (показник) бездефектності та ритмічності виробництва (K) – формула (5):

$$K = \sqrt{S \cdot M} = \sqrt{\frac{R_1(1 - R_n)}{R_1} \cdot \frac{\sum_{i=1}^t R_{i1}^{\min}}{100\%}}, \quad (5)$$

де S – коефіцієнт бездефектності виробництва продукції; M – коефіцієнт ритмічності виробництва; R_1 – обсяг товарної продукції; R_n – частка (питома вага) бракованої продукції у товарній продукції; $i = 1 \dots t$ – кількість періодів у році, за якими здійснюється порівняння обсягів виробництва (планових та фактичних); R_{i1}^{\min} , % – мінімальна (min) питома вага (частка) товарної продукції, порівняно з річним еквівалентом, між плановою виробничою програмою та фактичною.

ВИСНОВКИ

За результатами опрацювання наукових праць [1–15] та вивчення практики функціонування суб'єктів господарювання, встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження підприємства є такі: 1) інтегральний індикатор техніко-технологічної бази виробництва; 2) інтегральний індикатор організаційного рівня виробництва; 3) інтегральний рівень ресурсозбереження; 4) інтегральний рівень енергозбереження.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у розробленні та формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства, з урахуванням діагностики техніко-технологічної бази, організаційного рівня і ресурсо- та енергозбереження в контексті економії витрат, бездефектності та ритмічності виробництва підприємства як однієї із часткових діагностичних цілей. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Гонтарева І. В.** Оцінка потенціалу техніко-технологічної бази промислового підприємства / І. В. Гонтарева // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 4. – С. 133 – 139.
- 2. Щеквич О. С.** Організаційно-технічний рівень виробництва як інтегрована складова економічного потенціалу підприємства / О. С. Щеквич // *Materiály IX Mezinarodní vedeckopráctická konference: 27 brezen – dubna 2013 roku.* – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013. – S. 7 – 12.
- 3. Гончарова Н. П.** Управління підприємствами: сучасні тенденції розвитку: монографія / Н. П. Гончарова, О. С. Федонін, Г. О. Швиданенко та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 288 с.
- 4. Сабадирьова А. Л.** Теоретичні основи організації виробничого потенціалу промислового підприємства / А. Л. Сабадирьова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 1. – С. 134 – 138.
- 5. Балашова Р. І.** Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Р. І. Балашова; Ін-т екон. пром-ті НАНУ, Донецьк, 1999. – 24 с.
- 6. Сотник І. М.** Комплексна система соціо-еколого-економічних показників моніторингу ресурсозбереження на підприємстві / І. М. Сотник // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2007. – № 1 (85). – С. 30 – 39.
- 7. Кітченко О. М.** Оцінювання та використання потенціалу енергозбереження промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. М. Кітченко. – Х.: НТУ «ХПІ», 2012. – 20 с.
- 8. Джеджула В. В.** Організаційно-економічний механізм енергозбереження промислових підприємств: дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.04 / В. В. Джеджула. – Хмельницький, 2014. – 419 с.
- 9. Мигас І. М.** Удосконалення методів стимулювання, розробки і впровадження системи енергозбереження на підприємствах в сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства й організація виробництва» / І. М. Мигас; Нац. металург. акад. України. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.
- 10. Цимбалюк Л. Г.** Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва як основа зменшення ціни товару / Л. Г. Цимбалюк, Н. П. Скригун // Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: БУМіБ, 2011. – № 3. – С. 88 – 95.
- 11. Нижник В. М.** Ефективне ресурсо- та енергозбереження в системі економії витрат промислових підприємств /

В. М. Нижник, Т. В. Шумовецька // Вісник Хмельн. нац. ун-ту. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3, Т. 3. – С. 100 – 102.

12. Ізвекова І. М. Організаційно-економічний механізм забезпечення бездефектного виробництва на підприємствах машинобудування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. М. Ізвекова; ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т». – Дніпропетровськ, 2013. – 20 с.

13. Скригун Н. П. Оптимізація виробничих запасів як один із напрямів управління витратами / Н. П. Скригун, Л. Г. Цимбалюк // Економіст. – К., 2003. – № 2. – С. 39 – 41.

14. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: монографія / О. Г. Мельник. – Львів: Вид. НУ «Львівська політехніка», 2010. – 344 с.

15. Семчук Ж. В. Розвиток систем управління якістю продукції машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ж. В. Семчук. – Львів, 2011. – 24 с.

16. Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу як фактор впливу на інвестиційну привабливість підприємства: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Р. М. Скриньковський; Львівський ун-т бізнесу та права. – Львів, 2014. – 233 с.

REFERENCES

- Balashova, R. I. "Otsinka efektyvnosti diialnosti pidpriemstv novykh form hospodariuvannya na osnovi pokaznykiv resursozberezhennia" [Evaluating the effectiveness of new forms of management companies based on indicators of resource]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 1999.*
- Dzhedzhula, V. V. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm enerhozberezhennia promyslovykh pidpriemstv" [Organizational-economic mechanism of energy saving industrial enterprises]. *Dys. ... d-ra. ekon. nauk: 08.00.04, 2014.*
- Honcharova, N. P. et al. *Upravlinnia pidpriemstvamy: suchasni tendentsii rozvytku* [Corporate Governance: modern trends]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Hontareva, I. V. "Otsinka potentsialu tekhniko-tekhnolohichnoi bazy promyslovoho pidpriemstva" [Assessment of potential technical and technological base of industrial enterprises]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekononika», no. 4 (2011): 133-139.*
- Izviekova, I. M. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia bezdefektnoho vyrobnytstva na pidpriemstvakh mashynobuduuvannya" [Organizational and economic mechanism to ensure defect-free production in mechanical engineering]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04, 2013.*
- Kitchenko, O. M. "Otsiniuvannya ta vykorystannia potentsialu enerhozberezhennia promyslovykh pidpriemstv" [Evaluation and use of energy efficiency potential industries]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08 00.04, 2012.*
- Myhas, I. M. "Udoskonaluvannya metodiv stymuluvannya, rozrobky i vprovadzhennia systemy enerhozberezhennia na pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh" [Improving methods of promotion, development and implementation of energy efficiency in enterprises in modern conditions]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2001.*
- Melnyk, O. H. *Systemy diahnostryky diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv: polikryterialna kontseptsiiia ta instrumentarii* [Diagnostic systems of machine-building enterprises: polycriterial concept and tools]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivskaia politekhnik», 2010.
- Nyzhnyk, V. M., and Shumovetska, T. V. "Efektyvne resurso- ta enerhozberezhennia v systemi ekonomii vytrat promyslovykh pidpriemstv" [Effective resource and energy saving system cost savings industry]. *Visnyk Khmel'n. nats. un-tu. Seriiia «Ekononichni nauky», vol. 3, no. 3 (2012): 100-102.*
- Sotnyk, I. M. "Kompleksna systema sotsio-ekoloho-ekonomichnykh pokaznykiv monitorynhu resursozberezhennia na pidpriemstvi" [The complex system of socio-ecological-economic in-

dicators for monitoring resource in the enterprise]. *Visnyk SumDU. Seriia «Ekonomika»*, no. 1 (85) (2007): 30-39.

Sabadyryova, A. L. "Teoretychni osnovy orhanizatsii vyrobnychoho potentsialu promyslovoho pidpryemstva" [The theoretical basis for the organization of the production potential of industrial enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 5 (2010): 134-138.

Skryhun, N. P., and Tsybaliuk, L. H. "Optyimizatsiia vyrobnychych zapasiv iak odyn iz napriamiv upravlinnia vytratamy" [Optimization of inventory as one of the areas of cost management]. *Ekonomist*, no. 2 (2003): 39-41.

Shchekovych, O. S. "Orhanizatsiino-tekhnichnyi riven vyrobnytstva iak intehrovana skladova ekonomichnoho potentsialu pidpryemstva" [Organizational and technical level of production as an integrated component of the economic potential of the com-

pany]. *IX Mezinarodna vedecko-prakticka konferencie. Praha: Education and Science*, 2013.7-12.

Semchuk, Zh. V. "Rozvytok system upravlinnia iakistiu produktsii mashynobudivnykh pidpryemstv" [Development of quality management systems engineering enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Skrynkovskyi, R. M. "Osvitnyo-fakhovyi potentsial personalu iak faktor vplyvu na investytsiinu pryvablyvist pidpryemstva" [Educational and professional staff as a factor of potential impact on the investment attractiveness of the company]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2014.

Tsybaliuk, L. H., and Skrykun, N. P. "Chynnyky, rezervy ta shliakhy znyzhennia vytrat vyrobnytstva iak osnova zmenshennia tsiny tovaru" [Factors reserves and ways to reduce production costs as a basis for reducing the prices of goods]. *Visnyk Berdianskoho univ. menedzhmentu i biznesu*, no. 3 (2011): 88-95.

УДК 65.01

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОБГРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2015 ЧИСТЯКОВА А. В.

УДК 65.01

Чистякова А. В. Методичний підхід щодо обґрунтування пріоритетного напрямку управління інтелектуальною власністю на машинобудівних підприємствах

Метою статті є розробка методичного підходу до прийняття рішень щодо вибору пріоритетних напрямів управління інтелектуальною власністю на підприємстві з метою збільшення його капіталізації. У роботі було використано метод аналізу ієрархії Саати, який, спираючись на якісні показники, дає змогу одержати кількісну оцінку можливих альтернатив розв'язання проблеми та врахувати при цьому «людський фактор». Для обґрунтування вибору пріоритетного напрямку управління інтелектуальною власністю (УІВ) у статті запропоновано п'ять груп критеріїв, що характеризують ступінь прийнятності запропонованого набору інструментів до конкретного стану здійснення інноваційно-інвестиційної політики та розвитку підприємства. Такими критеріями обрано кадрові, інноваційно-технологічні, фінансово-економічні, маркетингові та організаційно-правові. За вказаними групами критеріїв розраховано кількісні показники, що відображають можливі вигоди та втрати від вибору певного напрямку УІВ, та визначено відносну важливість кожного з них. У результаті дослідження встановлено, що найбільш раціональним напрямом УІВ для ПАТ «Завод «Південкабель» є формування та використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) на підприємстві.

Ключові слова: напрями управління інтелектуальною власністю, об'єкти інтелектуальної власності, фактори впливу, критерії оцінки, вигоди/втрати підприємства.

Рис.: 7. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Чистякова Анастасія Вадимівна – викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

УДК 65.01

Чистякова А. В. Методический подход к обоснованию приоритетного направления управления интеллектуальной собственностью на машиностроительных предприятиях

Целью статьи является разработка методического подхода к принятию решений по выбору приоритетных направлений управления интеллектуальной собственностью на предприятии с целью увеличения его капитализации. В работе был использован метод анализа иерархий Саати, который, опираясь на качественные показатели, позволяет получить количественную оценку возможных альтернатив решения проблемы и учитывать при этом «человеческий фактор». Для обоснования выбора приоритетного направления управления интеллектуальной собственностью (УИВ) в статье предложено пять групп критериев, характеризующих степень приемлемости предложенного набора инструментов для конкретного состояния осуществления инновационно-инвестиционной политики и развития предприятия. Такими критериями выбраны кадровые, инновационно-технологические, финансово-экономические, маркетинговые и организационно-правовые. По указанным группам критериев рассчитаны количественные показатели, отражающие возможные выгоды и потери от выбора определенного направления УИВ, и определена относительная важность каждого из них. В результате исследования установлено, что наиболее рациональным направлением УИВ для ПАО «Завод «Южкабель» является формирование и использование объектов интеллектуальной собственности (ОИС) на предприятии.

Ключевые слова: направления управления интеллектуальной собственностью, объекты интеллектуальной собственности, факторы влияния, критерии оценки, выгоды/потери предприятия.

Рис.: 7. Табл.: 1. Библ.: 9.

Чистякова Анастасия Вадимовна – преподаватель кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

UDC 65.01

Chystiakova A. V. Methodical Approach to Substantiation of the Priority Direction for Intellectual Property Management at the Machine-Building Enterprises

The article is aimed to elaborate a methodical approach to decision-making as to choice of priorities for management of intellectual property at the enterprise with a view to increasing its capitalization. In the elaboration, the analytic hierarchy process of T. Saati was used, which, relying on the qualitative indicators, allows to obtain a quantitative estimate of the possible alternatives to solve problems, taking into consideration the «human factor». To substantiate selection of the priority direction for intellectual property management (IPM), five groups of criteria has been proposed, characterizing the degree of acceptability of the proposed tools for the specific status of implementation of innovative-investment policy and development of enterprise. As such criteria were selected the staff-related, innovative-technological, financial-economic, marketing and organizational-legal. Quantitative figures reflecting possible gains and losses from the selection of a particular direction for IPM have been calculated by the specified groups of criteria, and the relative importance of each of them has been determined. The work's result has proved that the most rational direction for IPM in case of the PJSC «Zavod «Yuzhka-bel» will be creation and use of intellectual property items (IPI) at the enterprise.

Key words: directions for management of intellectual property, intellectual property items, influence factors, evaluation criteria, gains/losses of enterprise.

Pic.: 7. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Chystiakova Anastasiia V. – Lecturer of the Department of Public Administration, Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

dicators for monitoring resource in the enterprise]. *Visnyk SumDU. Seriia «Ekonomika»*, no. 1 (85) (2007): 30-39.

Sabadyryova, A. L. "Teoretychni osnovy orhanizatsii vyrobnychoho potentsialu promyslovoho pidpryemstva" [The theoretical basis for the organization of the production potential of industrial enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 5 (2010): 134-138.

Skryhun, N. P., and Tsybaliuk, L. H. "Optymizatsiia vyrobnychych zapasiv iak odyn iz napriamiv upravlinnia vytratamy" [Optimization of inventory as one of the areas of cost management]. *Ekonomist*, no. 2 (2003): 39-41.

Shchekovych, O. S. "Orhanizatsiino-tekhnichnyi riven vyrobnytstva iak intehrovana skladova ekonomichnoho potentsialu pidpryemstva" [Organizational and technical level of production as an integrated component of the economic potential of the com-

pany]. *IX Mezinarodna vedecko-prakticka konferencija. Praha: Education and Science*, 2013.7-12.

Semchuk, Zh. V. "Rozvytok system upravlinnia iakistiiu produktsii mashynobudivnykh pidpryemstv" [Development of quality management systems engineering enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Skrynkovskyi, R. M. "Osvitnyo-fakhovyi potentsial personalu iak faktor vplyvu na investytsiynu pryvablyvist pidpryemstva" [Educational and professional staff as a factor of potential impact on the investment attractiveness of the company]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2014.

Tsybaliuk, L. H., and Skrykun, N. P. "Chynnyky, rezervy ta shliakhy znyzhennia vytrat vyrobnytstva iak osnova zmenshennia tsiny tovaru" [Factors reserves and ways to reduce production costs as a basis for reducing the prices of goods]. *Visnyk Berdianskoho univ. menedzhmentu i biznesu*, no. 3 (2011): 88-95.

УДК 65.01

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОБГРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2015 ЧИСТЯКОВА А. В.

УДК 65.01

Чистякова А. В. Методичний підхід щодо обґрунтування пріоритетного напрямку управління інтелектуальною власністю на машинобудівних підприємствах

Метою статті є розробка методичного підходу до прийняття рішень щодо вибору пріоритетних напрямів управління інтелектуальною власністю на підприємстві з метою збільшення його капіталізації. У роботі було використано метод аналізу ієрархії Саати, який, спираючись на якісні показники, дає змогу одержати кількісну оцінку можливих альтернатив розв'язання проблеми та врахувати при цьому «людський фактор». Для обґрунтування вибору пріоритетного напрямку управління інтелектуальною власністю (УІВ) у статті запропоновано п'ять груп критеріїв, що характеризують ступінь прийнятності запропонованого набору інструментів до конкретного стану здійснення інноваційно-інвестиційної політики та розвитку підприємства. Такими критеріями обрано кадрові, інноваційно-технологічні, фінансово-економічні, маркетингові та організаційно-правові. За вказаними групами критеріїв розраховано кількісні показники, що відображають можливі вигоди та втрати від вибору певного напрямку УІВ, та визначено відносну важливість кожного з них. У результаті дослідження встановлено, що найбільш раціональним напрямом УІВ для ПАТ «Завод «Південкабель» є формування та використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) на підприємстві.

Ключові слова: напрями управління інтелектуальною власністю, об'єкти інтелектуальної власності, фактори впливу, критерії оцінки, вигоди/втрати підприємства.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Чистякова Анастасія Вадимівна – викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

УДК 65.01

Чистякова А. В. Методический подход к обоснованию приоритетного направления управления интеллектуальной собственностью на машиностроительных предприятиях

Целью статьи является разработка методического подхода к принятию решений по выбору приоритетных направлений управления интеллектуальной собственностью на предприятии с целью увеличения его капитализации. В работе был использован метод анализа иерархий Саати, который, опираясь на качественные показатели, позволяет получить количественную оценку возможных альтернатив решения проблемы и учитывать при этом «человеческий фактор». Для обоснования выбора приоритетного направления управления интеллектуальной собственностью (УИВ) в статье предложено пять групп критериев, характеризующих степень приемлемости предложенного набора инструментов для конкретного состояния осуществления инновационно-инвестиционной политики и развития предприятия. Такими критериями выбраны кадровые, инновационно-технологические, финансово-экономические, маркетинговые и организационно-правовые. По указанным группам критериев рассчитаны количественные показатели, отражающие возможные выгоды и потери от выбора определенного направления УИВ, и определена относительная важность каждого из них. В результате исследования установлено, что наиболее рациональным направлением УИВ для ПАО «Завод «Южкабель» является формирование и использование объектов интеллектуальной собственности (ОИС) на предприятии.

Ключевые слова: направления управления интеллектуальной собственностью, объекты интеллектуальной собственности, факторы влияния, критерии оценки, выгоды/потери предприятия.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Чистякова Анастасия Вадимовна – преподаватель кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

UDC 65.01

Chystiakova A. V. Methodical Approach to Substantiation of the Priority Direction for Intellectual Property Management at the Machine-Building Enterprises

The article is aimed to elaborate a methodical approach to decision-making as to choice of priorities for management of intellectual property at the enterprise with a view to increasing its capitalization. In the elaboration, the analytic hierarchy process of T. Saati was used, which, relying on the qualitative indicators, allows to obtain a quantitative estimate of the possible alternatives to solve problems, taking into consideration the «human factor». To substantiate selection of the priority direction for intellectual property management (IPM), five groups of criteria has been proposed, characterizing the degree of acceptability of the proposed tools for the specific status of implementation of innovative-investment policy and development of enterprise. As such criteria were selected the staff-related, innovative-technological, financial-economic, marketing and organizational-legal. Quantitative figures reflecting possible gains and losses from the selection of a particular direction for IPM have been calculated by the specified groups of criteria, and the relative importance of each of them has been determined. The work's result has proved that the most rational direction for IPM in case of the PJSC «Zavod «Yuzhka-bel» will be creation and use of intellectual property items (IPI) at the enterprise.

Key words: directions for management of intellectual property, intellectual property items, influence factors, evaluation criteria, gains/losses of enterprise.

Pic.: 7. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Chystiakova Anastasiia V. – Lecturer of the Department of Public Administration, Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: achystiakova@yandex.ru

В умовах сьогодення, що характеризуються недостатньо стабільною економічною ситуацією, одним із першочергових завдань управління є обґрунтування, розроблення та впровадження таких управлінських рішень, які забезпечуватимуть дієве функціонування машинобудівних підприємств, яке, у першу чергу, необхідно спрямовувати на комплексне розв'язання економічних й організаційних проблем господарювання.

Аналіз наукової літератури з питань управління інтелектуальною власністю (УІВ) [1–3] і дослідження стану управління ІВ на машинобудівних підприємствах [4] свідчать про відсутність підходу до управління ІВ, з якого було б зрозуміло, яким чином необхідно використовувати інтелектуальні продукти підприємства задля забезпечення його конкурентних переваг та збільшення його капіталізації. Проблема вибору пріоритетних напрямів управління інтелектуальною власністю (ІВ) полягає в розв'язанні дилеми: що є більш вигідним для власника об'єкта інтелектуальної власності (ОІВ) – його використання у власному виробництві чи його продаж іншим суб'єктам господарювання з точки зору збільшення його капіталізації, або взагалі придбання прав на ОІВ та використання на підприємстві. Тому *мета* статті полягає в розробці методичного підходу до прийняття рішень щодо вибору пріоритетних напрямів управління ІВ на підприємстві для збільшення його капіталізації.

Складність вибору пов'язана з тим, що, як правило, підприємства мають неоднакові пріоритети в управлінні ІВ й можливості щодо забезпечення реалізації цього процесу. Так, аналіз стану управління ІВ на машинобудівних підприємствах продемонстрував досить низькі показники забезпечення управління ІВ підприємств [4]. Така ситуація свідчить про відсутність необхідних ресурсів для формування, використання та розповсюдження ОІВ.

Аналіз наукових підходів до прийняття управлінських рішень, які не базуються на безпосередньо чисельному вимірі, дає змогу стверджувати, що немає єдиної методики кількісного обґрунтування прийняття таких рішень. Найпоширенішими методами вирішення багатокритеріальних задач є методи теорії корисності, методи теорії нечітких множин, методи векторної стратифікації і метод аналізу ієрархій Сааті [5–8]. Розвиваючи підхід, представлений Т. Гусаковською [9], пропонується використовувати метод аналізу ієрархій Сааті, який, спираючись на якісні показники, дає змогу одержати кількісну оцінку можливих альтернатив розв'язання проблеми та враховувати при цьому «людський фактор» при підготовці прийняття рішення.

Детальне обґрунтування теоретико-прикладних аспектів управління інтелектуальною власністю та проведене дослідження його особливостей на машинобудівних підприємствах дозволяє визначити, що на вибір напрямку управління інтелектуальною власністю найбільшою мірою впливають такі фактори, як кадрові, інноваційно-технологічні, маркетингові, фінансово-економічні та організаційно-правові (рис. 1). Таким чином, вибір напрямку управління ІВ для підприємства здійснюється на основі порівняння альтернатив (а саме – формування та використання ОІВ на підприємстві, формування та

розповсюдження ОІВ або придбання прав на ОІВ та використання на підприємстві) за обраними групами критеріїв (кадровими, інноваційно-технологічними, маркетинговими, фінансово-економічними, організаційно-правовими), за якими проводиться аналіз відповідності можливостей та особливостей діяльності досліджуваного підприємства обраному напрямку управління ІВ і приймається остаточне рішення. Слід акцентувати увагу на тому, що прийняття рішення щодо вибору певного напрямку УІВ для підприємства є достатньо складним завданням, тому запропоновано оцінити вигоди та втрати представлених альтернатив. Отже, ієрархічна структура для прийняття рішення стосовно вибору напрямку управління ІВ за вигодами та втратами представлена на рис. 2 – рис. 3 відповідно.

Апробацію запропонованого методичного підходу було здійснено на машинобудівному підприємстві ПАТ «Завод «Південкабель» як на підприємстві-репрезентанті (за результатами методу центру тяжіння) групи із середнім рівнем забезпечення управління інтелектуальною власністю.

З використанням методу середньогометричної було складено матриці парних порівнянь альтернатив (напрямів управління ІВ) за обраними критеріями та визначено питому вагу всіх порівняльних альтернатив за вигодами та втратами.

У першу чергу, було визначено питому вагу важливості кожної групи критеріїв (рис. 4). Аналіз матриці свідчить про переважання таких груп критеріїв у виборі напрямку УІВ, як фінансово-економічні та організаційно-правові. Пов'язано це переважно з умовами забезпечення капіталізації підприємства.

В усіх отриманих матрицях парних порівнянь оцінки є погодженими, що свідчить про достовірність отриманих результатів та дозволяє використовувати їх для подальшої оцінки.

Остаточні оцінки альтернатив було розраховано перемноженням двох матриць: першої, складеної з упорядкованих оцінок альтернатив, і другої, що представляє собою вагові коефіцієнти цих оцінок. Матриці визначення пріоритету альтернатив за вигодами та втратами представлено на рис. 5 – рис. 6. Аналізуючи рис. 5 і рис. 6, необхідно акцентувати увагу на тому, що визначення пріоритету альтернатив відносно кадрових, інноваційно-технологічних та маркетингових вказують на переважання альтернативи A_3 , тобто придбання прав на ОІВ та їх використання на підприємстві. Пріоритет альтернатив відносно організаційно-правових факторів визначає переважання альтернативи A_1 , тобто формування та використання ОІВ, у свою чергу, пріоритет альтернатив відносно фінансово-економічних факторів вказує на переважання альтернативи A_2 (формування та розповсюдження ОІВ).

Підсумкові матриці визначення пріоритету альтернатив за вигодами та втратами представлено на рис. 7.

Результати визначення пріоритету альтернатив за вигодами свідчать про суттєве переважання альтернатив A_1 і A_3 над альтернативою A_2 , але, враховуючи отриманий вектор пріоритету альтернатив за втратами,

Напрями управління ІВ	Вигоди для підприємства	Втрати для підприємства	Критерії для оцінки вигід	Критерії для оцінки втрат	Фактори впливу
Формування та використання ОІВ на підприємстві	Забезпечення конкурентних переваг, завоювання певної ринкової ніші, створення нових ринків, покращення умов праці, грошові надходження від зниження собівартості, забезпечення доступу до банківських кредитів та інвестицій	Витрати на підтримання патенту в силі, неправомірне використання ОІВ іншими підприємствами (порушення патентних прав); витрати на захист прав інтелектуальної власності в суді	Наявність високопрофесійного персоналу; високий рівень розвитку персоналу	Відсутність високопрофесійного персоналу; низький рівень розвитку персоналу	Кадрові
Формування та розповсюдження ОІВ	Грошові надходження від продажу прав на ОІВ	Імовірність зниження інноваційного потенціалу	Забезпечення конкурентних переваг; підвищення інноваційного потенціалу	Послаблення конкурентних переваг; ймовірність зниження інноваційного потенціалу	Інноваційно-технологічні
Придбання прав на ОІВ та використання на підприємстві	Забезпечення конкурентних переваг, завоювання певної ринкової ніші, покращення умов праці, грошові надходження від зниження собівартості, короткий строк забезпечення конкурентоздатності продукції, скорочення власних витрат на НДДКР, ліквідація технічного відставання підприємства, можливість використання ІВ як об'єкта застави для забезпечення доступу до банківських кредитів та інвестицій	Витрати на придбання прав на ОІВ, витрати на підтримання патенту в силі, неправомірне використання ОІВ іншими підприємствами (порушення патентних прав); витрати на захист прав інтелектуальної власності в суді	Доходність реалізації напрямку УІВ (грошові надходження від продажу прав на ОІВ, скорочення власних витрат на НДДКР); швидкість окупності капіталовкладень, забезпечення доступу до банківських кредитів та інвестицій	Імовірність реалізації напрямку УІВ (витрати на підтримання патенту в силі, витрати на придбання прав на ОІВ, збільшення власних витрат на НДДКР, витрати на захист прав ІВ у суді), повільний темп окупності капіталовкладень, ймовірність відмови у доступі до банківських кредитів та інвестицій	Фінансово-економічні
			Покращення умов праці; швидкість реалізації напрямку УІВ; відсутність ризику неправомірного використання ОІВ іншими підприємствами	Імовірність погіршення умов праці; складність реалізації напрямку УІВ (складність оформлення документів); ризик неправомірного використання ОІВ іншими підприємствами	Організаційно-правові

Рис. 1. Аналіз та узагальнення критеріїв для оцінки вигід та втрат основних напрямів управління ІВ

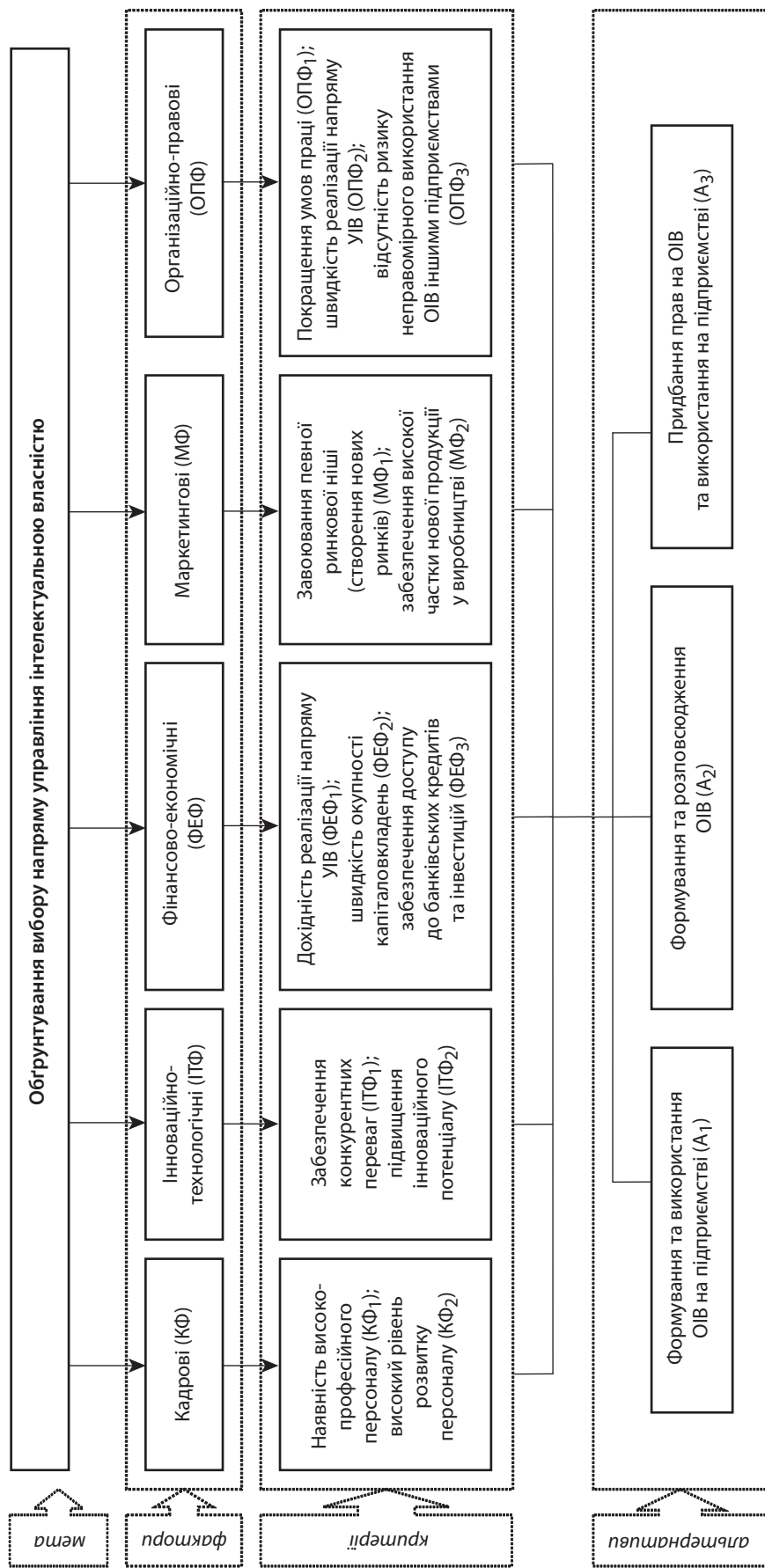

Рис. 2. Ієрархічна структура для прийняття рішення за вигодами

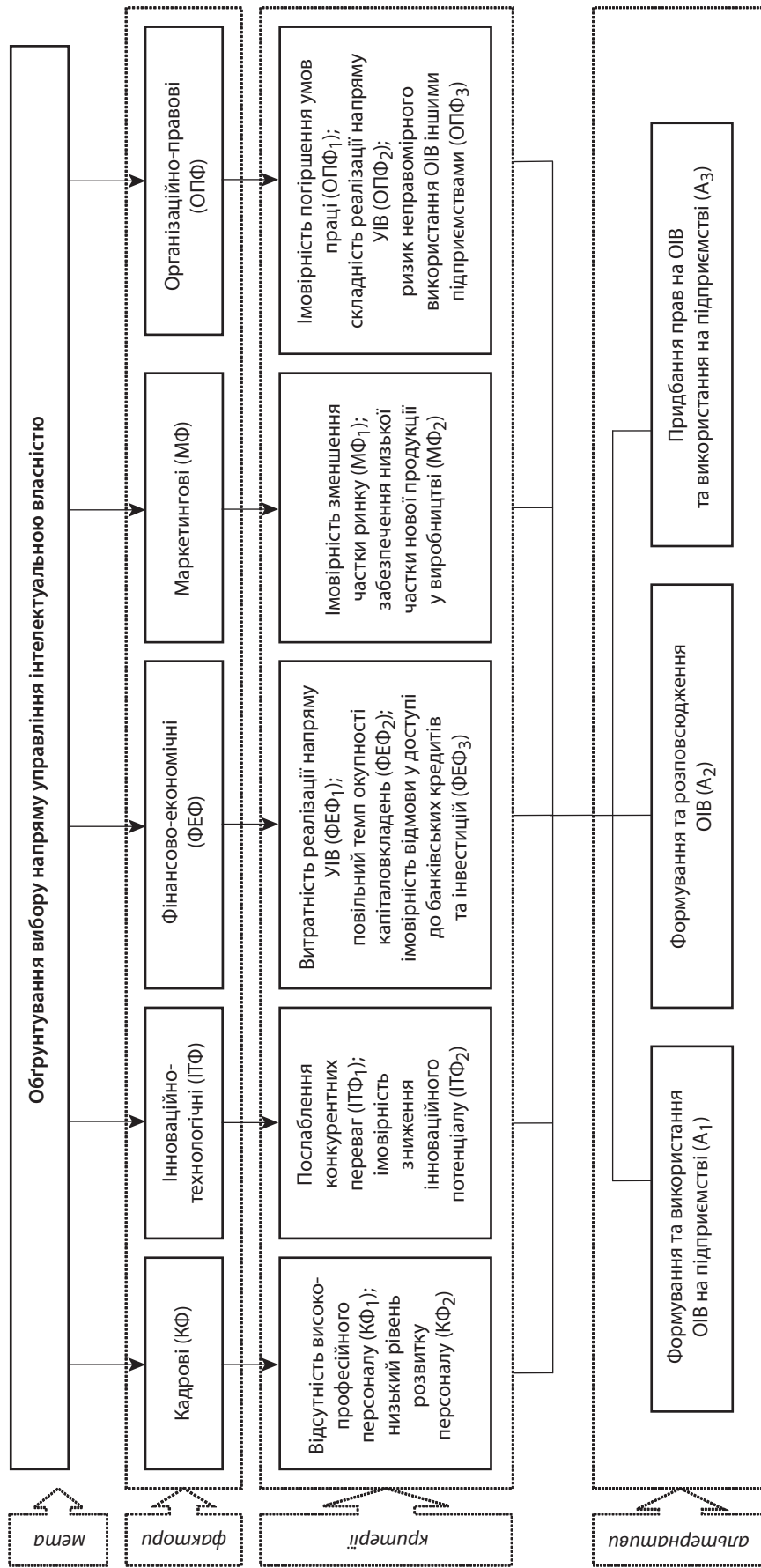

Рис. 3. Ієрархічна структура для прийняття рішення за втратами

Група критеріїв	Кадрові	Інноваційно-технологічні	Фінансово-економічні	Маркетингові	Організаційно-правові	Середньо-геометричне	W _i
Кадрові	1,000	3,000	0,500	2,000	0,333	1,000	0,165
Інноваційно-технологічні	0,333	1,000	0,333	3,000	0,500	0,699	0,115
Фінансово-економічні	2,000	3,000	1,000	5,000	2,000	2,268	0,375
Маркетингові	0,500	0,333	0,200	1,000	0,200	0,367	0,061
Організаційно-правові	3,000	2,000	0,500	5,000	1,000	1,719	0,284
Σ	6,833	9,333	2,533	16,000	4,033	6,053	1,000

$$\lambda_{\max} = 5,2716 \quad \text{ВП} = 0,061 \leq 0,1$$

$$\text{ІПф} = 0,0679 \quad \text{оцінка погоджена}$$

Рис. 4. Матриця парних порівнянь важливості груп критеріїв для ПАТ «Завод «Південкабель»

Визначення пріоритету альтернатив відносно кадрових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,683 & 0,717 \\ 0,200 & 0,195 \\ 0,117 & 0,088 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,667 \\ 0,333 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,695 \\ 0,198 \\ 0,107 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно фінансово-економічних факторів

$$\begin{bmatrix} 0,33 & 0,092 & 0,258 \\ 0,53 & 0,218 & 0,105 \\ 0,14 & 0,691 & 0,637 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,577 \\ 0,342 \\ 0,081 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,244 \\ 0,388 \\ 0,368 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно інноваційно-технологічних факторів

$$\begin{bmatrix} 0,48 & 0,481 \\ 0,11 & 0,114 \\ 0,41 & 0,405 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,750 \\ 0,250 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,481 \\ 0,114 \\ 0,405 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно маркетингових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,73 & 0,635 \\ 0,08 & 0,078 \\ 0,19 & 0,287 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,833 \\ 0,167 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,715 \\ 0,080 \\ 0,205 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно організаційно-правових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,48 & 0,072 & 0,637 \\ 0,11 & 0,279 & 0,258 \\ 0,41 & 0,649 & 0,105 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,279 \\ 0,649 \\ 0,072 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,227 \\ 0,231 \\ 0,542 \end{bmatrix}$$

Рис. 5. Матриці визначення пріоритету альтернатив за вигодами

Визначення пріоритету альтернатив відносно кадрових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,20 & 0,143 \\ 0,20 & 0,143 \\ 0,60 & 0,714 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,500 \\ 0,500 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,171 \\ 0,171 \\ 0,657 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно фінансово-економічних факторів

$$\begin{bmatrix} 0,60 & 0,731 & 0,200 \\ 0,29 & 0,188 & 0,600 \\ 0,10 & 0,081 & 0,200 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,637 \\ 0,258 \\ 0,105 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,595 \\ 0,297 \\ 0,109 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно інноваційно-технологічних факторів

$$\begin{bmatrix} 0,16 & 0,200 \\ 0,66 & 0,600 \\ 0,19 & 0,200 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,333 \\ 0,667 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,185 \\ 0,620 \\ 0,195 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно маркетингових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,10 & 0,179 \\ 0,64 & 0,709 \\ 0,26 & 0,113 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,667 \\ 0,333 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,129 \\ 0,661 \\ 0,210 \end{bmatrix}$$

Визначення пріоритету альтернатив відносно організаційно-правових факторів

$$\begin{bmatrix} 0,14 & 0,570 & 0,481 \\ 0,71 & 0,333 & 0,114 \\ 0,14 & 0,097 & 0,405 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,279 \\ 0,649 \\ 0,072 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,444 \\ 0,424 \\ 0,132 \end{bmatrix}$$

Рис. 6. Матриці визначення пріоритету альтернатив за втратами

За вигодами

$$\begin{bmatrix} 0,69 & 0,481 & 0,244 & 0,71468 & 0,22658 \\ 0,20 & 0,114 & 0,388 & 0,08046 & 0,23145 \\ 0,11 & 0,405 & 0,368 & 0,20486 & 0,54197 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,16522 \\ 0,11546 \\ 0,37470 \\ 0,06065 \\ 0,28397 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,369 \\ 0,262 \\ 0,369 \end{bmatrix} \begin{matrix} - A_3 \\ - A_2 \\ - A_1 \end{matrix}$$

За втратами

$$\begin{bmatrix} 0,17 & 0,185 & 0,595 & 0,12936 & 0,44412 \\ 0,17 & 0,620 & 0,297 & 0,66094 & 0,42365 \\ 0,66 & 0,195 & 0,109 & 0,2097 & 0,13223 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0,16522 \\ 0,11546 \\ 0,37470 \\ 0,06065 \\ 0,28397 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,407 \\ 0,371 \\ 0,222 \end{bmatrix} \begin{matrix} - A_3 \\ - A_2 \\ - A_1 \end{matrix}$$

Пояснення: A_1 – формування та використання ОІВ на підприємстві; A_2 – формування та розповсюдження ОІВ; A_3 – придбання прав на ОІВ та використання на підприємстві.

Рис. 7. Підсумкові матриці визначення пріоритету альтернатив для ПАТ «Завод «Південкабель»

необхідно зауважити на переважання альтернативи A_1 над іншими альтернативами. Це означає, що для ПАТ «Завод «Південкабель» найбільш доцільним і виправданим напрямом управління інтелектуальною власністю є формування та використання ОІВ на підприємстві. Цей висновок підтверджує розрахований коефіцієнт співвідношення вигід і втрат (табл. 1).

Таким чином, у процесі дослідження було розроблено методичний підхід до вибору напрямку управління інтелектуальною власністю з використанням методу аналізу ієрархій Сааті. Для обґрунтування вибору пріоритетного напрямку УІВ запропоновано п'ять груп критеріїв, що характеризують ступінь прийнятності запропонованого набору інструментів до конкретного стану здійснення інноваційно-інвестиційної політики та розвитку підприємства. Такими критеріями обрані кадрові, інноваційно-технологічні, фінансово-економічні, маркетингові та організаційно-правові. За вказаними групами критеріїв розраховані кількісні показники, що відображають можливі вигоди та втрати від вибору певного напрямку УІВ та визначена відносна важливість кожного з них. У результаті встановлено, що найбільш раціональним напрямом УІВ для ПАТ «Завод «Південкабель» є формування та використання ОІВ на підприємстві. Формування і використання об'єктів інтелектуальної власності як стратегічного ресурсу підвищення конкурентоспроможності підприємства дозволить зміцнити наявні та сприяти появі нових

конкурентних переваг і забезпечить підвищення його капіталізації в довгостроковій перспективі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К.: Вид. «Знання», 2008. – 687 с.
2. Цибульов П. М. Управління інтелектуальною власністю: монографія / П. М. Цибульов, В. П. Чеботарьов, В. Г. Зінов та ін. / За ред. П. М. Цибульова. – К.: «КІС». 2005. – 448 с.
3. Мухопад В. И. Интеллектуальная собственность в мировой экономике знаний: монография / В. И. Мухопад. – М.: Российский государственный институт интеллектуальной собственности; НИИ школьных технологий, 2009. – 256 с.

4. Гавкалова Н. Л. Особливості управління інтелектуальною власністю в умовах економіки знань: монографія / Н. Л. Гавкалова, А. В. Чистякова. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 192 с.

5. Боровиков В. П. Популярное введение в современный анализ данных в системе STATISTICA / В. П. Боровиков. – М.: Горячая линия – Телеком, 2013. – 288 с.

6. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навчальний посібник / Т. С. Клебанова, О. В. Мілов, С. В. Мілевський, С. О. Степурина, Г. С. Ястребова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 273 с.

7. Соловьев В. И. Введение в многомерный статистический анализ / В. И. Калинина, В. И. Соловьев. – М., 2003. – 66 с.

8. Уварова В. И. Использование метода анализа иерархий / В. И. Уварова, В. Г. Шуметов // Социологические исследования. – 2001. – № 3. – С. 104 – 109.

9. Гусаковська Т. О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. О. Гусаковська. – Харків, 2009. – 22 с.

Науковий керівник – Гавкалова Н. Л., доктор економічних наук, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Bazylevych, V. D., and Ilin, V. V. *Intelektualna vlasnist: kreatyvy metafizychnoho poshuku* [Intellectual Property: Creative metaphysical search]. Kyiv: Znannia, 2008.

Borovikov, V. P. *Populiarnoe vvedenie v sovremennyy analiz dannykh v sisteme STATISTICA* [A popular introduction to modern data analysis system STATISTICA]. Moscow: Goriachaia liniia - Telekom, 2013.

Таблиця 1

Розподіл альтернатив за співвідношенням вигід та втрат для ПАТ «Завод «Південкабель»

Альтернативи	Вектор пріоритету альтернатив за вигодами	Вектор пріоритету альтернатив за втратами	W	Ранг
Формування та використання ОІВ на підприємстві (A_1)	0,369	0,222	1,661	1
Формування та розповсюдження ОІВ (A_2)	0,262	0,371	0,705	3
Придбання прав на ОІВ та використання на підприємстві (A_3)	0,369	0,407	0,909	2

Havkalova, N. L., and Chystiakova, A. V. *Osoblyvosti upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu v umovakh ekonomiky znan* [Features of intellectual property in terms of the knowledge economy]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2013.

Husakovska, T. O. "Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu pidpryemstva" [Intellectual Property Management business]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2009.

Klebanova, T. S. et al. *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen i otsiniuvannia ryzykiv* [Justification business decisions and risk assessment]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2010.

Kalinina, V. N., and Solovev, V. I. *Vvedenie v mnogomernyy statisticheskiy analiz* [Introduction to Multivariate Statistical Analysis]. Moscow, 2003.

Mukhopad, V. I. *Intellektualnaia sobstvennost v mirovoy ekonomike znaniy* [The intellectual property in the global knowledge economy]. Moscow: Rossiyskiy gosudarstvennyy institut intellektualnoy sobstvennosti; NII shkolykh tekhnologiy, 2009.

Tsybulyov, P. M. et al. *Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu* [Intellectual Property Management]. Kyiv: KIS, 2005.

Uvarova, V. I., and Shumetov, V. G. "Ispolzovanie metoda analiza ierarkhiy" [The use of analytic hierarchy process]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, no. 3 (2001): 104-109.

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ГАЛУЗЕВОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

© 2015 ДЕНИСОВ К. В.

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

Денисов К. В. Оцінка показників фінансового стану металургійних підприємств України як передумова інноваційної галузевої промислової політики

Метою статті є здійснення ґрунтовного дослідження фінансового стану металургійних підприємств України в умовах необхідності розробки та реалізації інноваційної промислової політики з оновлення основних виробничих потужностей. Проаналізовано фінансово-економічні показники діяльності металургійних підприємств протягом 2011 – 2013 рр., виділено проблеми з власним капіталом і оборотними активами та джерела їх походження. Такими визначено зростання від'ємного фінансового результату до оподаткування, скорочення власного капіталу та обсягу доходу від реалізації. Останнє негативно вплинуло на стан соціально-трудова відносин на металургійних підприємствах через обмеження можливостей для зростання витрат на заробітну плату. Доведено, що нормативним показником фінансового стану відповідає лише показник поточної ліквідності, хоча він знижується через проблеми з оборотними активами. Обґрунтовано необхідність застосування промислової політики для вирішення існуючих проблем і подолання наявних диспропорцій. Запропоновано авторське визначення поняття «промислова політика», визначено її завдання з метою підвищення фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності та соціальної відповідальності металургійних підприємств.

Ключові слова: металургія, фінансовий стан, власний капітал, оборотні активи, промислова політика, модернізація, пріоритети, прибутковість.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 27.

Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

Денисов К. В. Оценка показателей финансового состояния металлургических предприятий Украины как предпосылка инновационной отраслевой промышленной политики

Целью статьи является исследование финансового состояния металлургических предприятий Украины в условиях необходимости разработки и реализации инновационной промышленной политики обновления основных производственных мощностей. Проанализированы финансово-экономические показатели деятельности металлургических предприятий за период 2011 – 2013 гг., на основании чего были выделены проблемы дефицита собственного капитала и оборотных средств, а также причины их возникновения. Такими являются увеличение показателя отрицательного финансового результата, сокращение собственного капитала и дохода от реализации продукции. Последнее негативно повлияло на состояние социально-трудовых отношений в отрасли из-за сокращения потенциала для увеличения заработной платы. Доказано, что лишь показатель текущей ликвидности отвечает нормативным значениям, хотя и он снижается из-за наличия проблем с оборотными активами. Аргументирована необходимость применения промышленной политики для разрешения имеющихся проблем и ликвидации диспропорций. Предложен авторский подход к понятию «промышленная политика», определены ее задачи с целью повышения финансовой устойчивости, платежеспособности, деловой активности и социальной ответственности металлургических предприятий.

Ключевые слова: металлургия, финансовое состояние, собственный капитал, оборотные активы, промышленная политика, модернизация, приоритеты, прибыльность.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 6. **Библ.:** 27.

Денисов Константин Викторович – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории, Запорожский национальный университет (ул. Жуковського, 66, Запорожье, 69600, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

UDC 658.15:669.013:005.591.6(477)

Denysov K. V. Evaluation of the Indicators of Financial Status of Ukrainian Iron and Steel Enterprises as Precondition for Innovative Sectoral Industrial Policy

The article is aimed to explore the financial state of the iron and steel enterprises of Ukraine in the context of need to develop and implement innovative industrial policy of updating the basic production facilities. The financial and economic performance indicators for iron and steel enterprises in the period of 2011-2013 have been analyzed and, based on the obtained results, the problems of shortage of both equity capital and current assets, as well as their causes have been allocated. These are the increase of the negative indicator of financial pretax result, the reduce in both equity capital and income from product sales. The latter had a negative impact on the status of social-labor relations in the sector because of reduced potential to increase the wages. It has been proven, that only the indicator of current liquidity meets the normative values, although it is declining as result of problems with negotiable assets. The necessity of applying industrial policy for resolution of problems as well as elimination of disparities has been reasoned. The author's approach to the concept of «industrial policy» has been proposed, its objectives with a view to improving the financial strength, solvency, business activity and social responsibility of iron and steel enterprises have been defined.

Key words: iron and steel, financial status, equity capital, current assets, industrial policy, modernization, priorities, profitability.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 27.

Denysov Kostyantyn V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of International Economics and Economic Theory, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: denisovkv@ukr.net

Havkalova, N. L., and Chystiakova, A. V. *Osoblyvosti upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu v umovakh ekonomiky znan* [Features of intellectual property in terms of the knowledge economy]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2013.

Husakovska, T. O. "Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu pidpryemstva" [Intellectual Property Management business]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2009.

Klebanova, T. S. et al. *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen i otsiniuvannia ryzykiv* [Justification business decisions and risk assessment]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2010.

Kalinina, V. N., and Solovev, V. I. *Vvedenie v mnogomernyy statisticheskiy analiz* [Introduction to Multivariate Statistical Analysis]. Moscow, 2003.

Mukhopad, V. I. *Intellektualnaia sobstvennost v mirovoy ekonomike znaniy* [The intellectual property in the global knowledge economy]. Moscow: Rossiyskiy gosudarstvennyy institut intellektualnoy sobstvennosti; NII shkolykh tekhnologiy, 2009.

Tsybulyov, P. M. et al. *Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu* [Intellectual Property Management]. Kyiv: KIS, 2005.

Uvarova, V. I., and Shumetov, V. G. "Ispolzovanie metoda analiza ierarkhiy" [The use of analytic hierarchy process]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, no. 3 (2001): 104-109.

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ГАЛУЗЕВОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

© 2015 ДЕНИСОВ К. В.

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

Денисов К. В. Оцінка показників фінансового стану металургійних підприємств України як передумова інноваційної галузевої промислової політики

Метою статті є здійснення ґрунтовного дослідження фінансового стану металургійних підприємств України в умовах необхідності розробки та реалізації інноваційної промислової політики з оновлення основних виробничих потужностей. Проаналізовано фінансово-економічні показники діяльності металургійних підприємств протягом 2011 – 2013 рр., виділено проблеми з власним капіталом і оборотними активами та джерела їх походження. Такими визначено зростання від'ємного фінансового результату до оподаткування, скорочення власного капіталу та обсягу доходу від реалізації. Останнє негативно вплинуло на стан соціально-трудова відносин на металургійних підприємствах через обмеження можливостей для зростання витрат на заробітну плату. Доведено, що нормативним показником фінансового стану відповідає лише показник поточної ліквідності, хоча він знижується через проблеми з оборотними активами. Обґрунтовано необхідність застосування промислової політики для вирішення існуючих проблем і подолання наявних диспропорцій. Запропоновано авторське визначення поняття «промислова політика», визначено її завдання з метою підвищення фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності та соціальної відповідальності металургійних підприємств.

Ключові слова: металургія, фінансовий стан, власний капітал, оборотні активи, промислова політика, модернізація, пріоритети, прибутковість.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 27.

Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

УДК 658.15:669.013:005.591.6(477)

Денисов К. В. Оценка показателей финансового состояния металлургических предприятий Украины как предпосылка инновационной отраслевой промышленной политики

Целью статьи является исследование финансового состояния металлургических предприятий Украины в условиях необходимости разработки и реализации инновационной промышленной политики обновления основных производственных мощностей. Проанализированы финансово-экономические показатели деятельности металлургических предприятий за период 2011 – 2013 гг., на основании чего были выделены проблемы дефицита собственного капитала и оборотных средств, а также причины их возникновения. Такими являются увеличение показателя отрицательного финансового результата, сокращение собственного капитала и дохода от реализации продукции. Последнее негативно повлияло на состояние социально-трудовых отношений в отрасли из-за сокращения потенциала для увеличения заработной платы. Доказано, что лишь показатель текущей ликвидности отвечает нормативным значениям, хотя и он снижается из-за наличия проблем с оборотными активами. Аргументирована необходимость применения промышленной политики для разрешения имеющихся проблем и ликвидации диспропорций. Предложен авторский подход к понятию «промышленная политика», определены ее задачи с целью повышения финансовой устойчивости, платежеспособности, деловой активности и социальной ответственности металлургических предприятий.

Ключевые слова: металлургия, финансовое состояние, собственный капитал, оборотные активы, промышленная политика, модернизация, приоритеты, прибыльность.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 6. **Библ.:** 27.

Денисов Константин Викторович – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории, Запорожский национальный университет (ул. Жуковського, 66, Запорожье, 69600, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

UDC 658.15:669.013:005.591.6(477)

Denysov K. V. Evaluation of the Indicators of Financial Status of Ukrainian Iron and Steel Enterprises as Precondition for Innovative Sectoral Industrial Policy

The article is aimed to explore the financial state of the iron and steel enterprises of Ukraine in the context of need to develop and implement innovative industrial policy of updating the basic production facilities. The financial and economic performance indicators for iron and steel enterprises in the period of 2011-2013 have been analyzed and, based on the obtained results, the problems of shortage of both equity capital and current assets, as well as their causes have been allocated. These are the increase of the negative indicator of financial pretax result, the reduce in both equity capital and income from product sales. The latter had a negative impact on the status of social-labor relations in the sector because of reduced potential to increase the wages. It has been proven, that only the indicator of current liquidity meets the normative values, although it is declining as result of problems with negotiable assets. The necessity of applying industrial policy for resolution of problems as well as elimination of disparities has been reasoned. The author's approach to the concept of «industrial policy» has been proposed, its objectives with a view to improving the financial strength, solvency, business activity and social responsibility of iron and steel enterprises have been defined.

Key words: iron and steel, financial status, equity capital, current assets, industrial policy, modernization, priorities, profitability.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 27.

Denysov Kostyantyn V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of International Economics and Economic Theory, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: denisovkv@ukr.net

У нинішніх умовах вчергове постало питання необхідності реалізації масштабних структурних реформ у промисловому секторі України. Відсутність останніх ставить під загрозу подальшу конкурентоспроможність національної економіки не лише на зовнішньому, але і на внутрішньому ринках. Передувати реформам має ретельний аналіз існуючих проблем, що дозволить визначити джерело їх походження та спростити пошук шляхів вирішення. Одним із етапів такого аналізу є оцінка фінансового стану промислових підприємств і дослідження його динаміки.

Методики оцінки фінансового стану підприємств розглядали Непочатенко О. О., Поддєрьогін А. М., Данилов О. Д., кол. авторів під ред. Даниленка А. І., Островська О. А., Цал-Цалко Ю. С., Сметанюк О. А., Приймак С. В., Верланов О. Ю., Головка І. В., Рузакова О. В., Фартушний І. Д., Зигрій О. В., Захарова Н. Ю., Музиченко А. О. [1–16].

Аналіз робіт указаних авторів засвідчив відсутність актуальних оцінок фінансового стану підприємств металургійної галузі України, що й обумовило вибір даної теми дослідження.

Мета статті – проведення оцінки фінансового стану металургійних підприємств України, виділення основних проблем і причин їх утворення.

Для поданого нижче дослідження використовуємо методику, що наведена Шаблистою Л. М. у роботі [4, с. 117–118] (табл. 1).

На підставі цієї методики та за допомогою даних державної статистики проведемо оцінку фінансового стану металургійних підприємств України за 2011–2013 рр. Це дозволить вирішити такі завдання:

- ✦ визначити відповідність фінансових показників встановленим нормативам;
- ✦ відслідкувати динаміку зміни фінансового стану металургійних підприємств в цілому та окремих показників за період 2011–2013 рр.

З аналізу даних табл. 2 можна побачити, що зміна фінансово-економічних показників діяльності металургійних підприємств не має чіткої визначеної динаміки. За більшістю показників (6 із 10) зафіксовано висхідну

динаміку, однак це не є свідченням тривалого поліпшення стану галузі.

Фінансовий результат до оподаткування у 2013 р. порівняно з 2011 р. знизився у 4,7 разу. Сума чистого збитку за аналогічний період зросла у 2,2 разу. Причиною тому є тривале падіння обсягів виробництва (індексу фізичного випуску) внаслідок скорочення зовнішнього попиту, залежність галузі від якого є критичною. Вагомою причиною слід вважати збільшення витрат на сировину (через її подорожчання на світових і національному ринках) і оплату послуг з вантажних перевезень.

З меншення показника оборотних активів (–11,5%) головним чином пояснюється скороченням поточних фінансових інвестицій на 813,0 млн грн. Найбільшого падіння зазнав показник доходу від реалізації (–22,1%), причиною чому є падіння цін на продукцію, скорочення зовнішнього попиту, а за ним і обсягів виробництва. В абсолютних показниках скорочення доходу від реалізації протягом аналізованого періоду складало 65,03 млрд грн. Ця сума перевищує загальні витрати підприємств на заробітну плату та відрахування на соціальні заходи (62,0 млрд грн) протягом 2011–2013 рр. [19, с. 111]. Іншими словами, через падіння обсягів реалізації продукції металурги недоотримали свою кількарічну заробітну плату. Соціальні наслідки такої ситуації з доходами працівників галузі потребують більш обґрунтованого дослідження та оцінки в подальших роботах науково-експертного товариства.

Визначимо рентабельність капіталу та динаміку зміни її значень за аналізований період.

$$PK_{2011} = \frac{-2573,1}{75623,4} = -0,034 < 0,2;$$

$$PK_{2012} = \frac{-15954,1}{86623,8} = -0,18 < 0,2;$$

$$PK_{2013} = \frac{-12081,5}{72828,6} = -0,166 < 0,2.$$

Розрахований показник *PK* не відповідає існуючим нормативам. Результати розрахунків демонструють

Таблиця 1

Оціночні показники фінансового стану підприємств

Показник	Методика розрахунку	Оцінка показника	
		За нормативом	За динамікою
1. Рентабельність власного капіталу	PK = фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування / власний капітал	0,2	+/-
2. Коефіцієнт поточної ліквідності	$Kл$ = оборотні активи – витрати майбутніх періодів / поточні зобов'язання	> 0,1	+/-
3. Коефіцієнт автономії (концентрації власного капіталу)	$Kа$ = власний капітал / баланс	> 0,5	+/-
4. Коефіцієнт забезпечення власним капіталом	$Вк$ = власний капітал – необоротні активи / оборотні активи	> 0,1	+/-
5. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$Kм$ = оборотні активи – поточні зобов'язання / власний капітал	> 0,5	+/-
6. Коефіцієнт інтенсивності обороту капіталу	$Kо$ = чистий дохід (виручка від реалізації) / активи балансу	≥ 2,5	+/-

Окремі фінансово-економічні показники діяльності металургійних підприємств України (млн грн)

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р./2011 р., %
Фінансовий результат до оподаткування	-2573,1	-15954,1	-12081,5	469,5
Власний капітал	75623,4	86623,8	72828,6	96,3
Чистий прибуток (збиток)	-6040,4	-16379,7	-13022,3	215,6
Оборотні активи	134754,4	127791,4	119200,1	88,5
Необоротні активи	104103,8	133230,8	130896,5	125,7
Витрати майбутніх періодів	1134,8	888,2	1219,2	107,4
Поточні зобов'язання	115280,6	108169,3	122768,2	106,5
Доход від реалізації	294304,7	252233,2	229272,2	77,9
Активи балансу	239839,6	262071,4	250187,6	104,3
Баланс	239839,6	262071,4	250187,6	104,3

Джерело: складено та розраховано автором за [17 – 19].

суттєве погіршення показника рентабельності власного капіталу металургійних підприємств протягом періоду 2011 – 2013 рр. Основною причиною тому слід вважати зростання від'ємного показника фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування – у 4,7 разу. Крім того, актуальною залишається проблема пошуку та забезпечення додаткових джерел збільшення власного капіталу на підприємствах, що зрештою неодмінно позитивно позначиться на їхньому фінансовому становищі.

Розрахуємо коефіцієнт поточної ліквідності:

$$KL_{2011} = \frac{134754,4 - 1134,8}{115280,6} = \frac{133619,6}{115280,6} = 1,16 > 0,1;$$

$$KL_{2012} = \frac{127791,4 - 888,2}{108169,3} = \frac{126903,2}{108169,3} = 1,17 > 0,1;$$

$$KL_{2013} = \frac{119200,1 - 1219,2}{122768,2} = \frac{117980,9}{122768,2} = 0,96 > 0,1.$$

Показник *KL* відповідає існуючим нормативам, до того ж суттєво перевищуючи їх. Розрахунки свідчать, що найкращий показник зафіксовано у 2012 р., найнижчий – у 2013 р. Протягом аналізованого періоду показник поточної ліквідності знизився на 17,2%. Головною причиною тому є скорочення обсягу оборотних активів на 15,5 млрд грн, що свідчить про зростання проблеми забезпеченості підприємств ліквідними активами для здійснення господарської діяльності. Вимивання оборотних активів пов'язано із затримкою своєчасного відшкодування ПДВ, а також практикою авансової сплати податків, зокрема податку на прибуток.

Розрахуємо коефіцієнт автономії (концентрації власного капіталу):

$$KA_{2011} = \frac{75623,4}{239839,6} = 0,32 < 0,5;$$

$$KA_{2012} = \frac{86623,8}{262071,4} = 0,33 < 0,5;$$

$$KA_{2013} = \frac{78828,6}{250187,6} = 0,31 < 0,5.$$

Дані розрахунків показують, що коефіцієнт автономії металургійних підприємств не відповідає норма-

тивним значенням. За аналізований період відбулося його зміщення до найнижчого рівня (0,31), що свідчить про суттєве обмеження можливостей підприємств вирішувати фінансові питання за рахунок власного капіталу, обсяг якого зменшився на 2,8 млрд грн. У даному випадку актуальними є ті ж проблеми, що і для показника *PK* – рентабельності капіталу.

Визначимо коефіцієнт забезпечення власним капіталом:

$$BK_{2011} = \frac{75623,4 - 104103,8}{134754,4} =$$

$$= \frac{-28480,4}{134754,4} = -0,21 < 0,1;$$

$$BK_{2012} = \frac{86623,8 - 133230,8}{127791,4} =$$

$$= \frac{-46607,0}{127791,4} = -0,36 < 0,1;$$

$$BK_{2013} = \frac{72828,6 - 130896,5}{119200,1} =$$

$$= \frac{-58040,9}{119200,1} = -0,47 < 0,1.$$

Негативна динаміка зміни показника забезпечення власним капіталом складає 223%, що є свідченням критичного зниження фінансової стійкості металургійних підприємств. Якщо негативна динаміка за показниками *PK* і *KA* формувалася внаслідок скорочення власного капіталу, то у випадку з коефіцієнтом *BK* найбільший «внесок» зробили необоротні та оборотні активи. Головним чином це стосується необоротних активів, вартість яких суттєво зросла після проведення попередньої переоцінки та індексації. Негативно вплинувши на коефіцієнт забезпечення власним капіталом, переоцінка та індексація необоротних активів спотворили реальну картину щодо стану основних засобів в економіці України. Зупинимось на цьому детальніше.

Ступінь зносу основних фондів (*OF*) у промисловості за підсумками 2011 р. склав 56,8% (по металургії – 63,3%). Після індексації (переоцінки) у 2013 р. маємо

такі результати: знос OF у промисловості – 56,9%, окремо по металургії – 44,7% [20, 21]. Складається враження, що вітчизняна металургія зробила інтенсивний крок у бік інноваційного розвитку, але тут виникає два слушні зауваження. Капітальні інвестиції в металургію зросли протягом аналізованого періоду на 20,1%; технічно галузь залишилася найбільш відсталою у світі (частка мартенівського виробництва – 20%) [22–24]. Причини та негативні наслідки уповільнення інноваційного розвитку промисловості через регулярну індексацію та переоцінку основних фондів обґрунтовані Парнюком В. О. у роботі [5, с. 176–196].

Розрахуємо коефіцієнт маневреності власного капіталу:

$$KM_{2011} = \frac{134754,4 - 115280,6}{75623,4} = \frac{19473,8}{75623,4} = 0,26 < 0,5;$$

$$KM_{2012} = \frac{127791,4 - 108169,3}{86623,8} = \frac{19622,1}{86623,8} = 0,23 < 0,5;$$

$$KM_{2013} = \frac{119200,1 - 122768,2}{72828,6} = \frac{-3568,1}{72828,6} = -0,05 < 0,5.$$

Коефіцієнт маневреності власного капіталу металургійних підприємств протягом 2011–2012 рр. був удвічі меншим за нормативний, а за підсумками 2013 р. – впав нижче нуля. Наслідком тому є критичне обмеження вільного власного капіталу на підприємствах, а також звуження можливостей реагування на погіршення фінансового стану. Головною причиною незадовільного стану маневреності власного капіталу металургійних підприємств є зростання поточних зобов'язань (на 6,5%, або 7,5 млрд грн) за одночасного скорочення оборотних активів (на 11,5%, або 15,6 млрд грн) і власного капіталу (на 3,7%, або 2,8 млрд грн). Зростання поточних зобов'язань викликано, серед іншого, збільшення кредиторської заборгованості та вартості залучених короткострокових банківських кредитів. Останні неодноразово залучалися підприємствами для вирішення проблем із ліквідністю внаслідок обмеженості оборотного капіталу.

Останнім розрахуємо коефіцієнт інтенсивності обороту капіталу, щоб визначити ступінь ефективності управління активами на металургійних підприємствах:

$$KO_{2011} = \frac{294304,7}{239839,6} = 1,23 \leq 2,5;$$

$$KO_{2012} = \frac{252233,2}{262071,4} = 0,96 \leq 2,5;$$

$$KO_{2013} = \frac{229272,2}{250187,6} = 0,92 \leq 2,5.$$

Розрахунки показують, що коефіцієнт інтенсивності обороту капіталу протягом аналізованого періоду мав стійку тенденцію до зменшення. Найкращий показник 2011 р. був меншим за нормативний у 2,03 разу. Головною причиною слід вважати зниження обсягів реалізованої продукції (на 22,1%, або 62,03 млрд грн), крім того, у балансі суттєво зросли поточні зобов'язання та забезпечення (+7,5 млрд грн).

Провівши відповідні розрахунки, представимо їх результати в графічному вигляді (*рис. 1*) для визначення оптимальних показників та загальної динаміки фінансового стану металургійних підприємств України протягом 2011–2013 рр.

Серед усіх проаналізованих нами показників лише коефіцієнт поточної ліквідності відповідає нормативним значенням, хоча його динаміка мала від'ємний нахил протягом 2011–2013 рр. Наближеним до нормативного є коефіцієнт автономії капіталу, але його динаміка є аналогічною до коефіцієнту поточної ліквідності. Найгірша ситуація спостерігається з рентабельністю власного капіталу (зниження у 4,9 разу) та коефіцієнтом його забезпеченості (зниження у 2,2 разу). Послаблюється спроможність металургійних підприємств ефективно управляти власними активами – збільшується розрив між нормативним і реальним значенням коефіцієнту інтенсивності обороту капіталу.

Маємо можливість зробити такі проміжні висновки з проведеного нами дослідження. Погіршення фінансового стану металургійних підприємств протягом 2011–2013 рр. відбувалося за усіма обраними в дослідженні показниками. Причиною тому виступали:

- ✦ зростання від'ємного фінансового результату галузі до оподаткування та чистого збитку;
- ✦ зменшення величини власного капіталу та оборотних активів, обсягу виручки від реалізації;
- ✦ зростання вартості необоротних активів внаслідок їх переоцінки та індексації, що певним чином спотворює реальну картину стану основних фондів у галузі;
- ✦ вимивання оборотних коштів внаслідок недосконалої податкової політики;
- ✦ збільшення поточних зобов'язань внаслідок зростання кредиторської заборгованості та обсягу залучених короткострокових кредитів від банків.

Вирішення позначених проблем вимагає розробки та реалізації комплексних і секторальних заходів, які матимуть своїм наслідком поліпшення фінансового стану металургійних підприємств. Можна із упевненістю сказати, що відповідні комплексні та секторальні заходи мають розроблятися та реалізовуватися в рамках промислової політики, яка враховуватиме особливості фінансово-господарської діяльності в галузі.

Під *промисловою політикою* ми розуміємо комплекс заходів економічної політики держави, який враховує стратегічні орієнтири інноваційного розвитку на засадах ефективного використання податкового та тарифного інструментарію активізації структурних зрушень,

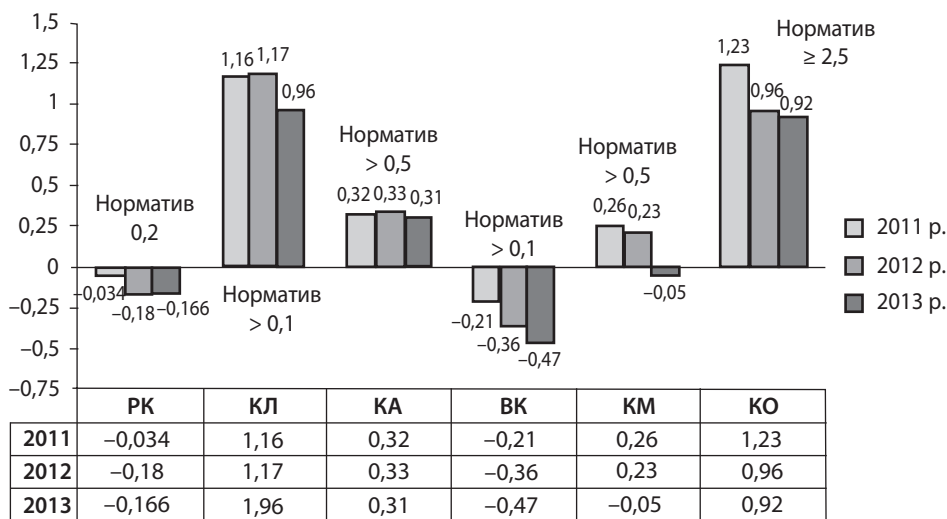

Рис. 1. Показники фінансового стану металургійних підприємств України

Джерело: розраховано автором.

що дозволяє забезпечити новий рівень участі країни в міжнародному поділі праці [24]. Для вирішення фінансових проблем металургійних підприємств промислова політика має виконати такі завдання:

- 1) створення умов для прискореної техніко-технологічної модернізації та всебічного застосування інновацій;
- 2) визначення пріоритетів для ефективного розподілу наявних фінансових ресурсів;
- 3) перетворення амортизаційних відрахувань на дієве джерело фінансування процесів комплексного оновлення чи нагромадження основного капіталу;
- 4) податкове стимулювання інвестицій в НТП із обов'язковою передачею його результатів на виробництво;
- 5) збільшення власних обігових коштів на промислових підприємствах для заміщення ними короткострокових банківських кредитів.

Для вирішення першого та другого (частково) завдань нами було обґрунтовано доцільність використання державою кредиторської заборгованості з ПДВ для покриття витрат підприємств під час реалізації інноваційних проектів [25]. Такий підхід дозволяє ефективно розподілити наявні ресурси (заборгованість із ПДВ) для забезпечення структурних зрушень у галузі в напрямку переходу до застосування маловідходних і енергозберігаючих технологій та обладнання. Це знизить собівартість продукції, що позитивно впливатиме на фінансовий результат галузі до оподаткування та сприятиме підвищенню її прибутковості.

Підвищення прибутковості створює умови для нарощування підприємствами власного капіталу, обмеженість в якому негативно вплинула на ряд показників, що були попередньо нами розраховані. Потенційно можливим також є збільшення ресурсної бази обігових коштів, що підвищить фінансову самостійність та стійкість підприємств (п'яте завдання). Нова промислова політика має забезпечити умови для спрямування прибутків на капітальні вкладення щодо оновлення існуючих і придбання нових основних фондів. Частина прибутку

обов'язково має спрямовуватися на створення нових видів продукції з глибокою переробкою та високою доданою вартістю. Це справлятиме позитивний ефект на загальний фінансовий стан металургійних підприємств. За підсумками 2013 р. додана вартість за витратами виробництва в галузі скоротилася на 4,3 млрд грн, або 13,1%. Для порівняння – аналогічний показник загалом по промисловості скоротився на 7,6% – майже удвічі менше [19, с. 215–217].

Мова йде про пільгове оподаткування тої частини прибутку, що спрямовується для цілей інноваційного розвитку. При цьому слід врахувати попередній негативний досвід пільгового оподаткування прибутку, що мав місце протягом 1999–2002 рр. згідно із Законом України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» та «Про подальший розвиток гірничо-металургійного комплексу» [26, 27]. Надані пільги, попри цільовий характер призначення для модернізації виробництва, були використані підприємствами для поповнення обігових коштів і зниження експортних цін. Результатом стало відкриття більше 30-ти антидемпінгових розслідувань на світових ринках, оскільки звільнення від сплати податків розцінюється СОТ як заборонена експортна субсидія [25].

Сьогодні, аналогічно до податкових пільг, нецільовий характер використання мають амортизаційні відрахування. Вони також використовуються підприємствами для поповнення обігових коштів з метою фінансування поточної діяльності та виконання зобов'язань. Загалом по економіці частка амортизаційних відрахувань у загальному обсязі фінансування капітальних інвестицій скоротилася протягом 2011–2013 рр. на 1% (з 17,2% до 16,2%) [22, 23]. В Україні законодавчо не врегульовано питання прискореної амортизації, відсутні умови для застосування поширених в усьому світі специфічних премій, кредитів і знижок. Ці питання потребують оперативного вирішення з огляду на необхідність прискореного переходу національної економіки до нового технологіч-

ного укладу та кардинального скорочення споживання матеріальних ресурсів, передусім енергетичних.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка фінансового стану металургійних підприємств України за 2011–2013 рр. засвідчила невідповідність його показників нормативним значенням. Виключенням став лише коефіцієнт ліквідності, але і його значення зазнало змін у бік зниження. Найбільше відхилення встановлено за рентабельністю власного капіталу та коефіцієнта забезпеченості власним капіталом. Дослідження показало, що обмеженість підприємств саме у власному капіталі відіграло провідну роль у погіршенні загального фінансового стану металургійних підприємств. У свою чергу, проблеми з власним капіталом є наслідком дії трьох чинників, що були виявлені під час оцінки фінансового стану галузевих підприємств: скорочення доходу від реалізації продукції, збільшення від'ємного фінансового результату до оподаткування та чистого збитку.

Проблема фінансового стану металургійних підприємств України має комплексний характер, а відтак потребує відповідного – комплексного рішення. Ним має стати промислова політика, яка охоплює широке коло питань, пов'язаних із фінансово-господарською діяльністю галузевих підприємств. Промислова політика має першочергово вирішити питання енерго- та ресурсозбереження виробничого процесу, що дасть можливість для зниження собівартості готової продукції. Це позитивно впливатиме на фінансовий результат до оподаткування та рівень прибутковості підприємств. Відтак сформулюються передумови для нарощування власного капіталу та збільшення оборотних коштів, що позитивно вплине на решту показників фінансового стану металургійних підприємств. У процесі реалізації галузевої промислової політики обов'язково слід враховувати недоліки, пов'язані з її попереднім етапом періоду 1999–2002 років. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Непочатенко О. О.** Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. О. Непочатенко – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 328 с.
2. **Фінанси підприємств** : підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 460 с.
3. **Данілов О. Д.** Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 256 с.
4. **Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку** : в 3 т. (Т. 3: Фінанси підприємств: тенденції, стан і проблеми управління) / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008.
5. **Державна політика стабілізації фінансів підприємств** : монографія / [А. І. Даниленко, В. В. Зимовець, О. М. Кошик та ін.]; За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 452 с.
6. **Островська О. А.** Оцінка фінансового стану підприємств та шляхи її удосконалення (на прикладі підприємств будівельних матеріалів) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. А. Островська. – Київ, 2004. – 26 с.

7. **Цал-Цалко Ю. С.** Методологія статистичного аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.03.01 «Статистика» / Ю. С. Цал-Цалко. – Київ, 2005. – 36 с.

8. **Сметанюк О. А.** Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління» / О. А. Сметанюк. – Хмельницький, 2006. – 22 с.

9. **Приймак С. В.** Діагностика фінансового стану підприємства в системі контролінгу : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / С. В. Приймак – Київ, 2007. – 23 с.

10. **Верланов О. Ю.** Оцінка фінансового стану підприємств із виробництва машин і устаткування: питання методології та методики : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / О. Ю. Верланов. – Одеса, 2008. – 23 с.

11. **Головко І. В.** Економічний аналіз фінансового стану підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / І. В. Головко. – Київ, 2009. – 23 с.

12. **Рузакова О. В.** Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / О. В. Рузакова. – Київ, 2009. – 25 с.

13. **Фартушний І. Д.** Порівняння моделей оцінювання фінансового стану підприємств / І. Д. Фартушний, Ю. О. Колбасюк // Економічний вісник НТУУ КПІ. – 2014. – № 11. – С. 577 – 581.

14. **Зигрій О. В.** Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі звітності: розрахунковий підхід / О. В. Зигрій // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3. – С. 243 – 249.

15. **Захарова Н. Ю.** Методичні підходи щодо оцінки фінансового стану підприємства / Н. Ю. Захарова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки). – 2013. – № 2 (3). – С. 128 – 133.

16. **Музиченко А. О.** До методики рейтингової оцінки фінансового стану підприємства / А. О. Музиченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181 (5). – С. 235 – 241.

17. **Діяльність суб'єктів господарювання – 2011** : статистичний збірник / За ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики, 2012. – 445 с.

18. **Діяльність суб'єктів господарювання – 2012** : статистичний збірник / За ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики, 2013. – 812 с.

19. **Діяльність суб'єктів господарювання – 2013** : статистичний збірник / За ред. М. С. Кузнєцова. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 475 с.

20. **Баланс основних засобів України за 2011 рік** / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

21. **Баланс основних засобів України за 2013 рік** / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

22. **Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік** / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

23. **Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік** / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

24. **World Steelin Figures 2014** / World Steel Association [Electronic resource]. – Mode of access : <http://worldsteel.org>

25. **Денисов К. В.** Промислова політика в системі структурних перетворень у чорній металургії України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / К. В. Денисов ; ДВНЗ «КрНУ». – Кривий Ріг, 2014. – 24 с.

26. Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України : Закон України № 934-XIV від 14.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – С. 338.

27. Про подальший розвиток гірничо-металургійного комплексу : Закон України № 2975-III від 17 січня 2002р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – С. 122.

REFERENCES

"Balans osnovnykh zasobiv Ukrainy za 2011 rik" [The balance of fixed assets Ukraine in 2011]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Balans osnovnykh zasobiv Ukrainy za 2013 rik" [The balance of fixed assets Ukraine for 2013]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Danilov, O. D., and Paienko, T. V. *Finansy pidpriemstv u zapytanniakh i vidpovidiakh* [Finance companies in questions and answers]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2011.

Danylenko, A. I. et al. *Derzhavna polityka stabilizatsii finansiv pidpriemstv* [State policy of stabilization finance companies]. Kyiv, 2011.

Diialnist subiektiv hospodariuvannia – 2011 [The activity of business entities - 2011]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2012.

Diialnist subiektiv hospodariuvannia – 2012 [The activity of business entities - 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2013.

Diialnist subiektiv hospodariuvannia – 2013 [The activity of business entities - 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2014.

Denysov, K. V. "Promyslova polityka v systemi strukturnykh peretvoren u chornii metalurhii Ukrainy" [Industrial policy in the system of structural change in the steel industry of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2014.

Fartushnyi, I. D., and Kolbasiuk, Yu. O. "Porivniannia modelei otsiniuvannia finansovoho stanu pidpriemstv" [Comparing the models of evaluation of the financial situation of enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU KPI*, no. 11 (2014): 577-581.

Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku [Financial and monetary levers of economic development]. Kyiv: Feniks, 2008.

Finansy pidpriemstv [Finance companies]. Kyiv: KNEU, 2001.

Holovko, I. V. "Ekonomichnyi analiz finansovoho stanu pidpriemstva" [Economic analysis of financial condition]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2009.

"Kapitalni investytsii v Ukraini za 2011 rik" [Capital investment in Ukraine in 2011]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Kapitalni investytsii v Ukraini za 2013 rik" [Capital investment in Ukraine in 2013]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (1999).

[Legal Act of Ukraine] (2002).

Muzychenko, A. O. "Do metodyky reitynhovoї otsinky finansovoho stanu pidpriemstva" [Methodologies to assess the financial condition of the company]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya "Ekonomika, aharnyi menedzhment, biznes"*, no. 181 (5) (2013): 235-241.

Nepochatenko, O. O. *Finansy pidpriemstv* [Finance companies]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2011.

Ostrovska, O. A. "Otsinka finansovoho stanu pidpriemstv ta shliakhy ii udoskonalennia (na prykladi pidpriemstv budivelnnykh materialiv)" [Evaluation of the financial situation of enterprises and ways of improvement (for example, building materials enterprises)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.04.01*, 2004.

Pryimak, S. V. "Diahnostyka finansovoho stanu pidpriemstva v systemi kontrolinhu" [Diagnosis financial situation of the

company controlling the system]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.08*, 2007.

Ruzakova, O. V. "Matematychni modeli ta metody otsiniuvannia finansovoho stanu pidpriemstv" [Mathematical models and methods for evaluating the financial condition of enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.11*, 2009.

Smetaniuk, O. A. "Diahnostyka finansovoho stanu pidpriemstva v systemi antykrizovoho upravlinnia" [Diagnosis financial situation of the company in the system of crisis management]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2006.

Tsal-Tsalko, Yu. S. "Metodolohiia statystychnoho analizu finansovoho stanu sub'iektiv hospodariuvannia" [Methodology of the statistical analysis of the financial condition of entities]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.03.01*, 2005.

Verlanov, O. Yu. "Otsinka finansovoho stanu pidpriemstv iz vyrobnytstva mashyn i ustakuvannia: pytannia metodolohii ta metodyky" [Assessment of the financial condition of enterprises manufacturing machinery and equipment: methodological issues and techniques]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2008.

"World Steelin Figures 2014" World Steel Association. <http://worldsteel.org>

Zakharova, N. Yu. "Metodychni pidkhody shchodo otsinky finansovoho stanu pidpriemstva" [Methodological approaches to assessing the financial situation of the company]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 2 (3) (2013): 128-133.

Zyhrii, O. V. "Kompleksna otsinka finansovoho stanu pidpriemstva na osnovi zvitnosti: rozrakhunkovy pidkhid" [A comprehensive assessment of the financial situation of the company on the basis of statements: current approach]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 3 (2014): 243-249.

METHODICAL APPROACHES TO FORMATION OF TASKS, FUNCTIONS AND PRINCIPLES OF RISK MANAGEMENT AT RETAIL ENTERPRISES

© 2015 LACHKOVA L. I., LACHKOVA V. M., ARKHYPKOVA V. O.

UDC 658.87

Lachkova L. I., Lachkova V. M., Arkhypova V. O. Methodical approaches to formation of tasks, functions and principles of risk management at retail enterprises

The objective of this article is to determine the tasks, functions and principles of risk management at retail enterprises to increase its effectiveness. Methodical approaches to determining the goal of risk management are analyzed and summarized in the article, there was substantiated the objective of managing risks of commercial activity at a trade enterprise that should lie in the early detection of potential abnormalities in performing commercial transactions and minimization of their undesirable effects. There was developed the list of tasks of risk management at retail enterprises that differs fundamentally from approaches existing in the professional literature first of all by avoiding their functional understanding. The developed tasks specify the goal of management, determine desired outcomes of managerial activity. The system of functions of commercial risks management at a trade enterprise that provides the relation of actions with the goals and tasks of their performance has been proposed. It has been substantiated that an important part of the concept of commercial risk management of a trade enterprise are the principles that determine the rules and patterns of managerial behavior, enable to combine the elements of a complex system in an integral whole, and further establish the logic of construction and implementation of the risk management process. The provisions formulated in the article develop theoretical grounds of risk management; expand its methodological and practical tools. Together, they to some extent solve the tasks of effective risk managing in commercial activity of retail enterprises.

Key words: retail, enterprise, risks, risk management.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Lachkova Lyudmyla I. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: milach53@gmail.com

Lachkova Victoriya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: vilach@yandex.ru

Arkhypova Viktoriia O. – Associate Professor, Department of Foreign Languages, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

УДК 658.87

Лачкова Л. І., Лачкова В. М., Архипова В. О. Методичні підходи до формування завдань, функцій і принципів ризик-менеджменту на підприємствах роздрібно́ї торгівлі

Метою даної статті є визначення завдань, функцій і принципів ризик-менеджменту на підприємствах роздрібно́ї торгівлі для підвищення його ефективності. Проаналізовано та узагальнено методичні підходи щодо визначення цільової спрямованості ризик-менеджменту, обґрунтовано мету управління ризиками комерційної діяльності на торговельному підприємстві, яка має полягати у своєчасному виявленні потенційних відхилень у здійсненні комерційних операцій і мінімізації їх небажаних наслідків. Розроблено перелік завдань ризик-менеджменту на підприємствах роздрібно́ї торгівлі, який принципово відрізняється від існуючих у фаховій літературі підходів, передусім, уникненням їх функціонального розуміння. Розроблені завдання конкретизують мету управління, визначають бажані результати управлінської діяльності. Запропоновано систему функцій управління комерційними ризиками на торговельному підприємстві, яка забезпечує зв'язок дій із цілями та завданнями їх виконання. Обґрунтовано, що важливою складовою концепції управління комерційними ризиками торговельного підприємства є принципи, які визначають правила та закономірності управлінської поведінки, дають змогу об'єднати елементи складної системи в єдине ціле, а у подальшому встановити логіку побудови і здійснення процесу управління ризиками. Сформульовані у статті положення розвивають теоретичні основи ризик-менеджменту, розширюють його методичний і практичний інструментарій. У сукупності вони певною мірою вирішують завдання ефективного управління ризиками комерційної діяльності підприємств роздрібно́ї торгівлі.

Ключові слова: роздрібно́я торгівля, підприємство, ризики, управління ризиками.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Лачкова Людмила Іванівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: milach53@gmail.com

Лачкова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: vilach@yandex.ru

Архипова Вікторія Олександрівна – доцент, кафедра іноземних мов, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

УДК 658.87

Лачкова Л. И., Лачкова В. М., Архипова В. А. Методические подходы к формированию задач, функций и принципов риск-менеджмента на предприятиях розничной торговли

Целью данной статьи является определение задач, функций и принципов риск-менеджмента на предприятиях розничной торговли для повышения его эффективности. Проанализированы и обобщены методические подходы по определению целевой направленности риск-менеджмента, обоснована цель управления рисками коммерческой деятельности на торговом предприятии, которая должна заключаться в своевременном выявлении потенциальных отклонений в осуществлении коммерческих операций и минимизации их нежелательных последствий. Разработан перечень заданий риск-менеджмента на предприятиях розничной торговли, который принципиально отличается от существующих в профессиональной литературе подходов, прежде всего, предотвращением их функционального понимания. Разработанные задания конкретизируют цель управления, определяют желаемые результаты управленческой деятельности. Предложена система функций управления коммерческими рисками на торговом предприятии, которая обеспечивает связь действий с целями и заданиями их выполнения. Обосновано, что важной составляющей концепции управления коммерческими рисками торгового предприятия являются принципы, определяющие правила и закономерности управленческого поведения и позволяющие объединить элементы сложной системы в единое целое, а в дальнейшем установить логику построения и осуществления процесса управления рисками. Сформулированные в статье положения развивают теоретические основы риск-менеджмента, расширяют его методический и практический инструментарий. В совокупности они в определенной степени решают задачи эффективного управления рисками коммерческой деятельности предприятий розничной торговли.

Ключевые слова: розничная торговля, предприятие, риски, управление рисками.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Лачкова Людмила Ивановна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра финансов, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: milach53@gmail.com

Лачкова Виктория Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: vilach@yandex.ru

Архипова Виктория Александровна – доцент, кафедра иностранных языков, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Nowadays, economic environment of Ukraine is characterized by the increasing influence of factors of uncertainty and dynamic changes that generates risk situations. Risk-contributing external and internal factors affect the ability of trade establishments to function successfully and develop in a competitive environment, adapt to the uncertainty of conducting commercial activity and minimize consequent risks. At present time, at the enterprises of the industry there are considerable difficulties with the organization of risk management associated with the lack of methodological support, practical tools and qualified personnel able to work in this area.

All the above mentioned requires a comprehensive study of the process of risk management of retail establishments' commercial activity and it proves the topical character of the chosen topic of research at present stage of economic development.

Review of the latest research and publications. Some theoretical principles of risk management that mainly determine the authors' approaches to understanding the nature of risk, the causes and sources of its origin are formed in the works of foreign scientists and economists A. Marshall, G. Mill, F. Knight, J. Schumpeter. The issues of risks classification, their assessment and determining the ways of minimization are disclosed in the works of national and Russian scientists V. A. Abchuk, V. A. Borovkova, V. V. Vitlinsky, V. M. Granaturov, I. Yu. Ivchenko, S. M. Ilyashenko, T. S. Klebanova, L. O. Lihonenko, N. I. Machina, L. G. Melnyk, O. V. Rayevnyeva, E. A. Utkin, O. I. Yusyovych and others. Meanwhile, the existing developments do not allow forming the system vision concerning the organization of risk management at retail establishments by ignoring specificity of commercial activity in the industry.

The *objective* of the article is to define the tasks, functions and principles of risk management at retail establishments to improve its effectiveness.

To form the tasks, functions and principles of risk management, first, it is necessary to determine the purpose of risk management at retail establishments.

Scientists determine the goal of risk management quite controversially. Thus, Matvieiev B. A. thinks that the aim of such management is the "general concept of some model of the future outcome that can meet the existing need taking into account the real opportunities estimated on the basis of experience" [7, p. 72]. In our opinion, this approach forms a descriptive model and reveals neither directions of control effects nor their expediency in general.

The viewpoint of Borovkova V.A. is characterized by too broad understanding of appointing business risks management at a trade enterprise [3]. The author considers maximization of market value and profit in the situation of uncertainty and risk as target priorities of such management that, in our opinion, meets the objectives of commercial management, in general, and not only its risk-direction.

From our point of view, the objective of risk management of commercial activity at a trade enterprise should be early detection of potential abnormalities in conducting commercial transactions and minimization of their undesirable consequences. This viewpoint is based on researches of Blank I. O., Ivchenko I. Yu., Lukyanova V. V., who in their

works devoted to the study of risk management [1; 4; 6], concentrate on the forecast and reduction of negative consequences of risk situations manifestation.

The tasks of commercial risk management of a trade enterprise should contribute to the achievement of its objectives and, in our opinion, they are determined by the following provisions:

- 1) maintaining costs and other parameters of commercial activity within the frames that allow a trade enterprise to obtain the planned profit;
- 2) ensuring the security of commercial transactions;
- 3) ensuring stability of obtaining income from commercial activity;
- 4) avoiding disruptions in the course of performing purchase and sale of goods transactions;
- 5) preparing for possible losses due to a situation of commercial risk;
- 6) complying with external restrictions on performing of commercial activity.

It should be mentioned that the list of tasks developed by us is fundamentally different from the existing approaches in professional literature, primarily, due to the avoidance of their functional understanding. From our point of view, the tasks should specify the objective of management that is to define what results would be considered as desirable to achieve while conducting managerial activity. Instead, existing developments [2; 10] concern mainly determining functions that is actions to be performed in the course of managing of commercial risks and in this context they do not differ from the usual sequence of managerial procedures.

If the goals and tasks of commercial risks management determine its desired results then functions of such management determine specific types of managerial activity due to which the influence of a subject on commercial risk and the ratio arising in a situation of commercial risk takes place. We determined the following provisions of the management theory as the basis for constructing a system of functions of managing commercial risks at a trade enterprise:

1. Classic cycle of management at an enterprise covers a number of sequential processes of planning, analysis, organization, motivation and control. Since commercial risk management is a part of the overall management at a trade enterprise, its functions should be tightly woven into the context of overall managerial ones.

2. The process of identifying commercial risks is analytical by nature but, first, it affects significantly the quality of risk assessment and minimization of its level and, secondly, by content it requires the use of a complex of specific methods of risk study. Therefore, we propose to present its consideration as a separate function of commercial risks management.

3. The objectives of performing functions of commercial risks management should clearly determine a specific state and results that a trade enterprise seeks to achieve by means of exercising managerial effects on the objects of commercial risks management.

4. The tasks of performing functions of commercial risks management should clearly reveal the content of specific actions by means of which achievement of the defined goals takes place.

Taking into account the determined peculiarities of risk as an object of management that lie in its description by processes of identification, measurement, analysis and evaluation as well as the above-formulated provisions we have developed a system of functions of commercial risk management of a trade enterprise. That system ensures the linkage between activities and objectives and the tasks of their implementation (*Table. 1*).

An important part of commercial risk management concept of a trade enterprise are the principles that determine the rules and patterns of managerial behavior and make it possible to combine the elements of a complex system into an integral whole.

Raievniva A. V. states that management principles are "formulated as a fundamental beginning that is not recommended to recede from and its requirements regard the form of system management, methods of performing managerial functions" [9, p. 178].

The range of principles of commercial risk management covers from 3 to 18 provisions in the works of different authors [2; 5; 8; 10]. The most narrow and controversial approach is formed by L.K. Kuzhylna who draws attention to the necessity to observe the three principles; "risks detecting", "evaluation of probability of commercial risks uprising", "evaluation of risk transfer" [5, p. 105]. In our opinion, in this interpretation author departs from generally accepted understanding of principles as certain rules of any activi-

ties and identifies them with managerial functions that do not contribute to clarity of conceptual bases of commercial risks management.

The viewpoint of Udud I. R. is neither distinguished by completeness; she suggested observing the principles of priority of measures of prevention, continuity, planned nature, economic feasibility, complexity and consistency [10]. Except for the principle of priority, all the other requirements are general in nature and they can be considered in the context of any kind of managerial activity.

The principles of commercial risk management are quite widely covered in the works of Moskvina T. D. [8]. The author suggests a system of principles consisting of 18 requirements: priority of public interests, considering the operation of the law of causation, commitment, management synthesis, harmonic consistency, optimality, expediency, differentiation, adaptability, adequacy of information, risk limits maximization, risk synthesis, analogy, control, minimization and preventive measures, sequence, stimulation, responsibility. Despite quite complete disclosure of the principles pattern, from our point of view, this approach, first, lacks systemic vision of their range, and secondly, there is a contradiction in attributing certain kinds of managerial activity to a group of rules of such activity. The last comment concerns control, stimulation, minimizing and preventing risks that, as it was proved above, are functions of commercial risks management.

Table 1

The system of the objective-oriented functions of commercial risks management of a commercial enterprise

Functions	Objectives	Tasks
Planning	Develop procedure, sequence and time of performance of measures to manage commercial risks	<ol style="list-style-type: none"> 1. Develop the program of commercial risks management. 2. Determine the need for training staff of purchase, sales and finance departments
Identification	Obtain the description of commercial risks in the course of performing purchase and sale of goods transactions	<ol style="list-style-type: none"> 1. For each commercial process: identify potential situations that can reveal negative effect on the course of performing purchase and sale of goods transactions in the future. 2. Document the characteristics of these situations taking into account why they are considered as commercial risks
Analysis and evaluation	Measure, describe and evaluate the likely losses in the course of performing commercial transactions	<ol style="list-style-type: none"> 1. Determine probability of commercial risks uprising. 2. Determine the amount of losses in case of occurrence of commercial risk situation. 3. Calculate the degree of effect of commercial risk on performing purchase and sale of goods transactions. 4. Determine the level of each identified type of commercial risks
Organization of work with risks	Reduce the degree of effect of commercial risks to an acceptable level	<ol style="list-style-type: none"> 1. Construct a system of commercial risk management that determines its subjects, objects, goals and methods at a trade enterprise. 2. Develop detailed requirements for processing commercial risks: determine time of performance of particular stages of work; allocate responsibility; allocate the necessary resources. 3. Perform measures on processing commercial risks. 4. Develop a system for monitoring commercial risks
Motivation	Increase interest of personnel in preventing losses in the course of commercial transactions	<ol style="list-style-type: none"> 1. Develop a system of incentives for better results in terms of the risk situation. 2. The use of measures on stimulating work with commercial risks.
Control	Support the established procedure for investigating and processing of commercial risks	<ol style="list-style-type: none"> 1. Determine the effectiveness of investigating and processing of commercial risks. 2. Adjust measures for investigating and processing of commercial risks in case of their inefficiency

In our opinion, the viewpoint of Borovkova V. A. is the most consistent; she suggests identifying two groups of principles: general and local [2]. Among the general ones, the author considers the principle of scientificity, integratedness, commitment, consistency and complexity, dynamism, variability and efficiency. Correspondingly, it is suggested in the work to attribute to the pattern of local principles the following: the principle of orientation to the strategic goals, awareness of risk taking, encouraging reasonable risk activity, creation of equal conditions of risk activity for all units, selectivity and consistency, continuity of monitoring, operational controlling, continuous risk reporting, economy.

Falling in with this view, we also would like to state that the principle of causality, objectivity, rationality, and orientation to the future, communicativeness, integratedness and compliance should be attributed to the general principles of commercial risks management of a trade enterprise. General principles set requirements for commercial risks management as a certain type of managerial activity. Some of them are general scientific (scientificity, causality, objectivity, consistency), the other – system-wide that should be taken into account in the course of constructing the system of risks management (integratedness, communicativeness, communicative, etc.).

Accordingly, the second group of principles, in our opinion, determines specific requirements for commercial risks rather than the place of their uprising that is why we suggest distinguishing these principles not as "local" but as "specific", that more accurately describes their pattern. It is proposed to expand the pattern of the group by including principles of alternative, optimization and synergy. Furthermore, unlike the viewpoint of Borovkova V. A. we think that the principle of controlling determines not the rules of management but it concerns its functions.

Generalized authorial approach to forming the system of principles of commercial risks of a trade enterprise is presented in *Table 2*.

Table 2

Principles of commercial risk management of a trade enterprise

Group of principles	
General	Specific
Scientificity	Alternative
Consistency and complexity	Optimization
Determinism (causality)	Synergy
Objectivity (representation of reality)	Awareness of risk taking
Rationality and efficiency	Encouraging reasonable risk activity
Integratedness	(stimulation)
Commitment	Creation of equal conditions of risk activity for all units
Dynamism	Selectivity
Variability	Consistency
Continuity	Continuous risk reporting
Integratedness	
Compliance	
Expediency	
Communicativeness	
Orientation for the future	
Information support	

Taking into account the recommendations developed in the works of Borovkova V. A., Moskvina T. D. [2; 8] the pattern of general and specific principles of commercial risk management of a trade enterprise is determined by the following provisions:

1. Commercial risks management should focus on current achievements riskology and apply the most effective methods of studying and minimizing risks (principle of scientificity).

2. It is impossible to identify commercial risk and study it as an object of management without taking into account all its manifestations and relations between them. Determining the nature of such relations and developing solutions based on them allows avoiding inconsistency of goals in managing various types of commercial risks; increasing the security of a trade enterprise functioning that makes the pattern of the principles of consistency and complexity.

3. The processes of risk situation uprising, manifestation of risk and its minimization are associated with relations of causality and characterized by certain consequences (principle of determinism).

4. The basis for managerial decision-making should not be subjective idea of commercial risk but characteristics of a risk situation, its features and patterns of risk factors manifestation that are beyond the consciousness of the subject of management (the principle of objectivity).

5. The ratio of benefits from risk taking to the costs of its minimization determines the pattern of the principles of rationality (argumentativeness) and efficiency of preparation and managerial decision-making.

6. The system of commercial risk management should not exist independently but be an integral part of the general and functional (financial, personnel, logistic etc.) management of a trade enterprise (principle of Integratedness).

7. The principle of commitment sets the pattern and consistency of performing the process of detection, investigation and minimization of commercial risks.

8. The situational approach to commercial risk management requires consideration not only the relation between factors, risk events and their consequences in certain circumstances, but also changes of risk parameters over the time that determines the pattern of the principle of management dynamism.

9. Performing commercial activity presupposes the possibility of achieving its objectives in different ways, each of which will be characterized by a certain level of risk. Therefore, preparation and managerial decision-making should include different versions of risky situations depending on the manifestation of certain factors of commercial risk (principle of variability).

10. The principle of continuity determines the cyclical nature of the processes of planning, identification, analysis, evaluation, organization, motivation and control of the level and consequences of manifestation of commercial risks of a trade enterprise due to unpredictability of external changes.

11. Commercial risks management should be performed in accordance with the overall strategy of the enterprise development. Increasing risk in case of implementation, for example, of innovative strategies cannot be regarded as a signal to reorienting activity and only proves

the expediency of applying appropriate preventive measures (principle of compliance). In the work of Borovkova V. A. this principle refers to a group of specific and it is entitled "strategic goals orientation" [15] but, from our point of view, compliance of any functional direction of managing an enterprise strategy has a general nature.

12. Taking, avoiding or minimizing commercial risk is conditioned by expected results of performing commercial transactions that is commercial objectives of a trade enterprise (principle of expedience).

13. Because of communications between staff, customers, suppliers, etc. in the course of performing commercial transactions there are many relations that also can act as potential risk factors. Consideration of such relations is a requirement of the principle of communicativeness.

14. Commercial risks management should rely on the prospective state of a trade enterprise that is to some extent determined by potentially possible risk situations (principle of orientation for the future).

15. Special information that allows not only identifying a particular type of risk but also using a wide arsenal of the methods of its minimization is required to manage commercial risks. Obtaining such information, processing it and distribution among users makes the pattern of the principle of information support.

Unlike the general, specific principles rely on the properties of commercial risk as an object of management and the following conceptual provisions at the level of a trade enterprise characterize them:

1. Taking the risky decision in favor of a particular course of action an object of management refuses in advance other versions losing the opportunity to obtain profit by other means (alternative principle).

2. Development of decisions related to taking, avoiding or minimizing commercial risk should proceed from the necessity to determine the permissible ratio between expected incomes and losses that makes the pattern of the principle of optimization.

3. The direct relation between the level of possible losses and profits from commercial activity stipulates the necessity of considering synergistic effects in the process of risk factors manifestation and improvement of its level. The emergence of trade losses, for example, during transportation of goods can result in increased probability of their shortage in the process of realization and will mean the emergence of direct losses from purchase activity and indirect due to the increase in volume of unmet consumer demand (principle of synergy).

4. The principle of awareness of risk taking is the intensification of requirements to the objectivity of management process and stipulates a thorough study of all positive and negative consequences of the emergence of a risk situation.

5. Encouraging reasonable risk activity sets requirements for creating such conditions of performing purchase and sale of goods transactions under which higher level of their efficiency is reached (the principle of stimulation).

6. According to the research results of Borovkova V. A. creating equal conditions of risk activity for all units ex-

cludes any form of discriminating interests of the participants of risk activity on the part of the administrative apparatus. It provides equal conditions to support leadership and promotes developing the basis of competitiveness in the course of choosing a certain direction of development [2].

7. The system of commercial risk management stipulates an opportunity of choosing such methods and tools that to the utmost correspond to the risk situation that has developed at a certain point of time (principle of selectivity). Application of methods and tools should be performed in certain sequence determined by the functions of commercial risk management and objectives that are achieved in the process of their implementation (principle of consistency).

8. Activity of studying commercial risks and applying administrative effects to them covers a wide range of objects of management the state of which changes both according to quantitative and qualitative parameters. To study risk situations it is necessary to document such state that determines the pattern of the principle of continuous risk reporting.

CONCLUSIONS

As a result of the conducted research there were determined the tasks for risk management at retail establishments that specify the goal of risks management that is determine the desired results of managerial activity. There were substantiated functions of such management that characterize specific types of management by means of which the impact of a subject on commercial risk takes place. It was proved that an important part of the concept of commercial risk management of a trade enterprise were the principles that determine the rules and patterns of managerial behavior. These principles make it possible to combine the elements of a complex system of risk management in an integral whole that increases substantiation and adequacy of managerial decisions is the key to achieving the goals of an enterprise development. ■

LITERATURE

1. **Бланк И. А.** Торговый менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2004. – 488 с.
2. **Боровкова В. А.** Управление рисками в торговле / В. А. Боровкова. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
3. **Боровкова В. А.** К вопросу совершенствования классификации методов управления рисками торговых предприятий / В. А. Боровкова // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2005. – № 4. – С. 98 – 112.
4. **Івченко І. Ю.** Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій / І. Ю. Івченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 344 с.
5. **Кужільна Л. К.** Підходи до управління комерційним ризиком на підприємствах легкої промисловості / Л. К. Кужільна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 103 – 107.
6. **Лук'янова В. В.** Економічний ризик / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
7. **Матвеев Б. А.** Система управления риском / Б. А. Матвеев // Вестник ЮУрГУ. – 2007. – № 5. – С. 70 – 75.
8. **Москвіна Т. Д.** Комерційні зв'язки торговельного підприємства / Т. Д. Москвіна, В. В. Черепов. – К. : КНТЕУ, 2002. – 126 с.
9. **Раєвнева О. В.** Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.

10. Удуд І. Р. Обґрунтування організаційно-економічних засобів управління комерційним ризиком в системі економічної безпеки суб'єктів підприємництва регіону / І. Р. Удуд // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. научн. тр. – 2011. – Т. 2. – С. 714 – 719.

REFERENCES

Blank, I. A. *Torgovyy menedzhment* [Commercial management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2004.
Borovkova, V. A. *Upravlenie riskami v torgovle* [Risk management in trade]. St. Petersburg: Piter, 2004.
Borovkova, V. A. "K voprosu sovershenstvovaniia klassifikatsii metodov upravleniia riskami torgovykh predpriatiy" [On the issue of improving the classification of risk management practices of commercial enterprises]. *Izvestiia Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov*, no. 4 (2005): 98-112.
Ivchenko, I. Yu. *Modeliuvannia ekonomichnykh ryzykiv i ryzykovykh sytuatsii* [Simulation economic risks and risk situations]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.

Kuzhilna, L. K. "Pidkhody do upravlinnia komertsiiynym ryzykom na pidpriemstvakh lehkoï promyslovosti" [Approaches to managing commercial risk in enterprises of light industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (98) (2009): 103-107.

Luk'ianova, V. V., and Holovach, T. V. *Ekonomichnyi ryzyk* [The economic risk]. Kyiv: Akademvydav, 2007.

Matveev, B. A. "Sistema upravleniia riskom" [The system of risk management]. *Vestnik YuUrGU*, no. 5 (2007): 70-75.

Moskvina, T. D., and Cherepov, V. V. *Komertsiiini zvliazky torhovelnoho pidpriemstva* [Commercial links commercial enterprises]. Kyiv: KNTEU, 2002.

Raievniva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise Development Management: methodology, tools, models]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Udud, I. R. "Obgruntuvannia orhanizatsiino-ekonomichnykh zasobiv upravlinnia komertsiiynym ryzykom v systemi ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv pidpriemnytstva rehionu" [Justification organizational and economic controls commercial risk in the system of economic security entities in the region]. *Problemy u perspektyvy rozvytia sotrudnychestva mezhu stranamy iugo-vostochnoi Evropy v ramkakh Chernomorskoho ekonomicheskoho sotrudnychestva y HUAM*, vol. 2 (2011): 714-719.

УДК 330.113:338.24

ЕКОНОМІЧНІ ЗАКОНИ В УМОВАХ МЕРЕЖНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2015 ДАВИДОВА І. О.

УДК 330.113:338.24

Давидова І. О. Економічні закони в умовах мережної економічної діяльності

Мета статті – уточнення методологічних засад та специфіки мережних взаємодій на рівні формування економічних закономірностей. У статті системно розкрито вплив мережних форм економічної діяльності на функціонування економіки. Розповсюдження мережних взаємодій не тільки трансформує дію економічних законів, але й базується на економічних законах. При аналізі зміни проявів економічних законів досліджується система виробничих відносин мережної економіки, щодо якої можна казати про складення двох рівнів: перший утворюються навколо відносин, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання технічних засобів мережних взаємодій; другий – заснований на відносинах з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання інформації як специфічного ресурсу. У процесі мережної діяльності відбувається інтеграція виробництва та споживання. Зроблено висновок про найбільш суттєві зміни з боку мережної економіки на функціональні економічні закони, але відзначено модифікації зв'язків на рівні взаємодій між продуктивними силами та виробничими відносинами, попотом і пропозицією в умовах зростання мережних продуктів та специфіки формування їх вартості.

Ключові слова: мережа, мережна економіка, економічна діяльність, економічний закон.

Бібл.: 9.

Давидова Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор, кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: irinadavydova@list.ru

УДК 330.113:338.24

Давидова И. О. Экономические законы в условиях сетевой экономической деятельности

Цель статьи – уточнение методологических основ и специфики сетевых взаимодействий на уровне формирования экономических закономерностей. В статье системно раскрыто влияние сетевых форм экономической деятельности на функционирование экономической системы. Распространение сетевых взаимодействий не только трансформирует действие экономических законов, но и базируется на экономических законах. При анализе изменений проявлений экономических законов исследуется система производственных отношений сетевой экономики, относительно которой можно говорить о наличии двух уровней: первый образуется вокруг отношений, возникающих по поводу производства, распределения, обмена и потребления технических средств сетевых взаимодействий; второй – основан на отношениях по поводу производства, распределения, обмена и потребления информации как специфического ресурса. В процессе сетевой деятельности происходит интеграция производства и потребления. Сделан вывод о наиболее существенных изменениях со стороны сетевой экономики на функциональные экономические законы, но отмечены модификации связей на уровне взаимодействий между производительными силами и производственными отношениями, спросом и предложением в условиях роста сетевых продуктов и специфики формирования их стоимости.

Ключевые слова: сеть, сетевая экономика, экономическая деятельность, экономический закон.

Библ.: 9.

Давидова Ирина Олегівна – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономической теории и права, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: irinadavydova@list.ru

UDC 330.113:338.24

Davydova I. O. Economic Laws in the Conditions of Network Economic Activities

The article is aimed at updating of methodological bases and specifics of network interactions at the level of establishing the economic regularities. The article systematically discloses influence of network forms of economic activity on functioning of economic system. Spreading of network interactions not only transforms operation of economic laws as well. When analyzing changes in manifestations of economic laws, system of production relations of the network economy is examined, in which existence of the two levels can be argued: the first is forming around the relations arising over the production, distribution, exchange, and consumption of technical means of network communications; the second is based on the relations regarding production, distribution, exchange and consumption of information as a specific resource. In the process of network activity, integration of production and consumption is carried out. It has been concluded that the most significant changes on the part of network economy concern the functional economic laws, while modifications of relations have been specified at the level of interactions between the productive forces and production relations, supply and demand in a growing network of products and the specificity of their value.

Key words: network, networked economy, economic activity, economic law.

Bibl.: 9.

Davydova Iryna O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: irinadavydova@list.ru

10. Удуд І. Р. Обґрунтування організаційно-економічних засобів управління комерційним ризиком в системі економічної безпеки суб'єктів підприємництва регіону / І. Р. Удуд // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. научн. тр. – 2011. – Т. 2. – С. 714 – 719.

REFERENCES

Blank, I. A. *Torgovyy menedzhment* [Commercial management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2004.
Borovkova, V. A. *Upravlenie riskami v torgovle* [Risk management in trade]. St. Petersburg: Piter, 2004.
Borovkova, V. A. "K voprosu sovershenstvovaniia klassifikatsii metodov upravleniia riskami torgovykh predpriatiy" [On the issue of improving the classification of risk management practices of commercial enterprises]. *Izvestiia Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov*, no. 4 (2005): 98-112.
Ivchenko, I. Yu. *Modeliuvannia ekonomichnykh ryzykiv i ryzykovykh sytuatsii* [Simulation economic risks and risk situations]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.

Kuzhilna, L. K. "Pidkhody do upravlinnia komertsiiynym ryzykom na pidpriemstvakh lehkoi promyslovosti" [Approaches to managing commercial risk in enterprises of light industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (98) (2009): 103-107.

Luk'ianova, V. V., and Holovach, T. V. *Ekonomichniy ryzyk* [The economic risk]. Kyiv: Akademvydav, 2007.

Matveev, B. A. "Sistema upravleniia riskom" [The system of risk management]. *Vestnik YuUrGU*, no. 5 (2007): 70-75.

Moskvina, T. D., and Cherepov, V. V. *Komertsiiini zvliazky torhovelnoho pidpriemstva* [Commercial links commercial enterprises]. Kyiv: KNTEU, 2002.

Raievniva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise Development Management: methodology, tools, models]. Kharkiv: INZHEK, 2006.

Udud, I. R. "Obgruntuvannia orhanizatsiino-ekonomichnykh zasobiv upravlinnia komertsiiynym ryzykom v systemi ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv pidpriemnytstva rehionu" [Justification organizational and economic controls commercial risk in the system of economic security entities in the region]. *Problemy u perspektyvy rozvytia sotrudnychestva mezhdru stranamy iuhovostochnoi Evropy v ramkakh Chernomorskoho ekonomicheskoho sotrudnychestva y HUAM*, vol. 2 (2011): 714-719.

УДК 330.113:338.24

ЕКОНОМІЧНІ ЗАКОНИ В УМОВАХ МЕРЕЖНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2015 ДАВИДОВА І. О.

УДК 330.113:338.24

Давидова І. О. Економічні закони в умовах мережної економічної діяльності

Мета статті – уточнення методологічних засад та специфіки мережних взаємодій на рівні формування економічних закономірностей. У статті системно розкрито вплив мережних форм економічної діяльності на функціонування економіки. Розповсюдження мережних взаємодій не тільки трансформує дію економічних законів, але й базується на економічних законах. При аналізі зміни проявів економічних законів досліджується система виробничих відносин мережної економіки, щодо якої можна казати про складення двох рівнів: перший утворюються навколо відносин, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання технічних засобів мережних взаємодій; другий – заснований на відносинах з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання інформації як специфічного ресурсу. У процесі мережної діяльності відбувається інтеграція виробництва та споживання. Зроблено висновок про найбільш суттєві зміни з боку мережної економіки на функціональні економічні закони, але відзначено модифікації зв'язків на рівні взаємодій між продуктивними силами та виробничими відносинами, попотом і пропозицією в умовах зростання мережних продуктів та специфіки формування їх вартості.

Ключові слова: мережа, мережна економіка, економічна діяльність, економічний закон.

Бібл.: 9.

Давидова Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор, кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: irinadavydova@list.ru

УДК 330.113:338.24

Давидова И. О. Экономические законы в условиях сетевой экономической деятельности

Цель статьи – уточнение методологических основ и специфики сетевых взаимодействий на уровне формирования экономических закономерностей. В статье системно раскрыто влияние сетевых форм экономической деятельности на функционирование экономической системы. Распространение сетевых взаимодействий не только трансформирует действие экономических законов, но и базируется на экономических законах. При анализе изменений проявлений экономических законов исследуется система производственных отношений сетевой экономики, относительно которой можно говорить о наличии двух уровней: первый образуется вокруг отношений, возникающих по поводу производства, распределения, обмена и потребления технических средств сетевых взаимодействий; второй – основан на отношениях по поводу производства, распределения, обмена и потребления информации как специфического ресурса. В процессе сетевой деятельности происходит интеграция производства и потребления. Сделан вывод о наиболее существенных изменениях со стороны сетевой экономики на функциональные экономические законы, но отмечены модификации связей на уровне взаимодействий между производительными силами и производственными отношениями, спросом и предложением в условиях роста сетевых продуктов и специфики формирования их стоимости.

Ключевые слова: сеть, сетевая экономика, экономическая деятельность, экономический закон.

Библ.: 9.

Давидова Ирина Олегівна – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономической теории и права, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: irinadavydova@list.ru

UDC 330.113:338.24

Davydova I. O. Economic Laws in the Conditions of Network Economic Activities

The article is aimed at updating of methodological bases and specifics of network interactions at the level of establishing the economic regularities. The article systematically discloses influence of network forms of economic activity on functioning of economic system. Spreading of network interactions not only transforms operation of economic laws, but is based on economic laws as well. When analyzing changes in manifestations of economic laws, system of production relations of the network economy is examined, in which existence of the two levels can be argued: the first is forming around the relations arising over the production, distribution, exchange, and consumption of technical means of network communications; the second is based on the relations regarding production, distribution, exchange and consumption of information as a specific resource. In the process of network activity, integration of production and consumption is carried out. It has been concluded that the most significant changes on the part of network economy concern the functional economic laws, while modifications of relations have been specified at the level of interactions between the productive forces and production relations, supply and demand in a growing network of products and the specificity of their value.

Key words: network, networked economy, economic activity, economic law. *Bibl.:* 9.

Davydova Iryna O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: irinadavydova@list.ru

За останні 30–40 років переважний розвиток одержали ті економічні процеси, які вимагають якісної й швидкої інформаційної взаємодії. Бурхливий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій визначає нову – інформаційну – парадигму розвитку суспільства. Початковим етапом формування інформаційного суспільства, на думку багатьох дослідників, є становлення інформаційно-мережної економіки, об'єднуючої всю сукупність економічних явищ, що виникають при використанні розподілених комп'ютерних мереж у господарській діяльності. До нової економіки залучається все більша кількість суб'єктів, які приймають рішення про їхнє впровадження у різні види інтелектуально-мережної діяльності.

Розвиток мережного підходу здійснюється в межах теорії конвенцій, теорії маркетингу та менеджменту, економіки мереж як окремого напрямку наукового знання та мають більш прикладний характер. Науковий інтерес викликає проблема дослідження впливу такої структури на традиційні зв'язки та закономірності економічної системи. Будь-яка економічна система виступає як необхідний наслідок, результат дії об'єктивних економічних законів. Вплив мереж на модифікації економічних законів розглядається в роботах Р. Вайбера [2], А. Гриценка [3], К. Келлі [5], І. Стрелець [7].

Сьогоднішній стан мережної економіки є результатом складної динаміки й інтенсифікації людських і технологічних взаємодій, з одного боку, і еволюції форми соціально-економічної діяльності – з іншого. Мережі визнаються сьогодні насамперед як взаємодії, що означає модифікацію економічної системи на рівні відносин між її агентами. У системі виробничих відносин мережної економіки можна казати про складення двох рівнів: перший утворюються навколо відносин, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання технічних засобів мережних взаємодій, другий заснований на відносинах з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання інформації як специфічного ресурсу. Таким чином, мережні структури вбудовуються в господарську діяльність економічних суб'єктів. Логічно припустити, що мережна економіка є механізмом, вбудованим всередину традиційно сформованої соціально-економічної системи [1, с. 24]. Мережні форми організації економіки властиві практично всім періодам розвитку господарських систем.

Формування мережної економіки розширює класифікацію економічних систем за критерієм структури мінливих відносин природи і людини. Орієнтація на мережні форми управління та виробництва не означає зміни типу економічної системи. Економіка мережних структур, у будь-яких його інституціональних втіленнях, залишається змішаною ринковою економікою.

Деякі види діяльності, проходячи через різноманітні цикли і відчуваючи вплив глобальної конкуренції, стають більш доходними, ніж інші. Причому, незалежно від того, що саме забезпечує отримання прибутку (виробники, споживачі, технології тощо), він потрапляє в мережу фінансових потоків, де будь-який капітал зрівнюється в умовах перетворених на гроші продуктів.

Сучасні мережі принципово відрізняються від попередніх тим, що вони стали глобальними і єдиними суб'єктами економічних відносин за допомогою електронного середовища. Крім того, усі попередні мережні форми організації економіки були орієнтовані на досягнення реальних соціальних параметрів розвитку суспільства, у той час, як багато сучасних мережних форм організації економіки націлені на обслуговування капіталів, віртуальної економіки, без цільової орієнтації на рішення соціальних проблем суспільства й конкретної прив'язки до інститутів державного регулювання.

Сучасна економіка характеризується всесвітнім масштабом і значною мірою будується навколо мережі фінансових ресурсів. Капітал працює у всесвітньому масштабі і в реальному часі, причому він реалізується, інвестується та нагромаджується насамперед у сфері обігу, як фінансовий капітал. Останній завжди складає основну частину капіталу, однак сьогодні ми стаємо свідками феномена: подальше нагромадження капіталу та фінансова діяльність все частіше здійснюється на глобальних фінансових ринках; з цих мережних структур надходять інвестиції в усі галузі господарчої діяльності: інформаційний сектор, сферу послуг, сільськогосподарське виробництво, охорону здоров'я, освіту, обробну промисловість, транспорт, торгівлю, туризм тощо.

Виражаючи найбільш суттєві внутрішні взаємозв'язки, закономірність консолідує в собі множинний ефект реалізації певного комплексу причинно-наслідкових зв'язків, які приймають форму виробничих відносин. Розповсюдження мережних взаємодій не тільки трансформує дію економічних законів, але й базується на дії економічних законів.

Найбільш суттєвим змінам з боку мережної економіки підлягають функціональні економічні закони, що відображено у низці досліджень, наприклад [5].

На рівні взаємодій між продуктивними силами та виробничими відносинами вплив відбувається:

1) *На закон попиту та пропозиції* під впливом зростання мережних продуктів та специфіки формування їх вартості. У процесі мережної діяльності відбувається інтеграція виробництва та споживання, стирання чітких меж між виробниками та споживачами, коли споживачі активно залучені в процес створення продукту або послуги, як вони споживають. Згідно з базовими положеннями теорії попиту та пропозиції крива попиту має негативний нахил, тому що відображає дію закону спадної граничної корисності, а крива пропозиції – позитивний нахил, тому що відображає дію закону зростаючих граничних витрат. Однак, виходячи зі специфіки споживчих властивостей мережних благ, графічна модель ринкової рівноваги в Інтернет-економіці набуває дзеркально протилежного вигляду. Мається на увазі, що крива пропозиції отримує негативний нахил, тому що граничні витрати прямують до нуля в довгостроковому періоді, а крива попиту отримує позитивний нахил, тому що гранична корисність збільшується у міру зростання кількості його споживачів. У довгостроковій перспективі точка перетину кривих буде все нижче і нижче, тобто рівноважна ціна буде прагнути до нуля. Дана теза

підтверджується на практиці – відбувається безпрецедентне зниження цін на товари та послуги, пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями. Мережні продукти та послуги виступають квазісупільними економічними благами. З одного боку, вони можуть бути відчужені, виступають як конкурентні, з іншого боку, вони мають бути доступними та збільшуються у процесі споживання як наслідок усупільнення інформації.

2) *На закон конкуренції.* Під впливом передових інформаційних технологій змінюється співвідношення між реальним ринком і моделлю досконало конкурентного ринку – теоретичною абстракцією економічної науки. Однією з найважливіших ознак абстрактного досконалого ринку є наявність у кожного учасника конкуренції повного обсягу ринкової інформації стосовно попиту, пропозиції, ціни, норми прибутку тощо. З впровадженням мережних інформаційних технологій абсолютна повнота інформації стає реальністю для учасників ринку, замкнутих в єдиному мережному співтоваристві, що і змінює правила гри. Наведені міркування повною мірою можуть бути віднесені лише до ринку програмної продукції та інформаційних послуг, тобто до ринку цифрових продуктів, для яких електронні комунікації є природним середовищем існування і транспортування. Разом з тим мережні особливості тією чи іншою мірою властиві майже всім видам економічної діяльності, і їх вплив значно посилюється з розвитком засобів телекомунікацій та інформатизацією економіки.

3) *На закони зростаючих альтернативних витрат та спадної граничної корисності.* Мережна економіка сприяє підвищенню потенціалу зростання. Споживачі та виробники, об'єднані в мережу, формують більшу додану вартість. Гранична корисність мережного продукту зростає. При цьому граничні витрати копіювання мережного продукту прямують до нуля. Зростання споживання таких продуктів змінює механізм дії закону спадної граничної корисності. Чим більше користувачів оволодівають продуктом, тим більш цінним він стає. Розповсюдження мереж специфічно виявляється у дії закону зростання продуктивності праці у зв'язку з економією транзакційних витрат.

У результаті інтеграції виробництва та споживання розвиток виробництва більш точно відображає вимоги закону підвищення потреб і закону вартості. Розвиток мережного сегмента надає переваги як для споживача, так і для виробника, забезпечуючи виконання основних своїх функцій. Головна з його функцій полягає у поліпшенні використання ресурсів всіх суб'єктів економіки, у підвищенні їх гнучкості та адаптивності до зовнішніх і внутрішніх проблем, якості рішень, що приймаються. Так, для фірми переваги полягають у: скороченні витрат на збут, рекламу і створення роздрібною мережі; зменшення витрат на зберігання запасів готової продукції при постачаннях «під замовлення»; оптимізації системи забезпечення виробничими ресурсами. Для споживача такі переваги полягають у зниженні ціни (фактично продукція реалізується на роздріб за оптовими цінами); можливості кастомізації товару, тобто покупка продукції індивідуалізується, він

створюється зі заздалегідь обумовленими особливостями і змінами); збільшенні множини споживчого вибору; як для виробника, так і для споживача спрощується процедура здійснення операції купівлі-продажу.

Динаміка сучасних соціально-економічних процесів великою мірою визначається дифузиею інновацій. У результаті мережі підсилюють диференціацію економічної діяльності, поділ економік на інноваційні та інерційні, та, з іншого боку, диференціацію видів праці, появу нових видів економічної діяльності.

У цілому, розповсюдження мереж породжує низку суперечливих тенденцій, до чого певною мірою можна застосувати висловлювання Ф. Енгельса: «економічні закони не мають іншої реальності, крім як у наближенні, у тенденції, в середньому, але не в безпосередній дійсності. Це відбувається тому, що частково їх дія перехрещується з одночасною дією інших законів, та частково внаслідок їх природи як понять» [8, с. 357].

Мережні структури залежать не тільки від ринку, а й від ресурсів. Ресурсна залежність для мережних компаній навіть зростає у зв'язку з тим, що вони разом із власними потужностями й персоналом використовують на умовах аутсорсингу необхідні виробничі елементи, які належать іншим компаніям, тобто не взмозі самозабезпечуватись. Мережа складається із сукупності самостійних фірм або спеціалізованих структурних одиниць організації, їх діяльність координується ринковим механізмом, але разом з тим вони пов'язані між собою системою договірних відносин. Мережні організації не утримують всередині організації всі ресурси, необхідні для виробництва певної продукції (послуг), а використовують активи кількох фірм, що розташовані в межах ланцюга створення споживної вартості. У мережних компаніях неможливе встановлення традиційних відносин у сфері зайнятості робочої сили. Трудові відносини в таких компаніях складаються на основі строкових трудових договорів, часткової зайнятості, договорів про взаємне надання персоналу компаніями, договорів з фахівцями вільних професій, що відображає специфіку позиченої праці.

В економіці мереж зростання відбувається за рахунок оптимізації використання ресурсів (у т. ч. інформаційних). У розвинених країнах у період 1970–2000 рр. використання інформаційних технологій у різних галузях економіки додали від 25% до 85% приросту ВВП. Таким чином, можна припустити, що сьогодні мережна економіка в багатьох розвинених країнах є фактором, що визначає темпи економічного зростання.

У господарюючих суб'єктів і домогосподарств існує ряд контрагентів, з якими йде взаємодія за матеріальними, фінансовими й інформаційними каналами. В основі відносин агентів, також як і відтворювального процесу в цілому, лежить інформаційна взаємодія. Ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності при інформаційній взаємодії в процесах відтворення та життєдіяльності економічних агентів відіграє економія витрат часу.

Якщо не виконуються критерії економії часу й оперативності інформаційних обмінів, то мережна форма діяльності функціонує неефективно та не має перспек-

тив для подальшого розвитку. Коли інформаційні технології стають доступними для всіх секторів економіки, відбувається підвищення рівня інформатизації, який є індикатором розвитку мережної економіки.

Виходячи із закону спадної граничної прибутковості, стан рівноваги господарського розвитку зазвичай виникає в точці, де зростання витрат на одиницю, що приносить прибуток (граничні витрати), у точності відповідає додатковій вигоді від цієї одиниці (граничний дохід), завдяки чому максимізується загальна вигода (прибуток). Таким чином, спрацьовує негативний зворотний зв'язок, що в розумній класичній теорії веде до стану рівноваги та відбиває оптимальний за даних умов результат найбільш раціонального використання та розподілу ресурсів. В ідеальному випадку цим досягається рівновага між цінами й ринковими частками реалізованої продукції та, як наслідок, стабілізація економіки в цілому. Загальноприйнята економічна теорія була розроблена для господарських форм, у яких працює закон спадної граничної прибутковості й негативний зворотний зв'язок як фактор рівноваги й стабілізації. Це спостерігається в енерго- та матеріаломістких галузях, таких, як гірничодобувна галузь, сільськогосподарство, обробна промисловість.

З викладених вище міркувань ясно, що в орієнтованій на мережі економіці, на відміну від індустріальної, домінує не закон спадної граничної прибутковості, а прямі мережні ефекти, і тим самим позитивний зворотний зв'язок [2]. Це втілюється в зростаючій граничній прибутковості, що виникає в тому випадку, коли динаміка надходження доходів йде вгору по експоненті. Діючий в мережах позитивний зворотний зв'язок породжується й підсилюється з чотирьох причин. При цьому перші два ефекти виникають переважно у сфері попиту, а інші стосуються сфери пропозиції.

Мережна економіка відбиває стан самоорганізації економічної системи. В організаційній структурі переважають горизонтальні зв'язки, що відрізняє мережну структуру від ієрархічної [6, с. 66 – 67]. На відміну від ієрархічної структури мережні відносини – це відносини рівноправності, а не підпорядкування. Водночас мережні зв'язки, на відміну від ринкових, характеризуються тривалістю – на ринку відносини покупця та продавця короткострокові, швидкоплинні, у мережному просторі відносини засновані на довгостроковій взаємодії. Взаємодія учасників мережі здійснюється в реальному часі. Вивчення мережної економіки сьогодні здійснюється в різних аспектах. Вважається, що в економіку мережний підхід прийшов із соціології, зокрема з теорії соціального обміну Дж. Хомонса [9]. Мережні форми організації вивчалися одним з видатних соціологів М. Кастельсом [4]. Як результат досліджень у науковий оборот вводиться поняття «мережне суспільство», тобто суспільство, для якого властива зростаюча роль мережних структур у внутрішньому та зовнішньому середовищі його суб'єктів. В економічній теорії мережний підхід відобразився в новій інституціональній теорії, що відноситься до неокласичного напрямку. Аналіз мережної економіки в рамках неокласичного напрямку ґрунтується на одній з його базових

теорій – теорії транзакційних витрат. З точки зору теорії транзакційних витрат формування внутрішньої мережі фірми та організації взаємодії між її підрозділами виступає рішенням проблеми обміну. Стимулом до формування мереж виступає можливість зменшення транзакційних витрат. Принципи зменшення транзакційних витрат знаходять відображення в діяльності багатьох бізнес-структур як на національному ринку, так і на міжнародному. Ефект транснаціоналізації для міжнародних корпорацій заснований на мінімізації транзакційних витрат через перерозподіл ланок виробництва та бізнес-процесів між окремими взаємозв'язаними бізнес-одиницями. Але ТНК – це мережі з високим ступенем управлінського впливу, є тільки одним з різновидів мереж.

Розвиток мережної економіки для результативності економіки в цілому може давати такі результати.

По-перше, підвищується рівень інформатизації суспільства, що позитивно впливає на прискорення процесу інтеграції з іншими країнами, з одного боку, а з іншого – на невпинне зростання продуктивності праці. Це, у свою чергу, збільшує товарооборот та відповідно спричиняє позитивний вплив на ВВП.

По-друге, розвиток мережної економіки приводить до суттєвого зниження всіх видів витрат, що також відбивається на динаміці ВВП.

По-третьє, створюються шляхи більш повного забезпечення зайнятості населення, головним чином неомібільного за попередніх обставин, або складно доступних верств суспільства, що веде до зменшення безробіття.

По-четверте, розповсюдження мережної економіки веде до скорочення витрат часу населення за рахунок розвитку дистанційно-трудова відносин що не потребують фізичної присутності робітників на робочому місці, як це прийнято вважати, що має вплив на рівень та якість життя населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, закономірний характер розвитку мережної економіки зумовлюється діалектикою взаємодії різноманітних економічних законів. Складне переплетіння глибинних причинно-наслідкових зв'язків приводить до посилення взаємозалежності економічних структур, просування високих технологій, вирішальним чином впливає на формування умов добробуту суспільства.

Усе більше до уваги приймається не тільки вплив інформаційної складової на формування мережної економіки, у широкому контексті розвиток мереж розглядається як наслідок зростання динаміки сучасних економічних процесів, розширення глобалізації, зростання ризику та складності управління соціально-економічними процесами, які у сукупності диктують необхідність прямих довготривалих зв'язків між учасниками економічної діяльності, що являють і відповідають природі мереж. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугорский В. Н. Сетевая экономика / В. Н. Бугорский. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 256 с.
2. Вайбер Р. Эмпирические законы сетевой экономики / Р. Вайбер // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 3. – С. 25 – 38.

3. Гриценко А. Формування інформаційно-мережевої економіки / А. Гриценко, Є. Песоцька // Економічна теорія. – 2013. – № 1. – С. 5 – 19.

4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Индустриальная волна на Западе / Под ред. В. Иноземцева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iir-mp.narod.ru/books/inomezcev/index.html>

5. Келли К. Новые правила для новой экономики. Двенадцать принципов преуспевания в бурно меняющемся мире / К. Келли // Знание – сила, 1998. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vivjvoco.rls.u/vv/journal/zs/kelly.htm>

6. Носова Т. Ю. Институциональная конкурентоспособность иерархических сетевых структур : монография / Т. Ю. Носова, Н. Г. Ушакова. – Х. : ХГУПТ, 2011. – 175 с.

7. Стрелец И. И. Общество сетевых структур и информационный ресурс как сетевое благо / И. И. Стрелец // Вестник МГУ. – 2003. – № 5. – С. 102 – 111.

8. Энгельс Ф. Письмо Конраду Шмидту. 12 марта 1895 года // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 39. – С. 353 – 358.

9. Homans, G. K. *Socialbehavior: Its Elementary Forms* / G. K. Homans. – N.Y., 1961. – 45 p.

REFERENCES

Bugorskiy, V. N. *Setevaia ekonomika* [Networked Economy]. Moscow: Finansy i statistika, 2008.

Engels, F. "Pismo Konradu Shmidtu. 12 marta 1895 goda" [The letter to Conrad Schmidt. March 12, 1895]. In *Sochineniia*, 353-358.

Hrytsenko, A., and Pesotska, Ye. "Formuvannia informatsiino-merezhevoi ekonomiky" [Formation of information-network economy]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1 (2013): 5-19.

Homans, G. K. *Socailbehavior: Its Elementary Forms*. New York, 1961.

Kelli, K. "Novye pravila dlia novoy ekonomiki. Dvenadtsat printsipov preuspevaniia v burno meniaiushchemsia mire" [New Rules for the New Economy. Twelve Principles excel in the rapidly changing world]. <http://vivjvoco.rls.u/vv/journal/zs/kelly.htm>

Kastels, M. "Stanovlenie obshchestva setevykh struktur" [Formation of the company networks]. <http://iir-mp.narod.ru/books/inomezcev/index.html>

Nosova, T. Yu., and Ushakova, N. G. *Institutsionalnaia konkurentosposobnost ierarkhicheskikh setevykh struktur* [Institutional competitiveness hierarchical network structures]. Kharkiv: KhGUPT, 2011.

Strelets, I. I. "Obshchestvo setevykh struktur i informatsionnyy resurs kak setevoe blago" [Social networking and information resource as a network for good]. *Vestnik MGU*, no. 5 (2003): 102-111.

Vayber, R. "Empiricheskie zakony setevoy ekonomiki" [Empirical laws of the networked economy]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 3 (2003): 25-38.

ОСОБЛИВОСТІ АРХІВУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

© 2015 ЯНЧЕВ А. В.

УДК 930.251:004

Янчев А. В. Особливості архівування документів в умовах інформатизації суспільно-економічних відносин

У статті проаналізовано вимоги нормативних актів щодо зберігання облікових документів та визначено основні вимоги, яких необхідно дотримуватися при зберіганні електронних документів. Досліджено суттєві характеристики електронних і паперових документів. Визначено склад операцій, які включає процес архівування бухгалтерських документів. Запропоновано структуру внутрішнього регламенту – Положення про архів підприємства за трьома розділами: загальні положення, склад документів та функції документів. В основу моделі побудови сучасних архівів запропоновано покласти структурну логіку мережі Інтернет, що дозволило побудувати процедурно-технологічну карту облікового процесу та розробити предметно орієнтовані сховища даних. Запропоновано семантичну логіку предметної області архіву моделювати у вигляді онтології предметної області бухгалтерського обліку, яка складається з певної кількості елементів, що характеризують бізнес-процеси, та взаємовідносин між ними.

Ключові слова: документ, електронний документообіг, електронний архів, Положення про архів підприємства.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 18.

Янчев Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Ключківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yanchev.andrei@rambler.ru

УДК 930.251:004

UDC 930.251:004

Янчев А. В. Особенности архивирования документов в условиях информатизации общественно-экономических отношений

В статье проанализированы требования нормативных актов к хранению учетных документов и определены основные требования, которые необходимо соблюдать при хранении электронных документов. Исследованы характеристики электронных и бумажных документов. Определен состав операций, которые составляют процесс архивирования бухгалтерских документов. Предложена структура внутреннего регламента – Положения об архиве предприятия по трем разделам: общие положения, состав документов и функции документов. В основу модели построения современных архивов предложено положить структурную логику сети Интернет, что позволило построить процедурно-технологическую карту учетного процесса и разработать предметно ориентированные хранилища данных. Предложено семантическую логику предметной области архива моделировать в виде онтологии предметной области бухгалтерского учета, состоящей из определенного количества элементов, характеризующих бизнес-процессы, и взаимоотношений между ними.

Ключевые слова: документ, электронный документооборот, электронный архив, Положение об архиве предприятия.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 18.

Янчев Андрей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра финансов, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Ключковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yanchev.andrei@rambler.ru

Yanchev A. V. Specifics of Archiving Documents in the Context of Informatization of Socio-Economic Relations

The article analyzes the regulatory requirements for storing the accounting records and identifies the basic requirements to be followed when storing electronic documents. Features of both electronic and paper documents were explored. Contents of operations that constitute the process of archiving accounting documents have been determined. A structure of the internal regulations, containing provisions on archives of enterprise under three sections: main provisions, contained documents and document functions have been proposed. It has been proposed to use as basis of a model for contemporary archiving the structural logic of the Internet, which allows to build a procedural flow chart of the accounting process and develop the domain-specific databases. It also has been proposed that semantic logic of the domain area of the archive will be modeled in the form of domain ontology of accounting, consisting of a certain number of elements, describing the business processes and relationships between them.

Key words: document, electronic documents circulation, e-mail archives, regulation on enterprise archive.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 18.

Yanchev Andrei V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yanchev.andrei@rambler.ru

Процес документообігу складається з декількох етапів, одним з яких є організація зберігання документів. Єдиною підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є документи, що фіксують факт їх здійснення, при цьому підприємство повинно забезпечити належне зберігання первинних документів протягом установлених строків, але не менше трьох років [1]. Порядок зберігання документів, облікових реєстрів, бухгалтерської звітності підприємствами незалежно від форм власності (крім банків) визначено Положенням № 88, у п. 6.1 якого зазначено, що первинні документи та облікові реєстри, які пройшли обробку, бухгалтерські звіти і баланси підлягають обов'язковій передачі до архіву [2]. У даному Положенні мова йде про порядок зберігання паперових документів. Разом з тим,

використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій привело до переведення значної частини документообігу підприємств та організацій в електронний формат, що вимагає напрацювання методологічної бази організації зберігання таких документів.

В умовах інформаціології суспільно-економічних відносин поняття бухгалтерського архіву, як кінцевої стадії маршрутизації документів, стає значно ширшим, ніж загальноприйняте трактування вченими та практиками економістами. Проте в чинному законодавстві відсутня вимога щодо формування в паперовому вигляді низки облікових документів (платіжне доручення, податкова накладна, вантажно-митна декларація). Інші документи навпаки, зазвичай, формуються одночасно в електронному та паперовому виглядах. Іншого сен-

су стосовно галузі інформаційних технологій набуває і поняття «архів». Електронний архів підприємства – це комплекс апаратно-програмних засобів і технологій, використовуваних для створення архіву документів у електронному вигляді з метою забезпечення оперативного і повноцінного доступу до всіх документів, які зберігаються і надходять до системи управління [3, с. 70].

Аналіз наукових джерел дозволив дійти висновку, що дослідження документування та документообігу суб'єктів господарювання традиційно проводилися за двома напрямками – бухгалтерським (управлінським) та технологічним. Дослідженню бухгалтерського аспекту приділяли увагу В. І. Бачинський, М. Т. Білуха, Т. А. Бутинець, А. В. Гнилицька, В. П. Завгородній, А. С. Крутова, С. А. Кузнецова, І. Д. Лазаришина, В. В. Муравський, В. С. Рудницький, О. В. Чумак, у працях яких основна увага зосереджувалася на документуванні як елементу облікового процесу. При цьому актуальність даного питання обумовлювалася необхідністю міжнародної уніфікації та стандартизації інформаційних процесів, а також імплементацією міжнародного стандарту ISO 15489-2001 «Інформація та документація – Управління документацією».

Актуалізацією проблеми розробки і впровадження електронних документів та електронного документообігу займалися М. М. Бенько, А. Д. Болгаров, А. Є. Голоскоков, С. В. Івахненко, М. Ю. Круковский, О. Матвієнко, Т. Мельник, Т. Меркулова, І. Ю. Савельєв, А. А. Пилипенко, які розглядали електронний документообіг як інноваційний процес, що підлягає імітаційному моделюванню та радикальному реінжинірингу в рамках технологічного напрямку. Безумовно, обидва підходи пов'язані між собою, що обумовлює доцільність здійснення комплексного наукового пошуку, зокрема, розробки процесноорієнтованої системи електронного документообігу, яка надає підтримку управлінню та забезпечує координацію адміністративних бізнес-процесів.

Наявність проблем розвитку соціально-економічних відносин, необхідність удосконалення моделей облікового процесу відповідно до сучасних інформаційних потреб, оптимізації інформаційного ризику та усунення наслідків загроз економічної та інформаційної безпеки актуалізують потребу реформування теоретико-методологічних засад архівування облікових документів в умовах електронного документообігу, що і стало *метою* даної статті.

На сьогодні взагалі відсутнє визначення, яке об'єднує вимоги, що ставляться до архіву економічної інформації як базису управління. Для обґрунтування визначення поняття архіву електронних облікових документів необхідно дослідити суттєві характеристики електронних і паперових документів (табл. 1).

Видовий склад і кількість облікових та реєстраційних форм, необхідних і достатніх для здійснення управлінських функцій, насамперед, обліку й контролю, залежать від напряму діяльності організації, а строки зберігання цих форм – від цінності інформації, що міститься в них, а також певною мірою від того, чи створюються

в діяльності конкретної організації документи Національного архівного фонду [4, с. 6]. Отже, стає зрозуміло, що реєстрації та обліку в організаціях підлягають не тільки вхідні, вихідні та внутрішні службові документи, а й інші паперові та електронні матеріали, документи, що стосуються працівників організації, інших фізичних та юридичних осіб, зокрема, суб'єктів підприємницької діяльності, акціонерів, власників цінних паперів тощо.

У разі неможливості зберігання електронних документів на електронних носіях інформації протягом строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері, підприємства повинні вживати заходів щодо дублювання документів на кількох електронних носіях інформації та здійснювати їх періодичне копіювання. Якщо неможливо виконати зазначені вимоги, електронні документи мають зберігатися у вигляді копії документа на папері (у разі відсутності оригіналу цього документа на папері). При копіюванні електронного документа з електронного носія інформації, обов'язково здійснюється перевірка цілісності даних на цьому носії [5].

При зберіганні документів на електронних носіях обов'язково потрібно дотримуватися таких вимог:

- ✦ інформація, що міститься в електронних документах, має бути доступною для її подальшого використання;
- ✦ має бути забезпечена можливість відновлення електронного документа у тому форматі, в якому він був створений, відправлений або одержаний;
- ✦ у разі наявності має зберігатися інформація, яка дає змогу встановити походження та призначення електронного документа, а також дату і час його відправлення чи одержання.

Самостійне ведення архівної справи передбачає організацію таких архівних робіт: виділення спеціального приміщення, підбір кваліфікованих співробітників для роботи в архіві, підготовка бухгалтерських та інших документів для архівного зберігання, облік та експертиза документації, утилізація бухгалтерських документів по закінченню терміну архівного зберігання.

Процес архівування бухгалтерських документів включає такі операції:

- ✦ експертиза цінності бухгалтерських документів і встановлення граничних термінів зберігання для кожного документа;
- ✦ формування справ для тимчасового та постійного архівного зберігання;
- ✦ складання номенклатури справ за бухгалтерськими документами;
- ✦ виконання палітурних та відновлювальних робіт;
- ✦ зберігання та облік бухгалтерських документів в архівному приміщенні;
- ✦ виділення зі складу архіву справ, з завершилися термінами зберігання;
- ✦ утилізація документації з вичерпаним терміном зберігання.

Характеристика архівів облікових документів

Ознака	Паперовий архів	Електронний архів
Місце збереження	Зберігатися у спеціальних приміщеннях або шафах під відповідальність осіб, уповноважених головним бухгалтером. При цьому бланки суворої звітності мають зберігатися в сейфах, металевих шафах або спеціальних приміщеннях, що забезпечують їх схоронність [6]	Файли, бази даних, бази знань, сховища даних, вітрини даних
Систематизація	Первинні документи поточного місяця, що пройшли обробку ручним способом і відносяться до відповідного облікового реєстру, комплектуються в хронологічному порядку, нумеруються, переплітаються і супроводжуються довідкою для архіву [2]. Порядок підготовки та передання документів до архіву визначено Правилами № 16	За обраним способом кодування інформації при внесенні до інформаційної системи. У кожному з додатків зберігається опис утримуваних даних
Формалізація	Регламентована обмежена реквізитним складом	Необмежена внутрішня регламентація
Занесення документів в архів	Кожна облікова одиниця (справа, документ) повинна надходити до архіву відповідно до опису або на підставі іншого облікового документу, який фіксує її надходження в архів	За центрами відповідальності
Спосіб сприйняття документів	Доступні для сприйняття будь-яким користувачем	Вимагає наявності відповідного програмного додатку або конвертора перетворення даних з одного формату в інший
Відповідальність за формування	Зберігання первинних документів та облікових реєстрів, що пройшли обробку і були підставою для складання звітності, а також бухгалтерських звітів і балансів, оформлення і передання їх до архіву забезпечує головний бухгалтер підприємства, установи [2]	Головний бухгалтер забезпечує: внесення документів, реєстрів, формування фінансових звітів. Системний адміністратор забезпечує: підготовку і збереження резервних копій даних, їх періодичну перевірку і знищення; установку і конфігурацію необхідних оновлень для операційної системи і використання програм; установку і конфігурацію нового апаратного і програмного забезпечення; створення і підтримку в актуальному стані призначених для користувача облікових записів; усунення збоїв в системі; планування і проведення робіт з розширення мережевої структури підприємства; документування всіх проведених дій
Організація доступу	Видача первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів і балансів з бухгалтерії та архіву підприємства, установи працівникам інших структурних підрозділів може провадитися лише за рішенням головного бухгалтера (п. 6.8 Положення № 88)	За визначеними правами доступу
Доступ до перевірки архіву	Регламентований, відкритий	Регламентований внутрішніми регламентами, закритий
Відповідальність за інформаційну безпеку	Несе головний бухгалтер або архівна служба	Системний адміністратор
Термін зберігання	Встановлено переліком типових документів, що створюються під час діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 р. № 578/5	Порядок зберігання електронних документів визначено ст. 13 Закону № 851-IV, відповідно до якої електронні документи мають зберігатися на електронних носіях інформації у формі, що дає змогу перевірити їх цілісність на цих носіях. При цьому строк зберігання електронних документів на електронних носіях інформації має бути не менший від строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері
Періодичність формування архіву	1 раз на рік	Перманентно. Формування резервної копії встановлюється внутрішніми регламентами

Професійне архівування бухгалтерських документів має низку переваг:

- ✦ зниження матеріальних і часових витрат з документообігу бухгалтерської документації;
- ✦ гарантія конфіденційності бухгалтерської інформації;
- ✦ повний порядок в бухгалтерських документах і швидкий пошук потрібного документа;
- ✦ надійне зберігання всієї документації в спеціальному архіві;
- ✦ своєчасна утилізація документів, у яких завершився термін архівного зберігання;
- ✦ готовність організації до аудиторської або податкової перевірки.

За умов сучасного розвитку суспільно-економічних відносин під бухгалтерським архівом пропонуємо розуміти сукупність трьох складових – поточний архів, електронний архів та спеціалізовану архівну служба. Правила ведення поточного архіву регламентовані законодавством [7]. Правила передачі справ у спеціалізовану архівну службу визначені низкою нормативних документів з регулювання ведення архівної справи [8, 9].

Внаслідок правової невизначеності цього питання підприємства електронні архіви формують стихійно. Електронний архів оптимально вирішує завдання поточного збереження документів, коли найбільшого значення набуває оперативність доступу до інформації та наявність можливості одночасного використання документа кількома співробітниками. Основними завданнями електронного архіву підприємства є: підвищення надійності зберігання інформації, зменшення ризику втрати важливої інформації через недбалість персоналу або вплив зовнішніх факторів; підвищення ефективності використання інформації за рахунок зменшення часу на пошук необхідних документів; забезпечення доступу до інформації практично з будь-якої територіально віддаленої точки за умови наявності відповідних прав доступу; інтеграція з іншими інформаційними системами підприємства.

Крім того, окремі електронні документи сьогодні мають юридичну силу на рівні з паперовими, а бази даних підприємства за певних умов є об'єктом уваги контролюючих органів, тому завдання та функції електронного архіву повинні знайти відображення у внутрішньому регламенті – Положенні про архів підприємств, яке пропонуємо будувати за такою структурою (рис. 1).

Внутрішнє формування інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарювання включає сукупність даних, переведених у електронний формат та систематизованих за обраними критеріями. Основою його організації є інформаційна база – сукупність всіх даних, що підлягають накопиченню, зберіганню, пошуку, перетворенню та передачі відповідно до встановленого порядку, а також використовуваних для організації взаємодії користувача з комп'ютером. Склад і структура внутрішнього представлення документів визначається способами організації файлів, баз даних, баз знань та сховищем даних [10, с. 55].

Таким чином, доцільно та з методологічної точки зору вірно при архівуванні даних зберігати стійку до-

кументальну систему, яка поступово орієнтуючись на електронну обробку, знайде ефективний напрямок еволюції [11, с. 21]. Таким напрямом еволюції стали електронні архіви.

У первісному вигляді електронні архіви документів будувалися за принципом файлової організації даних. Така будова мала низку недоліків, які з розвитком ІКТ ставали все більш відчутними, а саме:

- ✦ жорстка залежність від програмного забезпечення;
- ✦ трудомісткість внесення змін;
- ✦ значний рівень «інформаційного шуму» та дублювання даних;
- ✦ неможливість отримати повне уявлення про предметну область внаслідок розрізненості даних;
- ✦ складність пошуку даних в архіві;
- ✦ низька оперативність та ефективність роботи операційної системи в цілому.

Необхідність усунення наведених недоліків обумовила появу якісно нового підходу до організації даних, побудованого на концепції теорії інтегрованого зберігання даних при можливості багатократного їх використання для вирішення управлінських завдань, тобто концепції баз даних.

База даних являє певний інформаційних ресурс структурованих даних, призначений для багатоцільового та багатократного використання у конкретних предметних областях [12, с. 58]. У базах даних фіксується нормативна, облікова, контрольна, аналітична та планова інформація [13, с. 5]. За твердженням А. С. Крутової, база даних інформаційної системи являє собою семантичну мережу, яка відбиває типовий опис змісту довідників, первинних бухгалтерських документів та їх взаємозв'язку [14, с. 129]. В. М. Антонов умовно порівнює базу знань автоматизованої системи управління з пам'яттю людини або місцем збереження інформації, яку інженер-когнітолог знань отримав від експертів [15, с. 131]. Бази знань утримують факти і правила, які дозволяють у пам'яті ПЕОМ з одного факту логічно вивести новий. База даних знаходиться під управлінням СУБД (системи управління базами даних), містить структуровані дані, забезпечує інтегроване уявлення і багатоцільове використання збережених даних, одноразове введення і редагування даних, їх багаторазове використання, санкціонований доступ до даних користувача програм [16, с. 421].

Бази даних формуються для того, щоб надавати можливість апарату управління безпосередньо та багаторазово в режимі реального часу розглядати різні варіанти вирішення питань [17, с. 71]. Метою формування бази стратегічних даних є підвищення ефективності управлінських рішень за рахунок раціональної систематизації інформації, ефективного її розподілу на різних рівнях управління відповідно до основних завдань підприємства.

Формування бази стратегічних даних дозволяє вирішити завдання, які наведено на рис. 2. Поява баз даних надала можливість моделювати семантичну логіку предметної області у вигляді системи, яка складається з

Рис. 1. Структура положення про архів підприємства

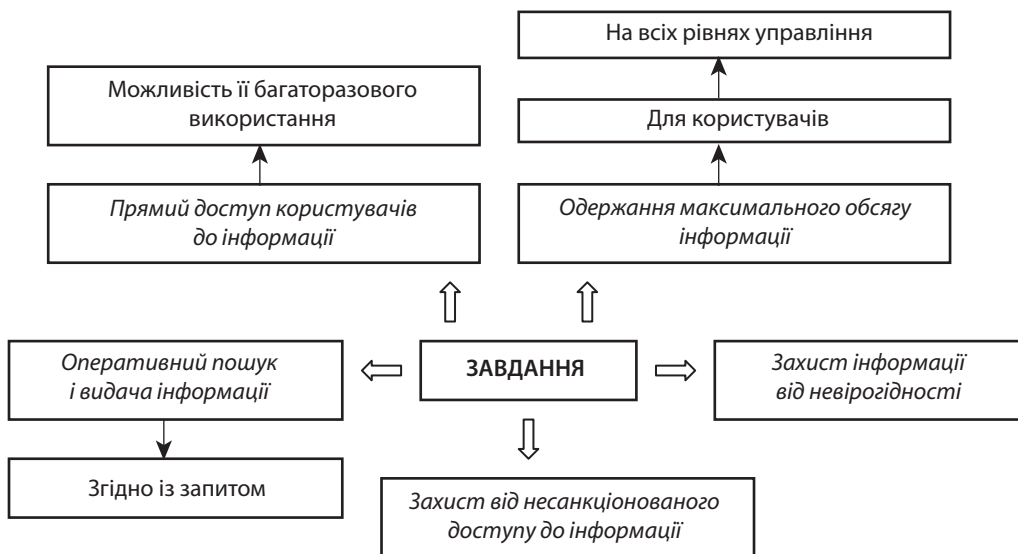

Рис. 2. Можливості баз даних інформаційних систем підприємства

певної кількості елементів та взаємовідносин між ними, тобто у вигляді онтології предметної області бухгалтерського обліку (рис. 3).

Поширення набуває розуміння Інтернету як величезного бібліотечного фонду або матеріальної ноосфери [18, с. 199]. Тому в основу моделі побудови сучасних баз даних доцільно покласти структурну логіку мережі Інтернет:

$$BD_i = \langle F_{i=1\dots n}, L_{j=1\dots m} \rangle = \langle \{d_1, d_2, \dots, d_k; c_1, c_2, \dots, c_k\}_i, L_{j=1\dots m} \rangle,$$

- де BD_i – база даних підприємства;
 F_i – масиви документів (файли бази даних);
 L_j – посилання між документами бази даних;
 d_i – документи (записи, повідомлення);
 I_k – внутрішні посилання в документах.

Питання будови баз даних є дослідженими і загально визнаною є точка зору стосовно представлення баз даних з ієрархічною та мережевою структурою. Склад і структура інформаційної бази, змістовні

характеристики даних, вимоги до якісних характеристик (повнота, актуальність, точність, достовірність та ін.) повністю визначені функціями управління. Інформаційна база містить дані та знання, представлені на машинних носіях, у вигляді продукту обліково-інформаційного процесу, що зберігається у базі даних. Результати, отримані під час процедур обліково-аналітичного процесу, формують інформаційні сукупності більш високого інтелектуального рівня – бази знань (рис. 4).

Завдяки новій формі організації архівування документів обробка даних відбувається у системах транзакційного типу (ERP та OLTP-системи) або в системах, що представляють клас спеціалізованих «сховищ даних» (*Data Warehouse – DW*) для різних функціональних компонентів системи документообігу підприємства.

Для вирішення завдань обліково-аналітичного процесу, який вимагає ретроспективних даних за тривалі інтервали часу, створюються предметноорієнтовані сховища даних, розвиток яких спрямований на зростання їх функціональності, та інтелектуального аналізу даних. У результаті створюються архіви, засновані на знаннях – бази знань.

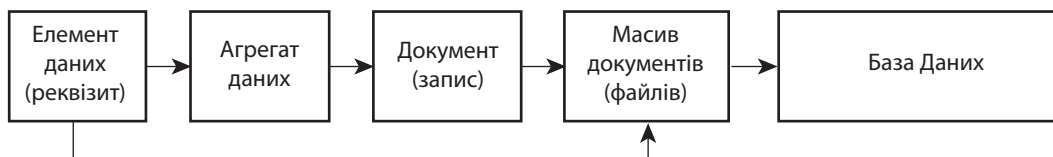

Рис. 3. Структура елементів онтології бази даних підприємства

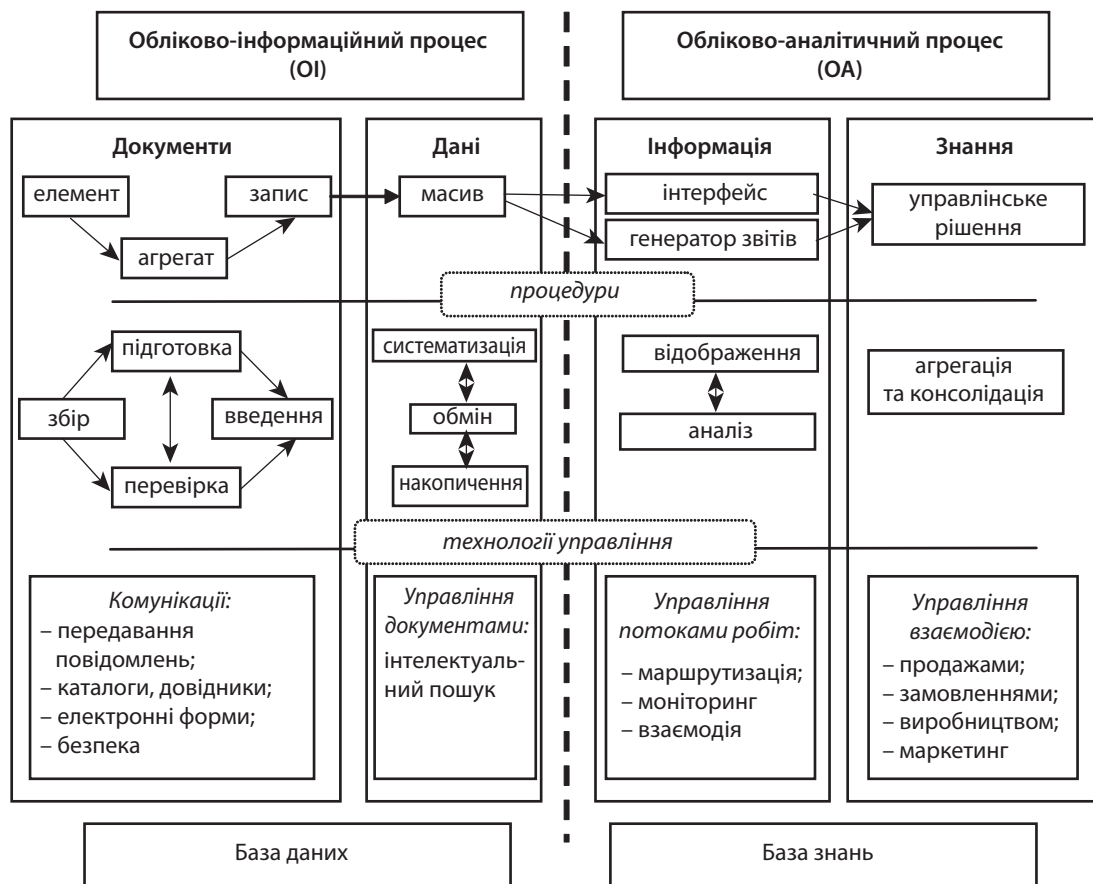

Рис. 4. Процедурно-технологічна карта облікового процесу

Побудована за наведеною картою система включає в себе практично всі аспекти сучасного електронно-діловодства і документообігу:

- ✦ створення віртуальної структури підприємства, яка відповідає реальній організаційній структурі, з можливістю делегування функцій та повноважень;
- ✦ розподіл прав доступу до масивів документів (файлів), до самих документів, агрегатів і реєстрів документів (полей);
- ✦ робота з вхідними/вихідними документами, службовими записами, реєстрація, облік, автоматизація процесу обробки та передавання документів, здійснення контролю над виконанням документів;
- ✦ потужний пошуковий сервіс;
- ✦ гнучка маршрутизація документів із налаштування графіків документообігу;
- ✦ поширені функції експорту/імпорту документів;
- ✦ ведення історії та статистики зміни документа;
- ✦ підтримка електронного цифрового підпису;
- ✦ доступ до віртуальної бази даних через Web-інтерфейс.

ВИСНОВКИ

Для вирішення завдань обліково-аналітичного процесу, який вимагає ретроспективних даних за тривалі інтервали часу створюються предметноорієнтовані сховища даних, розвиток яких спрямований на зростання їх функціональності та інтелектуальний аналіз даних. Побудована в дослідженні структура Положення про архів підприємства, яка включає всі аспекти сучасного електронного діловодства і документообігу, дозволила запропонувати механізм формування електронного архіву, який відповідає віртуальній структурі підприємства, надає можливість делегування функцій та повноважень, дозволяє налагодити гнучку маршрутизацію документів із налаштування графіків документообігу, здійснює підтримку електронного цифрового підпису, гарантує доступ до віртуальної бази знань через Web-інтерфейс. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України № 996-XIV від 16.07.99 р. «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 40. – Ст. 365 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Наказ Міністерства України № 88 від 24.05.95 р. «Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» (zareєстровано в Міністерстві України 05.06.95 р. за № 168/704, за текстом – Положення № 88) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>
3. **Матвієнко О.** Основи організації електронного документообігу : навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 112 с.
4. **Загорецька О.** Строки зберігання облікових і реєстраційних форм / О. Загорецька // Секретар референт. – 2014. – № 01 (133). – С. 5 – 16.
5. Закон України № 851-IV від 22.05.2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030851.html

6. Лист Міністерства України № 053-3996 від 22.07.2002 р. «Щодо спеціальних приміщень для зберігання документів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basepe/ua-xmwecr.htm>

7. Перелік типових документів, що створюються під час діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів. Затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kadrovik.ua/content/novii-perel-k-tipovikh-dokument-v-z-strokami-kh-zber-gannya>

8. Наказ Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України № 41 від 20.07.98 р. «Про затвердження Переліку типових документів» (zareєстровано в Міністерстві України 17.09.98 р. за № 576/3016, зі змінами та доповненнями, за текстом – Перелік № 41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0576-98>

9. Наказ Державного комітету архівів № 16 від 16.03.2001 р. «Про затвердження Правил роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій» (zareєстровано в Міністерстві України 08.05.2001 р. за № 407/5598, зі змінами та доповненнями, за текстом – Правила № 16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0407-01>

10. Информационные системы в экономике / Под ред. проф. Д. В. Чистова. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 234 с.

11. **Скокова А. Н.** Трансформация документов в условиях новой информационной технологии / А. Н. Скокова // Документ и экономика : межвузовский сборник научных трудов под ред. Л. В. Котина, М. В. Ларина. – М. : МГИАИ, 1989. – С. 13 – 28.

12. **Чистова Д. В.** Информационные системы в экономике / Д. В. Чистова. – М. : ИНФРА-М, 2013. – С. 58.

13. **Сопко В.** Организация бухгалтерского обліку, економічного контролю та аналізу : підручник / В. Сопко, В. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.

14. **Крутова А. С.** Облік в системі електронної комерції : монографія / А. С. Крутова. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 396 с.

15. **Антонов В. М.** Інтелектуально-математичний менеджмент: кіберакмеологічна концепція : монографія / В. М. Антонов. – К. : КНТ, 2007. – 528 с.

16. **Трофимов В. В.** Информационные системы и технологии в экономике и управлении : учебник / В. В. Трофимов, О. П. Ильина, Е. В. Трофимова, В. И. Кияев, А. П. Приходченко / Под ред. проф. В. В. Трофимова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 452 с.

17. **Івахненко С. В.** Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку: історія, теорія, перспективи / С. В. Івахненко. – Житомир : АСА, 2001. – 416 с.

18. **Панфілов О. Ю.** Соціально-гуманітарна сфера України перед глобальними викликами сучасності : монографія. – Харків : Видавництво «Інжек», 2013. – 236 с.

REFERENCES

- Antonov, V. M. *Intelektualno-matematychnyi menedzhment : Kiberakmeologichna kontseptsia* [Intellectually and Mathematics Management: Cyber-akmeological concept]. Kyiv: KNTU, 2007.
- Chistova, D. V. *Informatsionnye sistemy v ekonomike* [Information systems in the economy]. Moscow: INFRA-M, 2013.
- Informatsionnye sistemy v ekonomike* [Information systems in the economy]. Moscow: INFRA-M, 2013.
- Ivakhnenkov, S. V. *Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii bukh-halterskoho obliku : istoriia, teoriia, perspektyvy* [Information technologies in accounting: History, Theory, Prospects]. Zhytomyr: ASA, 2001.
- Krutova, A. S. *Oblik v systemi elektronnoi komertsii* [The account in the system e-commerce]. Kharkiv: KhDUKht, 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (2002).
- [Legal Act of Ukraine] (1995).
- [Legal Act of Ukraine] (1995).
- [Legal Act of Ukraine] (2012).
- [Legal Act of Ukraine] (1998).
- [Legal Act of Ukraine] (2001).

[Legal Act of Ukraine] (1995).

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (1999).

Matviienko, O., and Tsyvin, M. *Osnovy orhanizatsii elektronnoho dokumentoobihu* [Fundamentals of electronic documents]. Kyiv: Tsentр uchbovvoi literatury, 2008.

Panfilov, O. Yu. *Sotsialno-humanitarna sfera Ukrainy pered hlobalnymy vyklykamy suchasnosti* [Social Field Ukraine before global challenges of our time]. Kharkiv: INZhEK, 2013.

Sopko, V., and Zavorodnii, V. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu* [Accounting organization, economic monitoring and analysis]. Kyiv: KNEU, 2004.

Skokova, A. N. "Transformatsiia dokumentov v usloviakh novoy informatsionnoy tekhnologii" [Transformation of the documents in the new information technology]. In *Dokument i ekonomika*, 13-28. Moscow: MGIAI, 1989.

Trofimov, V. V. et al. *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike i upravlenii* [Information systems and technologies in economics and management]. Moscow: Yurayt, 2013.

Zahoretska, O. "Stroky zberihannia oblikovykh i reistratsiinykh form" [Terms of keeping accounting and registration forms]. *Sekretar-referent*, no. 01 (133) (2014): 5-16.

УДК 657.47

ІННОВАЦІЙНІ ВИТРАТИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

© 2015 ФІЛИПОВА С. В., ВАРЧУК О. А., КРИСЕНКО А. В.

УДК 657.47

Філіпова С. В., Варчук О. А., Крисенко А. В. Інноваційні витрати промислових підприємств: проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку

Метою статті є дослідження інноваційних витрат промислових підприємств і проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку. Надано тлумачення поняття «інноваційні витрати» різними вченими-економістами та власну думку авторів до його визначення. Проаналізовано сучасну законодавчо-нормативну базу та наукові джерела щодо відображення в бухгалтерському обліку промислових підприємств інноваційних витрат. Проведений аналіз дозволив виявити основні проблемні моменти в сучасній системі бухгалтерського обліку інноваційних витрат; виділити чотири основні підходи до обліку інноваційних витрат; визначити аспекти, які необхідно враховувати для побудови ефективної системи бухгалтерського обліку інноваційних витрат. У подальшому планується вивчити методи управління інноваційними витратами промислових підприємств та особливості формування внутрішньої інформаційної бази на основі систем управлінського та бухгалтерського обліку.

Ключові слова: витрати, інновації, інноваційні витрати, бухгалтерський облік, методи, рахунки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 19.

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

Варчук Оксана Анатоліївна – старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Крисенко Анастасія Валеріївна – студентка, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

УДК 657.47

UDC 657.47

Філіпова С. В., Варчук О. А., Крисенко А. В. Инновационные расходы промышленных предприятий: проблемы их отражения в бухгалтерском учете

Filyppova S. V., Varchuk O. A., Krysenko A. V. Innovation Costs of Industrial Enterprises: Issues of Accounting Treatment

Целью статьи является исследование инновационных расходов промышленных предприятий и проблемы их отражения в бухгалтерском учете. Представлено толкование понятия «инновационные расходы» различными учеными-экономистами и собственная точка зрения авторов по его определению. Проанализирована современная законодательно-нормативная база и научные источники отражения в бухгалтерском учете промышленных предприятий инновационных затрат. Проведенный анализ позволил выявить основные проблемные моменты в современной системе бухгалтерского учета инновационных затрат; выделить четыре основных подхода к учету инновационных затрат; определить аспекты, которые необходимо учитывать для построения эффективной системы бухгалтерского учета инновационных затрат. В дальнейшем планируется изучить методы управления инновационными затратами промышленных предприятий и особенности формирования внутренней информационной базы на основе систем управленческого и бухгалтерского учета.

The article is aimed to study the innovation costs of industrial enterprises and their accounting treatment. An interpretation of the concept of «innovation costs» by various scientists-economists and the author's own view on this definition are presented. The current legislative and regulatory framework and scientific sources concerning the accounting treatment of innovation costs of industrial enterprises have been analyzed. The conducted analysis has identified the main issues in the current system for innovation costs accounting; four basic approaches to innovation costs accounting has been allocated; aspects to be taken into consideration when building an effective system for innovation costs accounting have been determined. For the future is planned to explore the innovation costs management methods of industrial enterprises and the peculiarities of building the internal information database based on systems for both management and bookkeeping accounting.

Key words: costs, innovations, innovation costs, accounting, methods, accounts.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 19.

Filyppova Svitlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the Institute of Business, Economics and Information Technology of the Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

Varchuk Oksana A. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Krysenko Anastasiya V. – Student, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

Варчук Оксана Анатоліївна – старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Крисенко Анастасія Валеріївна – студентка, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

[Legal Act of Ukraine] (1995).

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (1999).

Matviienko, O., and Tsyvin, M. *Osnovy orhanizatsii elektronnoho dokumentoobihu* [Fundamentals of electronic documents]. Kyiv: Tsentр uchbovvoi literatury, 2008.

Panfilov, O. Yu. *Sotsialno-humanitarna sfera Ukrainy pered hlobalnymy vyklykamy suchasnosti* [Social Field Ukraine before global challenges of our time]. Kharkiv: INZhEK, 2013.

Sopko, V., and Zavorodnii, V. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu* [Accounting organization, economic monitoring and analysis]. Kyiv: KNEU, 2004.

Skokova, A. N. "Transformatsiia dokumentov v usloviakh novoy informatsionnoy tekhnologii" [Transformation of the documents in the new information technology]. In *Dokument i ekonomika*, 13-28. Moscow: MGIAI, 1989.

Trofimov, V. V. et al. *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike i upravlenii* [Information systems and technologies in economics and management]. Moscow: Yurayt, 2013.

Zahoretska, O. "Stroky zberihannia oblikovykh i reistratsiinykh form" [Terms of keeping accounting and registration forms]. *Sekretar-referent*, no. 01 (133) (2014): 5-16.

УДК 657.47

ІННОВАЦІЙНІ ВИТРАТИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

© 2015 ФІЛИПОВА С. В., ВАРЧУК О. А., КРИСЕНКО А. В.

УДК 657.47

Філіпова С. В., Варчук О. А., Крисенко А. В. Інноваційні витрати промислових підприємств: проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку

Метою статті є дослідження інноваційних витрат промислових підприємств і проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку. Надано тлумачення поняття «інноваційні витрати» різними вченими-економістами та власну думку авторів до його визначення. Проаналізовано сучасну законодавчо-нормативну базу та наукові джерела щодо відображення в бухгалтерському обліку промислових підприємств інноваційних витрат. Проведений аналіз дозволив виявити основні проблемні моменти в сучасній системі бухгалтерського обліку інноваційних витрат; виділити чотири основні підходи до обліку інноваційних витрат; визначити аспекти, які необхідно враховувати для побудови ефективної системи бухгалтерського обліку інноваційних витрат. У подальшому планується вивчити методи управління інноваційними витратами промислових підприємств та особливості формування внутрішньої інформаційної бази на основі систем управлінського та бухгалтерського обліку.

Ключові слова: витрати, інновації, інноваційні витрати, бухгалтерський облік, методи, рахунки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 19.

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

Варчук Оксана Анатоліївна – старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Крисенко Анастасія Валеріївна – студентка, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

УДК 657.47

UDC 657.47

Філіпова С. В., Варчук О. А., Крисенко А. В. Инновационные расходы промышленных предприятий: проблемы их отражения в бухгалтерском учете

Целью статьи является исследование инновационных расходов промышленных предприятий и проблемы их отражения в бухгалтерском учете. Представлено толкование понятия «инновационные расходы» различными учеными-экономистами и собственная точка зрения авторов по его определению. Проанализирована современная законодательно-нормативная база и научные источники отражения в бухгалтерском учете промышленных предприятий инновационных затрат. Проведенный анализ позволил выявить основные проблемные моменты в современной системе бухгалтерского учета инновационных затрат; выделить четыре основных подхода к учету инновационных затрат; определить аспекты, которые необходимо учитывать для построения эффективной системы бухгалтерского учета инновационных затрат. В дальнейшем планируется изучить методы управления инновационными затратами промышленных предприятий и особенности формирования внутренней информационной базы на основе систем управленческого и бухгалтерского учета.

Ключевые слова: расходы, инновации, инновационные расходы, бухгалтерский учет, методы, счета.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 19.

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

Варчук Оксана Анатоліївна – старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Крисенко Анастасія Валеріївна – студентка, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

Filyppova S. V., Varchuk O. A., Krysenko A. V. Innovation Costs of Industrial Enterprises: Issues of Accounting Treatment

The article is aimed to study the innovation costs of industrial enterprises and their accounting treatment. An interpretation of the concept of «innovation costs» by various scientists-economists and the author's own view on this definition are presented. The current legislative and regulatory framework and scientific sources concerning the accounting treatment of innovation costs of industrial enterprises have been analyzed. The conducted analysis has identified the main issues in the current system for innovation costs accounting; four basic approaches to innovation costs accounting has been allocated; aspects to be taken into consideration when building an effective system for innovation costs accounting have been determined. For the future is planned to explore the innovation costs management methods of industrial enterprises and the peculiarities of building the internal information database based on systems for both management and bookkeeping accounting.

Key words: costs, innovations, innovation costs, accounting, methods, accounts.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 19.

Filyppova Svitlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the Institute of Business, Economics and Information Technology of the Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

Varchuk Oksana A. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Krysenko Anastasiya V. – Student, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: nastya08kr@gmail.com

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

ЕКОНОМІКА

Недосконалість сучасної системи бухгалтерського обліку, відсутність єдиних стандартів та методичного забезпечення щодо відображення інноваційних витрат впливає на ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств. Без достатньої та достовірної інформації, яка забезпечується системою бухгалтерського обліку, ефективно управляти інноваційними витратами неможливо. У зв'язку з різноманітністю інновацій, специфікою та тривалим терміном їх впровадження на сьогоднішній час не існує єдиного підходу до відображення в бухгалтерському обліку інноваційних витрат: не передбачені синтетичні рахунки, які б ураховували специфіку інноваційних процесів, не розроблені реєстри бухгалтерського обліку, відсутня звітність, яка надавала б необхідну інформацію стосовно даних витрат. Для розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств та ефективного управління інноваційними процесами необхідно збудувати єдину та науково обґрунтовану систему бухгалтерського обліку інноваційних витрат.

Дослідженню інноваційної діяльності, змісту інноваційних витрат та їх відображенню в бухгалтерському обліку присвячені праці таких вчених, як Бородкін О. С., Гнилицька Л. В., Грицай О. І., Ільченко О. О., Кантаєва О. В., Крупка Я. Д., Нападовська Л. В., Пашута М. Т., Пушкарь М. С., Сичук С. М., Шкільнюк О. М. та ін.

Вагомий внесок у систему обліку інноваційних витрат вніс Крупка Я. Д. [19], який виділив основні чинники, що впливають на інноваційні процеси, та змоделивав 28 моделей обліку інноваційних витрат.

Також слід визначити праці Грицай О. І. [3, 12], які присвячені дослідженню проблем інноваційної діяльності в яких вдоскоалена класифікація інноваційних витрат, визначено їх зміст, запропонована схема бухгалтерського обліку інноваційних витрат.

Отже, на сьогодні існує значна кількість наукових публікацій у інноваційній сфері, але, незважаючи на це, наукових робіт, які досліджували б інноваційні витрати, недостатньо, а проблема їх відображення у бухгалтерському обліку і досі не вирішена.

Тому метою статті є дослідження інноваційних витрат промислових підприємств і проблеми їх відображення в бухгалтерському обліку.

Відсутність єдиної схеми відображення в бухгалтерському обліку інноваційних витрат призводить до неможливості отримання повних і достовірних даних, необхідних для прийняття управлінських рішень.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» дано визначення інновацій як новостворених (застосованих) і (або) вдоскоалених конкурентоздатних технологій, продукції або послуг, а також організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Ільченко О. О. користується терміном «витрати на інновації» та тлумачить їх як такі, що включають фактичні витрати в грошовій формі, пов'язані зі здійсненням різних видів інноваційної діяльності. Це витрати, які безпосередньо пов'язані з виконанням інноваційного проекту, який включає в себе всі матеріальні витрати,

витрати на заробітну плату та нарахування, амортизацію та інші [2, с. 6].

На думку Грицай О. І., використання поняття «інноваційні витрати» некоректне. Інноваційними можуть бути зовсім нові для підприємства чи галузі витрати, які до цього ніколи не здійснювались, але це не такі витрати, що пов'язані з проведенням інноваційних процесів підприємства. Якщо логічно пов'язати між собою зміст цих понять, то буде зрозуміло, що правильніше вживати термін «витрати на інноваційні процеси», а ніяк не «інноваційні витрати». Використання поняття «витрати на інноваційні процеси» є більш правильним для визначення витрат пов'язаних з ініціацією інновацій, їх розробкою, реалізацією на ринку та подальшим поширенням [3].

Щодо використання терміна «витрати інноваційної діяльності», то перш за все треба визначити категорію «вид діяльності» як процес поєднання дій, які приводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг, що характеризується використанням відповідної комбінації ресурсів, специфікою виробничого процесу та випуском певного виду продукції чи наданням певного виду послуг [4].

Єдиним законодавчим документом, де надано визначення поняття «інноваційні витрати», є Методика [5]. Відповідно до цього документа під терміном «інноваційні витрати» розуміють усі витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, а саме:

- ✦ внутрішні дослідження та розробки;
- ✦ зовнішні дослідження та розробки;
- ✦ придбання машин та обладнання, пов'язаних з виробництвом інноваційних продуктів та процесів;
- ✦ придбання патентів та ліцензій, промислових зразків;
- ✦ навчання та маркетингові дослідження.

Отже, на основі проведеного аналізу теоретичних і методичних джерел погоджуємося з О. А. Варчук [6] і вважаємо, що інноваційні витрати – це витрати, що виникають на всіх стадіях інноваційного процесу при здійсненні підприємством інноваційної діяльності, тобто витрати на фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські роботи, на експериментальні роботи, на технологічні роботи (промислове виробництво), комерціалізацію інновації, дифузю інновації [6].

Основними методичними джерелами, якими слід користуватися при відображенні в бухгалтерському обліку інноваційних витрат, є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО).

У П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» зазначено, що «інновації, отримані в результаті розроблення, потрібно відображати у балансі за умов, що підприємство має намір, технічну можливість та ресурси для доведення інноваційної продукції до реалізації, отримання економічних вигод від її збуту чи використання» [7], тобто це П(С)БО передбачено для обліку інновацій нематеріального характеру (наприклад, створення нового програмного забезпечення, технічної документації).

П(С)БО, яке б розкривало методичні аспекти обліку інновацій матеріального характеру (наприклад, створення нових видів продукції, послуг, устаткування) і організаційного характеру (наприклад, впровадження нового управлінського методу в діяльність підприємства) та враховувало б специфіку цих інноваційних процесів, на законодавчому рівні відсутнє.

Автори цілком погоджуються з пропозицією Загороднього А. Г. і Бойчук А. Б., які пропонують створити «новий єдиний стандарт, який би охоплював усі види інноваційної діяльності та чітко регламентував їх облік, значно би покращив ситуацію з отримання достатньої та достовірної облікової інформації щодо витрат на інновації» [8].

Інноваційні витрати можуть носити капітальний та поточний характер. Ковальова О. М., Кірсанова В. В., Сухарева Т. О. [9] зазначають, що інноваційні витрати капітального характеру «пов'язані з впровадженням нових типів виробництв, нових технологій, виробничого обладнання, технічним переозброєнням виробництва, переоснащенням устаткування, придбанням та впровадженням авторських прав, об'єктів інтелектуальної власності» [9], а поточного характеру «пов'язані з операційною діяльністю, у ході якої створюються безпосередньо інноваційні продукти та інноваційна продукція» [9].

Мельничук І. В. [10] вважає, що «інновації капітального характеру можуть бути представлені у двох напрямках:

- ✦ капітальні інновації, які стосуються створення нових видів основних засобів;
- ✦ інтелектуальні та капітальні інновації, які стосуються створення нематеріальних активів» [10].

Чалий І. Г. порівнює українську та міжнародну практику обліку витрат на дослідження і розробки та зазначає, що американські вчені вважають, що «витрати на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи повинні розцінюватися як витрачання (використання) доходів та відноситися до витрат у тому періоді, коли вони виникли» [11], тобто до поточних витрат, виключенням, на думку американських вчених, є «витрати на ті розробки, керівництво якими ведуть інші фірми» [11], тобто ці витрати можливо капіталізувати. Також Чалий І. Г. звертає увагу на те, що «хитка грань між витратами на дослідження (які не підлягають капіталізації) та витратами на розробки (які можуть бути капіталізовані) створює сприятливий ґрунт для бухгалтерських спекуляцій» [11].

Пропозиції вчених-науковців щодо відображення в бухгалтерському обліку інноваційних витрат представлені в *табл. 1*.

Таблиця 1

Відображення інноваційних витрат в бухгалтерському обліку у трактуванні різних авторів [12 – 15]

Джерело	Автор(-и)	Відображення в обліку інноваційних витрат
[12]	О. І. Грицай	Відокремити конкретний рахунок для обліку витрат на інноваційні процеси, на якому б накопичувалися усі витрати підприємства, пов'язані з інноваційною діяльністю. Запропонований рахунок буде транзитним. Витрати на інноваційні процеси визнаватимуть витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені
[13]	С. М. Сичук	Аналітичний облік витрат на інноваційну діяльність доцільно вести за типами інновацій: витрати на науково-дослідні роботи, витрати на випуск нового виду продукції (продуктові інновації), витрати на освоєння нової технології (технологічні інновації), витрати на організаційно-управлінські інновації. Також можливий варіант ведення аналітичного обліку витрат інноваційної діяльності за напрямками інновацій: внутрішні науково-дослідні роботи; придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; придбання інших зовнішніх знань; інші витрати
[14]	Р. В. Сазонов, Є. Ю. Данилов, Є. О. Єгоров	Метод, який спрямований на використання синтетичного рахунку 941, є більш зручним, тому що у процесі здійснення інноваційної діяльності підприємства несуть певні витрати, які впливають на собівартість виготовленої продукції, що є важливим при визначенні фінансових результатів. Тому раціонально відображувати інноваційні витрати на рахунку 941 і закривати його рахунком 79 «Фінансові результати» для визначення фінансового результату
[15]	Н.В. Гришко, Ю.А. Скубак	Для промислових підприємств, які у своїй діяльності використовують рахунки 8 і 9 класу, рекомендовано ввести окремий синтетичний рахунок 86 «Витрати на інноваційні процеси», у розрізі кожного субрахунку рекомендується вести аналітику по елементах витрат. Якщо ж основною класифікаційною ознакою вважати напрямки інновацій, то вважаємо за потрібне ввести такі субрахунки до рахунку 86 «Інноваційні витрати»: 861 «Внутрішні НДР»; 862 «Зовнішні НДР»; 863 «Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення»; 864 «Придбання інших зовнішніх знань» і 865 «Інші витрати». До цих субрахунків усередині кожного субрахунку необхідно мати рахунки третього(четвертого) порядку для обліку витрат за кожним конкретним об'єктом інновацій і визначення його фактичної собівартості (первісної вартості) або собівартості проекту. Тобто в розрізі кожного субрахунку потрібно вести власну аналітику по елементах і статтях витрат. Невеликим промисловим підприємствам варто використовувати субрахунок 941 «Витрати на дослідження і розробки» або на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» виділити спеціальний субрахунок для інноваційних витрат

Отже, через різноманітність інноваційних процесів, їх специфіку, довгий термін впровадження інновацій між вченими-економістами виникають суперечки щодо відображення інноваційних витрат у бухгалтерському обліку.

Наприклад, О. І. Грицай [12] вважає, що «найінноваційнішою є схема відображення витрат на інноваційні процеси виокремленням окремого синтетичного рахунку 86 «Витрати на інноваційні процеси». За дебетом рахунку 86 «Витрати на інноваційні процеси» із кредиту різних рахунків протягом періоду освоєння продукції мають відображатися: витрачені матеріали, заробітна плата з нарахуваннями на неї, амортизація основних засобів, надані послуги тощо» [12]. З пропозицією О. І. Грицай погоджуються:

- ✦ Н. В. Гришко, Ю. А. Скубак [15], але з уточненням, що «цей рахунок буде доречним для промислових підприємств, так як вони у своїй діяльності використовують рахунки 8 і 9 класу» [15];
- ✦ М. М. Сукачова [16], яка вважає що такий підхід є досить зручним, тому що він дасть можливість відображати всі витрати інноваційної діяльності на одному рахунку, що полегшить визначення собівартості інноваційних проектів, та надалі відіграватиме важливу роль і під час визначення фінансових результатів» [16];
- ✦ С. М. Сичук [13] вважає пропозицію О. І. Грицай доцільною, але пропонує й іншу методику та зауважує, що «можна використовувати обидві методики ведення обліку одночасно, оскільки вони характеризують інформацію про витрати інноваційної діяльності з різних аспектів» [13].

Однак Гик В. В. [17] вважає «необґрунтованим виділення окремого збірного рахунку, оскільки його застосування призведе до збільшення кількості синтетичних рахунків та зростання облікової роботи» [17].

Синтетичні рахунки, які можливо використовувати для обліку інноваційних витрат, представлено на *рис. 1*.

Схеми відображення в бухгалтерському обліку промислових підприємств інноваційних витрат наведено в *табл. 2*.

Аналіз сучасних наукових джерел і законодавчої бази дозволив виділити чотири підходи до обліку інноваційних витрат:

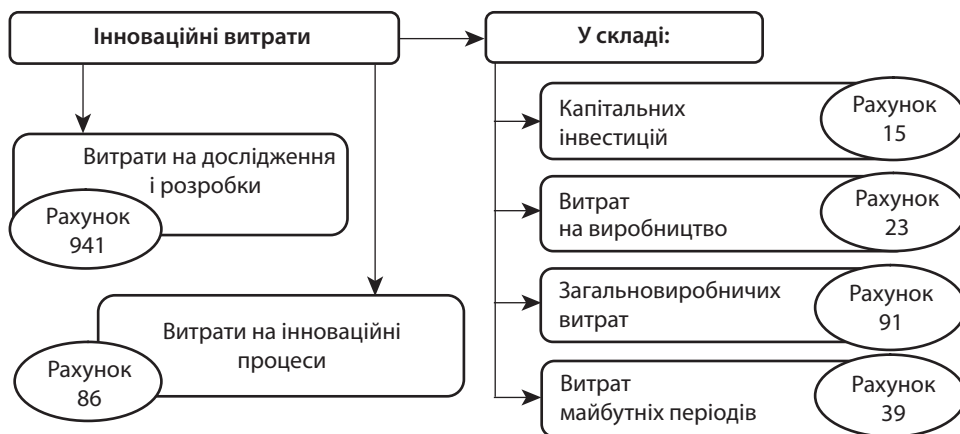

Рис. 1. Синтетичні рахунки, які можливо використовувати для обліку інноваційних витрат

- ✦ *перший* – відкриття окремого рахунку для обліку інноваційних витрат (наприклад, 86 «Інноваційні витрати») [12, 15];
- ✦ *другий* – використання субрахунку 941 «Витрати на дослідження і розробки» [14, 15];
- ✦ *третій* – відкриття аналітичних рахунків до існуючих рахунків, що передбачені для обліку інноваційних витрат [13];
- ✦ *четвертий* – комбінація двох методів ведення обліку (відкриття окремого рахунку 8-го класу та ведення аналітичного обліку за типами або напрямками інновацій) [13].

Вважаємо, що залежно від мети обліку та змісту інноваційних витрат доцільно використовувати комбінацію двох методів обліку, тобто четвертий підхід:

- ✦ відкриття окремого рахунку 8-го класу (наприклад, 86 «Інноваційні витрати» з ведення аналітичних рахунків залежно від елементів або статей витрат);
- ✦ відкриття аналітичних рахунків до субрахунку 941 «Витрати на дослідження і розробки» (наприклад, у розрізі типів інновацій, напрямків інновацій, стадій інноваційного процесу тощо).

На думку авторів, для побудови ефективної системи бухгалтерського обліку інноваційних витрат промисловим підприємствам слід враховувати та визначити такі аспекти:

- ✦ особливості діяльності підприємства;
- ✦ специфіку інновацій, термін їх впровадження;
- ✦ мету, за для якої накопичується та узагальнюється інформація про інноваційні витрати;
- ✦ зміст та структуру інноваційних витрат.

Збудована таким чином система бухгалтерського обліку дасть змогу отримати повну та достовірну інформацію щодо інноваційних витрат у різних аспектах та використовувати її для планування, управління, аналізу та контролю за ними.

ВИСНОВКИ

Аналіз досліджених наукових і законодавчих джерел дозволив виявити такі проблеми, пов'язані з відображенням інноваційних витрат в бухгалтерському обліку:

Кореспонденція рахунків з обліку інноваційних витрат на промислових підприємствах [12, 15 – 19]

Суть обліку витрат на інновації	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1. Здійснення капітальних інновацій у створення нових видів основних засобів	Відображено первинну вартість створюваного інвестиційного об'єкта основних засобів	152	20, 22, 23, 661, 65, 131, 372, 631, 685
	Введено в експлуатацію створений інноваційний об'єкт	10	152
2. Здійснення інтелектуальних і капітальних інновацій у створення нематеріальних активів	Відображено первинну вартість створюваного інвестиційного об'єкта нематеріальних активів	154	20, 22, 23, 661, 65, 13, 372, 631, 685
	Введено в експлуатацію створений інноваційний об'єкт	12	154
3. Здійснення оборотних інновацій у створення нових видів готової продукції, товарів, робіт і послуг:			
3.1. Із включенням до виробничої собівартості продукції	Включено в собівартість витрати, пов'язані з підготовкою й освоєнням виробництва нової продукції або нових видів робіт і послуг	23	20, 22, 661, 65, 13, 372, 631, 685
3.2. Із включенням до витрат на дослідження та розробки у складі інших витрат операційної діяльності	Відображено витрати на дослідження та розробку інноваційного продукту у складі інших витрат операційної діяльності	941	20, 22, 23, 661, 65, 13, 372, 631, 685
4. Накопичення витрат на підготовку й освоєння виробництва нової продукції на рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів»	Відображено виробничі витрати на підготовку та освоєння нових видів продукції	39	20, 22, 661, 65, 13, 685
	Часткове списання виробничих витрат майбутніх періодів на витрати	23	39
5. Внесення об'єктів інтелектуальної власності до статутного фонду підприємства за справедливою вартістю	Відображено зміну статутного фонду після державної реєстрації запатентованого об'єкта інтелектуальної власності та внесення змін до установчих документів	46	40
	Об'єкт інтелектуальної власності внесено до статутного фонду підприємства	12	46
6. Створення резерву забезпечення витрат інноваційної діяльності	Відображено формування резерву дія фінансування витрат на інноваційні процеси, в тому числі технологічні, процесові, управлінські та маркетингові	23, 91 – 94	474
	Списання витрат на інноваційні процеси за рахунок раніше створеного резерву*	474	20, 22, 23, 661, 65, 372, 631, 685
7. Введення окремого рахунку «Витрати на інноваційні процеси» для отримання узагальнюючої інформації про величину таких витрат	Відображено витрати на інноваційні процеси в момент їх виникнення	86	20, 22, 661, 65, 13, 631, 685, 372

Примітка: * – схему списання витрат на інноваційні процеси за рахунок раніше створеного резерву доцільно застосовувати підприємствам, у яких інноваційні процеси мають не разовий, а системний характер.

- ✦ відсутність досконалої науково обґрунтованої класифікації інноваційних витрат;
- ✦ відсутність, затвердженої на законодавчому рівні, нормативно-методичної бази щодо відображення інноваційних витрат у бухгалтерському обліку;
- ✦ відсутність єдиної системи рахунків щодо обліку інноваційних витрат та схеми їх відображення в бухгалтерському обліку, яка задовольнила б потреби і «теоретиків» і «практиків».

Перспективами подальших наукових досліджень та розробок у цьому напрямку є дослідження методів управління інноваційними витратами та формування внутрішньої інформаційної бази на основі систем управлінського та бухгалтерського обліку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV // ВВР. – 2002. – № 36. – 266 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Ільченко О. О. Облік і аналіз витрат на інновації: управлінський аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. О. Ільченко // Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2009. – 21 с.
3. Грицай О. І. Теоретичне визначення сутності поняття «витрати на інноваційні процеси» / О. І. Грицай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://asconf.com/rus/archive_view/53
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8>

5. Про затвердження Методики приведення механізму аналітично-статистичного спостереження стану інноваційного розвитку економіки у відповідність із стандартами Організації економічного співробітництва і розвитку та ЄС: Наказ Міністерства економіки України від 19.02.2010 р. № 160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/laws/14580/>

6. Варчук О. А. Визначення сутності та змісту інноваційних витрат як економічної категорії / О. А. Варчук // Матеріали 11-ї міжнародної науково-практичної конференції «Новітні наукові досягнення – 2015». – Том 3. – Економіка. – Софія : Бял ГРАД-БГ, 2015. – С. 30 – 33.

7. Про затвердження положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ МФУ від 18.10.1999 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>

8. Загородній А. Г. Напрями удосконалення обліку витрат на інновації / А. Г. Загородній, А. Б. Бойчук // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / Відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 309 – 313.

9. Ковальова О. М. Проблеми обліку інноваційної діяльності / О. М. Ковальова, В. В. Кірсанова, Т. О. Сухарева // Вісник соціально-економічних досліджень : збірник наукових праць. – Одеса : ОДЕУ, 2011.

10. Мельничук І. В. Оцінка та облік інноваційних проєктів та програм, які капіталізуються / І. В. Мельничук // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 2. – С. 31 – 36.

11. Чалий І. Бухучет для взрослых. МСФО-трансформация. Управление прибылью. Налоги / І. Чалий. – Х. : Фактор, 2011. – 400 с.

12. Грицай О. І. Напрями удосконалення обліку витрат на інноваційні процеси / О. І. Грицай // Проблеми економіки та менеджменту : Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 683. – 253 с.

13. Сичук С. М. Класифікація витрат на інновації та напрями їх вдосконалення для цілей обліку та контролінгу / С. М. Сичук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – С. 238 – 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(2\)_32.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(2)_32.pdf)

14. Сазонов Р. В. Проблеми організації обліку витрат інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення / Р. В. Сазонов, Є. Ю. Данилов, Є. О. Єгоров // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2014. – Вип. 11 (2). – С. 316 – 322 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2014_11\(2\)_45.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2014_11(2)_45.pdf)

15. Гришко Н. В. Бухгалтерська модель обліку інноваційних витрат промислових підприємств / Н. В. Гришко, Ю. А. Скубак // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 1. – С. 242 – 248 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2013_1_54.pdf

16. Сукачова М. М. Проблеми обліку витрат, доходів та фінансових результатів інноваційної діяльності / М. М. Сукачова // Управління розвитком : збірник наукових робіт. – 2013. – № 1 (141). – С. 11 – 13.

17. Гик В. В. Облікове відображення витрат на інновації у підприємствах будівельної галузі / В. В. Гик // Сучасні проблеми економіки і менеджменту: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 10 – 12 листопада 2011 р., присвяченої 45-річчю Інституту економіки і менеджменту та 20-річчю Інституту післядипломної освіти Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2011. – С. 460 – 461.

18. Кантаєва О. В. Щодо методології обліку та аналізу інноваційної діяльності підприємств / О. В. Кантаєва // Економіст. – 2009. – № 3. – С. 24 – 30.

19. Крупка Я. Д. Варіанти обліку інноваційних процесів на підприємстві / Я. Д. Крупка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 5. – С. 11 – 18.

REFERENCES

Amosha, O. I. et al. *Aktivizatsiia innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia* [Enhancing innovation: the legal and socio-economic support]. Donetsk : IEP NAN Ukrainy, 2007.

Fedulova, L. I. *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: a model management system, public policy]. Kyiv: Osnova, 2005.

Feklistov, I. I. "Kadrove resursne zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku budivelnikh orhanizatsii" [Personnel resources for the development of innovative construction companies]. *Ekonomichne vidrodzhennia Ukrainy*, vol. 28, no. 2 (2011): 104-111.

Menedzhment, marketynh ta intelektualnyi kapital v hlobalnomu ekonomichnomu prostori [Management, marketing and intellectual capital in the global economic space]. Kharkiv: Tsyfrova drukarnia №1, 2012.

Mykytiuk, P. P. "Suchasnyi stan ta perspektyvy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku budivelnoi haluzi" [Current state and prospects of investment and innovation development of the construction industry]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2012): 116-119.

Sobkevych, O. V. et al. *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development of the industry as part of the structural transformation of the economy of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2013.

Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2009.

"Statystychni dani Ukrainy" [Statistical data Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Velyka, K. V., and Cherkasova, T. I. *Rozvytok innovatsiino-oriantovanoho pidpriemstva: finansove ta orhanizatsiine zabezpechennia* [The development of innovation-oriented enterprises, financial and organizational support]. Luhansk: Noulidzh, 2013.

Zlupko, S. *Ekonomichna nauka i naukoznavstvo* [Economics and science]. Lviv: Triada plus, 2006.

ПЕРКОЛЯЦІЯ СВІТОВОГО ФОНДОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

© 2015 ШКОДИНА І. В.

УДК 336.76

Шкодіна І. В. Перколяція світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності

Розглянуто фондовий ринок як складну систему, що проходить критичну точку, в якій ринок зазнає якісних змін, змінює свою структуру, властивості, кількість елементів і поведінку (перколяцію). Виділено та розглянуто основні явища, які кардинально змінюють системні властивості фондового ринку як складної системи (політика кількісного пом'якшення, високочастотна торгівля, альтернативні торговельні майданчики, операції в «темних пулах» (dark pools), сек'юритизація активів) та впливають на посилення невизначеності його розвитку. Визначено, що небажання світової фінансової спільноти кардинально реформувати систему задля отримання короткострокових прибутків може несподіваним чином обернутися проти неї самої в довгостроковій перспективі. Підвищення процентних ставок, продовження економічних проблем в Єврозоні та Азії, геополітичний виклик Росії Україні й усьому світу також можуть мати негативний вплив на економіку багатьох країн і, як наслідок, – на фондовий ринок.

Ключові слова: фондовий ринок, політика кількісного пом'якшення, високочастотна торгівля, операції в «темних пулах».

Рис.: 2. **Бібл.:** 15.

Шкодіна Ірина Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: sh.ira2@ukr.net

УДК 336.76

UDC 336.76

Шкодіна І. В. Перколяція мирового фондового ринку в умовах глобальної неопределенности

Рассмотрен фондовый рынок, представляющий собой сложную систему, проходящую критическую точку, в которой она претерпевает качественные изменения, видоизменяет свою структуру, свойства, количество элементов и поведение (перколяцию). Выделены и рассмотрены основные явления, кардинально меняющие системные свойства фондового рынка как сложной системы (политика количественного смягчения, высокочастотная торговля, альтернативные торговые площадки, операции в «темных пулах», секьюритизация активов) и влияющие на усиление неопределенности его развития. Определено, что нежелание мирового финансового сообщества кардинально реформировать систему для получения краткосрочных прибылей может неожиданным образом обернуться против него самого в долгосрочной перспективе. Повышение процентных ставок, продолжение экономических проблем в еврозоне и Азии, геополитический вызов России Украине и всему миру также могут оказать негативное влияние на экономику многих стран и, как следствие, – на фондовый рынок.

Ключевые слова: фондовый рынок, политика количественного смягчения, высокочастотная торговля, операции в «темных пулах».

Рис.: 2. **Библ.:** 15.

Шкодіна Ірина Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Харківський інститут банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: sh.ira2@ukr.net

Shkodina I. V. Percolation of the World Stock Market in the Face of Global Uncertainty

The article considers stock market as a complex system that passes the critical point at which it is undergoing qualitative changes, modifying its structure, properties, number of elements and behavior (percolation). Allocated and examined are the basic phenomena, fundamentally changing the system properties of stock market as a complex system (quantitative easing policy, high frequency trading, alternative trading platforms, operations in «dark pools», securitization of assets) and influencing the increased uncertainty of its development. It has been determined that the reluctance of the world's financial community to radically reform the system to obtain short-term profits could in the most unexpected way backfire in the long run. Rising of interest rates, continued economic problems in the Eurozone and Asia, Russia's geopolitical challenge towards Ukraine and all the world can also have certain negative impacts on the economies of many countries and, as a consequence, on the stock market.

Key words: stock market, quantitative easing policy, high-frequency trading, operations in «dark pools».

Pic.: 2. **Bibl.:** 15.

Shkodina Iryna V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: sh.ira2@ukr.net

Зміни в навколишньому середовищі модулюють зміни в структурі системи та породжують біфуркації, результат яких залежить від рівня складності структури та є невизначеним. Дослідження складності концентрується на вивченні так званої критичної точки, де відбуваються якісні зміни системи, інакше, система здійснює *перколяцію* (від лат. *per* – через, криза; *colare* – потік – зміна якості системи, що відбувається при особливих умовах). Поблизу критичної точки система зазнає якісних змін, змінює свою структуру, властивості, кількість елементів і поведінку. Раніше непов'язні мікроскопічні елементи стають взаємопов'язаними, причому ці взаємозв'язки поширюються і можуть охоплювати всю систему. Отже, ті фактори, які раніше розглядалися науковцями як аномалії, що не впливали на розвиток системи або чинили на неї незначний вплив, перетворюються на фундаментальні, які при посиленні позитивних зворот-

них зв'язків в поведінці учасників ринку можуть призвести до непередбачуваних наслідків. Отже, враховуючи, що поблизу критичної точки поведінка системи сингулярна, то посилюється необхідність вивчення механізмів дестабілізації ринків, особливо на фондовому ринку, оскільки саме він є одним з основних джерел ризику.

Незважаючи на те, що кількість досліджень фондового ринку постійно зростає (Р. Шиллер [11], П. Фаррелл [8] та ін.), до цього часу залишається практично недослідженою проблема перколяції фондового ринку. Теорію перколяції, яка використовується для опису виникнення нових структур у випадкових середовищах, що складаються з окремих елементів, активно користуються іноземні дослідники [1, 12, 14].

Мета статті – визначити тенденції розвитку світового фондового ринку, що пов'язані з перколяцією світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності.

На початку XXI ст. світова економіка зазнає кардинальних змін внаслідок формування мережевої економіки (*networked economy*), в якій підсистеми економічної системи не мають чітких меж, оскільки один і той самий економічний суб'єкт функціонує одночасно в багатьох системах. Завдяки розвитку Інтернету відбувається «стиснення часу та простору», унаслідок якого об'єкти, що раніше були віддалені один від одного в часі й просторі і тому слабо взаємодіяли, іноді зовсім не залежали один від одного, тепер настільки зближуються, що починають безпосередньо впливати один на одного. Саме на фондових біржах використовуються найновіші технології – тут уперше було впроваджено системи електронних торгів, з появою інтернет-технологій торги перейшли у віртуальний простір.

На сьогодні на фондовому ринку активно використовується штучний інтелект. Наприклад, Google і Schwab розробляють цифрові аватари, які будуть самостійно аналізувати всю необхідну інвестору інформацію та приймати рішення не тільки за дорученням свого власника, але й зможуть виконувати дії на свій розсуд, коли зрозуміють, чого хоче господар. Штучний інтелект застосовують інвестфонди Renaissance Technologies та Cerebellum Capital, китайська компанія Baidu Inc., яка у лютому 2015 р. запустила додаток, що прогнозує динаміку цін на акції. Гонконгська Aidiya у 2015 р. запустить хедж-фонд у США, який керується штучним інтелектом. На відміну від багатьох інших технологій штучного інтелекту, які зосереджені на короткострокових прогнозах, технологія Aidiya буде здатна передбачити зміну цін на цінні папери протягом більш тривалого терміну.

Отже, можливості для отримання прибутку на фондовому ринку обмежені лише перспективами розвитку технологій. Підтвердженням цього є також розвиток високочастотної торгівлі (*high frequency trading* – *HFT*), під час якої спекулянти тримають акції лише мілісекунди. Технологічні переваги, які обчислюються мілісекундами, дають переваги тим інвесторам, які націлені на заробіток за рахунок швидких угод, але це збільшує ймовірність системних збоїв, які можуть призвести до порушення роботи ринків. Слід зауважити, що останнім часом високочастотні трейдери часто підпадають під звинувачення щодо обвалів ринку. Наприклад, «Flash Crash» 6 травня 2010 р., коли індекс Dow Jones за кілька хвилин зменшився на 998.5 пункту (8,2%), унаслідок чого акції багатьох компаній стрімко здешевіли – акції фонду iShares Russell 1000 Value Index Fund, капітал якого становив 9,5 млрд дол. США, подешевшали з 59 до 0,08 долара. Проте вже до кінця торгового дня індекс піднявся на 500 пунктів. У цьому зараз обвинувачують Navinder Singh Sarao [7]. Серед гучних історій останніх років, пов'язаних із системними помилками, варто виділити скасування IPO Global Markets, а також проблеми при розміщенні акцій Facebook (нагадаємо, що 18.05.2012 р. у результаті технологічних проблем інвестори втратили близько \$500 млн. У 2013 р. Nasdaq добровільно погасила близько \$41,6 млн і заплатила \$10 млн штрафу Комісії з цінних паперів і бірж) [9].

Але сьогодні ані Комісія з цінних паперів і бірж США, ані Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами

ще не змогли дати ґрунтовний аналіз небезпек високо-частотної торгівлі та довести саме шахрайські наміри трейдерів. Проблема полягає в тому, що більшість досліджень упереджені, оскільки фінансуються інвестиційними банками, які використовують стратегії HFT й іншими гравцями ринку, які є держателями капіталів. До того ж, існують технічні бар'єри для вивчення впливу HFT на ринок – статистичні набори даних величезні, складні й розкидані по багатьох біржах і торгових платформах. У будь-якому разі, практично миттєві переміщення величезних мас ліквідності в глобальних торговельних мережах не просто деформують сформовані схеми фінансових потоків, а позбавляють учасників глобальної економіки можливості подумати, оцінити, зважити і виробити оптимальну стратегію хоча б на кілька ходів вперед [2, с. 9]. Не можна не погодитись з Еріком Будішем (*E. Budish*), який стверджує, що високочастотний трейдинг створює хаос, і для того щоб його обмежити, необхідна фундаментальна реформа ринку [3].

Наслідком розвитку HFT став перехід інвесторів від бірж до проведення операцій в «темних пулах» (*dark pools*) – позабіржових торговельних платформах, якими управляють брокери або біржі, де акціями торгують анонімно без заздалегідь визначених цін. Торгівля в «темних пулах» є більш дорогою, вона зменшує прозорість ринків, оскільки робить їх менш гнучкими для визначення цін іншими гравцями. Кількість угод в європейських «темних пулах» (BATS Europe Dark, BlockMatch™, Chi-Delta, Liquidnet, Nordic@Mid, POSIT, Six Swiss Exchange Liquidnet Service, SG CIB AlphaY, Turquoise Dark, UBS MTF) постійно зростає, лише тільки у квітні 2015 р. загальна вартість операцій складала EUR 79.21 млрд (*рис. 1*).

Через збільшення числа угод у «темних пулах» і зростання труднощів ведення торгівлі на відкритих, регульованих фондових ринках стає ясно, що ринки вже не працюють як повинні працювати – не трансформують заощадження в інвестиції, не зводять постачальників і споживачів капіталу. У сучасних умовах кількість економічних комунікацій зростає лавиноподібно, відбувається стиснення економічного часу до надмалих величин, час для прийняття раціональних рішень стрімко зменшується, ціна помилок стає високою, що необоротно змінює ринок. Отже, використання цієї технології призводить до зміни структури фінансового ринку, оскільки її широко застосовують не тільки інституційні інвестори, але й приватні трейдери і хедж-фонди для отримання спекулятивного доходу.

Ці зміни призводять до того, сучасний фондовий ринок стає торгівлею заради торгівлі, в якій відсутній інтерес до фундаментальних параметрів компаній. Не зважаючи на те, що за результатами І кв. 2015 р. 85 компаній з S&P500 опублікували негативний прогноз щодо EPS (*Earnings per share* – прибуток на акцію – показує величину чистого прибутку, що припадає на одну звичайну акцію; використовується як індикатор рентабельності компанії), їх акції зросли від 1,7% і вище [10].

Пояснює цю аномалію те, що динаміка фондового ринку останнім часом залежить не від економічної ситуації (як на мікро-, так й макрорівнях), а від дій централь-

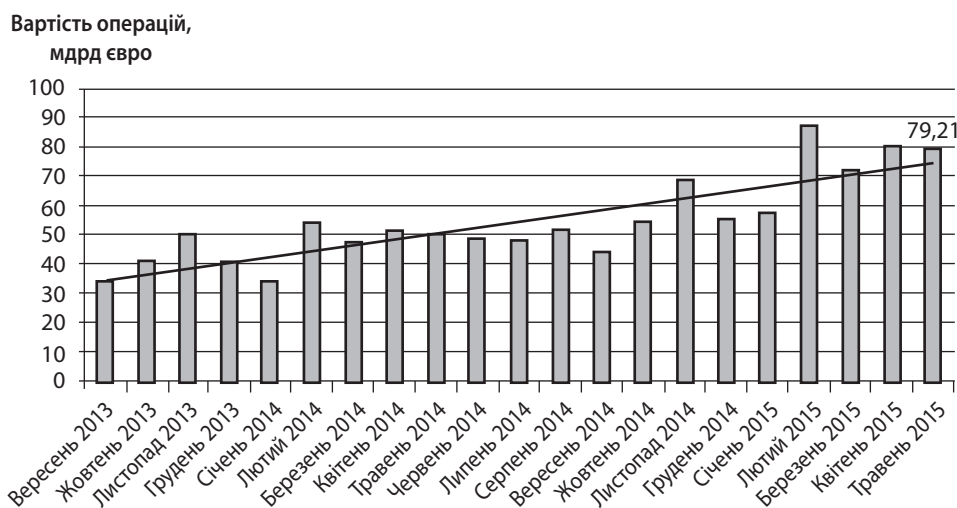

Рис. 1. Вартість операцій в європейських «темних пулах», млрд євро

Джерело: складено за даними місячних звітів Liquid Metrix [13].

них банків, у першу чергу ФРС, які проводять політику кількісного пом'якшення. Низькі ставки, що супроводжують значну емісію грошей, сприяли не зростанню цін на товари та послуги, а в поєднанні з процесами сек'юритизації активів і розширенням ринків похідних інструментів безпрецедентно прискорили зростання вартості фінансових активів. У результаті емісія гігантських обсягів грошової маси призвела до її надмірності та порушила колись стабільні причинно-наслідкові зв'язки між грошима і товарної інфляцією, що, у свою чергу, ще сильніше посилює диспропорційність розвитку між реальним сектором економіки та фінансовим.

Коли в якийсь момент ФРС почне підвищувати процентні ставки, то це буде повільний процес. У попередньому циклі політики посилювання (2004 р.) ФРС знадобилося два роки для нормалізації ставки рефінансування. Враховуючи те, що в даний час безробіття перебуває на неприйнятному рівні 12%, 15% американців живуть на продовольчі талони та більшість американців (76%) живуть від зарплати до зарплати [4], то занадто швидка нормалізація обрушить ринок активів і створить ризик різкого економічного спаду. Водночас, повільна нормалізація ставок призводить до формування різного роду «бульбашок» не тільки на фондовому ринку, але й на ринках кредитів та житлової нерухомості. Наприклад, у 2015 р. коефіцієнт Shiller P / E (середня прибуток компаній з індексу S & P 500, скоригована на інфляцію за останні 10 років) знаходився на рівні 27,13, а з 1881 р. він перевершив цей показник тільки три рази – у 1929, 1999 і 2007 рр. (рис. 2).

Дані постійного дослідження ринків Пітера Коувелза (P. Couwels) та Дідьє Сорнетта (D. Sornette) свідчать, що на квітень 2015 р. 78% всіх європейських акцій перебували в стані спекулятивної «бульбашки» (у грудні 2014 р. таких було лише 3%); у сфері державних облігацій – 76% (у грудні 2014 р. таких було лише 36%) і корпоративних – 79% (у грудні 2014 р. таких було лише 5%) [5]. Отже, фінансовий світ знаходиться в очікуванні часу, коли «бульбашки» почнуть лускатись. Це може

відбутись у 2016 р., оскільки у 2012 – 2013 рр. цього не трапилось лише завдяки активній політиці кількісного пом'якшення [8].

Зростання фінансового сектора на тлі погіршення макроекономічних показників створює негативні наслідки для подальшого розвитку як світової економіки, так й окремих країн та секторів. У своїй роботі для Банку міжнародних розрахунків [6] Стівен Дж. Чекетті (S. Cecchetti) та Еніс Харроубі (E. Kharroubi) довели негативний взаємозв'язок між темпами зростання фінансового сектора й темпами зростання сукупної продуктивності факторів виробництва. Отже, фінансове зростання непропорційно шкодить фінансовій залежності підприємств реального сектора. Цю точку зору підтримує професор Університету Чикаго Луїджі Зінгалес (L. Zingales), який вважає, що зростання фінансового сектора в останні 40 років не було корисним для всього суспільства, оскільки фінанси перетворились на рентні відносини [15].

Наразі неможливо чітко спрогнозувати, яким чином світова фінансова система відреагує на підвищення ставок у США. Можливе підвищення волатильності та турбулентності фінансового ринку (особливо в країнах, що розвиваються, як це сталося в 2013 р., коли вперше було проголошено про можливість зменшення покупок облігацій), зростання долара та падіння інших валют, ще більшого уповільнення економічного зростання та погіршення макроекономічних показників. Велика кількість учасників ринку вже другий рік поспіль робить ставку на зростання доходностей облігацій, але кожного разу це обертається збитками. Наприклад, у 2014 р. більшість фінансових аналітиків помилились, коли ціни на трежеріс замість того, щоб впасти, виросли на 5,7%, а прибутковість впала. Наслідки політики кількісного пом'якшення невідомі навіть безпосереднім розробникам цієї політики – прогнози ФРС з року в рік не збуваються – у 12-ти з останніх 14-ти років ФРС переоцінила швидкість зростання економіки в найближчі 12 місяців.

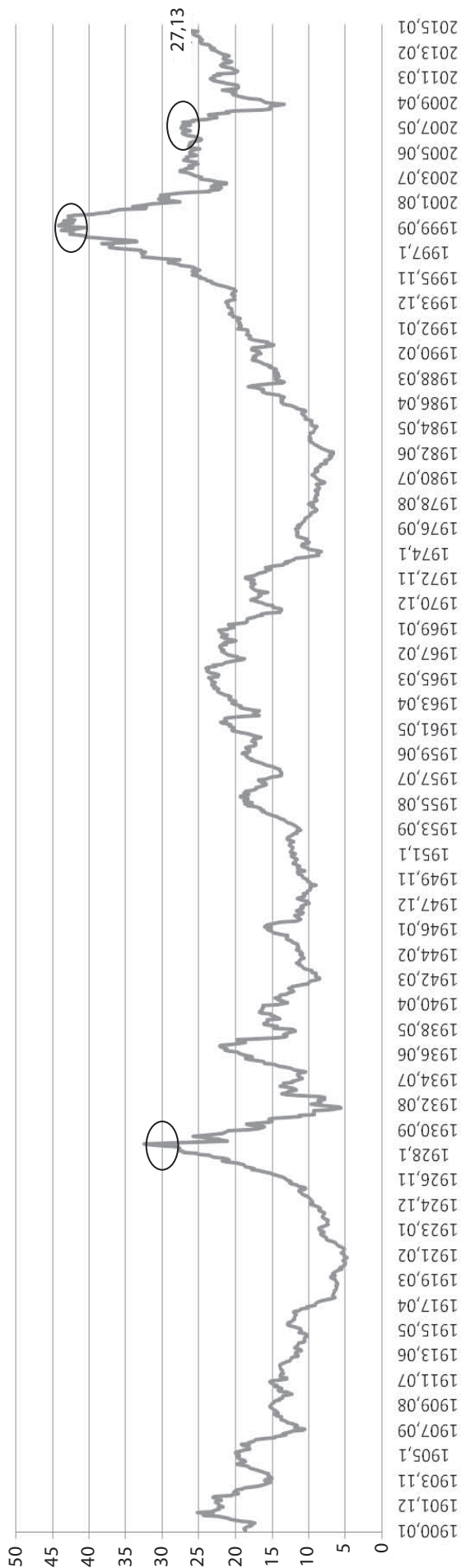

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта Shiller P / E

Джерело: складено за даними [1].

Але, на наш погляд, найголовнішою вадю QE є те, що влада та суспільство не бачить стимулів для проведення необхідних економічних реформ, вона не розв'язує структурних проблем світової економіки, не вирішує торговельного протистояння між країнами, не дозволяє відмовитися від кредитного накачування сукупного попиту, не зменшує дефіцитів держбюджетів (тобто тих диспропорцій, що й викликали кризу). Правила, які розробляють та відтермінують їх виконання державні та міжнародні регулюючі органи, дуже схожі на проблему святого Августина, який просив «Господи, дай мені цнотливість, але не зараз».

ВИСНОВКИ

Отже, небажання світової фінансової спільноти кардинально реформувати систему задля втримання короткострокових прибутків може несподіваним чином обернутися проти них самих у довгостроковій перспективі. Підвищення процентних ставок може мати негативний вплив на різні сегменти фінансового ринку та на зростання всієї світової економіки. Продовження економічних проблем в єврозоні та Азії, геополітичний виклик Росії Україні й усьому світу також можуть мати згубний вплив. Усе це могло б й не мати значення, якби відбувалося в стабільній системі з чіткими причинно-наслідковими зв'язками. Але системна криза світової цивілізації, нерівномірність розвитку соціально-економічних інститутів, збільшення протиріч у всіх сферах суспільного життя, зростання невизначеності, збільшення негативної ролі малих флуктуацій, що призводять до величезних наслідків, – усе це характеризує деформації інституційної структури соціально-економічної системи в результаті проходження нею критичної точки, де відбуваються якісні зміни (перколяція). У результаті цього історичні критерії ризикованості та знайомі з підручників методи регулювання фінансовим ринком стають помилковими, оскільки відбулися системні зміни та з'явилися нові функціональні зв'язки. Отже, їх використання призводить до загострення кризових процесів та посилення непередбачуваності соціально-економічного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Смирнов А. Кредитный «пузырь» и перколяция финансового рынка / А. Смирнов // Вопросы экономики. – 2008. – № 10. – С. 4 – 31.
2. Ярёмченко О. Институциональные эффекты нетрадиционной денежно-кредитной политики: постепенная адаптация или финансовая сингулярность? / О. Ярёмченко, А. Дмитренко // Экономика Украины. – 2014. – № 2. – С. 4 – 15.
3. Budish E. The High-Frequency Trading Arms Race: Frequent Batch Auctions as a Market Design Re-

sponse / February 17, 2015. – 84 p. / E. Budish, P. Cramton, J. Shim [Electronic resource]. – Mode of access : <http://faculty.chicagobooth.edu/eric.budish/research/HFT-FrequentBatchAuctions.pdf>

4. Whitefoot J. Warren Buffett Predicting Upcoming Stock Market Crash? / John Whitefoot // Profit Confidential. – Wednesday, April 1, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.profitconfidential.com/economic-analysis/upcoming-stock-market-crash/>

5. Cauwels P. The FCO Cockpit – Global Bubble Status Report / P. Cauwels, D. Sornette // Chair of Entrepreneurial Risk, April 7th, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.er.ethz.ch/fco/FCO_Cockpit_April1st_2015.pdf

6. Cecchetti S. Why does financial sector growth crowd out real economic growth? / S. Cecchetti, E. Kharroubi // BIS Working Papers No 490, Monetary and Economic Department February 2015. 31 P [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.bis.org/publ/work490.pdf>

7. Crowe P. Traders have been 'spoofing' the market and now regulators are finally catching on / P. Crow // Business Insider. – April 21, 2015 / [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.businessinsider.com/what-is-spoofing-the-market-2015-4#ixzz3Ys8ufoGT>

8. Farrell P. Stock-market crash of 2016: The countdown begins / P. Farrell / Market Watch. – Mar 1, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.marketwatch.com/story/stock-market-crash-of-2016-the-countdown-begins-2015-02-25>

9. McCrank J. Nasdaq to settle Facebook IPO lawsuit for \$26.5 million / J. McCrank // Reuters. – Fri, April 23, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://finance.yahoo.com/news/nasdaq-settle-facebook-ipo-lawsuit-185509721.html>

10. Ro S. Outrageous: The stock market is rewarding companies that have bad news / S. Ro // Business Insider. – Mar. 31, 2015 / [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.businessinsider.com/factset-sp-500-guidance-2015-3#ixzz3YtXm9Bza>

11. Shiller R. J. Stock Market Data Used in Shiller / Robert J. Shiller // Irrational Exuberance. – Princeton University Press, 2000, 2005, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : www.econ.yale.edu/~shiller/data/ie_data.xls

12. Tanaka H. A Percolation Model of Stock Price Fluctuations / H. Tanaka // Mathematical Economics, 1264 (2002). – P. 203 – 218 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.kurims.kyoto-u.ac.jp/~kyodo/kokyuroku/contents/pdf/1264-14.pdf>

13. The Liquid Metrix Dark Pool Guide / [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.if5.com/LiquidMetrix/DarkPoolGuides>

14. Zeppinia P. Innovation diffusion in networks: the microeconomics of percolation / Paolo Zeppini, Koen Frenken, Luis R. Izquierdo // Eindhoven Center for Innovation Studies Working Papers, November 10, 2013 – 31 p. / [Electronic resource]. – Mode of access : http://virgo.unive.it/seminari_economia/wp-content/uploads/2014/02/Zeppini.pdf

15. Zingales L. Does Finance Benefit Society? / L. Zingales // Harvard University, NBER, and CEPR, January 2015. – 42 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://faculty.chicagobooth.edu/luigi.zingales/papers/research/Finance.pdf>

REFERENCES

Budish, E., Cramton, R., and Shim, J. "The High-Frequency Trading Arms Race: Frequent Batch Auctions as a Market Design Response". <http://faculty.chicagobooth.edu/eric.budish/research/HFT-FrequentBatchAuctions.pdf>

Cauwels, P., and Sornette, D. "The FCO Cockpit – Global Bubble Status Report". http://www.er.ethz.ch/fco/FCO_Cockpit_April1st_2015.pdf

Cecchetti, S., and Kharroubi, E. "Why does financial sector growth crowd out real economic growth?". <https://www.bis.org/publ/work490.pdf>

Crowe, P. "Traders have been 'spoofing' the market and now regulators are finally catching on". <http://www.businessinsider.com/what-is-spoofing-the-market-2015-4>

Farrell, P. "Stock-market crash of 2016: The countdown begins". <http://www.marketwatch.com/story/stock-market-crash-of-2016-the-countdown-begins-2015-02-25>

McCrank, J. "Nasdaq to settle Facebook IPO lawsuit for \$26.5 million". <http://finance.yahoo.com/news/nasdaq-settle-facebook-ipo-lawsuit-185509721.html>

Ro, S. "Outrageous: The stock market is rewarding companies that have bad news". <http://www.businessinsider.com/factset-sp-500-guidance-2015-3>

Smirnov, A. "Kreditnyy «puzyr» i perkolatsiia finansovogo rynku" [Credit "bubble" and Percolation of Financial Markets]. *Voprosy ekonomiki*, no. 10 (2008): 4-31.

Shiller, R. J. "Stock Market Data Used in Shiller". http://www.econ.yale.edu/~shiller/data/ie_data.xls

Tanaka, H. "A Percolation Model of Stock Price Fluctuations". <http://www.kurims.kyoto-u.ac.jp/~kyodo/kokyuroku/contents/pdf/1264-14.pdf>

"The Liquid Metrix Dark Pool Guide". <http://www.if5.com/LiquidMetrix/DarkPoolGuides>

Whitefoot, J. "Warren Buffett Predicting Upcoming Stock Market Crash?". <http://www.profitconfidential.com/economic-analysis/upcoming-stock-market-crash/>

Yaremchenko, O., and Dmitrenko, A. "Institutionalnye efekty netradsitsionnoy denezhno-kreditnoy politiki: postepennaia adaptatsiia ili finansovaia singuliarnost?" [Institutional effects of unconventional monetary policies: gradual adaptation or financial singularity?]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2014): 4-15.

Zeppini, P., Frenken, K., and Izquierdo, L. R. "Innovation diffusion in networks: the microeconomics of percolation". http://virgo.unive.it/seminari_economia/wp-content/uploads/2014/02/Zeppini.pdf

Zingales, L. "Does Finance Benefit Society?". <http://faculty.chicagobooth.edu/luigi.zingales/papers/research/Finance.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПІРАМІД ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

© 2015 ПРОКОПЕНКО В. Ю., ДУБИНА М. В., КОВАЛЕНКО К. О.

УДК 336.7-023.813 (477)

Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко К. О. Особливості функціонування фінансових пірамід та їх вплив на розвиток ринку фінансових послуг України

У статті досліджено сутність категорії «фінансова піраміда» через основні наукові підходи до її трактування. Зокрема, означену категорію запропоновано розглядати так: фінансова піраміда – це форма організації бізнесу, яка не передбачає виробництва товарів чи надання послуг, забезпечує своє існування за рахунок обов'язкових, постійних членських внесків чи інших платежів, які використовуються не для провадження легальної, з позиції законодавства, фінансової діяльності з метою отримання доходу, а для збагачення, насамперед, засновників таких схем шляхом перерозподілу коштів, акумульованих у процесі діяльності фінансової піраміди, на користь незначної кількості учасників, і супроводжується існуванням значної кількості ошуканих споживачів фінансових послуг таких структур. Також ідентифіковано та систематизовано основні характерні ознаки фінансових пірамід, до числа яких віднесено: відсутність ліцензії на реалізацію відповідної діяльності на ринку фінансових послуг, необхідність сплати реєстраційного збору, відсутність у договорі будь-яких гарантій повернення коштів, реалізація власниками фінансової піраміди психологічного впливу на своїх потенційних клієнтів, агресивна маркетингова політика щодо залучення фінансових ресурсів, формування складної організаційної структури управління фінансовою пірамідою, клієнти фінансових пірамід стають її учасниками і працівниками, виплата надвисоких прибутків першим клієнтам, розмір яких не відповідає реальній ситуації на ринку фінансових послуг. За результатами дослідження описано механізм роботи фінансових пірамід та виконано ретроспективний аналіз їх розвитку в Україні.

Ключові слова: фінансова піраміда, пірамідальна схема, шахрайство, фінансова установа, заощадження, фінансова послуга.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Прокопенко Валерія Юріївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціально-економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ (пр. 50-річчя СРСР, 27, Харків, 61080, Україна)

E-mail: luluza@ukr.net

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Коваленко Катерина О. – магістрант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

УДК 336.7-023.813 (477)

Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко Е. О. Особенности функционирования финансовых пирамид и их влияние на развитие рынка финансовых услуг Украины

В статье исследована сущность категории «финансовая пирамида» с помощью основных научных подходов к ее пониманию. В частности, указанную категорию предложено рассматривать следующим образом: финансовая пирамида – это форма организации бизнеса, которая не предусматривает производства товаров или предоставления услуг, обеспечивает свое существование за счет обязательных, постоянных членских взносов или других платежей, которые используются не для производства легальной, с позиции законодательства, финансовой деятельности с целью получения дохода, а для обогащения, прежде всего, основателей таких схем путем перераспределения средств, аккумулированных в процессе деятельности финансовой пирамиды, в пользу незначительного количества участников, и сопровождается существованием большого количества обманутых потребителей финансовых услуг таких структур. Также идентифицированы и систематизированы основные характерные признаки финансовых пирамид, к числу которых отнесены следующие: отсутствие лицензии на реализацию соответствующей деятельности на рынке финансовых услуг, необходимость уплаты регистрационного сбора, отсутствие в договоре каких-либо гарантий возврата средств, реализация собственниками финансовой пирамиды психологического воздействия на своих потенциальных клиентов, агрессивная маркетинговая политика по привлечению финансовых ресурсов, формирование сложной организационной структуры управления финансовой пирамидой, клиенты финансовых пирамид становятся ее участниками и работниками, выплата сверхвысоких доходов первым клиентам, размер которых не соответствует реальной ситуации на рынке финансовых услуг. По результатам исследования описан механизм работы финансовых пирамид и выполнен ретроспективный анализ их развития в Украине.

Ключевые слова: финансовая пирамида, пирамидальная схема, мошенничество, финансовое учреждение, сбережения, финансовая услуга.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Прокопенко Валерия Юрьевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры социально-экономических дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (пр. 50-летия СССР, 27, Харьков, 61080, Украина)

E-mail: luluza@ukr.net

Дубина Максим Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Коваленко Екатерина О. – магистрант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

UDC 336.7-023.813 (477)

Prokopenko V. Yu., Dubyna M. V., Kovalenko K. O. Features of Functioning of Pyramid Schemes and their Impact on Development of the Financial Services Market of Ukraine

The article explores essence of category of «pyramid scheme» using basic scientific approaches to its understanding. In particular, has been proposed to consider the indicated category as follows: pyramid scheme is a form of business organization, which does not provide for neither production of goods nor provision of services, maintains its existence by means of the mandatory, permanent membership fees or other charges which are not used for the production of legal, legislation-based, financial activities to generate income, but to enrich, first and foremost, the founders of such schemes through the redeployment of funds accumulated in the course of operation of a financial pyramid in favor of the small number of participants, which is accompanied by existence of a large number of defrauded clients of financial services by such structures. Also identified and systematized are the basic characteristic features of pyramid schemes, which include the following: absence of licensing for implementation of the relevant activities at the financial services market, mandatory paying the registration fee, absence of any kind of refunding in the contract, psychological influencing by the owners of financial pyramid on their potential customers, aggressive marketing policy to attract financial resources, creating complex organizational structures of management of financial pyramid, the clients of pyramid schemes must become its members and employees, extremely high payments are made to benefit of the initial clients, amount of these payments does not correspond to the real situation on the market of financial services. On the basis of results of the study, mechanism for operation of financial pyramids has been described and a retrospective analysis of their development in Ukraine has been conducted.

Key words: financial pyramid, pyramid scheme, fraud, financial institution, savings, financial service.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Prokopenko Valeriia Yu. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs (pr. 50-richchya SRSR, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine)

E-mail: luluza@ukr.net

Dubyna Maksym V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Chernihiv National Technological University (vul. Shevchenko, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Kovalenko Kateryna O. – Graduate Student, Chernihiv National Technological University (vul. Shevchenko, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)

Функціонування ринку фінансових послуг є важливою складовою розвитку національної економіки України, оскільки саме на ньому відбуваються процеси акумуляції фінансових ресурсів, які є у власності різних економічних суб'єктів, та перетворення їх на інвестиційні джерела розвитку реального сектора економіки. Саме тому ринок фінансових послуг прийнято розглядати як барометр розвитку економіки країни. Зокрема, його якісне функціонування свідчить про динамічну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності в межах національної економіки, наявність доступу до інвестиційних джерел, довіру фізичних та юридичних осіб до фінансових посередників та ефективний розвиток останніх.

Саме довіра є ключовим фактором розвитку ринку фінансових послуг, забезпечення відповідного рівня якої є запорукою формування передумов функціонування означеного ринку. Довіра юридичних та фізичних осіб до діяльності фінансових посередників є умовою функціонування загалом ринку фінансових послуг, у межах якого стикаються інтереси різних категорій споживачів фінансових послуг та установ, які їх пропонують. Однак, з позиції управління, довіра є надто складним фактором, формування якого вимагає дійсно збалансованого, стабільного, тривалого та ефективного підходу до формування різнобічних умов нарощення рівня довіри в суспільстві.

З урахуванням цього у науковій площині актуальними стають питання дослідження різнобічних аспектів забезпечення довіри на ринку фінансових послуг між основними його учасниками. Зокрема, цікавим як з теоретичної, так і з прикладної точки зору стає вивчення історичних закономірностей функціонування фінансових пірамід в Україні, з'ясування особливостей їх діяльності та ідентифікація наслідків для розвитку ринку фінансових послуг та національної економіки загалом.

Теоретичні аспекти дослідження сутності фінансових пірамід, специфічних рис їх діяльності та наслідків функціонування сьогодні можна зустріти у працях таких вчених: Ю. В. Ярмоленка, С. М. Князева, С. С. Чернявського, Г. Агасандяна, В. Справжньої, А. П. Кроткова, А. В. Анікіна, І. Г. Горловської, І. І. Гімадієвої, О. Г. Ісупової, А. В. Беянина та інших вчених.

Однак, враховуючи численні напрацювання значених науковців, досить фрагментарно на сьогодні досліджені питання сутності фінансової піраміди як негативного явища в розвитку ринку фінансових послуг, чітко не ідентифіковані їх основні властивості.

Головною *метою* статті є реалізація теоретичного дослідження сутності фінансових пірамід, особливостей їх діяльності в Україні.

У вітчизняному законодавстві на сьогоднішній день немає чіткого визначення сутності поняття «фінансова піраміда». Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, розробила проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», що був ухвалений Верховною Радою України у першому читанні 19 листопада 2013 р. Проте до остаточного прийняття цього законопроекту справа так і не дійшла. Існує декілька підходів до трак-

тування сутності поняття «фінансова піраміда». Розглянемо їх більш детально.

Ярмоленко Ю. В. визначає фінансову піраміду як установу або підприємство, яке у своїй діяльності використовує схему заволодіння чужим майном або коштами шляхом обману та/або зловживання довірою під виглядом економічно вигідного проекту, членство в якому можливо виключно за умови здійснення платежів на користь установи, що дає змогу іншим членам організації та безпосередньо організаторам отримувати прибутки [14]. Коваленко А. В., Уртенів М. Х., Чагаров Р. Х. під чистою фінансовою пірамідою розуміють організацію, фінансова діяльність якої зводиться в основному до пірамідальної схеми залучення капіталу. Як фінансовий інструмент при цьому можуть використовуватися різноманітні цінні папери, а також кредитні договори, трастові, селенгові, страхові договори і т. ін. [3]. Справжня В. характеризує фінансову піраміду як організацію, членство в якій набувається за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати і дає змогу отримувати прибуток членам організації залежно від кількості залучених ними учасників [11].

Такі тлумачення є найбільш точними і в цілому акумулюють у собі думки багатьох правознавців. Втім, необхідно зауважити, що при створенні фінансових пірамід засновник не обов'язково має бути представлений підприємством чи організацією, він може бути виключно фізичною особою, яка здійснює шахрайську схему через мережу Інтернет без заснування юридичної особи, можливо, використовуючи у своїй діяльності загальновідомі бренди чи назви успішних компаній.

Агасандян Г. визначає фінансову піраміду як фінансову конструкцію, що представляє собою зростаючу в часі систему боргових зобов'язань, підтримувану все зростаючими в часі грошовими надходженнями, яка функціонує без реінвестування зібраних коштів і тільки до того моменту, коли поточні витрати на погашення цінних паперів, випущених раніше, стають рівні поточним доходам від продажу нових паперів [1].

Міркін Я. М., Росляк Ю. В., Сізов Ю. С. стверджують, що фінансова піраміда – це схема роботи організаторів піраміди з інвесторами, у якій зобов'язання на раніше залучені грошові засоби не повністю покриваються за рахунок їх вкладення у прибуткові проекти або активи, з метою придбання яких були залучені кошти, а будуть погашені за рахунок вступу у схему нових інвесторів і отримання від них надходжень грошових засобів [8].

Князев С. М. розглядає фінансову піраміду як вид шахрайства і, враховуючи її криміналістичні ознаки, сформулював визначення категорії «фінансова піраміда». Проте у даного визначення є певний недолік, а саме те, що автор звужує поняття, беручи за прикриття злочинної діяльності лише інвестиційну діяльність [4]. Так, Ярмоленко Ю. В., зробивши на цьому акцент, запропонувала розуміти фінансову піраміду як технологію злочинної діяльності, яку використовують як спосіб заволодіння чужим майном шляхом обману та зловживання довірою (шахрайством) під виглядом всіх операцій з фінансовими активами з використанням усіх можливих на

ринку фінансових послуг фінансових інструментів, здійснення яких можливе за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати, що дає змогу отримувати прибуток членам організації залежно від кількості етапів залучення нових учасників, причому організатори отримують прибуток від внесків усіх груп учасників [13]. Такі тлумачення є досить точними з точки зору механізму дії пірамідальних схем, проте не розкривають характерних ознак утворення, таких як форма організації тощо.

Отже, проаналізувавши численні наукові підходи до трактування категорії «фінансова піраміда», можемо означену дефініцію розглядати таким чином: **фінансова піраміда** – це форма організації бізнесу, яка не передбачає виробництва товарів чи надання послуг, забезпечує своє існування за рахунок обов'язкових, постійних членських внесків чи інших платежів, які не використовуються для провадження легальної, з позиції законодавства, фінансової діяльності з метою отримання доходу, а використовуються для збагачення, насамперед, засновників таких схем шляхом перерозподілу коштів, акумульованих у процесі діяльності фінансової піраміди, на користь незначної кількості учасників, і супроводжується існуванням ошуканих споживачів фінансових послуг таких структур.

З метою ідентифікації фінансових пірамід на ринку фінансових послуг, механізми функціонування яких постійно вдосконалюються, важливим аспектом дослідження є виявлення їх характерних ознак (рис. 1). Такий підхід дозволяє виявити існування фінансової пірамі-

ди на ринку фінансових послуг, оскільки досить часто діяльність таких структур прикривається функціонуванням легальних фінансових посередників, інколи такі структури реалізують свою діяльність паралельно з роботою фінансових установ, які працюють виключно у межах діючого законодавства, що ускладнює процес ідентифікації фінансової піраміди, оскільки вона не реєструється власниками як юридична особа.

Чернявський С. С. зазначає, що головним завданням організаторів протиправної оборудки є залучення нових інвесторів, участь яких забезпечує нові прибутки проекту, тобто сума залучених від інвесторів коштів перевищує розмір прибуткової вартості, який забезпечує певний інвестиційний проект [12]. На початковому етапі функціонування піраміди виплати дивідендів та повернення залучених коштів здійснюється з власних коштів засновників з метою запевнення учасників у надійності даної структури. Великі суми залучених у інвесторів коштів спрямовуються на агресивну маркетингову політику, проведення презентацій, семінарів, що запевняють потенційних учасників в успішності та гарантованому отриманні легких грошей за рахунок надзвичайно високого рівня дохідності (вище середньоринкового). До того ж, при відносно високій дохідності часто інвестори запевняються у невеликих ризиках або ж і зовсім їх відсутності. Проте, у випадку із фінансовою пірамідою С. Мавроді МММ-2011 був високий фінансовий ризик учасників, оскільки засновник онлайн-піраміди одразу попереджав про пірамідальну схему бізнесу. Але, попри це, все одно з'явилася велика кількість бажаючих отримати

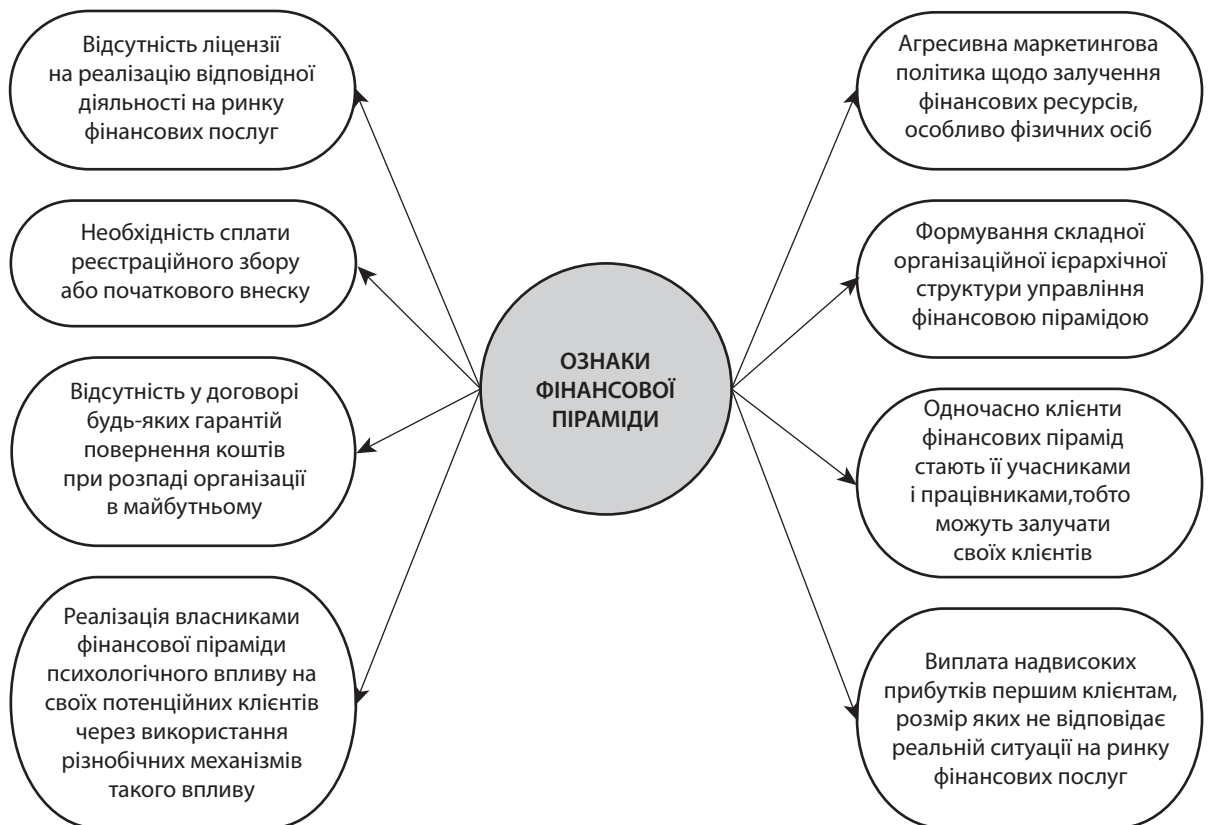

Рис. 1. Характерні ознаки фінансової піраміди

Джерело: складено авторами.

мати легкі гроші, більша частка яких у результаті втратила всі свої кошти. Кротков А. П. відзначає непрозору сферу діяльності як характерну рису фінансових пірамід. Як правило, клієнти таких «контр» не можуть отримати конкретну інформацію про те, в якому секторі економіки будуть працювати вкладені у підприємство кошти [11]. До того ж, бувають випадки приховування інформації про керівництво компанії та її реквізити.

Ще однією ознакою можна вважати відсутність ліцензії, яка була видана Міністерством фінансів України, Національним банком України або іншими органами державної влади у сфері регулювання ринку фінансових послуг, або ж вкладників запевняють, що для цього виду діяльності ліцензія не потрібна. Характерним для пірамідальних схем є використання кількох компаній, які приховують фінансову піраміду, кількарізова їх реорганізація, зміна організаційно-правових форм, юридичної адреси, офшорна реєстрація [12]. Вкладників закликають довго не обмірковувати, а швидше вкладати свої гроші у проект. Такий психологічний вплив, частіше за все, не дозволяє клієнту-жертві адекватно оцінити ситуацію. До того ж, деякі фінансові організації пірамідального характеру використовують у своїй діяльності нейролінгвістичне програмування для впливу на рішення потенційних інвесторів. Договір між новим учасником та організацією переважно укладається в такій формі, що, у разі розпаду компанії, вкладникам нічого не повертається. При вступі вкладником необхідно оплатити реєстраційний збір чи початковий внесок, а обсяги прибутку залежать від кількості залучених ними особисто клієнтів.

Розглянемо схему дії типової фінансової піраміди. Виходячи з власної назви, фінансова піраміда, відповідно, має пірамідальну структуру. Зазвичай вона розпочинає свою діяльність з однієї особи – початкового «рекрутера» – того, хто перебуває на вершині піраміди. Ця людина залучає другу особу, яка має «інвестувати» певну суму, що виплачується засновнику. Для того, щоб повернути свої гроші, новий учасник має залучити більше інвесторів під своє керівництво, кожен з яких буде також зобов'язаний вкладати гроші у проект. Якщо учасник залучає десять чи більше людей і отримує їх внески, він отримує прибуток від свого невеликого вкладу. Крім того, кожний із залучених цим учасником інвесторів також має залучити нових членів до цієї схеми. У результаті, якщо кожен з них приведе до організації додаткових 10 осіб, у цілому вона налічуватиме вже більше 100 чоловік.

Кожен з тих нових членів також має заплатити свій внесок тій особі, яка є його керівником. «Рекрутер» отримує прибуток від усіх отриманих внесків за мінусом своїх початкових інвестицій, виплачених особі, яка привела його. Цей процес триває до тих пір, коли основа піраміди стане недостатньою за обсягами, щоб підтримати верхній рівень. Тобто, проблема полягає в тому, що дана схема не може тривати вічно, оскільки є лише певна кількість людей, які приєднуються до піраміди. Навіть якщо б у її діяльності брали участь всі жителі планети, така схема все одно розвалилася б. Людей запевняють, що, якщо вони віддадуть свої гроші, отримають набага-

то більший дохід, проте, при цьому жодного товару чи послуги не реалізується, інвестиційної діяльності не здійснюється. Для продовження існування такої схеми в один момент надходжень від нових клієнтів стає недостатньо, і фінансова піраміда починає розвалюватися, залишаючи значну кількість своїх клієнтів без вкладених коштів. Найбільше страждають учасники, які знаходяться на нижніх щаблях піраміди, оскільки вони не можуть набрати достатню кількість людей, необхідних для погашення виплат попередньому рівню «рекрутерів» [7]. Численні випадки свідчать, що після розпаду піраміди близько 90% учасників втрачають свої гроші. І чим довше проіснувала та чи інша схема, тим меншим буде відсоток повернутих коштів.

Як показують історичні факти, велика кількість українців стали жертвами фінансових пірамід на території України та втратили в результаті цього колосальні суми грошових коштів. Проте не можна сказати, що всі ці люди свідомо вчиняли одну і ту ж помилку, оскільки піраміди виникали під видом різних фінансових установ. Так, можна виділити кілька основних видів фінансових пірамід, що діяли на території України.

1. Депозитні установи, які залучають гроші довірливих вкладників та обіцяють високі процентні ставки за внесками. Прикладом такої установи можна назвати найбільший траст в історії України – споживче товариство «Меркурій» Семена Юфі, що діяло у 90-х роках ХХ століття. У часи надзвичайного рівня інфляції товариство пропонувало 8000% річних. У результаті діяльності піраміди приблизно 25 тисяч осіб втратило не менше 20 млн доларів.

2. Кредитні установи, які пропонують дуже низькі процентні ставки або навіть безпроцентні кредити. Прикладом цих схем можуть бути покупки у групах, коли щомісяця особа вкладає невеликі гроші в рахунок майбутньої квартири або автомобіля за лише можливий шанс отримати їх у майбутньому. У результаті, після накопичення фінансових ресурсів клієнтів, піраміда купує один чи два об'єкти і припиняє своє існування, а більшість учасників залишається і без покупки, і без своїх внесених коштів. Прикладом такої установи є ПП «Б.А.Н.К. юей», яке існувало з 2010 р., що за неповні три місяці своєї діяльності вилучила в українців більше 1,5 млн грн. Невідомою залишається сума, яку компанія отримала за півтора роки свого існування. Варто відмітити, що не всі кредитні установи є шахрайськими схемами, а їх діяльність регулюється законодавством. Покупки у групах здійснювати цілком реально та законно, якщо їх організація заснована на підставі затвердженого Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Розпорядження «Про затвердження ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах». Цими ліцензійними умовами визначаються умови, яким має відповідати заявник для отримання ліцензії на провадження цієї діяльності, порядок подання та розгляду документів для отримання ліцензії, вимоги до ліцензіата при провадженні діяльності та порядок надання ним фінансових послуг з адмі-

ністрування фінансових активів для придбання товарів у групах тощо [9].

3. Інтернет он-лайн брокери, діяльність яких полягає в участі в он-лайн торгах на міжнародних валютних і фондових ринках. Прикладом є фінансова піраміда у Донецькій області у 2013 р., жертвами якої стали не лише українці, а й американці та росіяни. Злочинною групою було створено завуальовану фінансову піраміду, яка залучала клієнтів-інвесторів через мережу фірм-брокерів та здійснювала торгівлю валютою на ринку «Форекс». Через деякий час торгові рахунки більшої частини клієнтів закривалися через втрату коштів більшістю клієнтів у наслідок неприбуткової торгівлі. Виплати по рахунках здійснювалися лише великим клієнтам, а жертви втратили на цій схемі більше 200 тис. доларів.

4. Інтернет-піраміда, сутністю якої є розсилання електронних листів потенційним клієнтам, що містять у собі пропозицію швидкого заробітку. Прикладом такої схеми є виявлена у грудні 2013 р. *Businesssthemap*, від якої громадянам надходили електронні листи з пропозиціям приєднатися до бізнес-програми. За умовами програми початковий внесок для вступу в «першу частину» програми становив 25 грн. Після сплати цієї суми учасник має особисто знаходити інших клієнтів шляхом відправлення електронних листів, а на отримані від нових клієнтів кошти учасник купує другу частину програми за 50 грн і продовжує шукати клієнтів, і так далі. При цьому участь у програмі загалом має принести її учаснику близько 750 млн грн прибутку.

5. Елітні бізнес-клуби. Наприклад, на початку 2000-х років компанія «Лювена», що була начебто добродійною організацією, яка запрошувала успішних підприємців, юристів, депутатів відвідати збори бізнес-клубу, де пропонували прослухати семінари з мистецтва швидкого збагачення. Для успішного почину пропонували внести незначний внесок – \$1500 на добродійні цілі [11]. У ході проведення вищезгаданих зборів клубу новим учасникам пропонували певні привілеї або бонуси в обмін на залучення інших успішних людей зі свого оточення. У процесі своєї діяльності організатори піраміди використовували методи психологічного впливу на потенційних учасників, у результаті чого свої кошти втратила значна кількість клієнтів подібних організацій.

6. Пірамідальні компанії, які підводять під свою діяльність певну ідеологічну базу. У деяких випадках вони навіть представляють собою щось на кшталт релігійних сект [6]. Так, фінансова установа *King's Capital*, що збанкрутувала у 2008 р., збрала у людей близько 180 млн доларів. Піраміда під керівництвом американця Роберта Флетчера в основному залучала прихожан церкви Посольство Боже, пастором якої був Сандей Аделаджа.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що фінансові піраміди в Україні переважно виникали в періоди нестабільності, трансформаційних процесів в економічній системі. У кризові періоди громадяни втрачають довіру до фінансових установ, таких як, наприклад, банки, страхові компанії, і починають шукати інші способи збереження своїх заощаджень, чого і очікують засновники пірамідальних схем, що пропонують

особам легкий заробіток за мінімальних ризиків. Також не останнім фактором, що впливає на кількість таких схем у країні, є відсутність чіткого законодавчого регулювання функціонування фінансових структур пірамідального типу, яким характерні ознаки шахрайства.

Проаналізуємо ретроспективу розвитку фінансових пірамід, перша з яких була створена Джоном Ло у 1716 р., коли він заснував «Загальний банк» у Франції, ціна акцій якого, завдяки витонченим прийомам реклами, протягом року зросла втричі. Користуючись обставинами, Джон Ло вирішив розповсюджувати нові акції лише серед власників чотирьох існуючих клієнтів. Розпочалися перегони за «раритетами», унаслідок чого вартість однієї акції, що становила 50 ліврів, за кілька днів зросла до 12 тисяч. Інвестори, які заклали в основу фінансової піраміди перші «камінці», вчасно отримували дивіденди за рахунок внесків нових акціонерів. У 1720 р. протягом двох тижнів нічим не забезпечену фінансову «імперію» Джона Ло було зруйновано, а більшість вкладників збанкрутіла [4]. У подальшому таку схему шахрайства стали називати «схемою Понці» – іменем Чарльза Понці, який обманув тисячі мешканців США, переконавши їх вкладати кошти у схему спекуляцій із поштовими марками у 1920-х роках. У той час, коли річна відсоткова ставка була близько 5%, Понці пропонував інвесторам 50% за 90 днів. Спочатку Понці купив невелику кількість міжнародних поштових купонів, щоб підтримати схему, але згодом почав використовувати кошти від нових інвесторів для виплат початковим інвесторам [2]. До відомих шахраїв сучасності відносять Бернарда Мейдоффа з його «аферою сторіччя». Завдяки своїй репутації успішного бізнесмена, засновника відомого та прибуткового інвестиційного фонду США «*Madoff Investment Securities*» він зумів створити масштабну фінансову піраміду, яка трималася завдяки імені свого засновника. Компанія Мейдоффа пропонувала клієнтам 10–12% річних доходів, проте не гра на біржі забезпечувала виплати дивідендів, а використання схеми Понці, у результаті чого і досі складно визначити реальні обсяги завданих клієнтам збитків. Експерти в результаті аналізу цієї схеми стверджують, що жертвами піраміди стало близько 1–3 млн осіб на загальну суму від 20 до 50 млрд дол. США. Причому інвестиційний фонд проіснував з 1960 по 2008 рр., а його засновнику вироком суду було призначено 150 років позбавлення волі.

Виникнення фінансових пірамід на вітчизняному ринку багато в чому стало можливим завдяки прийняттю Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства», оскільки він не передбачав механізму захисту прав і законних інтересів вкладників, не регламентував засоби державного контролю за діяльністю відповідних фінансових установ [5]. Тоді, у 90-ті роки ХХ століття, коли жителі країн СНД були захоплені вражаючими рекламними роликами, що схиляли населення вкладати гроші в різноманітні фінансові установи під надзвичайно високі відсотки, Україну не обійшла хвиля цього шахрайства. До найбільш відомих розкритих пірамідальних схем, що діяли на території нашої держави, можна віднести ТК «Меркурій», з якого все і почалося. У резуль-

таті цієї афери було ошукано близько 25 тисяч осіб на загальну суму 20 млн доларів США. ЗАТ «Український будинок Селенга» – одна з найбільших фінансових пірамід України, яку очолював Сергій Потехін. Провадив УБС свою діяльність у цілому легально, проте через відсутність контролю з боку державних органів організатори вільно привласнювали кошти довірливих вкладників протягом кількох років. Понад 890 тис. клієнтів компанії обікрали як мінімум на 9 млн доларів США. Недержавний пенсійний фонд «Оберіг» займає друге місце за понесеними громадянами грошовими втратами – 2,8 трлн карбованців (приблизно 2 млн доларів), які були вилучені у близько 320 тисяч українців.

Найбільш розповсюдженою асоціацією з поняттям «фінансової піраміди» є АТ «МММ», що діяла на території колишнього Радянського Союзу в 1992–1994 рр. У лютому 1994 р. телебачення розповсюдило перше повідомлення про те, що АТ «МММ» сплатило своїм акціонерам дивіденди в розмірі 1000% річних, після чого розпочалася агресивна рекламна компанія. Кількість приватних інвесторів, за різними оцінками, сягала від 3 до 20 млн осіб. Однак згодом очевидні шахрайські наміри організаторів фінансової піраміди та її діяльність було припинено [6]. Здавалося, що на цьому історія усім відомої піраміди завершиться, проте, незважаючи на створену репутацію, у 2011 р. Сергій Мавроді запускає нову фінансову піраміду під назвою «Мы Можем Много», яка обіцяє 240–250% прибутковості на рік, але діє у формі інтернет-піраміди та попереджає про пірамідальну схему своєї діяльності. У результаті у 2011–2012 рр. вкладниками МММ, за даними представників піраміди, стали 3–4 млн українців, середній вклад на одну особу складав близько 1 тис. грн, тобто в Україні піраміда встигла зібрати 3–4 млн грн. І тепер, після деякої паузи, на офіційному сайті з'являється інформація про МММ-2015, яка стверджує про легальність своєї діяльності, посилаючись на закони Російської Федерації. У даній системі на внесену клієнтом суму нараховуються внутрішні розрахункові одиниці – МАВРО, які не є грошима. Нарахування відбувається за складною процентною ставкою, що за три місяці може принести вкладнику 338% прибутку. Невідомим залишається тривалість діяльності даної піраміди. Однак можна із впевненістю сказати, що все одно виявиться велика кількість вкладників, що зацікавлені можливістю легкого збагачення і, у підсумку, втраять свої кошти.

За останні роки державними органами було виявлено діяльність досить значної кількості фінансових установ пірамідального типу, які діяли на території України. До них належать King's Capital, Lionebank, ТОВ «ММСІС Інвестментс», NewPro, ТОВ «Лавина подарунків» тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, за період незалежності України наші громадяни понесли значних матеріальних втрат від дії великої кількості фінансових пірамід, які існували і продовжують існувати на ринку фінансових послуг, підриваючи довіри клієнтів до діяльності фінансових посередників загалом і стримуючи надходження тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів до національної економіки.

Втрата довіри до банківських установ у кризові періоди, недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері вплинули на активність шахраїв, які й сьогодні користуються бажанням громадян легко збагатитися та виманюють обманом їх заощадження. Незважаючи на весь негативний досвід, людей продовжують вводити в оману пропозиціями миттєвого збагачення. Можна припустити, що така ситуація буде спостерігатися і в майбутньому. Саме тому, на наше переконання, необхідно, насамперед, встановити жорсткий контроль з боку держави за виникненням та функціонуванням пірамідальних схем через удосконалення чинного законодавства, зокрема прийняття доопрацьованого Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», обмежити на законодавчому рівні можливості означених структур щодо реалізації масштабних рекламних компаній шляхом їх заборони. Вважаємо, що реалізація на першому етапі таких кроків дозволить розпочати дійсно ефективну та дієву роботу по боротьбі з діяльністю фінансових пірамід в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Агасандян Г.** «Финансовые пирамиды» и проблема дефицита госбюджета / Г. Агасандян // Рынок ценных бумаг. – 2000. – № 8 (167). – С. 32 – 34.
2. **Вітка Ю.** Нерегульовані фінансові послуги та фінансові злочини: фінансові піраміди, банківські картки / Ю. Вітка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/agenda_fl_nov2012_ua.pdf
3. **Коваленко А. В.** Математическое моделирование деятельности финансовой пирамидой. Часть 1. Основные понятия / А. В. Коваленко, М. Х. Уртенев, Р. Х. Чагаров // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – Краснодар : КубГАУ, 2012. – № 08 (82) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2012/08/pdf/29.pdf>
4. **Князев С. М.** Фінансова піраміда: поняття та криміналістичні ознаки / С. М. Князев // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1 (1). – С. 30 – 37.
5. **Князев С. М.** Фінансова піраміда як спосіб шахрайства на ринку фінансових послуг / С. М. Князев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1728/%CA>
6. **Кротков А. П.** Все великие аферы, мошенничества и финансовые пирамиды: от Калиостро до Мавроді / А. П. Кротков. – М. : Астроль : Русь-Олимп, 2010. – 251 с.
7. Офіційний сайт інтернет ресурсу «Investopedia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investopedia.com/articles/04/042104.asp>
8. Правонарушения на финансовом рынке: выявление, анализ и оценка ущерба : справочник для сотрудников правоохранительных органов / Я. М. Миркин, И. В. Зубков, Ю. В. Росляк, Ю. С. Сизов, З. А. Лебедева, В. П. Ширяев, Т. В. Тормозова и др. ; под общ. ред. Г. С. Полтавченко. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007.
9. Проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406
10. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1805-12/page>

11. Справжня В. Глухі кути фінансових пірамід / В. Справжня // Персонал плюс. – 2008. – № 6 (258). – 14 – 20 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/258/2933.html>

12. Чернявський С. С. Законодавче забезпечення протидії створенню в Україні «фінансових пірамід» / С. С. Чернявський // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 3 – 13.

13. Ярмоленко Ю. В. Економіко-правові умови появи та функціонування фінансових пірамід в Україні / Ю. В. Ярмоленко // Європейські перспективи. – 2013. – № 12. – С. 173 – 177.

14. Ярмоленко Ю. В. Сучасні технології побудови фінансових пірамід / Ю. В. Ярмоленко // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 176 – 182.

REFERENCES

Agasandian, G. "«Finansovye piramidy» i problema defitsita gosbiudzheta" ["Financial pyramids" and the problem of the budget deficit]. *Rynok tsennykh bumag*, no. 8 (167) (2000): 32-34.

Cherniavskiy, S. S. "Zakonodavche zabezpechennia protydii stvorenniu v Ukraini «finansovykh piramid»" [Legislative support Ukraine in combating the creation of "financial pyramids"]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, no. 2 (2012): 3-13.

Kovalenko, A. V., Urtenov, M. Kh., and Chagarov, R. Kh. "Matematicheskoe modelirovanie deiatelnosti finansovoy piramidoi. Chast 1. Osnovnye poniatia" [Mathematical modeling of the activities of the financial pyramid. Part 1: Basic concepts]. <http://ej.kubagro.ru/2012/08/pdf/29.pdf>

Kniaziev, S. M. "Finansova piramida: poniattia ta kryminalistychni oznaky" [Financial pyramid: the concept and forensic features]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, no. 1 (1) (2011): 30-37.

Kniaziev, S. M. "Finansova piramida iak sposib shakhraistva na rynku finansovykh posluh" [Financial pyramid as a way of fraud in financial services]. <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1728/%CA>

Krotkov, A. P. *Vse velikie afery, moshennichestva i finansovye piramidy: ot Kaliostro do Mavrodi* [All the great scam, fraud and financial pyramid: from Mavrodi to the Cagliostro]. Moscow: Astrol; Rus-Olimp, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1805-12/page>

Mirkin, Ya. M. et al. *Pravonarusheniia na finansovom rynke: vyivlenie, analiz i otsenka ushcherba : spravochnik dlia sotrudnikov pravookhranitelnykh organov* [Offences in the financial market: the identification, analysis and damage assessment: a guide for law enforcement]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2007.

Ofitsiyni sait internet resursu «Investopedia». <http://www.investopedia.com/articles/04/042104.asp>

Spravzhnia, V. "Hlukhi kuty finansovykh piramid" [Deadlocks financial pyramids]. <http://www.personal-plus.net/258/2933.html>

Vitka, Yu. "Nerehulyovani finansovi posluhy ta finansovi zlochyny: finansovi piramidy, bankivski kartky" [Unregulated financial services and financial crimes: financial pyramid bank cards]. http://finrep.kiev.ua/download/agenda_fl_nov2012_ua.pdf

Yarmolenko, Yu. V. "Ekonomiko-pravovi umovy poiavy ta funktsionuvannia finansovykh piramid v Ukraini" [Economic and legal conditions for the appearance and operation of pyramid schemes in Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy*, no. 12 (2013): 173-177.

Yarmolenko, Yu. V. "Suchasni tekhnolohii pobudovy finansovykh piramid" [Modern technologies of building financial pyramids]. *Pravo i suspilstvo*, no. 1 (2014): 176-182.

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В АСПЕКТІ НАДІЙНОСТІ ДЕПОЗИТНИХ ВКЛАДІВ

© 2015 ДОЛІНСЬКИЙ Л. Б., ПЕРШИН Д. О.

УДК 336.717

Долінський Л. Б., Першин Д. О. Оцінювання фінансової стійкості банківських установ в аспекті надійності депозитних вкладів

Метою даної наукової роботи є побудова та впровадження методичних підходів до визначення надійності депозитних вкладів у банківських установах. Розглянуто теоретико-методичні підходи вітчизняних і зарубіжних науковців до визначення фінансової стійкості банку. Визначено ключові фінансово-економічні показники, а також наведено окремі якісні показники, комплексний аналіз яких визначає рівень фінансової стійкості банківської установи та дозволяє оцінити рівень надійності депозитних вкладів. Наведено порядок розрахунку та граничні значення ключових фінансово-економічних показників, що були використані в ході дослідження. Встановлено, що навіть при здійсненні комплексного аналізу фінансового стану банку з дотриманням кращих принципів рейтингування, підсумковий результат скорингової моделі може бути невірним, оскільки розрахунок коефіцієнтів здійснюється за даними форм статистичної звітності. У свою чергу, статистична звітність може бути навмисно суттєво викривлена, що потребує від аналітиків високої кваліфікації для визначення оцінки реального фінансового стану банку.

Ключові слова: банк, фінансова стійкість, надійність депозитних вкладів, ліквідність, платоспроможність, скорингова модель.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Долінський Леонід Борисович – директор з розвитку НРА «Рюрік», кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: dolinsky@rurik.com.ua

Першин Дмитро Олександрович – старший фінансовий аналітик НРА «Рюрік» (вул. Артема 37-41, Київ, 04053, Україна)

E-mail: d.pershin@rurik.com.ua

УДК 336.717

UDC 336.717

Долінський Л. Б., Першин Д. А. Оценка финансовой устойчивости банковских учреждений в аспекте надежности депозитных вкладов

Целью данной научной работы является построение и внедрение методических подходов к определению надежности депозитных вкладов в банковских учреждениях. Рассмотрены теоретико-методические подходы отечественных и зарубежных ученых к определению финансовой устойчивости банка. Определены ключевые финансово-экономические показатели, а также приведены отдельные качественные показатели, комплексный анализ которых определяет уровень финансовой устойчивости банковского учреждения и позволяет оценить уровень надежности депозитных вкладов. Приведен порядок расчета и граничные значения основных финансово-экономических показателей, которые были использованы в ходе исследования. Установлено, что даже при осуществлении комплексного анализа финансового состояния банка с соблюдением лучших принципов рейтингования, итоговый результат скоринговой модели может быть неверным, поскольку расчет коэффициентов осуществляется по данным форм статистической отчетности. В свою очередь, статистическая отчетность может быть намеренно существенно искажена, что требует от аналитиков высокой квалификации для определения оценки реального финансового состояния банка.

Ключевые слова: банк, финансовая устойчивость, надежность депозитных вкладов, ликвидность, платежеспособность, скоринговая модель.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Долінський Леонід Борисович – директор по развитию НРА «Рюрік», кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: dolinsky@rurik.com.ua

Першин Дмитрий Александрович – старший финансовый аналитик НРА «Рюрік» (ул. Артема 37-41, Киев, 04053, Украина)

E-mail: d.pershin@rurik.com.ua

Dolinskyi L. B., Piershyn D. O. Evaluation of the Financial Sustainability of Banking Institutions in Terms of Reliability of Deposits

This scientific work is aimed at building and implementing methodological approaches to determining the reliability of deposits in banking institutions. Theoretical-methodological approaches of domestic and foreign scientists to the definition of the financial sustainability of bank have been considered. Financial-economic key indicators has been identified, specific qualitative indicators has been provided, a comprehensive analysis of which determines the level of financial sustainability of banking institutions and allows to evaluate the level of reliability of deposits. The calculation order and boundary values of financial-economic key indicators that were used in the study are presented. It has been found that, even with accomplishment of an integrated analysis of financial position of bank in compliance with the best principles of ranking, final result of the scoring model may be incorrect, because the calculation of coefficients is performed using the data of the forms of statistical reporting. In turn, statistical reports can be deliberately significantly contorted, so that assistance by highly skilled analysts to estimate the real financial condition of bank will be required.

Key words: bank, financial sustainability, reliability of deposits, liquidity, solvency, scoring model.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Dolinskyi Leonid B. – Director of Development NRA «Rurik», Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic and Mathematical Modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: dolinsky@rurik.com.ua

Piershyn Dmytro O. – Senior Financial Analyst, NRA «Rurik» (vul. Artema, 37-41, Kyiv, 04053, Ukraine)

E-mail: d.pershin@rurik.com.ua

Протягом 2014 р. банківська система України функціонувала в умовах високої економіко-політичної нестабільності, ведення бойових дій на сході України та зростання недовіри до банківських установ, що зумовило вилучення вкладів як з боку населення, так і з боку суб'єктів господарської діяльності та,

у свою чергу, чинило значний тиск на ліквідність БСУ. На тлі цих подій вкладники багатьох банківських установ зіткнулися з проблемою несвоєчасного та неповного повернення розміщених коштів [1].

Так, протягом 2014 р. – березня 2015 р., за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, унаслі-

док погіршення платоспроможності до 46 банківських установ було запроваджено тимчасову адміністрацію (з них по 31 банку вже було прийнято рішення про ліквідацію, у 15 працює тимчасова адміністрація) [2]. Варто зауважити, що «окремі банківські установи були визнані неплатоспроможними внаслідок порушення ними законодавства з питань фінансового моніторингу та здійснення ними ризикових операцій» [1].

Слід відмітити, що у випадку визнання НБУ банківської установи неплатоспроможною та запровадження тимчасової адміністрації вкладникам – фізичним особам, на відміну від вкладників – юридичних осіб, ФГВФО здійснює відшкодування коштів за вкладками в розмірі до 200 тис. грн, у той час як вкладники – юридичні особи (а також фізичні особи, розмір депозитів яких перевищує 200 тис. грн) можуть отримати відшкодування лише в процесі ліквідації банківської установи та продажу її майна. Втім, як свідчить практика, можливість повернення хоча б частини коштів за банківським вкладом у результаті продажу майна банку, що ліквідується, є вкрай низькою.

З огляду на це, з метою зниження ризиків несвоечасного або неповного повернення вкладів банківською установою, доцільно ретельно оцінювати фінансову стійкість банку.

Метою даної статті є побудова та впровадження методичних підходів до визначення надійності депозитних вкладів банківських установ. У процесі оцінки пропонується встановлення основних груп фінансово-економічних показників, що характеризуватимуть фінансовий стан банку за допомогою використання системи бальної оцінки, а також виокремлення груп, у межах яких здійснюється визначення відповідного рейтингу, що є узагальненим критерієм надійності депозитних вкладів.

Праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених присвячені тематиці досліджень фінансової стійкості банківських установ. Серед вітчизняних вчених, які приділили увагу розгляду даного питання, варто згадати таких авторів, як: А. М. Мороз, А. М. Герасимович, М. І. Савлук, В. М. Кочеткова, І. М. Парасій-Вергуненко та інші. Серед зарубіжних вчених можна назвати праці В. А. Трошина, Л. П. Белих, Г. С. Панової, Л. С. Сахарової, О. Б. Ширінської, Г. Г. Фетисова та інших.

Втім, незважаючи на значну кількість наукових праць на цю тему, досі немає єдиного підходу до оцінювання фінансової стійкості банківської установи.

Згідно з визначенням Міжнародного валютного Фонду «фінансова стійкість банку – це стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю» [3].

У банківській енциклопедії [4, с. 453] фінансова стійкість банку визначається як постійна здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормально функціонування в конкурентному середовищі.

Так, на думку І. М. Парасій-Вергуненко, розрахунок фінансової стійкості банківської установи здійснюється

на основі показників, що характеризують структуру та достатність капіталу, структуру залучених і запозичених коштів, якість активів банку і динаміку (поведінку) окремих складових активів та пасивів [5, с. 185 – 193].

М. Н. Крейніна визначає «фінансову стійкість банку як одну з характеристик відповідності структури джерел фінансування структурі активів, яка визначається на основі співвідношення різних видів джерел фінансування та його відповідності складу активів» [6, с. 33].

У науковій роботі «Проблематика оцінки фінансової устойчивости коммерческого банка» В. А. Трошин для оцінки фінансової стійкості комерційного банку виділяє переважно показники, що характеризують рівень капіталізації комерційного банку [7, с. 263 – 266].

Погоджуючись з визначенням, наданим МВФ, надалі розглядатимемо фінансову стійкість саме в аспекті стану банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю.

На нашу думку, питання оцінки фінансової стійкості комерційного банку на українському ринку розкрито недостатньо, оскільки існуючі підходи до оцінки фінансової стійкості банківської установи, як правило, не враховують рівень її ліквідності та платоспроможності. Адже банківська установа, яка не здатна своєчасно розрахуватися перед вкладниками та кредиторами за власними зобов'язаннями, не може вважатися фінансово стійкою. Тому оцінювання надійності депозитних вкладів є базовим фактором визначення фінансової стійкості банківської установи.

На наш погляд, для оцінювання фінансової стійкості комерційного банку рівень капіталізації хоча і є важливим фактором, але не вирішальним. Як показує практика, в окремих випадках навіть після визнання банку неплатоспроможним та запровадження тимчасової адміністрації значення нормативу Н2 перевищувало мінімально встановлене НБУ значення на рівні 10%.

Фінансова стійкість банківської установи значною мірою визначається її взаємодією з вкладниками. Тому, в умовах існуючої недовіри до БСУ, на передній план виходять показники ліквідності, які залежать від обсягів грошових коштів, що є в розпорядженні Банку.

Оцінювання надійності банківських депозитів здійснюється на основі даних форм статистичної звітності банків, а також інших джерел інформації, у свою чергу, характеризує імовірність повернення вкладів. Отримана оцінка надійності депозитних вкладів буде адекватною лише за умов відсутності панічних настроїв серед вкладників на банківському ринку (включаючи інформаційну атаку на банк, що може призвести до значного погіршення його репутації та спровокувати початок значного відтоку вкладів), а також за виключенням цілеспрямованого виведення власниками банку коштів (тобто, умисне доведення до банкрутства).

Основні показники та фактори до визначення надійності депозитних вкладів.

У процесі оцінювання надійності депозитних вкладів, вважаємо, доцільно розглянути такі групи кількісних показників:

- ✦ ліквідності та платоспроможності;
- ✦ якості ресурсної бази;
- ✦ якості активів;
- ✦ капіталізації;
- ✦ ефективності діяльності.

Додатково, для визначення рівня надійності депозитних вкладів, необхідно також враховувати такі чинники:

- ✦ виконання банком економічних нормативів;
- ✦ склад акціонерів, правління та наглядової ради банківської установи;
- ✦ входження банку до фінансово-промислових груп;
- ✦ можливість залучення зовнішнього фінансування з боку акціонерів, та / або Національного банку України;
- ✦ наявність інформації в мережі Internet і ЗМІ, що може негативно вплинути на ділову репутацію банківської установи та зумовити відтік вкладів;
- ✦ встановлення лімітів на зняття коштів, видачу депозитних вкладів по частинам, наявність інформації про затримку платежів, тощо;
- ✦ інші фактори, які, можуть вплинути на рівень надійності депозитних вкладів (в т.ч. чутливість до політичних ризиків).

1. Показники ліквідності та платоспроможності

Для оцінювання рівня ліквідності та платоспроможності банківської установи пропонується використовувати такі показники:

- ✦ *невідповідність активів та пасивів за строками до погашення.*

За даними форми статистичної звітності 631.01 «Звіт про структуру активів та пасивів за строками» [8] необхідно розрахувати коефіцієнти GAP розривів строком «на вимогу», «до 31 дня» та «до 1 року». На наш погляд, активи та пасиви вважаються збалансованими у разі, якщо значення коефіцієнта GAP розриву за відповідний період не перевищує $\pm 10\%$. Істотне розбалансування активів та пасивів банку за строками до погашення значною мірою підвищують чутливість банку до відсоткового ризику та ризику ліквідності;

- ✦ *загальна оцінка ліквідності балансу банківської установи.*

Для цього розраховується частка високоліквідних активів (ВЛА) в чистих активах банку. ВЛА необхідно розподіляти на два кластери: 1) ВЛА первинних резервів ліквідності; 2) ВЛА вторинних резервів ліквідності. До складу ВЛА первинних резервів ліквідності належать: готівкові кошти та банківські метали (у т.ч. дорожні чеки), кошти в НБУ на вимогу, коррахунки в банківських установах. До складу ВЛА вторинних резервів ліквідності належать: строкові кошти в НБУ, казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ, депозитні сертифікати, емітовані НБУ.

Варто зауважити, що при врахуванні коштів на кореспондентських рахунках в інших банках у складі високоліквідних активів, у випадку наявності необхідної інформації, потрібно ретельно проаналізувати склад банків-контрагентів. Разом з тим, у випадку наявності відкритих кореспондентських рахунків у бан-

ках-нерезидентах, необхідно проаналізувати, чи не корелює сума на коррахунках в даних банках з обсягом власного капіталу та / чи обсягом коштів, залучених від пов'язаних осіб. У випадку даного врахування коштів на кореспондентських рахунках до складу високоліквідних активів значення розрахованих показників ліквідності можуть бути значно викривлені, що, у свою чергу, призведе до неадекватних кінцевих результатів;

- ✦ *коефіцієнт швидкої ліквідності*, що характеризує здатність банку розраховуватись за поточними зобов'язаннями без залучення додаткових коштів.

Коефіцієнт швидкої ліквідності розраховується таким чином:

(Каса + коррахунок в НБУ + НОСТРО рахунки + кошти, розміщені на умовах овернайт) – (ЛОРО рахунки + кошти, залучені на умовах овернайт) / Поточні зобов'язання.

Мінімально допустимий діапазон значень даного коефіцієнта, на нашу думку, складає 50 – 60%;

- ✦ *кількість випадків недорезервування.*

За даними форми статистичної звітності 381А.03 «Довідка про залучені кошти та стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у НБУ» [8] можна проаналізувати кількість випадків недорезервування коштів під час контролю за щоденними залишками. Регулярні порушення норм резервування свідчать про те, що банк має проблеми з ліквідністю. При цьому щодо порушника НБУ застосовує штрафні санкції та інші заходи впливу. Також, у ході аналізу, слід враховувати факт регулярного залучення банком коштів рефінансування від НБУ, що, як правило, також свідчить про дефіцит власних коштів для формування щоденних резервів;

- ✦ *коефіцієнт короткострокової ліквідності*, що характеризує здатність Банку виконувати взяті зобов'язання як за поточними рахунками, так і за частиною строкових клієнтських вкладів, а також за частиною наданих позабалансових зобов'язань.

Коефіцієнт короткострокової ліквідності розраховується таким чином:

Високоліквідні активи + надані кредити строком погашення на вимогу, скориговані на резерви – прострочені кредити строком погашення на вимогу / (Поточні зобов'язання + 1/2 наданих зобов'язань з кредитування + 1/2 короткострокових зобов'язань).

Крім того, за наявності невиконаних зобов'язань перед клієнтами з вини банку, рейтинг надійності депозитних вкладів знижується до найнижчого рівня.

2. Показники якості ресурсної бази

Для оцінки ресурсної бази банківської установи, ми пропонуємо використовувати такі показники:

- ✦ *рівень концентрації ресурсної бази за основними кредиторами (ТОП-10 кредиторів).*

На наш погляд, значна концентрація ресурсної бази за основними кредиторами обмежує фінансову гнучкість банку та значно підвищує його чутливість до ризику ліквідності. Максимально допустимий діапазон значень даного коефіцієнта вважатимемо 20 – 30%;

- ✦ коефіцієнт клієнтської бази, що характеризує частку клієнтських коштів на поточних рахунках в сукупних зобов'язаннях банку.

Коефіцієнт клієнтської бази розраховується таким чином:

Кошти клієнтів на вимогу / (Пасиви – власний капітал – кошти у філіях).

Оптимальний діапазон значень показника, на нашу думку, складає 20 – 25%;

- ✦ частка коштів фізичних осіб в пасивах та співвідношення коштів, залучених від фізичних осіб, до регулятивного капіталу.

У випадку появи панічних настроїв на ринку населення схильне до вилучення власних заощаджень. На наш погляд, значення «співвідношення коштів фізичних осіб до регулятивного капіталу» не повинно перевищувати 200%, а оптимальним діапазоном значень показника «частка коштів фізичних осіб в пасивах» є 25 – 30% (у випадку, якщо банк не спеціалізується саме на обслуговуванні роздрібного бізнесу). У випадку значного обсягу «дзеркальних» операцій на балансі банку (у т. ч. на міжбанківському ринку) при розрахунку коефіцієнта доцільно розраховувати лише співвідношення коштів фізичних осіб до регулятивного капіталу;

- ✦ залежність банку від залучених коштів на міжбанківському ринку.

Нерідко виникають ситуації, коли доступ до коштів на міжбанківському ринку може бути обмежений, тому банківська установа повинна мати досить стабільну ресурсну базу для ведення бізнесу. Для визначення рівня залежності ресурсної бази банку від коштів на міжбанківському ринку ми пропонуємо розраховувати такий показник: сальдо за міжбанківськими операціями / (Пасиви – власний капітал – кошти у філіях).

Оптимальний діапазон значень показника, на нашу думку, складає 0 – 15%.

3. Показники якості активів

Для оцінки якості активів банківської установи ми пропонуємо використовувати такі показники:

- ✦ рівень концентрації клієнтського кредитного портфеля за основними позичальниками (ТОП-10 позичальників) та співвідношення ТОП-10 найбільших кредитів до регулятивного капіталу.

Висока концентрація клієнтського кредитного портфеля за основними позичальниками зумовлює підвищення чутливості банку до кредитного ризику, що в подальшому може призвести до збиткової діяльності та зниження рівня капіталізації. Максимально допустимий діапазон значення частки ТОП-10 найбільших кредитів у кредитному портфелі вважатимемо 20 – 30%, а значення співвідношення ТОП-10 найбільших кредитів до регулятивного капіталу не повинно перевищувати 200%;

- ✦ частка простроченої заборгованості в клієнтському кредитному портфелі.

Наявність у кредитному портфелі банку значного обсягу простроченої заборгованості може свідчити про низьку якість управління кредитними ризиками, недосконалість методик, тощо. Рекомендоване максимальне значення показника складає 10%;

- ✦ рівень покриття фактично сформованими резервами клієнтського кредитного портфеля та простроченої заборгованості.

Наявність у банківської установи достатнього обсягу сформованих резервів деякою мірою знижує її чутливість до кредитного ризику. Рекомендованим значенням рівня покриття фактично сформованими резервами простроченої заборгованості є перевищення 100%.

4. Рівень капіталізації банку

Для оцінки рівня капіталізації банківської установи ми пропонуємо використовувати такі показники:

- ✦ коефіцієнт фінансової незалежності характеризує ступінь стійкості Банку до кон'юнктурних ринкових коливань і розраховується як відношення власного капіталу до чистих зобов'язань Банку.

Оптимальним значенням показника ми вважаємо значення не менше 15%;

- ✦ коефіцієнт захищеності залучених коштів клієнтів власним капіталом характеризує ступінь захищеності власним капіталом коштів, залучених на рахунки клієнтів в Банку, визначається як відношення суми депозитів до власного капіталу Банку.

Позитивною тенденцією є стабільно невисоке значення або незначне зниження. Рекомендованим максимумом, на наш погляд, є дев'ятикратне перевищення обсягу депозитів над капіталом Банку.

Слід відмітити той факт, що при оцінці рівня капіталізації банківської установи необхідно враховувати якість власного капіталу (його структуру, чи не носить він кредитного характеру тощо).

5. Оцінка ефективності діяльності

Для оцінки ефективності діяльності банківської установи пропонується використовувати ряд таких показників:

- ✦ коефіцієнт ефективності діяльності – характеризує рівень покриття чистим операційним доходом від основної діяльності загальноадміністративних витрат та інших операційних витрат.

Мінімально рекомендований діапазон значень показника, на нашу думку, складає 100 – 120%;

- ✦ чиста процентна маржа – співвідношення чистого процентного доходу банку до середньої величини процентних активів.

Коефіцієнт допомагає з'ясувати, чи може банк давати прибуток у вигляді доходу від процентної різниці як відсоток до середніх активів. Мінімально рекомендований діапазон значень показника, на наш погляд, складає 4 – 4,5%.

Побудова скорингової моделі

Для оцінювання надійності депозитних вкладів ми пропонуємо використовувати 17 основних фінансових показників, що характеризують діяльність банківської установи (табл. 1).

Залежно від вагомості окремого показника його значенню присвоюється відповідний бал від 0 до 10 з поправкою на ваговий коефіцієнт. При цьому значення балів, зважених на ваговий коефіцієнт, округляються.

На підставі присвоєних кожному фінансовому показнику відповідних балів визначається сумарний бал оцінки надійності депозитних вкладів.

Залежності від отриманого сумарного балу рівню надійності банківської установи присвоюється відповідний рейтинг згідно з *табл. 2*.

Рейтингову шкалу оцінювання рівня надійності депозитних вкладів представлено в *табл. 3*.

Після здійснення скорингового аналізу отримана оцінка має коригуватись з урахуванням якісних чинників, зокрема: склад акціонерів, місце банку на ринку, його репутація, новини щодо Банку в ЗМІ, тощо. Отже, комплексний аналіз надійності депозитних вкладів банківських установ передбачає врахування не лише кількісних показників, але й якісних чинників. Тому повністю автоматизувати процес оцінювання рів-

ня надійності депозитних вкладів, навіть за існуючої скорингової системи, неможливо. Для кожної банківської установи, фінансова стійкість якої аналізується, результати роботи комп'ютерної скорингової системи у вигляді підсумкової бальної оцінки за кількісними фінансовими показниками повинні окремо перевірятися експертами. Тобто, інтегральна рейтингова оцінка надійності депозитних вкладів може бути визначена лише після колегіального рішення експертів (наприклад, аналітиків рейтингового агентства), які не лише вивчали фінансово-господарський стан цього банку, але й ретельно здійснювали моніторинг всього інформаційного простору стосовно цього об'єкта рейтингування. Значимо також, що, на жаль, у вітчизняних реаліях навіть проведення комплексної рейтингової процедури з дотриманням кращих стандартів рейтингування може не дати точної оцінки надійності банківської устано-

Таблиця 1

Показники, що застосовуються для оцінки надійності депозитних вкладів

Показники ліквідності	Порядок розрахунку
1. Н5 Норматив поточної ліквідності	Форма статистичної звітності 611.01
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	((Каса + коррахунок в НБУ + НОСТРО рахунки + кошти, розміщені на умовах овернайт) – (ЛОРО рахунки + кошти, залучені на умовах овернайт)) / Поточні зобов'язання
3. Кількість випадків недорезервування	Форма статистичної звітності 381А.03
4. Коефіцієнт короткострокової ліквідності	(Високоліквідні активи + надані кредити строком погашення на вимогу, скориговані на резерви – прострочені кредити строком погашення на вимогу) / (Поточні зобов'язання + 1/2 наданих зобов'язань з кредитування + 1/2 короткострокових зобов'язань)
Показники якості ресурсної бази	Порядок розрахунку
5. ТОП 10 кредиторів у зобов'язаннях	Сума вкладів 10 найбільших кредиторів / Зобов'язання
6. Коефіцієнт клієнтської бази	Кошти клієнтів на вимогу / (Пасиви – власний капітал – кошти у філіях)
7. Залежність від коштів фізичних осіб	Кошти ФО / Регулятивний капітал
8. Залежність від МБО	Сальдо операцій за міжбанківськими операціями / Зобов'язання
Показники якості активів	Порядок розрахунку
9. ТОП 10 позичальників / РК	Сума кредитів 10 найбільшим позичальникам / Регулятивний капітал
10. Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	Прострочена заборгованість / Клієнтський кредитний портфель
11. Рівень покриття фактично сформованими резервами простроченої заборгованості	Фактично сформовані резерви / Прострочена заборгованість
Показники капіталізації	Порядок розрахунку
12. Н2 (адекватність регулятивного капіталу)	Форма статистичної звітності 611.01
13. Коефіцієнт захищеності залучених коштів клієнтів власним капіталом	Портфель коштів клієнтів / Сума власного капіталу
Показники ефективності діяльності	Порядок розрахунку
14. Коефіцієнт ефективності діяльності	Чистий операційний дохід від основної діяльності / (Адміністративні витрати + Інші операційні витрати)
15. Чиста процентна маржа	(Процентні доходи – Процентні витрати) / (Процентні активи)
Інші фактори	Порядок розрахунку
16. Кількість порушень банком економічних нормативів	Форма статистичної звітності 611.01
17. Невиконані в строк зобов'язання з вини банку	Сума на позабалансових рахунках 9804 та 9806 згідно з даними щоденного балансу

Рейтинг надійності банківських депозитів на основі бальної оцінки

Розподіл балів	Рейтинг	Характеристика рейтингу
100 – 112	r5	Означає дуже високу надійність вкладів, діяльність банку характеризується незначною залежністю від фінансово-економічних умов, а також ринкової кон'юнктури. Вірогідність повернення вкладів – висока
80 – 99	r4	Означає високу надійність вкладів, діяльність банку характеризується помірною залежністю від фінансово-економічних умов, а також ринкової кон'юнктури. Вірогідність повернення вкладів – висока
60 – 79	r3	Означає середню надійність вкладів, діяльність банку характеризується залежністю від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов.
40 – 59	r2	Означає низьку надійність вкладів, діяльність банку характеризується дуже високою залежністю від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов.
< 40	r1	Означає дуже низьку надійність вкладів, існує потенційна вірогідність дефолту

Таблиця 3

Рейтингова шкала оцінювання рівня надійності депозитних вкладів

Рівень рейтингу	Визначення	Опис рівня рейтингу
+	Дуже високий	Означає дуже високу надійність вкладів, діяльність банку характеризується незначною залежністю від фінансово-економічних умов, а також ринкової кон'юнктури. Вірогідність повернення вкладів – висока
r5		
-		
+	Високий	Означає високу надійність вкладів, діяльність банку характеризується помірною залежністю від фінансово-економічних умов, а також ринкової кон'юнктури. Вірогідність повернення вкладів – висока
r4		
-		
+	Середній	Означає середню надійність вкладів, діяльність банку характеризується залежністю від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
r3		
-		
+	Низький	Означає низьку надійність вкладів, діяльність банку характеризується дуже високою залежністю від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
r2		
-		
+	Дуже низький	Означає дуже низьку надійність вкладів, існує потенційна вірогідність дефолту
r1		
-		

Примітка: знак «±» вказує на проміжний рівень відносно основних рівнів.

ви, оскільки дані фінансової та статистичної звітності Банку можуть бути навмисно суттєво викривлені. Крім того, існуюча звітність відображає лише ретроспективу, на основі якої необхідно зробити прогноз на майбутнє, а отже, завжди виникає питання точності (достовірності, адекватності) цього прогнозу.

ВИСНОВКИ

У рамках даної наукової статті нами запропонована модель оцінки надійності депозитних вкладів банківської установи. Ця модель може бути використана рейтинговими агентствами та банківськими установами як попередня оцінка фінансової стійкості банку-контрагента. Однак дана методика має обмежену сферу застосування для вкладників – фізичних осіб через відсутність в публічному доступі значної частини даних, що враховуються при розрахунку коефіцієнтів. Втім, варто зазначити, що фізичні особи при обранні банківської установи для вкладення власних заощаджень як

додатковий фактор можуть використовувати рейтингову оцінку надійності депозитних вкладів, визначену уповноваженим рейтинговим агентством. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2014 рік // Офіційний сайт НРА «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf
2. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua>
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>
4. **Арбузов С. Г.** Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
5. **Парасій-Вергуненко І. М.** Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.

6. Крейнина М. Н. Финансовая устойчивость предприятия: оценка и принятие решений / М. Н. Крейнина // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 2. – С. 32 – 36.

7. Трошин В. А. Проблематика оценки финансовой устойчивости коммерческого банка / В. А. Трошин // Молодой ученый. – 2014. – № 10. – С. 263 – 266.

8. Постанова НБУ № 124 від 19.03.2003 р. «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>

REFERENCES

"Analytichniy ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 2014 rik" [Analytical review of the banking system of Ukraine for 2014]. Ofitsiyniy sait NRA «Rurik». http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf

Arbuzov, S. H. et al. *Bankivska entsyklopediia* [Banking Encyclopedia]. Kyiv: TsND NBU; Zhannia, 2011.

Kreykina, M. N. "Finansovaia ustoychivost predpriatia: otsenka i priniatie resheniy" [The financial stability of the enterprise: evaluation and decision-making]. *Finansovyy menedzhment*, no. 2 (2001): 32-36.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>

Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://bank.gov.ua>

Ofitsiyniy sait Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. <http://www.fg.gov.ua>

Parasii-Verhunencko, I. M. *Analiz bankivskoi diialnosti* [Analysis Banking]. Kyiv: KNEU, 2003.

Troshyn, V. A. "Problematika otsenki finansovoy ustoychivosti kommercheskogo banka" [The problem of assessing the financial stability of the commercial bank]. *Molodoy uchenyy*, no. 10 (2014): 263-266.

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© 2015 КРАВЧОНОК С. В.

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

Кравченко С. В. Дослідження теоретичних основ функціонування грошово-кредитного ринку України

У статті розглянуто проблематику теоретичних засад стосовно поняття «грошово-кредитний ринок». Добробут та процвітання держави залежить від ефективності фінансової сфери, тому важливим є вдосконалення функціонування фінансового ринку, а саме – його окремих сегментів. Оскільки одним з найбільших сегментів є грошово-кредитний ринок, то необхідно спочатку розглянути саме його, що і відображено у статті. Розглянуто теоретичні основи, а саме – визначення поняття грошово-кредитного ринку; проаналізовано інструментарій грошово-кредитного ринку. На основі дослідженого матеріалу автором запропоновано розширений та доповнений варіант поняття грошово-кредитного ринку. У подальшому планується розгляд монетарного регулювання грошово-кредитного ринку України.

Ключові слова: грошово-кредитний ринок, кредитний ринок, грошовий ринок, грошово-кредитна політика, валютний ринок.

Табл.: 1. **Бібл.:** 14.

Кравченко Софія Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

Кравченко С. В. Исследование теоретических основ функционирования денежно-кредитного рынка Украины

В статье рассмотрена проблематика теоретических принципов относительно понятия «денежно-кредитный рынок». Благосостояние и процветание государства зависит от эффективности финансовой сферы, потому важным является усовершенствование функционирования финансового рынка, а именно – его отдельных сегментов. Поскольку одним из самых больших сегментов является денежно-кредитный рынок, то необходимо сначала рассмотреть именно его, что и отобразено в статье. Рассмотрены теоретические основы, а именно – определение понятия денежно-кредитного рынка; проанализирован инструментальный денежно-кредитного рынка. На основе исследованного материала автором предложен расширенный и дополненный вариант понятия денежно-кредитного рынка. В дальнейшем планируется рассмотрение монетарного регулирования денежно-кредитного рынка Украины.

Ключевые слова: денежно-кредитный рынок, кредитный рынок, денежный рынок, денежно-кредитная политика, валютный рынок.

Табл.: 1. **Библ.:** 14.

Кравченко София Владимировна – аспирантка, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

UDC 336.7:[338.23:336.74](477)

Kravchonok S. V. Studying the Theoretical Foundations of Functioning of the Monetary Market of Ukraine

In the article, problematics of theoretical principles concerning the concept of «monetary-credit market» is considered. Well-being and prosperity of the State depends on the efficiency of financial sector, thus, it is important to improve the functioning of financial market, especially its certain segments. Because one of the biggest segments is monetary-credit market, it must be considered in the first order, what is reflected in the article. Theoretical basis, namely, definition of monetary market has been considered; the tools used by monetary market has been analyzed. On the basis of the examined material, the author has proposed an extended and expanded version of the concept of monetary-credit market. As for the further step, it is planned to review the monetary regulation of the monetary-credit market of Ukraine.

Key words: monetary-credit market, credit market, monetary market, monetary-credit policy, foreign exchange market.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 14.

Kravchonok Sofiya V. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

6. Крейнина М. Н. Финансовая устойчивость предприятия: оценка и принятие решений / М. Н. Крейнина // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 2. – С. 32 – 36.

7. Трошин В. А. Проблематика оценки финансовой устойчивости коммерческого банка / В. А. Трошин // Молодой ученый. – 2014. – № 10. – С. 263 – 266.

8. Постанова НБУ № 124 від 19.03.2003 р. «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>

REFERENCES

"Analytichniy ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 2014 rik" [Analytical review of the banking system of Ukraine for 2014]. Ofitsiyniy sait NRA «Rurik». http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2014.pdf

Arbuzov, S. H. et al. *Bankivska entsyklopediia* [Banking Encyclopedia]. Kyiv: TsND NBU; Zhannia, 2011.

Kreykina, M. N. "Finansovaia ustoychivost predpriatia: otsenka i priniatie resheniy" [The financial stability of the enterprise: evaluation and decision-making]. *Finansovyy menedzhment*, no. 2 (2001): 32-36.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>

Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://bank.gov.ua>

Ofitsiyniy sait Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. <http://www.fg.gov.ua>

Parasii-Verhunencko, I. M. *Analiz bankivskoi diialnosti* [Analysis Banking]. Kyiv: KNEU, 2003.

Troshyn, V. A. "Problematika otsenki finansovoy ustoychivosti kommercheskogo banka" [The problem of assessing the financial stability of the commercial bank]. *Molodoy uchenyy*, no. 10 (2014): 263-266.

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© 2015 КРАВЧОНОК С. В.

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

Кравченко С. В. Дослідження теоретичних основ функціонування грошово-кредитного ринку України

У статті розглянуто проблематика теоретичних засад стосовно поняття «грошово-кредитний ринок». Добробут та процвітання держави залежить від ефективності фінансової сфери, тому важливим є вдосконалення функціонування фінансового ринку, а саме – його окремих сегментів. Оскільки одним з найбільших сегментів є грошово-кредитний ринок, то необхідно спочатку розглянути саме його, що і відображено у статті. Розглянуто теоретичні основи, а саме – визначення поняття грошово-кредитного ринку; проаналізовано інструментарій грошово-кредитного ринку. На основі дослідженого матеріалу автором запропоновано розширений та доповнений варіант поняття грошово-кредитного ринку. У подальшому планується розгляд монетарного регулювання грошово-кредитного ринку України.

Ключові слова: грошово-кредитний ринок, кредитний ринок, грошовий ринок, грошово-кредитна політика, валютний ринок.

Табл.: 1. **Бібл.:** 14.

Кравченко Софія Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

УДК 336.7:[338.23:336.74](477)

Кравченко С. В. Исследование теоретических основ функционирования денежно-кредитного рынка Украины

В статье рассмотрена проблематика теоретических принципов относительно понятия «денежно-кредитный рынок». Благосостояние и процветание государства зависит от эффективности финансовой сферы, потому важным является усовершенствование функционирования финансового рынка, а именно – его отдельных сегментов. Поскольку одним из самых больших сегментов является денежно-кредитный рынок, то необходимо сначала рассмотреть именно его, что и отобразено в статье. Рассмотрены теоретические основы, а именно – определение понятия денежно-кредитного рынка; проанализирован инструментальный денежно-кредитного рынка. На основе исследованного материала автором предложен расширенный и дополненный вариант понятия денежно-кредитного рынка. В дальнейшем планируется рассмотрение монетарного регулирования денежно-кредитного рынка Украины.

Ключевые слова: денежно-кредитный рынок, кредитный рынок, денежный рынок, денежно-кредитная политика, валютный рынок.

Табл.: 1. **Библ.:** 14.

Кравченко София Владимировна – аспирантка, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

UDC 336.7:[338.23:336.74](477)

Kravchonok S. V. Studying the Theoretical Foundations of Functioning of the Monetary Market of Ukraine

In the article, problematics of theoretical principles concerning the concept of «monetary-credit market» is considered. Well-being and prosperity of the State depends on the efficiency of financial sector, thus, it is important to improve the functioning of financial market, especially its certain segments. Because one of the biggest segments is monetary-credit market, it must be considered in the first order, what is reflected in the article. Theoretical basis, namely, definition of monetary market has been considered; the tools used by monetary market has been analyzed. On the basis of the examined material, the author has proposed an extended and expanded version of the concept of monetary-credit market. As for the further step, it is planned to review the monetary regulation of the monetary-credit market of Ukraine.

Key words: monetary-credit market, credit market, monetary market, monetary-credit policy, foreign exchange market.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 14.

Kravchonok Sofiya V. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: Kravchonok_s.v@mail.ru

Забезпечення фінансової стабільності залежить від ефективності функціонування фінансового ринку держави. Фінансовий ринок складається зі структурних сегментів. Тому актуальним питанням виступає вдосконалення теоретичних основ грошово-кредитного ринку, оскільки саме він виступає найбільшим сегментом фінансового ринку. Для ефективного функціонування економіки необхідна постійна та безупинна мобілізація, розподіл, перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів фізичних і юридичних осіб, між різними секторами економіки виключно на комерційній основі. Теоретичні основи грошово-кредитного ринку широко розглянуто такими вченими-економістами, як: А. Гриценко, В. Міщенко, Н. Островська, Т. Єрліна, С. Маслова, І. Фішер, В. Гейць, А. Сидоренко, А. Мехлера, П. Лоу та ін. Проте немає єдиного формулювання теоретичних знань з даного питання, у різних джерелах по-різному висвітлена інформація.

Грошово-кредитний ринок виступає центральною ланкою ринкової моделі грошово-кредитного регулювання економіки. На цьому ринку формуються попит і пропозиція кредитів на різні терміни, обмінні курси, процентні ставки і т. ін. За відсутності системи ринків у грошово-кредитній сфері неможливо забезпечити ефективне функціонування дворівневої банківської системи.

Під грошовим-кредитним ринком розуміється частина фінансового ринку, на якому відбувається торгівля короткостроковими кредитами.

Грошово-кредитний ринок – це ринок, на якому формуються попит та пропозиція на гроші через регулювання мережі інститутів, що забезпечують взаємодію попиту і пропозиції грошей.

На основі збалансування попиту і пропозиції грошей забезпечується дотримання ключових монетарних пропорцій та досягаються цілі монетарної політики НБУ при одночасному формуванні монетарних імпульсів, необхідних для підтримки сталого економічного зростання [10].

Особливості грошово-кредитного ринку:

- ✦ взаємозв'язок «товар – гроші» на грошово-кредитному ринку здійснюється через позику за умови повернення засобів у певний термін або придбання фінансових інструментів;
- ✦ після здійснення як купівлі, так і продажу грошей власник не втрачає право власності, а на добровільній основі передає право на розпорядження грошима покупцеві на певних умовах;
- ✦ при передачі грошей від власника до покупця гроші виступають товаром. Вартість, що купується, розраховується виключно в грошовій формі, в односторонньому порядку і при обов'язковому поверненні власникові. Метою такого переміщення є отримання доходу як власником, так і покупцем. Власник отримує дохід у формі відсотка за тимчасову відмову від грошей, а покупець – за рахунок отримання прибутку від розширення своєї виробничої або комерційної діяльності;
- ✦ як купівля, так і продаж грошей відбувається виключно за наявності вільних грошей у одного суб'єкта і потреби в них інших.

Т. Г. Савченко пропонує всі інструменти грошово-кредитного ринку поділити на дві групи – з точки зору їх впливу на кон'юнктуру грошово-кредитного ринку. До першої включити основні економічні засоби й методи грошово-кредитної політики НБУ (регулюючі інструменти), які визначені статтею 25 Закону України «Про Національний банк України»: визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків, процентна політика, рефінансування комерційних банків, управління золотовалютними резервами, операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), проблеми і перспективи розвитку банківської системи України на відкритому ринку, регулювання імпорту та експорту капіталу, емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними. До другої групи (економічні інструменти) – фінансові інструменти, які можуть використовуватись у взаємовідносинах між банками другого рівня, а також застосовуються для здійснення операцій банку з клієнтами (юридичними та фізичними особами) [12].

Особливість інструментарію грошово-кредитного ринку полягає в низькому фінансовому ризику.

Розглянемо учасників грошово-кредитного ринку за декількома напрямками залежно від специфіки діяльності:

1. *Кредитори* – ті особи, які надають гроші: держава в особі певних органів і організацій, підприємства та організації різного типу, банки, небанківські кредитні організації, міжнародні фінансові організації, інші фінансово-кредитні установи.

2. *Позичальники* – ті особи, які на певних умовах запозичують гроші: держава в особі певних органів і організацій, підприємства та організації різного типу, банки, небанківські кредитні організації, міжнародні фінансові організації, інші фінансово-кредитні установи.

3. *Фінансові посередники* (але процеси запозичення та надання грошей на грошово-кредитному ринку можливо здійснювати і без фінансових посередників) – банки, брокери, дилери, керуючі компанії, професійні учасники фондового ринку, інші фінансово-кредитні установи та ін.

Дохід отримують всі учасники грошово-кредитного ринку за виконання своєї функції. Отже, кредитори отримують дохід із запозиченої суми через отримання зазначених відсотків на суму запозичення. Тоді позичальники отримують дохід за рахунок отриманого прибутку, внаслідок використання запозичених коштів у кредитора. Якщо операції здійснювались з фінансовими посередниками, то вони отримують дохід за рахунок різниці між процентними ставками при залученні і розміщенні коштів або отриманні комісійної винагороди.

Регулювання грошово-кредитного ринку забезпечується грошово-кредитною політикою, яка є складовою системи загальнодержавної економічної політики.

Політика у сфері грошового обігу та кредиту має велике значення для кожної країни, оскільки шляхом регулювання грошової маси вона спрямована на забезпечення ефективного функціонування економіки, її

ключовими цілями є цінова стабільність, стабільність обмінного курсу, зростання національного виробництва, збалансування платіжного балансу, забезпечення зайнятості, зростання добробуту населення тощо [14].

Законом України «Про Національний банк України» визначено: «грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених Законом засобів та методів». Грошово-кредитну політику часто називають монетарною, оскільки вона є політикою у сфері управління кількістю грошей в обігу [11].

Суб'єктом грошово-кредитної політики виступає держава, яка регулює цю сферу через свої представницькі органи – центральний банк і відповідні урядові структури – міністерства фінансів чи казначейства, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції зі страхування депозитів та інші установи. Визначальна роль у здійсненні грошово-кредитного регулювання належить центральному банку [13].

Національний банк, у свою чергу, для здійснення ефективно монетарної політики застосовує такі основні інструменти:

- ✦ процентна політика;
- ✦ депозитні операції центрального банку;
- ✦ здійснення операцій на відкритому ринку;
- ✦ встановлення мінімальних обов'язкових резервів для банків;
- ✦ здійснення операцій на валютному ринку та інші.

Грошово-кредитне регулювання – сукупність форм, методів і важелів державного впливу на грошово-кредитну сферу. Основні напрями грошово-кредитного регулювання: регулювання банківської ліквідності, управління державним боргом і регулювання обсягу кредитних операцій, грошової емісії та ризику й ліквідності. Здійснюється за допомогою різних форм, методів і важелів. Важелі грошово-кредитного ринку необхідно використовувати комплексно, у певній послідовності, у контексті чинного законодавства та виваженої зовнішньоекономічної діяльності [6, с. 297].

Грошово-кредитний ринок прийнято поділяти на такі складові:

- ✦ обліковий (грошовий) ринок;
- ✦ міжбанківський (кредитний) ринок;
- ✦ валютний ринок.

Складові грошово-кредитного ринку поєднані основними функціями, які визначають їх схожість, а саме:

1. Здійснення об'єднання засобів держави, приватного бізнесу, закордонних інвесторів, а також дрібних заощаджень населення, за рахунок чого формуються великі грошові фонди.

2. Об'єднані грошові кошти перетворюються в позиковий капітал, за допомогою якого здійснюється забезпечення роботи зовнішніх джерел фінансування підприємств.

3. Забезпечення ефективного функціонування державних органів за рахунок надання позик для покриття дефіциту бюджету та інших цілей.

4. Забезпечення стійкої кредитної системи через спрямування частини акумульованих коштів на міжбанківський ринок.

Міжбанківський ринок визначають як сегмент фінансового ринку, на якому визначається вартість кредитних ресурсів. Ставки за міжбанківськими кредитами, які формуються внаслідок взаємодії учасників ринку, є визначальними для встановлення вартості кредитних ресурсів і для інших суб'єктів економіки [5].

Валютний ринок – це система економічних відносин між його суб'єктами щодо здійснення операцій з купівлі-продажу валют і валютних цінностей за допомогою сучасних засобів фінансової телекомунікації, де цінами є встановлені під впливом попиту і пропозиції обмінні курси [7].

Розбудова повноцінного валютного ринку та ефективна організація валютних відносин в Україні визначаються необхідністю їх належного регулювання з боку держави. Одне з ключових місць у цьому процесі належить механізму реалізації валютної політики, що охоплює всі необхідні важелі впливу на валютні відносини і є одним із найважливіших елементів у загальній системі заходів щодо підтримання макроекономічної стабільності в країні, стимулювання економічного зростання та підвищення добробуту населення.[6]

Стан кон'юнктури валютного ринку виявляється у зміні співвідношення між попитом і пропозицією іноземних валют, що, у свою чергу, є ключовим чинником впливу на валютний курс. Загалом чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку, можна розділити на такі три групи: 1) курсоутворюючі; 2) регулюючі; 3) чинники кризового характеру [8].

Як наступну складову грошово-кредитного ринку розглянемо грошовий ринок, який, у свою чергу, містить в собі більшу кількість учасників і об'єктів угод, ніж валютний та міжбанківський, оскільки доступ до нього мають банки, страхові компанії, підприємства, інвестиційні фонди, фінансові установи, пенсійні фонди, дилери і т. ін.

Можемо виділити такі основні характеристики грошового ринку:

- ✦ грошовий ринок позиціонується як ринок з мінімальним фінансовим ризиком;
- ✦ позичковий процент виступає ціною «товару» на грошовому ринку, що виступає важливим елементом грошово-кредитної політики держави, який регулюється Національним банком України;
- ✦ висока ліквідність фінансових активів;
- ✦ проста система ціноутворення на грошовому ринку;
- ✦ забезпечує ефективне здійснення розподіл та перерозподіл, накопичення та оборот грошового капіталу;
- ✦ грошовий ринок виступає короткостроковим сегментом фінансового ринку, що дозволяє підприємствам збільшувати грошові активи, що забезпечує ефективність використання вільних коштів.

Ми розглянули основні моменти у функціонуванні грошово-кредитного ринку України. Тепер розглянемо більш детально поняття грошово-кредитного ринку, що представлено в *табл. 1*.

Виходячи з аналізу розробленої табл. 1, ми можемо дати визначення поняття грошово-кредитного ринку через розгляд його з двох боків. З одного боку – як структурного елементу національного ринку, а з іншого – як самостійного механізму. Таким чином, доцільно буде дати два доповнені визначення грошово-кредитного ринку.

У першій варіації, де грошово-кредитний ринок виступає як структурний елемент національного ринку, для більш повного та детального визначення об'єднаємо такі частини понять, дані Гальчинським А. С., Масловою С. О., Опаловим О. А. та Ешем С. М., і отримаємо таке поняття:

Грошово-кредитний ринок – це самостійний механізм на фінансовому ринку, який формують банківські та спеціальні фінансово-кредитні інститути, що забезпечує упорядковане переміщення грошових ресурсів, а саме – короткострокові депозитно-позикові операції.

Таким чином, ми бачимо, що таке об'єднання є доцільним, оскільки поняття більш детально описує структурний елемент національного ринку – грошово-кредитний ринок.

У другій варіації, де грошово-кредитний ринок виступає як самостійний механізм, ми для більш структурного та повного поняття об'єднали такі частини понять, дані С. В. Мочерним і Демківським А. В., і отримали таке поняття:

Грошово - кредитний ринок – це структурний елемент національного ринку країни, на якому функціонує система грошових відносин і банківських та спеціальних фінансово-кредитних інститутів, які забезпечують функціонування, постійне переміщення сукупності грошових ресурсів країни, їх розподіл та перерозподіл під впливом законів попиту та пропозиції.

ВИСНОВКИ

Ми провели аналіз досліджень багатьох авторів стосовно визначення грошово-кредитного ринку. Роз-

глянути нами поняття не відображають повної сутності даного терміна, тому було розроблено авторське тлумачення поняття, яке включає в себе більш розширений спектр особливостей грошово-кредитного ринку. Ми вважаємо, що доцільно розглядати термін у розрізі двох аспектів, де грошово-кредитний ринок виступає як структурний елемент національного ринку та як самостійний механізм. Тому у статті дано два визначення грошово-кредитного ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гальчинський А. С.** Теорія грошей : навч.-метод. посіб. / А. С. Гальчинський. – 4-е вид., змінене і доп. – К. : Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2001. – 416 с.
2. **Демківський А. В.** Гроші та кредит: навч. посіб. / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с
3. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. **Еш С. М.** Фінансовий ринок : навч. посіб. – 2-ге вид. / С. М. Еш. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 528 с.
5. **Журавка Ф. О.** Науково-методичний підхід до визначення місця міжбанківського ринку у структурі фінансового ринку / Ф. О. Журавка // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1(34). – С. 59 – 66.
6. **Журавка Ф. О.** Проблемні аспекти сучасного розвитку валютного ринку України / Ф. О. Журавка, А. В. Колдовський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2011. – Вип. 31. – С. 80 – 89.
7. **Журавка Ф. О.** Методологічні підходи до визначення поняття «валютний ринок» / Ф. О. Журавка // Вісник науковця : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 квітня 2009 р.) – Миколаїв : НУК, 2009. – С. 40 – 42.
8. **Козакевич О. Р.** Валютний ринок України: аналіз поточних тенденцій та особливостей розвитку / О. Р. Козакевич // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – № 23. – С. 295 – 300.
9. **Маслова С. О.** Фінансовий ринок : навч. посіб. – 2-ге вид., випр. / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – К. : Каравела, 2003. – 344 с. – С. 48.
10. **Піонтковська Я. О.** Методичні засади формування рівноваги грошово-кредитного ринку України : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / Я. О. Піонтковська ; ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2013. – 245 с.

Таблиця 1

Трактування поняття грошово-кредитного ринку

Грошово-кредитний ринок – це:	Автор(-и), джерело
Частина, структурний елемент національного ринку країни, на якому здійснюється купівля (продаж) грошей через купівлю-продаж боргових зобов'язань, інших цінних паперів	Мочерний С. В. [3]
Самостійний механізм, на базі якого формуються й урівноважуються попит на гроші та пропозиція грошей	Гальчинський А. С. [1]
Система грошових відносин на фінансовому ринку, яку формують банківські та спеціальні фінансово-кредитні інститути, що забезпечують функціонування грошових ресурсів країни, їх постійне переміщення під впливом законів попиту та пропозиції	Еш С. М. [4]
Частина ринку позикових капіталів, де здійснюються переважно короткострокові (від одного дня до одного року) депозитно-позикові операції, що обслуговують головним чином рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави і приватних осіб	Маслова С. О., Опалов О. А. [9]
Система грошових відносин і банківських та спеціальних фінансово-кредитних інститутів, які забезпечують функціонування сукупності грошових ресурсів країни, їх постійне переміщення, розподіл і перерозподіл під впливом взаємодії законів попиту і пропозиції	Демківський А. В. [2]

11. Закон України «Про Національний банк України», прийнятий Верховною Радою України від 20.05.1999 р. № 679-XIV : текст зі змінами станом на 02.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

12. **Савченко Т. Г.** Структура та інструменти грошово-кредитного ринку / Т. Г. Савченко, Я. О. Пiontkovska // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – Вип. 37. – С. 169 – 180.

13. **Стецьмак В. С.** Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В. С. Стецьмака. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

14. **Ткач Є. В.** Особливості реалізації монетарної політики в макроекономічних умовах України: ретроспективний аспект / Є. В. Ткач, І. І. Легкоступ // Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 3. – С. 96 – 99.

Науковий керівник – Пантелєєв В. П., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінанси та кредит Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

REFERENCES

Demkivskiy, A. V. *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. Kyiv: Dakor, 2007.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.

Esh, S. M. *Finansovyi rynek* [Financial market]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2011.

Halchynskiy, A. S. *Teoriia hroshei* [The theory of money]. Kyiv: OSNOVY, 2001.

Kozakevych, O. R. "Valiutnyi rynek Ukrainy: analiz potochnykh tendentsii ta osoblyvostei rozvytku" [Foreign exchange market of Ukraine: analysis of current trends and development features]. *Naukovi zapysky. Seriia «Ekonomika»*, no. 23 (2013): 295-300.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon4.rada.gov.ua>
Maslova, S. O., and Opalov, O. A. *Finansovyi rynek* [Financial market]. Kyiv: Karavela, 2003.

Piontkovska, Ya. O. "Metodychni zasady formuvannya rivnovahy hroshovo-kredytnoho rynku Ukrainy" [Methodical bases of formation of the balance of monetary market of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2013.

Savchenko, T. H., and Piontkovska, Ya. O. "Struktura ta instrumenty hroshovo-kredytnoho rynku" [The structure and tools of monetary market]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 37 (2013): 169-180.

Stelmakh, V. S. *Monetarna polityka Natsionalnoho banku Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmin* [The monetary policy of the National Bank of Ukraine: Current State and Prospects change]. Kyiv: Tsentri naukovykh doslid-zhen Natsionalnoho banku Ukrainy; UBS NBU, 2009.

Tkach, Ye. V., and Lehosup, I. I. "Osoblyvosti realizatsii monetarnoi polityky v makroekonomichnykh umovakh Ukrainy: retrospektyvnyi aspekt" [Features of the implementation of monetary policy in macroeconomic conditions Ukraine: a retrospective aspect]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, no. 3 (2013): 96-99.

Zhuravka, F. O. "Metodolohichni pidkhody do vyznachennia poniattia "valiutnyi rynek"" [Methodological approaches to the definition of "foreign exchange market"]. *Visnyk naukovtsia*. Mykolaiv: NUK, 2009.40-42.

Zhuravka, F. O. "Naukovo-metodychni pidkhody do vyznachennia mistia mizhbankivskoho rynku u strukturi finansovoho rynku" [Scientific and methodical approach to the location of the interbank market in the structure of financial markets]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 1 (34) (2013): 59-66.

Zhuravka, F. O., and Koldovskiy, A. V. "Problemni aspekty suchasnoho rozvytku valiutnoho rynku Ukrainy" [Problematic aspects of modern foreign exchange market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 31 (2011): 80-89.

СТАТИСТИКА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 МЕЛЬНИКОВА К. В.

УДК 658.7

Мельникова К. В. Статистика логістичної діяльності підприємств

У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення терміна «логістична діяльність». Розкрито роль нового напрямку статистики логістичної діяльності як засобу інформаційного забезпечення діяльності підприємств. У результаті проведеного дослідження автором визначено сутність поняття «статистика логістичної діяльності підприємства». Визначено та охарактеризовано об'єкт, предмет та завдання статистики логістичної діяльності підприємств. Розглянуто та узагальнено різні напрямки статистичних досліджень логістичної діяльності та їх роль в інформаційному забезпеченні логістичної діяльності. Виділено методи та особливості статистичних спостережень за логістичною діяльністю підприємств.

Ключові слова: статистика, логістична діяльність, підприємство.

Бібл.: 10.

Мельникова Катерина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: melnikova-kv@mail.ru

УДК 658.7

UDC 658.7

Мельникова Е. В. Статистика логистической деятельности предприятия

В статье проанализированы современные научные подходы к определению понятия «логистическая деятельность». Раскрыта роль нового направления статистики логистической деятельности как средства информационного обеспечения деятельности предприятий. В результате проведенного исследования автором определена сущность понятия «статистика логистической деятельности предприятия». Определены и охарактеризованы объект, предмет и задачи статистики логистической деятельности предприятий. Рассмотрены и обобщены различные направления статистических исследований логистической деятельности и их роль в информационном обеспечении логистической деятельности. Выделены методы и особенности статистических наблюдений по логистической деятельности предприятий.

Ключевые слова: статистика, логистическая деятельность, предприятие.

Библ.: 10.

Мельникова Екатерина Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: melnikova-kv@mail.ru

Melnykova K. V. Statistics of the Logistic Activities of Enterprise

In the article the current scientific approaches to the definition of the concept of «logistic activities» have been analyzed. The role of the new direction of statistics of the logistic activities as a means of information support for the activities of enterprises has been disclosed. As result of the research, the author has defined the essence of the concept of «statistics of the logistic activities of enterprise». Identified and described are the object, subject and tasks of statistics of the logistic activities of enterprise. Considered and summarized are various areas of statistical studies of the logistic activities and their role in the information support of logistic activities. Methods and specific features of statistical surveys on logistic activities of enterprises has been identified.

Key words: statistics, logistic activities of the enterprise.

Bibl.: 10.

Melnykova Kateryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy, Organization and Planning of Activity of the Enterprise, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: melnikova-kv@mail.ru

У сучасних умовах функціонування підприємств збору та аналізу статистичних даних про логістичну діяльність приділяється замало уваги, оскільки не розроблена єдина система показників, крім цього, вона не є обов'язковою для підприємств. Кожне підприємство самостійно веде облік і аналіз статистичних показників логістичної діяльності залежно від своєї мети.

Розробкою показників логістичної діяльності в різний час займалися зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти, такі як Бауэрсокс Д., Гаджинский А., Гаррисон А., Качуровський В., Крикавський Є., Васелевський М., Білик І., Дейнека О., Моїсеева Н., Чухрай Н. [1 – 10] та багато інших, проте на сьогоднішній день не визначене чітке значення сутності статистики логістичної діяльності підприємств.

Метою статті є узагальнення сутності й особливості статистики логістичної діяльності підприємств.

У сучасній науковій літературі існують різні тлумачення поняття «логістична діяльність підприємства», тому, узагальнюючи різні підходи, сформулюємо таке визначення.

Логістична діяльність підприємства – це процес управління сукупними потоками (матеріальними, інформаційними, сервісними й фінансовими) в інтегрованих логістичних ланцюгах та здійснення логістичних операцій з потоками з метою оптимізації витрат, задоволення потреб клієнтів і виконання місії підприємства.

Оптимізація управління потоковими процесами на підприємстві можлива за рахунок створення єдиної інформаційної системи на підприємстві. Актуальним напрямом інформаційного забезпечення логістичної діяльності є статистика матеріальних потоків, логістичних операцій і в цілому показників, які характеризують результати логістичної діяльності.

Головним завданням статистики логістичної діяльності має бути задоволення потреб господарюючих суб'єктів, менеджерів у достовірній та надійній статистичній інформації про обсяги, структуру і динаміку ресурсів, а саме:

- ✦ інфраструктури логістичної діяльності, у тому числі транспортних систем, система складування, інформаційного обміну і т. п.;

- ✦ фінансових коштів та інвестицій в логістичних системах;
- ✦ мережі логістичних центрів, їх розподілу по регіонах і галузях економіки;
- ✦ обсягів ресурсів, які переміщуються в логістичних ланцюгах окремих підприємств;
- ✦ результатів логістичної діяльності в розрізі її видів по підприємствах;
- ✦ внутрішнього і зовнішнього інформаційного обміну в ланцюгах поставок;
- ✦ результативності діяльності логістичних систем.

Предметом статистики логістичної діяльності повинні бути:

- ✦ розробка класифікації і системи статистичних показників логістичної діяльності;
- ✦ ведення статистичної звітності логістичної діяльності;
- ✦ розробка кількісних методів автоматизованої оцінки статистичних показників логістичної діяльності;
- ✦ організація моніторингу стану результатів логістичної діяльності та порівняння їх із середньостатистичними даними в галузі або регіоні.

Основним об'єктом вивчення статистики логістичної діяльності є матеріальні потоки і вся діяльність, пов'язана з процесом просування їх по логістичних ланцюгах, а також логістична інфраструктура.

Статистика логістичної діяльності – це галузь практичної діяльності, спрямована на збирання, обробку, аналіз та надання в публічне або приватне користування даних про явища і логістичні процеси, які спостерігаються за результатами логістичної діяльності підприємств.

Статистику логістичної діяльності як важливу складову їх інформаційного забезпечення за змістом доцільно розділити на ряд розділів, до яких можна віднести такі:

- ✦ статистику матеріальних, інформаційних, фінансових і сервісних потоків у ланцюгах поставок;
- ✦ статистику закупівельної, виробничої та розподільчої діяльності;
- ✦ статистику складської, вантажепереробної та транспортної діяльності;
- ✦ систему статистичних показників логістичної діяльності в цілому;
- ✦ систему статистичного моніторингу та статистичної звітності логістичної діяльності.

Статистика матеріально-технічної бази логістичної діяльності повинна вивчати стан, кількісні та якісні характеристики матеріально-технічних засобів, призначених для виконання логістичних операцій, а також рівень розвитку логістичної інфраструктури, призначеної для просування матеріальних і супутніх їм потоків.

Матеріально-технічна база логістичної діяльності об'єднує комплекс засобів і предметів праці у сфері логістики. Є найважливішою складовою логістичного потенціалу регіонів і країни, яка зумовлює як саму можливість проведення логістичних операцій, так і їх високу ефективність і результативність. Статистика матеріально-технічної бази здійснює збір, обробку та

аналіз даних, що характеризують організаційну структуру логістичних систем, парк технічного і виробничого устаткування, включаючи спеціальне обладнання для проведення логістичних операцій; розміри і технологічний стан складської бази; загальні обсяги, склад і структуру складських робіт; структуру транспортних мереж; результативність їх роботи та інші показники.

Окремим напрямом статистики повинно стати статистика використання інформаційних та інноваційних технологій у логістиці. Під інформаційними технологіями в логістиці розуміється сукупність форм, методів, способів і засобів автоматизації інформаційної діяльності у сфері логістики, яка охоплює період від моменту отримання інформації до підготовки управлінського рішення. Інноваційними технологіями в логістиці є принципово нові засоби і методи виконання логістичних операцій з матеріальними та інформаційними потоками.

Виходячи з найбільш актуальних питань логістичної політики, а також створення інформаційної бази логістичної діяльності, представляється важливим розробка статистичні показники, що характеризують такі сторони логістичної діяльності підприємств, як:

- ✦ взаємозв'язок між логістичною діяльністю і загальними характеристиками підприємства;
- ✦ взаємозв'язок з постачальниками, посередниками і покупцями;
- ✦ взаємозв'язок між логістичними процесами і результатами діяльності підприємств;
- ✦ логістичну інфраструктуру регіону та країни в цілому тощо.

Ключове місце серед статистичних показників повинні займати витратні показники через їх економічну значущість. Тому логістичні витрати слід класифікувати за тих чи інших ознаках або показників.

Логістичні витрати – це витрати, пов'язані з виконанням логістичних операцій (розміщення замовлень, закупівля, складування продукції, внутрішньовиробниче і зовнішнє транспортування, зберігання, відвантаження тощо), а також додаткові витрати, пов'язані з функціонуванням логістичних систем.

Склад логістичних витрат є індивідуальними для кожної логістичної системи, а також для окремого логістичного ланцюга. З цим пов'язані важкість та трудомісткість обробки інформації про склад логістичних витрат та їх облік.

На практиці існує класифікація логістичних витрат по центрах відповідальності, функціональних сферах й елементах витрат.

На вітчизняних підприємствах існує система угруповання витрат по статтях калькуляції (собівартості) та по економічних елементах (матеріальні витрати, амортизація основних фондів, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні потреби й інші витрати).

Для визначення собівартості товарів і послуг витрати угруповуються у відповідності з особливостями функціонування окремого підприємства, технологією виробництва та розподілу.

Угруповання логістичних витрат по економічних елементах і по статтях калькуляції розкривають зміст

витрат на здійснення процесу виконання замовлень споживачів з різних сторін і не повторюють, а взаємно доповнюють один одного, дозволяючи розкрити їх характеристику у взаємозв'язку з конкретними умовами і результатами логістичної діяльності.

Найбільш інформативною є група витратних показників, що характеризують основні види логістичної діяльності, галузі та регіонів. Не менш важливою є класифікація витратних показників по видах вантажів.

Оскільки основна мета використання логістичного підходу в функціонуванні логістичних систем це оптимізація або мінімізація витрат необхідно чітко визначити основні види логістичної діяльності та провести групування логістичні процеси на підприємстві. Окрім обліку витрат, необхідно їх далі оцінити з витратами конкурентів та середніми показниками в галузі або регіоні. Результати порівняння витрат дає змогу керівництву оцінити конкурентоспроможність підприємства й дає змогу приймати нові стратегічні рішення.

Статистика логістичних витрат має бути внесена загальну в інформаційну систему підприємства, що дасть змогу оперативно приймати рішення, управляти поточними процесами й логістичною діяльністю в цілому.

Найбільш привабливим і водночас складним напрямом статистики логістичної діяльності є вивчення її результатів. Для характеристики даного напрямку доцільно ввести групу показників логістичної діяльності, які характеризують її результативність по функціональних областях і окремих процесах.

Результативність й ефективність функціонування логістичних систем в цілому у більшості промислово розвинених країн оцінюють за якістю обслуговування клієнтів, тривалістю логістичного циклу, продуктивністю, прибутковістю та сумою загальних логістичних витрат.

Одним із завдань статистики є оцінка факторів, що перешкоджають розвитку логістичних процесів. Аналіз реальних проблем підприємств і регіонів послужить орієнтиром у розробці нових логістичних ланцюгів. Тому показники статистики цієї групи повинні бути орієнтовані на такі фактори: економічні, пов'язані з фінансовими ресурсами, ризиками і термінами руху матеріальних потоків; виробничі, які визначають наявність технологічного потенціалу на самих підприємствах і в регіонах; інші причини, що стримують логістичну діяльність. Кількісні значення цієї групи показників можуть бути отримані шляхом статистичного спостереження, а також за допомогою анкетного методу, який встановлює загальні фактори, що перешкоджають логістичної діяльності.

Основою економіко-статистичного аналізу логістичної діяльності можуть стати статистичні показники логістичної діяльності, кількісні оцінки яких розробляються на підставі матеріалів статистичних спостережень. Тому правильно обрана система класифікації показників і угруповань статистичних даних, уточнення та розширення кола розроблюваних показників сприятимуть поліпшенню якості інформації про логістичну діяльність підприємств.

До однієї з важливих проблем розробки показників логістичної діяльності слід віднести класифікацію

показників, які відображують їх в галузі та регіоні, що дає можливість оцінки логістичного потенціалу території та її інфраструктури.

У цілому проблема вибору та обґрунтування статистичних показників логістичної діяльності, а також виконання по них статистичних досліджень, аналіз результатів цих досліджень мають визначальне значення для становлення і розвитку логістичної діяльності та вимагають постійної уваги та вдосконалення.

Концептуальну основу статистичного моніторингу логістичної діяльності повинні становити такі положення:

- ✦ послідовне охоплення статистичним спостереженням усіх стадій логістичного процесу: від закупівель сировини і до виходу готової продукції на ринок;
- ✦ послідовне охоплення статистичним спостереженням різних видів і напрямків логістичної діяльності;
- ✦ розробка та використання єдиного понятійного апарату;
- ✦ забезпечення взаємозв'язку статистичних показників для різних логістичних ланцюгів і етапів статистичних обстежень.

Формування системи статистичного спостереження логістичної діяльності має будуватися на основі поєднання різних її форм і включати цілий комплекс взаємопов'язаних видів статистичного моніторингу, що розрізняються за терміном і періодичністю обстеження залежно від видів логістичної діяльності, що поєднують щорічні та повні періодичні обстеження [4]:

- ✦ суцільне обстеження по усьому логістичному ланцюгу (перша ступінь);
- ✦ вибіркоче обстеження по окремих функціональних областях (друга ступінь);
- ✦ оперативна звітність за скороченим спектром показників із суцільним охопленням підприємств (третья ступінь).

Основу першого ступеня на першому етапі повинна становити щорічна статистична звітність, що включає основні кількісні показники логістичної діяльності. Вони відносяться до витрат на: закупівельну, виробничу, транспортну, складську, розподільчу, вантажопереробку діяльність; джерелах фінансування; кількістю працівників; результативності логістичної діяльності; інформаційного обміну тощо.

Найбільш актуальними на сьогоднішній день видаються статистичні обстеження логістичної діяльності в промисловості і торгівлі. На цій стадії передбачається повне охоплення всієї сукупності підприємств з метою виявлення підприємств, які займаються логістичною діяльністю. Його проведення дозволить отримати загальну інформацію про стан логістичної діяльності в промисловості й непромислової сфері, порівнянню із зарубіжними даними; підприємства отримають можливість адаптуватися до нових показників у новому напрямку статистики, а також складуть базу для подальшого статистичного дослідження. У прагненні більш повного охоплення подібних підприємств необхідно враховувати види й усі стадій логістичної діяльності.

Друга ступінь статистичного дослідження включає вибіркоче спостереження по функціональних областях логістики, а також їх спеціальні статистичні спостереження. Використання не суцільних методів дослідження, які охоплюють лише частини елементів досліджуваної сукупності, з метою подальшого розповсюдження отриманих показників на всю сукупність, є перспективним в умовах ринкової економіки, що пов'язано не тільки з економією коштів, але також з тією обставиною, що розвиток приватного підприємництва загострює проблему конфіденційності інформації.

Спеціальні статистичні спостереження логістичної діяльності підприємств слід використовувати в тих випадках, коли не потрібно документального підтвердження зібраних даних або неможливо отримати такі підтвердження. Найбільш розповсюдженим способом отримання таких даних є опитування думки фахівців, який полягає в роздачі певному колу осіб анкет і їх отримання у заповненому вигляді. Поєднання в єдиній програмі обстеження анкетного і статистичних методів, роблять отримані результати спостережень більш достовірними.

Третя ступінь статистичного дослідження вимагає організації оперативної звітності, яка повинна включати невелику кількість показників, що характеризують стан і перспективи логістичної діяльності, обсяги логістичних витрат. Тому доцільне, щоб періодичність її подання відповідала ланцюгам поставок, що пов'язано зі швидкоплинністю економічної ситуацією та орієнтацією на замовлення клієнтів. Подібна звітність дозволить вирішити проблеми складання нових логістичних ланцюгів і мінімізації витрат в них.

ВИСНОВКИ

Статистика логістичної діяльності як наука має пріоритетне значення для інформаційного забезпечення логістичної діяльності. Удосконалення методів статистичного спостереження має стати напрямом таких досліджень:

- ✦ організація безперервного статистичного моніторингу за найважливішими логістичними процесами;
- ✦ організація спостережень за динамікою найважливіших показників логістичної діяльності;
- ✦ перегляд принципів побудови статистичного інструментарію, форм звітності з метою забезпечення їх гнучкості, можливості трансформації у зв'язку зі змінами завдань статистичного спостереження, підвищення результативності статистичної звітності;
- ✦ координація статистики логістичних процесів з усіма іншими суміжними галузями, а саме: статистикою промисловості, інвестицій, праці, зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Логістичні процеси за своєю суттю є процесами, що характеризуються масштабами логістичних ланцюгів, мінливістю та безліччю різних і не вимірюваних кількісних показників. У зв'язку з цим слід розробляти систему статистичних показників логістичної діяльності, пов'язаних з її різними видами, джерелами фінансування,

характеристиками підрозділів підприємств і виконуваних ними логістичних функцій, результативністю логістичної діяльності, інформаційним обміном та інше. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бауэрсокс Д.** Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Дж. Клосс. – 2-е изд. / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.
2. **Гаррисон А.** Логистика. Стратегия управления и конкурентирования через цепочки поставок : учебник / А. Гаррисон, Р. Ван Гок / Пер. 3-го англ. изд. – М.: Дело и Сервис, 2010. – 368 с.
3. **Економіка логістичних систем** : монографія / М. Васелевський, І. Білик, О. Дейнека та ін. ; за заг. ред. Є. Криківського та І. Кубіва. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
4. **Елисеєва И. И.** Общая теория статистики : учебник для вузов / И. И. Елисеєва, М. М. Юзбашев ; под ред. И. И. Елисеєвой. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 656 с.
5. **Забуранна Л. В.** Логістичне управління підприємством: сутність та передумови розвитку / Л. В. Заburанна // Сталій розвиток економіки. – 2010. – № 7. – С. 120 – 123.
6. **Мельникова К. В.** Особливості обліку логістичних витрат на підприємствах / К. В. Мельникова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 242 – 246.
7. **Моисеева Н. К.** Экономические основы логистики : учебник / Н. К. Моисеева. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 528 с.
8. **Качуровський В. Є.** Інформаційна логістика / В. Є. Качуровський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика». – 2010. – № 690. – С. 53 – 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Logistyka/2010_690/10.pdf
9. **Ястремська О. М.** Логістика : навч. посіб. / К. В. Мельникова, Т. О. Колодізева, О. В. Авраменко, Г. Р. Руденко, В. В. Сисоєв / Під заг. ред. О. М. Ястремської. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 304 с.
10. **Чухрай Н. І.** Розвиток логістики в умовах Е-економіки / Н. І. Чухрай, О. Б. Грна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2008. – № 623. – С. 272 – 278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/39_3.pdf

REFERENCES

- Bauersoks, D., and Kloss, D. Dzh. *Logistika: integriruvannaia tsep postavok* [Logistics: the integrated supply chain]. Moscow: Olimp-Biznes, 2005.
- Chukhray, N. I., and Hirna, O. B. "Rozvytok lohistyky v umovakh E-ekonomiky" [The development of logistics in terms of e-economy]. http://vlp.com.ua/files/39_3.pdf
- Eliseeva, I. I., and Yuzbashev, M. M. *Obshchaia teoriia statistiki* [General Theory of Statistics]. Moscow: Finansy i statistika, 2009.
- Garrison, A., and Van Gok, R. *Strategiia upravleniia i konkurirovaniia cherez tsepochki postavok* [Management strategy and compete through the supply chain]. Moscow: Delo i Servis, 2010.
- Iastremska, O. M. et al. *Lohistyka* [Logistics]. Kharkiv: KhNEU, 2014.
- Kachurovskiy, V. Ye. "Informatsiina lohistyka" [Information Logistics]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Logistyka/2010_690/10.pdf
- Moiseeva, N. K. *Ekonomicheskie osnovy logistiki* [Economic fundamentals logistics]. Moscow: INFRA-M, 2008.
- Melnikova, K. V. "Osoblyvosti obliku lohistrychnykh vytrat na pidpriemstvakh" [Features keeping logistics costs in enterprises]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 242-246.
- Vaselevskiy, M. et al. *Ekonomika lohistrychnykh sistem* [The economy logistics systems]. Lviv: Lvivska politekhnikha, 2008.
- Zaburanna, L. V. "Lohistrychne upravlinnia pidpriemstvom: sutnist ta peredumovy rozvytku" [Logistics company management: the nature and conditions of development]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 7 (2010): 120-123.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПАРТНЕРСЬКО-КОРПОРАТИВНИМИ ВІДНОСИНАМИ

© 2015 БУТЕНКО Н. В.

УДК 334.78(477):331.107.5

Бутенко Н. В. Організаційно-економічний механізм управління партнерсько-корпоративними відносинами

Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад формування концепції партнерсько-корпоративних відносин та висвітлення основних складових організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами. Проаналізовано сучасний стан впровадження концепції партнерських відносин у діяльність суб'єктів корпоративного сектора. Обґрунтовано концепцію партнерсько-корпоративних відносин як системи економічних відносин між суб'єктами корпоративних відносин, що передбачає упорядковану сукупність економічних, юридичних, технічних, когнітивних, соціальних зв'язків та здійснюється на засадах спільного використання активів, оптимізації рівня транзакційних витрат, повторюваності транзакцій, готовності до співпраці, довіри з метою отримання конкурентних переваг реалізації економічних інтересів всіх учасників партнерських відносин. Запропоновано організаційно-економічний механізм управління партнерсько-корпоративними відносинами, який забезпечить організаційно-управлінський, організаційно-технічний, економічний, соціально-економічний, іміджевий, маркетинговий ефекти.

Ключові слова: корпоративний сектор, партнерсько-корпоративні відносини, управління партнерсько-корпоративними відносинами, організаційно-економічний механізм.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Бутенко Наталія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: n_butenko@ukr.net

УДК 334.78(477):331.107.5

Бутенко Н. В. Организационно-экономический механизм управления партнерско-корпоративными отношениями

Целью статьи является исследование теоретико-методических основ формирования концепции партнерско-корпоративных отношений и освещение основных составляющих организационно-экономического механизма управления партнерско-корпоративными отношениями. Проанализировано современное состояние внедрения концепции партнерских отношений в деятельность субъектов корпоративного сектора. Обоснована концепция партнерско-корпоративных отношений как системы экономических отношений между субъектами корпоративных отношений, которая предусматривает упорядоченную совокупность экономических, юридических, технических, когнитивных, социальных связей и осуществляется на основе совместного использования активов, оптимизации уровня транзакционных издержек, готовности к сотрудничеству, доверия с целью получения конкурентных преимуществ реализации экономических интересов всех участников партнерских отношений. Предложен организационно-экономический механизм управления партнерско-корпоративными отношениями, который обеспечит организационно-управленческий, организационно-технический, экономический, социально-экономический, имиджевый, маркетинговый эффекты.

Ключевые слова: корпоративный сектор, партнерско-корпоративные отношения, управление партнерско-корпоративными отношениями, организационно-экономический механизм.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Бутенко Наталья Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: n_butenko@ukr.net

UDC 334.78(477):331.107.5

Butenko N. V. Organizational-Economic Mechanism of Corporate Affiliate Relationships

The article is aimed to study the theoretical and methodological bases of establishing the concept of corporate affiliate relationships and coverage of the main components of the organizational-economic mechanism of corporate affiliate relationships. The current state of implementation of the concept of affiliate relationships in the activities of entities of the corporate sector has been analyzed. The concept of corporate affiliate relationships as a system of economic relations between the entities of corporate relationships, which provides an ordered set of economic, legal, technical, cognitive, social relations and is carried out on the basis of sharing the assets, optimizing the level of transaction costs, repeatability of transactions, readiness to cooperate, trust in order to gain competitive advantages for implementation of economic interests of all parties to the affiliate relationships, has been substantiated. An organizational-economic mechanism of corporate affiliate relationships has been proposed, which will provide organizational-managerial, organizational-technical, economic, socio-economic, image-related, and marketing effects.

Key words: corporate sector, corporate affiliate relationships, management of corporate affiliate relationships, organizational-economic mechanism.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Butenko Nataliia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: n_butenko@ukr.net

На сучасному етапі розвитку економіки поряд з матеріальними, фінансовими, інформаційними та іншими активами відносини є найважливішим ресурсом, яким володіють суб'єкти господарювання, і ключовим фактором, який визначає його стабільність та довготривалий успіх. Тож суттєва трансформація взаємовідносин суб'єктів національної економіки загалом, і корпоративного сектора зокрема, породжує потребу налагоджених, тісних стосунків з усіма учасниками корпоративних відносин та іншими

зацікавленими учасниками ринкового середовища. Відтак методологічним підґрунтям ефективної діяльності суб'єктів корпоративного сектора є формування концепції партнерсько-корпоративних відносин.

Значний внесок у дослідження сучасної концепції партнерських відносин як методологічної проблематики фундаментальної економічної науки здійснили такі провідні вчені, як Ф. Вебстер, Б. Гаррет, П. Гембл, Я. Гордон, С. Гронроос та інші. Серед наукових праць, в яких досліджуються проблеми формування та розвит-

ку корпоративних структур в умовах мінливого зовнішнього середовища, слід відзначити роботи Д. Баюри, Н. Гражевської, В. Євтушевського, Ю. Уманціва. Незважаючи на вагомі доробки в даному напрямку, потребують актуалізації шляхи подальшого розвитку партнерських відносин в корпоративному секторі та розроблення організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами.

Відповідно, метою даної статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування концепції партнерсько-корпоративних відносин і висвітлення основних складових організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами.

Слід зауважити, що в практичному впровадженні концепції партнерських відносин переважною більшістю суб'єктів корпоративного сектора спостерігається деяке зволікання. Так, опитування 45 суб'єктів корпоративного сектора показало, що значна частина названих проблем спричинена неефективністю вибору підходу до формування системи відносин, адже загальна орієнтація суб'єктів на інтерактивну взаємодію повинна включати координацію всього комплексу партнерських відносин підприємства з урахуванням особливостей корпоративного сектора. Так, 31% респондентів найбільш значущою проблемою, що обмежує застосування партнерських відносин, вважають недостатньо розвинену інфраструктуру корпоративного сектора, що перешкоджає створенню широких мереж та обмежує можливості з вибору та контролю за партнерами. Серед інших проблем, що обмежують застосування партнерських відносин, 27% респондентів відзначили низьку культуру співробітництва в системі підприємництва в силу відсутності довіри, впевненості в надійності суб'єктів корпоративного сектора, а також 29% респондентів відзначили недоліки в договірних відносинах, відсутність пильг щодо партнерських структур, тощо.

З огляду на розглянуті обмеження в застосуванні партнерських відносин, з одного боку, та особливості корпоративного сектора, з іншого, можемо виокремити такі форми партнерських відносин у корпоративному секторі:

- ✦ партнерські відносини на рівні окремої корпоративної структури (між власниками, радою директорів, працівниками, акціонерами/інвесторами);
- ✦ партнерські відносини при створенні інтегрованої корпоративної структури, учасники якої пов'язані участю в капіталі або іншим способом;
- ✦ партнерські відносини суб'єктів корпоративних відносин – передбачають відносини корпоративних структур з іншими суб'єктами корпоративних відносин – державними органами, суб'єктами банківського сектора, фондового ринку тощо;
- ✦ партнерські відносини суб'єктів корпоративних відносин з іншими суб'єктами ринку товарів промислового призначення, які виникають при здійсненні ринкової діяльності підприємств щодо випуску певного товару чи послуги

(споживачі, постачальники, посередники, конкуренти, держава).

Переважає більшість досліджуваних підприємств здійснює партнерські відносини в таких організаційних формах, як трансакції (45% опитаних), регулярні операції (32%), довгострокові відносини (24%), проте використання більш тривалих відносин є менш використовуване, зокрема: партнерські відносини (11%), стратегічні союзи (4%), мережеві організації та вертикальна інтеграція – 3% і 5% відповідно.

Здійснене дослідження логічно доводить необхідність ширшого застосування нових форм взаємовідносин корпоративних структур (промислові кластери, технопарки, бізнес-інкубатори, зв'язанодиверсифіковані фінансово-промислові структури: корпорації, фінансово-промислові групи тощо), які спроможні активізувати виробничо-господарську діяльність [1, 4, 8]. Вибір методів впливу та технологій економічних взаємовідносин підприємств-партнерів має бути адекватним загальним цілям та очікуваним результатам обох учасників, що, зрештою, сприятиме одержанню глобального позитивного ефекту від процесу партнерських відносин. При цьому варто зауважити, що глобалізація забезпечує стимули для розвитку нових форм партнерських відносин, сприяє розробці погодженої позиції щодо їх стратегії поведінки на ринку, самостійної координації дії учасників та орієнтації на довгострокові переваги.

Таким чином, теоретичні дослідження та практичні спостереження за взаємовідносинами суб'єктів господарювання в корпоративному секторі України дозволили сформулювати такі твердження, які покладені в основу формування концепції партнерсько-корпоративних відносин:

- 1) входження в партнерські відносини відбувається на добровільній основі;
- 2) відмінною характеристикою партнерських відносин в корпоративному секторі є не загальноприйнята конкуренція, а взаємовигідне співробітництво за допомогою кооперації та інтеграції між партнерами;
- 3) економічним підґрунтям розвитку партнерських відносин в корпоративному секторі є рентні відносини;
- 4) в основі механізму партнерства лежать синергетичні ефекти, що виникають між суб'єктами корпоративних відносин і здатні сформулювати додаткове джерело конкурентних переваг;
- 5) існування між учасниками партнерських відносин взаємної залежності, яка виникає внаслідок розподілення ризику, відповідальності, ресурсів, повноважень і доходів;
- 6) формування партнерських відносин є одним з елементів стратегії та виступає як фундамент успішної конкурентної боротьби;
- 7) готовність спільно працювати (учасники партнерств у більшості випадків працюють разом на всіх рівнях і етапах бізнес-процесу).

Отже, під партнерсько-корпоративними відносинами будемо розуміти форму економічних відносин між двома або більше суб'єктами корпоративних відносин, що передбачає упорядковану сукупність економічних,

юридичних, технічних, когнітивних, соціальних зв'язків та здійснюється на засадах спільного використання активів, оптимізації рівня трансакційних витрат, повторюваності трансакцій, готовності до співпраці, довіри щодо корпоративного та ринкового управління з метою отримання конкурентних переваг реалізації економічних інтересів усіх учасників партнерських відносин.

При цьому учасники партнерських відносин у корпоративному секторі мають володіти необхідними здібностями в управлінні партнерськими відносинами; чітко розуміти визначені між партнерами повноваження, функції та відповідальність; довіряти один одному; визнавати, що між ними існує взаємовигідне партнерство, що дозволяє створювати нову вартість споживання та забезпечити задоволеність клієнта.

Отже, серед особливостей сутнісного розуміння концепції партнерських відносин у корпоративному секторі слід відзначити такі [2]:

- ✦ партнерство в корпоративному секторі має стратегічний характер, висуваючи в пріоритет відносини з державою, для якої партнерство стає інструментом забезпечення економічної безпеки;
- ✦ партнерство набуває ознак міжсекторального, об'єднуючи партнерською мережею суб'єктів різних секторів національної економіки;
- ✦ партнерські відносини є довготерміною та взаємовигідною взаємодією суб'єктів корпоративного сектора щодо спільного створення цінностей та розподілення вигоди шляхом створення конкурентних переваг;
- ✦ учасниками партнерських відносин в корпоративному секторі є як учасники корпоративних відносин (суб'єкти корпоративного управлін-

ня – інвестори, акціонери, фінансові посередники, ради директорів), так і учасники ринкового середовища (суб'єкти ринкового управління – споживачі, постачальники, конкуренти, посередники); відтак потрібно розмежовувати партнерські відносини у сфері корпоративного управління та партнерські відносини у сфері маркетингового управління;

- ✦ партнерські відносини варто сприймати не як загальноприйнятну конкуренцію, а як взаємовигідне співробітництво за допомогою кооперації та інтеграції між партнерами;
- ✦ ефективність партнерських відносин у системі корпоративного управління є похідною від рівня ефективності партнерських відносин у системі маркетингового управління; рівень задоволеності інвесторів, акціонерів залежить від рівня задоволеності споживачів;
- ✦ партнерські відносини передбачають наявність постійного «зворотного зв'язку» з усіма партнерами.

Варто акцентувати увагу на тому, що на вимогу динамічного середовища партнерсько-корпоративні відносини дедалі частіше прослідковуються на прикладі утворення корпоративних структур на основі міжгалузевого партнерства [5]. Провідні диверсифіковані бізнес-групи України, які за структурою відповідають міжгалузевому партнерству, наведені в *табл. 1*.

Результатом впровадження концепції партнерських відносин у корпоративному секторі має стати формування партнерської мережі – нематеріального ресурсу, створеного внаслідок діяльності двох або більше підприємств корпоративного сектора, яку можна розглядати як сукупність процесів взаємодії між внутрішніми елементами системи та зовнішніми структурами,

Таблиця 1

Провідні бізнес-групи України

Назва	Основні сфери діяльності	Вартість активів на 01.01.2013 р., \$ млн
СКМ («System Capital Management»)	Гірничорудна, металургія, коксохімічна, енергетика, фінанси, телекомунікації, торгівля нафтопродуктами, нерухомість, машинобудування, медіа, АПК	> 20 000
Приват	Нафтоперероблення, ГМК, фінанси, аграрна галузь, харчова промисловість, машинобудування, хімічна промисловість, ЗМІ	> 5 000
Індустріальний союз Донбасу	Металургія, АПК, видобування вугілля, туризм, готельний бізнес, ЗМІ	> 4 000
Укрпромінвест	Харчова промисловість, машинобудування, авторинок, ЗМІ, логістика, фінанси, АПК, суднобудування	> 2 000
GROUP DF	Нафтогазова і хімічна промисловість, нерухомість, медіа, спорт	> 3 000
Фінанси і кредит	Фінанси, машинобудування, хімічна промисловість, металургія, фармацевтика, автомобілебудування, суднобудування	> 4 000
Смарт-холдинг (Смарт-груп)	Суднобудування, транспорт, ГМК, будівництво, виробництво нерудних матеріалів, машинобудування, фінанси, АПК	> 2 000

що взаємодіють на тривалій основі з метою урахування інтересів усіх учасників корпоративних відносин.

Кожна партнерська мережа являє собою складну технічну й адміністративну систему, що координує реалізацію всіх функцій та взаємозв'язків, для правильного управління якою необхідно враховувати цілі, інтереси і поведінку кожного суб'єкта мережі. Відтак виникає потреба дослідження особливостей процесу управління партнерськими мережами, визначення напрямів узгодження на мікро-, макро-, національному та наднаціональному рівнях [7].

У сучасних умовах питання управління відносинами між суб'єктами корпоративного сектора почали набувати стратегічного значення [2, 3]. Адже саме вірно сформована стратегія управління партнерсько-корпоративними відносинами спроможна забезпечити ефективне функціонування корпоративного сектора національної економіки. Слід враховувати, що процес стратегічного управління партнерськими мережами в корпоративному секторі узгоджується на мікроекономічному, регіональному, макроструктурному, національному та наднаціональному рівнях через функції прогнозування, планування, регулювання, координації, контролю.

Ефективний процес стратегічного управління партнерськими мережами в корпоративному секторі дозволить вирішити проблему вибору партнерів, визначити необхідний рівень інтеграції та координації відносин між ними, забезпечити відповідність стратегії управління відносинами загальній стратегії розвитку суб'єктів корпоративного сектора, а також створити механізм забезпечення ефективних партнерських відносин (рис. 1).

На етапі вибору учасників партнерських відносин суб'єкти корпоративного сектора мають оцінити нових партнерів і переоцінити вже існуючих. Першочерговим завданням під час створення партнерських мереж є визначення кількості суб'єктів корпоративного сектора, необхідних для здійснення всіх функцій бізнеспроцесу. Відповідно, партнерську мережу характеризують до-

вжина, ширина та насиченість.

Одним з важливих етапів формування стратегії партнерських відносин є оцінка існуючих та потенційних партнерів. При цьому серед параметрів, що використовуються для вивчення партнерських відносин і характеристики їх учасників, є: прихильність, оцінювана рівнем довіри, тривалістю відносин, лояльністю, соціальними зв'язками в мережі тощо; цінність взаємин, яка вимірюється на основі монетарних і немонетарних показників; інтенсивність взаємодії та обміну ресурсами; розмір інвестицій у розвиток і підтримку відносин у формі взаємного кредитування або спільної реалізації проектів; формалізація (стандартизація) відносин; невизначеність розвитку відносин, мінливість партнера, рівень ризику; рівень взаємного впливу між партнерами; життєвий цикл взаємин, який включає стадію, що передує формуванню відносин, і стадії встановлення, розвитку, зрілості, спаду та розриву взаємин.

Ефективну систему управління партнерськими відносинами доповнює портфельний аналіз партнерських відносин, у ході якого суб'єкти корпоративного сектора вирішують проблему вибору учасників партнерської мережі та розподілу ресурсів між ними. Як правило, суб'єкти використовують збалансований підхід до формування і розвитку партнерських відносин, що означає поєднання транзакційних і партнерських відносин залежно від їх цінності, перспективності.

Розглянемо критерії оцінки перспектив розвитку співробітництва, а саме – вибору рівня інтеграції та координації взаємин і визначення диференційованої стратегії управління партнерськими відносинами (табл. 2).

На формування і розвиток стратегії управління партнерськими відносинами між суб'єктами корпоративного сектора впливають два основні фактори:

- ✦ обмеження у виборі партнера – суб'єкти корпоративного сектора іноді не мають можливості вільного вибору партнера, і це безпосеред-

Таблиця 2

Критерії вибору рівня інтеграції та координації відносин в партнерській мережі

Групові критерії	Індивідуальні показники
Стратегічні цілі створення партнерств та рівень узгодженості інтересів учасників мережі	Кількісна та якісна оцінка партнерських відносин з точки зору досягнення стратегічних завдань учасників (зниження витрат, вихід на нові ринки тощо); оцінка ступеня реалізації індивідуальних і групових цілей у рамках партнерства; рівень узгодженості (сумісності) стратегічних цілей; схожість очікувань учасників від розвитку партнерства, у тому числі їх намірів розвивати взаємини
Ступінь однорідності та сумісності підприємств	Однорідність учасників з точки зору їх розмірів, технологічних процесів, організаційної культури, філософії та методів управління, інноваційності, положення в галузі, репутації, сили бренда тощо; наявність у учасників компетенцій, що сприяє досягненню загальних та індивідуальних стратегічних цілей, а також підвищенню колективної конкурентоспроможності мережі; географічна близькість розташування фірм, наявність спільних споживачів і конкурентів; досвід співпраці в минулому: рівень задоволеності взаєминами, ступінь їх вигідності, справедливості та рівноправності
Рівень залежності (взаємозалежності) учасників партнерських відносин	Кількість постачальників/покупців та складність їх заміни, що залежить від кількості та якості альтернативних пропозицій; унікальність товару/послуги; частка партнера в загальному обсязі продажів/закупівель; рівень адаптації і гнучкості партнерів; ступінь впливу компанії на стратегічні напрямки розвитку партнерів, їх маркетингову політику; рівень контролю оперативної діяльності учасників партнерських відносин; тривалість взаємин; прибутковість покупця

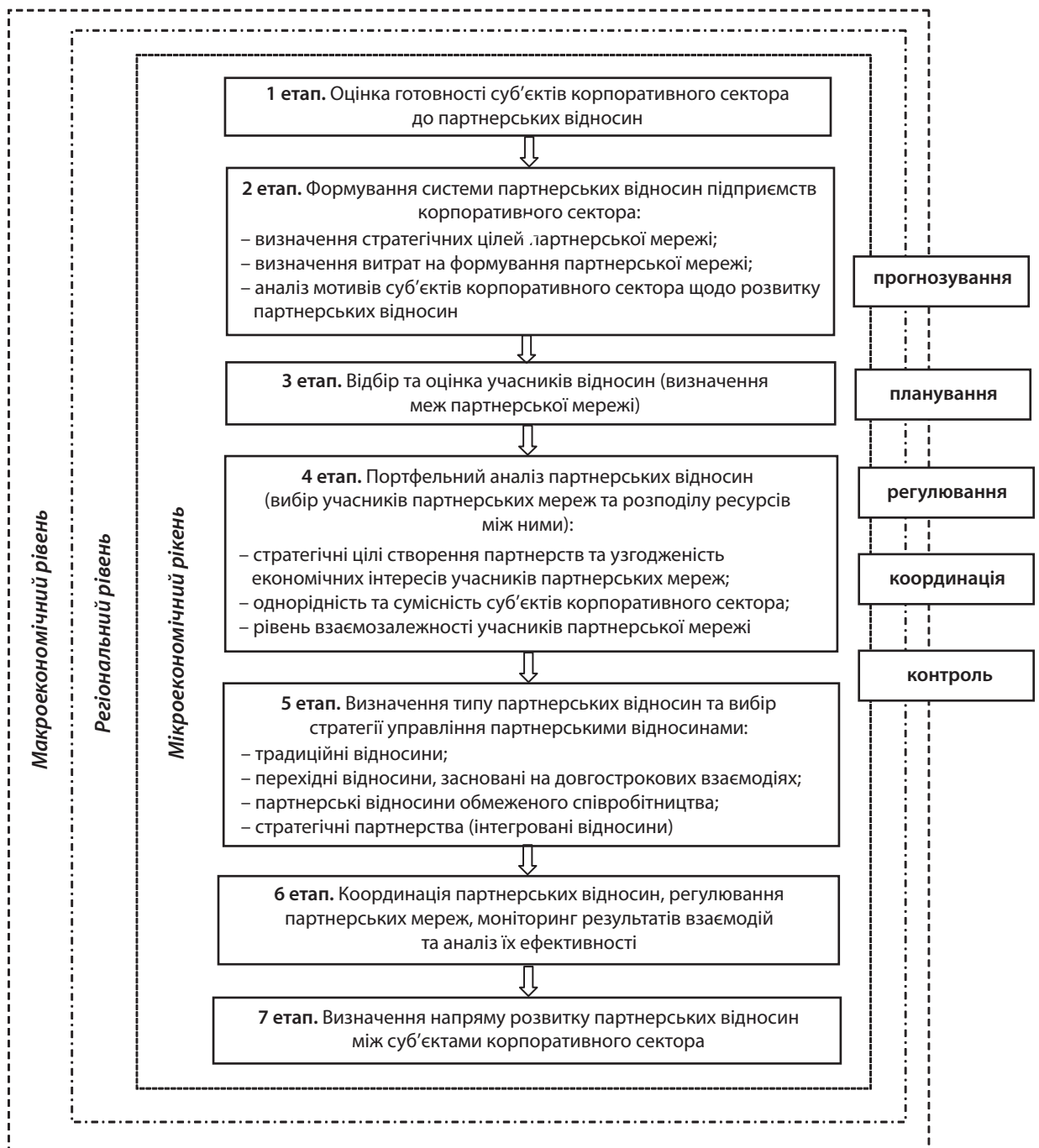

Рис. 1. Управління партнерськими відносинами між суб'єктами корпоративного сектора

ньо впливає на тип та ефективність доступних їм стратегій управління партнерськими відносинами; відсутність вибору партнера виникає в ситуації, коли на ринку немає фірми, здатної задовольнити запити покупця, або у випадку, коли не можна розірвати відносини у зв'язку з наявністю зобов'язань по минулих договорах;

★ *співвідношення ступеня кооперації та конкуренції в партнерських каналах* – показники кооперації та конкуренції повинні розглядатися як взаємодоповнюючі, а не протилежні один одному характеристики взаємин, тобто стратегії зростання кооперації і зниження конкуренції не є альтернативними; при розробці стратегії управління партнерськими відноси-

нами необхідне досягнення балансу даних параметрів.

Формування концепції партнерсько-корпоративних відносин, спроможної отримати ефективні результати та досягти цілей суб'єктів корпоративного сектора, обґрунтовує доцільність розробки організаційно-економічного механізму управління партнерськими відносинами, що дає можливість уникнути дублювання функцій та реалізувати якісні управлінські рішення щодо формування стратегії суб'єктів корпоративного сектора та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Відтак організаційно-економічний механізм управління партнерсько-корпоративними відносинами є іма-

нентною частиною господарського механізму та має враховувати єдність двох напрямів його функціонування:

а) *стратегічного* – на основі передбачення змін зовнішнього середовища господарювання, що полягає в здатності завчасного виявлення ризиків зовнішнього середовища і превентивної адаптації до неї з урахуванням забезпечення сталого розвитку на стратегічний період;

б) *оперативного* – забезпечує підтримання оптимальних параметрів конкурентоспроможності та гнучке реагування на відхилення.

Отже, *організаційно-економічний механізм* – це комплексна система, що складається із системи забезпечення, функціональної та цільової системи, які містять певну сукупність організаційних та економічних важелів, що впливають на економічні й організаційні параметри системи управління корпоративними структурами з метою забезпечення ефективності управління й отримання конкурентних переваг. Зважаючи на те, що економічні закони та принципи управління реалізуються через розроблення й удосконалення організаційних структур, то використання організаційно-економічного механізму забезпечить їх свідоме і комплексне використання.

Звертаючи увагу на особливості механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами та тенденції розвитку корпоративного сектора, було б доцільним розробити організаційно-економічний механізм партнерсько-корпоративних відносин.

Так, під *організаційно-економічним механізмом управління партнерсько-корпоративними відносинами* розуміємо сукупність організаційних та економічних важелів, які здійснюють вплив на економічні й організаційні параметри системи партнерських відносин, що сприяє формуванню та посиленню конкурентних переваг суб'єктів корпоративного сектора.

У структурі організаційно-економічного механізму слід виділяти три системи: цільову систему, функціональну систему та систему забезпечення [6].

Цільова система організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами містить у собі результати діяльності суб'єктів корпоративного сектора, а також критерії вибору й оцінювання досягнення певних цілей і результатів діяльності корпоративних структур.

Система забезпечення організаційно-економічного механізму складається з підсистем правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення управління партнерсько-корпоративними відносинами та залежать від типу

корпорації, сфери і масштабів діяльності, рівня впливу зовнішнього середовища та результатів діяльності корпоративних структур та інших факторів.

Отже, цей механізм являє собою сукупність організаційно-управлінських, економічних, мотиваційних, інформаційних, правових та інших форм і методів господарювання в сукупності з ефективною діяльністю апарату управління щодо забезпеченості своєчасного й безперервного здійснення зазначених складових.

Таким чином, у структурі організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративних відносин варто виділити організаційну підсистему, економічну підсистему та підсистему мотивації (рис. 2).

Кожна підсистема, у свою чергу, має структурні складові, які визначають суть, роль, цілі, функції, завдання, методи і способи функціонування певної підсистеми з урахуванням особливостей діяльності корпоративних структур. Так, організаційна підсистема має забезпечувати взаємну узгодженість усіх ланок організаційно-економічного механізму управління партнерсько-корпоративними відносинами з визначенням функцій, завдань, цілей тощо для кожної з них, а підсистема мотивації призначена для забезпечення взаємодії колективних та індивідуальних інтересів. Організаційний механізм варто розглядати за трьома блоками: організаційну структуру; функції та методи управління, що включає систему прогнозування і планування, координацію і регулювання, організацію праці; інформаційне забезпечення і контроль, програмно-цільове управління.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонований організаційно-економічний механізм партнерсько-корпоративних відносин забезпечить організаційно-управлінський, організаційно-технічний, економічний, соціально-економічний, іміджевий, маркетинговий ефекти. Так, зокрема, сукупний ефект системи організаційно-економічного механізму дозволить учасникам корпоративних відносин забезпечити ефективність управління партнерсько-корпоративними відносинами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баюра Д. О.** Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку : монографія / Д. О. Баюра. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 288 с.

2. **Бутенко Н. В.** Партнерські відносини на промисловому ринку : монографія / Н. В. Бутенко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – 320 с.

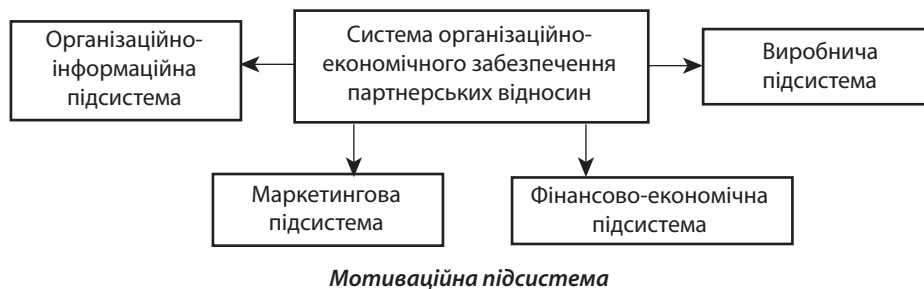

Рис. 2. Система організаційно-економічного забезпечення управління партнерськими відносинами

3. Дейч М. Є. Регулювання взаємовідносин підприємства з контрагентами / М. Є. Дейч // Економіка промисловості. – 2009. – № 47. – С. 88 – 93.

4. Євтушевський В. А. Стратегія корпоративного управління: монографія / В. А. Євтушевський, К. В. Ковальська, Н. В. Бутенко. – К.: Знання, 2007. – 287 с.

5. Корпоративное управление Group DF / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://groupdf.com/ru/about/korporativnoe-upravlenie/>

6. Малицький А. А. Структуризація організаційно-економічного механізму управління підприємством торгівлі в умовах ринку // А. А. Малицький // Торгівля і ринок України. – 2009. – № 27. – С. 198 – 205.

7. Мандибура В. О. Закономірності ієрархічного та мережевого структурування корпоративного капіталу в умовах глобалізації / В. О. Мандибура, Г. Ю. Потапчук // Економіка і управління. – 2007. – № 3. – С. 14 – 24.

8. Уманців Ю. Корпоративні структури у системі економічних відносин / Ю. Уманців // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 3. – С. 13 – 24.

REFERENCES

Baiura, D. O. *Systema korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku* [The corporate governance in Ukraine: state and prospects]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 2009.

Butenko, N. V. *Partnerski vidnosyny na promyslovomu rynku* [Partnerships in the industrial market]. Kam'ianets-Podilskiy: Aksioma, 2013.

Deich, M. Ye. "Rehuliuвання взаємовідносин підприємства з контрагентами" [Adjusting enterprise relationships with contractors]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 47 (2009): 88-93.

"Korporativnoe upravlenie Group DF" [Corporate Governance Group DF]. <http://groupdf.com/ru/about/korporativnoe-upravlenie/>

Malytskyi, A. A. "Strukuryzatsiia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia pidpriemstvom torhivli v umovakh rynku" [Structuring of organizational and economic mechanism of trade now in the marketplace]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 27 (2009): 198-205.

Mandybura, V. O., and Potapchuk, H. Yu. "Zakonomirnosti iierarkhichnoho ta merezhevoho strukturuvannia korporatyvnoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii" [Patterns of hierarchical and network structuring corporate capital under globalization]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 3 (2007): 14-24.

Umantsiv, Yu. "Korporatyvni struktury u systemi ekonomichnykh vidnosyn" [Corporate structures in the system of economic relations]. *Visnyk KNTEU*, no. 3 (2011): 13-24.

Yevtushevskiy, V. A., Kovalska, K. V., and Butenko, N. V. *Stratehiia korporatyvnoho upravlinnia* [Strategy of corporate governance]. Kyiv: Znannia, 2007.

ВИЗНАЧЕННЯ MARKET INTELLIGENCE ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРИЙНЯТТІ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ

© 2015 МУЖИЛІВСЬКИЙ В. В.

УДК 339.138

Мужилівський В. В. Визначення market intelligence та його роль у прийнятті стратегічних рішень

Метою статті є дослідження сутності поняття market intelligence як допоміжного засобу прийняття обґрунтованих стратегічних рішень для ефективного ведення підприємницької діяльності в умовах невизначених факторів розвитку ринку. У результаті проведеного дослідження підкреслено, що market intelligence являє собою специфічні ринкові дослідження, зосереджені на поліпшенні якості прийняття бізнес-рішень. Означено перелік основних джерел отримання market intelligence. Вивчення джерел походження інформації для її подальшої обробки та аналізу засвідчило, що на сучасному етапі майже будь-які істотні дані можна безперешкодно знайти у Всесвітній мережі Інтернет як шляхом опрацювання веб-сайтів компаній, специфічних баз даних та офіційної фінансової інформації, так і за допомогою аналітики структурних, кадрових, територіальних змін усередині корпорацій. Визначення цілей market intelligence показало, що завдяки такій специфічній інформації компанії можуть вирішити велику кількість питань, що виникають у процесі прийняття рішень, а дослідження галузей споживачів market intelligence засвідчило перевагу використання цієї інформації компаніями, що є виробниками продукції, а не тих, що надають послуги.

Ключові слова: market intelligence, інформація, бізнес-аналітика, стратегія розвитку.

Рис.: 4. **Бібл.:** 9.

Мужилівський Владислав Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Renownery@gmail.com

УДК 339.138

UDC 339.138

Мужилівський В. В. Определение market intelligence и его роль в принятии стратегических решений

Целью статьи является исследование сущности понятия market intelligence как вспомогательного средства принятия обоснованных стратегических решений для эффективного ведения предпринимательской деятельности в условиях неопределенных факторов развития рынка. В результате проведенного исследования подчеркнуто, что market intelligence представляет собой специфические рыночные исследования, которые сосредоточены на улучшении качества принятия бизнес-решений. Отмечен перечень основных источников получения market intelligence. Изучение источников происхождения информации для ее дальнейшей обработки и анализа показало, что на современном этапе почти любые существенные данные можно беспрепятственно найти во Всемирной сети Интернет как путем обработки веб-сайтов компаний, специфических баз данных и официальной финансовой информации, так и с помощью аналитики структурных, кадровых, территориальных изменений внутри корпораций. Определение целей market intelligence показало, что, благодаря такой специфической информации, компании могут решить большое количество вопросов, возникающих в процессе принятия решений, а исследование отраслей потребителей market intelligence подтверждает преимущество использования такой информации компаниями, которые производят продукцию, а не предоставляют услуги.

Ключевые слова: market intelligence, информация, бизнес аналитика, стратегия развития.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Мужилівський Владислав Володимирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Renownery@gmail.com

Muzhylyvskiy V. V. Definition of Market Intelligence and its Role in the Strategic Decision-Making

The article is aimed to study the essence of the concept of market intelligence as a subsidiary means to informed strategic decisions-making to effectively do business in the conditions of uncertain factors of the market development. As result of the study has been emphasized that market intelligence is comprised of the specific market studies, which focus on improving the quality of business decision-making. A list of major sources of market intelligence has been specified. A study of the sources of information for its further processing and analysis has showed that at the present stage almost any significant data can be freely found on the World Wide Web either by browsing companies websites, specific databases and official financial information, or by means of analyzing the structural, personnel, territorial changes within corporations. Determination of objectives of market intelligence showed that, due to this specific information, companies can solve a large number of issues arising in the process of decision-making, while research of the sectors of consumers of market intelligence confirms the benefit of using such information to companies that produce products and do not provide services.

Key words: market intelligence, information, business analytics, strategy of development.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Muzhylyvskiy Vladyslav V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Renownery@gmail.com

Інформація в сучасному розвитку економіки і суспільного життя відіграє роль засобу побудови та розширення бізнесу. Вона має вирішальний вплив на прийняття будь-яких управлінських рішень та здійснення дій. Компанії, які мають певний обсяг інформації в потрібний час і вміють її використати, мають можливість підняти власний бізнес до рівня світових лідерів. Дослідження інформації є надзвичайно актуальною темою, зокрема її виток та джерела отримання. Одним із таких джерел і є market intelligence (від англ. – ринкові дослідження).

Метою статті є дослідження сутності поняття market intelligence на основі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних вчених як допоміжного засобу прийняття обґрунтованих стратегічних рішень для ефективного ведення підприємницької діяльності в умовах невизначених факторів розвитку ринку.

У даний час компанії працюють у світі, в якому інформація є загальнодоступною та її легше отримати, ніж будь-коли раніше. Завдяки розвитку світової мережі Інтернет будь-яка інформація: про тенденції розвитку ринку, законодавства, клієнтів, постачальників, конкурентів,

дистриб'юторів, розробки нових продуктів та будь-яку іншу можливу тематику доступна в декілька кліків миші. Різноманітні пошукові системи, онлайн-бібліотеки, сайти компаній та інші джерела спрощують процес пошуку інформації, і так само впливають на її легке сприймання.

Навіть традиційні форми надання інформації, такі як бібліотеки та публікації, змінюють напрямок руху в бік Інтернету. Інформаційні провайдери у відповідь на потреби клієнтів роблять інформацію якомога доступнішою не тільки в Інтернеті, але і у форматі пошуку традиційними шляхами. Первинні джерела отримання інформації у онлайн та офлайн режимах розглянуто на рис. 1.

Як видно з рис. 1, певні джерела інформації наразі доступні в обох режимах, але технологічний розвиток додає значних можливостей для тих, хто потребує знайти певні дані. Незважаючи на загальну тенденцію, часто найбільш цінна інформація не є доступною в Інтернеті в готовій для споживача формі. Прикладом цього є аналітика конкурентного середовища компаній у різних галузях бізнесу. Оскільки збір та аналіз подібної інформації є досить складним процесом, що потребує великої кількості часу, подібні дані розглядаються більшістю споживачів з позиції їх придбання.

Окрім того, збір специфічної інформації має здійснюватися експертами-аналітиками, що володіють певною методологією досліджень та рівнем експертності, що підтверджується наявністю досвіду. Ще однією складністю отримання специфічної (технічної) ринкової інформації є швидкий розвиток деяких галузей бізнесу, таких як випуск на ринок нового та розвиток існуючого продукту (*product placement & product development*) [1]. У таких галузях дані часто погано задокументовані, тому їх отримання і детальний аналіз вимагає проведення експертних опитувань з цільовою аудиторією розробників продуктів та маркетологів.

Варто зауважити, що в той час, як загальна інформація знаходиться у вільному доступі в Інтернет-мережі, дані, що носять більш конкретний і специфічний харак-

тер, є перевіреними і добре представленими, мають реальну користь для осіб, що приймають рішення, можуть бути отримані завдяки використанню певних елементів, таких як *market intelligence*.

Мarket intelligence є загальним терміном, що широко використовується в закордонній бізнес-практиці [2, 3, 4], але, незважаючи на поширеність терміна, небагато осіб розуміють, як саме така аналітична інформація про ринок може потенційно допомогти розвитку бізнесу, тому є нагальна потреба у загальнонауковому розумінні та дефініції категорії «market intelligence».

Дефініція *market intelligence* визначається як інформація, що має відношення до ринків бізнес-інтересу компанії, зібрана та проаналізована спеціально для точного і впевненого прийняття рішень при визначенні ринкових можливостей розвитку, ринкової стратегії проникнення і розвитку на певному ринку [5].

Сучасні онлайн-словники [6] визначають *market intelligence* як «розвідку», вивчення ринку, видобуток корисної інформації про споживачів і конкурентів, їх поточних інтересах і діях у визначених галузях.

Інші джерела [7] стверджують, що *market intelligence* описує комплекс заходів, які забезпечують компанію оглядом ринку, використовуючи існуючі джерела інформації, щоб зрозуміти найгостріші зміни, що відбуваються на ньому, яким чином розвиваються конкуренти, які продукти є цікавими з клієнтської точки зору, а також потенціал ринку для впровадження нових продуктів або послуг, заснованих на попередніх дослідженнях.

Наведені визначення цілком відображають сутність явища. Спрощуючи поняття *market intelligence* для розуміння – це інформація, що збирається з метою прийняття бізнес-рішень. Значною мірою даний термін є синонімом дослідженню ринку, систематичного збору, обліку, аналізу та інтерпретації інформації про ринки, конкурентів і клієнтів.

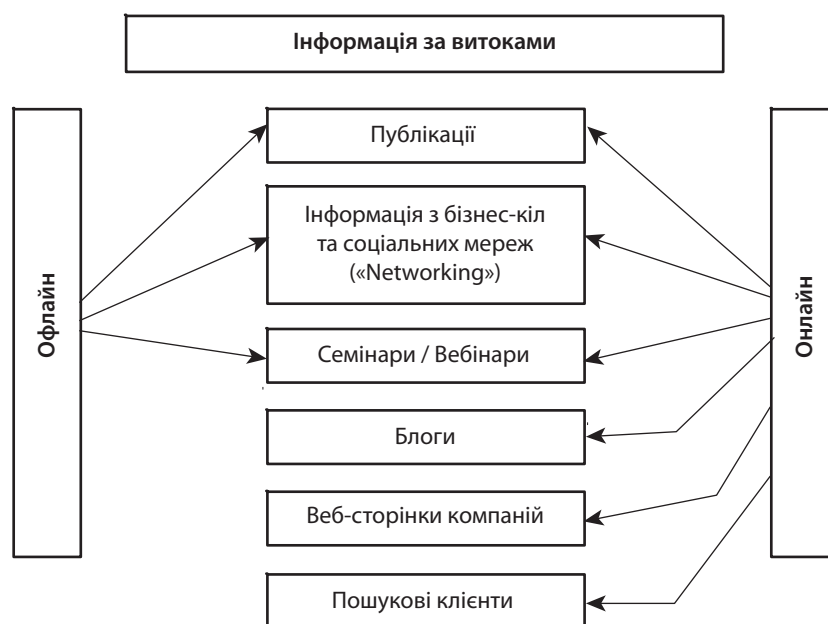

Рис. 1. Джерела отримання інформації

Сьогодні дослідники ринку набагато більше зосереджені на поліпшенні якості прийняття бізнес-рішень. Але рішення мають бути обґрунтованими за допомогою перевірених даних. З метою розуміння адекватності даних необхідно приділити увагу саме їх первинним джерелам. Отримання інформації, що відноситься до *market intelligence*, відбувається з декількох джерел, представлених на *рис. 2*.

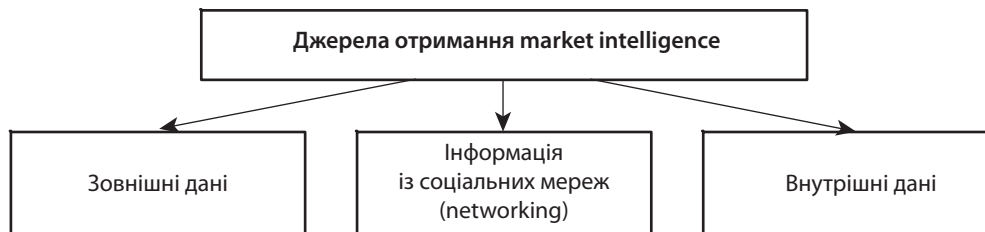

Рис. 2. Перелік основних джерел отримання market intelligence

До зовнішніх даних, показаних на *рис. 2*, належать звіти аналітиків, фінансові дані про конкурентів, моніторинг преси та засобів масової інформації. У сучасному суспільстві, де більшість інформації концентрується у мережі, не складно прослідкувати зміни (наприклад, кадрові), що відбуваються в різних компаніях у динаміці. Допоміжним засобом для такої діяльності може стати сервіс LinkedIn [8], що служить глобальною мережею для професіоналів різних сфер бізнесу. До внутрішньої інформації, яка дає уявлення про ринки і поведінку клієнтів, належать такі джерела, як бази даних, проспекти, новини компанії, опубліковані на офіційному веб-сайті, історії трансакцій, програми лояльності тощо.

Market intelligence може бути отриманий як із зовнішніх джерел – за допомогою ринкових досліджень спеціалізованих компаній, так і за допомогою внутрішніх джерел – аналітичних відділів компанії.

У дослідженні компанії Global Intelligence Alliance, що займається *market intelligence* [9], відображено, що особи, які займають керівні посади і уповноважені на прийняття значущих рішень, були майже на 80% згодні з тезою про те, що їхні інвестиції в інформацію окупилися.

Market intelligence може бути використано для надання допомоги практично в кожному рішенні, з якими стикаються керівники компаній, головними з яких є: як збільшити доходи, прибуток або частку ринку. Якісні дослідження можуть мати величезну віддачу від інвестицій. У результаті проведення вибіркового аналізу вартості досліджень [2, 3, 4] визначено, що суми на аналітику залежно від ступеню складності та покриття можуть коливатися від \$ 1 000 до \$ 200 000. Водночас, витрачені суми капіталовкладень можуть генерувати прибутки набагато більших розмірів або врятувати керівників компаній від втрат, що могли виникнути в результаті прийняття неважливого інвестиційного рішення.

Великою перевагою проведення подібного аналізу є його динамічність, яка проявляється в тому, що до створених у процесі первинного аналізу критеріїв оцінки ринку з періодичністю в рік, квартал або місяць додаються дані, що дуже швидко актуалізують проведений аналіз.

У розвинутих західних країнах існує розуміння необхідності *market intelligence* для компаній, що змі-

нюють стратегію свого розвитку відповідно до викликів ринкового середовища. У даний час також зростає попит на *market intelligence* на ринках країн, що розвиваються. У таких країнах, як Китай, Індія, Росія, Південна Африка і Бразилія компанії, що здійснюють *market intelligence*, відмічають майже двократне збільшення попиту щорічно [9]. Велику роль в цьому зростанні відіграють місцеві офіси міжнародних компаній, які входять на нові ринки

і потребують знань для досягнення максимальних економічних результатів.

Цілі ринкових досліджень постійно розвиваються, деталізуються відповідно до галузі застосування. На *рис. 3* зображено основні цілі, яких можуть досягти компанії, використовуючи *market intelligence*.

Знаючи цілі, яких можна досягнути, використовуючи спеціалізовані ринкові дослідження (див. *рис. 3*), також запропоновано звернути увагу на галузі бізнесу, які, за версією самих компаній-дослідників [2, 3, 4], є найголовнішими споживачами інформаційних послуг. На *рис. 4* показано топ 5 галузей за середнім розміром річних бюджетних асигнувань на *market intelligence*.

За даними, зображеними на *рис. 4*, найперспективнішим клієнтом для компаній, що займаються ринковими дослідженнями, є компанії та корпорації фармацевтичної діяльності. Цікава особливість полягає в тому, що компанії, які займаються високими технологіями, потребують набагато менше досліджень з боку сторонніх організацій. Важливо відмітити, що подібна закономірність виникає у зв'язку з тим, що високотехнологічні компанії мають власних аналітиків або навіть відділи, які також вміють професійно аналізувати наявні дані та користуватися математичними моделями для складання прогнозів подальшого розвитку ринку.

Крім того, у результаті проведеного аналізу визначено, що різні типи компаній потребують ринкові дослідження в різні часові проміжки. Так, компанії, що займаються товарами широкого споживання та роздрібною торгівлею, потребують таку інформацію якнайчастіше, найменше щоквартально, з метою прослідкувати динамічні зміни на гнучкому ринку. Будівельні та промислові компанії загалом використовують дослідження двічі на рік, для них оптимальною схемою є отримання аналітики на піврічному базисі. Компанії, що займаються фармацевтичною діяльністю, прагнуть отримати дані та прогнози та наступний рік та короткотермінову подальшу перспективу. ІТ та телекомунікаційні компанії можуть звертатися за стороннім інформаційним підґрунтям у разі нагальної потреби – відкриття нового напрямку бізнесу або різких стратегічних змін, тому

Рис. 3. Визначення цілей, на вирішення яких спрямоване market intelligence

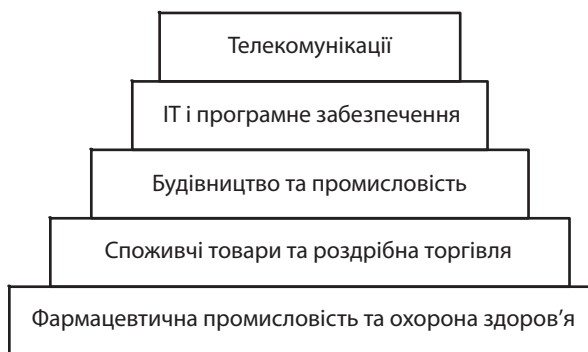

Рис. 4. Галузі, що найактивніше використовують market intelligence

проаналізувати їх рішення та зафіксувати певні сталі результати не вважається можливим.

Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження, визначено, що діяльність, що розуміється під *market intelligence*, у першу чергу пов'язана з інформацією, в якій зацікавлені особи, що приймають стратегічні рішення. Така інформація може включати в себе дані про ключових гравців ринку, про актуальні процеси, що на ньому відбуваються, про нові продукти, що набирають стрімкого руху, та інше.

Market intelligence є рухомою силою в процесі прийняття стратегічних й оперативних рішень, що пов'язані з обробкою інформації про зовнішнє середовище в колі бізнес-інтересів компанії. Під цим поняттям спеціалісти з різних куточків світу розуміють сукупність дій, більшість з яких спрямована на моніторинг ринку, його стратегічний аналіз та консультаційні послуги від експертів-аналітиків. Більшість інформації про ринок

ґрунтується на вже наявній інформації, таким чином відображається історичний розвиток будь-якого ринку та прогнози подальшого розвитку галузі.

Об'єктивна необхідність *market intelligence* полягає в можливості отримання експертної оцінки бізнес-середовища компанії, поглиблення свого розуміння процесів, що активно відбуваються на певному ринку. Завдяки цій інформації компанії набувають змоги успішно конкурувати і в результаті отримувати позитивні фінансові результати та зростання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. New trends in product placement [Electronic resource]. – Mode of access : people.ischool.berkeley.edu/
2. PMR Publications: About Us [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.pmrpublications.com/>
3. Gfk [Electronic resource]. – Mode of access : www.gfk.com/
4. IDC: The premier global market intelligence firm [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.idc.com>
5. Market intelligence [Electronic resource]. – Mode of access : http://en.wikipedia.org/wiki/Marketing_intelligence/
6. Market Intelligence: Словари и энциклопедии на Академикe [Electronic resource]. – Mode of access : <http://translate.academic.ru/market%20intelligence/en/ru/1>
7. Market Intelligence [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.dobney.com/market_intelligence.htm
8. LinkedIn, the world's largest professional network [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.linkedin.com/about-us?trk=hp-about>
9. 77% of Market Intelligence Users Say Their Investments Have Paid Off [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.marketingcharts.com/traditional/77-of-market-intelligence-users-say-their-investments-have-paid-off-35488/>

REFERENCES

Gfk. www.gfk.com/
"IDC: The premier global market intelligence firm". <http://www.idc.com>
"LinkedIn, the world's largest professional network". <https://www.linkedin.com/about-us?trk=hp-about>
"Market intelligence". <http://en.wikipedia.org/wiki/Market-intelligence/>
"Market intelligence: Slovare i entsiklopedii na Akademike"
[Market intelligence: dictionaries and encyclopedias on Academ-

ics]. <http://translate.academic.ru/market%20intelligence/en/ru/1>

"Market Intelligence". http://www.dobney.com/market_intelligence.htm

"77% of Market Intelligence Users Say Their Investments Have Paid Off". <http://www.marketingcharts.com/traditional/77-of-market-intelligence-users-say-their-investments-have-paid-off-35488/>

"New trends in product placement". people.ischool.berkeley.edu/

"PMR Publications: About Us". <http://www.pmrpublications.com/>

УДК 336.7

РОЛЬ СЛУЖБИ КОНТРОЛІНГУ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ БАНКУ

© 2015 ПУГАРСЬКА Н. Б.

УДК 336.7

Пугарська Н. Б. Роль служби контролінгу в організаційній структурі банку

Метою даної статті є визначення ролі служби контролінгу в організаційній структурі банку. На основі аналізу останніх публікацій досліджено основні концептуальні підходи до трактувань контролінгу, визначено його цілі, завдання та функції відповідно до специфіки банківської діяльності. Проаналізовано роль контролінгу в процесі управління. Запропоновано авторське бачення позицій служби контролінгу в організаційній структурі банківської установи. Сформульовані основні завдання контролінгу в банках, визначено перелік основних функцій, які необхідні для досягнення цих завдань. На основі аналізу та порівняння концептуальних засад облікового, інформаційного та управлінського підходів до контролінгу доведено необхідність їх органічної єдності. Це дасть змогу досягти синергетичного ефекту, а також додаткового зростання ефективності функціонування банківської установи. Висока ресурсоемність процесів пошуку, обробки та аналізу управлінської інформації передбачає, що продукт діяльності служби контролінгу має бути чітким, актуальним та аналітично придатним для прийняття оперативних управлінських рішень. Це зумовлює перспективність подальших досліджень у напрямку розробки системи показників контролінгу банку щодо забезпечення його цільового управління.

Ключові слова: банківський менеджмент, контролінг, система управління, організаційна структура, суб'єкт контролінгу, служба контролінгу.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Пугарська Наталія Богданівна – аспірантка, кафедра банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

УДК 336.7

Пугарская Н. Б. Роль службы контроллинга в организационной структуре банка

Цель данной статьи – определение роли службы контроллинга в организационной структуре банка. На основании анализа последних публикаций исследованы основные концептуальные подходы к трактованию контроллинга, определены его цели, задачи и функции в связи со спецификой банковской деятельности. Проанализирована роль контроллинга в процессе управления. Предложено авторское видение позиции службы контроллинга в организационной структуре банковской организации. Сформулированы основные задачи контроллинга в банке, определен перечень основных функций, необходимых для их достижения. На базе анализа и сравнения концептуальных принципов учетного, информационного и управленческого подходов к контроллингу доказана необходимость их органического единства. Это даст возможность достичь синергетического эффекта, а также дополнительного увеличения эффективности функционирования банковской организации. Высокая ресурсоемность процессов поиска, обработки и анализа управленческой информации предполагает, что продукт деятельности службы контроллинга должен быть четким, актуальным и аналитически пригодным для принятия управленческих решений. Это предопределяет перспективность дальнейших исследований по разработке системы показателей контроллинга банка касательно обеспечения его целевого управления.

Ключевые слова: банковский менеджмент, контроллинг, система управления, организационная структура, субъект контроллинга, служба контроллинга.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Пугарская Наталья Богдановна – аспирантка, кафедра банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

UDC 336.7

Pugarska N. B. Role of Controlling in the Organizational Structure of Bank

The article is aimed to define the role of controlling service in the organizational structure of bank. Based on an analysis of recent publications, the main conceptual approaches to interpretation of controlling have been researched, its objectives, tasks and functions have been determined in relation to the specificity of bank activities. The role of controlling in the process of management has been analyzed. The author's vision as to position of the controlling service in the organizational structure of banking organization has been presented. The basic task of controlling at the bank has been formulated, a list of core functions, which are necessary to achieve these tasks, has been determined. On the basis of analysis and comparison of the conceptual principles of accounting, information and managerial approaches to controlling, the need for their organic unity has been proved. This will provide for achieving synergies and an additional increase of efficiency in functioning of a banking organization. High resource intensity of processes related to search, processing and analysis of managerial information suggests that the output of activity of controlling service should be clear, relevant and analytically useful for managerial decision-making. This predetermines the perspective of further research to develop a system of indicators of controlling the bank in terms of securing its target management.

Key words: bank management, controlling, management system, organizational structure, controlling entity, controlling service.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Pugarska Natalia B. – Postgraduate Student, Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

REFERENCES

Gfk. www.gfk.com/
"IDC: The premier global market intelligence firm". <http://www.idc.com>
"LinkedIn, the world's largest professional network". <https://www.linkedin.com/about-us?trk=hp-about>
"Market intelligence". <http://en.wikipedia.org/wiki/Market-intelligence/>
"Market intelligence: Slovare i entsiklopedii na Akademike"
[Market intelligence: dictionaries and encyclopedias on Academ-

ics]. <http://translate.academic.ru/market%20intelligence/en/ru/1>

"Market Intelligence". http://www.dobney.com/market_intelligence.htm

"77% of Market Intelligence Users Say Their Investments Have Paid Off". <http://www.marketingcharts.com/traditional/77-of-market-intelligence-users-say-their-investments-have-paid-off-35488/>

"New trends in product placement". people.ischool.berkeley.edu/

"PMR Publications: About Us". <http://www.pmrpublications.com/>

УДК 336.7

РОЛЬ СЛУЖБИ КОНТРОЛІНГУ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ БАНКУ

© 2015 ПУГАРСЬКА Н. Б.

УДК 336.7

Пугарська Н. Б. Роль служби контролінгу в організаційній структурі банку

Метою даної статті є визначення ролі служби контролінгу в організаційній структурі банку. На основі аналізу останніх публікацій досліджено основні концептуальні підходи до трактувань контролінгу, визначено його цілі, завдання та функції відповідно до специфіки банківської діяльності. Проаналізовано роль контролінгу в процесі управління. Запропоновано авторське бачення позицій служби контролінгу в організаційній структурі банківської установи. Сформульовані основні завдання контролінгу в банках, визначено перелік основних функцій, які необхідні для досягнення цих завдань. На основі аналізу та порівняння концептуальних засад облікового, інформаційного та управлінського підходів до контролінгу доведено необхідність їх органічної єдності. Це дасть змогу досягти синергетичного ефекту, а також додаткового зростання ефективності функціонування банківської установи. Висока ресурсоемність процесів пошуку, обробки та аналізу управлінської інформації передбачає, що продукт діяльності служби контролінгу має бути чітким, актуальним та аналітично придатним для прийняття оперативних управлінських рішень. Це зумовлює перспективність подальших досліджень у напрямку розробки системи показників контролінгу банку щодо забезпечення його цільового управління.

Ключові слова: банківський менеджмент, контролінг, система управління, організаційна структура, суб'єкт контролінгу, служба контролінгу.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Пугарська Наталія Богданівна – аспірантка, кафедра банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

УДК 336.7

Пугарская Н. Б. Роль службы контроллинга в организационной структуре банка

Цель данной статьи – определение роли службы контроллинга в организационной структуре банка. На основании анализа последних публикаций исследованы основные концептуальные подходы к трактованию контроллинга, определены его цели, задачи и функции в связи со спецификой банковской деятельности. Проанализирована роль контроллинга в процессе управления. Предложено авторское видение позиции службы контроллинга в организационной структуре банковской организации. Сформулированы основные задачи контроллинга в банке, определен перечень основных функций, необходимых для их достижения. На базе анализа и сравнения концептуальных принципов учетного, информационного и управленческого подходов к контроллингу доказана необходимость их органического единства. Это даст возможность достичь синергетического эффекта, а также дополнительного увеличения эффективности функционирования банковской организации. Высокая ресурсоемность процессов поиска, обработки и анализа управленческой информации предполагает, что продукт деятельности службы контроллинга должен быть четким, актуальным и аналитически пригодным для принятия управленческих решений. Это предопределяет перспективность дальнейших исследований по разработке системы показателей контроллинга банка касательно обеспечения его целевого управления.

Ключевые слова: банковский менеджмент, контроллинг, система управления, организационная структура, субъект контроллинга, служба контроллинга.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Пугарская Наталья Богдановна – аспирантка, кафедра банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

UDC 336.7

Pugarska N. B. Role of Controlling in the Organizational Structure of Bank

The article is aimed to define the role of controlling service in the organizational structure of bank. Based on an analysis of recent publications, the main conceptual approaches to interpretation of controlling have been researched, its objectives, tasks and functions have been determined in relation to the specificity of bank activities. The role of controlling in the process of management has been analyzed. The author's vision as to position of the controlling service in the organizational structure of banking organization has been presented. The basic task of controlling at the bank has been formulated, a list of core functions, which are necessary to achieve these tasks, has been determined. On the basis of analysis and comparison of the conceptual principles of accounting, information and managerial approaches to controlling, the need for their organic unity has been proved. This will provide for achieving synergies and an additional increase of efficiency in functioning of a banking organization. High resource intensity of processes related to search, processing and analysis of managerial information suggests that the output of activity of controlling service should be clear, relevant and analytically useful for managerial decision-making. This predetermines the perspective of further research to develop a system of indicators of controlling the bank in terms of securing its target management.

Key words: bank management, controlling, management system, organizational structure, controlling entity, controlling service.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Pugarska Natalia B. – Postgraduate Student, Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: pugarskaya@gmail.com

Нестабільність зовнішнього середовища, високий рівень волатильності світових фінансових і валютних ринків, тенденції посилення інтеграційних процесів у різних сферах діяльності підвищують вимоги до управлінської діяльності фінансово-кредитних установ. За таких умов ефективне управління банківськими установами не може орієнтуватися тільки на знання та досвід окремих менеджерів. Управління повинно доповнюватися самостійним управлінським сервісом – службою контролінгу, здатною підібрати й сформулювати управлінські технології, методи та інструменти, що забезпечують консультативну, інформаційно-аналітичну підтримку, адекватну потребам конкретної організації.

Хоча у західноєвропейських країнах контролінг вже досить давно використовується як керівна концепція ефективного управління у сфері банківської діяльності, у банківських структурах України він є мало освоєним і практично не розкриває свого потенціалу. Незважаючи на вагомий науково-теоретичний і прикладний доробок у сфері контролінгу, наразі не створено комплексних методичних напрацювань, що враховують специфіку впровадження контролінгу в банках в умовах вітчизняних реалій. Дана проблема ускладнюється відсутністю єдиного розуміння співвідношення контролінгу з управлінським обліком та системою управління загалом. Також не сформовано єдиного бачення щодо місця служби контролінгу в організаційній структурі банку, що призводить до викривленого розуміння його цілей та функцій, недостатньої реалізації аналітичних та моніторингових можливостей контролінгу у процесі стратегічного управління.

Незважаючи на всю проблемність даного питання, наразі воно дуже актуальне. Тому різноманітні аспекти формування та розвитку контролінгу, його інформаційної підтримки, особливостей створення систем контролінгу на підприємстві є предметом активних наукових пошуків плеяди вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідження науковців у сфері контролінгу можна умовно розподілити на два напрямки, а саме: підприємство та банківська установа. Серед нещодавніх публікацій за даною тематикою по напрямку банківського контролінгу можна виділити статтю Барановської В. Г. [1]. У даній статті автор досліджує науково-практичні засади оперативного контролінгу в банках. Також необхідно виділити статті таких науковців, як Дякон Л. А. [2], Чмутова М. І. [10], Максимова М. В. [10], Станец І. [11] і Стигар С. [11]. У своїх наукових працях згадані автори:

- ✦ розробляють пропозиції щодо побудови системи контролінгу в банківських установах України;
- ✦ обґрунтовують та розробляють науково-методичні підходи до оцінювання ефективності формування системи фінансового контролінгу у банку;
- ✦ досліджують специфіку використання контролінгу малими та середніми банківськими установами.

Що стосується дослідження контролінгу в напрямку його застосування на підприємствах, то дана тематика аналізується такими авторами, як Загарудько В. А. [3], Кіпіоро І. М. [4] і Прокопенко О. В. [7]. У публікаціях

цих науковців аналізуються сучасні підходи до визначення ролі контролінгу в системі управління підприємством, а також виявляються передумови та можливості ефективного застосування системи контролінгу на українських підприємствах.

Метою даної статті є визначення місця служби контролінгу в організаційній структурі банку. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- ✦ визначити цілі, завдання та функції контролінгу на основі дослідження основних концептуальних підходів до нього;
- ✦ проаналізувати роль суб'єкта контролінгу в процесі управління;
- ✦ визначити позиції підрозділу контролінгу в організаційній структурі банківської установи.

З моменту виникнення контролінгу (у 1930-х роках) і по сьогоднішній день у наукових колах не сформувалося єдиної точки зору щодо змісту даної категорії. Серед усього різноманіття поглядів до трактування контролінгу можна виділити три концептуальні підходи: обліковий, інформаційний та управлінський (табл. 1).

У межах облікового підходу основна ціль контролінгу визначається як забезпечення переорієнтації системи обліку з ретроспективного вектора на перспективний. Даний підхід передбачає формування на основі даних обліку системи інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень, пов'язаних з виконанням контролінгом функцій планування й контролю.

Інформаційний підхід розглядає контролінг як єдину інтегровану інформаційну систему. Впровадження даної системи дозволяє координувати та оптимізувати всі інформаційні потоки в межах організації для забезпечення управлінських потреб.

Управлінський підхід передбачає, що контролінг сприяє ефективному довгостроковому функціонуванню організації. Він орієнтує управлінський процес на досягнення відповідних цілей, не замінюючи при цьому систему управління.

Управлінський підхід передбачає, що контролінг сприяє ефективному довгостроковому функціонуванню організації, зорієнтовуючи управлінський процес на досягнення відповідних цілей, однак не підмінюючи при цьому систему управління.

У даній статті навмисне не проводиться розмежування названих концепцій за їх прихильниками. Це пов'язано з тим, що цілі, функції та завдання, виділені в межах кожної з них, не відкидались ідейними опонентами, а розвивались і доповнювались. Отже, цілком справедливим є твердження, що обліковий, інформаційний та управлінський підходи – «це не різні концепції контролінгу, а еволюція однієї і тієї ж концепції відповідно до зростання та зміни вимог до менеджменту» [9, с. 38]. Лише на основі поєднання, а не протиставлення, облікової, інформаційно-аналітичної функцій контролінгу з функціями планування, контролю та координації можна забезпечити синергетичний ефект та додаткове зростання ефективності функціонування компанії.

Концептуальні підходи до визначення змісту поняття «контролінг»

Назва підходу	Сутність контролінгу	Завдання	Функції
Обліковий	Контролінг ототожнюється з обліком витрат та результатів, що сприяє їх регулюванню та тим самим досягненню цілей підприємства	Моніторинг та підготовка інформації	Облікова
Інформаційний	Контролінг інтерпретується як інформаційне забезпечення, орієнтоване на результати управління підприємством	Збір, відбір необхідної інформації та її обробка	Інформаційно-аналітична
Управлінський	Контролінг виступає інструментом координації системи управління підприємством	Завдання можуть перетинатись з іншими підсистемами управління	Планування, контроль та координація

Джерело: розробка автора за даними [5, с. 20; 8, с. 108; 9, с. 38 – 39]

Вищеназвані цілі, завдання й функції контролінгу є типовими для більшості підприємств, однак у банківських установах вони набувають специфічних ознак. На нашу думку, контролінг у банку являє собою інтегровану підсистему підтримки прийняття управлінських рішень та забезпечення своєчасного надходження інновацій у сферу фінансово-кредитної діяльності. Виходячи з цього основні завдання контролінгу можна сформулювати таким чином:

1) створення інфраструктури, що забезпечує узгодження діяльності всіх підсистем банку (організаційної, облікової, інформаційної та ін.) та їх орієнтацію на управління доходністю;

2) розробка, структуризація та підтримка організаційних систем, бізнес-процесів, забезпечення їх консолідації із процесами управління;

3) аналіз результатів управлінських рішень, доведення їх до відома організаційних підрозділів банку та забезпечення оберненого регулюючого зв'язку.

Для виконання вищеназваних завдань на суб'єкт контролінгу покладається ряд функцій, серед яких:

облікова – забезпечення адаптації традиційної системи фінансового обліку до інформаційних потреб осіб з керівного складу банку, а також його інтеграція з системою управлінського обліку;

- ✦ *інформаційно-аналітична* – збір, обробка, аналіз та інтерпретація (відповідно до вимог прозорості, зрозумілості та об'єктивності) даних фінансового та управлінського обліку, а також інформації щодо основних параметрів внутрішнього та зовнішнього середовища, прямо чи опосередковано пов'язаних з діяльністю банківської установи;
- ✦ *методична* – вироблення методів та показників, які дозволяють підвищити ефективність виконання окремих функцій менеджменту, наприклад портфельного аналізу, аналізу структури балансу, планування (включаючи, бюджетування) шляхом акумулювання релевантної, для управлінських рішень, інформації;
- ✦ *моніторингова* – об'єднує в собі контроль, регулювання та координацію як функції, що забезпечують спостереження за процесами досягнення поставлених завдань з метою їх кори-

гування у разі виникнення необхідності зміни їх напрямку чи швидкості.

У невеликих банках (філії, відділення) суб'єктом контролінгу може виступати окремий працівник, або його функції можуть суміщатися з іншими посадовими обов'язками (наприклад, менеджера чи аналітика). Проте для середніх чи великих банків, що мають розгалужену мережу та великі обсяги операцій, є необхідним створення служби контролінгу. Вона може бути організована як окремим структурним підрозділом, так і бути у складі планово-економічного підрозділу, а також як тимчасова (проектна) робоча група (рис. 1).

Вирішення завдання щодо ідентифікації ролі суб'єкта контролінгу у процесі управління банком потребує звернення до дискусійного питання щодо співвідношення між контролінгом, менеджментом та управлінським обліком.

У вітчизняній науковій літературі терміни «управлінський облік» та «контролінг» досить часто використовуються як тотожні. Наприклад, В. О. Петровська, на підставі аналізу досліджень різних авторів, стверджує, що «по своїй суті поняття «управлінський облік» та «контролінг» є ідентичними» [6, с. 150]. На нашу думку, управлінський облік є супідрядним елементом відносного контролінгу, який виступає більш складним і комплексним поняттям. Він переслідує завдання вищого порядку, використовуючи для їх досягнення дані управлінського обліку. У свою чергу, важливість завдань контролінгу для системи управління банком у цілому впливає на тісний взаємозв'язок суб'єкта контролінгу зі службою менеджменту банківської установи. Проте, слід пам'ятати, що організаційно відокремлений суб'єкт контролінгу не виконує функцій менеджменту та не приймає управлінські рішення. Він забезпечує їх технологічну, методичну та інструментальну підтримку. Виходячи з вищезазначеного, роль контролінгу у процесі управління банком можна представити у такому вигляді (рис. 2).

З рис. 2 видно, що контролінг утворює замкнутий інформаційний контур, який забезпечує реалізацію процесу управління на основі прийняття більш обґрунтованих рішень за рахунок надання консультативної підтримки суб'єкту управління. Така якісна підтрим-

ка досягається лише шляхом послідовного виконання функцій контролінгу відносно базових компонент управлінського процесу. Зокрема, на етапі планування, служба контролінгу:

- 1) розробляє графік складання планів та надає необхідну для цього інформацію;
- 2) забезпечує координацію різних планів з подальшою їх консолідацією у плановий документ, загальний для всієї банківської структури;
- 3) розглядає різні варіанти та пропонує відповідну поточним умовам методику планування;
- 4) перевіряє коректність планів, складених структурними підрозділами банку та контролює своєчасність їх представлення.

Вплив на організаційну компоненту з боку суб'єкта контролінгу проявляється в ініціативі щодо реструктуризації ієрархічно-функціональної будови банківської установи. Метою даної реструктуризації є:

- 1) гармонізація інформаційних потоків, що циркулюють у напрямках горизонтальних і вертикальних зв'язків;
- 2) покращення взаємодії між структурними підрозділами;
- 3) зменшення деструктивних впливів по дублюванню функцій чи протиріч у цільових установках.

Підсистема контролінгу безпосередньо пов'язана з підсистемою управління персоналом. Процес контролінгу в даній сфері передбачає розробку інструментарію для забезпечення потенціалу зростання ефективності праці

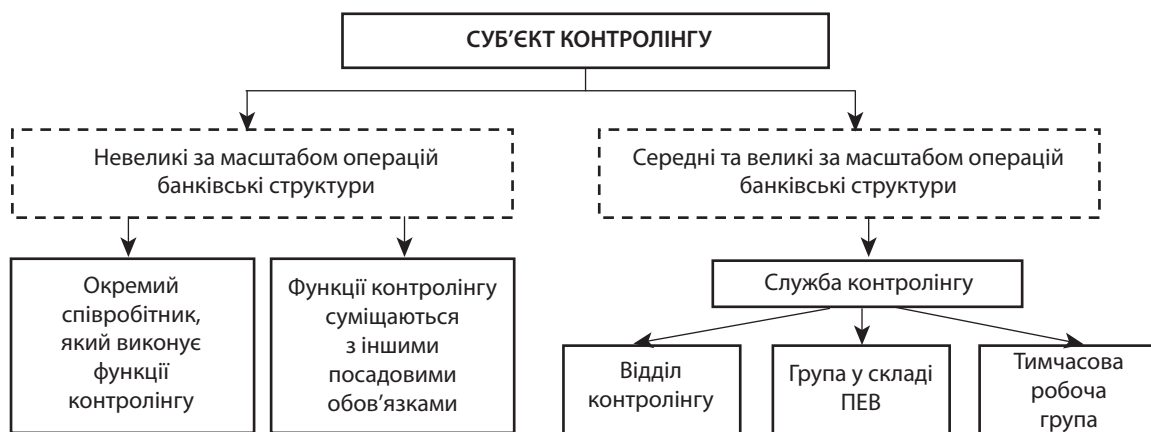

Рис. 1. Напрямки організації контролінгу в банку

Джерело: [9, с. 39].

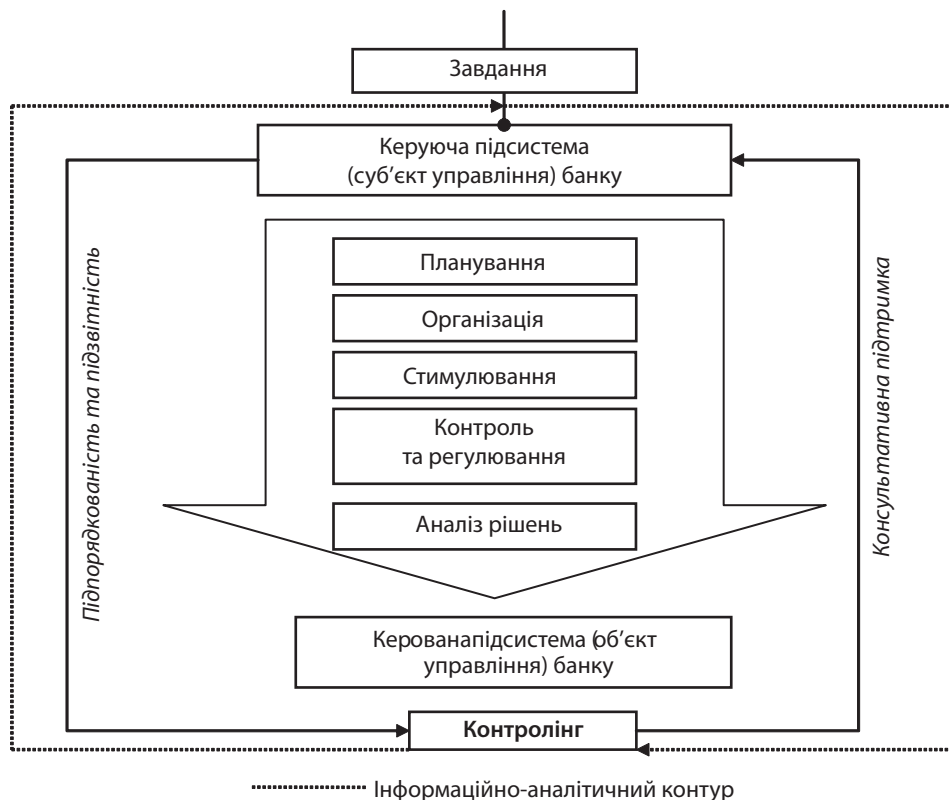

Рис. 2. Роль контролінгу у процесі управління банком.

Джерело: розробка автора.

та прискорення виконання планових показників з використанням матеріальних та нематеріальних стимулів.

Участь суб'єкта контролінгу в контролі та регулюванні охоплює такі види активності:

- 1) встановлення економічно обґрунтованих і максимально допустимих відхилень (план – факт);
- 2) порівняння фактичних і планових результатів для виявлення рівня досягнення поставлених цілей;
- 3) аналіз відхилень, виявлення їх причин та розробка пропозицій щодо їх зменшення у майбутньому.

Звертаючись до служби контролінгу у процесі аналізу рішень, суб'єкт управління може розраховувати на таку допомогу:

- ✦ вироблення завдань для проектування інформаційних управлінських систем;
- ✦ підбір та обробка інформації для прийняття управлінських рішень;
- ✦ сприяння вибору оптимальних коригуючих заходів.

Виходячи із цілей, завдань та функцій контролінгу у банку, можна визначити позиції служби контролінгу як самостійного структурного підрозділу, який підпорядковується та підзвітний вищому керівництву. У ієрархії взаємозв'язків з іншими структурними підрозділами спеціалісти з контролінгу будуть виступати як внутрішні консультанти з питань управління. З метою створення єдиного контуру інформаційно-аналітичного забезпечення службу управлінського обліку доцільно включити до складу суб'єкта контролінгу. Це дозволить забезпечити максимально ефективну взаємодію та відкрити доступ до фінансово-економічної інформації.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу та порівняння концептуальних засад облікового, інформаційного та управлінського підходів до контролінгу доведено необхідність їх органічної єдності. Це дасть змогу досягти синергетичного ефекту, а також додаткового зростання ефективності функціонування банківської установи. Специфіка банківської діяльності потребує від суб'єкта контролінгу виконання ряду функцій: облікової, інформаційно-аналітичної, методичної та моніторингової. Кожна з цих функцій спрямована на виконання конкретних завдань, що гарантують підтримку прийняття управлінських рішень, та забезпечення своєчасного надходження інновацій у сфері фінансово-кредитної діяльності до вищого управлінського персоналу. Для середніх та великих банків найбільш доцільним, з точки зору функціональності, є організація служби контролінгу. Зважаючи на тісний взаємозв'язок контролінгу з усіма складовими елементами процесу управління, запропоновано позиціонувати службу контролінгу як самостійний структурний підрозділ банку, який:

- 1) *по вертикальній ієрархії* – пов'язаний з вищим керівництвом зв'язками підпорядкованості та підзвітності;
- 2) *по горизонтальній ієрархії* – забезпечує консультативну підтримку з питань управління іншим структурним підрозділам.

Зважаючи на високу ресурсоемність процесів пошуку, обробки та аналізу управлінської інформації, продукт діяльності служби контролінгу має бути чітким, актуальним та аналітично придатним для прийняття оперативних управлінських рішень. Це зумовлює перспективність подальших досліджень у напрямку розробки системи показників контролінгу банку щодо забезпечення його цільового управління. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барановська В. Г.** Сучасні концепції оперативного контролінгу в банках / В. Г. Барановська // *Культура народів Причорномор'я*. – 2012. – № 234. – С. 11 – 13.
2. **Дякон Л. Л.** Проблеми побудови системи контролінгу в банківських установах України / Л. Л. Дякон // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2012. – № 8(135). – С. 107 – 111.
3. **Загорудько В. Л.** Дослідження основних переваг організації служби контролінгу на вітчизняних підприємствах / В. Л. Загорудько, К. С. Трофимова // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1083>
4. **Кіпоро І. М.** Формування системи контролінгу на підприємстві / І. М. Кіпоро // *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 250 – 254 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2012_22\(2\)_43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2012_22(2)_43.pdf)
5. **Манн Р.** *Контроллинг для начинающих* / Р. Манн, Э. Майер. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 304 с.
6. **Петровська В. О.** Управлінський облік чи контролінг у системі управління підприємством / В. О. Петровська // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. – 2013. – № 3. – С. 145 – 151.
7. **Прокопенко О. В.** Економічна сутність контролінгу, його місце в системі управління підприємством / О. В. Прокопенко, Л. Б. Криворучко // *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. – 2011. – № 4. – С. 27 – 34.
8. **Хан Д.** *Планирование и контроль: концепция контроллинга* / Пер. с нем. / Под ред. и с предисл. А. А. Гурчака, Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
9. **Ходасевич Т. Г.** *Формулировка концепции контроллинга* / Т. Г. Ходасевич // *Вестник Белорусского государственного экономического университета*. – 2005. – № 2. – С. 37 – 42.
10. **Чмутова І. М.** Оцінка ефективності формування системи фінансового контролінгу у банку / І. М. Чмутова, М. В. Максимова // *Проблеми економіки*. – 2014. – № 1. – С. 292 – 297.
11. **Staniec I.** *Controlling and Risk Management in Sales in the Small and Medium-Sized Bank* / I. Staniec, S. Stygar // *International Review of Management and Business Research*. – 2014. – Vol. 3, Issue No. 1. – P. 119 – 132.

REFERENCES

- Baranovska, V. H. "Suchasni kontseptsii operatyvnoho kontrolinhu v bankakh" [Modern concepts of operational controlling in banks]. *Kultura narodov Prychornomor'ia*, no. 234 (2012): 11-13.
- Chmutova, I. M., and Maksimova, M. V. "Otsinka efektyvnosti formuvannia systemy finansovoho kontrolinhu u banku" [Evaluation of the formation of financial controlling in the bank]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 292-297.
- Diakon, L. L. "Problemy pobudovy systemy kontrolinhu v bankivskykh ustanovakh Ukrainy" [Problems of controlling system in banks Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 8 (135) (2012): 107-111.
- Kiporo, I. M. "Formuvannia systemy kontrolinhu na pidpriemstvi" [Formation of controlling the company]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2012_22\(2\)_43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2012_22(2)_43.pdf)
- Khan, D. *Planirovanie i kontrol: kontsepsiia kontrollinga* [Planning and control: the concept of controlling]. Moscow: Finansy i statistika, 1997.

Khodasevich, T. G. "Formulirovka kontseptsii kontrollinga" [The formulation of the concept of controlling]. *Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 2 (2005): 37-42.

Mann, R., and Mayer, E. *Kontrolling dlia nachinaiushchikh* [Controlling for beginners]. Moscow: Finansy i statistika, 1995.

Prokopenko, O. V., and Kryvoruchko, L. B. "Ekonomichna sutnitsia kontrolinhu, ioho mistse v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [The economic essence of controlling its place in management]. *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, no. 4 (2011): 27-34.

Petrovska, V. O. "Upravlinskyi oblik chy kontrolinh u systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Managerial Accounting or Control-

ling system management]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 3 (2013): 145-151.

Staniec, I., and Stygar, S. "Controlling and Risk Management in Sales in the Small and Medium-Sized Bank" *International Review of Management and Business Research*, vol. 3, no. 1 (2014): 119-132.

Zahorudko, V. L., and Trofymova, K. S. "Doslidzhennia osnovnykh perevah orhanizatsii sluzhby kontrolinh na vitchyznianskykh pidpriemstvakh" [Study of the main advantages of controlling service organization for domestic enterprises]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1083>

УДК 658.15

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 ШЕВЧУК В. В.

УДК 658.15

Шевчук В. В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства

У статті викладено результати дослідження, направлені на використання українськими підприємствами превентивного антикризового управління, яке, на відміну від більш поширеного антикризового менеджменту, спрямованого на втручання у вже існуючу кризову ситуацію, полягає в недопущенні фінансових проявів кризи в господарській діяльності підприємства. Зосереджено увагу на особливостях превентивного управління, надано характеристику відмінностям механізму антикризового і превентивного управління підприємством. Визначено об'єкт, мету і механізм дії превентивного управління, наведено методи та інструменти управління. Інструментарій превентивного управління може бути ефективно використаний у практиці управління українськими підприємствами при вирішенні організаційно-економічних проблем, оскільки економічні показники більшості галузей говорять про різке скорочення промислового виробництва і настання економічної кризи.

Ключові слова: превентивне антикризове управління підприємством, інструменти превентивного управління, антикризовий менеджмент, фінансовий стан підприємства.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Шевчук Віолетта Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)
E-mail: violettamy@i.ua

УДК 658.15

Шевчук В. В. Использование превентивного антикризисного управления для стабилизации рыночной позиции предприятия

В статье изложены результаты исследования, направленные на использование украинскими предприятиями превентивного антикризисного управления, которое, в отличие от более распространенного антикризисного менеджмента, действия которого направлены на вмешательство в уже существующую кризисную ситуацию, заключается в недопущении финансовых проявлений кризиса в хозяйственной деятельности предприятия. Акцентировано внимание на особенностях превентивного управления, охарактеризованы различия механизма антикризисного и превентивного управления предприятием. Определены объект, цель и механизм действия превентивного управления, приведены методы и инструменты управления. Инструментарий превентивного управления может быть эффективно использован в практике управления украинскими предприятиями при решении организационно-экономических проблем, поскольку экономические показатели большинства отраслей говорят о резком сокращении промышленного производства и наступлении экономического кризиса.

Ключевые слова: превентивное антикризисное управление предприятием, инструменты превентивного управления, антикризисный менеджмент, финансовое состояние предприятия.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Шевчук Виолетта Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: violettamy@i.ua

UDC 658.15

Shevchuk V. V. Use of Preventive Crisis Management to Stabilize the Market Position of Enterprise

The article describes the results of research aimed at the use by Ukrainian enterprises of preventive crisis management, which, unlike the more common crisis management, whose actions are directed to interfering in the already existing crisis situation, consists in preventing the financial effects of crisis in the economic activity of enterprise. Special attention is paid to the peculiarities of preventive management, differences of mechanism for crisis and preventive management of enterprise are described. The object, purpose and mechanism of preventive management have been determined, the methods and tools of management have been provided. The tools of preventive management can be used effectively in the practice of management of Ukrainian enterprises in addressing the organizational-economic problems since the economic performance indicators of most industry sectors display a slump in industrial production and onset of economic crisis.

Key words: preventive crisis management of enterprise, tools for preventive management, crisis management, financial condition of enterprise.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Shevchuk Violetta V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economics, Business Administration and Regional Development, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: violettamy@i.ua

Khodasevich, T. G. "Formulirovka kontseptsii kontrollinga" [The formulation of the concept of controlling]. *Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 2 (2005): 37-42.

Mann, R., and Mayer, E. *Kontrolling dlia nachinaiushchikh* [Controlling for beginners]. Moscow: Finansy i statistika, 1995.

Prokopenko, O. V., and Kryvoruchko, L. B. "Ekonomichna sutnitsia kontrolinhu, ioho mistse v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [The economic essence of controlling its place in management]. *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, no. 4 (2011): 27-34.

Petrovska, V. O. "Upravlinskyi oblik chy kontrolinh u systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Managerial Accounting or Control-

ling system management]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 3 (2013): 145-151.

Staniec, I., and Stygar, S. "Controlling and Risk Management in Sales in the Small and Medium-Sized Bank" *International Review of Management and Business Research*, vol. 3, no. 1 (2014): 119-132.

Zahorudko, V. L., and Trofymova, K. S. "Doslidzhennia osnovnykh perevah orhanizatsii sluzhby kontrolinh na vitchyznianskykh pidpriemstvakh" [Study of the main advantages of controlling service organization for domestic enterprises]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1083>

УДК 658.15

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 ШЕВЧУК В. В.

УДК 658.15

Шевчук В. В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства

У статті викладено результати дослідження, направлені на використання українськими підприємствами превентивного антикризового управління, яке, на відміну від більш поширеного антикризового менеджменту, спрямованого на втручання у вже існуючу кризову ситуацію, полягає в недопущенні фінансових проявів кризи в господарській діяльності підприємства. Зосереджено увагу на особливостях превентивного управління, надано характеристику відмінностям механізму антикризового і превентивного управління підприємством. Визначено об'єкт, мету і механізм дії превентивного управління, наведено методи та інструменти управління. Інструментарій превентивного управління може бути ефективно використаний у практиці управління українськими підприємствами при вирішенні організаційно-економічних проблем, оскільки економічні показники більшості галузей говорять про різке скорочення промислового виробництва і настання економічної кризи.

Ключові слова: превентивне антикризове управління підприємством, інструменти превентивного управління, антикризовий менеджмент, фінансовий стан підприємства.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Шевчук Віолетта Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)
E-mail: violettamy@i.ua

УДК 658.15

UDC 658.15

Шевчук В. В. Использование превентивного антикризисного управления для стабилизации рыночной позиции предприятия

Shevchuk V. V. Use of Preventive Crisis Management to Stabilize the Market Position of Enterprise

В статье изложены результаты исследования, направленные на использование украинскими предприятиями превентивного антикризисного управления, которое, в отличие от более распространенного антикризисного менеджмента, действия которого направлены на вмешательство в уже существующую кризисную ситуацию, заключается в недопущении финансовых проявлений кризиса в хозяйственной деятельности предприятия. Акцентировано внимание на особенностях превентивного управления, охарактеризованы различия механизма антикризисного и превентивного управления предприятием. Определены объект, цель и механизм действия превентивного управления, приведены методы и инструменты управления. Инструментарий превентивного управления может быть эффективно использован в практике управления украинскими предприятиями при решении организационно-экономических проблем, поскольку экономические показатели большинства отраслей говорят о резком сокращении промышленного производства и наступлении экономического кризиса.

The article describes the results of research aimed at the use by Ukrainian enterprises of preventive crisis management, which, unlike the more common crisis management, whose actions are directed to interfering in the already existing crisis situation, consists in preventing the financial effects of crisis in the economic activity of enterprise. Special attention is paid to the peculiarities of preventive management, differences of mechanism for crisis and preventive management of enterprise are described. The object, purpose and mechanism of preventive management have been determined, the methods and tools of management have been provided. The tools of preventive management can be used effectively in the practice of management of Ukrainian enterprises in addressing the organizational-economic problems since the economic performance indicators of most industry sectors display a slump in industrial production and onset of economic crisis.

Ключевые слова: превентивное антикризисное управление предприятием, инструменты превентивного управления, антикризисный менеджмент, финансовое состояние предприятия.

Key words: preventive crisis management of enterprise, tools for preventive management, crisis management, financial condition of enterprise.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Шевчук Віолетта Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств, бізнес-адміністрування і регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. А. Н. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)
E-mail: violettamy@i.ua

Shevchuk Violetta V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economics, Business Administration and Regional Development, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: violettamy@i.ua

Кризові явища в економіці призводять до уповільнення розвитку бізнесу, і навіть до банкрутства. При цьому відбувається уповільнення темпів економічного розвитку та швидкості грошового обігу, зниження ділової активності, падіння купівельної спроможності населення.

Реальний ВВП України в 4 кварталі 2014 р. зменшився на 15,2 % порівняно з аналогічним періодом 2013 р., тоді як у 3 кварталі падіння становило 5,1 %, у другому – 4,6 %, а в першому – 1,1 %. Показовими стали підсумки вже січня поточного року в промисловості. Так, згідно з офіційними даними, у січні 2015 р. скорочення промислового виробництва склало 19,7 % (у порівнянні з груднем 2014 р.) і 21,3 % (у порівнянні із січнем 2014 р.).

Окремі галузі вітчизняної економіки скоротили обсяги виробництва істотно нижче навіть офіційних середньостатистичних показників. Так, у січні 2015 р. у порівнянні з аналогічним періодом минулого року видобуток вугілля скоротився на 51,9 %, виробництво коксу і продуктів нафтопереробки впало на 54,1 %, машинобудування скоротилося на 32,5 %. По регіонах України «лідерами» падіння промисловості є Донецька і Луганська області – 49,9 % і 77 % відповідно. Показники динаміки по решті областей коливаються в діапазоні від зниження на 22,1 % у Кіровоградській області до зростання на 10,3 % у Рівненській області.

Для запобігання розвитку найгіршого сценарію можна використовувати антикризову стратегію управління, що дозволяє стабілізувати ринкову позицію підприємства (забезпечити планові показники ринкової долі, об'єму продаж, зростання довіри клієнтів).

Метою статті є вивчення особливостей застосування методів превентивного антикризового управління на українських підприємствах, аналіз та оцінка етапів його проведення та визначення його ролі в системі адаптивних механізмів управління.

Багато вітчизняних і закордонних авторів вивчають аспекти антикризового управління: І. О. Бланк, О. В. Василенко, А. О. Лігоненко, У. Кристек, М. Манн, О. В. Мороз, А. С. Планкетт, А. С. Ситник, А. Д. Чернявський, З. Є. Шершньова, І. О. Щербань, А. М. Штангрет. Але попри різноманітну спрямованість цих публікацій, превентивне управління розглядається в контексті антикризового управління та ризик-менеджменту [2–4, 6, 8], при цьому не достатньо вивченими залишаються питання, пов'язані з розробкою інструментів і методів ранньої діагностики кризи та профілактики кризових явищ. Протиріччя між потребою в ефективному механізмі антикризового превентивного управління, з одного боку, і відсутністю методичних розробок з використання інструментарію превентивного управління, з іншого боку, зумовило актуальність теми дослідження.

Поняття «управління» має багато визначень і використовується в різних сферах – фінанси, енергетика, екологія, менеджмент, тощо. Для розуміння концепту «превентивне антикризове управління» під самим терміном «управління» розуміємо дії, спрямовані на досягнення мети. На стадії планування керівництво визначає бажаний стан підприємства та шляхи його досягнення. Отже, потрібно стежити за тим, щоб всі ключові пара-

метри не виходили за межі припустимих значень. Тоді утримання параметрів системи і буде заходами превентивного антикризового управління.

Для мінімізації ризиків при прогнозуванні та виникненні кризової ситуації головними завданнями топ-менеджера підприємства стають такі:

- ✦ сформулювати стратегію розвитку підприємства з урахуванням використання інноваційних технологій, які збільшують конкурентні переваги продукції;
- ✦ розробити критерії компетенції ключових посад спеціалістів підприємства, оскільки важливим критерієм оптимізації роботи і подолання кризи будь-якого підприємства є компетентність і професіоналізм кадрів;
- ✦ з кола компетентних спеціалістів організувати групу антикризового комітету і регламентувати його функції;
- ✦ регламентувати періодичність проведення аудиту менеджменту підприємства, який дозволить своєчасно коректувати стратегічні ініціативи, оптимізувати і покращити роботу підприємства;
- ✦ ініціювати аудит маркетингу з метою виявлення можливості реструктуризації або оптимізації маркетингової системи підприємства;
- ✦ розробити і за необхідністю впровадити антикризову стратегію підприємства;
- ✦ збільшити швидкість прийняття рішень за рахунок делегування повноважень менеджерам в прийнятті управлінських рішень.

Превентивне антикризове управління – це підсистема антикризового управління підприємством, в якій на основі використання засобів і методів раннього виявлення змін внутрішнього і зовнішнього середовища розробляються та реалізуються управлінські рішення в плановому порядку і на постійній основі у всіх сферах діяльності підприємства спеціально підготовленим фахівцем в умовах невизначеності, недостатнього інформаційного забезпечення та різноманітності альтернативних варіантів управлінських рішень з метою своєчасного реагування на можливі загрози та створення сприятливих умов для подовження стабільного функціонування та розвитку підприємства.

Слід виокремити також поняття «антиципативне управління» – це постійно діючий процес, який передбачає прогнозування ймовірних майбутніх змін зовнішнього і внутрішнього середовища, що дозволяє завчасно виявити можливі загрози функціонуванню підприємства або нові можливості його розвитку і забезпечити надійну основу для прийняття раціональних управлінських рішень. Антиципативне управління спрямоване на передбачення, прогнозування, дослідження ймовірності настання кризи. А превентивне антикризове управління включає в себе активні дії щодо запобігання появи та розвитку кризових явищ на підприємстві [5].

Превентивне антикризове управління потребує від підприємства фінансової гнучкості та мобільності, нарощування фінансових резервів і достатнього рівня

підготовки до миттєвого вжиття заходів для ефективного функціонування господарюючого суб'єкта в умовах економічної кризи. Однак для своєчасного втручання в систему менеджменту керівництву необхідно мати інформацію про фінансово-економічний стан суб'єкта. Основними показниками є оцінка рентабельності, фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності. Якщо моніторинг фінансового стану виявляє ознаки кризисного розвитку, далі проводиться визначення масштабів кризисного стану. Потім необхідно визначити фактори, які обумовлюють кризисний розвиток підприємства, і тільки після цього почати розробку та реалізацію плану антикризового управління. Сутність антикризового управління полягає в розробці та реалізації найбільш раціонального плану виведення підприємства з кризового стану.

Принципова відмінність підходу превентивного антикризового управління від більш поширеного антикризового менеджменту, який направлений на втручання у вже існуючу кризову ситуацію, полягає в недопущенні фінансових проявів кризи в господарській діяльності підприємства. Механізми реалізації стратегій також мають відмінності (табл. 1).

Алгоритм роботи механізму превентивного управління підприємством спрямований на:

- ✦ моніторинг економічного стану, який дозволяє виявити кризові симптоми в розвитку;
- ✦ локалізацію підсистем, які ідентифіковані як кризова ситуація, спеціалізований аналіз ключових індикаторів кризових симптомів і відхилень по метриках;

- ✦ оцінку рівня ризику потрапляння в кризову пастку і вибір способу запобігання;
- ✦ вибір інструментів стабілізації та відновлення рівноваги і оперативне регулювання кризової ситуації, за допомогою якого досягається стан стійкості об'єкта в разі виникнення відхилень від заданих параметрів;
- ✦ моделювання кризових симптомів і прогноз економічного стану підприємства;
- ✦ контроль у превентивному управлінні за роботою по усуненню кризової ситуації;
- ✦ виконання програми дій і стратегічне планування з урахуванням динамічної зміни зовнішнього середовища і внутрішніх можливостей підприємницької структури.

Об'єктом превентивного управління є підсистема підприємства з характерними кризовими ознаками. А мета превентивного управління – трансформації стану досліджуваної підсистеми від кризової ситуації до стабілізації і рівноваги всіх елементів (рис. 1).

Ефективність впровадження превентивного антикризового управління обумовлена тим, що підприємство отримує здатність раннього розпізнавання можливих загроз функціонування або використання можливостей для підвищення ефективності діяльності. Основним завданням превентивного управління є упередження настання будь-якої негативної зміни середовища функціонування з метою забезпечення стабільної та ефективної діяльності організації. Превентивне антикризове управління – це систематичний цілеспрямований процес, що комплексно охоплює фінансову, організаційну, інноваційно-інвестиційну сфери діяльності підприєм-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика механізму антикризового і превентивного управління підприємством

Кризова ситуація, або об'єкти управління	Антикризове управління	Превентивне управління
Неефективний менеджмент	Заходи, спрямовані на розвиток професіоналізму кадрів, підвищення ефективності оцінки управлінських рішень та оптимізації управлінських рішень	Формування корпоративної культури і клімату, переорієнтація мислення керівництва і працівників у відповідності до перспективних напрямків розвитку галузі, а також завдань, місії та стратегії поведінки підприємства на ринку
Неадекватна ринковим механізмам стратегія управління	Реорганізаційні та ліквідаційні процедури управління	Реструктуризація і стабілізаційне управління
Низька якість продукції або послуг	Усунення причин браку і забезпечення виробництва продукції кращої якості	Організація ефективної взаємодії з постачальниками ресурсів та сировини для запобігання погіршення якості
Інформаційне забезпечення	Дослідження інформаційних потоків, діагностика фінансового стану, аналіз потенціалу протистояння банкрутству і посткризового виживання	Вдосконалення інформаційного забезпечення реалізації превентивних програм для запобігання кризових явищ
Політика управління підприємством	Мінімізація втрат майна і капіталу, політика захисту інтересів власників і кредиторів	Забезпечення подолання кризової ситуації з найменшими витратами, оборонна або наступальна політика підприємства
Інструментарій аналізу	Горизонтальний, вертикальний та інтегральний фінансовий аналіз, аналіз фінансових коефіцієнтів, фінансових ризиків	Аналіз з урахуванням галузевої приналежності, організаційно-правової форми, етапу життєвого циклу, особливостей створення і т. п.

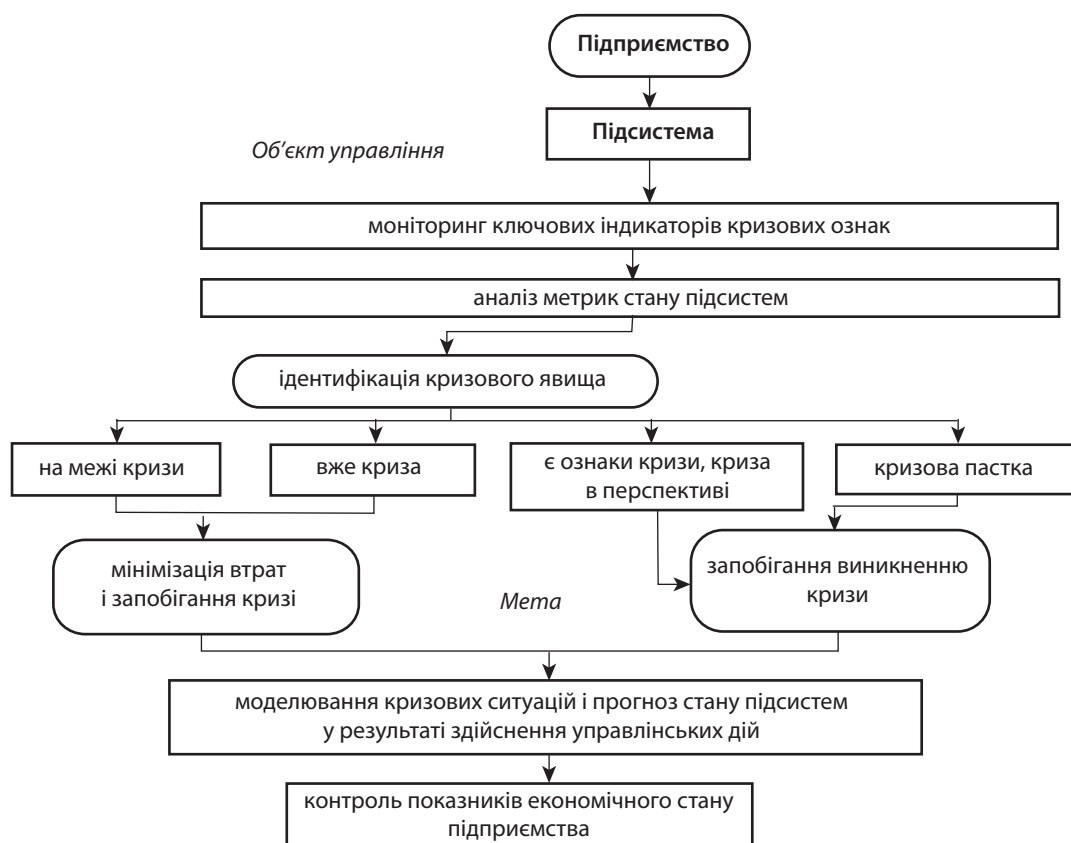

Рис. 1. Механізм превентивного управління підприємством

ства на будь-якій стадії його функціонування та виступає невід'ємною складовою частиною загального процесу управління підприємством [1].

Реалізація превентивного управління відбувається за допомогою застосування методів та інструментів управління. Наприклад, у виробничій сфері для досягнення переорієнтації на інноваційне виробництво можна використовувати такі методи: комплексна диверсифікація виробництва; посилення ролі маркетингових груп і переорієнтація на перспективні ринки збуту; розробка превентивних програм розвитку підприємства; прогнозування результатів розвитку підприємства з врахуванням індикаторів настання кризових явищ.

В інституційній сфері з метою трансформації організаційної структури і системи управління у відповідності до вимог ефективного функціонування підприємства можна використовувати такі прийоми: перехід від низькоєфективних традиційних форм і принципів управління до превентивних управлінських технологій; економічно доцільна реструктуризація підприємства; орієнтація на ресурсозберігаючі технології виробництва.

У сфері управління кадрами для досягнення максимально ефективного кадрового потенціалу за умов зберігання принципів справедливості та оптимального співвідношення темпів зростання продуктивності праці й оплати праці рекомендуємо використати такі прийоми превентивного управління: регламентація трудових відносин і системи оплати праці; використання широкого спектра економічних інструментів стимулювання високопродуктивної праці; заохочення трудової активності та

інноваційної сприйнятливості трудових кадрів; створення сприятливих умов для зростання продуктивності праці.

Проаналізуємо деякі методи превентивного управління.

Фінансово-аналітичне дослідження, як один з основних елементів діагностики, являє собою процес дослідження фінансового стану й основних результатів фінансової діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості та забезпечення ефективного розвитку. Фінансовий аналіз є частиною загального, повного аналізу господарської діяльності, який складається з фінансового та виробничого (управлінського) аналізу. Для вирішення конкретних завдань фінансового менеджменту застосовується ряд спеціальних систем і методів досліджень, що дозволяють отримати в статичі та в динаміці кількісну оцінку результатів фінансової діяльності в розрізі окремих її аспектів [7]. У теорії фінансового менеджменту залежно від використовуваних методів розрізняють такі основні системи фінансових досліджень, проведених на підприємстві: горизонтальний аналіз; вертикальний аналіз; порівняльний аналіз; аналіз коефіцієнтів; інтегральний аналіз. Усі методики кількісного аналізу важливо розглядати в динаміці – саме так можна розпізнати не тільки гостру й хронічну кризу, а й відстежити виникнення прихованої кризи.

Забезпечення економічної безпеки підприємства – це також превентивний захід управління підприємством, який забезпечує такий стан господарюючого суб'єкта, обумовлений найбільш ефективним використанням його корпоративних ресурсів, яке дозволяє йому здійснюва-

ти стійку динаміку, досягати поставлених цілей бізнесу в умовах негативного впливу сукупності факторів внутрішніх і зовнішніх загроз. Підприємницька діяльність в ринковій економіці здійснюється в умовах невизначеності, тому основним завданням підприємства є правильна оцінка можливого ризику, виявлення факторів, що підсилюють його, і вибір методів управління ним.

Під управлінням (мінімізацією) ризику з боку підприємця розуміється процес оптимального розподілу витрат на зниження різних видів ризику в умовах обмеженості економічних ресурсів, що обумовлює досягнення максимального в даних умовах рівня економічної безпеки підприємства. Тому метою управління ризиком для підприємця є досягнення безпеки функціонування в рамках створеної ним структури на основі формування системи економічної безпеки.

Превентивна санація як превентивний захід антикризового управління направлена на відновлення платоспроможності та налагодження нормальної виробничої діяльності підприємства.

Аудит менеджменту і маркетингу підприємства дозволяє перевірити стан маркетингової діяльності, вчасно виправити помилки та якісно розвиватись. Маркетинговий аудит полягає у вивченні діяльності підприємства, розробці плану коригуючих і запобіжних дій з метою підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю.

Оцінити систему управління маркетингом підприємства можливо за допомогою організації проведення комплексного аудиту маркетингу, який містить: аудит маркетингових стратегій (ревізія, спрямована на перевірку маркетингових стратегічних ініціатив, а також виявлення додаткових чинників і можливостей їх коригування) та аудит інструментів маркетингу підприємства (аудит операційного рівня, який мстить оцінку роботи інструментів маркетингу).

Таким чином, підприємство на підставі загально-відомих методик управління повинно сформувати власну систему превентивного антикризового управління, здатну формувати об'єктивну комплексну та одночасно розгорнуту оцінку поточного стану підприємства як основу для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Інструменти і методи превентивного управління являють собою управлінський комплекс, який, на відміну від традиційного антикризового управління, містить управлінські дії, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування підприємства, моніторинг і запобігання виникненню кризових явищ, контроль за відхиленнями фактичних значень заданих параметрів від цільових орієнтирів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гринько Т. В.** Сутність та роль превентивного антикризового управління на промислових підприємствах / Т. В. Гринько // Ефективна економіка. – 2014. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2981>

2. **Квасній Л. Г.** Антикризове управління економічним потенціалом / Л. Г. Квасній, Т. Й. Щербан // Бізнес Інформ. – 2012. – № 5. – С. 248 – 250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_5_71.pdf

3. **Кочеткова А. И.** Основы управления в условиях хаоса (неопределенности), ч. 1 / А. И. Кочеткова. – М. : ИНФРА-М, 2014. – 484 с.

4. **Мороз О. В.** Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах : монографія / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006. – 167 с.

5. **Павлюк В. І.** Сутність та роль превентивного антикризового управління підприємствами торгівлі / В. І. Павлюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 4. – С. 136 – 140 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchtei_2013_4_24.pdf

6. **Планкетт Л.** Выработка и принятие управленческих решений // Л. Планкетт, Г. Хейл. / Сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1984. – 356 с.

7. **Распопов В. М.** Превентивное антикризисное управление : учеб. пособие / В. М. Распопов, В. В. Распопов. – М. : Магистр ; ИНФРА-М, 2012. – 432 с.

8. **Проخورова В. В.** Антикризове управління підприємством як система заходів його ефективного розвитку / В. В. Проخورова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск : Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2009. – № 35. – С. 12 – 21.

REFERENCES

Hrynyk, T. V. "Sutnist ta rol preventyvnoho antykrizovoho upravlinnia na promyslovykh pidpryemstvakh" [The essence and role of preventive crisis management in the industry]. *Efektivna ekonomika*, no. 5 (2014).

Kvasnii, L. H., and Shcherban, T. I. "Antykrizove upravlinnia ekonomichnym potentsialom" [Crisis management economic potential]. *Biznes Inform*, no. 5 (2012): 248-250.

Kochetkova, A. I. *Osnovy upravleniia v usloviakh khaosa (neopredelennosti)* [Fundamentals of management in the chaos (uncertainty)]. Moscow: INFRA-M, 2014.

Moroz, O. V., and Smetaniuk, O. A. *Finansova diahnostyka u systemi antykrizovoho upravlinnia na pidpryemstvakh* [Financial diagnostics system crisis management in enterprises]. Vinnytsia: UNIVERSUM - Vinnytsia, 2006.

Pavliuk, V. I. "Sutnist ta rol preventyvnoho antykrizovoho upravlinnia pidpryemstvamy torhivli" [The essence and role of preventive crisis management trade]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, no. 4 (2013): 136-140.

Plankett, L., and Kheyl, G. *Vyrobotka i priniatie upravlencheskikh resheniy* [The development and management decisions]. Moscow: Ekonomika, 1984.

Prokhorova, V. V. "Antykrizove upravlinnia pidpryemstvom iak systema zakhodiv ioho efektyvnoho rozvytku" [Crisis management now as a system of measures for its effective development]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu „Kharkivskiy politekhnichnyi instytut“*. *Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva*, no. 35 (2009): 12-21.

Raspopov, V. M., and Raspopov, V. V. *Preventivnoe antikrizisnoe upravlenie* [Preventive crisis management]. Moscow: Magistr; INFRA-M, 2012.

КАДРОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

© 2015 ЖАБИНЕЦЬ О. Й.

УДК 331.1:368.03

Жабинець О. Й. Кадрова безпека в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній

У статті досліджена кадрова безпека в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній, визначено її вплив на формування інформаційної та фінансової безпеки страховика, проаналізовано основні етапи забезпечення інформаційної безпеки через безпеку персоналу в міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013. Автор вважає, що інтенсивні зміни сучасного глобального інформаційного простору ставлять нові вимоги до підбору, навчання та звільнення персоналу, а кадрова безпека сьогодні є визначальною в системі фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, у т. ч. страхової компанії. Прийняття персоналом різних рівнів ефективних рішень у фінансово-господарській діяльності страховика є запорукою його фінансової стабільності, а відтак – фінансової безпеки, а можливість протидіяти витокам конфіденційної інформації та даних, що складають комерційну таємницю, через персонал страховика складає основу його інформаційної безпеки. Доведено, що в міжнародній практиці вирішенню проблем кадрової безпеки приділяється значна увага, зокрема, у міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 чітко прослідковується зв'язок між безпекою персоналу та інформаційною безпекою організації, починаючи з прийняття працівника на роботу та закінчуючи розірванням трудового договору.

Ключові слова: кадрова безпека страховика, фінансово-економічна безпека страхових компаній, інформаційна безпека, міжнародний стандарт інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

УДК 331.1:368.03

UDC 331.1:368.03

Жабинець О. И. Кадровая безопасность в системе финансово-экономической безопасности страховых компаний

В статье исследована кадровая безопасность в системе финансово-экономической безопасности страховых компаний, определено ее влияние на формирование информационной и финансовой безопасности страховщика, проанализированы основные этапы обеспечения информационной безопасности через безопасность персонала в международном стандарте информационной безопасности ISO / IEC 27002: 2013. Автор считает, что интенсивные изменения современного глобального информационного пространства выдвигают новые требования к подбору, обучению и увольнению персонала, а кадровая безопасность сегодня является определяющей в системе финансово-экономической безопасности любого предприятия, в т. ч. страховой компании. Принятие персоналом различных уровней эффективных решений в финансово-хозяйственной деятельности страховщика является залогом его финансовой стабильности и как следствие – финансовой безопасности, а возможность противодействовать утечкам конфиденциальной информации и данных, составляющих коммерческую тайну, через персонал страховщика составляет основу его информационной безопасности. Доказано, что в международной практике решению проблем кадровой безопасности уделяется значительное внимание, в частности, в международном стандарте информационной безопасности ISO / IEC 27002:2013 четко прослеживается связь между безопасностью персонала и информационной безопасностью организации, начиная с приема работника на работу и заканчивая расторжением трудового договора.

Ключевые слова: кадровая безопасность страховщика, финансово-экономическая безопасность страховых компаний, информационная безопасность, международный стандарт информационной безопасности ISO / IEC 27002:2013.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

Zhabynets O. Yo. Personnel Security in the System of Financial-Economic Security of Insurance Companies

In the article the personnel security in the system of financial-economic security of insurance companies has been researched, its influence on establishing the information and financial security of insurer has been determined, the main stages of implementation of information security by means of the personnel security in the international standard for information security ISO/IEC 27002: 2013 has been analyzed. The author believes that intense changes of modern global information space put forward new requirements for selection, training and termination of staff, because nowadays personnel security is decisive in the system of economic-financial security of any company, including insurance companies. Acceptance by the staff of various levels of effective solutions in the financial-economic activity of insurer is pivotal for its financial stability and, as a consequence, its financial security together with ability to counter leakages of confidential information and data, which comprise commercial secret, so that assistance of the staff becomes the core of the insurer's information security. It has been proven that in international practice solving the problems of personnel security has received considerable attention, inter alia, in the international information security standard ISO / IEC 27002:2013 clear relationship between personnel security and information security of organization, from the hiring of an employee and to the termination of the employment contract, is well discernible.

Key words: personnel security of insurer, financial-economic security of insurance companies, information security, international standard for information security ISO/IEC 27002:2013.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Zhabynets Olga Yo. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Lviv State University of Internal Affairs (vul. Gorodotska, 26, Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: olza@ukr.net

Інтенсивні зміни сучасного глобального інформаційного простору ставлять нові вимоги до організації системи кадрової безпеки на підприємствах різних сфер національної економіки. Не є винятком і вітчизняна сфера страхування, яка постійно потребує висо-

кокваліфікованих менеджерів, андеррайтерів, агентів, аварійних комісарів, актуаріїв та інших спеціалістів, що виступають запорукою ефективності функціонування бізнесу, його прибутковості та конкурентоспроможності. З огляду на це, дослідження питань забезпечен-

ня кадрової безпеки страховиків як важливої складової системи їх фінансово-економічної безпеки, набирає сьогодні особливої актуальності.

Проблеми забезпечення кадрової безпеки розглядаються у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких Живко З. Б., Кравченко В. О., Мехеда Н. Г., Томаневич Л. М., Чаплигіна Ю. С., Чередниченко Н. В., Чумарін І. Г. та багато інших. Водночас у сучасній науковій літературі практично відсутні дослідження, що пов'язані з безпекою персоналу страхових компаній, а також із встановленням взаємозв'язків кадрової безпеки з інформаційною та фінансовою безпекою страховиків, що і обумовило вибір тематики даної наукової статті.

Метою статті є дослідження місця кадрової безпеки в системі фінансово-економічної безпеки страхових компаній та визначення її впливу на формування інформаційної безпеки страховика.

Різні науковці, аналізуючи складові економічної безпеки підприємства, поряд з іншими виділяють: кадрову [1; 2; 3], інтелектуально-кадрову [4], кадрову та інтелектуальну [5; 6] або інтелектуальну [7] складові. Оскільки інтелектуальним потенціалом володіє виключно людина як суб'єкт та об'єкт кадрової безпеки, а також тому, що інтелектуальний потенціал є вторинним по відношенню до кадрів, виступаючи одним з елементів кадрової безпеки, то, на нашу думку, варто вживати термін «кадрова безпека («безпека персоналу») або «інтелектуально-кадрова безпека».

Під загальним терміном «кадрова безпека» («безпека персоналу»), з яким ми погоджуємось, більшість

науковців розуміє процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому.

Про важливість кадрової безпеки в системі економічної безпеки будь-якого господарюючого суб'єкта говорить статистика. Так, близько 80% збитку матеріальним активам компанії наноситься їх власним персоналом. Тільки 20% спроб злому мереж і отримання несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації приходить ззовні, інші 80% випадків – спровоковані за участю персоналу [8].

Кадрова безпека, на нашу думку, є визначальною в системі фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, у т. ч. страхової компанії. Від неї напряму залежить рівень забезпеченості усіх інших складових безпеки, зокрема фінансової та інформаційної безпеки (рис. 1).

Так, прийняття персоналом різних рівнів ефективних рішень у фінансово-господарській діяльності страховика є запорукою його фінансової стабільності, а відтак – фінансової безпеки. З іншого боку, – можливість протидіяти витокам конфіденційної інформації та даних, що складають комерційну таємницю, через персонал страховика складає основу інформаційної безпеки.

Недарма в міжнародній практиці вирішенню проблем кадрової безпеки приділяється значна увага. Так, у міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 чітко прослідковується зв'язок між безпекою персоналу та інформаційною безпекою організації, починаючи з прийняття працівника на роботу та закінчуючи розірванням трудового договору (рис. 2).

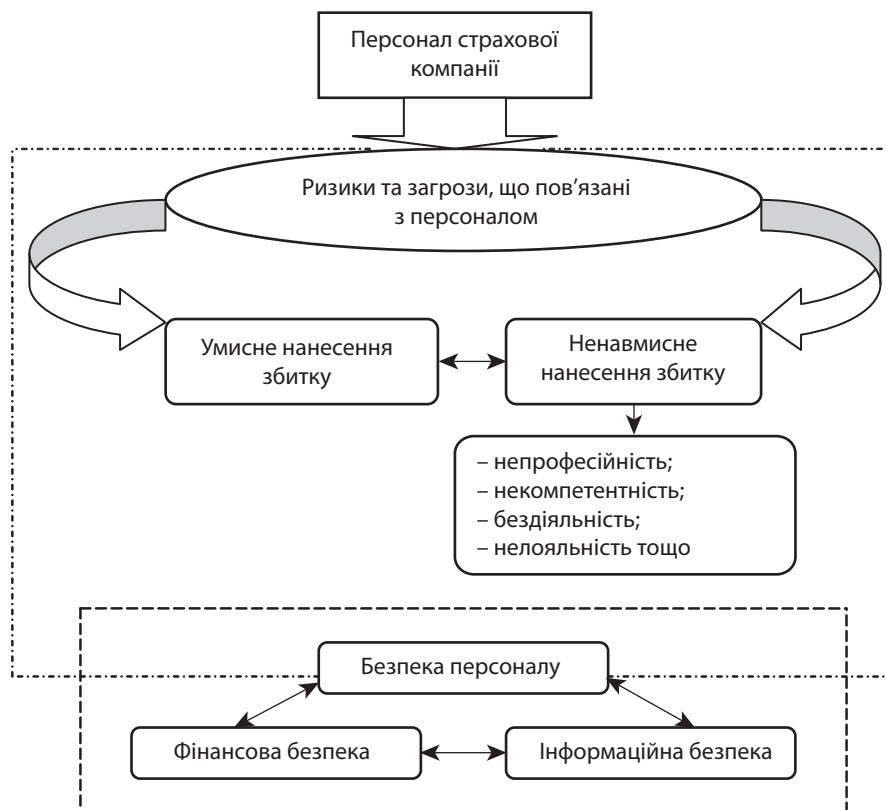

Рис. 1. Безпека персоналу та її взаємозв'язок із фінансовою та інформаційною безпекою страховика

Джерело: розроблено автором.

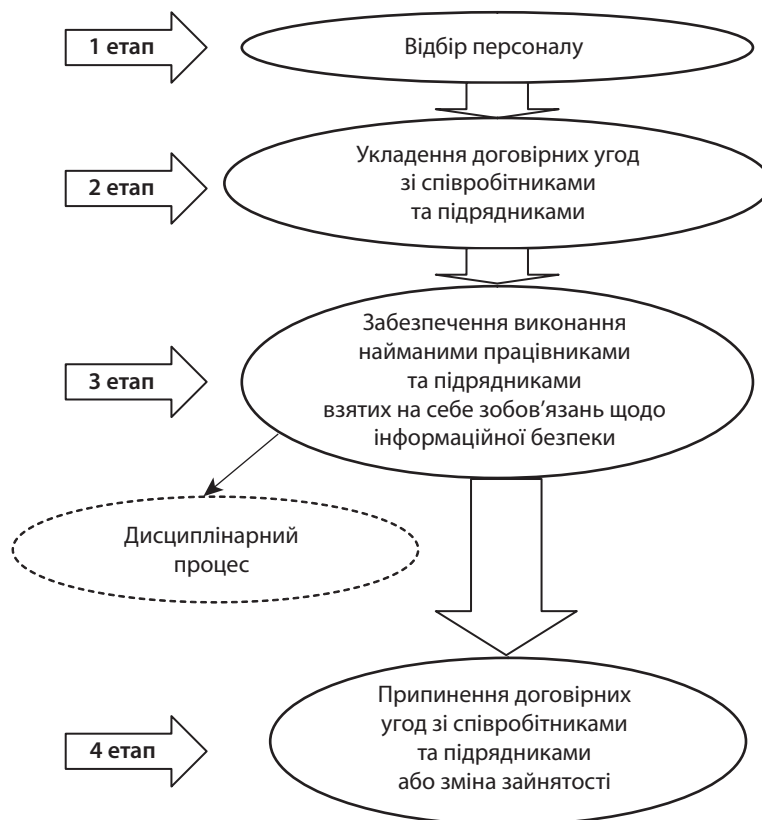

Рис. 2. Основні етапи забезпечення інформаційної безпеки через безпеку персоналу в міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013

Джерело: побудовано автором за [9].

На етапі відбору персоналу (1 етап) стандартом інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 вимагається проведення верифікаційних перевірок усіх кандидатів на посади. Ці перевірки необхідно здійснювати у відповідності до законодавства, правил та етики, враховуючи потреби бізнесу, класифікацію інформації, яка буде доступна для перегляду, і можливі ризики.

Перевірка повинна включати таке:

- 1) наявність задовільних рекомендацій, наприклад, одна ділова та одна особиста;
- 2) перевірка (на повноту і точність) анкетних даних кандидата;
- 3) підтвердження заявлених академічних та професійних кваліфікацій;
- 4) незалежна перевірка особистих даних (паспорта чи аналогічного документу);
- 5) більш детальні перевірки, такі як перевірка репутації або судимостей [9].

Водночас, якщо робота за першопочатковим призначенням або внаслідок просування по службі вимагає від особи мати доступ до засобів обробки інформації і, зокрема, обробки конфіденційної інформації, наприклад, фінансової або інформації вищої категорії конфіденційності, організація повинна провести більш детальні перевірки кандидатів.

Процес відбору також повинен виконуватись підрядниками. У такому випадку в угоді між організацією і підрядником необхідно чітко вказати обов'язки підрядника з проведення відбору і процедури повідомлення,

яких необхідно дотримуватись, якщо відбір не був завершеним, або якщо результати дають привід для сумнівів або занепокоєння.

Інформація про всіх кандидатів, які розглядаються на посади, повинна бути зібрана та оброблена відповідно до законодавства. У свою чергу, кандидати повинні бути завчасно проінформовані про заходи щодо відбору.

На другому етапі (див. рис. 2) передбачається укладення договірних угод зі співробітниками та підрядниками, які мають містити їх обов'язки та обов'язки організації щодо інформаційної безпеки. Договірні зобов'язання для співробітників або підрядників повинні відображати політику інформаційної безпеки організації, а тому всі співробітники та підрядники, які отримали доступ до конфіденційної інформації, мають підписати угоду щодо конфіденційності або нерозголошення перед тим, як вони отримають доступ до засобів обробки інформації.

Крім того, договірні зобов'язання повинні передбачати:

- 1) законні обов'язки та права працівника або підрядника, наприклад, ті, що стосуються законів щодо авторських прав або законодавства про захист даних;
- 2) відповідальність за класифікацію інформації та управління активами організації, пов'язаних з інформацією, засобами обробки інформації та інформаційних послуг, до яких має відношення працівник або підрядник;
- 3) обов'язки працівника або підрядника щодо обробки інформації, отриманої від інших компаній або зовнішніх сторін;

4) заходи, які повинні вживатися, якщо працівник чи підрядник ігнорує вимоги безпеки організації.

Завдання інформаційної безпеки та відповідальність повинні бути доведені до кандидатів протягом процесу найму на роботу. У разі необхідності відповідальність, що міститься в умовах трудового договору (контракту), можна продовжити на певний період часу після його закінчення та звільнення з роботи.

Обов'язки працівників та підрядників щодо захисту конфіденційності, захисту даних, етики, належного використання обладнання та коштів організації тощо можна систематизувати в кодекс поведінки організації.

На *третьому етапі*, напевно найскладнішому, необхідно забезпечити виконання найманими працівниками та підрядниками взятих на себе зобов'язань щодо інформаційної безпеки під час здійснення покладеної на них роботи. На цьому етапі ключова роль відводиться керівництву фірми та його професійності.

Завдання управлінського персоналу щодо дотримання працівниками та підрядниками зобов'язань з інформаційної безпеки (відповідно до міжнародного стандарту інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013) є такими:

- ✦ здійснення належної поінформованості працівників та підрядників щодо обов'язків з інформаційної безпеки перед тим, як вони отримають доступ до конфіденційної інформації або інформаційних систем;
- ✦ забезпечення вказівками працівників та підрядників щодо очікувань у сфері захисту інформації в залежності від їх ролі в організації;
- ✦ мотивація працівників та підрядників щодо виконання політики інформаційної безпеки;
- ✦ досягнення належного рівня знань працівниками та підрядниками з інформаційної безпеки відповідно до функцій та посадових обов'язків в організації;
- ✦ забезпечення відповідності умовам роботи, які містять політику інформаційної безпеки організації та відповідні методи роботи;
- ✦ можливість підтримання працівниками та підрядниками відповідних навичок і кваліфікації, а також їх регулярне навчання;
- ✦ забезпечення анонімним каналом для повідомлення про порушення політики або процедур інформаційної безпеки («свисток дме») [9].

Керівництво має демонструвати свою підтримку політики, процедур і механізмів контролю інформаційної безпеки, а також діяти як рольова модель. Адже якщо співробітники і підрядники будуть неналежно проінформовані щодо своїх обов'язків із забезпечення інформаційної безпеки, вони можуть бути причиною значних збитків організації. І навпаки – мотивований персонал, ймовірно, буде більш надійним, внаслідок чого виникатиме менше інцидентів інформаційної безпеки.

Одним з важливих елементів кадрової безпеки компанії вважається такий аспект діяльності служби персоналу, як організація навчання співробітників. Адже фахівці з безпеки не можуть проконтролювати та

попередити всі ризики, що можуть завдати втрат компанії, тому допомога персоналу є вкрай необхідною.

Крім стандартно запланованих заходів, таких як підвищення професійної кваліфікації, перенавчання і т. п., у планах і програмах служби персоналу та служби безпеки значне місце має займати додаткове інформування фахівців різних підрозділів з питань безпеки. Побудова системи економічної безпеки підприємства не буде вважатися завершеною, якщо в ній не передбачено спрямування навчання та підвищення кваліфікації саме з безпеки. Причому не тільки співробітників профільного підрозділу, але і всіх інших працівників. Як правило, штатних фахівців відділу безпеки та охорони відправляють на відповідні семінари і курси, а про решту персоналу забувають [10].

Внутрішнє навчання у сфері безпеки, як правило, організовується за такими основними напрямками:

- 1) навчання колективним та індивідуальним діям у екстрених ситуаціях;
- 2) навчання методам захисту інформації та інтелектуальної власності;
- 3) навчання способам виявлення і запобігання неправомірних дій інших працівників;
- 4) навчання загальним і спеціальним методам розпізнавання шахрайських дій з боку клієнтів, постачальників та інших суб'єктів ринку;
- 5) навчання правилам особистої (побутової) безпеки;
- 6) навчання правилам техніки виробничої безпеки [10].

Якісна організація навчання за зазначеними вище напрямками повинна включати в себе не тільки доведення інформації до персоналу в той або інший спосіб, але й перевірку відповідних знань у вигляді заліків та практичних тренувань, а питання з тематики занять повинні включатися в опитувальні листи при атестації. Проходження навчання за найбільш важливим темами повинно документуватися в спеціальних журналах (іноді з видачею внутрішньофірмових сертифікатів і дипломів), що також є одним з факторів мотивації, оскільки навчання все ж таки безкоштовне. Щоб ефект від занять був довгостроковим, посадові чи процедурні інструкції, технологічні процеси повинні повторювати правила і вимоги, озвучені на заняттях і курсах.

Вимоги стандарту інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 у даному аспекті передбачають зокрема розробку Програми ознайомлення з інформаційною безпекою, яка повинна доводитись до відома працівників та підрядників у формі тренінгів через навчання в класі, дистанційне навчання, Інтернет (веб-сайти), самостійно або іншим чином. Крім того, Програма повинна передбачати низку інформаційно-просвітницьких заходів, таких як, наприклад, «День інформаційної безпеки», а також випуск буклетів або інформаційних бюлетенів.

Освіта з інформаційної безпеки та тренінги мають також охоплювати такі загальні аспекти, як:

- а) заявлена прихильність керівництва щодо інформаційної безпеки в межах всієї організації;

б) необхідність ознайомлення та дотримання правил безпеки інформації та зобов'язань, що відповідає політиці, стандартам, законам, постановам, договорам і угодам;

в) особиста відповідальність за свої власні дії та бездіяльність і загальна відповідальність щодо забезпечення захисту інформації, що належить організації та зовнішнім сторонам;

г) основні процедури інформаційної безпеки (наприклад, звітність по інцидентах інформаційної безпеки) та базові елементи управління (наприклад, пароль безпеки, контроль шкідливих програм і чисті екрани);

д) контактні пункти та ресурси для отримання додаткової інформації та консультацій з питань інформаційної безпеки, у тому числі подальша освіта з інформаційної безпеки і навчальні матеріали.

Ознайомлення з інформаційною безпекою і навчання повинні відбуватись періодично. Початкові знання та тренінги слід проводити для тих, хто переходить на нові посади з іншими вимогами щодо інформаційної безпеки, а не тільки для нових працівників, причому – до вступу на посаду. Важливо, щоб співробітники розуміли мету інформаційної безпеки та потенційний вплив, позитивний і негативний, їх власної поведінки. Обізнаність, освіта і навчання з інформаційної безпеки можуть проводитися окремо або разом з іншими навчальними заходами, наприклад, загальними ІТ-тренінгами або загальною підготовкою в галузі безпеки. Обізнаність, освіта і підготовка кадрів повинні відповідати кожному індивідуально, враховуючи вимоги посади, обов'язків і навичок.

Важливе значення на третьому етапі забезпечення інформаційної безпеки через безпеку персоналу в міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 відводиться дисциплінарному процесу (див. рис. 2), який буде застосовуватись до співробітників – порушників інформаційної безпеки.

Офіційний дисциплінарний процес повинен забезпечити коректний і справедливий розгляд справ співробітників, які підозрюються у вчиненні порушення інформаційної безпеки, а також має передбачати шкалу оцінювання рівня кожного порушення, зокрема, аналіз таких факторів, як характер і ступінь тяжкості порушення, його вплив на бізнес, чи це перше або повторне порушення, чи був порушник належним чином підготовлений тощо. При цьому слід враховувати відповідне законодавство, господарські договори та інші фактори (за потребою).

Дисциплінарний процес повинен використовуватися і як стримуючий фактор для запобігання порушення співробітниками політики інформаційної безпеки, і як їх мотивація (стимул) до підтримання належного рівня інформаційної безпеки.

На *четвертому етапі* – припинення або зміни зайнятості – необхідно забезпечити захист інтересів організації при звільненні співробітників або зміні їх посадових обов'язків. З огляду на це, відповідальність та обов'язки з інформаційної безпеки, які необхідно виконувати протягом визначеного періоду після припинення трудових відносин, повинні міститися в контракті або угодах зі співробітниками та підрядниками (у т. ч. в угоді

про конфіденційність, умовах роботи), що укладаються на початку співпраці між ними та організацією.

Відділ кадрів, як правило, несе відповідальність за весь процес припинення роботи і працює разом із керівником тієї особи, яка йде з посади, або підрядником з метою управління усіма аспектами забезпечення інформаційної безпеки.

ВИСНОВКИ

Інформатизація усіх сфер національної економіки вимагає застосування нових підходів до підбору, навчання та звільнення персоналу, а кадрова безпека є сьогодні визначальною в системі фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, у т.ч. страхової компанії. Прийняття персоналом різних рівнів ефективних рішень у фінансово-господарській діяльності страховика є запорукою його фінансової стабільності, а відтак – фінансової безпеки, а можливість протидіяти витокам конфіденційної інформації та даних, що складають комерційну таємницю, через персонал страховика складає основу його інформаційної безпеки. З огляду на це вирішенню проблем кадрової безпеки в міжнародній практиці приділяється значна увага, зокрема, у міжнародному стандарті інформаційної безпеки ISO/IEC 27002:2013 чітко прослідковується зв'язок між безпекою персоналу та інформаційною безпекою організації, починаючи з прийняття працівника на роботу та закінчуючи припиненням трудового договору. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Чердиченко Н. В.** Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства / Н. В. Чердиченко // Управління фінансово-економічною безпекою: матеріали науково-практичної конференції, 28 серпня 2009 р. – Суми: СумДУ, 2009. – С. 51 – 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8570>
- 2. Томаневич Л. М.** Кадрова безпека підприємства як об'єкт теоретичного дослідження / Л. М. Томаневич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – Вип. 1. – С. 185 – 192.
- 3. Кравченко В. О.** Кадрова безпека – основа економічної безпеки підприємства / В. О. Кравченко // Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2014. – № 1 (7). – С. 301 – 306.
- 4. Поскрипко Ю. А.** Механізми вдосконалення інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємств / Ю. А. Поскрипко // Наукові записки УНДІЗ. – 2012. – № 2(22). – С. 118 – 120.
- 5. Штамбург Н. В.** Складові економічної безпеки підприємства / Н. В. Штамбург // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1(4). – С. 490 – 496.
- 6. Мехеда Н. Г.** Соціально-мотиваційні складові кадрової безпеки / Н. Г. Мехеда, А. І. Маренич // Фінансовий простір: міжнародний науково-практичний журнал / Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Київ). – Черкаси, 2012. – № 2 (6). – С. 44 – 51.
- 7. Волощук Л. О.** Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства / Л. О. Волощук, Ю. А. Нехіпелова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.opu.ua/files/science/2014/ipredV_2014/43.pdf
- 8. Чумарин И. Г.** Что такое кадровая безопасность компании / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kapr.ru/articles/2003/2/519.html>
- 9. International standard ISO/IEC 27002.** – Second edition. – Switzerland, 2013. – 80 p.

10. Чумарин И. Г. Укрепление безопасности компании через обучение сотрудников / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2004. – № 10. – С/ 51 – 55 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapr.ru/articles/2004/10/3558.html>

REFERENCES

Cherednychenko, N. V. "Kadrova bezpeka iak skladova chastyna ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Personnel security as part of economic security]. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8570>

Chumarin, I. G. "Chto takoe kadrovaya bezopasnost" [What is the safety of personnel]. <http://www.kapr.ru/articles/2003/2/519.html>

Chumarin, I. G. "Ukreplenie bezopasnosti kompanii cherez obuchenie sotrudnikov" [Strengthening the security of the company through staff training]. <http://www.kapr.ru/articles/2004/10/3558.html>

International standard ISO/IEC 27002. Switzerland, 2013.

Kravchenko, V. O. "Kadrova bezpeka – osnova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Personnel Security – the foundation of

economic security]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1 (7) (2014): 301-306.

Mekheda, N. H., and Marenych, A. I. "Sotsialno-motyvatyvsni skladovi kadrovoi bezpeky" [Social and motivational components of personnel security]. *Finansovyi prostir*, no. 2 (6) (2012): 44-51.

Poskrypko, Yu. A. "Mekhanizmy vdoskonalennia intelektualno-kadrovoi skladovo ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv" [Mechanisms to improve the intellectual and human resources component of economic security]. *Naukovi zapysky UNDIZ*, no. 2 (22) (2012): 118-120.

Shtamburh, N. V. "Skladovi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Components of economic security]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1 (4) (2011): 490-496.

Tomanevych, L. M. "Kadrova bezpeka pidpriemstva iak ob'iekt teoretychnoho doslidzhennia" [Personnel security of enterprise as an object of theoretical research]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna*, no. 1 (2009): 185-192.

Voloshchuk, L. O., and Nekipelova, Yu. A. "Intelektualna skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [The intellectual component of economic security]. http://economics.opu.ua/files/science/2014/ipredV_2014/43.pdf

УДК 65.011.1

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

© 2015 РАЧКОВАН О. Д.

УДК 65.011.1

Рачкован О. Д. Формування стратегії адаптації підприємства торгівлі

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки стратегії адаптації підприємства мінливого середовища функціонування методичного підходу до формування з урахуванням специфіки торговельної галузі. Обґрунтовано необхідність постійних змін діяльності підприємства відповідно до умов навколишнього середовища. У цьому контексті пропонується методичний підхід до формування стратегії адаптації підприємства торгівлі, де стратегічний процес розглянуто за послідовністю його здійснення на підприємстві з визначенням ключових етапів. Як можливі стратегічні альтернативи виокремлено: стратегію активної адаптації, стратегію консервативної адаптації та стратегію ситуаційної адаптації підприємств. Запропонований підхід дозволяє своєчасно реагувати на зміну навколишнього середовища і враховує зв'язок змін факторів навколишнього середовища з результативними показниками діяльності торговельного підприємства.

Ключові слова: стратегія адаптації, мінливе середовище, стратегічний процес, управління, підприємства торгівлі.

Бібл.: 8.

Рачкован Ольга Дмитрівна – завідувачка Навчально-консультаційного центру, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клоцьківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: emfil@mail.ru

УДК 65.011.1

Рачкован О. Д. Формирование стратегии адаптации предприятия торговли

Целью статьи является обоснование необходимости разработки стратегии адаптации предприятий к непостоянной среде функционирования и методического подхода к ее формированию с учетом специфики торговой отрасли. Обоснована необходимость постоянных изменений деятельности предприятия в соответствии с условиями окружающей среды. В этом контексте предлагается методический подход к формированию стратегии адаптации предприятия торговли, где стратегический процесс рассмотрен в последовательности его осуществления на предприятии с определением ключевых этапов. Как возможные стратегические альтернативы выделены: стратегия активной адаптации, стратегия консервативной адаптации и стратегия ситуационной адаптации предприятий. Предложенный подход позволяет своевременно реагировать на изменения окружающей среды и учитывает связь изменений факторов окружающей среды с результирующими показателями деятельности торгового предприятия.

Ключевые слова: стратегия адаптации, изменяющаяся среда, стратегический процесс, управление, предприятия торговли.

Библ.: 8.

Рачкован Ольга Дмитриевна – заведующая Учебно-консультаційного центра, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клоцьковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: emfil@mail.ru

UDC 65.011.1

Rachkovan O. D. Establishing an Adaptation Strategy of Trading Enterprise

The article is aimed at substantiation of the need for developing a strategy for adapting enterprises to the unstable environment of functioning and a methodical approach to its establishing in view of specificity of trade industry sector. The necessity of constant changes in the activity of enterprise in accordance with the conditions of the environment has been substantiated. In this context, a methodical approach to the formation of an adaptation strategy of trading enterprise has been proposed, where strategic process is considered in the sequence of its implementation at the enterprise together with identifying the key stages. As possible strategic alternatives has been allocated the following: active adaptation strategy, conservative adaptation strategy and situational adaptation strategy of enterprises. The proposed approach allows to opportunely respond to changes in the environment and takes into account the relationship of changes of environmental factors with the resulting indicators of performance of trading enterprise.

Key words: adaptation strategy, changing environment, strategic process, management, trading enterprises.

Bibl.: 8.

Rachkovan Olga D. – Head of Training and Consulting Center, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: emfil@mail.ru

10. Чумарин И. Г. Укрепление безопасности компании через обучение сотрудников / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2004. – № 10. – С/ 51 – 55 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapr.ru/articles/2004/10/3558.html>

REFERENCES

Cherednychenko, N. V. "Kadrova bezpeka iak skladova chastyna ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Personnel security as part of economic security]. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8570>

Chumarin, I. G. "Chto takoe kadrovaya bezopasnost" [What is the safety of personnel]. <http://www.kapr.ru/articles/2003/2/519.html>

Chumarin, I. G. "Ukreplenie bezopasnosti kompanii cherez obuchenie sotrudnikov" [Strengthening the security of the company through staff training]. <http://www.kapr.ru/articles/2004/10/3558.html>

International standard ISO/IEC 27002. Switzerland, 2013.

Kravchenko, V. O. "Kadrova bezpeka – osnova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Personnel Security – the foundation of

economic security]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1 (7) (2014): 301-306.

Mekheda, N. H., and Marenych, A. I. "Sotsialno-motyvatyivni skladovi kadrovoi bezpeky" [Social and motivational components of personnel security]. *Finansovyi prostir*, no. 2 (6) (2012): 44-51.

Poskrypko, Yu. A. "Mekhanizmy vdoskonalennia intelektualno-kadrovoi skladovo ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv" [Mechanisms to improve the intellectual and human resources component of economic security]. *Naukovi zapysky UNDIZ*, no. 2 (22) (2012): 118-120.

Shtamburh, N. V. "Skladovi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Components of economic security]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1 (4) (2011): 490-496.

Tomanevych, L. M. "Kadrova bezpeka pidpriemstva iak ob'iekt teoretychnoho doslidzhennia" [Personnel security of enterprise as an object of theoretical research]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna*, no. 1 (2009): 185-192.

Voloshchuk, L. O., and Nekipelova, Yu. A. "Intelektualna skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [The intellectual component of economic security]. http://economics.opu.ua/files/science/2014/ipredV_2014/43.pdf

УДК 65.011.1

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

© 2015 РАЧКОВАН О. Д.

УДК 65.011.1

Рачкован О. Д. Формування стратегії адаптації підприємства торгівлі

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки стратегії адаптації підприємства мінливого середовища функціонування методичного підходу до формування з урахуванням специфіки торговельної галузі. Обґрунтовано необхідність постійних змін діяльності підприємства відповідно до умов навколишнього середовища. У цьому контексті пропонується методичний підхід до формування стратегії адаптації підприємства торгівлі, де стратегічний процес розглянуто за послідовністю його здійснення на підприємстві з визначенням ключових етапів. Як можливі стратегічні альтернативи виокремлено: стратегію активної адаптації, стратегію консервативної адаптації та стратегію ситуаційної адаптації підприємств. Запропонований підхід дозволяє своєчасно реагувати на зміну навколишнього середовища і враховує зв'язок змін факторів навколишнього середовища з результативними показниками діяльності торговельного підприємства.

Ключові слова: стратегія адаптації, мінливе середовище, стратегічний процес, управління, підприємства торгівлі.

Бібл.: 8.

Рачкован Ольга Дмитрівна – завідувачка Навчально-консультаційного центру, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клоцьківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: emfil@mail.ru

УДК 65.011.1

Рачкован О. Д. Формирование стратегии адаптации предприятия торговли

Целью статьи является обоснование необходимости разработки стратегии адаптации предприятий к непостоянной среде функционирования и методического подхода к ее формированию с учетом специфики торговой отрасли. Обоснована необходимость постоянных изменений деятельности предприятия в соответствии с условиями окружающей среды. В этом контексте предлагается методический подход к формированию стратегии адаптации предприятия торговли, где стратегический процесс рассмотрен в последовательности его осуществления на предприятии с определением ключевых этапов. Как возможные стратегические альтернативы выделены: стратегия активной адаптации, стратегия консервативной адаптации и стратегия ситуационной адаптации предприятий. Предложенный подход позволяет своевременно реагировать на изменения окружающей среды и учитывает связь изменений факторов окружающей среды с результирующими показателями деятельности торгового предприятия.

Ключевые слова: стратегия адаптации, изменяющаяся среда, стратегический процесс, управление, предприятия торговли.

Библ.: 8.

Рачкован Ольга Дмитриевна – заведующая Учебно-консультационного центра, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клоцьковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: emfil@mail.ru

UDC 65.011.1

Rachkovan O. D. Establishing an Adaptation Strategy of Trading Enterprise

The article is aimed at substantiation of the need for developing a strategy for adapting enterprises to the unstable environment of functioning and a methodical approach to its establishing in view of specificity of trade industry sector. The necessity of constant changes in the activity of enterprise in accordance with the conditions of the environment has been substantiated. In this context, a methodical approach to the formation of an adaptation strategy of trading enterprise has been proposed, where strategic process is considered in the sequence of its implementation at the enterprise together with identifying the key stages. As possible strategic alternatives has been allocated the following: active adaptation strategy, conservative adaptation strategy and situational adaptation strategy of enterprises. The proposed approach allows to opportunely respond to changes in the environment and takes into account the relationship of changes of environmental factors with the resulting indicators of performance of trading enterprise.

Key words: adaptation strategy, changing environment, strategic process, management, trading enterprises.

Bibl.: 8.

Rachkovan Olga D. – Head of Training and Consulting Center, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: emfil@mail.ru

У складному світі, що динамічно розвивається, будь-яке підприємство, щоб забезпечити собі гідне місце в майбутньому, повинне прагнути вчасно й гнучко реагувати на зміни, що відбуваються, адаптуватися й пристосовуватися до них. Така поведінка відповідає основним поточним і стратегічним цілям усіх рівнів організаційної ієрархії сучасних підприємств. Глобалізація в економіці, інтеграція, що росте, жорсткість конкуренції на національних і міжнародних ринках занурюють підприємства в середовище, що вимагає від них усе більш глибокого прогнозування й масштабного оновлення основних сфер діяльності. У нових мінливих умовах підприємства постійно й неухильно прагнуть впровадити новітні інформаційні й інші технології, інновації в управлінні і т. ін.

Висока непередбачуваність змін і постійне прискорення різноманітних процесів, що спостерігаються в сучасному ринковому середовищі, загострюють проблему пошуку підприємствами адекватних способів набуття та зміцнення конкурентних переваг. Найпоширенішою концепцією, на основі якої можливе вдале виконання цього завдання, є стратегічне управління. Стратегічний підхід полягає в перетворенні будь-яких змін у позитивні можливості їх використання, а план при цьому сприймається як система організації праці, адекватно адаптивна до змін зовнішнього середовища. Саме стратегічне управління дозволяє вирішувати більш складні завдання вибору перспективних видів бізнесу в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

В умовах мінливого середовища повинні змінюватися і стратегії, які розробляють і здійснюють підприємства. Чим сильніше вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, тим більші зміни будуть потрібні в господарській діяльності підприємств. Тому стратегії адаптації підприємств до мінливих умов навколишнього середовища стають особливо актуальними в сучасних умовах.

Проблемам функціонування, виживання та адаптації підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища, забезпеченню відповідності внутрішніх характеристик підприємства та його оточення через вибір стратегії з безлічі альтернатив з урахуванням тенденцій зміни зовнішнього середовища присвячені роботи Р. Акоффа, Ю. П. Анісімова, І. Ансоффа, К. О. Астапова, Г. А. Буреніної, А. М. Букреева, О. С. Виханського, В. А. Винокурова, В. Р. Весніна, З. Н. Варламової, А. П. Градова, Дж. Гібсона, Ф. Ж. Гіра, Е. С. Гроува, Е. М. Короткова, В. Д. Маркової, Г. Мінцберга, А. Н. Петрова, М. Портера, А. І. Хорева, А. Файоля та інших. Незважаючи на багато публікацій з означених проблем, у сучасній економічній науці поки що не представлені дослідження щодо особливостей адаптації вітчизняних підприємств до кризових умов. Недостатньо розкритими залишаються питання визначення особливостей та закономірностей адаптаційних процесів, які носять несистемний характер, особливостей впровадження механізмів адаптації на підприємстві та специфіки формування стратегій в умовах постійно мінливого навколишнього середовища з урахуванням специфіки торговельної галузі.

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки стратегії адаптації підприємств до мінливого середо-

вища функціонування і методичного підходу до її формування з урахуванням специфіки торговельної галузі.

Сучасні підприємства змушені функціонувати в умовах мінливих факторів навколишнього середовища, тому стратегії, що ними розробляються, повинні відповідати умовам їх діяльності. Нові специфічні умови господарювання визначають необхідність розробки стратегії адаптації, спрямованої насамперед на вдосконалювання управління з метою задоволення споживчого попиту якісною й конкурентоспроможною продукцією, що неможливо без використання адаптивних механізмів.

Зростає усвідомлення того, що в умовах швидких змін у зовнішньому середовищі традиційні підходи до розробки стратегії діяльності не є ефективними, і підприємства мають використовувати нові, більш динамічні концепції, оскільки темп змін такий високий, що сформовані стратегії не встигають втілюватися.

Основна принципова відмінність стратегії адаптації від інших полягає в її готовності до змін внутрішнього і зовнішнього середовища у вигляді готового набору можливих варіантів поведінки. Стратегія адаптації підприємства повинна поєднувати кілька варіантів стратегії, ураховувати особливості вітчизняної макроекономічної ситуації, стан галузі, регіональне оточення підприємства й внутрішній потенціал.

Для того щоб виявляти зміни в навколишньому середовищі діяльності підприємства, необхідно проводити постійний моніторинг її факторів. Ґрунтуючись на даних моніторингу, підприємства повинні міняти свої стратегії, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринках.

Стратегія адаптації підприємства повинна передбачати програму дій, спрямовану на досягнення стратегічних цілей і вигідної конкурентної позиції підприємства з урахуванням адаптивного потенціалу в умовах мінливого навколишнього середовища. При цьому зміни можуть бути як ті, що адаптують до сформованої ситуації, так і ті, що попереджають, створюючи нові умови діяльності. Концепція припускає, що стратегія діяльності підприємства повинна бути гнучкою, тобто змінюватися відповідно до змін як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Стратегії повинні відрізнитися в різних умовах діяльності (при сприятливих умовах – посилення позицій, а при несприятливих може бути стратегія скорочення). Для цього необхідно враховувати, як зміни факторів навколишнього середовища впливають на показники діяльності підприємства. Ухвалення рішень, з одного боку, не слід відкладати, щоб не спізнитися й не програти конкурентну боротьбу, а з іншого, занадто рано не вживати дії, оскільки одержуючи додаткову інформацію з часом, можна розкрити невизначеність факторів навколишнього середовища. Адаптація заснована на комбінації раціонального й інтуїтивного підходів.

Перед підприємствами сьогодні постає завдання не просто розроблення й формулювання стратегії адаптації, а передусім – завдання створення та запуску ефективного механізму реалізації управлінських стратегічних рішень. Ці питання реалізуються за допомогою стратегічного процесу – процесу формулювання, розробки й реалізації стратегії підприємства, який спрямо-

вано на створення конкурентних переваг підприємства або підвищення рівня його конкурентоспроможності на галузевому ринку.

Основна мета концепції стратегічного процесу полягає у формуванні механізму безперервного та динамічного процесу виявлення, продукування, використання та оновлення джерел конкурентних переваг і відповідного уточнення стратегії, які дозволять: у короткостроковому періоді досягти підприємству заданих цільових показників діяльності, у середньостроковій перспективі – досягти стратегічних цілей підприємства, а в довгостроковій – забезпечити виживання підприємства.

Формування стратегії підприємства є одним із ключових методологічних питань стратегічного управління. Однак підходи до формування стратегії неоднозначні. Існує безліч різних концепцій формування стратегії підприємства.

Г. Мінцберг наголошував на можливості використання різних підходів до розробки стратегії [1] і описував їх три основні моделі: планову, підприємницького типу і навчання на досвіді.

Ці моделі зосереджуються на підприємницькому підході до процесу планування, що розрізняє процес визначення цілей в умовах стратегічного і довгострокового планування. У сучасній теорії стратегічного управління існує декілька різних підходів, прихильники яких різко критикують протилежні погляди. Їх можна розділити на дві групи: поведінковий і раціоналістичний.

Поведінковий – пропагує підхід, що застосовує методи ідентифікації системних норм поведінки, які діють на підприємстві; при цьому важлива швидка реакція на виникаючі проблеми, відповідно до критеріїв прийнятим для встановлення відношень. Представники цього напрямку – Г. Саймон, Дж. Марч і Р. Сайерт. В основу підходу лягла теорія коаліцій, тобто узгодження інтересів різних груп. Об'єктом управління при такому підході служить підприємство як соціальна система, а критерієм оцінки результативності стратегії – підвищення ефективності діяльності підприємства через задоволення інтересів працівників. Недоліком такого підходу є те, що він рідко дозволяє з достатньою чіткістю оцінювати альтернативи та наслідки обраних стратегій, останні в основному більш задовольняють обмеженням, ніж максимізації мети [2]. Послідовники цього підходу – С. Ліндблом, а потім Д. Брайбрук – виступили з концепцією, відповідно до якої формування стратегії являє собою реактивний, орієнтований на постійний аналіз, оцінку і виправлення прийнятих раніше рішень процес, у ході якого менеджери більш прагнуть уникнути небажаних ситуацій, ніж боротися за досягнення цілей [3].

Раціоналістичний – пропагує підхід, що базується на плановому прийнятті рішень і обумовлює виникнення альтернативних структур (однієї або більш) стратегічної підсистеми підприємства. Представники цього підходу – Дж. Стейнер, К. Ендрюс, а також І. Ансофф. На відміну від поведінкового підходу, прихильники раціоналістичного напрямку у своїх ранніх роботах вказували на те, що розробка корпоративної стратегії полягає у визначенні й оцінці економічних можливостей

і погроз із боку зовнішнього середовища, в оцінці сильних і слабких сторін організації, а також у встановленні цілей, на основі яких розробляються плани [4, 5]. У рамках такого підходу до вироблення стратегії головним критерієм оцінки результативності стратегії виступає рентабельність виробничої діяльності, а стратегічний вибір визначається розумінням максимізації прибутку на капітал, що інвестується, за допомогою оптимізації або структури, що випускає продукцію, або вибору напрямків господарської діяльності фірм.

Вітчизняний і закордонний досвід показує, що найчастіше управління на підприємстві здійснюється інтуїтивно, на основі емпіричного досвіду. Але для прийняття правильних рішень представляється вкрай необхідною систематизація цього процесу, виявлення його наявної структури.

Різні автори неоднаково підходять до систематизації процесу стратегічного планування. Огляд дозволяє зробити висновок, що кількість і зміст етапів розробки стратегії, а також сама її форма можуть істотно варіюватися. Вони залежать від таких чинників, як форма власності підприємства, тип підприємства (спеціалізоване або диверсифіковане), галузева приналежність підприємства та його розмір (велике, середнє, мале) і т. ін. При розробці стратегії кожне конкретне підприємство повинно деталізувати або укрупнювати цей процес відповідно до своїх цілей і можливостей.

Розглянемо особливості вибору стратегії розвитку підприємства торгівлі, націленої на адаптацію до мінливих умов господарювання і на подолання кризових явищ. Розглядаючи стратегічний процес за послідовністю його здійснення на підприємстві, необхідно визначати такі ключові етапи: аналіз і оцінка зовнішнього середовища; формування цілей і завдань; аналіз і оцінка внутрішньої структури; розробка й аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії; реалізація стратегії; оцінка й контроль стратегії.

Побудова ефективного стратегічного процесу потребує розробки та впровадження відповідних стратегічних змін на підприємстві. Успішна організація та реалізація стратегічного процесу на підприємстві дозволяє отримувати таку стратегію, що забезпечує набуття підприємством усталених конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

На початку стратегічного процесу визначається стратегічне положення підприємства. Для цього аналізується середовище функціонування підприємства, визначаються сприятливі та несприятливі для розвитку підприємства фактори зовнішнього середовища, а також сильні та слабкі сторони його внутрішнього середовища.

Аналіз та оцінка зовнішнього середовища. Цей процес є початковим процесом механізму адаптації, тому що він забезпечує базу для обґрунтування стратегії поведінки, що дозволяє підприємству виконати поставлені завдання і досягти поставлених цілей. Аналіз зовнішнього середовища передбачає дослідження середовища в двох напрямках: макросередовище та безпосереднє оточення.

Оскільки кризовий стан переважної більшості підприємств ініційовано високою швидкістю змін факторів зовнішнього середовища при значному відставанні темпів відповідних змін факторів внутрішнього середовища функціонування підприємств, то в цих умовах при аналізі зовнішнього середовища актуальним є не тільки визначення сприятливих і несприятливих для розвитку підприємства факторів, але, насамперед, визначення «контурів» нового середовища, специфіки нових соціально-економічних відносин, що змінюють правила поведінки господарюючих суб'єктів.

Іншими словами, аналіз зовнішнього середовища припускає усунення інформаційної невизначеності в уявленнях менеджменту підприємства про це середовище.

Зняття подібної невизначеності дозволить виявити сутнісні, закономірні властивості нового середовища. У свою чергу, це дозволить визначити ті принципи стратегічного розвитку, на основі яких підприємство буде функціонувати в середовищі, що змінилося, дозволить визначити той «ідеальний образ» підприємства, що відповідає новому середовищу і який послужить основою для визначення рівня нормативної адаптивності підприємства.

Аналіз і оцінка внутрішнього середовища підприємства, крім виявлення сильних і слабких сторін його функціонування в умовах, що змінилися, припускає співвіднесення сформованого стану підприємства з тим його «ідеальним образом», що відповідає новим умовам господарювання.

Іншими словами, визначається рівень фактичної адаптивності підприємства і проводиться порівняння його з рівнем нормативної адаптивності. Результатом такого порівняння є виявлення діапазону адаптації даного підприємства до нових умов господарювання.

Другий етап – це *розробка стратегічних цілей адаптації та відповідних стратегічних нормативів на основі визначеного рівня адаптаційного потенціалу*. Формування цілей і завдань, які повинні відображати рівень, на який необхідно вивести діяльність по задоволенню споживачів. Цілі та відповідні до них завдання повинні створювати мотивацію персоналу, що працює на підприємстві, та включати чотири типи цілей (кількісні, якісні, стратегічні, тактичні).

Розробка й аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії. Даний процес – серцевина механізму адаптації, тому що в ньому приймаються рішення про те, яким чином підприємство буде досягати свої мети й реалізовувати корпоративну місію. Дослідження літературних джерел з цієї тематики дає підстави для виокремлення таких можливих стратегій адаптації підприємств [6, 7 та ін.]:

- ✦ *стратегія активної адаптації* – підприємство готове до адаптації й темп адаптаційних змін є досить високим. Наявні розроблені принципи адаптації, моделі, що враховують як характер змін, так і масштаб діяльності підприємства. Процес адаптації носить системний характер, що охоплює всі сфери діяльності підприємства та підпорядковані підрозділи. При цьому підприємства шукають нові господарські зв'язки,

розширюють ринки збуту, використовують сучасні технології, перебудовують бізнес-процеси та організаційну структуру, орієнтуються на ринкові ціни і т. ін. Дана стратегія відповідає групі процесів розвитку – процесам якісних прогресивних змін системи;

- ✦ *стратегія консервативної адаптації* – підприємство є пасивним (екстенсивний розвиток у рамках завойованої ніші), його поведінка за багатьма аспектами є інерційною. При цьому підприємство не уживає активних кроків на ринку щодо розширення масштабів діяльності, вирішує проблеми традиційно, зберігає неефективні господарські зв'язки, не веде пошук нових поставальників та споживачів, застосовує витратну модель ціноутворення і т. ін. У рамках даної стратегії процеси функціонування підприємства як системи ведуть до простого відтворення його основних економічних характеристик;
- ✦ *стратегія ситуаційної адаптації* – адаптаційні процеси мають вибіркового характер залежно від виду та інтенсивності впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства. Сутність стратегії полягає в адаптації управління підприємством до конкретних обставин, які на певний період часу мають великий вплив на його функціонування. При цьому адаптація відбувається на основі результатів «ситуаційного мислення», які дозволяють підприємствам приймати рішення щодо доцільності використання тих чи інших прийомів та методів управління для досягнення поставлених цілей [8].

Реалізація стратегії – є критичним процесом, оскільки реалізація стратегічного плану приводить підприємство до успіху, тобто дозволяє адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Для ефективної реалізації стратегії необхідно виконання таких вимог: стратегічні цілі повинні бути добре структуровані, доведені та прийняті персоналом; має бути розроблений чіткий план дій з реалізації стратегії, який обґрунтовано необхідними ресурсами.

Оцінка й контроль стратегії. Завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, чи приводить реалізація стратегії до досягнення мети підприємства. Під час оцінки стратегії адаптації важливо контролювати її внутрішню сумісність із можливостями підприємства, володінням необхідними ресурсами для реалізації стратегії найбільш ефективним способом.

Також необхідно перевіряти в стратегії припустимий ступінь ризику, урахування зовнішніх небезпек і можливостей.

Система показників оцінки стратегії адаптації повинна містити показники зовнішньої та внутрішньої ефективності. Зовнішня ефективність стратегії, відображаючи ступінь відповідності діяльності вимогам ринку може вимірюватися такими показниками, як частка ринку підприємства та її динаміка, обсяг продажів і його динаміка, чистий прибуток, рентабельність

продажів і т. ін. Внутрішня ефективність стратегії визначається в основному рівнем витрат виробництва й збуту продукції та може вимірюватися такими показниками, як продуктивність праці, рентабельність продукції, плінність кадрів і т. ін.

Важливо, щоб оцінка і контроль стратегії адаптації проводилися системно й безупинно. Якщо контроль реалізації стратегії свідчить про недосяжність цілей, то це повинне служити сигналом для коригування процесу реалізації стратегії або самої стратегії адаптації.

ВИСНОВКИ

Формування і реалізація стратегії адаптації як комплексу технічних, організаційних, інформаційних і управлінських структурних заходів управління дозволить утримувати підприємство на шляху сталого розвитку, адекватно й швидко реагуючи на стан й зміни зовнішнього середовища, забезпечити оперативну перебудову діяльності всіх структурних одиниць, а також внести відповідні зміни у функціональні стратегії підприємства. Основна принципова відмінність адаптивної стратегії від інших полягає в її готовності до змін внутрішнього і зовнішнього середовища у вигляді готового набору можливих варіантів поведінки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Minzberg H.** The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies / H. Minzberg // *California Management Rev*, 1987. – 367 p.
2. **Stlines G. A.** Mines Management policy and strategy / Georg A. Stlines, John B. Cook. – N. Y. Macmillan, 1977. – P. 41 – 42.
3. **Braybrook P.** A strategy of Decision: Policy Evaluation as a Social Process / P. Braybrook, C. E. Lindbloom. – N.Y., 1963. – 197 p.
4. **Andrews K. R.** The Concept of Corporate Strategy. Home Wood / K. R. Andrews. – Izwin, 1971 (Revised ed. 1980). – 378 p.
5. **Steiner G. A.** Top Management Plaining / G. A. Steiner. – N.Y., Macmillan, 1969. – 193 p.
6. **Таранова Е. В.** Стратегии адаптации предприятий легкой промышленности к инновационным изменениям / Е. В. Таранова // Социологические исследования. – 2008. – № 9. – С. 47 – 52 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.isras.ru/socis_2008_9.html
7. **Білошкурська Н. В.** Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н. В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12 (114). – С. 101 – 104.
8. **Лєпа Р. Н.** Ситуационный механизм принятия управленческих решений: методология, модели и методы : монография / Р. Н. Лєпа ; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Д. : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – 308 с.

Науковий керівник – Гросул В. А., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної економіки та інформаційних систем Харківського державного університету харчування та торгівлі

REFERENCES

- Andrews, K. R. *The Concept of Corporate Strategy*. Illinois: Izwin, 1971.
- Braybrook, P., and Lindbloom, C. E. *A strategy of Decision: Policy Evaluation as a Social Process*. New York, 1963.

Biloshkurska, N. V. "Modeli adaptivnoi povedinky ta ikh rol u formuvanni ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Models of adaptive behavior and their role in shaping economic security]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (114) (2010): 101-104.

Lepa, R. N. *Situatsionnyy mekhanizm priniatiia upravlencheskikh resheniy: metodologiya, modeli i metody* [Situational management decision-making mechanism: methodology, models and methods]. Donetsk: Yugo-Vostok LTD, 2006.

Minzberg, H. "The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies". *California Management Rev*. (1987).

Stlines, G. A., and Mines., J. B. *Management policy and strategy*. New York: Macmillan, 1977.

Steiner, G. A. *Top Management Plaining*. New York: Macmillan, 1969.

Taranova, E. V. "Strategii adaptatsii predpriyatiy legkoy promyshlennosti k innovatsionnym izmeneniam" [Adaptation strategies of light industry enterprises to innovative changes]. http://www.isras.ru/socis_2008_9.html

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПРИХОВАНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 МАТЮЩЕНКО С. С.

УДК 338.1

Матющенко С. С. Людський капітал як складова частина прихованого потенціалу інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств

Інтелектуальний капітал у сучасних економічних умовах є одним із найважливіших ресурсів підприємства. Найголовнішим серед складових елементів інтелектуального капіталу підприємства є людський капітал. Без цієї складової на сучасному етапі економічного і технічного розвитку суспільства неможлива ніяка діяльність суб'єктів господарювання. На практиці в Україні відсутня система оцінки та обліку людського капіталу. Виявлення прихованого потенціалу людського капіталу машинобудівних підприємств є першим кроком до ідентифікації його складових елементів та подальшої оцінки. Саме це робить дане дослідження актуальним. Метою даної статті є виявлення прихованого потенціалу людського капіталу ряду машинобудівних підприємств міста Харкова. Проведено аналіз ситуації з перепідготовкою персоналу на досліджуваних підприємствах та огляд наявності кадрової політики на них, розглянуто питання про значення відображення у звітності підприємств елементів людського капіталу, дані рекомендації щодо усунення проблемних моментів.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, оцінка, облік, кадрова політика.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Матющенко Сергій Сергійович – аспірант, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: bskhif@ukr.net

УДК 338.1

UDC 338.1

Матющенко С. С. Человеческий капитал как составная часть скрытого потенциала интеллектуального капитала машиностроительных предприятий

Интеллектуальный капитал в современных экономических условиях является одним из важнейших ресурсов предприятия. Самым главным среди составляющих элементов интеллектуального капитала предприятия является человеческий капитал. Без этой составляющей на современном этапе экономического и технического развития общества невозможна никакая деятельность субъектов хозяйствования. На практике в Украине отсутствует система оценки и учета человеческого капитала. Выявление скрытого потенциала человеческого капитала машиностроительных предприятий является первым шагом к его идентификации и дальнейшей оценке. Именно это делает данное исследование актуальным. Целью данной статьи является выявление скрытого потенциала человеческого капитала ряда машиностроительных предприятий города Харькова. В данной работе проведены анализ ситуации с переподготовкой персонала на исследуемых предприятиях и обзор наличия кадровой политики на них, рассмотрен вопрос о значении отображения элементов человеческого капитала в отчетности предприятий, даны рекомендации по устранению проблемных моментов.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, оценка, учет, кадровая политика.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Матющенко Сергей Сергеевич – аспирант, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: bskhif@ukr.net

Matyushchenko S. S. Human Capital as an Integral Part of the Latent Potential of Intellectual Capital of Machine-Building Enterprises

Intellectual capital in current economic conditions is one of the most important resources of enterprise. The foremost among the constituents of the intellectual capital of enterprise is its human capital. Without this constituent, at the present stage of economic and technological development of society, activities of economic entities turn out to be impossible. Still there isn't a system for assessing and recording the human capital in the Ukrainian practice. Disclosing the latent potential of the human capital of the machine-building enterprises is considered the first step to its identifying and further assessment. This is one of the reasons, which provide relevance of this study. The article is aimed to identify the latent potential of the human capital at the several machine-building enterprises of the city of Kharkiv. The article analyzes the situation with retraining staff at the enterprises in question and reviews the availability of personnel policy there, considers the importance of treatment of the human capital elements in the enterprise's reporting, provides recommendations for solving the issues.

Key words: intellectual capital, human capital, assessment, recording, personal policy.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Matyushchenko Sergey S. – Postgraduate Student, Department of Economics and Valuation of Property Companies, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: bskhif@ukr.net

Інтелектуальний капітал у сучасних економічних умовах є одним із найважливіших ресурсів підприємства. Він складається з трьох основних елементів: людського, споживчого та організаційного капіталів. Відсутність на українських підприємствах всебічної повноцінної інформації про його стан не дозволяє визначити пріоритетні напрями його використання й розвитку.

Найважливішим серед трьох складових елементів інтелектуального капіталу підприємства є людський капітал. Без цієї складової на сучасному етапі економічного та технічного розвитку суспільства неможлива жод-

на діяльність суб'єктів господарювання. На практиці в Україні відсутня система оцінки та обліку людського капіталу. Виявлення прихованого потенціалу людського капіталу машинобудівних підприємств є першим кроком до ідентифікації складових елементів людського капіталу для його подальшої оцінки. Саме це робить дане дослідження актуальним.

Інтелектуальний капітал та конкретно людський капітал, як його найважливіша складова, у різноманітних аспектах було розглянуто в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: Бутнік-

Сіверський О. Б. [1], Радіонова І. Ф. [7], Шумська С. М. [9], Гончаренко М. А. [5], Сергеев О. А. [8], Маркова Н. С. [3], Гапоненко О. А. [4], Орлова Т. М. [4], Гавкалова Н. А. [3], Воліков В. В. [2] та інші. Практично всі ці праці мають на меті загальнотеоретичний огляд людського капіталу, як складової інтелектуального капіталу, або направлені на його якісну оцінку. Однак не було проведено дослідження щодо виявлення прихованого потенціалу людського капіталу машинобудівних підприємств.

Мета статті – виявлення прихованого потенціалу людського капіталу ряду машинобудівних підприємств міста Харкова.

Завдання дослідження: аналіз ситуації з перепідготовкою персоналу на досліджуваних підприємствах; аналіз наявності кадрової політики на цих самих підприємствах; огляд питання щодо значення відображення елементів людського капіталу в звітності підприємств.

Об'єкт дослідження – інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства.

Предмет дослідження – людський капітал як складова частина прихованого потенціалу інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства.

Проведемо огляд людського капіталу через кількість працівників, розмір витрат компанії на підвищення кваліфікації та професійне навчання персоналу та кількість перепідготовлених співробітників, наявність та реалізацію кадрової політики щодо підбору та підготовки нових кадрів.

У *табл. 1* проведено аналіз даних щодо підвищення кваліфікації та професійного навчання персоналу досліджуваних машинобудівних підприємств у 2012 – 2013 рр.

З наведених у *табл. 1* даних очевидно, що взяті до огляду підприємства ведуть активну діяльність з підвищення кваліфікації та професійного навчання своїх працівників. Найменша частка перепідготовлених працівників у загальній кількості працюючих не менше 10% на ПАТ «Харківський завод транспортного устаткування». Але даний показник вище загальноукраїнського показника по промисловості в цілому. Найвищий цей показник на підприємствах ВАТ «Турбоатом», ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря», ПАТ «Харківський підшипниковий завод», ПАТ «Завод «Південкабель», де його значення коливається від 36 до 60% [6].

Таблиця 1

Аналіз даних щодо підвищення кваліфікації та професійного навчання персоналу досліджуваних машинобудівних підприємств у 2012 – 2013 рр.

№ п/п	Підприємство	Рік	Середня кількість працівників, осіб	Працівники, які пройшли професійне навчання чи підвищення кваліфікації,		Витрати на професійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу, тис. грн	Частка витрат на професійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу в загальному обсязі витрат підприємства, %
				осіб	%		
1	2	3	4	5	6	7	8
1	ВАТ «Турбоатом»	2012	5456	2045	37,48	709,3	0,067
		2013	5743	2312	40,26	845,6	0,074
2	ПАТ «Завод «Південкабель»»	2012	1160	424	36,55	196,5	0,021
		2013	1112	387	34,80	167,2	0,022
3	ПрАТ «ХЕМЗ-ІРЕС»	2012	205	35	17,07	13,7	0,199
		2013	168	21	12,50	9,8	0,123
4	ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	2012	3223	1174	36,43	437,7	0,046
		2013	2898	1015	35,02	428,1	0,062
5	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»»	2012	2251	1142	50,73	202,7	0,036
		2013	2255	1354	60,04	290,9	0,056
6	ПАТ «Електромашина»	2012	583	74	12,69	40,1	0,034
		2013	588	60	10,20	31,4	0,021
7	ПАТ «Коннектор»	2012	722	215	29,78	124,5	0,157
		2013	730	217	29,73	115,8	0,165
8	ПАТ «ФЕД»	2012	76	17	22,37	6,9	0,002
		2013	257	35	13,62	17,8	0,005

1	2	3	4	5	6	7	8
9	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Червоний Жовтень»	2012	249	67	26,91	21,2	0,069
		2013	221	58	26,24	18,3	0,070
10	ПАТ «Харківський завод транспортного устаткування»	2012	182	20	10,99	7,2	0,029
		2013	248	29	11,69	10,4	0,030
11	ПАТ «Харківський завод «Точмедприлад»	2012	29	5	17,24	3	0,108
		2013	32	7	21,88	3,6	0,062
12	ВАТ «Дослідний електромонтажний завод»	2012	135	24	17,78	9,8	0,066
		2013	126	19	15,08	8,7	0,051
13	ПАТ «Точприлад»	2012	52	10	19,23	6,8	0,112
		2013	57	7	12,28	6,7	0,141
14	ПАТ «ХАРТРОН»	2012	1756	384	21,87	196,2	0,795
		2013	1700	401	23,59	205,1	0,244

Подібна ситуація пояснюється високою технологічністю та інноваційністю діяльності цих підприємств. На сьогодні спостерігається постійне впровадження нових технологій виробництва для забезпечення своєї конкурентоспроможності, що, у свою чергу, вимагає перепідготовки кадрів для їх подальшої роботи вже з новими технологіями.

У сфері сучасного високотехнологічного виробництва знання морально застарівають вже через 2–4 роки. Таким чином, повна поступова перепідготовка виробничого персоналу кожні 2–4 роки є звичайною потребою передового підприємства для утримання своїх лідерських позицій на ринку. Середнє значення частки перепідготовлених кадрів на досліджуваних підприємствах близько 25% персоналу на рік. Отже, вимога щодо частоти перепідготовки на більшості підприємств виконується.

Частка витрат на професійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу в сукупних витратах під-

приємства доволі мізерна. Але певні кошти все ж витрачаються на ці потреби, а отже, за їх рахунок збільшується людський капітал.

Доволі важливим при управлінні людським капіталом підприємства є наявність чіткої кадрової політики. Вона дозволяє проводити планування персоналу, містить у собі схему пошуку та набору персоналу, його подальшого розвитку, мотивації, якісної оцінки та розміщення. Проведемо огляд наявності кадрової політики на досліджуваних підприємствах у табл. 2.

Інформація з табл. 2 дозволяє дійти висновку, що на більшій кількості досліджуваних підприємств наявна кадрова політика. Подібна ситуація має позитивний характер, бо наявність кадрової політики свідчить і про наявність основ ідентифікації та якісної оцінки людського капіталу зазначених підприємств, що є вкрай необхідним для управління цією найважливішою складовою інтелектуального капіталу компанії.

Таблиця 2

Огляд наявності кадрової політики на досліджуваних підприємствах

№ п/п	Підприємство	Наявності кадрової політики
1	ВАТ «Турбоатом»	+
2	ПАТ «Завод «Південкабель»	+
3	ПрАТ «ХЕМЗ-ІРЕС»	-
4	ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	+
5	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	+
6	ПАТ «Електромашина»	+
7	ПАТ «Коннектор»	+
8	ПАТ «ФЕД»	-
9	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Червоний Жовтень»	+
10	ПАТ «Харківський завод транспортного устаткування»	-
11	ПАТ «Харківський завод «Точмедприлад»	-
12	ВАТ «Дослідний електромонтажний завод»	-
13	ПАТ «Точприлад»	-
14	ПАТ «ХАРТРОН»	+

Яскравим прикладом реалізації кадрової політики є ПАТ «Харківський підшипниковий завод».

Кадрова програма ПАТ «Харківський підшипниковий завод», яка спрямована на забезпечення рівня кваліфікації працівників операційним потребам підприємства, повністю регламентується системою менеджменту якості МС ІСО 9001:2000, до складу якої входить карта процесу «Управління людськими ресурсами» (П5). Карта процесу складається з таких операцій: А1 «Визначення компетентності персоналу», А2 «Планування потреб в кадрах», А3 «Підбір, відбір, прийом та звільнення персоналу», А4 «Планування підготовки персоналу», А5 «Організація і проведення навчання», А6 «Оцінка результатів навчання», А7 «Аналіз діяльності з управління персоналом». Методологічна інструкція МІ П5.1-ОК-044-2006 встановлює порядок планування потреби в кадрах, підбору на роботу, переведення і звільнення персоналу. Методологічна інструкція МІ П5.2-УЦ-045-2005 встановлює порядок організації і проведення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації робітників, керівників підрозділів і спеціалістів. Робоча інструкція РІ П5-УЦ-026-2007 визначає порядок оцінки рівня всього персоналу всіх структурних підрозділів. Належний рівень компетентності персоналу забезпечується такими заходами, які є складовими частинами загальної кадрової програми:

- 1) при прийомі на роботу шляхом співбесіди досконало вивчається компетентність кандидатів;
- 2) з метою скорочення терміну входження в посаду, досягнення необхідної ефективності роботи в мінімальні строки і підвищення кваліфікації на період випробувального терміну керівники і спеціалісти проходять стажування;
- 3) кандидати, які не мають робітничої професії, направляються в навчальний центр управління персоналу для навчання робітничої професії;
- 4) в разі необхідності працівники підприємства проходять навчання в навчально-курсівних комбінатах м. Харкова та інших навчальних закладах;
- 5) навчальний центр перепідготовки і підвищення кваліфікації робітників персоналу проводить перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників, які вже працюють на підприємстві;
- 6) з метою підвищення престижу робітничих професій щорічно на підприємстві проводиться відбірковий заводський чемпіонат «Золоті руки УПЕК»;
- 7) навчальний центр управління персоналу проводить підвищення кваліфікації керівних працівників та спеціалістів;
- 8) з метою реалізації політики керівництва в області якості, для визначення відповідності професійної компетенції персоналу вимогам займаної посади, посилення матеріальної та моральної зацікавленості працівників у результатах своєї праці на підприємстві не рідше одного разу на п'ять років проводиться атестація керівників, інженерно-технічних працівників та інших фахівців;
- 9) з метою переходу на якісно новий рівень розробки конструкторсько-технологічної документації в ПАТ

«Харківський підшипниковий завод» проводиться навчання конструкторів і технологів системі «КСА 2009»;

10) у рамках забезпечення потреб підприємства фахівцями різних спеціальностей та освітньо-кваліфікаційних рівнів ПАТ «Харківський підшипниковий завод» у складі індустріальної групи АТ «УПЕК» співпрацює з Національним технічним університетом «ХПІ» за програмою «Техноград», яка є навчально-науково-виробничим комплексом інформаційних технологій проектування конкурентоспроможних машин, вузлів і деталей, забезпечення їх надійності та ресурсу. Для досягнення цілей діяльності комплексу «Техноград» НТУ «ХПІ» готує для АТ «ХАРП» фахівці, які здатні адаптуватися до умов ринку за допомогою індустріальної групи «УПЕК»;

11) на підприємстві розроблена «Концепція системи роботи з навчальними закладами з відбору молодих спеціалістів для працевлаштування в ПАТ «Харківський підшипниковий завод»;

12) з метою проведення профорієнтаційної роботи серед учнів шкіл Орджонікідзевського району м. Харкова навчальний центр управління персоналу проводить для них оглядові екскурсії по заводу [6].

Робота управління персоналу та навчального центру планується на поточний рік, план роботи затверджується керівником підприємства.

Кадрова програма ПАТ «Харківський підшипниковий завод» є наочним прикладом якісної детальної організації управління людським капіталом машинобудівного підприємства. Усі підприємства галузі мають досягти такого ж рівня організації кадрової політики.

Звичайно, впровадження подібної кадрової політики є доволі витратним. Але підприємства машинобудівної сфери мають вбачати у витратах на розвиток персоналу довгострокові інвестиції в людський капітал, що є запорукою інноваційного розвитку й підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, на досліджуваних підприємствах існує доволі розвинутий людський капітал. Компанії щорічно інвестують кошти у його розвиток. У даний момент ці витрати просто списуються як витрати періоду. Це спричинено недосконалістю облікової системи.

ВИСНОВКИ

Загальний огляд статистичних даних дає змогу стверджувати, що машинобудівні підприємства Харкова володіють певним інтелектуальним капіталом у вигляді його людської складової. Але ця складова прихована, бо практично не відображається у фінансовій звітності підприємств. Причиною цього є недосконалість національної нормативно-правової бази стосовно бухгалтерського обліку інтелектуальних ресурсів підприємств. У свою чергу, це спричинено складністю ідентифікації складових інтелектуального капіталу, відсутністю єдиної методики їх грошової оцінки, що і породжує складність у їх подальшому обліку.

Не відображенні в балансі інтелектуальні ресурси – це невідображені активи, які б могли суттєво збільшувати балансову вартість підприємств, що позитивно вплинуло б на їх інвестиційну привабливість.

Крім того, подібна ситуація призводить до того, що менеджмент компаній не володіє повноцінною консолідованою інформацією щодо наявного у підприємства інтелектуального капіталу. Даний факт є вкрай негативним, бо не дозволяє раціонально управляти наявними в компанії інтелектуальними ресурсами.

Напрями подальших досліджень – виявлення прихованого потенціалу споживчого капіталу ряду машинобудівних підприємств міста Харкова. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16 – 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/butnik-siverskiyintelektualcapitaltheoreticalaspect.doc_3/p3_35.html

2. Воліков В. В. Принципи оцінки інтелектуального потенціалу підприємства // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 243 – 248.

3. Гавкалова Н. Л. Формування та використання інтелектуального капіталу / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 252 с.

4. Гапоненко А. Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / А. Л. Гапоненко, Т. М. Орлова. – М. : Эксмо, 2008. – 265 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1104275/>

5. Гончаренко М. Л. Проблеми ідентифікації інтелектуального капіталу організації / М. Л. Гончаренко // Економіка та управління. – 2012. – № 5. – С. 102 – 106.

6. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/>

7. Радіонова І. Ф. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал економіки: розмежування понять і явищ / І. Ф. Радіонова, В. І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 56 – 65.

8. Сергеев А. Л. Интеллектуальный капитал когнитивной микроэкономики: тезаурус и структура / А. Л. Сергеев // Экономический анализ: теория и практика. – 2005. – № 11. – С. 65 – 71.

9. Шумська С. М. Інтелектуальний капітал у національному та міжнародному вимірах / С. М. Шумська // Економіка знань – модернізаційний проект України ; [за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – С. 411 – 440.

REFERENCES

Butnik-Siverskyi, O. B. "Intelektualnyi kapital: teoretychnyi aspekt" [Intellectual capital: a theoretical aspect]. http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/butnik-siverskiyintelektualcapitaltheoreticalaspect.doc_3/p3_35.html

Gaponenko, A. L., and Orlova, T. M. "Upravlenie znaniiami. Kak prevratit znaniia v kapital" [Knowledge Management. How to turn knowledge into capital]. <http://www.twirpx.com/file/1104275/>

Havkalova, N. L., and Markova, N. S. *Formuvannia ta vykorytannia intelektualnoho kapitalu* [Formation and use of intellectual capital]. Kharkiv: KhNEU, 2006.

Honcharenko, M. L. "Problemy identyfikatsii intelektualnoho kapitalu orhanizatsii" [Problems identifying intellectual capital of the organization]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 5 (2012): 102-106.

Ofitsiyni sait Ahentstva z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy. <http://smida.gov.ua/>

Radionova, I. F., and Usyk, V. I. "Intelektualnyi kapital ta intelektualnyi potentsial ekonomiky: rozmezhuvannia poniat i iavyshch" [Intellectual capital and intellectual potential of the econo-

my: distinguishing between the concepts and phenomena]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2011): 56-65.

Sergeev, A. L. "Intellektualnyy kapital kognitivnoy mikroekonomiki: tezaurus i struktura" [Intellectual capital cognitive microeconomics: thesaurus and structure]. *Ekonomicheskii analiz: teoriia i praktika*, no. 11 (2005): 65-71.

Shumska, S. M. "Intelektualnyi kapital u natsionalnomu ta mizhnarodnomu vymirakh" [Intellectual capital in the national and international dimensions]. In *Ekonomika znan – modernizatsiyni proekt Ukrainy*, 411-440. Kyiv: Feniks, 2007.

Volikov, V. V. "Pryntsypy otsinky intelektualnoho potentsialu pidpriemstva" [Principles for evaluating intellectual potential of the company]. *Biznes Inform*, no. 8 (2013): 243-248.

МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ У БРЕНД

© 2015 ГУЛЯ Ю. В.

УДК 631.1.027:631.11

Гуля Ю. В. Модель реалізації стратегії залучення споживачів у бренд

Метою статті є обґрунтування доцільності й можливості застосування існуючих в міжнародній практиці технологій «побудови індивідуальності бренда» та «залучення споживачів у бренд» на ринку м'яса птиці України. З метою узагальнення авторських поглядів щодо розвитку різних форм брендингу у птахівничих підприємствах застосовувались такі методи, як монографічний, аналізу і синтезу, економічного порівняння. До результатів досліджень можна віднести: аналіз створення успішних брендів на підставі впровадження новітніх технологій брендингу «побудови індивідуальності бренда» та «залучення споживачів у бренд»; розроблену класифікацію рядів образів бренда, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу та об'єднуються у три блоки; проведену ідентифікацію чотирьох рівнів атрибутів брендів стосовно прояву індивідуальності споживачів у них. Наукова новизна результатів досліджень полягає: в розробленій моделі реалізації стратегії залучення споживачів у бренд; визначенні складових цієї моделі на підставі створення у споживачів відповідних образів бренда, а саме: асоціацій, прийняття, відчуття, переконання, довіри, бажання діяти, єдності та відданості бренда, і їх параметрів у свідомості останніх. Практична значущість побудованої моделі полягає в можливості: проводити розрахунки абсолютної та відносної ефективності залучення споживачів у бренд; побудови графічної моделі щодо рівнів залучення споживачів у ці бренди та визначення чотирьох рівнів перетворень свідомості споживачів залежно від рівнів їх залучення у бренд.

Ключові слова: побудова індивідуальності бренда, рівні залучення споживачів у бренд та перетворення їх свідомості, класифікація образів та ідентифікація атрибутів бренда.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул:** 2. **Бібл.:** 11.

Гуля Юлія Володимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Житомирський національний агроекологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: Julia_otm@mail.ru

УДК 631.1.027:631.11

Гуля Ю. В. Модель реализации стратегии вовлечения потребителей в бренд

Целью статьи является обоснование целесообразности и возможности применения существующих в международной практике технологий «построения индивидуальности бренда» и «вовлечения потребителей в бренд». С целью обобщения авторских взглядов относительно развития разных форм брендинга в птицеводческих предприятиях были использованы такие методы, как монографический, анализа и синтеза, экономического сравнения. К результатам исследований можно отнести: анализ создания успешных брендов на основании применения новых технологий брендинга «построения индивидуальности бренда» и «вовлечения потребителей в бренд» с использованием существующих законов, правил и требований их создания; разработанную классификацию рядов образов бренда, создающихся в сознании покупателей с помощью брендинга и объединяющихся в три блока; проведенную идентификацию четырех уровней атрибутов брендов относительно проявления индивидуальности потребителей в них. Научная новизна результатов исследований состоит: в разработанной модели реализации стратегии «вовлечения потребителей в бренд»; определении составляющих этой модели на основании создания у потребителей соответствующих образов брендов, а именно: ассоциаций, принятия, ощущения, убеждения, доверия, желания действовать, единства и преданности бренду, и их параметров в сознании последних. Практическая ценность построенной модели состоит в возможности: рассчитывать абсолютную и относительную эффективность вовлечения потребителей в бренды; построения графической модели относительно уровней вовлечения потребителей в эти бренды; определения четырех уровней преобразований сознания потребителей в зависимости от уровней их вовлечения в бренд.

Ключевые слова: построение индивидуальности бренда, уровни вовлечения потребителей в бренд и преобразование их сознания, классификация образов и идентификация атрибутов бренда.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул:** 2. **Библ.:** 11.

Гуля Юлия Владимировна – аспирант, кафедра маркетинга, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: Julia_otm@mail.ru

UDC 631.1.027:631.11

GulyaYu. V. Model for Implementing a Strategy to Engage Consumers in the Brand

The article is aimed at substantiation of the feasibility and possibility for applying the existing international practice of such technologies as «building the brand identity» and «engaging consumers in the brand». In order to generalize the author's views on the development of different forms of branding in poultry enterprises, monographic method, method of analysis and synthesis, and economic comparison were used. The research findings include: analysis of building successful brands based on the use of new technologies of branding «building the brand identity» and «engaging consumers in the brand» using the existing laws, regulations and requirements of their creation; a developed classification of brand image series, imprinted in the minds of consumers by means of branding and combined in three blocks; the carried out identification of four levels of brand attributes related to consumer personality in them. The scientific novelty of the research results consists in: the elaborated model for implementing a strategy of «engaging consumers in the brand»; determining the components of this model based on the creation of corresponding brand images for the concerned consumers, namely: associations, acceptance, sensation, belief, trust, desire to action, unity and devotion to the brand, and their parameters in the consciousness of the latter. The practical value of the model is presented by: possibility to count the absolute and relative effectiveness of involving consumers in brands; building a graphical model regarding levels of consumer involvement in the brands; determining the four levels of transformation of the consumer consciousness, depending on the level of their involvement in the brand.

Key words: building the brand identity, levels of consumer involvement in the brand and transforming their consciousness, images classification and identification of brand attributes.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 11.

GulyaYuliya V. – Postgraduate Student, Department of Marketing, Zhytomyr national agroecological university (Stary bulvar, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: Julia_otm@mail.ru

Брендинг, ребрендинг, рестайлінг найшов активне впровадження в маркетингу українських підприємств, у т. ч. і птахівничих. Ринок м'яса птиці України структурований у розрізі торгових марок виробників цієї продукції, які стали брендами в очах споживачів. На підставі використання виробниками атрибутів своїх торгових марок у свідомості споживачів формуються бренди у вигляді певних образів та лояльність до цих брендів. Остання напряму залежать від особистої самореалізації споживачів у цих брендах та рівня їх залучення в сам процес їх створення і просування на ринок. Тому актуальним є питання побудови моделі реалізації стратегії залучення споживачів у бренд, яка б вимірювала існуючі рівні цього залучення та перетворень, які відбуваються у свідомості споживачів.

Основні теоретико-методичні питання стосовно брендів і брендингу висвітлені в працях таких відомих зарубіжних і вітчизняних вчених, як: Д. Аакер, А. Випперфюрт, Т. Гед, А. М. Годін, Л. М. Капустіна і Н. В. Хмелькова, Ж.-Н. Капферер, Б. Карлоф, К. А. Келлер, О. В. Кендюхов, О. М. Азарян, С. М. Димитрова, Л. А. Радкевич, О. В. Кужилева, Н. Кляйн, Ф. Котлер, Н. В. Куденко, Ж.-Ж. Ламбен, М. Марк і К. Пирсон, В. Перція, Л. Райс і Е. Райс, І. О. Соловійов, П. Темпорал, Д. Траут, А. Уїллер.

Бренд з точки зору ринкової діяльності підприємств – це обіцянка, головна ідея, репутація і очікування, які складаються в розумі людей відносно продукту або його виробника. З точки зору облікової діяльності бренд – це істотний нематеріальний актив підприємств. З точки зору управління корпоративною ідентичністю бренди закликають створювати образи, асоціації та емоційні зв'язки. Споживачі повинні відчувати до них всю палітру почуттів, повинні вірити (довіряти) брендам, проявляти до них лояльність.

Більш сучасними слід вважати такі стратегії брендингу, як «побудова індивідуальності бренда», що будується на прагненні людини до самореалізації як особистості (індивідуальності) та «залучення споживачів у бренд», що базується на прагненні людини бути причетним до чогось чи когось важливого, відчувати з чимось чи чимось єдність у цій причетності. Ці прагнення і бажання, у свою чергу, базуються на таких характеристиках людей, як сприйняття та індивідуальність. На думку А. Уїллера, побудова індивідуальності бренда – це «обіцянка, головна ідея, репутація та очікування, які складаються в умах людей відносно індивідуальності продукту або компанії. Це потужний, але не матеріальний актив, який створює емоційні зв'язки між виробником (продавцем) та споживачем» [11, с. 60].

Сприйняття людей – це значення, які вони приписують речам. Сприйняття товару може бути засновано на власному досвіді, особистих враженнях, зібраній інформації, рекламі, думках друзів чи колег. Сприйняття можна виміряти двома показниками: значимість (важливість того чи іншого атрибута) і рівень сприйняття присутності атрибута в бренді [11, с. 119]. Атрибути бренда – це функціональні або емоційні асоціації існуючих чи потенційних споживачів щодо якогось бренда [9, с. 128], це набір сенсорних характеристик, що мають відношення до товару чи послуги, зовнішня форма, що

сприймається зором, слухом, відчуттям дотику і запахів або смаком [2, с. 192]. Так, сильний образ бренда означає, що важливі для споживача атрибути сприймаються ним як добре представлені в торговій марці, і це необхідно підкреслювати в комунікаційній політиці підприємства.

А. Випперфюрт вважає, що брендинг – це процес «привласнення (викрадення) бренда споживачами, їх підсвідомої участі в його побудові та розвитку в умовах зростання цинізму і загальної відрази від рекламного галасу. Відтак, менеджери з маркетингу більше не контролюють ситуацію, тепер за них це роблять споживачі. Велика кількість проникливих, захоплені творчих людей у всьому світі допомагають покращувати і підтримувати революційні товари і послуги (бренди), інколи без жодних маркетингових заходів з їх просування, фінансової участі фірм і підприємств, що їх виробляють (надають). Саме цей процес маркетингологи називають «привласненням (або викраденням) споживачами бренда» [1, с. 30]. Сутність застосування стратегії «привласнення споживачами бренда» полягає у виконанні 9-ти правил зміни світогляду маркетингологів по відношенню до споживачів цільової аудиторії.

Таким чином, залучення споживачів у бренд – це управління процесом сприйняття споживачами бренда не як товару чи торгової марки, а як стилю життя, певної цінності, метою якого є досягнення ними певного рівня перетворень.

Метою статті є обґрунтування доцільності й можливості застосування існуючих у міжнародній практиці технологій «побудови індивідуальності бренда» та «залучення споживачів у бренд», їх адаптація до особливостей створення і функціонування птахівничих підприємств. Об'єктом дослідження є процес розробки й впровадження птахівничими підприємствами брендингу на ринку м'яса птиці України. Під час написання статті застосовувалися такі методи, як монографічний, аналізу і синтезу, економічного порівняння з метою узагальнення авторських поглядів щодо розвитку різних форм брендингу в сільськогосподарських підприємствах.

Для вирішення цього важливого методичного питання нами була розроблена модель реалізації стратегії залучення споживачів у бренд. За основу була взята модель ідеальної позиції торгової марки, розроблена О. В. Кендюховим у співавторстві з ученими Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Таган-Барановського [7, с. 140–144].

Гіпотеза побудови цієї моделі така: а) атрибути брендів різних рівнів (на рівні товарної марки, бренда, самореалізації споживачів у бренді та залучення споживачів у бренд) створюють три блоки образів цих брендів у свідомості споживачів, які складаються з дев'яти рядів образів (матеріального ряду образів, візуального, персоніфікованого; споживчого, (емоційно- і креативно-) споживчого; просторово (-граничного, -родового (категоріального) та -часового) образів); б) створені образи у свідомості споживачів формують вісім рівнів їх залучення у бренд (на рівні асоціацій, сприйняття, відчуття, переконання, довіри, бажання діяти, єдності і відданості);

в) сформовані у свідомості споживачів рівні їх залучення, у свою чергу, приводять до чотирьох рівнів перетворень свідомості цих споживачів (перетворень із стороннього в лояльного споживача; перетворень із лояльного споживача в соратника, поборника прав і інтересів бренда, який відчуває себе причетним до його створення; перетворень, що стосуються бажання споживача діяти, допомагати в розповсюдженні цього бренда; та перетворень, що стосуються бажання споживача знайти однодумців, відчувати з ними єдність поглядів (інтересів) і відданості бренду).

Для того, щоб побудувати цю модель, необхідно було вирішити такі завдання: 1) дослідити існуючі закони, правила, вимоги щодо створення успішного бренда; 2) розробити класифікацію образів бренда, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу; 3) провести ідентифікацію атрибутів брендів стосовно прояву індивідуальності споживачів у брендах; 4) визначити складові моделі залучення споживачів у бренд на підставі створення у них відповідних образів бренда; 5) визначити параметри позиції бренда у свідомості

споживачів; 6) розрахувати абсолютну і відносну ефективність залучення споживачів у бренд; 7) побудувати графічну модель рівнів залучення споживачів у бренд; 8) визначити рівні перетворень свідомості споживачів залежно від рівнів їх залучення у бренд.

Знайдемо поетапне вирішення цих завдань. Образ бренда – це унікальний набір асоціацій, почуттів, пов'язаних з брендом, який склався в теперішньому часі в уяві його споживачів. Цей набір асоціацій описує призначення бренда і містить в собі обіцянку споживачам з боку виробника [9, с. 130]. На підставі досліджень існуючих законів створення бренда Лорі та Ел Райс [10]; правил сучасного брендингу Джона Гранта [3]; характеристик застосування стратегії «залучення споживачів у бренд» Алекса Випперфюрта [1]; відмінностей бренда від торгової марки Л. Капустіної та Н. Хмелькової [6]; заповідей для бренда з майбутнім Томаса Геда [4] нами була запропонована класифікація рядів образів брендів, що створюються у свідомості споживачів і яка є необхідною складовою процесу брендингу (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація рядів образів брендів, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу

№ п/п	Ряди образів брендів	Інструментарій (закони, правила, відмінності, заповіді)
1	Матеріальний образ бренда, що будується на якості самого товару, його фізичних характеристиках, споживчих властивостях і технологіях виробництва, – як продуктова основа позиціонування	Якості, Інноваційності, Позиціонування
2	Візуальний образ бренда, що будується на зоровому, слуховому, образному, асоціативному сприйнятті свідомого і півсвідомого рівня, – як візуальна основа позиціонування	Ім'я, Слова, Форми, Кольору, Абстрактності, Особистості, Символіки
3	Персоніфікований образ бренда, що будується за рахунок впізнання автентичності бренда, його відповідності та захищеності, – як персоніфікована основа позиціонування	Вертикальної грамоти, Компанії, Неповторності, Відповідності, Автентичності та адаптивності, Головної ідеї, Місії, Захищеності
4	Споживчий образ бренда, що будується за рахунок формування вподобань споживачів через симбіоз реклами, суспільної думки та свідомості самого споживача, – як основа позиціонування свідомості	Реклами, Суспільної думки, Задоволеності, Визнання, Загальної думки, Власності, Поваги до своїх споживачів, Образності, Свідомості
5	Емоційно-споживчий образ бренда, що будується за рахунок реалізації емоційних вподобань споживачів (їх самореалізації) в брендах як індивідуальностей і особистостей, – як основа позиціонування побудови індивідуальності бренда	Індивідуалізації, Міфологізації, Відчутності, Приналежності, Захоплення
6	Креативно-споживчий (споживчого залучення) образ бренда, що будується за рахунок реалізації можливості споживачів співпрацювати з брендами щодо їх створення і просування, – як основа позиціонування залучення споживачів у бренд	Залучення, Приналежності, Креативності, Співпраці, Заохочення, Допомоги, Поблажливості, Психологічності
7	Просторово-граничний образ бренда, що будується за рахунок розширення, звуження, протяжності бренда, – як просторово-горизонтальна основа позиціонування	Розширення, Звуження, Протяжності, Кордонів
8	Просторово-родовий, категоріальний образ бренда, що будується на родових, категоріальних характеристиках бренда, характеристиках його співдружності, – як просторово-вертикальна, ко-брендингова основа позиціонування	Категорії, Співдружності, Роду, Суббрендів, Собратів, Кооперативності
9	Просторово-часовий образ бренда, що будується на характеристиках постійності, змінності, життєдіяльності бренда, – як основа позиціонування життєзабезпечення бренда	Постійності, Перемін, Природного уходу, Пластичності, Спрямованості

Джерело: власні дослідження.

Визначена класифікація складається з дев'яти рядів образів, які поєднуються в три блоки: I блок: матеріальний, візуальний і персоніфікований образи брендів; II блок: споживчий, емоційно-споживчий і креативно-споживчий образи брендів; III блок: просторово-граничний, просторово-родовий (категоріальний) і просторово-часовий образи брендів.

Сучасні дослідження вчених присвячені тому, як люди сприймають та інтерпретують сенсорні символи. У першу чергу мозок людини розпізнає і запам'ятовує форму, у той час як слова повинні інтерпретуватись. Сама торгова марка є об'єктивною характеристикою товару, але щоб виконувати свою роль, вона повинна мати ряд атрибутів. Термін «атрибут» дослівно означає суттєву ознаку, властивість, невід'ємну приналежність предмета. Ж.-Ж. Ламбен вважає, що атрибут означає певну вигоду, що шукає покупець товару [8, с. 36].

Ідентифікація атрибутів, які споживачі певної цільової групи вважають (сприймають) невід'ємно притаманними товару та які використовуються як критерії його вибору, є важливим кроком формування торгової марки й управління нею. Пропонується проводити ідентифікацію атрибутів брендів за чотирма рівнями сприйняття споживачами цих атрибутів (рівнями прояву індивідуальності споживачів в бренд і їх залученні у бренд) і які базуються на певних критеріях свідомості споживачів: зорового й асоціативного сприйняття, логічної інтерпретації, образного бачення і уяви. Приймаючи до уваги те, що бренд – це комплексний багаторівневий символ, можна виділити шість його атрибутів на рівні торгової марки (форма, колір, зміст (слова), символи, охороно-здатність і рекламо-здатність) і п'ять атрибутів – на рівні бренда (властивості, переваги, цінності, культура і індивідуальність). Підприємство повинно вирішувати, на якому саме атрибуті чи групі атрибутів будуватиметься імідж (образ) її торгової марки і, відповідно, комунікаційна політика. Найбільш довгостроковими

і більш надійними атрибутами бренда є його цінність та індивідуальність, які важко скопіювати конкурентам, на відмінність від властивостей і переваг.

Атрибути торгових марок першого і другого рівнів, на жаль, не можуть в повному обсязі розкрити сутність індивідуальності брендів. Для цього представлені вісім атрибутів індивідуальності бренда (сенса, автентичність, диференціація, стійкість, погодження, гнучкість, прихильність та цінність), які базуються на прагненні споживачів до самореалізації, бажанні побачити (проявити) у брендах свою індивідуальність як особистостей. «Якщо бренд звернений до розуму і серця споживача, то його індивідуальність – це дещо відчутне, здібне впливати на органи і почуття людини» [5, с. 61–64]. Можна зробити висновок, що ціль формування індивідуальності бренда – це не поверхнева послідовність, а внутрішнє погодження всіх атрибутів і систем індивідуальності. Кращі концептуальні рішення індивідуальності бренда добре запам'ятовуються, диференціюються, наповнені сенсом, вони достовірні, стійкі, гнучкі та володіють безперечною цінністю [11, с. 59].

На підставі розробленої нами класифікації рядів образів брендів (див. табл. 1), що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу, проведемо ідентифікацію атрибутів брендів четвертого рівня прояву індивідуальності споживачів на рівні їх залучення у бренд (табл. 2). Зазначену ідентифікацію проведено на підставі VI-тої групи образів брендів: «креативно-споживчого образу бренда», що будуються за рахунок реалізації бажань споживачів співпрацювати з брендами.

Розроблена класифікація рядів образів брендів за дією відповідних законів, правил і вимог щодо побудови брендів, що створюються у свідомості споживачів за допомогою брендингу, проведена ідентифікація атрибутів брендів за чотирма рівнями прояву індивідуальності споживачів у брендах стала підставою для створення моделі реалізації стратегії залучення спо-

Таблиця 2

Ідентифікація атрибутів брендів четвертого рівня прояву індивідуальності споживачів у брендах

№ п/п	Назва атрибута	Змістове наповнення
VI. Атрибути брендів на рівні залучення споживачів у бренд		
1	Залучення	Дозволяти споживачам брати участь у брендингу
2	Приналежності	Створювати спільноти за інтересами
3	Креативності	Використовувати стратегічний креатив. Полягає в готовності цінувати несподіваність і недосконалість і чинити опір нав'язливому прагненню до послідовності. Стимулює творчість, і не в останню чергу, серед своїх клієнтів
4	Співпраці	Полягає в розумінні того, що бренд створюється у співпраці зі споживачами
5	Заохочення	Полягає в заохоченні цільової аудиторії працювати на підприємство, а не в пошуку притаманних їй тенденцій за допомогою фокус-груп
6	Допомоги	Полягає в допомозі відданим і впливовим клієнтам підприємства розповсюджувати послання бренда на більш широку аудиторію
7	Поблажливості	Полягає в дозволі ринку (споживачам) привласнити ваш бренд
8	Психологічності	Представляє собою унікальний вплив на психологічному рівні

Джерело: власні дослідження.

живачів у бренд: а) атрибути брендів різних рівнів, дія існуючих законів, правил і вимог щодо побудови брендів створюють у свідомості споживачів три блоки образів цих брендів (які складаються з дев'яти рядів); б) створені образи у свідомості споживачів формують вісім рівнів їх залучення у бренд; в) сформовані у свідомості споживачів рівні залучення у бренд, у свою чергу, приводять до чотирьох рівнів перетворень свідомості цих споживачів). У табл. 3 представлені складові цієї моделі, які безпосередньо (через образи) чи опосередковано (через атрибути) будують різні рівні залучення споживачів у бренд на підставі їх прихильності до цього бренду.

Таких рівнів залучення вісім, і вони зростають по мірі зростання прихильності споживачів до бренду: від формування у споживача виключно позитивних асоціацій з даним брендом і сприйняття бренду як необхідного атрибута життя на основі створення в їх свідомості матеріальних і візуальних його образів за рахунок використання підприємством атрибутів бренду на рівні торгової марки (1 і 2 пункти табл. 3), до формування відчуття єдності зі споживачами, що вибрали даний бренд, і їх відданості йому на основі створення у свідомості емоційно-

споживчого і креативно-споживчого його образів за рахунок використання підприємством атрибутів бренду на рівні залучення споживачів у бренд (7 і 8 пункти).

Рівні залучення споживачів у бренд визначаються на підставі певних параметрів позиції бренду в їх свідомості. Виходячи з концепції залучення споживачів у бренд, ефективність цього залучення в їх свідомості може бути оцінена як ступінь досягнення 100% стану «залучення/перетворення» параметрів позиції бренду (P_i в табл. 4).

Ефективність залучення споживачів у бренд (ЕЗСБ) може бути виражена такою формулою:

$$ЕЗСБ = \sum_{i=1}^N a_i P_i, \quad (1)$$

де P_i – величина i -го параметра позиції бренду у свідомості споживачів (частка в % від його ідеального стану); a_i – коефіцієнт значущості i -го параметра позиції бренду; $a =$ від 0 до 1, $\sum a_i = 1$.

Значення a_i було встановлено на підставі думок експертів, P_i – було встановлено шляхом проведення відповідних соціологічних досліджень.

Таблиця 3

Складові моделі залучення споживачів у бренд на підставі створення у них відповідних образів бренду

№ п/п	Процес залучення споживачів у бренд	Ряди образів брендів, що створюються у свідомості споживачів за допомогою відповідних атрибутів	
		Образи	Атрибути
1	Формування у споживача виключно позитивних асоціацій з даним брендом	I – II, VII. Матеріальний, візуальний і просторово-граничний образи бренду	I. Атрибути брендів (на рівні торгової марки)
2	Формування у споживача сприйняття бренду як необхідного атрибута життя	I – II, VII. Матеріальний, візуальний і просторово-граничний образи бренду	I. Атрибути брендів (на рівні торгової марки)
3	Формування у споживача відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду	III – IV, VII – VIII. Персоніфікований, споживчий, просторово-граничний, просторово-родовий (категоріальний) образи бренду	II. Атрибути брендів (на рівні брендів)
4	Формування у споживача стійкого переконання у правильності власного вибору саме цього бренду, і того, що інші споживачі, які купують інші бренди, роблять неправильний вибір	II – IV, VII – VIII. Персоніфікований, споживчий, просторово-граничний, просторово-родовий (категоріальний) образи бренду	II. Атрибути брендів (на рівні брендів)
5	Формування у споживача довіри до унікальності бренду (переконання його в унікальних перевагах даного бренду над іншими)	IV – V, VIII – IX. Споживчий, емоційно-споживчий, просторово-родовий, (категоріальний) і -часовий образи бренду	III. Атрибути брендів (на рівні самореалізації споживачів у брендах)
6	Виховання у споживача непереборного почуття обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам	IV – V, VIII – IX. Споживчий, емоційно-споживчий, просторово-родовий (категоріальний) і просторово-часовий образи бренду	III. Атрибути брендів (на рівні самореалізації споживачів у брендах)
7	Формування у споживача відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд	V – VI, IX. Емоційно-споживчий, креативно-споживчий і просторово-часовий образи бренду	IV. Атрибути брендів (на рівні залучення споживачів у бренд)
8	Формування у споживача відданості бренду	V – VI, IX. Емоційно-споживчий, креативно-споживчий і просторово-часовий образи бренду	IV. Атрибути брендів (на рівні залучення споживачів у бренд)

Джерело: власні дослідження.

Параметри позиції бренду у свідомості споживачів

№ п/п	Рівні залучення споживачів у бренд	Параметри позиції бренду
1	Виключно позитивні асоціації з даним брендом	P_1 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні позитивних асоціацій
2	Сприйняття бренду як необхідного атрибуту життя	P_2 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні необхідного атрибуту життя
3	Відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду	P_3 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні незамінної життєвої цінності
4	Стійкі переконання у правильності власного вибору саме цього бренду	P_4 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні переконання у правильності власного вибору і того, що інші споживачі, які купують інші бренди, роблять неправильний вибір
5	Довіра до унікальності бренду	P_5 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні упевненості в унікальних перевагах даного бренду над іншими брендами
6	Непереборне почуття обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам	P_6 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам
7	Відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд	P_7 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд
8	Відчуття відданості бренду	P_8 – частка в % сприйняття бренду споживачами на рівні відчуття відданості даному бренду

Джерело: власні дослідження.

Ґрунтуючись на методології бенчмаркінгу, більш об'єктивно буде оцінка ефективності залучення споживачів у бренд порівняно з показниками бренду-лідера основного конкурента. У даному випадку можна розрахувати відносну ефективність залучення споживачів у бренд:

$$EZCB_r = \frac{EZCB_a}{EZCB_k}, \quad (2)$$

де $EZCB_a$ – ефективність залучення споживачів у бренд, що досліджується; $EZCB_k$ – ефективність залучення споживачів у бренд – найсильнішого конкурента. Якщо $EZCB_r > 1$ – ефективність залучення споживачів у досліджуваний бренд ($EZCB_a$) вища, ніж ефективність їх залучення у бренд – найсильнішого конкурента ($EZCB_k$).

Розрахунок абсолютної ефективності залучення споживачів у бренд за восьма рівнями залучення представлений в табл. 5. У результаті проведених розрахунків абсолютної ефективності залучення споживачів у бренд були отримані такі результати: споживачі продукції ТМ «Наша Ряба» (лідера по співвідношенню частки ринку і конкурентної позиції виробника) у середньому за восьма рівнями залучені у бренд на 51% (406:8), споживачі продукції ТМ «Куряча сім'я» – тільки на 23% (по брендах «Гаврилівські курчата» (челенджер) і «ПанКурчак» (послідовника) відповідно 44% і 41%). Стосовно відносної ефективності залучення споживачів у бренд порівняно з показниками бренду-лідера основного конкурента ТМ «Наша Ряба», то бренди розташувались у такому порядку: ефективність залучення споживачів у бренд «Гаврилівські курчата» нижча, ніж ефективність їх залучення у бренд «Наша Ряба» на 0,133 від одиниці (352:406 = 0,867); по бренду «Пан Курчак» нижча на 0,190 від одиниці (329:406 = 0,810); по бренду «Куряча сім'я» нижча на 0,557 від одиниці (180:406 = 0,443).

Графічна модель рівня залучення споживачів у бренд представлена на рис. 1. Аналіз даних графічної моделі по бренду «Наша Ряба» показує суттєве значення таких параметрів позицій бренду, як сприйняття бренду споживачами на рівні необхідного атрибуту життя (частка сприйняття 63%), сприйняття бренду споживачами на рівні незамінної життєвої цінності (72%), сприйняття бренду споживачами на рівні переконання у правильності власного вибору і того, що інші споживачі, які купують інші бренди, роблять неправильний вибір (77%). Відбувся стрімкий скачок частки сприйняття бренду споживачами на рівні відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд (72%), у той час, як частка сприйняття бренду споживачами на рівні обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам або, іншими словами, діяти в ім'я бренду, лишилась суттєво низькою (32%). По бренду «Куряча сім'я» більш чіткий розподіл сприйняття бренду споживачами за рівнями їх залучення у цей бренд, а саме: сприйняття бренду як необхідного атрибуту життя, відчуття незамінності та життєвої необхідності даного бренду та стійкі переконання у правильності власного вибору саме цього бренду (частка сприйняття на рівні від 32 до 39%). Непереборне почуття обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам (18%) і відчуття єдності зі споживачами, що обрали даний бренд (9%).

Аналіз даних графічної моделі по брендах «Гаврилівські курчата» і «Пан Курчак» показує певну схожість цих брендів з брендом «Наша Ряба» за рівнем залучення споживачів у бренд, за тією відмінністю, що частка сприйняття бренду «Пан Курчак» споживачами на рівні абсолютної упевненості в унікальних перевагах даного бренду над іншими брендами дещо більша по відношенню до показника бренду «Гаврилівські курчата» (42 проти 29%).

Оцінка абсолютної ефективності залучення споживачів у бренд за восьми рівнями залучення

Питання оцінки	«Наша Ряба»			«Куряча сім'я»		
	Параметри позиції бренда, %			Параметри позиції бренда, %		
	α_1	ρ_1	$\Sigma\alpha_1\rho_1$	α_1	ρ_1	$\Sigma\alpha_1\rho_1$
1. Позитивні асоціації	0,05	92	46	0,05	45	23
2. Прийняття	0,07	90	63	0,07	45	32
3. Відчуття	0,09	80	72	0,09	41	37
4. Переконавання	0,11	70	77	0,11	35	39
5. Довіра	0,14	30	42	0,14	16	22
6. Бажання діяти	0,16	20	32	0,16	11	18
7. Єдність	0,18	40	72	0,18	5	9
8. Відданість	0,20	10	2	0,20	2	0,4
Кількість відповідей	1,00	432	406	1,00	200	180
Середній показник залучення за всіма рівнями	x	54	51	x	25	23

Джерело: власні дослідження.

Рис. 1. Графічна модель рівня залучення споживачів у бренд «Наша Ряба» і «Куряча сім'я»

Джерело: власні дослідження.

Недостатнє сприйняття зазначених брендів споживачами на рівні обов'язку порекомендувати даний бренд іншим споживачам говорить про недостатню сформованість емоційно-споживчого образу цих брендів, що будується завдяки реалізації емоційних вподобань споживачів (їх самореалізації) у брендах як індивідуальностей і особистостей, і про необхідність більш ефективного використання: законів реклами і суспільної думки; правил задоволеності, визнання, загальної думки, індивідуалізації, міфологізації та відчутності; характеристик власності та поваги до своїх споживачів; відмінностей образності та приналежності; заповідей свідомості та захоплення.

Або, іншими словами, щоб покращити ситуацію із залученням споживачів до конкретних дій по відношенню до продукції зазначених брендів, необхідно пам'ятати і використовувати те, що: а) бренд – це образ, асоціації про продукт у свідомості споживачів, що

основані на системі цінностей індивіду та його емоційних переживаннях і розвиваються в часі; б) бренд повинен задовольняти основні потреби людей – прагнення до визнання і відомості; в) для виживання бренда, що з'явився на світ, потрібна реклама, з одного боку, але, з іншого – необхідно пам'ятати, що не реклама, а бренд створює суспільну думку (створюється не товаром чи послугою, а свідомістю людини); г) характеристика бренда з точки зору власності полягає в розумінні того, що бренд належить не маркетологам підприємства, а ринку (цільовій аудиторії споживачів), а повага до своїх споживачів полягає в умінні проводити кордон між креативним (ефективним) просуванням бренда і маніпуляціями і нав'язуванням, які знижують ефективність реклами та інших заходів; д) бренд повинен бути ближче до життя і мати більше індивідуальності, прагнути до міфологізації всього нового і створення відчутних розходжень у переживаннях споживачів; е) бренд, за своєю суттю, є психологічним помічником, компаньйоном, близьким за духом індивіду образом, тобто споживач має захоплюватись ним, як близьким другом.

Якщо аналізувати отримані результати за чотирма рівнями перетворень свідомості споживачів, то по бренду «Наша Ряба»: 1) перетворення сторонніх споживачів у лояльних покупців за рахунок атрибутів бренда першого рівня та матеріального, візуального і просторово-граничного образів бренда відбулось на 54% (по брендах «Гаврилівські курчата», «Пан Курчак» і «Куряча сім'я» відповідно на 50%, 42% і 27%); 2) перетворення споживачів із лояльних покупців у соратників, поборників прав і інтересів бренда, які відчувають себе причетними до його створення за рахунок атрибутів бренда другого рівня та персоналізованого, споживчого, просторово-граничного, просторово-родового (категоріального) образів бренда, відбулось на 74% (бренди «Гаврилівські курчата», «Пан Курчак» і «Куряча сім'я» відповідно на 79%, 65% і 38%); 3) перетворення споживачів стосовно їх бажання діяти, допомагати в розповсюдженні цього бренда за рахунок атри-

бутів бренда третього рівня та споживчого, емоційно-споживчого, просторово-родового (категоріального) і просторово-часового образів бренда відбулось тільки на 37% (бренди «Гаврилівські курчата», «Пан Курчак» і «Куряча сім'я» відповідно на 26%, 29% і 20%); 4) перетворення споживачів стосовно їх бажання знайти одноступінь, відчувати з ними єдність поглядів і відданість бренду за рахунок атрибутів бренда четвертого рівня та емоційно-споживчого, креативно-споживчого, і просторово-часового образів бренда відбулось на 37% (тоді, як по брендах «Гаврилівські курчата», «Пан Курчак» і «Куряча сім'я» вони знаходяться тільки на початковій стадії – на 19%, 28% і 4%).

ВИСНОВКИ

Таким чином, більш сучасними і ефективними технологіями брендингу слід вважати такі, як «побудова індивідуальності бренду» та «залучення споживачів у бренд».

Ідентифікацію атрибутів брендів, що базуються на певних критеріях свідомості споживачів: зорового і асоціативного сприйняття, логічній інтерпретації, образного бачення, уяви і фантазії, слід проводити за чотири рівнями прояву індивідуальності споживачів у цих брендах: двома рівнями сприйняття споживачами цих атрибутів на рівні товару (торгової марки) і на рівні бренду, одним рівнем самореалізації споживачів у брендах та одним рівнем залучення споживачів у бренд.

Проведені дослідження існуючих законів, правил, вимог щодо створення та просування брендів, дії різних рівнів атрибутів бренду дозволи запропонувати таку класифікацію рядів образів брендів, як: матеріальний, візуальний, персоналізований, споживчий, емоційно-споживчий, креативно-споживчий, просторово-граничний, просторово-родовий і просторово-часовий.

Складовими моделі реалізації стратегії залучення споживачів у бренд, які будуються на підставі прихильності споживачів до певного бренду безпосередньо через образи, чи опосередковано через атрибути, є: вісім рівнів залучення споживачів у бренд, а саме: асоціації, прийняття, відчуття, переконання, довіри, бажання діяти, єдності та відданості бренду; і чотири рівня перетворень, що відбуваються у свідомості цих споживачів: перетворення споживачів із сторонніх спостерігачів у лояльних покупців цих брендів; перетворення споживачів із лояльних покупців у соратників, поборників прав і інтересів бренду, які відчувають себе причетними до його створення; перетворення споживачів стосовно їх бажання діяти, допомагати в розповсюдженні цього бренду; перетворення споживачів стосовно їх бажання знайти одноступінь, відчувати з ними єдність інтересів і відданість цьому бренду. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Випперфюрт А.** Вовлечение в бренд. Как заставить покупателя работать на компанию / Алекс Випперфюрт. – М.: Изд-во «Питер»; Коммерсантъ, 2007. – 384 с.
2. **Годин А. М.** Брендинг: учебное пособие / А. М. Годин, А. А. Дмитриев, И. Б. Бабленков. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. – 364 с.

3. **Грант Дж.** 12 тем. Маркетинг 21 века / Джон Грант [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://thelibrary.ru/books/grant_dzhon/12_tem_marketing_21_veka-read.html

4. **Гэд Т.** 4D БРЭНДИНГ: взламывая корпоративный код сетевой экономики / Т. Гэд. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2003. – 133 с.

5. **Элвуд А.** Основы брендинга: 100 приёмов повышения ценности торговой марки / А. Элвуд / Пер. с англ. Т. Новиковой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 336 с.

6. **Капустина Л. М.** Ко-брендинг в системе маркетинговых альянсов компаний / Л. М. Капустина, Н. В. Хмелькова: монография / М-во образования и науки РФ, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2010. – 209 с.

7. **Кендюхов О. В.** Стратегия эффективного брендинга: монография / О. В. Кендюхов, О. М. Азарян, С. М. Димитрова, Л. А. Радкевич, О. В. Кужилова. – Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Таган-Барановського. – Донецк: ДонУЕП, 2009. – 285 с.

8. **Ламбен Ж.-Ж.** Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен / Пер. с франц. – СПб.: Наука, 1996. – 589 с.

9. **Перция В.** Анатомия бренда / В. Перция, Л. Мамлеева. – М.: Вершина, 2007. – 288 с.

10. **Райс Л.** 22 закона создания брэнда / Лора и Эл Райс / Пер. с англ. Ю. Г. Кирьяка. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 149 с.

11. **Уиллер А.** Индивидуальность бренда. Руководство по созданию, продвижению и поддержке сильных брендов / А. Уиллер / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 235 с.

REFERENCES

- Elvud, A. *Osnovy brendinga: 100 priemov povysheniia tsennosti torgovoy marki* [Branding Basics: 100 receptions enhance brand value]. Moscow: FAIR-PRESS, 2002.
- Godin, A. M., Dmitriev, A. A., and Bablenkov, I. B. *Branding* [Branding]. Moscow: Dashkov i Ko, 2004.
- Grant, Dzh. "12 tem brendinga v marketinge 21 veka" [12 the branding in the marketing of the 21st century]. <http://www.phantastike.ru>
- Ged, T. *4D BRENDING: vzlamyvaia korporativnyy kod setevoy ekonomiki* [4D Branding: breaking the corporate code of the network economy]. St. Petersburg: Stokgolmskaia shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge, 2003.
- Kapustina, L. M., and Khmelkova, N. V. *Ko-brending v sisteme marketingovykh aliansov kompaniy* [Co-branding in the marketing alliance companies]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. gos. ekon. un-ta, 2010.
- Kendiukhov, O. V. *Stratehiia efektyvnoho brendynhu* [Strategy effective branding]. Donetsk: DonUEP, 2009.
- Lamben, Zh. -Zh. *Strategicheskii marketing. Evropeyskaia perspektiva* [Strategic Marketing. European perspective]. St. Petersburg: Nauka, 1996.
- Pertsiiia, V., and Mamleeva, L. *Anatomiia brenda* [Anatomy of the brand]. Moscow: Vershina, 2007.
- Rays, L., and Rays, E. *22 zakona sozdaniia brenda* [22 of the law creating the brand]. Moscow: Izd-vo AST, 2003.
- Uiller, A. *Individualnost brenda. Rukovodstvo po sozdaniiu, prodvizheniiu i podderzhke silnykh brendov* [Brand Personality. Guidelines for creation, promotion and support of strong brands]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.
- Vipperfiurt, A. *Vovlechenie v brend. Kak zastavit pokupatelia rabotat na kompaniiu* [Involvement in the brand. How to make the customer work for the company]. Moscow: Piter; Kommersant, 2007.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (1705 – 1917 гг.)

© 2015 ДУБНИЦКИЙ В. Ю., ЛУКИН В. А.

УДК 657.6:35.073:93/94

Дубницкий В. Ю., Лукин В. А. История развития государственного финансового контроля в Российской империи (1705 – 1917 гг.)

В статье даётся исторический обзор развития государственного финансового контроля в Российской империи за период от начала XVIII века до 1917 года. Цель статьи – обобщение опыта развития государственного финансового контроля в Российской империи и его применение для повышения эффективности работы современных контрольных органов Украины. Рассмотрены основные реформы, связанные с совершенствованием системы государственного финансового контроля, которые проводились в Российской империи в этот период, анализируются изменения, которые вводились этими реформами, и результаты, достигнутые в ходе их проведения. Первая реформа проводилась Петром I. Её результатом стало установление девяти коллегий (проборы современных министерств), из которых три связаны с финансовым контролем или напрямую занимаются им. Следующая реформа проводилась Екатериной II. В результате её был начат процесс создания региональных контрольных органов (Казённых палат). В начале XIX века императором Александром I проводилась реформа государственного аппарата, включающая и реформу системы финансового контроля. Следующая, наиболее продолжительная по времени и наиболее важная по результатам, реформа системы финансового контроля проводилась в продолжение почти тридцати лет – с 1859 г. по 1888 г. В её ходе были заложены основы проведения предварительного, текущего и последующего документального контроля, а также основы проведения фактического контроля. Для контрольных органов была создана обособленная вертикаль контроля, охватывающая все уровни государственного управления.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, история государственного контроля, развитие контроля в Российской империи.

Библ.: 23.

Дубницкий Валерий Юрьевич – кандидат технических наук, старший научный сотрудник Харьковского института банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: Valeriy_dubn@mail.ru

Лукин Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: lukin_v@bigmir.net

УДК 657.6:35.073:93/94

Дубницкий В. Ю., Лукин В. О. История развития государственного финансового контроля в Российской империи (1705 – 1917 гг.)

У статті наведено історичний огляд розвитку державного фінансового контролю в Російській імперії за період від початку XVIII століття до 1917 року. Мета статті – узагальнення досвіду розвитку державного фінансового контролю в Російській імперії та його застосування для підвищення ефективності роботи сучасних контрольних органів України. Розглянуто основні реформи, пов'язані з удосконаленням системи державного фінансового контролю, які проводилися в Російській імперії в цей період, аналізуються зміни, які вводилися цими реформами, і результати, досягнуті в ході їх проведення. Перша реформа проводилася Петром I. Її результатом стало встановлення дев'яти коллегій (проборы сучасних міністерств), з яких три пов'язані з фінансовим контролем або безпосередньо займаються ним. Наступна реформа проводилася Катериною II. У результаті її було розпочато процес створення регіональних контрольних органів (Казенних палат). На початку XIX століття імператором Олександром I проводилася реформа державного апарату, яка включала і реформу системи фінансового контролю. Наступна, найбільш тривала за часом і найбільш важлива за результатами, реформа системи фінансового контролю була проведена протягом майже тридцяти років – з 1859 р. по 1888 р. У її ході було закладено основи проведення попереднього, поточного і подальшого документального контролю, а також основи проведення фактичного контролю. Для контрольних органів була створена відособлена вертикаль контролю, що охоплює всі рівні державного управління.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, історія державного контролю, розвиток контролю в Російській імперії.

Бібл.: 23.

Дубницкий Валерий Юрьевич – кандидат технических наук, старший научный сотрудник Харьковского института банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: Valeriy_dubn@mail.ru

Лукин Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры обліку і аудиту, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: lukin_v@bigmir.net

UDC 657.6:35.073:93/94

Dubnitskiy V. Yu., Lukin V. O. History of State Financial Control in the Russian Empire (1705–1917)

The article gives a historical overview of the development of State financial control in the Russian Empire in the time span from the beginning of the XVIII century and up to 1917. The article is aimed at synthesis of the experience of establishment of State financial control in the Russian Empire and its applying in order to improve the efficiency of the contemporary controlling bodies of Ukraine. The main reforms associated with improvement of the system of State financial control, which were held in the Russian Empire in this period, have been considered; the changes, introduced by these reforms, together with the results achieved in the course of their implementation have been analyzed. The first reform was carried out by Petr I. It resulted in the establishment of nine collegia (prototypes of today's ministries) of which three were related to financial control or directly involved in them. The next reform was carried out by Ekaterina II. As result, the process of establishing the regional monitoring bodies (treasury chambers) had begun. In the early 19th century, Emperor Alexander I initiated a reform of the State apparatus, which included reforming the system of financial control as well. Next, the most prolonged in time and most important, the reform of financial control system was carried out over almost thirty years – from 1859 until 1888. In its course, foundations of conducting the preliminary, current and subsequent documentary control, as well as the fundamentals of effective control were laid. For the controlling bodies a separate vertical structure of control, involving all levels of government, had been established.

Key words: State financial control, history of State control, development of control in the Russian Empire.

Bibl.: 23.

Dubnitskiy Valeriy Yu. – Candidate of Sciences (Engineering), Senior Research Fellow of the Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: Valeriy_dubn@mail.ru

Lukin Volodymyr O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: lukin_v@bigmir.net

Историю финансового контроля можно начать писать с возникновения товарно-денежных отношений. Однако авторы статьи не ставят перед собой такую задачу – рассмотреть весь этот многовековой путь. Задание ставится более конкретное: рассмотреть процесс формирования и развития государственного финансового контроля на территории Украины в новое время. А поскольку большая часть современной территории Украины в этот период входила в состав Российской империи, то поневоле нам придётся обращаться к истории органов финансового контроля Российского государства.

Весь промежуток времени от создания Российской империи до настоящего момента можно условно поделить на такие периоды: имперский (начало XVIII века – 1917 г., период формирования украинской государственности в годы Гражданской войны (1917 – 1919 гг.), период нахождения Украины в составе Советского государства (1920 – 1991 гг.) и период формирования украинской государственности после 1991 года. Эти периоды отражают изменения в государственном положении Украины, но по насыщенности преобразованиями они не равнозначны. Нас интересует первый и самый длительный по времени из этих периодов – имперский. На сайтах контрольных органов Украины и России перечисленные периоды отображены достаточно подробно ([1, 2, 3, 4, 5]). Имеются и литературные источники по теме ([6, 7, 8, 9, 10, 11]). Следует отметить, что эти работы могут быть ограничены временными рамками (например, работа [8]), территориальными рамками (работа [10]) или подробностью изложения рассматриваемой темы (работа [11]).

Цель данной статьи – обобщение исторического опыта развития государственного финансового контроля в Российской империи в период с 1705 г. по 1917 г. и его применение для повышения эффективности работы современных контрольных органов Украины.

В качестве наиболее полного и систематического источника, отражающего изменения в состоянии Российского государства, в том числе и системы контроля в нём в рассматриваемый период, будем пользоваться сочинениями В. О. Ключевского [12] и докладом Государственного контролёра Российской империи императору Александру II к двадцатипятилетию его восшествия на престол [13]. В этом докладе приведен очерк истории развития государственного контроля. Почему именно два источника, а не один – доклад Государственного контролёра, который вроде бы должен быть более полным и касаться непосредственно системы контроля? Дело в том, что это всё-таки юбилейный доклад, в котором достижения обычно преувеличиваются, а недостатки – преуменьшаются. А лекции В. О. Ключевского – это исторический обзор событий таких, какими они виделись автору курса лекций на основании исследованных им документов. Именно поэтому эти два источника логично рассматривать в единстве.

В современном государственном финансовом контроле обычно выделяют такие составные части: контроль формирования государственных финансовых ресурсов и контроль их сохранности и использования,

в котором, в свою очередь, выделяют две составляющих: контроль исполнительной власти и независимый от исполнительной власти парламентский контроль. Следует отметить, что на разных этапах развития государства соотношение этих видов контроля было разным. В настоящее время эти ветви финансового контроля осуществляются в нашей стране такими основными органами: Государственная фискальная служба Украины, Государственная казначейская служба Украины, Государственная финансовая инспекция Украины и Счетная палата Украины.

В чистом виде эти типы контроля и контролируемые ведомства, присущие современной Украине, не всегда можно сопоставить с их историческими предшественниками. Одни и те же по названиям ведомства в разные периоды времени выполняли разные функции; в разные периоды времени существовали разные составляющие контроля. Не было, например, в Российской империи до 1906 г. даже подобия парламента, поэтому отсутствовал и парламентский контроль. Однако попробуем выделить на всех стадиях развития Российской империи аналоги тех наших структур, которые предназначены для контроля использования государственных средств и в настоящее время носят названия Государственной казначейской службы Украины, Государственная финансовая инспекция Украины и Счетная палата Украины. Попробуем разобратся, как осуществлялся контроль, и какими были его результаты на примере наиболее крупных изменений и реформ, произошедших за указанный период.

А о начала реформ Петра I на территории России и Украины чётко структурированный государственный финансовый контроль фактически отсутствовал. И это не только точка зрения авторов статьи. Такой точки зрения придерживаются и авторы доклада Государственного контролёра Российской империи императору Александру II. В этом источнике также даётся отчёт истории контрольных органов от реформ Петра I: «В течение полутора века до воцарения ВАШЕГО ВЕЛИЧЕСТВА, в каждое почти царствование Августейших ВАШИХ Предков, совершались многократные попытки и принимались усиленные меры к надлежащему устройству контрольной части в государстве...» [13, с. 2] (данная и последующие цитаты приведены с сохранением орфографии источников – авт.).

А так как на престол Александр II взошёл в 1855 г., то и отсчёт ведётся приблизительно от 1705 г. В ходе реформы государственной системы Петром I на общегосударственном уровне были сформированы контрольные органы, которые к Украине на начальном этапе, по большому счету, не имели прямого отношения, так как на уровне регионов империи, к которым тогда относилась и Украина, государственные контрольные органы отсутствовали.

В процессе реформ финансово-контрольных органов Петр I «... четыре раза менял устройство ревизионного органа, настойчиво изыскивая наиболее эффективные и действенные формы его деятельности и организации» [2]. Сначала обязанности государственного

контроля были возложены им на Правительствующий сенат, который был учреждён в 1711 г. и предполагался как временный орган управления страной в отсутствие императора. «Но временная комиссия, какую является Сенат в 1711 г., постепенно превращается в постоянное верховное учреждение...» [12, т. 4, с. 163], а по сути, он стал и высшим финансовым учреждением в России. При нём «в качестве параллельных и отчасти подчиненных органов состояли Ближняя Канцелярия (до 1719 г.) и Ревизион-коллегия (начиная с 1720 г.), проверявшие ведомости о приходе и расходе сумм, поступивших после проверки их Камер- и Штатс-конторами. На Сенат были возложены, в частности, вопросы контроля за государственными расходами, максимально возможного сбора доходов с целью укрепления армии, организации и содействия торговли с Китаем и Персией» [2].

Сенату было предписано указом Петра от 5 марта 1711 г. выбрать обер-фискала, «...человека умного и доброго, какого бы звания он ни был, который должен над всеми делами *тайно* надсматривать и проводить про неправый суд, «также ж в сборе казны и прочего» [12, т. 4, с. 165]. После смерти Петра I Сенат, как государственный орган, сохранился до ноября 1917 г., но функции его были изменены. Он осуществлял надзорные функции за деятельностью государственных учреждений (с начала XIX века), а позднее был преобразован в высшую кассационную инстанцию.

Указом от 12 декабря 1718 г. было установлено 9 коллегий, которые указ «... перечисляет в таком порядке и с такими названиями: 1) *Чужестранных дел*, 2) *Камер*, ведомство государственных денежных доходов, 3) *Юстиции*, 4) *Ревизион*, «счет всех государственных приходов и расходов», т. е. ведомство финансового контроля, 5) *Воинской* (коллегиум), ведомство сухопутных военных сил, 6) *Адмиралтейской*, ведомство морских сил, 7) *Коммерц*, ведомство торговли, 8) *Берг и Мануфактур*, ведомство горнозаводской и фабричной промышленности, и 9) *Штатс-контор*, ведомство государственных расходов» [12, т. 4, с. 170]. В дальнейшем «Ревизионная коллегия, как контрольный орган, слилась с Сенатом, высшим контролем, и её обособление, по откровенному признанию указа, «не рассмотря тогда учинено было», как дело недомыслия» [12, т. 4, с. 171]. При Петре I была разработана и первая инструкция, «обнимающая все стороны деятельности Ревизион-Коллегии» [13, с. 2].

Кроме этих общегосударственных контрольных ведомств, Петром I был введен институт армейских аудиторов и система сенаторских ревизий. Однако армейские аудиторы к финансовому контролю отношения не имели. Согласно Уставу воинскому 1716 года Генерал-Аудитор – это «Начальник юридической службы армии. Исполняет обязанности главного надзирающего органа за соблюдением законов в армии, т. е. прокурора. Но он также имеет права военного судьи» [14].

Особо следует остановиться на так называемых сенаторских ревизиях. Сенаторские ревизии – это обозрения губерний через посредство сенаторов. После смерти Петра I эти ревизии практически не проводились,

и лишь Законом от 6 октября 1799 г. «...постановлено было ревизию производить каждые три года; для производства ревизии назначать сенаторов, избираемых сенатом и утверждаемых государем; ревизии подвергать: 1) течение по присутственным местам правосудия, 2) внутреннюю полицию, 3) «поборы, лихоимству толь свойственные». ... Сенаторская ревизия является исключительной мерой, принимаемой каждый раз по особому высочайшему усмотрению» [15], т. е. согласно Закону сенаторская ревизия – это в большей степени контроль чрезвычайный, чем регулярный, и именно в таком виде они сохранились до начала XX века. Особенности сенаторских ревизий на губернском уровне, на примере Харьковской губернии, и связанные с ними административные подвиги и злодеяния подробно рассмотрены в [16]. Пример такого административного подвига приведен в [17]. Перед Первой мировой войной сенатор Д. Б. Нейдгардт, член Высочайше учрежденного особого комитета по усилению военного флота на добровольные пожертвования выявил большие финансовые нарушения при распределении и выполнении заказов военно-морского флота. Сенатор установил, что к этому причастны канцелярия вдовствующей императрицы Марии Фёдоровны и много других высших должностных лиц. Результаты ревизии были оставлены без последствий.

Таким образом, уже на этом этапе можно выделить следующие особенности контрольной системы. Во-первых, произошло разделение контроля на три составляющих: финансовый контроль осуществляет Ревизион-коллегия, сбором доходов занимается Камер-коллегия, а Штатс-контор-коллегия заведует расходами; во-вторых, следует отметить то значение, которое уделялось финансовому контролю Петром I: из девяти коллегий (прообразы нынешних министерств) три связаны с финансовым контролем или напрямую занимаются им.

В промежутке от даты смерти императора Петра I до воцарения Екатерины II, за тридцать семь лет (1725 – 1762 гг.), на русском престоле сменилось шесть государей, при этом система государственного управления формально осталась такой, какую её задумал Петр I. Однако фактически государство к концу этого периода стояло на грани краха. «Он едва ли узнал бы свое дело в этом посмертном его продолжении. Он действовал деспотически; но, олицетворяя в себе государство, отождествляя свою волю с народной, он яснее всех своих предшественников сознавал, что народное благо – истинная и единственная цель государства» [12, т. 4, с. 330]. Его последователи на троне такую цель перед собой даже и не ставили: «Елизавета и Петр III забирали себе казенные доходы и, когда у них просили денег на нужды государства, с гневом отвечали «Ищите денег, где хотите, а отложенные – наши». Потому казна почти никому не платила. Хлеб в Петербурге вздорожал вдвое. Почти все отрасли торговли были превращены в разорительные частные монополии. ...Законов было неисчислимое множество, их то и дело изменяли, но суды совсем не заботились об их охранении; ими пользовались, только где они были полезны сильнейшему. ...Всюду народ

жаловался на лихоимство, взятки, а воеводы и их канцелярии кормились взятками, потому что не получали жалованья¹. Сам Сенат, столько лелеянный Петром I, высший блюститель законного порядка, превратился в совершенно бездельническое учреждение... Высший контролер государственного хозяйства – Сенат не мог установить точной бюджетной росписи. ...Зато в расчленении государственных имуществ и доходов он показал большую энергию. Все таможи он отдал на откуп за 2 млн, а когда они взяты были Екатериной в казенное управление, одна петербургская таможня давала более 3 млн дохода» [12, т. 5, с. 66–67].

Лишь при Екатерине II система государственного управления, в том числе и система государственного контроля, начали перестраиваться. «Екатерина II (1762–1796 гг.) после вступления на престол и изучения вопросов государственного управления в Манифесте от 15 декабря 1763 г. так охарактеризовала состояние ревизионного дела: «...в Ревизион-коллегии, как Нам известно, от времени до времени столь великое число умножилось неревизованных счетов, что многие миллионы государственной казны в неизвестии находятся» [2]. Этим же манифестом делается попытка улучшить дело ревизии: «...было обращено внимание на явное несоответствие личных сил Ревизион-Коллегии с объёмом лежавшего на ней труда; вследствие чего штат ее был почти удвоен, само учреждение разделено на шесть департаментов» [13, с. 5].

Екатерина II в процессе реформирования государственного аппарата попыталась также децентрализовать систему управления, передать часть властных полномочий на губернский уровень. «...7 ноября 1775 г. своим Манифестом «Об учреждениях для управления губерниями» Екатерина II передала всю администрацию выборным представителям местного губернского общества. За немногочисленным числом правительственных чиновников был оставлен только контроль и общее руководство административными органами с целью согласования их деятельности с общими нуждами государства» [2]. Этим Манифестом учреждались Казённые палаты по одной в каждой губернии. «Казённая палата, по выражению Екатерины II, «не что иное есть, как соединение Департамента Камер («ведавшего надзиранием над всеми государственными окладными и неокладными доходами») и Ревизион-коллегии, которой поручаются в смотрение домостроительные и казенные дела губернии» [2]. В дальнейшем (в 1781 г.) Казённые палаты были разделены на семь (позднее к ним добавилась восьмая) экспедиций, из которых только две непосредственно выполняли контрольные функции: Шестой экспедиции (ей управлял губернский казначей) было поручено ведение дел о приходах и расходах, ревизия счетов и отправление всяких ведомостей по этой части, а Экспедиция свидетельства счетов осуществляла контрольные функции.

¹ Как отмечает Я. В. Соколов, «в России даже существовало уникальное разграничение взяток: мздоимство (взятку дают за то, что и так надо сделать), лихоимство (за то, что делают, что нельзя делать) и вымогательство (не дашь, не получишь)» [18, с. 224].

После преобразования ревизионного аппарата в губерниях последовало преобразование и центрального ревизионного аппарата. В 1780 г. при Сенате создаются четыре экспедиции, из которых одна, именно третья, «была учреждена для генеральной ревизии счетов» [13, с. 7]. В целом же Екатерина II «...оставила незавершённым здание центрального управления; создав сложный и стройный порядок местной администрации и суда, она не дала правильных центральных учреждений с точно распределёнными ведомствами...» [12, т. 5, с. 213].

Однако децентрализация системы контроля продолжалась недолго. При Павле I была проведена централизация государственного управления и контроля. Коллегии и их функции были восстановлены, а обязанности Казённых палат значительно сужены.

Таким образом, в начале XVIII в. императором Петром I была создана система государственного финансового контроля. После его смерти и длительного периода «темного времени» уже только при Екатерине II была проведена реформа государственного устройства Российской империи, которая включала, в том числе, и реформу системы финансового контроля – контроль был децентрализован. Однако через непродолжительное время была проведена обратная централизация государственного управления и контроля (с сохранением губернского звена контроля, обязанности которого были значительно сужены). Такая централизация контроля просуществовала в течение более чем полувека. Следует также отметить, что государственный контроль действовал более эффективно при тех государях, которые ставили перед собой задачу укрепления государства, а не личное положение и возможности по растратам государственных средств.

На XIX в. пришлось четыре длительных царствования и три реформы финансового контроля. Уже в начале XIX века императором Александром I проводилась реформа государственного аппарата, включающая и реформу системы финансового контроля. В 1801 г. был учреждён Государственный Совет (получивший название «Непременного совета»), а Манифестом от 8 сентября 1802 г. взамен коллегий были учреждены восемь министерств. «То были министерство иностранных дел, военно-сухопутных сил, морских сил, внутренних дел, финансов, юстиции, коммерции и народного просвещения с комитетом министров для обсуждения дел, требующих общих соображений» [12, т. 5, с. 214]. Коллегии же были подчинены министерствам или преобразованы в департаменты министерств.

В 1810–1811 гг. министерства были преобразованы. «Кроме того, учреждено было несколько особых ведомств под названием «главных управлений» со значением отдельных министерств» [12, т. 5, с. 224], в том числе и Главное управление ревизии государственных счетов, которое возглавлялось Государственным контролёром. В целом же в ходе данной реформы «было установлено, что Министр финансов ведаёт доходами и управляет ими. Ответственность за движение финансов возлагалась на Государственного казначея. Ревизия счетов, финансовая проверка министерств вообще и осо-

бенно Министерства финансов и казначейства вошли в компетенцию Государственного контролера» [1, с. 5].

Контроль в Главном управлении ревизии государственных счетов в это время был организован на документальной основе. Однако к концу царствования Александра I «...была установлена новая ревизионная система, которая в принципе ограничила действие Государственного контроля освидетельствованием счетов департаментов министерств и главных управлений, без проверки частных счетов и подлинных приходных и расходных книг. Сущность этой системы ревизий состояла в том, что документальную проверку отчетности производили у себя сами распорядительные ведомства, а в учреждения государственного контроля они представляли лишь результаты этой ревизии в виде сводных и систематизированных отчетов» [2]. Этим был сделан серьёзный шаг назад по сравнению с действующей ранее системой сплошного документального контроля, «... так как всякие хищения, не вызывающие резкого понижения сводных цифр, проходили не замеченными. ... Кроме этого недостаток квалифицированных кадров, низкое жалование по сравнению с другими правительственными учреждениями поставили государственный контроль в угрожающее положение» [2].

В чём же заключалась причина безуспешности всех начинаний Александра I? В. О. Ключевской так отвечает на этот вопрос: «Она заключалась в их внутренней непоследовательности... В этой непоследовательности историческая оценка деятельности Александра» [12, т. 5, с. 259]. Эта внутренняя непоследовательность отразилась и на реформе органов финансового контроля, которым сначала были предоставлены дополнительные права по контролю, а потом реформы были свёрнуты, а ревизионное дело пришло в упадок.

После вступления на престол Николая I одним из первых его начинаний было проведение строгих ревизий по губерниям. «Вскрылись ужасающие подробности; обнаруживалось, например, что в Петербурге, в центре, ни одна касса никогда не проверялась; все денежные отчеты составлялись заведомо фальшиво; несколько чиновников с сотнями тысяч пропали без вести» [12, т. 5, с. 264]. И всё это было косвенным результатом перехода контрольных органов от системы сплошного документального контроля, проводимого учреждениями государственного контроля, к «системе генеральной отчётности», установившейся в конце царствования Александра I, при которой департаменты министерств и главные управления проводили у себя внутренний контроль, а в органы государственного контроля представляли только результаты этих ревизий.

Основные положения реформы, проводимой Николаем I в области финансового контроля, были следующими [2]: при Министерстве императорского дворца был учрежден особый контроль, независимый от Государственного контроля (в 1827 г.); Главное управление ревизии государственных счетов было преобразовано в Государственный контроль; было утверждено новое положение о Государственном контроле, которое изменило его устройство и расширило права (в 1836 г.); несколько

улучшилось материальное обеспечение сотрудников Государственного контроля, были расширены его штаты.

Однако по существу эти преобразования ничего не изменили. «Сохранилась сложившаяся система ревизии генеральных отчетов. Вся подлинная первичная документация проверялась и ревизовалась на уровне ниже министерства. Последние сводили результаты ревизий в генеральные отчеты в целом по ведомству и представляли их в Государственный контроль. Контроль, таким образом, ревизию фактически не производил, с подлинными документами и книгами дела не имел. Широкие возможности произвольно распоряжаться казенными деньгами оставались» [1, с. 6].

И причина такого положения состояла, по-видимому, в многократно разросшемся в николаевской России бюрократическом аппарате государства. «В начале царствования император пришел в ужас, узнав, что только по ведомству юстиции во всех служебных местах им (*бюрократическим механизмом* – авт.) произведено 2 800 тыс. дел. В 1842 г. министр юстиции представил государю отчет, в котором значилось, что во всех служебных местах империи не очищено еще 33 млн. дел, которые изложены, по меньшей мере, на 33 млн. писанных листов» [12, т. 5, с. 271]. Сложившаяся в николаевской России бюрократическая система хорошо показана в классическом произведении Н. В. Гоголя – пьесе «Ревизор». «Ревизор» рассчитан по административным правилам Российской империи, по чертежам Полного свода законов Российской империи. Сюжет «Ревизора» – «департаментская баллада», и истоки её коренятся в наблюдениях молодого чиновника Гоголя за отправлением дел, в разговорах с сослуживцами о взятках, ревизиях, в пересудах о причудах служебных назначений и дел. ... «Административный» материал пьесы – порождение жизненного опыта автора, а уж размах... «Ну, пьеска! Всем досталось, а мне – более всех!», – сказал после представления главный администратор империи Николай I» [19]. Однако, несмотря на положительную оценку Николаем самой пьесы, никакого практического результата для улучшения работы государственного аппарата и службы финансового контроля, в том числе и со стороны императора, так и не последовало. В целом можно считать, что реформа, проводимая в царствование Николая I, закончилась безрезультатно.

Следующая наиболее продолжительная по времени и наиболее важная по результатам реформа системы финансового контроля проводилась в продолжение почти тридцати лет. Она началась в 1859 г. при Александре II и закончилась в 1888 г. при Александре III. Проводилась она под руководством чиновника службы Государственного контроля (а позднее руководителя этой службы, Государственного контролёра России) генерал-контролера В. А. Татаринова. И хотя сам В. А. Татаринов до окончательного внедрения результатов реформы не дожил (он умер 14 (26) февраля 1871 г.) [20], дальнейшая деятельность службы Государственного контроля вплоть до 1917 г. проводилась по его лекалам.

Проект В. А. Татаринова затрагивал не только службу Государственного контроля, но и всю финансо-

вую систему империи. «В финансовой системе он считал необходимым:

1. Ввести единообразное составление финансовых смет по государственным расходам для всех органов управления, а также обеспечивать их точное исполнение в соответствии с ежегодным бюджетным законом.

2. Ввести единство кассы, то есть сосредоточить все денежные бюджетные средства исключительно в кассах Министерства финансов.

В ревизионной системе В. А. Татаринов предлагал:

1. Учредить самостоятельное, вполне независимое от исполнительной власти ревизионное учреждение с правом производить по подлинным документам всестороннее наблюдение за движением капиталов, принадлежащих казне, и обсуждать действия и хозяйственные операции не только исполнительных, но и распорядительных управлений.

2. Ввести «предварительный контроль», то есть проверки правильности расходных предписаний распорядителей кредитов, предшествующие самому расходу» [2].

Основные результаты реформы, проведенной под руководством В. А. Татаринова и его последователей, были следующими [2]:

- ✦ введены в действие «Правила составления, исполнения и заключения финансовых смет министерств и главных управлений» (с 1862 г.). Этими правилами вводился порядок, при котором Государственный контроль получал право на проведение предварительного контроля смет, составленных министерствами и главными управлениями, а также проверял их соответствие с действительным исполнением предыдущих смет;
- ✦ были введены правила о поступлении государственных доходов и производстве государственных расходов, «кассовые правила». Этими правилами вводилось «сосредоточение всех денежных средств в руках одного Министерства Финансов» [13, с. 20], оно получало информацию обо всех поступлениях в бюджет и производстве всех бюджетных платежей, и, таким образом, возникли предпосылки для создания единой системы бюджетного контроля. Кассовые правила вводились по губерниям постепенно, в основном в период с 1864 по 1868 гг.;
- ✦ в губерниях были образованы местные органы государственного контроля (контрольные палаты). Эти учреждения непосредственно подчинялись Государственному контролёру, а не губернаторам. Они проводили документальные ревизии, а также «ревизии наличности денежных средств и имущества согласно записям в книгах и по документам». Фактически этим проводилась не просто децентрализация контрольного аппарата, а его усиление за счёт создания региональных отделений в дополнение к центральному контрольному органу. В это же время «в Петербурге было введено единство кассы и учреждена при Государственном контроле Временная ревизионная комиссия для

производства документальной ревизии оборотов министерств и главных управлений, где было введено единство кассы» [2]. Создание контрольных палат проводилось параллельно с внедрением кассовых правил и в те же сроки;

- ✦ органам Государственного контроля (как контрольным палатам, так и Временной ревизионной комиссии) было предоставлено право проведения документального контроля (с 1864 г.). «С введением документальной ревизии Государственный контроль получил возможность входить во все детали, связанные с движением государственных средств, и изучать все стороны хозяйственной жизни государства. При этом первым условием ревизии считалось тщательное ознакомление с хозяйством ревизуемых учреждений, проверка хозяйственной целесообразности и выгоды операций» [2]. В результате сложившаяся и действовавшая в течение более чем столетия практика ревизии генеральных отчетов была, наконец, преодолена;
- ✦ в связи с тем, что последующий документальный контроль только выявляет нарушения, а не предупреждает их, было принято решение о введении предварительного контроля и фактического контроля (в 1881 г.).

После десятилетия практической апробации основных положений реформы в 1880-е годы правительством была проведена работа, направленная на укрепление самих органов Государственного контроля: вместо Временной ревизионной комиссии учрежден Департамент гражданской отчетности; Департамент морских отчетов преобразован в Департамент военной и морской отчетности (в 1883 г.); в составе Центрального управления Государственного контроля на правах департамента был организован железнодорожный отдел для ревизии оборотов железных дорог (в 1884 г.); была образована Центральная бухгалтерия Государственного контроля для составления отчетности по исполнению государственных росписей (в 1888 г.).

Таким образом, в ходе проведения реформы было введено много нового в теорию и практику контроля. В теории контроля можно отметить следующее: заложены основы проведения предварительного, текущего и последующего документального контроля, а также основы проведения фактического контроля. В практике контроля и организации аппарата государственного финансового контроля следует отметить тот факт, что контрольные органы получили статус независимых от местных и отраслевых органов управления и стали подчиняться непосредственно высшему аппарату управления государством, была создана обособленная вертикаль контроля, охватывающая все уровни государственного управления.

В целом же к началу XX века служба Государственного контроля выработала следующие системы контроля [2]:

1. Систему наблюдательного контроля, состоящую в проверке ежемесячных, годовых и «генеральных» книг и отчетов, составляемых как самими министерствами,

так и подчиненными им ведомствами и учреждениями. Эта составляющая контроля в настоящее время в Украине возложена на Государственную казначейскую службу Украины.

2. Систему последующего или документального контроля, заключающуюся в ревизии оборотов по подлинным документам, в проверке действий не только исполнителей, но и главных распорядителей кредита, в проверке финансовых смет, в составлении отчетов по исполнению смет и, наконец, в составлении отчетов о ревизии. В данное время это осуществляют Государственная финансовая инспекция Украины и Счетная палата Украины (в части эффективности использования бюджетных средств).

3. Систему предварительного контроля, заключающуюся в рассмотрении смет, проектов, правил, инструкций и положений, планов, некоторых наиболее важных договоров, в проверке по существу ордеров и ассигновок по каждой проплате, в участии в производстве торгов, заготовок, покупок и продаж. В данное время это осуществляют Государственная казначейская служба Украины и Государственная финансовая инспекция Украины.

4. Систему фактического контроля, заключающуюся в присутствии представителей контроля при приеме и освидетельствовании материалов и имуществ, в осмотре и обмере работ, в ревизии наличности касс, в сверке с натурой и подсчете платежных документов. В данное время это осуществляет Государственная финансовая инспекция Украины.

Особенно эффективно служба государственного контроля действовала в эпоху Александра II, который сам проявлял заинтересованность в создании и укреплении системы контрольной службы. Вместе с тем создание такой системы не защищало от нарушений и хищений. О результатах деятельности Государственного контроля с 1855 по 1879 г. по выявлению нарушений говорят такие данные: всего по постановлениям Контрольных палат со времени их учреждения (в основном после 1866 г.) и до 1879 г., то есть за десять с небольшим лет определено ко взысканию 16 157 994 руб. Перечислено в государственные доходы 12 276 267 руб. [13, с. 96], и это при доходной части бюджета за 1866 г., равной 352 695 836 руб. [13, с. 93]. Такой результат говорит, с одной стороны, об эффективности действий контрольных органов, а с другой, – о количестве и объеме вскрытых нарушений (для сравнения: в 2010 г. служба Государственной финансовой инспекции Украины обеспечила возмещение и восстановление незаконных, нецелевых расходов и недостач на сумму почти 1,8 млрд грн [21] при Сводном бюджете Украины 314,5 млрд грн, т. е. если в конце XIX века сумма взыскания в бюджет составляла около 0,3% от суммы поступлений в бюджет, то вначале XXI в. – 0,6%).

Как отмечено на сайте Счётной палаты Российской Федерации [2], в конце XIX – начале XX века в Российской империи ареной крупнейших хозяйственных злоупотреблений было строительство и эксплуатация государственных железных дорог, а также казенная винная монополия. Именно здесь была масса наруше-

ний и злоупотреблений. Быстрое развитие капитализма в России создавало в стране особую атмосферу азарта, игры и авантюры. «И в этом деморализующем климате Государственный контроль России всеми силами старался устоять на своих государственных позициях. Однако, при всех его весьма конструктивных намерениях, он был поставлен в положение зрителя неэффективного управления государственным сектором, злоупотреблений, прикрытых всеми формальностями права, процесса чрезмерно форсированного обогащения немногих за счет широких слоев населения. Воздействовать на этот процесс он не мог: многое было не в его компетенции, он мог только регистрировать эти явления, не редко остерегаясь даже вскрыть их» [2]. «Человеческий фактор» и его влияние на эффективность государственного финансового контроля рассмотрен в работе [22]. По мнению автора этой статьи, низкое качество работы сами чиновники объясняли запутанностью законодательной базы финансового контроля, малой зарплатой, неудовлетворительным пенсионным обеспечением и слабой защищённостью от произвола начальства. Например, пресловутый «третий пункт», ст. 788 Устава о службе гражданской позволял уволить чиновника без объяснения причин. Чиновник при этом не имел права на обжалование решения начальства и лишался пенсионного обеспечения. Применение этого пункта на практике показано в [23], когда вице-губернатор, исчерпав все дозволенные способы борьбы с неудобным ему чиновником, использует своеобразный удар ниже пояса – увольнение по третьему пункту.

ВЫВОДЫ

В течение двухсот лет развитие государственного финансового контроля в Российской империи шло по нарастающей. Увеличивалась эффективность деятельности контрольной службы, возрастал профессионализм её чиновников, проводились реформы внутри службы.

Вместе с тем следует обратить внимание на следующие особенности в этом развитии.

1. Там и тогда, где и когда центральная власть воровала – контроль в лучшем случае отсутствовал, а чиновники тоже воровали (см. Елизавета и Петр III) и наоборот (при Александре II).

2. В развитии контроля чередуются этапы централизации (более длительные по времени) и его децентрализации, причём постепенно выстраивается независимая от местной власти вертикаль контроля, что положительно сказывается на результатах контроля.

3. Система материального и морального поощрения должна выстраиваться так, чтобы контролёры были неподкупными.

4. В целом можно сказать, что эффективно действующая система контроля должна включать следующие составляющие: профессионализм контролёров (их деловые качества); их неподкупность (моральные качества); наличие разработанной теории контроля, наличие нормативной базы (нормы, правила и стандарты контроля), основывающиеся на теории контроля; желание центральной государственной власти проводить контроль (моральные качества руководителей государства). ■

ЛИТЕРАТУРА

1. 90 лет контрольно-ревизионным органам Минфина России // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gosfc.ru/upload/media/journal/90kro_m_r.pdf (дата обращения 04.03.2015).

2. История финансового контроля. Материал подготовлен А. Г. Андреевым и Д. В. Никольским [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://audit.gov.ru/about/history> (дата обращения 04.03.2015).

3. История создания и развития Счетной палаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/587714> (дата обращения 04.03.2015).

4. История контрольно-ревизионной службы Минфина России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://r42.rosfinnadzor.ru/sluwba/infost/> (дата обращения 04.03.2015).

5. Система органів Держфінінспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/84005> (дата обращения 04.03.2015).

6. Бровкина Н. Д. Основы финансового контроля : учеб. пособие / Н. Д. Бровкина ; под ред. М. В. Мельник. – М. : Магистр. 2007. – 382 с.

7. Пушкарьова О. Ю. Передумови становлення державної контрольно-ревізійної служби в Україні / О. Ю. Пушкарьова // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. № 13. – С. 268 – 273 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4247/1/268-273.pdf> (дата обращения 04.03.2015).

8. Лагутин И. Б. Государственный финансовый контроль в Российской империи в первой половине XIX века: историко-правовое исследование : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / И. Б. Лагутин. – М., 2005. – 172 с.

9. Лагутин И. Б. Этапы формирования российской системы организации бюджетного контроля: организационно-правовое обеспечение / И. Б. Лагутин // Историко-правовые проблемы: новый ракурс : сб. науч. статей. – 2012. – Вып. 5. – С. 70 – 81 [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://ipp.kursksu.ru/pdf/001-008.pdf> (дата обращения 04.05.2015).

10. Манаев Г. Г. Московские департаменты Правительствующего сената в системе государственного управления Российской империи в первой четверти XIX века : автореф. дисс. ... канд. истор. наук: спец. 07.00.2 «Отечественная история» / Г. Г. Манаев. – Москва, 2010. – 16 с.

11. Никольская Ю. П. Аудит. Часть I : учебное пособие / Ю. П. Никольская, Е. М. Мерзликина. – М. : Издательство МГУП, 2000. – 144 с.

12. Ключевский В. О. Сочинения. В 8 томах. Т. 1 – 5. Курс Русской истории / В. О. Ключевский. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1956 – 1959.

13. Всеподданнейший доклад Государственного Контролера о развитии и деятельности Государственного Контроля с 1855 по 1880 г. – С.-Петербург, 1880. – 96 с.

14. Веремеев Ю. Чины Русской Армии 1716 – 1722 годы / Ю. Веремеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://army.armor.kiev.ua/titul/rus-chin-1716.shtml> (дата обращения 04.05.2015).

15. Яновский А. Е. Сенаторские ревизии. / А. Е. Яновский // Энциклопедический словарь. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб. : «Изд. Дело», 1900. – Т. XXIX / Ха. – С. 504 – 505.

16. Багалеи Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905) : истор. монография. В 2-х т. Т. 2 / И. Д. Багалеи, Д. П. Миллер. – Репринт. изд. – Харьков, 2004. – 982 с.

17. Шаццлло К. Ф. Россия перед Первой мировой войной (вооруженные силы царизма в 1905 – 1914 гг. / К. Ф. Шаццлло. – М. : Изд-во «Наука», 1974. – 111 с.

18. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учеб. пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

19. Коваль Т. В. Департаментская баллада: российская административная действительность в «Ревизоре» / Т. В. Коваль, С. Л. Галкин // Преподавание истории в школе. – 2008 [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://pish.ru/blog/archives/148> (дата обращения 04.05.2015).

20. Татаринов Валериан Алексеевич. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2,%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BD_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата обращения 04.05.2015).

21. Государственный финансовый контроль: каковы достижения и чего ожидать. Интервью Председателя Государственной финансовой инспекции Украины П. А. Андреева. 02.09.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vobu.com.ua/rus/interview/10> (дата обращения 14.05.2015).

22. Голосенко И. А. Феномен «русской взятки»: очерк отечественной социологии и социальной антропологии / И. А. Голосенко // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1999. – Т. II, № 3. – С. 105 – 119.

23. Пикуль В. На задворках Великой Империи. Книга вторая: Белая ворона / В. С. Пикуль. – М. : АСТ, Вече, 2005. – 365 с.

REFERENCES

Brovkina, N. D. *Osnovy finansovogo kontrolya* [Basics of financial control]. Moscow: Magistr, 2007.

Bagaley, I. D., and iller, D. P. *Istoriia goroda Kharkova za 250 let ego sushchestvovaniia* (1655 – 1905) [The history of the city of Kharkiv for the 250 years of its existence (1655 – 1905)]. Kharkiv, 2004.

“Gosudarstvennyy finansovyy kontrol: kakovy dostizheniia i chego ozhidat. Interviu Predsedatelia Gosudarstvennoy finansovoy inspektsii Ukrainy P.A. Andreeva” [State financial control: what are the achievements and what to expect. Interview with Chairman of the State Financial Inspection of Ukraine PA Andreev]. <http://www.vobu.com.ua/rus/interview/10>

Golosenko, I.A. “Fenomen «russkoy vziatki»: ocherk otechestvennoy sotsiologii i sotsialnoy antropologii” [The phenomenon of “Russian bribe”: a sketch of the sociology and social anthropology]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii*, vol. II, no. 3 (1999): 105-119.

“Istoriia finansovogo kontrolya. Material podgotovlen A.G. Andreevym i D. V. Nikolskim” [The history of financial control. Material prepared by AG Andreev and D. Nikolsky]. <http://audit.gov.ru/about/history>

“Istoriia sozdaniia i razvitiia Schetnoy palaty” [History and Development of the Accounting Chamber]. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/587714>

“Istoriia kontrolno-revizionnoy sluzhby Minfina Rossii” [History audit service Russian Ministry of Finance]. <http://r42.rosfinnadzor.ru/sluwba/infost/>

Kliuchevskiy, V. O. *Sochineniia v 8 tomakh* [Works in 8 volumes]. Moscow: Izdatelstvo sotsialno-ekonomicheskoy literatury, 1956 – 1959.

Koval, T. V, and Galkin, S. L. “Departamentskaia ballada: rossyskaia administrativnaia deystvitel'nost v «Revizore»” [Departmental ballad: Russian administrative reality in the “Revizor”]. <http://pish.ru/blog/archives/148>

Lagutin, I.B. "Etapy formirovaniia rossiyskoy sistemy organizatsii biudzhethnogo kontroliia: organizatsionno-pravovoe obe-spechenie" [Stages of formation of the organization of the Russian system of budgetary control: organizational and legal support]. <http://ipp.kursksu.ru/pdf/001-008.pdf>

Lagutin, I.B. "Gosudarstvennyy finansovyy kontrol v Rossiyskoy imperii v pervoy polovine XIX veka :istoriko-pravovoe issledovanie" [State financial control in the Russian Empire in the first half of the XIX century: Historical and legal research]. *Dis. ... kand. iurid. nauk: 12.00.01*, 2005.

Manaev, G.G. "Moskovskie departamenty Pravitelstvuiushchego senata v sisteme gosudarstvennogo upravleniia Rossiyskoy imperii v pervoy chetverti XIX veka" [Moscow department of the Senate in the government of the Russian Empire in the first quarter of the XIX century]. *Avto-ref. dis. ... kand. istor. nauk: 07.00.2*, 2010.

"90 let kontrolno-revizionnym organam Minfina Rossii" [90 years of audit bodies Ministry of Finance of Russia]. http://gosfc.ru/upload/media/journal/90kro_m_r.pdf

Nikolskaia, Yu. P., and Merzlikina, E. M. *Audit* [Audit]. Moscow: MGUP, 2000.

Pushkaryova, O. Yu. "Peredumovy stanovlennia derzhavnoi kontrolno-reviziinoi sluzhby v Ukraini" [Prerequisites establishment of state control and revision service in Ukraine]. <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4247/1/268-273.pdf>

Pikul, V. *Na zadvorkakh Velikoy Imperii. Kniga vtoraiia: Belaia vorona* [On the margins of the Great Empire. Book Two: White Crow]. Moscow: AST; Vech, 2005.

"Systema orhaniv Derzhfininspektsii Ukrainy" [System of the State Financial Inspection of Ukraine]. <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/84005>

Shatsillo, K. F. *Rossiia pered Pervoy mirovoy voynoy (vooruzhennye sily tsarizma v 1905-1914 gg.* [Russia before World War I (the armed forces of tsarism in 1905-1914)]. Moscow: Nauka, 1974.

Sokolov, Ya. V. *Bukhgalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dnei* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.

"Tatarinov Valerian Alekseevich. Material iz Vikipedii – svobodnoy entsiklopedii" [Valerian A. Tatarinov. – Wikipedia, the free encyclopedia]. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2,%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BD_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

Vsepoddanneyshiy doklad Gosudarstvennogo Kontrolera o razvitii i deiatelnosti Gosudarstvennogo Kontroliia s 1855 po 1880 god [Most loyal report of the State Comptroller on the development and activities of the State Control from 1855 to 1880]. St. Petersburg, 1880.

Veremeev, Yu. "Chiny Russkoy Armii 1716-1722 gody" [Ranks Russian Army 1716-1722 years]. <http://army.armor.kiev.ua/titul/rus-chin-1716.shtml>

Yanovskiy, A. E. "Senatorskie revizii" [Senatorial audit]. In *Entsiklopedicheskiy slovar*, 504-505. St. Petersburg: Izd. Delo, 1900.